ISSN 2335-2086

KOLPINGO KOLEGIJA
KOLPING UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

TEORIJA IR PRAKTIKA: STUDENTIŠKOS ĮŽVALGOS

THEORY AND PRACTICE: STUDENT INSIGHTS

Tarptautinė studentų konferencija

International Students Conference

2021 11 25

Tarptautinė studentų konferencija „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“
International Students Conference “Theory and Practice: Student Insights”

KONFERENCIJOS ORGANIZACINIS KOMITETAS:
Organizacinės grupės vadovė -
Evelina Darulienė, Studentų paslaugų centro koordinatorė, Socialinės gerovės centro vadovė, Kolpingo kolegija
Nariai:
Karolina Rašimaitė, Studentų atstovybės prezidentė, Kolpingo kolegija
Gintarė Milčė, Patirtinio mokymosi centro koordinatorė, Kolpingo kolegija
Dalia Gineitienė, Tarptautinių ryšių vadybininkė, Kolpingo kolegija
Doc. dr. Rūta Meištė, Ekonomikos ir verslo centro vadovė, Kolpingo kolegija
Renata Butkutė, Direktorės padėjėja, Kolpingo kolegija

THE ORGANIZING COMMITTEE:
Head of the Organizational Group:
Evelina Darulienė, Coordinator of Student Service Center, Head of Center of Social Welfare, Kolping University of Applied Sciences
Members:
Karolina Rašimaitė, President of Students Representation at Kolping University of Applied Sciences
Gintarė Milčė, Coordinator of Experiential Learning Center, Kolping University of Applied Sciences
Dalia Gineitienė, International Relations Coordinator, Kolping University of Applied Sciences
Assoc. dr. Rūta Meištė, Head of Economics and Business Center, Kolping University of Applied Sciences
Renata Butkutė, Assistant Director (Secretary), Kolping University of Applied Sciences

Autorių tekstų kalba ir stilius neredaguoti.
Authors' papers were not edited.
© Kolpingo kolegija, 2021.

PRATARMĖ

Šiame leidinyje pristatoma 2021 m. lapkričio 25 d. Kolpingo kolegijoje nuotoliniu būdu įvykusi Tarptautinė studentų konferencija „Teorija ir praktika: studentiškos įžvalgos“.

„Duoti – dar nereiškia suteikti džiaugsmą. Džiaugsmas atsiranda tuomet, kai duodama su džiaugsmu. Tik šiltas saulės spindulys skleidžia ir žadina šilumą“ (Kunigas Adolfas Kolpingas).

Prieš dvidešimt metų Kolpingo kolegijoje pradėtos organizuoti studentų konferencijos, kuriose studentai dalinosi atliktų tyrimų, projektinės veiklos rezultatais, įgyta akademine patirtimi Lietuvoje ir užsienyje. Ir antri metai, kai konferencija organizuojama nuotoliniu būdu. Virtualiai vykusioje konferencijoje dalyvavo daugiau nei 100 dalyvių iš Čekijos, Indijos ir Lietuvos.

Konferencijos metu pranešimus socialinių mokslų bei verslo ir viešosios vadybos studijų kryptyse skaitė 55 dalyviai. Studentai savo patirtimi ir teorinėmis įžvalgomis dalijosi trejose darbo grupėse: „*Socialinių mokslų studijų srities studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje*“, „*Verslo bei turizmo studijų srities studentų patirtys ir perspektyvos šiuolaikinėje visuomenėje*” bei „*Studentų patirtys tarpkultūriniame kontekste*“.

Dėl pasikeitusio konferencijos formato, dalyviai neturėjo galimybės bendrauti tiesiogiai ir smagiai praleisti laiką drauge. Tačiau išbandymai, dirbant nuotoliniu būdu, atskleidė kitas galimybes įgyti naujų įgūdžių bei patirties.

Organizatorių vardu dėkojame visiems, kurie dalijosi turima patirtimi!

FOREWORD

This publication presents the international students’ online conference “Theory and Practice: Student Insights”, which took place on 25 November 2021 at Kolping University of Applied Sciences.

“To give - does not mean to give joy. Joy comes when given with joy. Only the warm rays of the sun radiate and awaken warmth“(Priest Adolf Kolping).

Twenty years ago, the first students’ conference were organized at Kolping University of Applied Sciences, where students shared results of their research and project activities, gained academic experience in Lithuania and abroad. It‘s the second year, when the conference is organized remotely. More than 100 participants attended the virtual event from the Czech Republic, India and Lithuania.

During the conference, 55 participants read papers in the fields of social sciences and business, public management. Students shared their experience and theoretical insights in three working groups: *„Experiences and Perspectives of Students in the Field of Social Sciences in Modern Society”, “Experiences and Perspectives of Students in Business and Tourism in Modern Society”* and *“Experiences of Students in an Intercultural Context”.*

Due to the changed format of the conference, participants did not have the opportunity to communicate directly and have fun together. However, the challenges of working remotely have revealed other opportunities to gain new skills and experience.

The organizers thank all the participants of this year’s conference for sharing their experience!

TURINYS / CONTENTS

SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
STUDENT EXPERIENCES AND PERSPECTIVES IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY **8**

1. VAIVA ALIONYTĖ
VIKTIMIZACIJA. VAIKAI – AUKOS **8**

2. GABRIELĖ BLAŽAUSKAITĖ
PACIENTŲ NUOMONĖS, APIE ŠIRDIES IR KRAUJAGYSLIŲ LIGŲ SVEIKATOS PATIKRINIMĄ, VERTINIMAS **14**

3. ERIKA BUTKUTĖ
SMURTAS PRIEŠ MOTERIS IR JO PASEKMĖS **20**

4. KAROLINA GENEVIČIŪTĖ
SOCIALIONIO DARBUOTOJO VEIKLOS POREIKIS PROFESINĖS KARO TARNYBOS KARIUI IR JO ŠEIMAI **26**

5. RASA GRAZNOVIENĖ
PROBLEMŲ, KYLANČIŲ PANDEMIJOS METU, TEIKIANT PASLAUGAS SENYVO AMŽIAUS ŽMONĖMS MALTOS ORDINO PAGALBOS TARNYBOJE, ANALIZĖ **34**

6. IVETA ŽEMAITYTĖ
SOCIALINIO DARBO PROFESIJOS STATUSAS **47**

VERSLO BEI TURIZMO STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
STUDENT EXPERIENCES AND PERSPECTIVES IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY **58**

7. DOMINYKAS AUKSUTIS
AKCIJŲ RINKAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI IR PASAULINĖS REIKŠMĖS INDEKSAI **58**

8. LAURA BALTAKOJYTĖ
TYTUVĖNŲ MIESTO PRITAIKYMAS SPORTINIO TURIZMO REIKMĖMS – GALIMYBIŲ ANALIZĖ **67**

9. GABRIELĖ BARTNINKAITĖ
GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ PRITAIKYMO DARNIAM TURIZMUI GALIMYBĖS DRUSKININKŲ RAJONE **76**

10. MIGLĖ DZEDULIONYTĖ
COVID – 19 PANDEMIJA AKCIJŲ RINKOSE, S&P500 IR FTSE100 ATVEJIS **83**

11. MARIJA GOSTYLO
KAIMO TURIZMO PASLAUGŲ PLĖTRA KREKENAVOS REGIONINIAME PARKE **90**

12. UGNĖ GRIGAITYTĖ
JAV IR KINIJOS PREKYBOS KARO PASEKMĖS PASAULIO EKONOMIKAI **97**

13. KAROLINA JOCIŪTĖ
ŽYDŲ KULTŪROS IR PAVELDO OBJEKTŲ KAIŠIADORIŲ RAJONE PRITAIKYMAS LIETUVOS TURIZMUI **106**

14. AISTĖ JOKUBAUSKIENĖ
KULTŪRINIO TURIZMO VIEŠINIMO PRIEMONĖS: VIEKŠNIŲ VAISTINĖS MUZIEJAUS ATVEJIS **120**

15. DANGUOLĖ JONUŠAITĖ
NAUJŲ TENDENCIJŲ APGYVENDINIMO SEKTORIUJE – TIMESHARE – PRITAIKOMUMAS LIETUVOS RINKAI **132**

16. VIKTORIJA KLIAUZAITĖ
STUDENTŲ KELIAVIMO MOTYVUS LEMIANTYS VEIKSNIAI **142**

17. GRETA KUNICKĖ
NAUJO TURISTINIO MARŠRUTO „VIDURAMŽIŲ KAUNIEČIŲ KASDIENYBĖS PĖDOMIS” PATRAUKLUMAS VARTOTOJAMS **151**

***18*. EGLĖ KVESTYTĖ**
NAUJŲ INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ PRITAIKOMUMAS „GEOCACHING“ **159**

19. LUKRECIJA MAČIONYTĖ
ANIMATORIAUS PAREIGYBĖS REIKALINGUMAS POILSINIUOSE VIEŠBUČIUOSE LIETUVOJE **169**

20. SIMONA MASIULYTĖ, LUKAS LAUCYS, AIDAS SALADŽIUS **176**
NAMŲ ŪKIŲ PAJAMŲ IR GYVENIMO SĄLYGŲ ANALIZĖ LIETUVOJE

21. ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ
EKOTURIZMAS DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE **183**

22. MIGLĖ MUZIKEVIČIŪTĖ
UNESCO GAMTOS PAVELDO OBJEKTŲ ŽINOMUMAS **190**

23. SIMONA PAULIONYTĖ
GATVĖS MENO KAIP TURISTINIO OBJEKTO PATRAUKLUMAS VARTOTOJUI MARIJAMPOLĖJE **199**

24. ERIKA PERVAINYTĖ **207**
ATSAKINGĄ LANKYTOJŲ ELGESĮ GAMTOJE LEMIANTYS VEIKSNIAI

25. VILMA SEJONAITĖ **216**
ETINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS DARBO VIETOJE

***26*. DONATAS STAKUTIS** **224**
SVETAINĖS KŪRIMAS PANAUDOJANT TVS „JOOMLA“

27. AISTĖ STEPONAVIČIŪTĖ
EUROPOS KAPINIŲ KELIAS: SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS, PASKIRTIS, NAUDA IR GALIMYBĖS **231**

28. ERIKA RUDOKAITĖ
RUSIJOS EMBARGO ĮTAKA LIETUVOS EKONOMIKAI **246**

29. ARISTIDA VIMBARAITĖ
„GEOCACHING’AS” KAIP AKTYVAUS KELIAVIMO BŪDAS TEORINIU ASPEKTU **256**

30. MARIJA VITKŪNAITĖ
PIRTIES PROCEDŪRŲ IR PAPROČIŲ, KAIP LIETUVIŲ ETNOKULTŪROS SUDEDAMOSIOS DALIES, PRITAIKYMAS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI **267**

31. IEVA ŠTEINIENĖ
LYDERYSTĖS KOMPETENCIJŲ ANALIZĖ **277**

STUDENT EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT
STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE **286**

32. ALEKSANDR LEPIN
SINGLE - FATHER FAMILIES: PERSPECTIVES FOR SOCIAL WORK **286**

33. S. SAMUEL PAUL RAJ, DR. M. HILARIA SOUNDARI
PLIGHT OF RURAL CHILDREN’S EDUCATION DURING PANDEMIC ERA IN DINDIGUL DISTRICT TAMIL NADU **291**

SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF SOCIAL SCIENCES IN CONTEMPORARY SOCIETY

VIKTIMIZACIJA. VAIKAI – AUKOS

VAIVA ALIONYTĖ
Kolpingo kolegija
Konsultantė – Lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Viktimizaciją formuoja ir kuria įvairūs socialiai procesai, kurie sukelia tam tikrus padarinius. Gaila, tačiau, viktimologinių tyrimų, kurie tirtų vaikų viktimizacij1 Lietuvoje turime labai nedaug. Svarbu gilintis į tikruosius statistinius duomenis, ne tik tuos, kuriuos valstybinės tarnybos pažymi gaudamos iškvietimus. Taigi, straipsnyje pateikiama vaikų – aukų samprata, statistiniai duomenys minėta tema, apžvelgiama valstybinių įstaigų, bei įstatymų teikiama pagalba įveikiant viktimizacijos padarinius, aprašomos priemonės, kurių pagalba valstybė gina vaikų teises bei interesus.

Temos aktualumas: Nors vaiko teises gina civilinis, civilinio proceso, baudžiamasis, baudžiamojo proceso kodeksai, Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija, tačiau Lietuvoje, vaikai vis dar dažnai tampa aukomis. Pasak Michailovič (2007), viktimizacija, tai socialiniai procesai, formuojantys ir kuriantys auką (Mačiūnė ir Daniūnaitė 2010). Oficialiosios statistikos departamento duomenimis (2020) Lietuvoje buvo 4120 galimai patyrusių smurtą vaikų, iš jų 1127 vaikai patyrę smurtą artimoje aplinkoje. Skaičiai bauginantys, ir tai tik viena pusė, kurioje vaikai tampa aukomis. Kartą vaikas tapęs auka, gali ir vėl ja patapti. Tokiam vaikui būtina skubi pagalba iš profesionalų.

Kalbant apie vaikus – aukas, Justickaja ir Giedrytė – Mačiulienė (2017) pastebi, kad - *„L. J. R. Pauwels'as ir R. Svensson'as , atlikę tyrimą Belgijos ir Švedijos mokyklose, nustatė, kad viktimizacija turi poveikį pažeidimų darymui nepriklausomai nuo lyties, imigracijos statuso, šeimos struktūros, žemos savikontrolės ir gyvenimo būdo. Labiau viktimizuoti paaugliai daro daugiau teisės pažeidimų”* (Justickaja ir Giedrytė – Mačiulienė, 2017, p. 45). Taigi, nepilnamečius darančius nusikaltamas veikas, taip pat galima priskirti prie aukų. Oficialiosios statistikos departamento duomenemis (2020) užfiksuota 1708 nusikalstamos veikos, padarytos nepilnamečių.

Konkrečių tyrimų apie viktimatizacijos aukas, Lietuvoje nėra, o oficialūs duomenys nepilnai atskleidžia viktimizacijos rimtumą. Uscila, (2005) teigė, kad vaikai labiausiai pažeidžiama visuomenės dalis, kuriai reikia padėti įveikti sunkumus, jie dar nepakankamai įgyję įgūdžių, kurie padėtų apsiginti, jie priklausomi nuo savo artimos aplinkos, o neretai artima aplinka ir tampa vaikų skriaudėjais (Mačiūnė ir Daniūnaitė 2010). Svarbu apie tai kalbėti, skatinti visuomenę analizuoti bei skleisti žinią šia tema.

Tikslas: išanalizuoti vaiko teisių įgyvendinimo ir taikymo aspektus viktimizacijos tematikoje.

Uždaviniai:

1. Pateikti viktimizacijos sampratą.
2. Aptarti vaikų – aukų sampratą.
3. Aprašyti vaiko teisių įgyvendinimo Lietuvoje ir taikymo aspektus

VIKTIMIZACIJA

Pasak Michailovič (2007) viktimizacija, tai socialiniai procesai, formuojantys ir kuriantys auką (Mačiūnė ir Daniūnaitė 2010). Viktimizaciją tiria viktimologiniai mokslai. kurie turi keturias pagrindines kryptis:

- bendrąją;
- naująją;
- kriminalinę viktimologiją ;
- mokslą apie kenčiantį žmogų.

Bendroji viktimologija, auka – tai bet kuris nukentėjęs visuomenės narys.

Naujoji viktimologija, auka - susideda iš įvairių neigiamų socialinių procesų, kurie sukelia socialines problemas.

Kriminalinė viktimologija, auką - tai individas ar jų grupė, patyrę žalą dėl nusikalstamos veikos.

Mokslas apie kenčiantį žmogų, auka kaip ir bendrojoje ir naujojoje, tik dar įtraukiamos žmogaus teisių pažeidimų auko bei asmenys, kuriems kilo grėsmė, kad jie taps aukomis.

Viktimizacija skirstoma į pirminę, tiesioginę viktimizaciją – kai auka patiria tiesioginį nuostolį ir antrinę, netiesioginę viktimizaciją – kai po viktiminio įvykio aukos gyvenimo kokybė sumažėja. (Jurevičiūtė, 2010). Kiekviena pasekmė turi ir savo padarinius, viktimizacijoje vyrauja tokie – tai ne vien tiesioginė žala, bet ir netiesioginė, tokia kaip:

- nuolatinė baimė;
- suprastėjusi psichologinė būsena;
- gali atsirasti psichinės ligos;
- nenoras mokintis, užsiimti įprasta veikla.

Vaikas – besivystanti asmenybė, kuriai begalo svarbu mokintis, jaustis užtikrintam ir tuo labiau sveikai vystytis. Taigi svarbu nagrinėti viktimizaciją ir stengtis užkirsti kelią galimiems padariniams.

Dėje, bet Lietuvoje viktimologinių tyrimų, kurie padėtų nustatyti viktimizacijos mastą, daroma nedaug. Mačiūnienė ir Daniūnaitė (2010, p. 13) teigia, kad „*nėra atlikta išsamių viktimologinių tyrimų, kurie tyrinėtų vaikų viktimizaciją Lietuvoje*”. Jie yra svarbūs, nes leidžia įvertinti tikrąjį nusikalstamų veikų prieš vaikus mastą, net jei dėl veikos nebuvo pranešta teisėsaugos institucijai.

VAIKAI – AUKOS

Vaiko teisių konvencijoje (1995) 1 straipsnyje vaikas apibrėžiamas kaip jaunesnis nei 18 metų asmuo, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau. Lietuvių kalbos žodyne (2018) auka apibūdinama, kaip asmuo nukentėjęs ar žuvęs nuo kokios nors nelaimės. Daugeliu smurto artimoje aplinkoje atvejų vaikai tampa aukoms. Nėra visiškai tikslios informacijos, kiek Lietuvoje yra vaikų, patyrusių prievartą ar smurtą. Dažnai oficiali statistika realios situacijos neatskleidžia.

Uscila (2007) išskiria keturias aukų – vaikų kategorijas:

1) smurto šeimoje ar mokykloje aukos – vaikai;
2) vaikai – savižudybių aukos;
3) prekybos žmonėmis aukos – vaikai;
4) kitos aukų vaikų kategorijos (vaikai – institucinės aukos, vaikai – skurdo aukos, vaikai – priklausomybių aukos) (Mačiūnė ir Daniūnaitė, 2010).

Duomenis apie nukentėjusius vaikus kaupia gydymo, teisėsaugos institucijos, Vaiko teisių apsaugos skyriai (VTAS). Pastarųjų pateikiami duomenys apima ne tik vaikus, užregistruotų nusikalstamų veikų aukas, tačiau ir vaikus, nukentėjusius nuo bet tokio smurto, kuris nebūtinai

laikomas baudžiamojo įstatymo pažeidimu Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (SPIS) duomenimis, per 2019 m. užfiksuoti 5 469 galimo smurto prieš vaiką atvejai (žr. 1 pav.).

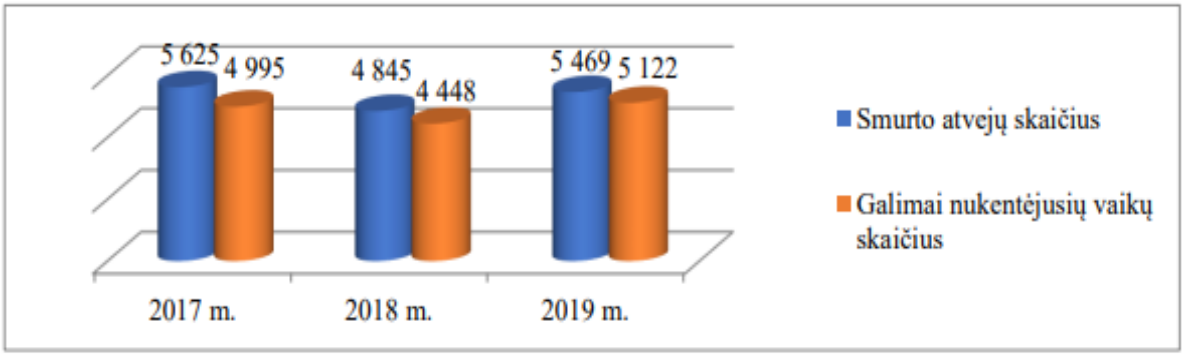

1pav.Galimo smurto atvejų ir galimai nukentėjusių vaikų skaičius 2017-2019m.
(Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos duomenys, 2019**)**

Remiantis Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos „2019 metų veiklos ataskaita“, galima teigti, kad skirtingas smurtą patyrusių vaikų skaičius ir galimo smurto prieš vaikus atvejų skaičius rodo, kad yra atvejų, kai vaikai ne vieną kartą galimai patyrė smurtą, taip pat, kai vieno atvejo metu galimai nukentėjo daugiau kaip vienas vaikas.

Vis dažniau vaikui patyrus smurtą kreipiamasi į teisėsaugos institucijas, tačiau ne į VTSA (Mačiūnė ir Daniūnaitė 2010). Šie skaičiai tarp dviejų įstaigų skiriasi (žr. 2 pav.), nes IRD fiksuoja duomenis apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotas nusikalstamas veiklas, kurių metu galimai nukentėjo nepilnamečiai, o SPIS – Tarnybos specialistai fiksuoja galimo smurto atvejus ir galimai smurtą patyrusių vaikų skaičių

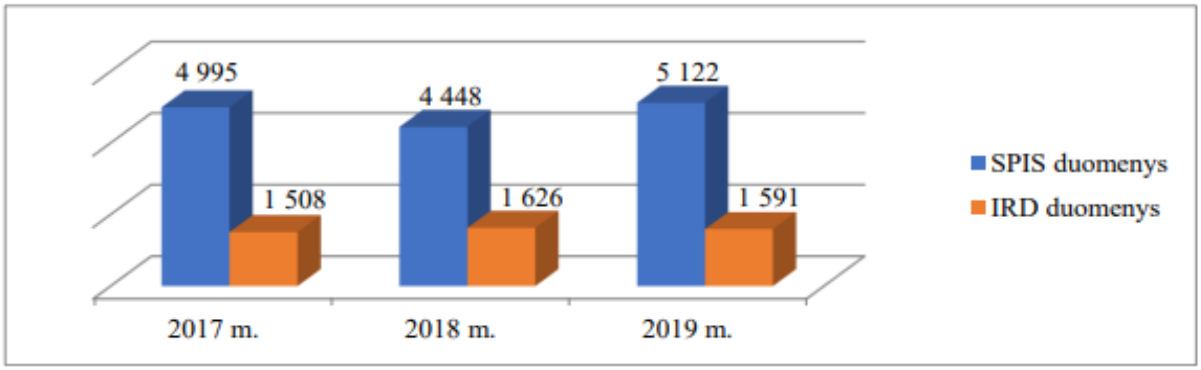

2pav. Smurtą bei nepriežiūrą galimai patyrusių vaikų skaičius
(IRD ir SPIS duomenys, 2019)

Pagal Informatikos ir ryšių departamento IRD) duomenis, per 2019 m. nuo fizinio, seksualinio, psichologinio smurto bei nepriežiūros nukentėjo 1 591 vaikas.

Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2020 metų veiklos ataskaitoje pažymėjo, kad vaikai – aukos, pagalbos ieškojo skambindami į vaikų ar jaunimo linijas (žr. 1 lentelė). Vaiko teisių ataskaitos (2020) teigimu - vaikai konsultuoti dėl smurto šeimose, patiriamų patyčių bei santykių su bendraamžiais.Pažymėtina, kad nepilnamečiai karantino laikotarpiu (2020 m. kovo–birželio mėn. ir lapkričio–gruodžio mėn.) dažniausiai kreipėsi dėl patiriamo psichologinio smurto šeimose.

1 lentelė

Pagalbos vaikams linijai perduoti skambučiai
(PVL šaltinis, 2020**)**

Pagalbos vaikams linijai perduoti skambučiai iš:	Skaičius		
	2018 m.	2019 m.	2020 m.
Vaikų linijos	216	193	206
Jaunimo linijos	14	7	6
Tėvų linijos	5	8	27
Tarnybos	82	129	338
PVL atskambinimai	132	133	99
Iš viso:	**449**	**470**	**676**

Toks skaičiaus didėjimas siejamas su pagalbos vaikams linijos (PVL) reklaminės kampanijos viešinimu įvairiais kanalais. Tai puikus būdas vaikui suteikti pirminę pagalbą. Atasaitos duomenyse galime matyti PVL dažniausiai aptartas temas, tai yra temas, kurios labiausiai kankina vaikus (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Per pokalbius su vaikais dažniausiai konsultantų žymėtos problemos
(PVL šaltinis, 2020**)**

Nr. *(1 – dažniausiai aptarta tema; 5 – rečiau aptarta tema pagal eiliškumą)*	TEMOS
1.	Smurtas ir prievarta: dažniausiai kalbėta apie emocinę, fizinę prievartą ir nepriežiūrą.
2.	Santykiai su šeimos nariais, ypač akcentuoti santykiai su tėvais. Su mergaitėmis dažniau kalbėta apie tėvus, turinčius priklausomybių ir tėvų skyrybas, o su berniukais – apie konfliktus tarp tėvų.
3.	Mokykla: dalijosi sunkumais, susijusiais su mokytojais ir kitais suaugusiaisiais. Taip pat su mergaitėmis kalbėta apie mokyklos nelankymą ir mokymosi sunkumus.
4.	Psichosocialinė sveikata: dažniausiai aptartas savęs žalojimas, savižudybė, baimė ir nerimas. Minėtomis temomis dažniau kalbėta su mergaitėmis.
5.	Tiek su mergaitėmis, tiek su berniukais dažniau aptartos temos apie psichoaktyvių medžiagų vartojimą, santykius su bendraamžiais bei apie su buitimi susijusius klausimus ir sunkumus.

Tiek mergaitės, tiek berniukai, paskambinę į PVL, kalbėjo apie patiriamą smurtą ir prievartą, santykius su šeimos nariais, mokyklą bei psichosocialinę sveikatą. Tačiau labiausiai kalbama buvo apie emocinę, fizinę prievartą ir nepriežiūrą.

Taigi vaikai – aukos, tai įvairias socialines rizikas patiriantys nepilnamečiai. Gaila, tačiau pažiūrėjus statistinius duomenis susidaro įspūdis, kad tokių vaikų vis dar labai daug. Labai svarbu laiku, tokiems vaikams, suteikti pagalbą.

VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS IR TAIKYMAS

Kuomet smurto auka tampa nepilnametis, tuomet jis turi teisę gauti valstybės taikomas apsaugos priemones. Vaikai turi turėti atstovą, kurie galėtų vaiko vardu imtis veiksmų užtikrinančių jo interesus, tačiau atstovui atsisakius, darbą perima Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba. Vaiko teisių konvencijoje (2016), 19 straipsnyje nurodoma, kad *„1. Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių.*

Išskiriami trys vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai, kurie padeda užtikrinti vaiko saugumo jausmą:

- Vaiko aprūpinimas.
- Vaiko dalyvavimas.
- Vaiko apsauga.

Remiantis Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita (2019) galima išskirti pagrindinius vaiko teisių ir laisvių įgyvendinimo straipsnius. Svarbiausia - vaiko interesai, siekiama nustatyti, kas naudingiausia vaikui dabar ir ateityje. Teisė gyventi ir sveikai vystytis, čia ir atsiskleidžia vaiko aprūpinimo reikalingumas. Šioje dalyje vykdomos prevencijos savižudybėms, nes tai vis dar labai didelė problema mūsų šalyje, lietuva pirmauja tarp visos Europos sąjungos šalių. Pagarba vaiko norų ir pažiūrų reiškimo laisvei, pabrėžiama, jog svarbu išklausyti vaiko nuomonę, šis straipsnis padeda suvokti vaiko dalyvavimo siekį, svarbu vaikui parodyti, kad jis yra gerbiamas ir jo nuomonė yra svarbi.

Šioje temoje aktualiausia kalbėti apie įstatymus, kurie gintų vaikus - aukas. Siekis – vaiko apsauga. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitoje (2019) būtent 19 straipsnis ir nurodo, kad vaikui turi būti suteikiama apsauga nuo išnaudojimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio. Svarbu paminėti, kad 2017 m. vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (VTAPĮ) buvo priimti pakeitimai, kuriais uždraustos fizinės bausmės vaikams. 34 straipsnis nurodo vaiko apsaugą nuo seksualinio išnaudojimo ir prievartos. Ir vienas svarbesnių, tai 39 straipsnis, kuriame pabrėžiama, kokia svarbi pagalba nukentėjusiems vaikams. Priimti baudžiamojo proceso kodekse (BPK) pakeitimai, susiję su nepilnamečių apsauga baudžiamajame procese: numatyta, kad psichologo ir vaiko teisių apsaugos specialisto dalyvavimas nukentėjusių mažamečių ar liudytojų apklausose yra privalomas, taip norima užtikrinti vaiko saugumą jausmą.

Kyla klausimas vis gi kokias paslaugas gali gauti kiekviena auka? Nagrinėjant socialinių paslaugų katalogą (2006), matoma, kad paslaugos skirstomos į bendrąsias ir specialiąsias. Į specialiųjų socialinių paslaugų gavėjų ratą patenka psichologinį, moralinį, fizinį ar seksualinį smurtą patiriantys asmenys. Kataloge nurodytos socialinių paslaugų rūšys, tokios kaip konsultavimas, informavimas, psichosocialinė pagalba, intensyvi krizių įveikimo pagalba ar kita. Visos šios paslaugų rūšys yra labai svarbios vaikams, kuriems reikia padėti įveikti viktimizaciją. Nagrinėjant Lietuvos respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos internetinį tinklalapį, galima rasti informacijos, kuri nurodo kur kiekvienas gali gauti socialines paslaugas. Taigi įvardinta, kad - „*socialinės paslaugos gali būti teikiamos tiek socialinių paslaugų įstaigose (socialinės globos namuose, šeimynose, laikino gyvenimo namuose, dienos socialinės globos centruose, savarankiško gyvenimo namuose, socialinės priežiūros centruose, bendruomeninėse įstaigose ir kt.), tiek asmens namuose*”. Galima išskirti visiems gerai prieinamą ir labiausiai žinomą – savivaldybę, kuri kiekvienam atvejui priskiria socialinį darbuotoją ir jis padeda nustatyti kokių socialinių paslaugų asmeniui reikia. Pagrindinis tikslas juk ir yra, kad kiekvienai aukai, įstaigos, teikiančios socialinės paslaugas, būtų nesunkiai prieinamos.

Taigi norint padėti vaikams svarbu tinkamai panaudoti įvairias prevencines priemones. Kaip žinia, Lietuvoje yra civilinis, civilinio proceso, baudžiamasis, baudžiamojo proceso kodeksai, žmogaus – vaiko teisės ginančios nepilnamečių interesus. Vaikų gyvenimuose svarbus dokumentas – Jungtinių tautų vaiko teisių konvencija, kuri tarsi vaiko teisių konstitucija. Peržvelgus dokumentus, įstatymus, matyti, kad visuomenei vaiko teisės yra labai svarbios, svarbiausia, tik stengtis jas įgyvendinti ir nepamiršti jų prasmingumo, naudos bei vertingumo.

IŠVADOS

1. Viktimizacija - tai socialiniai procesai, formuojantys ir kuriantys auką. Lietuvoje viktimologinių tyrimų, kurie padėtų nustatyti viktimizacijos mastą, daroma nedaug. Viktimologinių

tyrimų dėka, galėtume susipažinti su tikraisiais duomenimis, kurie padėtų įvertinti situacijos rimtumą ir skatintų dar labiau stiprinti prevencines priemones.

2. Keturios aukų – vaikų kategorijos: smurto šeimoje ar mokykloje aukos; savižudybių aukos; prekybos žmonėmis aukos; kitos aukų vaikų kategorijos (vaikai – institucinės aukos, vaikai – skurdo aukos, vaikai – priklausomybių aukos). Vaikai – aukos, tai įvairias socialines rizikas patiriantys nepilnamečiai. Labai svarbu laiku, tokiems vaikams, suteikti pagalbą.

3. Kai smurto auka tampa nepilnametis, tuomet jis turi teisę gauti valstybės taikomas apsaugos priemones. Išskiriami trys vaiko gerovės įgyvendinimo siekiai: vaiko aprūpinimas, vaiko dalyvavimas, vaiko apsauga. Valstybė įsipareigoja ginti kiekvieną vaiką, jo teises ir laisves.

LITERATŪRA

1. Socialinių paslaugų katalogas (2006). Paimta iš Lietuvos respublikos seimo tinklalapio [žiūrėta 2021-11-04]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453.

2. Jungtinių tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita (2019). Paimta iš Lietuvos respublikos seimo tinklalapio [žiūrėta 2021-11-04]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/00c8d080a46a11e9aab6d8dd69c6da66?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=4b80f95e-68c1-49d8-a834-08b02015e96f

3. Lietuvių kalbos žodynas (2018). Paimta iš Lietuvių kalbos instituto tinklalapio [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: http://www.lkz.lt/?zodis=auka&id=01096380000

4. Mačiūnė, I., ir Daniūnaitė, I. (2010). *Vaikų viktimizacija lietuvoje. Vaikų, nukentėjusių nuo smurto, situacijos ekspertizė.* Paramos vaikams centras. [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą:http://www.vaikystebesmurto.lt/_sites/paramosvaikamscentras/media/images/Leidiniai/vaiku%20viktimizacija%20lietuvoje.pdf

5. Matekonytė, U. (2008). Viktimologiniai tyrimai lietuvoje. Magistro darbas. Paimta iš Vilnius University Press Scholarly Journals tiklalapio [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kI7FMQntcUsJ:https://epublications.vu.lt/object/elaba:2038569/2038569.pdf+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt

6. Oficialiosios statistikos departamentas (2020). Paimta iš oficialiosios statistikos departamento tinklapio [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-vaikai

7. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2020-03-31). *2019 metų veiklos ataskaita.* Vilnius. [žiūrėta 2021-10-31]. Prieiga per internetą: https://vaikoteises.lt/media/file/Einamoji%20statistika/2019%20M.%20VEIKLOS%20ATASKAITA.pdf

8. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos 2020 metų apžvalga (2021). Paimta iš Biržų rajono savivaldybės tinklalapio [žiūrėta 2021-10-31]. Prieiga per internetą: https://www.birzai.lt/gyventojams/naujienos/35/valstybes-vaiko-teisiu-apsaugos-ir-ivaikinimo-tarnybos-2020-metu-apzvalga:180

VICTIMIZACION: CHILDREN – VICTIMS.

VAIVA ALIONYTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor – lect. E.Darulienė

SUMMARY

Victimization is shaped and created by various social processes that cause certain consequences. Unfortunately, we have just a few victimological studies to investigate child victimization in Lithuania. It is important to go into the real statistics, not just those that the public services mark when receiving calls. So, the article presents the concept of children – victims, statistics on the said topic, reviews the assistance provided by state institutions and laws in overcoming the consequences of victimization, describes the means by which the state protects the rights and interests of children.

PACIENTŲ NUOMONĖS, APIE ŠIRDIES IR KRAUJAGYSLIŲ LIGŲ SVEIKATOS PATIKRINIMĄ, VERTINIMAS

GABRIELĖ BLAŽAUSKAITĖ
Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Medicinos akademija, Slaugos fakultetas, Slaugos klinika
Vadovė dr. D. Kriukelytė

ANOTACIJA

Širdies ir kraujagyslių ligos (ŠKL) išlieka pagrindine mirties priežastimi ir svarbia sveikatos priežiūros problema visame pasaulyje. Sveikatos patikrinimai yra svarbūs ir būtini norint anksti nustatyti didelę ŠKL riziką turinčius pacientus ir laiku imtis reikalingų veiksmų. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti pacientų nuomonę apie ŠKL sveikatos prevencinę programą.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Širdies ir kraujagyslių ligos (ŠKL) yra labiausiai paplitusios neužkrečiamos ligos ir laikomos pagrindine mirties bei sveikatos sutrikimų priežastimi, kuri kas metus visame pasaulyje nusineša daugybės žmonių gyvybių (1). Apskaičiuota, kad 2015 m. nuo ŠKL mirė 17,9 mln. žmonių, tačiau iki 2030 m. nuo ŠKL kasmet mirs daugiau kaip 22,2 mln. žmonių (2). Geras ir efektyvus ŠKL valdymas žymiai sumažintų išlaidas sveikatos sistemai ir prailgintų žmonių gyvenimo trukmę bei pagerintų jų gyvenimo kokybę (3).

Du trečdalius mirčių dėl ŠKL sukelia rizikos veiksniai tokie, kaip padidėjęs kraujospūdis, rūkymas, padidėjęs kūno masės indeksas (KMI), netinkamas alkoholio vartojimas, mažas vaisių ir daržovių vartojimas, mažas fizinis aktyvumas, padidėjęs gliukozės kiekis kraujyje ir padidėjęs cholesterolio kiekis (4). ŠKL sveikatos patikrinimo programa suteikia unikalią galimybę nustatyti įvairius rizikos veiksnius, rekomenduoti pacientui keisti gyvenimo įpročius ir laiku pradėti valdyti ligą (5). Šiuo metu ŠKL sveikatos patikrinimų dažnis tebėra žemas. Siekiant užkirsti kelią ŠKL ir užtikrinti pacientų dalyvavimą sveikatos patikrinimų stebėsenoje, svarbu nustatyti pacientų nuomonę apie ŠKL veiksnius, turinčius įtakos ŠKL sveikatos patikrinimų atlikimo sprendimui (6).

Taigi, šiuo tyrimu siekiama nustatyti pacientų nuomonę apie širdies ir kraujagyslių ligų sveikatos patikrinimą.

TYRIMO ORGANIZAVMAS IR METODAI

Tyrimas atliktas 2020 metų gruodžio ir 2021 metų vasario mėnesiais Kauno miesto pirminėje ambulatorinėje asmens sveikatos priežiūros įstaigoje. Atliekant tyrimą buvo apklausiami pacientai, kuriems pagal amžių priklauso širdies ir kraujagyslių prevencinė programa: vyrai nuo 40 iki 54 metų (imtinai) ir moterys nuo 50 iki 64 metų (imtinai). Tyrimui vykdyti gautas pirminės ambulatorinės asmens sveikatos priežiūros įstaigos direktoriaus leidimas ir 2020-11-12 gautas Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Medicinos akademijos Bioetikos centro leidimas Nr. BEC – SL (M) – 41. Siekiant nustatyti pacientų nuomonės, apie ŠKL prevencinę programą, sąsajas su lytimi, buvo atliktas kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa.

Tyrime naudota anketa „Veiksniai, lemiantys asmenų ketinimus atlikti širdies ir kraujagyslių sveikatos patikrinimą“. Anketos klausimai suskirstyti į šias grupes: a) asmenų pasirengimas sužinoti apie ŠKL sveikatos patikrinimo rezultatus; b) asmenų, atlikus ŠKL sveikatos patikrinimus ir sužinojus rezultatus, pasirengimas daryti gyvenimo būdo pokyčius; c) asmenų įsitikinimas, kad ŠKL eigą galima pakeisti į gerąją pusę; d) suvokimas, kad yra rizika susirgti ŠKL; e) ŠKL sveikatos patikrinimų naudos suvokimas; f) ŠKL sveikatos patikrinimų trūkumų suvokimas; g) pageidautinas ŠKL prevencijos metodas; h) išorinės kliūtys; i) reikšminga kitų asmenų įtaka.

Kiekvienam teiginiui respondentas turėjo pasirinkti jam artimiausią atsakymo variantą, kurie pateikti pagal Likerto skalę nuo 1 iki 5. Likerto skalė buvo naudojama norint suprasti respondento

pritarimo lygį kiekvienam teiginiui (1 nurodė „visiškai nesutinku“, 2 nurodė „nesutinku“, 3 – „nesu tikras“, 4 – „sutinku“, o 5 – „visiškai sutinku“).

Statistinės duomenų analizės metodai. Tyrimo duomenų statistinei analizei atlikti buvo naudojama SPSS (angl. *Statistical Package for Social Science*) programos 24.0 versija. Diagramoms atvaizduoti buvo naudojama *MS Excel 2010*. Naudoti šie duomenų analizės būdai: 1. Aprašomoji statistika (dažnių lentelės, duomenų padėties charakteristikos). 2. Lyginimai tarp populiacijos grupių (Stjudento t-testas).

REZULTATAI

Respondentų charakteristika

Tyrime dalyvavo 234 pacientai. Iš jų 44,4 proc. (n=104) buvo moterys ir 55,6 proc. (n=130) vyrai. Apie 44,4 proc. (n=104) pacientų buvo 40-49 m. amžiaus, 38,5 proc. (n=90) buvo 50-59 m. ir 17,1 proc. (n=40) buvo 60 m. ir vyresni. Daugiau nei pusė pacientų turėjo aukštąjį (35,0 proc.; n=82) ir aukštesnįjį (24,8 proc.; n=58) išsilavinimus. Penktadalis pacientų (19,7 proc.; n=46) turėjo vidurinį/pagrindinį išsilavinimą ar profesinį (20,5 proc.; n=48) (1 lentelė).

1 lentelė

Demografinė statistika
(Sudaryta autorės, 2021)

Veiksniai		n	Proc.
Lytis	Moteris	104	44,4
	Vyras	130	55,6
Amžius	40-49 m.	104	44,4
	50-59 m.	90	38,5
	60 m. ir daugiau	40	17,1
Išsilavinimas	Vidurinis ir žemesnis	46	19,7
	Profesinis	48	20,5
	Aukštesnysis	58	24,8
	Aukštasis	82	35,0

Pacientų nuomonė apie širdies ir kraujagyslių ligų prevencinę programą

Tyrimu nustatyta, kad dažniausiai pacientai sutinka, kad jie labiau mėgsta sveiką gyvenimo būdą, nei atlikti širdies ir kraujagyslių ligų sveikatos patikrinimus (3,16±1,13). Rečiausiai pacientai sutinka, kad jie labiau pasitiki sveikos gyvensenos praktika, nei medicininiu gydymu (2,76±1,18) (1 pav.).

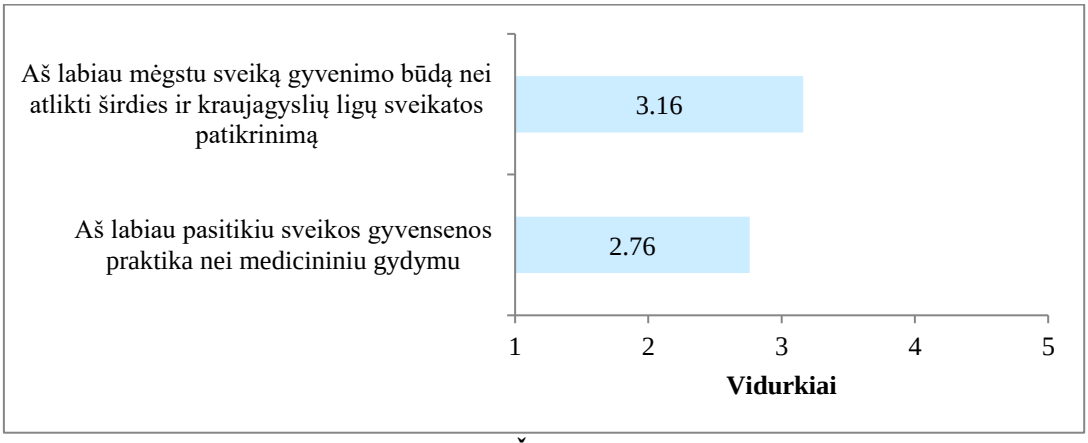

1 pav. **Pacientų pageidaujamo ŠKL prevencijos metodo vertinimas**
(Sudaryta autorės, 2021)

Sekančioje klausimyno skalėje buvo vertinamas pacientų ŠKL sveikatos patikrinimų naudos suvokimas. Pacientai sutiko, kad jie nežinos savo ŠKL sveikatos būklės, jeigu neatliks ŠKL sveikatos patikrinimų (4,17±0,78). Taip pat sutinka, kad ŠKL sveikatos patikrinimas leidžia jiems anksčiau nustatyti širdies ligų/insulto riziką (4,1±0,85). Rečiausiai pacientai sutinka, kad atliekant ŠKL sveikatos patikrinimą bus užtikrinama jų sveikata (3,8±0,95) ir patikrinimas gali būti kaip ŠKL prevencijos rodiklis (3,95±0,82) (2 pav.).

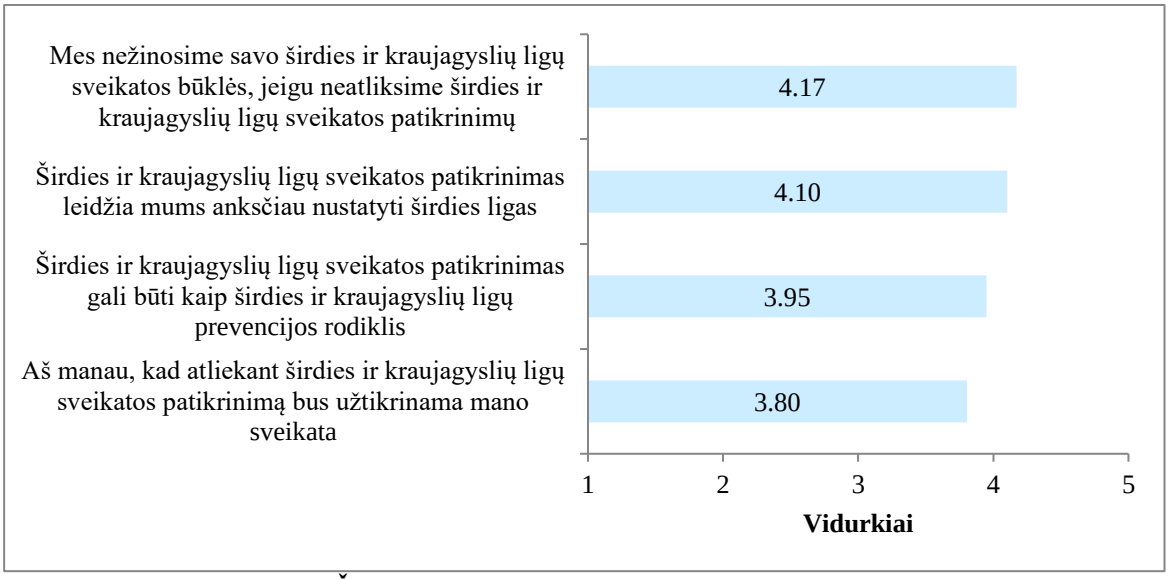

2 pav. **Pacientų ŠKL sveikatos patikrinimų naudos suvokimo vertinimas**
(Sudaryta autorės, 2021)

Daugiau balų surinko teiginys, jog pacientai sutinka, kad išlaidos atliekant ŠKL sveikatos patikrinimą jiems yra našta (3,11±1,15) ir pritaria, jog stengsis skirti laiko atlikti ŠKL patikrinimą (2,74±1,11). Mažiausiai balų surinko teiginys, jog pacientai turi problemų dėl transporto vykstant į ŠKL sveikatos patikrinimą (2,07±1,08) (3 pav.).

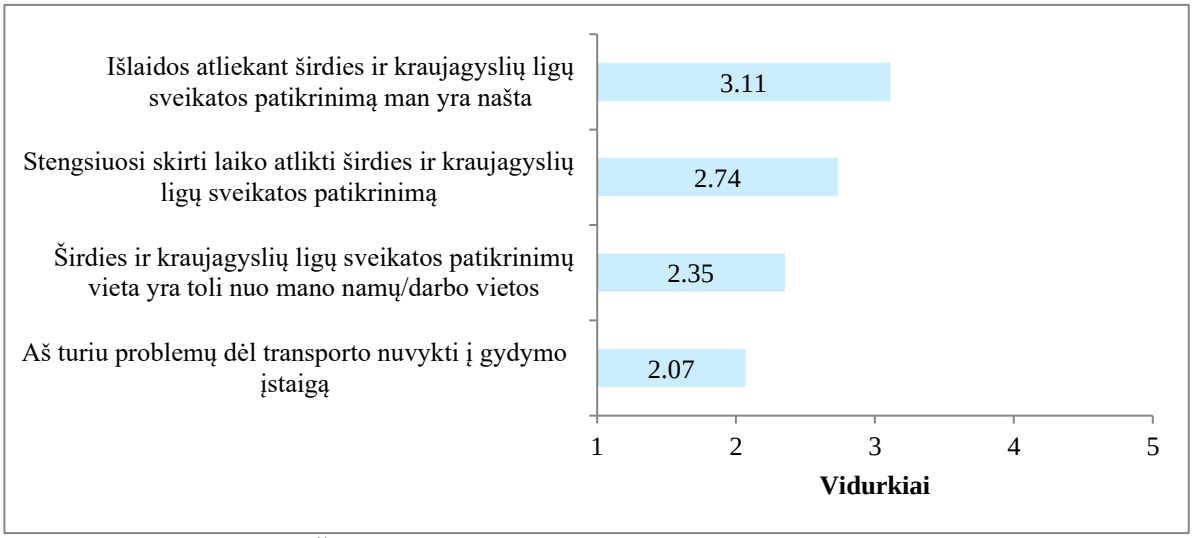

3 pav. **ŠKL sveikatos patikrinimų išorinių kliūčių vertinimas**
(Sudaryta autorės, 2021)

Taip pat nustatyta kad dažniausiai pacientai sutinka, kad jie atliks ŠKL sveikatos patikrinimą, jeigu tai rekomenduos gydytojas (4,28±0,72), reikalaus darbdavys (3,54±1,01) arba jeigu jų šeimos

nariai patars tai padaryti (3,15±1,08). Rečiausiai pacientai sutinka, kad atliks ŠKL sveikatos patikrinimą, kai juos atliks aplinkiniai žmonės (2,74±1,03) arba patars draugai (2,79±0,85) (4 pav.).

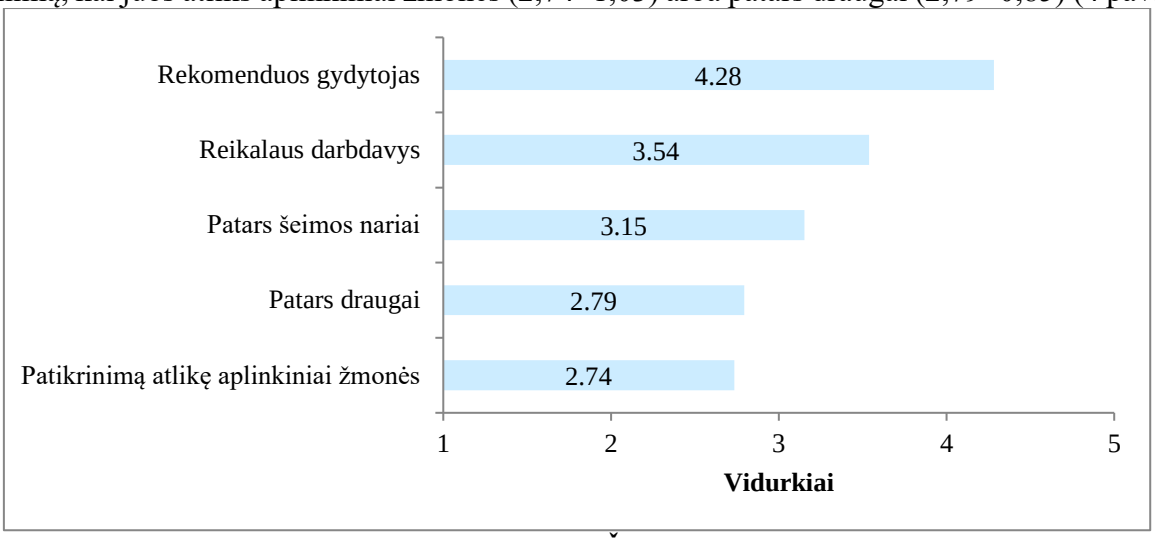

4 pav. **Asmenų, turinčių įtakos pacientams atlikti ŠKL sveikatos patikrinimą, vertinimas**
(Sudaryta autorės, 2021)

Tyrime pacientų buvo prašoma nurodyti tikimybę, kada jie atliks ŠKL sveikatos patikrinimą per nurodytą laikotarpį. Rezultatai atskleidė, kad dažniausia tikimybė pacientams atlikti ŠKL sveikatos patikrinimą yra per artimiausius metus (4,02±0,94). Rečiausiai pacientai nurodė, kad ŠKL sveikatos patikrinimą atliks per artimiausius tris mėnesius (2,56±1,2) (5 pav.).

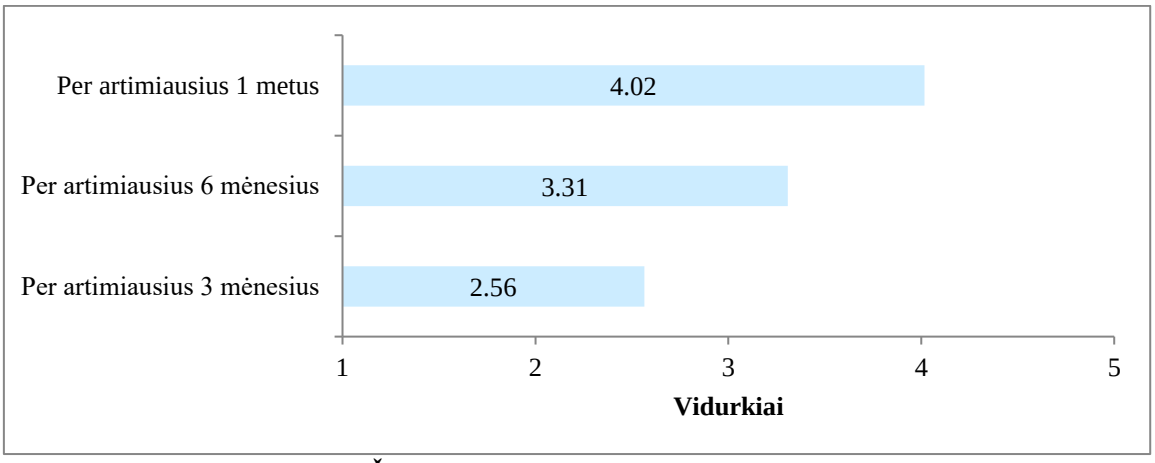

5 pav. **Pacientų tikimybė atlikti ŠKL sveikatos patikrinimą per nurodytą laikotarpį vertinimas**
(Sudaryta autorės, 2021)

Tyrimo metu siekėme nustatyti pacientų nuomonės apie širdies ir kraujagyslių ligų prevencinę programą ir atrasti reikšmingų skirtumų pagal lytį. Nustatyta, kad moterys geriau nei vyrai suvokia ŠKL sveikatos patikrinimų naudą (4,14±0,5 ir 3,9±0,7; t=3,032; p=0,003). Taip pat moterims labiau nei vyrams (3,42±0,58 ir 3,21±0,67; t=2,497; p=0,013) yra reikšminga kitų žmonių įtaka. Tuo tarpu vyrai labiau nei moterys suvokia ŠKL sveikatos patikrinimų trūkumus (2,5±0,92 ir 2,17±0,52; t=-3,446; p=0,001). Vyrams labiau nei moterims (2,67±0,82 ir 2,44±0,74; t=-2,238; p=0,026) atlikti ŠKL sveikatos patikrinimus trukdo išorinės kliūtys.

2 lentelė

Pacientų nuomonės apie širdies ir kraujagyslių ligų prevencinę programą vertinimas pagal lytį
(Sudaryta autorės 2021)

Skalė	Lytis	m	SD	t; p
ŠKL sveikatos patikrinimų naudos suvokimas	Moteris	**4,14**	**0,50**	3,032; 0,003*
	Vyras	3,90	0,70	
ŠKL sveikatos patikrinimų trūkumų suvokimas	Moteris	2,17	0,52	-3,446; 0,001*
	Vyras	**2,50**	**0,92**	
Išorinės kliūtys	Moteris	2,44	0,74	-2,238; 0,026*
	Vyras	**2,67**	**0,82**	
Reikšminga kitų įtaka	Moteris	**3,42**	**0,58**	2,497; 0,013*
	Vyras	3,21	0,67	

* - p<0,05

IŠVADOS

Pacientai mano, kad ŠKL prevenciniai patikrinimai yra svarbūs. Didžiausia tikimybė atlikti ŠKL sveikatos patikrinimą išlieka vienerių metų laikotarpis, dėl tokių priežasčių kaip patiriamos išlaidos ar laiko stoka. Pacientai labiausiai pasitiki gydytojų rekomendacijomis ir geriau renkasi sveiką gyvenimo būdą nei atlikti ŠKL prevencinius patikrinimus. Taip pat nustatyta, kad moterys lyginant su vyrais geriau suvokia ŠKL sveikatos patikrinimų naudą ir joms didesnę įtaką turi kiti žmonės. Tuo tarpu vyrai labiau nei moterys suvokia ŠKL sveikatos patikrinimų trūkumus ir išorines kliūtis.

LITERATŪRA

1. Kaptoge S., Pennells L., De Bacquer D,. (2019). *World Health Organization cardiovascular disease risk charts: Revised models to estimate risk in 21 global regions.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31488387/.

2. Ruan Y., Guo Y., Zheng Y., Huang Z., Sun S., Kowal P., Shi Y., Wu F., (2018). *Cardiovascular disease (CVD) and associated risk factors among older adults in six low-and middle-income countries: results from SAGE Wave 1.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29925336/.

3. Pannu J., Poole S., Shah N., Shah NH., (2017). *Assessing Screening Guidelines for Cardiovascular Disease Risk Factors using Routinely Collected Data.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/28747722/.

4. Alageel S., Gulliford MC., (2019). *Health checks and cardiovascular risk factor values over six years' follow-up: Matched cohort study using electronic health records in England.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31361740/.

5. Hayman LL., Berra K., Fletcher BJ., Houston Miller N., (2015). *The Role of Nurses in Promoting Cardiovascular Health Worldwide: The Global Cardiovascular Nursing Leadership Forum.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27415432/https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26271070/.

6. Cheong AT, Khoo EM, Tong SF, Liew SM., (2016). *To Check or Not to Check? A Qualitative Study on How the Public Decides on Health Checks for Cardiovascular Disease Prevention.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/27415432/.

EVALUATION OF PATIENTS' OPINIONS ON CARDIOVASCULAR HEALTH CHECK PROGRAM

GABRIELĖ BLAŽAUSKAITĖ
Lithuanian University of Health Sciences, Medical Academy, Faculty of Nursing, Nursing Clinic
Advisor dr. D. Kriukelytė

SUMMARY

Cardiovascular diseases remain a major problem of death and health issues worldwide. Medical examinations are important and necessary for the early identification of individuals at high risk of CVD so that the necessary action can be taken in a timely manner. The aim of this study is to find out the opinion of patients about CVD health check program.

SMURTAS PRIEŠ MOTERIS IR JO PASEKMĖS

ERIKA BUTKUTĖ
Všį Kolpingo kolegija
Darbo vadovė: socialinių mokslų daktarė Vida Lukamskienė

ANOTACIJA

Nepaisant vis modernėjančio pasaulio, smurtas prieš moteris buvo ir yra opi problema, egzistuojanti nūdienoje. Šio straipsnio tikslas yra išanalizuoti smurto prieš moteris apsireiškimus ir jo daromą žalą. Tyrimo metu paaiškėjo, kad labai dažnai fizinis smurtas yra neatsiejamas nuo psichinio. Nustatyta, kad su smurtu moterys dažniausiai susiduria dar anksti, vaikystėje, matant smurtaujančius tėvus. Smurtą patyrusios moterys sunkiai įsilieja į socialinį gyvenimą, pasižymi žema saviverte, nepasitikėjimus savimi ir aplinkiniais. Pasak Pasaulio sveikatos organizacijos, tie vaikai, kurie matė savo tėvus naudojant ar patiriant smurtą, užaugę daug dažniau naudoja arba toleruoja patiriamą smurtą pieš juos. Reikia paminėti, kad smurto padariniai siejami ne tik su asmeniu, bet ir su ekonominais nuostoliais, kuriuos patiria valstybė.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Smurtas prieš moteris egzistuoja jau daugybę metų. Nūdienoje šia tema yra diskutuojama vis laisviau ir dažniau, nes visuomenė darosi vis liberalesnė lyčių atžvilgiu. Tačiau nepaisant to, smurtą patiria labai daug daug moterų visame pasaulyje, po kurio susidaro aibė problemų. Pasak Stonienės (2012, p. 8) “Nors vis dažniau kalbama apie lyčių lygybę, tačiau daugelyje pasaulio valstybių vis dar išlieka kultūriškai nusistovėjęs vyriškos lyties dominavimas, moteris suvokiama kaip turinti paklusti vyrui, todėl smurtas prieš moteris neretai toleruojamas. Dėl skaudžių pasekmių smurto aukai, jos artimųjų bei visuomenės gerovei smurto problemai skiriamas vis didesnis dėmesys. Toliau sekant Stonienės žodžiais „smurto prieš moteris pasekmės turi įtakos ne tik moters ir šeimoje augančių vaikų fizinei ir psichinei sveikatai, tačiau ir visai visuomenei.“

Kaip teigia Rakauskienė (2007, p. 90), smurtas prieš moteris ir vaikus sukelia neigiamas ekonomines pasekmes – jis niokoja moterų ir vaikų sveikatą, tai savo ruožtu lemia valstybės išlaidų didėjimą smurto aukų medicininei priežiūrai, reabilitacijai, taip pat policijai, teismams, įkalinimo įstaigoms išlaikyti, mažina darbo našumą, prarandama žmogiškųjų išteklių kokybė, o tai labai brangiai kainuoja valstybei, blogai veikia gyventojų gyvenimo lygį ir visos šalies ekonomikos augimą. Pasak Pasaulio sveikatos organizacijos (1997) “Dėl smurto prieš moteris pasekmes gali jausti kitos kartos. Pavyzdžiui, berniukai, kurie matė, kaip yra mušamos jų motinos, dažniau nei kiti naudoja fizinį smurtą konfliktams spręsti. Mergaitės, matydamos motinos partnerio smurtą prieš ją, dažniau įsivelia į toksiškus santykius ir pačios kenčia nuo smurto”. Nepaisant auksčiau išvardintų smurto padarinių visuomenei, smurtas prieš moteris yra didelė problema tiesiogiai nuo jo kenčiančioms moterims, kurios neretai nesikreipia pagalbos. Smurtas prieš moteris turi pasekmių ne tik fizinei ir psichinei individų sveikatai Toks elgesys mažina orumą.

Tyrimo klausimas: kaip smurtas paveikia moteris tyrinėja ir kiti mokslininkai: Gražytė (2006, p. 3) teigia, kad “smurtas prieš moteris yra viena iš svarbiausių mūsų visuomenės problemų. Daug moterų, gyvendamos šeimoje patiria fizinį, seksualinį, psichologinį ar ekonominį smurtą. Atsiradus naujoms diskusijoms apie įvairias socialines problemas, smurtas šeimoje tapo šiuolaikinių mokslinių tyrimų objektu. Jo aktualumą atspindi prievartą šeimoje sustiprinančių socialinių normų buvimas, reiškinio struktūra ir pasekmės, taip pat dalyko sociologinio tyrimo sudėtingumas dėl prievartos intymumo“.

Tyrimo objektas - smurto prieš moteris pasekmės.

Tyrimo tikslas - atskleisti smurto prieš moteris pasėkmes.

Tyrimo uždaviniai:

1) Aptarti moterų patiriamo smurto rūšis bei situaciją Lietuvoje.
2) Supažindinti su tyrimo metodologija.

3) Interviu tekso kokybinė (content) analizė.

SMURTO RŪŠYS

Yra išskiriamos 5 pagrindinės smurto rūšys: fizinis; psichinis; seksualinis; ekonominis; nepriežiūra. Kaip apie fizinį ir psichinį smurtą teigia Mikalajūnaitė (1999), „fizinė prievarta yra neatskiriama nuo psichologinės prievartos. Paprastai prieš fizinį smurtą visada būna emocinė prievarta. Ji apima tyčiojimąsi ir bjaurias pastabas, taip pat ir neverbalinius veiksmus, siekiant įžeisti, pažeminti, įskaudinti kitą žmogų. Į psichologinės prievartos apibrėžimą galime įtraukti ir baimės dėl galimo smurto, kaip kontrolės mechanizmo, aspektą“. (p. 71).

Knygoje „Patarimai teikiantiems pagalbą šeiminio smurto aukoms“ (2005) fizinis, psichologinis, seksualinis ir ekonominis smurtas apibūdinamas taip*:*

Fizinis smurtas – tai visuomenei pavojingas poveikis kito žmogaus organizmui, įvykdomas prieš jo valią. Fizinio smurto veiksmų pobūdis gali būti įvairus: smūgiai, mušimas, žalojimas ir kitoks poveikis žmogaus kūno išoriniam paviršiui ir jo vidaus organams, panaudojant fizinę jėgą, šaltąjį ar šaunamąjį ginklą arba kitus daiktus, skysčius, medžiagas ir t.t. Nusikalstami smurtiniai veiksmai skiriasi aukai padarytu žalos dydžiu. (p. 6).

Psichologinis smurtas šeimoje prieš moterį pasireiškia kaip pastovi kritika, šauksmai arba skriaudimas (pvz. sakant, kad moteris stora, kvaila, bloga motina, partnerė, meilužė ir pan.); jausmų ignoravimas; įsitikinimų išjuokimas; draudimas eiti į darbą (norint apriboti bendravimą); manipuliavimas moterimi, melavimas; atsisakymas išeiti su ja į viešumą; trukdymas moteriai palaikyti santykius su giminaičiais ir draugais; viešas moters žeminimas; persekiojimas darbe; grasinimai pagrobti vaikus. Seksualinis smurtas yra kėsinimasis ne tik gyvybę, sveikatą, moters kūno neliečiamumą, bet ir jos garbę, t.y. tuo pačiu metu seksualiniame smurte yra suderinti fizinio ir seksualinio smurto bruožai. (p. 6).

Seksualinis smurtas šeimoje pasireiškia tokiomis formomis: elgiamasi su moterimi kaip su sekso objektu; vertimas nusirengti prieš jos valią; santykiavimas ypatingai žiauriai, neretai prieš tai sumušant; vertimas lytiškai santykiauti prieš jos valią; pavyduliavimas ir jos kaltinimas meilės ryšiais su kuo nors; vertimas stebėti ir kartoti pornografinius veiksmus. (p. 7).

Ekonominis smurtas – kai vienas suaugęs šeimos narys iš kito atima galimybę tvarkyti šeimos biudžetą, turėti lėšų ir teisių jas tvarkyti savo nuožiūra ir t.t. Labiausiai paplitusios ekonominio smurto šeimoje prieš moteris formos yra šios: draudimas moteriai dirbti; atėmimas iš jos visus pinigus, vertimas prašyti iš jo pinigų savo ir šeimos reikmėms; šeimos biudžeto kontroliavimas ir vienvaldiškas finansinių sprendimų priėmimas. (p. 7).

Tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodai

Duomenų rinkimo metodas. Pasirinktas duomenų rinkimo metodas – pusiau struktūruotas interviu, iš anksto apgalvojant klausimus, kurie bus užduoti tyrimo dalyvėms. Būtent toks metodas pasirinktas todėl, kad galima laisvai formuoti klausimus ir lanksčiai vesti interviu, lengviau planuoti jo turinį.

Tyrimo dalyvėms buvo užduoti šie 5 pagrindiniai klausimai:

1. Yra išskirtos kelios smurto rūšys: fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ir nepriežiūra. Kokias smurto rūšis esate patyrusi?

Šiuo klausimu buvo siekiama supažindinti moteris su smurto rūšimi ir sužinoti, su kokiomis smurto rūšimis susiduria/ susidūrė moterys,

2. Kada pirmą kartą susidūrėte su smurtu ar matėte ką nors smurtaujant?

Šiuo klausimu siekta išsiaiškinti, kokio amžiaus tiriamosios susipažino su smurtu.

3. Kaip smurtas vykdavo tarp jūsų tėvų?

Šiuo klausimu buvo siekta patvirtinti arba paneigti smurto patirčių tęstinumą iš kartos į kartą.

4. Kaip pasikeitė jūsų savęs vertinimas po patirto smurto?

Šiuo klausimu siekiama įvertinti pokytį, padarytą žalą po patirto smurto.

5. Požiūris į pagalbą: Kaip manote, ar efektyvu kreiptis pagalbos? Kaip padėti sau?

Paskutiniu klausimu siekiama išsiaiškinti tyrimo dalyvių požiūrį į pagalbos gavimo galimybę ir kitus pagalbos sau būdus.

Duomenų analizės metodas. Pasirinktas duomenų analizės metodas - kokybinė turinio analizė. Mayringas (2000) pažymi, kad turinio analizė yra validus metodas, leidžiantis padaryti specifines išvadas remiantis analizuojamu tekstu. Turinio anailizės tikslas edukologiniu požiūriu diagnozuoti, 1) kaip fenomeną suvokia tiriamasis reflektuodamas savo patirtį (remiamasi tyrėjo pateiktais klausimais); 2) kokie skirtumai egzistuoja tarp teorinio tiriamo fenomeno apibūdinimo ir jo raiškos socialinėje realybėje; 3) kokie yra informanto mąstymo, supratimo apie tiriamą fenomeną būdai; 4) kokios egzistuoja galimybės įgytas žinias, įgūdžius bei gebėjimus pritaikyti veikloje ar socialinėje realybėje.

Atliekant kokybinę turinio analizę buvo remiamasi pagrindiniais analizės žingsniais (Bitinas ir kt., 2008):

1. Informantų aprašų skaitymas ir esminių aspektų (žodžių, sakinių) išskyrimas.
2. Kategorijų išskyrimas, remiantis pagrindiniais žodžiais.
3. Prasminių elementų nustatymas: kategorijų turinio skaidymas į elementus.
4. Prasminių elementų suskirstymas į subkategorijas.

Savaime suprantama, kad smurto aukos susiduria su daugybe veiksnių, darančių neigiamą įtaką jų gyvenimui. Žemiau pateiktoje lentelėje išskirtos smurto kategorijos, subkategorijos ir jas patvirtinantys teiginiai, įrodantys skaudžias smurto patirtis ir pasėkmes.

2 lentelė

Tyrimo dalyvių patirtys

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantis teiginys
Smurto rūšys	Fizinis smurtas	*„Fizinį esu patyrusi dar būdama vaikystėje.* trenkdami rankomis, naudojant (…) laidą, su diržu, (…)su skuduru per veidą su ranka.”
	Psichinis smurtas	*„…santykiuose su vaikinu. Psichologinį esu payrusi tiek būdama vaikystėje, paauglystėje. Tu būsi nieko nepasiekusi, nieko nemoki, nesugebi, manipuliacijos... „ (T1)* *„… irgi smurtaudavo, nesvarbu nori tu ar ne, skauda ar ne...“ (T2)*
	Ekonominis smurtas	*„Ekonominį esu patyrusi tik vaikystėje. draudimas išvažiuoti dirbti į kitą miestą ar užsienį, atimdavo telefoną, daiktus.„ (T1)*
	Nepriežiūra	*„…nepriežiūros esu patyrusi tik vaikystėje. Meilės labai mažai gavom, plaukai būdavo nešukuoti, neplauti, niekas nežiūrėdavo ar padarėm namų darbus, (...) palikdvo mus vienus.” (T1)*
Smurto pasireiškimo aplinka	Tėvų smurtas vaikystėje	*“Tėvas smurtaudavo prieš mano mamą, kai būdavo išgėręs, piktas, pervargęs, mamą vadindavo pačiais baisiausiais žodžiais, trankydavo per veidą, mamai buvo dantis išmušęs. Norėjo mamą karšta kava apipilti, bet pataikė ant brolio. “ (T1)*
	Vaikino smurtas paauglystėje	*„…trenkimas per veidą, rankų suknėjimai ,galvos sutrenkimas, manipuliacija „tu negali būti su draugėm, vadindavo kurva, kekše ir tu su visais duodiesi...“ (T1)*

	Vyro smurtas suaugus	*“Tai yra daug kartų šonkaulius sulaužęs, smaugęs, pastoviai su mėlynėm vaikščiodavau, vieną kartą buvo taip sumušęs, kad net į mirus mamai negalėjau į jos laidotuves nuvykti.”(T2)*
Smurto psichosocialinė reikšmė	Sutrikusi psichologinė sveikata	*“…buvau labai savimi nepasitinkinti, , galvojau, kad esu niekam tikusi ir bloga, kad nemoku bendrauti, buvau įbauginta. Savęs vertinimas dar labiau nukrito. Bijojau krieptis į artimus žmones…” (T1)*
	Sutrikę santykiai	*“…bijojau žmonių aplinkos, bijojau veltis į naujus santykius ir būti aplinkoje tarp vyrų.”(T1)*
	Sutrikusi motyvacija	*“Motyvacijos neturėjau nei savim rūpintis, nei namų aplinka…” (T2)*
Pagalbos būdai sau įveikiant smurto pasėkmes	Vaistų vartojimas	*Gerdavau bet kokius, kuo didesniais kiekiais, tam, kad galėčiau nusirminti, užmigti ir apie nieką negalvoti išeiti iš realybės.“ (T1)*
	Meditacija	*„Daug piešdavau, (...) medituodavau, klausydavau muzikos, žiūrėdavau daug video internete.“ (T1)*
	Psichoterapija	*„Žiauriai padėjo psichoterapeutė, praktiškai jos pagalba aukštyn kojomis apsivertė gyvenimas.“(T3)*
	Sportas	*„Padėjo sportas, pamiršdavau viską, vaikščiodavau...“ (T1)*
	Knygų skaitymas	*„Skaičiau daug psichologinių knygų, daug išmokau ir sužinojau...“ (T1)*
Ryšiai su kitais žmonėmis	Ryšiai su kitais žmonėmis	*“Atsirado keletas gerų žmonių, kurie padėjo atsistoti ant kojų. “(T1)*

Panašu, kad visuomenėje labiau dominuoja vyrų kultas, patriarchas, kuris laikui bėgant turėtų normalizuotis. Moterys yra suprantama kaip silpnoji lytis, kuri skirta tik bazinių poreikių patenkinimui. Pastebėta, kad dažniausiai smurtautojo vaidmuo atitenka intymiam partneriui. Tyrio dalyvės išreiškė nepasitikėjimą institucijomis ir nesikreipė pagalbos į policiją. Kaip pagalbos sau priemonės įvardijamos tokios veiklos kaip: sportas, meditacija, knygų skaitymas, psichologo konsultacijos, medikamentų vartojimas, artimi draugai.

IŠVADOS

1. Iš pagrindinių 5 smurto rūšių, dažniausiai patiriamas fizinis ir emocinis smurtas. Šios dvi smurto rūšys dažniausiai yra neatsiejamos viena nuo kitos. Tyrimo apklausos rezultatai parodė, kad visos tyrimo dalyvės patyrė būtent šias smurto rūšis tiek vaikystėje, su smurtaujančiais tėvais, tiek su intymiais partneriais. Neretai šalia fizinio smurto seka ir seksualinis smurtas. Jeigu asmuo yra linkęs smurtauti, natūraliai jaučia viršenybę kontroliuoti ir manipuliuoti kito žmogaus, šiuo atveju, moters, veiksmais. Siekiant kontrolės yra pasitelkiamas ekonominis smurtas. Nepriežiūra, kaip smurto rūšis, yra sutinkama rečiau, nes kai kurios moterys yra linkusios savimi pasirūpinti pačios.

Tiek ES, tiek Lietuvoje smurto tendencija leidžiasi žemyn. Kadangi esame jauna valstybė, su užsilikusiomis sovietinės santvarkos vertybėmis, smurtas vis dar yra sutinkamas ir kai kada net toleruotinas kas labiau būdinga vyresniajai kartai. Nemažai įtakos turi ir žiniasklaida, kuri nuvertina moteriškąją lytį. Visuomenei tobulėjant smurto atvejų kreivė vis leidžiasi žemyn.

2. Tyrimo atlikimui pasirinktas kokybinis tyrimo tipas pasitvirtino. Surinkti tyrimo duomenys, tyrimo dalyvių charakteristika, susipažinta su tyrimo etika. Pasirinkti tyrimo dalyviai atitiko darbo tematiką ir pagilino žinias apie smurto patartą žalą, papasakojo savo patirtį kaip galima sėkmingai padėti sau ir judėti į priekį.

3. Tyrimo metu išsiaiškinta, kad su smurtu moterys susidurdavo jau nuo pat mažens, matant smurtaujančius tėvus, dėl to, smurtas suaugus yra labiau toleruotinas ir kenčiamas. Smurtas labai stipriai paveikė moterų psichologinę sveikatą. Krenta saves vertinimas, motyvacija, prastėja santykiai su aplinkiniais. Moterys pagalbos į specialiąsias institucijas kreiptis nedrįsta. Vietoje to, užsiima savipagalba, kaip, pavyzdžiui sportuoja, skaito įvairias psichologines knygas, vartoja vaistus, klauso raminančios muzikos, medituoja ir bendrauja su psichoterapeutais bei randa žmogų, kuriam gali išsipasakoti.

REKOMENDACIJOS

1.Šviesti visuomenę, ypac senesnės kartos žmones, apie lyčių lygybę ir žmogaus teises, ramiantis Lietuvos Respublikos įstatymais, užsienio šalių patirtimi.

2.Kadangi smurtą patiriančios moterys išreiškia nepasitikėjimą valstybinėmis institucijomis, kaip pagalbos priemone, reikia daugiau dėmesio skirti pagalbos priemonių efektyvumui, plačiau skleisti žinią visuomenei apie galimas pagalbos priemones.

3.Turint omenyje tai, kad žiniasklaidos įtaka turi didelę reikšmę žmonių savimonės formavime, reikia aukštesnės kompetencijos darbuotojų būtent žiniasklaidos srityje.

LITERATŪRA

1. Kmieliauskaitė I. (2018). Smurto artimoje aplinkoje pavojingumo laipsnio nustatymas, atsižvelgiant į provokuojantį nukentėjusio asmens elgesį. *Smurto rūšys. (p. 15).*

2. Strolienė E. (2017). Meditacijos taikymo prielaidos bendrojo ugdymo mokykloje. *Santrauka. (p. 4).*

3. Leleikienė A. (2018). Fizinio aktyvumo poveikis sergančiųjų depresija protiniam darbingumui. *1.7. Fizinio aktyvumo neurobiologinis poveikis. (p. 20).*

4. Tijūnėlienė O. (2006). Skaitymas kaip ugdymosi veiksnys. *Išvados. (p. 19).*

5. Lekavičienė R., Antinienė D. (2019). Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Žinios ir užduotys. *Bendravimo samprata. (p. 9).*

6. Rakauskienė O.G. (2007*).* Smurto kaina Lietuvos ekonomikai. Veiksniai, pasekmės, prevencija. *Viešoji politika ir administravimas, 7, 90-103.*

7. Stonienė L. Aguonytė V. ir Narkauskaitė L. (2012). Smurto prieš moteris paplitimas ir priežastys. *Visuomenės sveikata, 5(27),8-15.*

8. *Violence against women. A priority issue. (1997).*World Healf Organization: Geneva.

9. *Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. Teisės aktų registras,* (2016). Lietuvos Respublikos Seimas. *(2016-25274)*

10. *Sąvokos “Vaikas” paaiškinimas.*(1995). Vaiko teisių konvencija. (*I dalis, 1str.)*

11. Gražytė I. (2006). Socialinio darbo su smurtą šeimoje patyrusiomis moterimis organizavimas. *Magistro darbas.* Vilnius. (p. 3).

VIOLENCE AGAINST WOMEN AND IT’S CONSEQUENCES

ERIKA BUTKUTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Work manager: doctor of social sciences Vida Lukamskienė

SUMMARY

Despite an ever-modernizing world, violence against women has been and continues to be a serious problem that exists today. The purpose of this article is to analyze the manifestations of violence against

women and the harm it causes. The study found that very often physical violence is inseparable from mental violence. It has been found that women often experience violence at an early age, in the sight of abusive parents. Women who have experienced violence find it difficult to integrate into social life, have low self-esteem, distrust of themselves and those around them. According to the World Health Organization, those children who have seen their parents use or experience violence are much more likely to use or tolerate the violence they experience. It should be mentioned that the consequences of violence are linked not only to the individual but also to the economic damage suffered by the state.

SOCIALIONIO DARBUOTOJO VEIKLOS POREIKIS PROFESINĖS KARO TARNYBOS KARIUI IR JO ŠEIMAI

KAROLINA GENEVIČIŪTĖ
Kolpingo kolegija
Vadovė lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Žvelgiant į karinę struktūrą išties yra pastebima socialinio darbuotojo veiklos nebuvimas, socialinių paslaugų nebuvimas, nors socialinių išmokų ir garantijų šioje struktūroje turime nemažai jos nekompensuoja socialinio darbuotojo realios tiesioginės pagalbos buvimą. Kuom karinės struktūros yra ypatingos jog turėtų socialinio darbuotojo pareigybę ? Atsakymas paprastas šios profesijos ypatingumas, individualumas. Tai specifinė veiklos sritis pasižyminti griežta tvarka, statutiniu pavaldumu, rizika sveikatai ir gyvybei, didelę psichologinę įtampa, griežta atsakomybę. Straipsnio tikslas- apžvelgti socialinio darbuotojo veiklos poreikį kariuomenėje. Tiriamajame darbe pateikiami Kauno Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono karių kokybinio tyrimo įžvalgos ir apibendrintos išvados.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Profesinė karo tarnyba yra specifinė veiklos sritis, pasižyminti prastesne profesinės karo tarnybos karių gyvenimo kokybe. Tokią situaciją lemia statutinis pavaldumas, rizika sveikata ir gyvybe, didelė psichologinė įtampa, giežta atsakomybė, įvairus su tarnyba susiję apribojimai. Karių darbo diena nenormuota, esant poreikiui, jie turi būti pasiruošę tarnauti 24 valandas per parą. Karių atliekamų pareigų svarba ir rizikos laipsnis įpareigoja valstybę skirti šiai socialinei grupei daugiau dėmesio. Vis dažniau pasigendama socialinio darbuotojo veiklos karo tarnyboje. Lietuvos kariuomenė teikia psichologinę pagalbą profesinės karo tarnybos kariams, bet ne socialinę pagalbą jiems ir jų šeimoms. Vyrauja stereotipas jog karys profesionalas „negali turėti socialinių problemų , nes jis yra karys, jis yra stiprus“, todėl seniūnijų darbuotojai kariškių šeimose nesitiki aptikti socialinių problemų ir nenustato socialinių paslaugų poreikio. Jei krašto apsaugos sistemoje atsirastų socialinio darbo (rūpybos) skyrius, ar kiekviename dalinyje, o dar geriau kiekvienoje kuopoje būtų socialinis darbuotojas kuris atliktų savo kaip socialinio darbuotojo funkcija žinoma pareigybės būtų karinės, tuomet socialinių paslaugų poreikis būtų aptinkamas dažniau, problemos pastebimos čia ir dabar ir pagalba suteikiama nedelsiant. Būtų atkreipiamas didesnis dėmesys į asmenis esančius šioje sistemoje, taip pat atsirastų daugiau socialinių paslaugų pritaikytų profesinės karo tarnybos karių šeimoms, kurių šiuo metu vis pasigendame. Žinoma galima teigti jog praktiškai visas socialines paslaugas galime gauti savo seniūnijose, bet yra išimčių, kai tos paslaugos turėtų būti specifinės ir nukreiptos į kariškių poreikius.

Nors kariams palyginti su asmenimis , dirbančiais civilinėse institucijose, suteikiama nemažai papildomų socialinių garantijų ir jų tarnybinė alga yra didesnė negu vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje. Lietuvoje didžiausias socialinių garantijų trūkumas yra socialinė parama kario šeimai, ką jau kalbėti kai abu sutuoktiniai yra kariai.

Nuo 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojąs Socialinių paslaugų įstatymas (Valstybės žinios, 2006, Nr. 17) numato galimybę plėsti socialinių paslaugų gavėjų grupes, nustato vienodus reikalavimus socialinių paslaugų teikėjams bei sudaro vienodas galimybes konkuruoti socialinių paslaugų rinkoje.

Tyrimo problema. Kariuomenėje vis dažniau pasigendama socialinių paslaugų ir socialinio darbuotojo veiklos, tačiau, vos užsiminus apie tokios specialybės asmenį, kariai vieningai sako, jog seniai laukė tos dienos, kada toks darbuotojas bus šioje darbovietėje.

Tad šiame darbe keliamas pagrindinis tyrimo klausimas – kokios socialinio darbuotojo veiklos perspektyvos kariuomenėje? Siekiant atskleisti šį pagrindinį tyrimo klausimą, keliami smulkesni

probleminiai klausimai: ar reikalingas socialinis darbuotojas kariuomenėje? Kokios pagalbos iš jo būtų tikimasi? Kokias paslaugas galėtų teikti?

Tyrimo objektas – Socialinio darbuotojo veiklos poreikis kariuomenėje.

Tyrimo tikslas – atskleisti socialinio darbuotojo veiklos poreikį profesinės karo tarnybos kariams ar jų šeimoms.

Tyrimo uždaviniai:

1. Apibūdinti jau esamas socialines garantijas kariuomenėje .
2. Atskleisti socialinio darbuotojo veiklos reikalingumą kariuomenėje.
3. Identifikuoti socialinio darbuotojo veiklas kariuomenėje.

KARIO APIBRĖŽIMAS IR BENDRIEJI DALYKAI

Bendrasis karių statusas

Karys yra Lietuvos valstybės gynėjas. Kario tarnyba reikalauja specialių ištikimybės valstybei santykių, kuriuos reglamentuoja įstatymai ir kiti teisės aktai. Išskyrus įstatymų ir kitų teisės aktų nustatytus atvejus, darbo ir valstybės tarnybos santykius reglamentuojantys įstatymai ir kiti teisės aktai kariams netaikomi.

Kariai naudojasi Lietuvos Respublikos Konstitucijos garantuojamomis žmogaus teisėmis ir laisvėmis. Karių naudojimasis teisėmis į privataus gyvenimo apsaugą, tarnybos vietos garantijas, poilsį ir laisvalaikį, susivienijimų laisves, gyvenamosios vietos pasirinkimą ir laisvą kilnojimąsi, tarnybinio būsto neliečiamybę, susirinkimų, grupinių peticijų, žinių skleidimo ir nuomonės reiškimo būdus įstatymais ir įstatymų patvirtintais statutais gali būti apribojamas tik tiek, kiek yra būtina kario pareigoms atlikti, karinei drausmei ir paklusnumui bei tarnybos tikslams užtikrinti.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė kariui garantuojama ir nevaržoma. Kario tarnybos dienos ir suminė savaitės tarnybos trukmė nėra apribota ir priklauso nuo tarnybos poreikių. Detalius tarnybos dienos reikalavimus, kariui suteikiamą paros ir savaitės poilsį, užtikrinantį jo sveikatos bei darbingumo atgavimą, nustato statutai ir kiti krašto apsaugos sistemą reglamentuojantys teisės aktai.

Karys, kurio teisės, garantuotos ir susijusios su kario tarnyba krašto apsaugos sistemoje, yra pažeistos, gali kreiptis į aukštesnįjį vadą ar krašto apsaugos generalinį inspektorių. Šie privalo ištirti faktus ir imtis priemonių, kad pažeidimai nedelsiant būtų pašalinti. Kiekvieno kario žmogaus orumas turi būti gerbiamas, karys neturi patirti pažeminimo. Karys privalo laikytis karių etikos kodekso reikalavimų. Kariai draudžiami Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme nurodytomis socialinio draudimo rūšimis. Kariui žuvus (mirus) ar sutrikus jo sveikatai dėl priežasčių, susijusių su tarnybinių pareigų vykdymu, arba kai karys nužudytas ar jo sveikata sutrikdyta dėl priežasčių, susijusių su kario statusu, iš Krašto apsaugos ministerijai skirtų asignavimų sumokama nustatyto dydžio vienkartinė kompensacija. Tikrosios karo tarnybos metu su tarnyba susijusiomis aplinkybėmis žuvę (mirę) kariai laidojami valstybės lėšomis.

Lietuvos kariuomenė

Lietuvos kariuomenė (toliau – LK) – valstybės ginkluotos gynybos institucija Krašto apsaugos sistema (toliau – KAS) pagrindinė dalis, sauganti valstybės suverenitetą, jos teritorijos ir oro erdvės neliečiamybę, ginklu ginanti valstybę nuo agresijos ar kitokio ginkluoto užpuolimo, vykdanti karines užduotis pagal Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus.

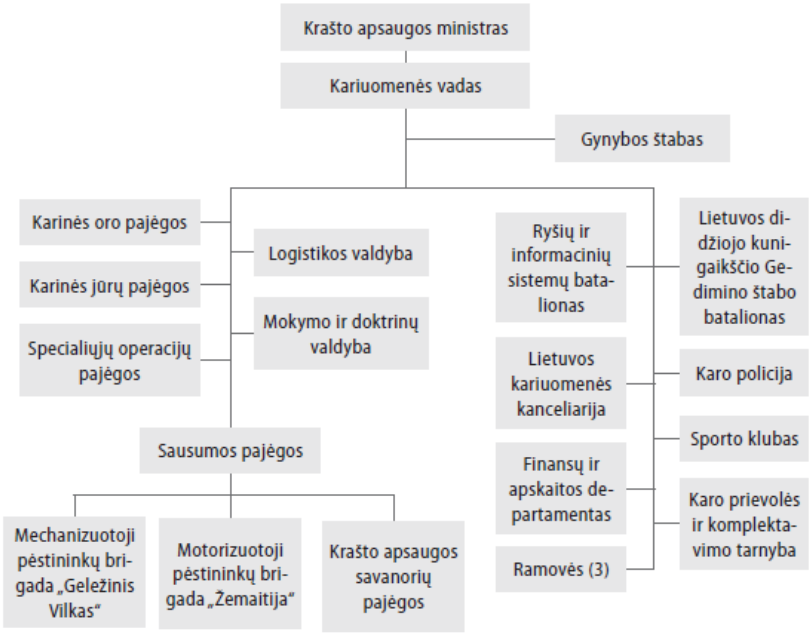

1 pav. Lietuvos kariuomenės principinė struktūra

Karių socialinės garantijos Lietuvoje

Karių socialines garantijas nustato Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. Šiuolaikinės darbo organizavimo tendencijos akivaizdžiai rodo, jog organizacijos vis aktyviau plėtoja socialinės gerovės politiką. Darbuotojo socialinę gerovę užtikrina valstybė ir jo darbo organizacija, taigi darbuotojas, be valstybės užtikrintų socialinių garantijų, įgyją teisę į daugelį socialinių paslaugų ar išmokų, kurias jam laiduoja darbo organizacija.

Profesinės karo tarnybos kariai aprūpinami maistu arba jiems mokama maitinimosi išlaidų piniginė kompensacija. Nuo šios kompensacijos neišskaitomi mokesčiai bei socialinio draudimo įmokos. Taip pat kariai tarnybos vietoje aprūpinami tarnybiniu butu arba patalpa arba jiems mokami butpinigiai. Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 64 straipsnis užtikrina, kad yra apmokamos perkeliamų į kitą tarnybos vietą karių ir jų šeimos narių persikėlimo išlaidos, karių kelionės iš tarnybos į kitą vietovę. Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 60 str. 6 p. reglamentuojama, jog profesinės karo tarnybos kariams du kartus per metus (Kalėdų ir Velykų progomis) išmokamos iki vieno mėnesinio tarnybinio atlyginimo dydžio šventinės premijos.

Profesinės tarnybos kariams palyginus su kitų sektorių darbuotojų atostogomis suteikiamos ilgiausios – 30 kalendorinių dienų atostogos. Taip pat kariams suteikiamos didesnės socialinės garantijos laikinojo nedarbingumo atveju, nes laikino nedarbingumo išmoka yra didesnė nei asmenų, dirbančių civilinėse institucijose. Kariams išmokos ligos pašalpos dydis reglamentuojamas Krašto apsaugos sistemos ir organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 68 str. 2 p.

Sėkmingai įvykdyti užduotis ir užtikrinti visos karinės operacijos sėkmę gali tik sveiki kariai – toks yra pagrindinis karių sveikatos priežiūros principas nustatant karių sveikatos priežiūros prioritetus. Karo medicinos centras teikia antrines ambulatorines ir nustatytos apimties stacionarines sveikatos priežiūros paslaugas visiems Lietuvos kariuomenės karinių vienetų kariams. Karių reabilitacijos centras teikia antrines stacionarines nustatytas medicinines reabilitacijas.

Skirtingai nei darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartį, bei valstybės tarnautojai, kurie privalomai draudžiami visomis Valstybinio socialinio draudimo įstatyme nustatytomis socialinio draudimo rūšimis, t. y. pensijų, ligos ir motinystės, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir

profesinių ligų socialiniu draudimu bei sveikatos draudimu. Kariai privalomai draudžiami tik dvejomis socialinio draudimo rūšimis – pensijų ir nedarbo socialiniu draudimu. Karių gyvybė ir sveikata privalomai draudžiama nuo nelaimingų atsitikimų tarnyboje valstybės biudžeto lėšomis. Kompensacijos dydį kario žūties ar sveikatos sutrikdymo atveju nustato Krašto apsaugos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 67 straipsnis.

Pagal Pareigūnų ir karių valstybinių pensijų įstatymo nuostatas, teisę gauti valstybinę pareigūnų ir karių pensiją turi profesinės karo tarnybos kariai bei kariai, kurie būdami įtraukti į KAM kadrų rezervą, dirba kitose Lietuvos Respublikos ministerijose, departamentuose ir organizacijose. Taip pat yra taikoma išleidžiamų į atsargą karių socialinio prisitaikymo programa (2 pav.).

Mokesčio ikimokyklinėse ir mokymosi įstaigose sumažinimas, išskyrus nevalstybines, sprendimą priima kiekviena savivaldybė asmeniškai.

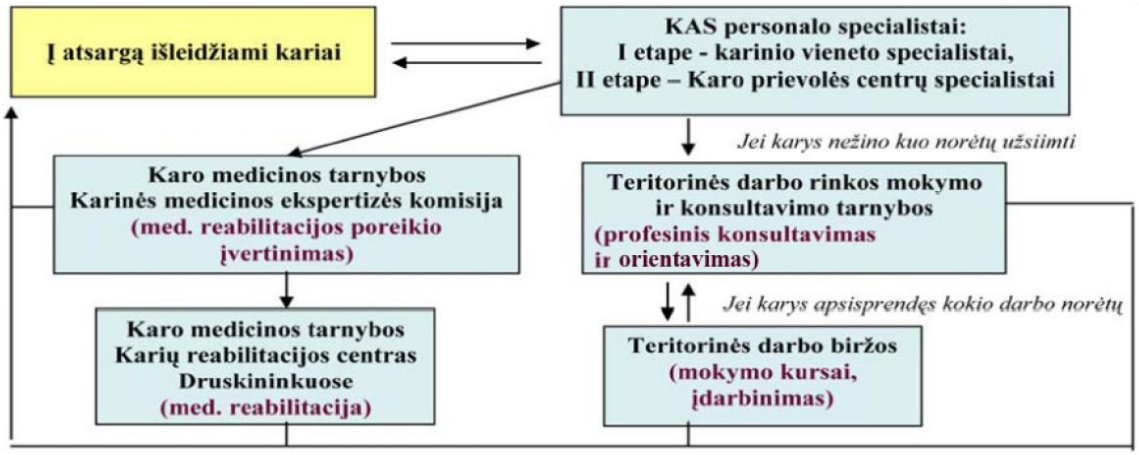

2 pav. Išleidžiamų į atsargą karių socialinio prisitaikymo programa

SOCIALINIO DARBUOTOJO GALIMA VEIKLA KARIUOMENĖJE

Teikiant socialines paslaugas didžiausias kontaktas su socialinių paslaugų gavėju tenka socialiniam darbuotojui. Socialinio darbuotojo užduotis - padėti žmonėms spręsti jų socialines ar asmenines problemas. Socialinis darbuotojas, asmuo, kuris dirba bendruomenėje padėdamas gerinti atskirų asmenų ir jų grupių socialines sąlygas (Socialinės apsaugos terminų žodynas, 1999). Dirbti socialiniu darbuotoju turi teisę asmuo, įgijęs aukštąjį socialinio darbo ar jam prilygintą išsilavinimą. Tačiau M. Išoraitė (2007) teigia, kad pirmiausiai socialinis darbuotojas turi „... būti žmogus, turintis tam tikrą gyvenimo patirtį, būdą ir vertybes“. Anot autorės socialinis darbuotojas teikdamas socialines paslaugas bei vertindamas kiekvieno kliento situaciją, pasitelkia tam tikrą vertybių sistemą, kuri pagrįsta profesinėmis, organizacijos ir savo asmeninėmis vertybėmis.

Kiekvienoje visuomenėje yra dalis žmonių, kurie dėl jų vairių priežasčių negali patys savarankiškai spręsti kylančių socialinių problemų, visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime, jaučiasi nesaugūs ir atstumti. Dažnai tokius asmenis palaiko ir reikiamą pagalbą suteikia šeima, draugai, kaimynai ar kiti artimieji. Tačiau jie ne visada gali padėti, kartais artimųjų tiesiog nėra. Todėl žmonėms prireikia profesionalių socialinių darbuotojų pagalbos.

Lietuvos autoriai socialinį darbą apibrėžia skirtingai, išryškina skirtingus jo aspektus. Tačiau visi autoriai pripažįsta: nors socialinio darbo sritys yra itin plačios, esminis siekis - žmogaus ir jo aplinkos ryšių tvarkos atkūrimas. Socialinio darbuotojo veikla apima tiek konkrečių socialinių paslaugų organizavimą ir teikimą, tiek socialinės politikos formavimą nacionaliniu, regioniniu ar vietos savivaldos lygmeniu. V. Kavaliauskienė (2005), analizuodama socialinio darbo raidos aspektus, teigia, kad tokie platūs socialinio darbo siekiai yra susiję su socialinio darbo istorija ir jos

dvilype orientacija: į žmogų ir į visuomenę, t. y. į visumą ir į dalį, į bendruomenę ir į individą, siekiant jų sąveikos ir darnos. Socialinio darbo sritis yra socialinių problemų, kylančių iš šios sąveikos, išryškinimas ir jų sprendimas. Taigi socialiniam darbui svarbi ir socialinė reforma, ir atskiro žmogaus gerovė.

Žvelgiant į karinę struktūrą išties yra pastebima socialinio darbuotojo veiklos nebuvimas, socialinių paslaugų nebuvimas, nors socialinių išmokų ir garantijų šioje struktūroje turime nemažai jos nekompensuoja socialinio darbuotojo realios tiesioginės pagalbos buvimą. Kuo karinės struktūros yra ypatingos, jog galėtų turėti socialinio darbuotojo pareigybę? Atsakymas paprastas, šios profesijos ypatingumas, individualumas. Tai specifinė veiklos sritis, pasižyminti griežta tvarka, statutiniu pavaldumu, rizika sveikatai ir gyvybei, didele psichologine įtampa, griežta atsakomybe. Kaip ir buvo paminėta ankščiau, kario darbo laikas nėra normuotas, todėl gali kilti įvairių keblumų derinant tėvystę ir karjerą, šeimų poreikius ir galimybes. Karių atliekamų pareigų svarba ir rizikos laipsnis įpareigoja valstybę skirti šiai socialinei grupei daugiau dėmesio.

Socialinis darbuotojas būtų labai naudingas karinėje struktūroje, šios specialybės atstovas su savo kompetencija galėtų pritaikyti savo veikla dirbant su kariais, pradedant individualiais pokalbiais, prevencinėmis paskaitomis, darbu su kario šeima ir svarbiausias kariškių vaikų dienos centro poreikis ir jame esančių veiklų organizavimas.

TYRIMO METODIKA

Duomenų rinkimo metodas. Siekiant atskleisti socialinio darbuotojo veiklos reikalingumą kariuomenėje buvo pasirinktas duomenų rinkimo metodas – kokybinis interviu. Anot Kardelio (2007), interviu metodas – tai „tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis <...>, kurio tikslas – gauti būtiną tyrimo uždaviniams informaciją“ (p.195).

Tyrimo dalyviai. Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono Štabo ir aprūpinimo kuopos kariai, užimantys vadovaujamas pareigas, turintys pavaldinių. Tyrimo metu buvo apklausti 3 kariai. Siekiant konfidencialumo tyrimo dalyvių vardai užkoduoti (1 lentelė).

1 lentelė

Tyrimo dalyvių charakteristika

Tyrimo dalyvių kodas	Darbo patirtis	Įstaiga, kurioje dirba
G1	24 m.	Juozo Vitkaus inžinerijos batalionas
J2	19 m.	Juozo Vitkaus inžinerijos batalionas
P3	6 m.	Juozo Vitkaus inžinerijos batalionas

Duomenų rinkimo metodas. Duomenų rinkimui buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu, kuomet pagrindiniai klausimai yra numatomi iš anksto, bet interviu eigoje situacija gali keistis ir siekiant gauti tikslesnę informaciją, gali būti užduodami papildomi klausimai (Kardelis, 2002). Tyrimo dalyviams buvo užduoti pagrindiniai 5 atviro tipo klausimai papildomų klausimų užduoti neprireikė.

Duomenų analizės metodas. Pasirinktas duomenų analizės metodas - kokybinė turinio analizė, kuri „gali būti apibrėžta kaip empirinis, metodologinis tekstų nagrinėjimas šių tekstų rėmuose, remiantis metodologiškai pagrįstais analizės žingsniais“, tai metodas, kuriuo gilinamasi į objektą ir kontekstą, domintis panašumais bei skirtumais (Bitinas ir kt., 2008, p. 228-230).

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą, renkant informaciją, bendraujant su tyrimo dalyviais, svarbu elgtis etiškai. Anot Bitino ir kt. (2008), siekiant pažinti tyrimo dalyvį ir jo problemą bei viską aprašyti, kyla etinės problemos dėl kokybinių tyrimo savitumo. Siekiant išspręsti tokias problemas, rekomenduojama paprašyti tyrimo dalyvių sutikimo dalyvauti tyrime, informuojant apie tyrimo atlikimo detales bei apie tyrimo etikos pricipus, kurių laikomasi. Anot Bitino ir kt. (2008, p. 113), „tyrimo etikos plėtra neatsiejama nuo supratimo, kad žmonės tyrimuose turi dalyvauti tik laisvanoriškai, būtina apginti jų teises, saugoti nuo galimų neigiamų padarinių“, taigi, tyrimo etika

lemia tyrimo kokybę.

TYRIMO REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Buvo siekiama išsiaiškinti socialinio darbuotojo poreikis. Tyrimo rezultatai matomi 1 lentelėje.

1 lentelė

Klausimai, kuriuos kariai norėtų aptarti su socialiniu darbuotoju

SUBKATEGORIJOS	PATVIRTINANTYS TEIGINIAI
Kario sveikatos sutrikimai	Kario ar artimojo ligos, saviizoliacijos atvejais - reali fizinė pagalba vykstant į kario namus<...>(P3) <...>galėtų padėti tiesiogiai kariam ligos atveju<...>(P3)
Šeimos nario liga/negalia	<...>šeimos narius kurie turi negalia<...> (G1)
Socialinių įgūdžių stoka	<...>socialinių įgūdžių stoka<...>(G1) <...>ugdyti, atstatyti ir palaikyti karių asmeninius sugebėjimus<...>(J2) <...>padėtų inicijuoti pokyčius asmeniniame ir socialiniame gyvenime<...>(J2)
Materialinės padėties sunkumai	<...>sunkesnė materialinė padėtis<...>(G1) <...> finansinę padėtį įvertino kaip labai blogą<...>(J2)

Buvo užduotas toks klausimas Kokiais klausimais jūs kreiptumėtės į socialinį darbuotoją? Šiuo klausimu buvo siekiama sužinoti, ar vis dėl to yra socialinio darbuotojo poreikis ir jei taip tai kodėl. Visi tiriamieji turi tiesioginių pavaldinių, todėl interviu metu pasakojo jog didžiausia poreikį socialinio darbuotojo mato dėl to jog karių sunki materialinė padėtis, kai kuriems trūksta paprasčiausių socialinių įgūdžių, o dar kiti turi neįgalų vaiką ar šeimos narį. Nors organizacija atrodo rimta ir yra statutinė, viskas turėtų būti aišku ir tvarkinga, bet realybė yra kitokia ir socialinis darbuotojas galėtų pagelbėti tose situacijose, tad teiginiai tikrai patvirtiną socialinio darbuotojo poreikį. Toliau buvo siekiama išsiaiškinti kokias konkrečias veiklas galėtų organizuoti, vykdyti socialinis darbuotojas ir kokios jo funkcijos galėtų būti. Tyrimo rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Socialinio darbuotojo veiklos galimybės kariuomenėje

SUBKATEGORIJOS	PATVIRTINANTYS TEIGINIAI
Konsultacijos kariams	Socialinis darbuotojas galėtų padėti spręsti problemas/ginčus susijusias su netinkamu mikroklimatu, patiriamomis patyčiomis, priekabiavimais ir panašiai<...> (P3) <...>atsakydamas į visus šiuos rūpimus klausimus asmeninėmis konsultacijomis<...> (J2)
Konsultacijos vadovams	<...>rekomenduoti vadovybei<...> (G1)
Prevencinių paskaitų vedimas kariams	<...>prevencinis paskaitų vedimas kariams, tai reiškiąs į ketvirtį, ar į mėnesį tas socialinis darbuotojas galėtų mums pravesti, supažindinti, pravesti profesionaliai iš savo srities paaiškinti apie socialines rizikas : alkoholizmą tokį, artimojo netektį ir visas tas, ir visus skyrybas, socializacijos trūkumus<...> (G1)
Pagalba kariams socialinės integracijos klausimais	<...>elementariais socialinio integravimo klausimais<...> (J2) <...>užtikrintų kokybišką socialinių paslaugų teikimą kariams<...>(J2) <...>turim tokį integracijos į visuomene planą, kuris vienais atvejai veikia, kuris kitais atvejai nelabai ir čia vėl matau kaip minėjau perspektyvą socialiniam darbuotojui<...> (G1)
Parama kario šeimos nariams	Ilgalaikių kursų, misijų metu – nuolat bendrauti su šeima jei karys pageidauja<...> (P3) <...>identifikuoti problemas susijusias su karių tarpusavio santykiais, santykiais šeimoje, artimoje aplinkoje.(P3) Man asmeniškai (mano šeimai) socialinis darbuotojas manau galėtų padėti tik man asmeniškai išvykus į tarptautinę misiją (J2)

	<...>jeigu aš tarkim nesusitvarkyčiau su savo sūnumi , tai tikrai tas socialinis darbuotojas manau pagelbėtų padėtų<...> (G1)
Dokumentacijos vedimas	<...>padedant supildyti įvairius dokumentus<...> (J2) <...>kokia parama, kas jiems priklauso, kas nepriklauso, kokius dokumentus reikia sutvarkyti, kaip juos sutvarkyti<...> (G1) <...>administravimą kaip minėjau daro asmenys galbūt kuriems nėra tos pagrindinės funkcijos, taip jie administruoja daro tvarkoj, bet čia šitoj vietoj aš galvoju turėtu ir galėtų tikrai kur kas geriau ir efektyviau tas socialinis darbuotojas<...>(G1)
Veikla vaikų dienos centre	Kariuomenės vaikų dienos centras yra labai aktualus klausimas, nes kartais šeimoms auginančioms vaikus iškyla įvairių situacijų, kai nėra kur palikti savo atžalų<...> (J2) <...>kad diena visa diena tie vaikučiai tam centre praleistų, bet ir galbūt ilgesnį laiką, parą ir daugiau net keletą parų be tų tėvelių praleisti su kažkokiais specialistais su tam tikromis paruoštomis auklėmis<...> (G1) <...>esant poreikiui atsivesti vaiką į tokį centrą, kur juo būtų pasirūpinta tuo laikotarpiu. (J2)

Taigi kariai pateikia labai daug teiginių, kurie patvirtina jog socialinis darbuotojas tikrai turėtų daug veiklos, žinoma pagal kompetencija, tiriamųjų manymų, socialinis darbuotojas geriau nei kas kita galėtų kariui padėti supildyti įvairiausius dokumentus, kariai išreiškia norą jog socialinis darbuotojas paremtų jų šeimas, padėtų tėvams susitvarkyti su jų paaugliais vaikais kai jie to padaryti negali, taip pat norėtų jog šis specialistas, vestu prevencines periodines paskaitas apie įvairias krizes ir šviestų karius, motyvuotų kreiptis. Galima daryti tokia prielaida jog socialinis darbuotojas savo veiklas šioje statutinėje organizacijoje tikrai pritaikytų, ir kariai būtų labai patenkinti. Kariai interviu metu užsimena apie galimas jų manymu socialinio darbuotojo funkcijas viena iš tokių kurį atkreipė mano dėmesį yra vaikų dienos centro veiklos organizavimas, manau šiuo metu tai pat reikalingiausias dalykas, nes labai dažnai pasitaiko kai tėvai atsiveda savo sergančius vaikus į įstaiga ir tai nėra draudžiama, bet vaikas neturi užsiėmimo, o tėvai turi skirti dėmesio kai tuo tarpu turi dar ir atlikti savo darbus, taigi kariuomenėje vaiku dienos centras yra labai senas ir aktualus klausimas, tą tiriamieji ir pabrėžia.

Kariuomenėje labai daug karių yra jauno amžiaus, todėl nuolatos susiduria su kažkokiais socialiniais klausimais.

IŠVADOS

1. Dėl ypatingo karių statuso, kariams teikiamos didesnės socialinės garantijos nei dirbantiems pagal darbo sutartis. Kariams suteikiamos ilgesnės kasmetinės minimalios atostogos, mokamos didesnės išmokos laikino nedarbingumo bei nelaimingų atsitikimų atvejais, suteikiama teisė gauti valstybinę pensiją. Nors kariams, palyginti su asmenimis, dirbančiais civilinėse institucijose, suteikiama nemažai papildomų socialinių garantijų ir jų tarnybinė alga yra didesnė negu vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje, tačiau pastaruoju metu išlieka nemažas karių skaičius, savo noru išeinančių į atsargą. Pagrindinėmis savo sprendimo priežastimis jie nurodo nepakankamą materialinį suinteresuotumą bei esamų socialinių garantijų neadekvatumą statusui, tarnybai keliamiems reikalavimams, karių atliekamų pareigų svarbą.

2. Socialinio darbuotojo veiklos poreikis kariuomenėje yra aktualus kariams. Su socialiniu darbuotoju jie galėtų aptarti jiems svarbius klausimus, susijusius su kario ar šeimos narių sveikatos klausimus, socialinių įgūdžių trūkumo ar materialinės padėties sunkumus.

3. Socialinio darbuotojo veiklos karuomenėje galėtų apimti vaikų dienos centro veiklos organizavimą, dokumentacijos tvarkymą, prevencinių paskaitų, individualių ir grupinių užsiėmimų vedimą, pagalbos šeimai teikimą.

LITERATŪRA

1. LR Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas 1990 m. spalio 23, Nr. I-696.
2. Valstybės tarnybos departamentas. Apie valstybės tarnybą. Paimta iš tinklapio [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą: http://vtd.lt/index.php?1090909598.1990, Nr.32-761.
3. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas (sudaryta 2006-01-19). Paimta iš tinklapio [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342
4. Klenauskienė, I. (2008). Lietuvos kariams teikiamų socialinių garantijų administravimas. Paimta iš tinklapio [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą: https://vb.vdu.lt/object/elaba:1727367/.
5. Prisevičienė, V. (2009). Karių socialinės garantijos Lietuvoje. Paimta iš tinklapio [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/object/elaba:1889459/ .
6. Cvykas V., Dumbliauskas R., Spėčius M., Balionis A., Žiginskas A., Šimkevičius V., Girčys A. (2020). *Lietuvos kareivio knyga. Kareivis Lietuvos gynėjas.* Vilnius
7. Kardelis, K. (2002). Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex leidykla.

THE NEED FOR THE ACTIVITIES OF A SOCIAL WORKER FOR A PROFESSIONAL MILITARY SERVICE SOLDIER AND HIS FAMILY

KAROLINA GENEVIČIŪTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Consultant: lect. E. Darulienė

ANOTATION

Looking at the military structure, there is a lack of activity of a social worker and social services. we have a lot of social benefits and guarantees in this structure that do not compensate for the existence of real direct help from a social worker. Why are military structures special to hold the post of social worker? The answer is simple, the specialness and individuality of this profession. It is a specific field of activity characterized by strict order, statutory subordination, risk to health and life, high psychological stress, strict responsibility. The aim of the article is to review the need for a social worker in the army. Insights and generalized conclusions of the qualitative research of Kaunas Juozas Vitkus Engineering Battalion soldiers are presented in the research work.

PROBLEMŲ, KYLANČIŲ PANDEMIJOS METU, TEIKIANT PASLAUGAS SENYVO AMŽIAUS ŽMONĖMS MALTOS ORDINO PAGALBOS TARNYBOJE, ANALIZĖ

RASA GRAZNOVIENĖ
Utenos kolegijos Medicinos fakulteto Socialinės gerovės katedra
Vadovė lekt. R. Ubeikienė

ĮVADAS

Temos aktualumas. Vyrai ir moterys, sulaukę 65 metų 1950 m. galėjo tikėtis, kad vidutiniškai pragyvens dar maždaug 11 metų. Šiandien šis skaičius išaugo iki 17 metų, o Jungtinės Tautos prognozuoja, kad iki amžiaus pabaigos jis padidės dar maždaug penkeriais metais. Viena iš ilgėjančios gyvenimo trukmės pasekmių yra tai, kad padidėjo vyresnių nei 65 metų gyventojų dalis. Politikos analizėje ir žiniasklaidoje šios proporcijos padidėjimas dažnai laikomas gyventojų senėjimo reiškiniu ir yra kaip įspėjimas apie artėjančią krizę (Sanderson, Scherbov, 2019). Didėja vyresnio amžiaus asmenų skaičius dėl mažėjančio gimstamumo, ilgesnės gyvenimo trukmės, geresnės medicininės priežiūros. Taip palaipsniui keičiasi gyventojų struktūra. Gyventojų senėjimas tampa vis rimtesne problema daugumoje pasaulio šalių. Vyresnio amžiaus asmenys tampa ypač svarbūs ekonomikai, kadangi augant vyresnio amžiaus asmenų skaičiui, keičiasi visuomenės poreikiai bei lūkesčiai (Gudžinskienė, Mačiuikienė, 2011).

Maltos ordino pagalbos tarnyba (Maltiečiai) yra seniausia pasaulyje labdaros organizacija Lietuvoje. Maltos ordinas veikia daugiau kaip 120 pasaulio šalių, jos pagrindinis tikslas yra pagalba visų tautybių, tikėjimo ir rasių vargstantiems, vienišiems, neįgaliems ir kitiems socialinėje atskirtyje gyvenantiems asmenims ar bendruomenei. Maltiečiai skatina savanorystę, socialinę atsakomybę, bendradarbiaujant su socialiniais partneriais ir rėmėjais Lietuvoje ir užsienyje (Maltos ordino pagalbos tarnybos veiklos ataskaita, 2019).

Tyrimo problema: Lietuvoje dėl COVID-19 paplitimo buvo paskelbtas karantinas ir sustabdyta didžioji dalis paslaugų teikimo. Senyvo amžiaus asmenys atsidūrė rizikos grupėje, dėl didžiausios rizikos susirgti. Pandemijos metu taikytos karantino priemonės neigiamai paveikė vienišų vyresnio amžiaus asmenų gyvenimą, kadangi jiems sumažėjo galimybės patekti pas gydytojus, buvo apribotas kontaktas su artimaisiais ar kitais asmenimis, sumažėjo galimybės įprastu būdu apsirūpinti maistu bei pablogėjo bendra savijauta ir nuotaika (Gaižauskaitė, Mikulionienė, 2020). Savanoriams, dirbantiems Maltos ordino pagalbos tarnyboje, buvo nustatyti griežti saugos reikalavimai, kurie apsunkino paslaugų teikimą senyvo amžiaus žmonėms. Karantino metu senyvo amžiaus žmonėms buvo teikiamos šios paslaugos: dienos globa, pavežėjimas ir „Maistas ant ratų“. Senjorų dienos centrai uždaryti.

Tikslas – ištirti problemas, kylančias pandemijos metu, teikiant paslaugas senyvo amžiaus žmonėms Maltos ordino pagalbos tarnyboje. *Darbo uždaviniai:* išanalizuoti Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas senyvo amžiaus žmonėms; ištirti problemas, kylančias pandemijos metu, teikiant paslaugas senyvo amžiaus žmonėms Maltos ordino pagalbos tarnyboje. Tuo tikslu darbo autorė naudojo žemiau išvardintus *darbo metodus*: mokslinės literatūros analizė siekiant išanalizuoti senėjimo sampratą, Maltos ordino pagalbos tarnybos istoriją bei teikiamas paslaugas: internetinių šaltinių analizė, siekiant atskleisti COVID-19 viruso paplitimą ir simptomus bei Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamos paslaugos senyvo amžiaus žmonėms pandemijos metu; anketinė apklausa atlikta, siekiant išsiaiškinti problemas, kylančias pandemijos metu, teikiant paslaugas senyvo amžiaus žmonėms Maltos ordino pagalbos tarnyboje.

Tyrimo imtis. Tyrimas atliktas Vilniaus mieste. Tyrimo metu apklausti senyvo amžiaus žmones, kurie gauna Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas. Vilniaus mieste Maltos ordino pagalbos tarnyba teikia paslaugas 70 senyvo amžiaus asmenų.

Tyrimo charakteristika: Siekiant ištirti problemas, kylančias pandemijos metu, teikiant paslaugas senyvo amžiaus žmonėms Maltos ordino pagalbos tarnyboje, buvo pasirinkta kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa. Tyrimas atliktas Vilniaus mieste. Tyrimo metu apklausti senyvo amžiaus žmones, kurie gauna Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas. Apklausoje apklausti 52 respondentai. Anketa sukurta 2021 m. kovo mėn., o apklausa atlikta 2021 m. kovo - balandžio mėnesiais. Dėl tyrimo dalyvių amžiaus, anketos buvo dalinamos tiesioginio kontakto būdu. Tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados nes ši tema retai tiriama, o darbo autorė turi daug praktinių kompetencijų atliekant tokio pobūdžio darbą, o pasitelkiant išvadas pateikiamos ir šioje tarnyboje taikytinos darbo rekomendacijos.

PROBLEMŲ KYLANČIŲ PANDEMIJOS METU, TEIKIANT PASLAUGAS SENYVO AMŽIAUS ŽMONĖMS MALTOS ORDINO PAGALBOS TARNYBOJE, TYRIMAS

Tyrimo duomenų analizė: Kiekybiniame tyrime dalyvavo 52 respondentai, iš kurių daugiau negu pusė sudarė moterys (63,5 proc.), o likusi dalis vyrai (36,5 proc.). Tai rodo, jog rezultatai atspindės abiejų lyčių atstovų nuomonę. Didžiąją dalį (19,2 proc.) respondentų sudarė 81-85 m. amžiaus asmenys (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Respondentų lyties pasiskirstymas pagal amžių (N=52)

(Sudaryta autorės, 2020)

Lytis / Amžius	Vyrai	Moterys	Iš viso:
60-65 m.	2 (10,5%)	2 (6,1%)	**4 (7,7%)**
66-70 m.	3 (15,8%)	5 (15,1%)	**8 (15,4%)**
71-75 m.	1 (5,2%)	1 (3%)	**2 (3,8%)**
76-80 m.	2 (10,5%)	7 (21,2%)	**9 (17,3%)**
81-85 m.	4 (21,1%)	8 (24,3%)	**12 (23,1%)**
86-90 m.	3 (15,8%)	7 (21,2%)	**10 (19,2%)**
91-95 m.	4 (21,1%)	2 (6,1%)	**6 (11,5%)**
96 m. ir daugiau	-	1 (3%)	**1 (1,9%)**
Iš viso:	**19 (36,5 %)**	**33 (63,5 %)**	

Analizuojant lyties pasiskirstymą pagal amžių (žr. 1 lentelę), galima teigti, kad didžioji dalis moterų respondenčių yra 81-85 m. (21,1 proc.) ir 91-95 m. (21,1 proc.) amžiaus, mažiausia dalis – 71-75 m. (5,2 proc.) amžiaus. Vyrų tarpe didžiąją dalį sudaro 81-85 m. (24,3 proc.) amžiaus respondentai, o mažiausią dalį 71-75 m. (3 proc.) ir 96 m. ir daugiau (3 proc.). Tai atskleidžia, kad tiek vyrų, tiek ir moterų tarpe didžioji dalis sudarė 81-85 m. respondentai, o mažiausia dalis 71-75 m. amžiaus.

Remiantis medicinos centro duomenimis (Oxford COVID-19 Evidence Service, 2020), vyresnių nei 60 metų pacientų mirties atvejų skaičius nuo COVID-19 yra apie 4%, vyresnių nei 70 metų pacientų - 8% ir vyresnių nei 80 metų pacientų - apie 15%. Taip pat taikomi karantino apribojimai siekiant sustabdyti COVID-19 viruso plitimą, apribojo vyresnių žmonių bendravimo

galimybes su šeimos nariais, jeigu nariai gyvena kitoje savivaldybėje, taigi vaikai negalėjo tinkamai pasirūpinti savo senyvo amžiaus tėvais. Taigi, rezultatai patvirtina, kad senyvo amžiaus žmonės, patekdami į didžiausią riziką susirgti COVID-19 virusu ir esantys priklausomi nuo kitų žmonių pagalbos, dauguma pajaučia pandemijos poveikį.

Tyrimo metu buvo norima nustatyti, būtent kokį neigiamą COVID-19 poveikį sveikatai jaučia respondentai. Remiantis gautais tyrimo duomenimis (žr. 5 pav.), beveik pusė respondentų (sutinku – 44,2 proc.) sutinka, ir tokia pat dalis (iš dalies – 44,2 proc.) iš dalies sutinka, kad jaučia blogėjančia fizinę būklę, ir tik dešimtadalis (11,5 proc.) nejaučia. Penktadalį (sutinku – 21,2 proc.) kankina nemiga, o šiek tiek didesnė dalis (sutinku – 23,1%) jaučia baimę ir nerimą. Daugiau nei pusė respondentų (nesutinku – 57,7 proc.) nesutinka, kad jaučiasi pamiršti ir nereikalingi, tačiau beveik ketvirtadalis (sutinku – 23,1 proc.) jaučiasi vieniši ir liūdni, o beveik pusė (iš dalies – 42,3 proc.) sutinka iš dalies.

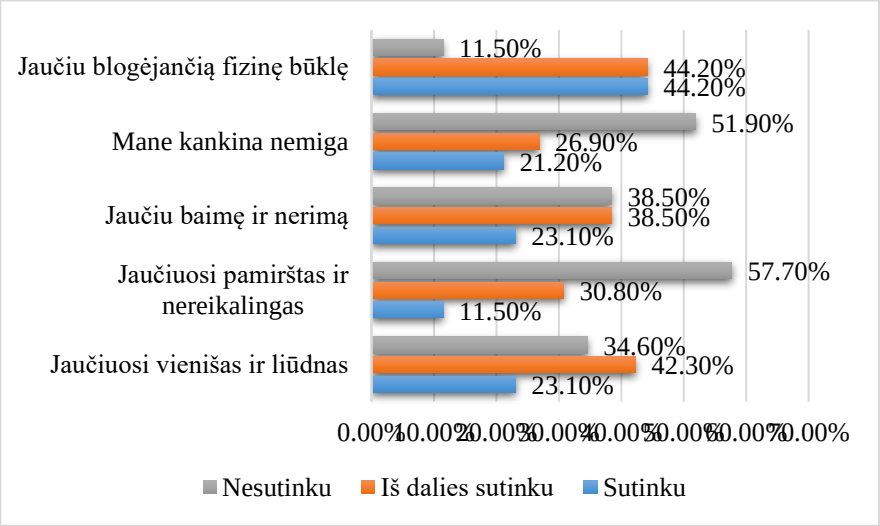

1 pav. **Respondentų nuomonių apie tai, kokį jie jaučia COVID-19 pandemijos neigiamą poveikį sveikatai, pasiskirstymas (proc.)**

(Sudaryta autorės, 2020)

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad beveik visi respondentai jaučia blogėjančią sveikatos būklę, beveik ketvirtadalis jaučiasi vieniši ir pamiršti bei jaučia baimę ir nerimą. Landeiro ir kt. (2017) pažymi, kad senėjimas, ir viso to pasėkoje besiformuojančios naujos žmogaus patirtys ir aplinkybės, natūraliai sumažina dalyvavimą socialinėje aplinkoje, be to prastėjanti sveikata, dar labiau didina palaikymo ir saugumo poreikį, per integraciją su kitais. Tuo tarpu bendravimas ir emocinis ryšys su aplinka ir bendruomeniškumas vaidina svarbų vaidmenį apsaugant žmones nuo psichologinių išgyvenimų ir gerinant savijautą.

Taigi, tyrimo rezultatai atskleidė, kad nemaža dalis respondentų jaučia psichinės sveikatos pablogėjimą (vienišumą, nerimą, baimę).

Kitu klausimu buvo siekiama sužinoti, kokias paslaugas Maltos ordino pagalbos tarnyba teikia respondentams. Gauti tyrimo rezultatai atskleidė (žr. 8 pav.), kad trečdalis (35,5%) respondentų naudojasi savanorių lankymusi namuose ir maisto produktų aprūpinimo paslauga, beveik penktadalis (18,3 proc.) naudojasi sveikatos priežiūros paslaugomis: pagalba prisiregistruoti pas gydytoją, vaistų įsigijimu, gydytojo iškvietimu į namus ir pan. Mažiausia dalis respondentų naudojasi transporto paslaugomis (8,6 proc.). Dešimtadalis (9,7 proc.) respondentų pasirinko kitas variantas ir pateikė šiuos atsakymus – *sriuba, atveža sriubas, suneša malkas, slaugos paslaugos, produktų, vaisių ir daržovių pasiūlo, savanorystė, aprūpinimas slaugos priemonėmis.*

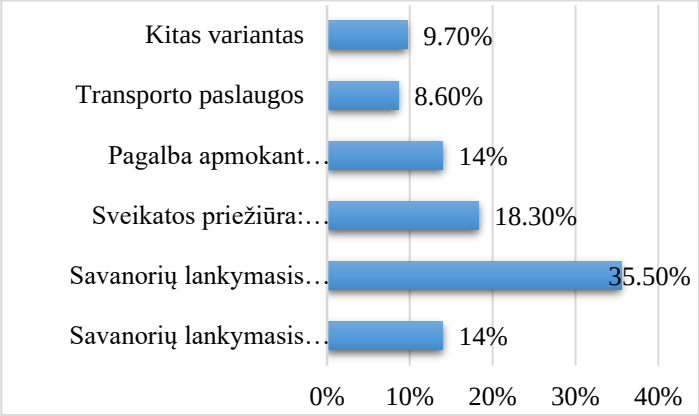

2 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kokiomis Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamomis paslaugomis naudojasi, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Taigi, didžioji dalis respondentų naudojasi šiomis Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis – savanorių lankymas namuose, maisto produktų aprūpinimas bei sveikatos priežiūra. Šie duomenys parodo, kad šios paslaugos yra reikalingiausios ir būtiniausios senyvo amžiaus žmonėms, todėl reikėtų atsižvelgti į šiuos rezultatus bei dažninti savanorių lankymasis namuose, dažniau aprūpinti maisto produktai ir padėti sveikatos priežiūros klausimais.

Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė (žr. 9 pav.), kad didžioji dalis (78,8 proc.) respondentų Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis pradėjo naudotis prieš pandemiją. Tačiau penktadalis respondentų,

Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis pradėjo naudotis prasidėjus karantinui, beveik dešimtadalis (7,7 proc.) pirmojo karantino metu, šiek tiek didesnė dalis (9,6 proc.) po pirmojo karantino, ir tik keli procentai (1,9 proc.) antrojo karantino metu.

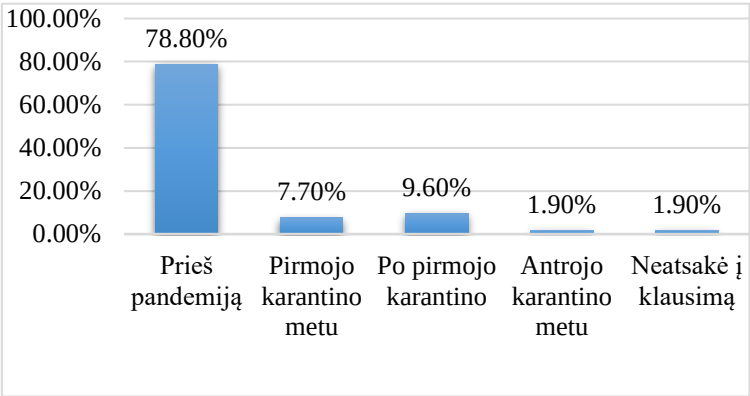

3 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kada pradėjo naudotis Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Taigi, penktadalis respondentų Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis pradėjo naudotis pandemijos metu, tai parodo didėjantį šių paslaugų poreikį esant karantino apribojimams. Tiek pirmojo karantino, tiek ir antrojo karantino metu buvo ribojami kontaktai tarp skirtingų namų ūkių. Tačiau nuo 2020 m. gruodžio 15 d. buvo įvesti griežtesni karantino apribojimai susiję su vidaus judėjimu ir bendravimu. Uždrausta bendrauti ne su savo namų ūkio gyventojais, išskyrus

neatidėliotinus atvejus, uždaromos ne maisto prekių parduotuvės, išskyrus tam tikras išimtis, uždrausta išvykti iš savo savivaldybės, išskyrus tam tikras išimtis bei uždrausta judėti gyvenamosios vietos savivaldybės teritorijoje ar už jos ribų dėl nebūtinų priežasčių. Dėl šių ribojimų Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugos padėjo tiems senyvo amžiaus asmenims, kurie liko be būtiniausios priežiūros.

COVID-19 viruso pandemija skaudžiausiai veikia senyvo amžiaus žmones. Dėl COVID-19 virusui sustabdymui naudojamų karantino priemonių senyvo amžiaus žmones įkalina namuose. Taip pat, pasėja nerimą, nežinomybę ir nesaugumo jausmą. Vienišiems senoliams save apsirūpinti tapo dar sunkiau, o Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamos paslaugos tapo gyvybiškai būtinos. Tai atskleidė ir tyrimo metu gauti rezultatai (žr. 11 pav.), kadangi daugiau nei pusė (65 proc.) respondentų teigia, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugos pandemijos metu dar labiau reikalingesnės.

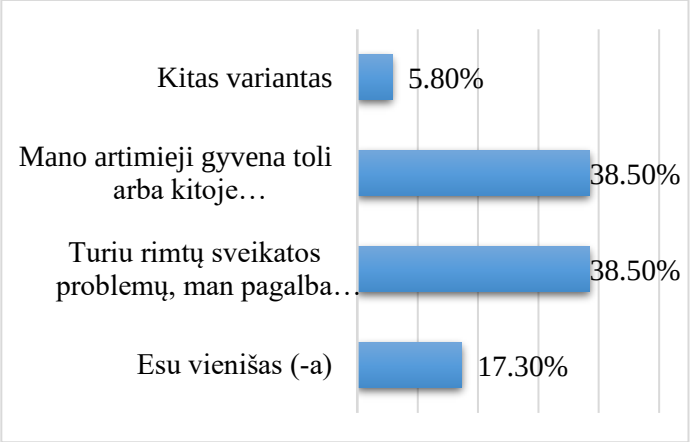

4 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, dėl kokių priežasčių, Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiama pagalba labiau reikalinga COVID-19 pandemijos metu, nei prieš pandemiją, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Pagyvenusio ir senyvo amžiaus žmonėms pandemijos sukeltas rizikos veiksnys yra ribota galimybė naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis. Taigi, respondentams, kurie turi sveikatos problemų COVID-19 pandemijos metu turi dar mažiau galimybių naudotis sveikatos paslaugomis savarankiškai. Beveik penktadalis (17,3 proc.) respondentų jaučiasi vieniši. Nors socialinė distancija yra pagrindinė kovos su COVID-19 strategija, ji taip pat yra pagrindinė vienišumo priežastis, ypač tokiose vietose kaip slaugos ar globos namai, kurie yra nepriklausomas depresijos, nerimo sutrikimų ir savižudybių rizikos veiksnys. COVID-19 epidemijos metu sąveikos trūkumas ir socialinis atsiribojimas sustiprina psichologinius sutrikimus ir padidina pagyvenusio ir senyvo amžiaus žmonių depresijos ir nerimo riziką. Mažiau nei dešimtadalis (5,8 proc.) respondentų pasirinko kitą variantą: *bendravimo, guliu ligoninėje, silpnai jaučiuosi*. Rezultatai atskleidžia, kad COVID-19 pandemijos metu Maltos ordino pagalbos tarnybos pagalba reikalinga dėl to, jog respondentai turi rimtų sveikatos problemų ir savarankiškai negali savimi pasirūpinti. Taip pat dėl to, kad artimieji gyvena toli arba kitoje savivaldybėje, ir dėl karantino apribojimo negali atvykti.

Toliau respondentų buvo prašoma įvertinti Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamų paslaugų prieinamumą COVID-19 pandemijos metu.

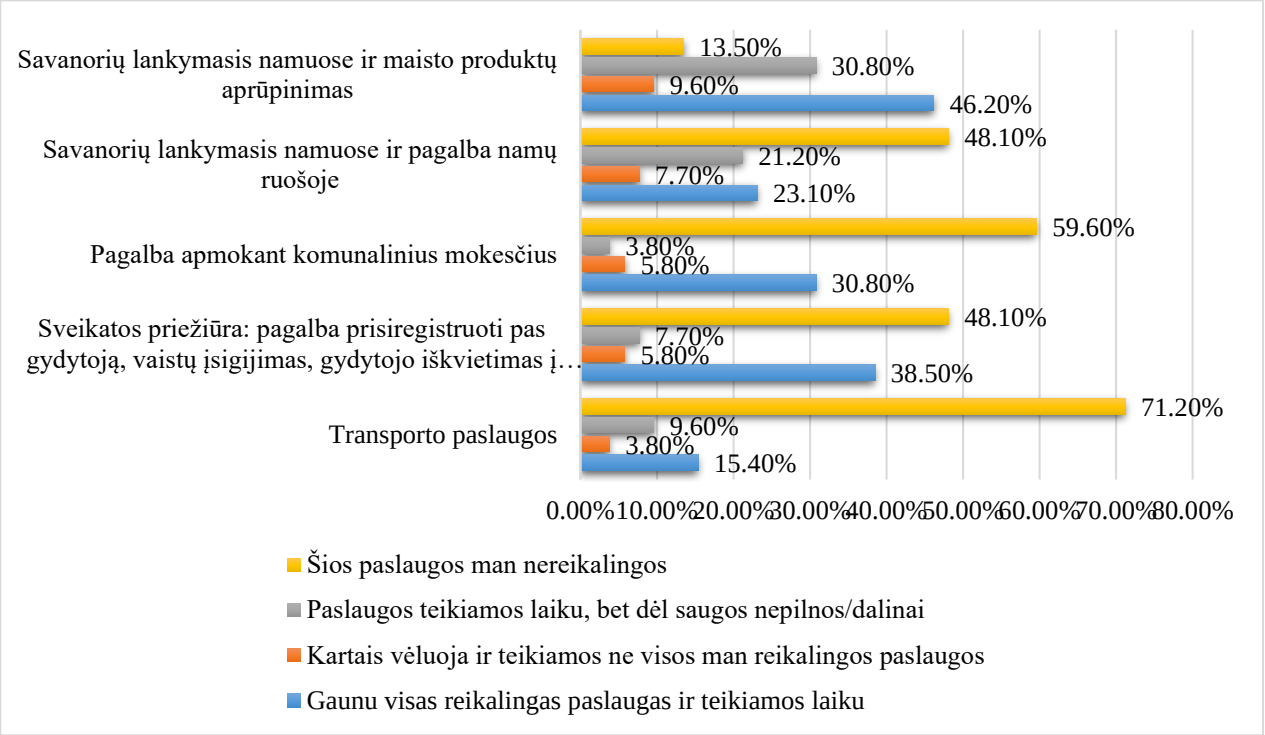

5 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kaip Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamos paslaugos prieinamos COVID-19 pandemijos metu, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Remiantis gautais tyrimai (žr. 13 pav.) didžioji dalis respondentų pabrėžia, jog savanoriai lankosi namuose ir aprūpina maisto produktais (46,2 proc.) laiku, taip pat laiku teikiamos ir sveikatos priežiūros paslaugos (30,8 proc.). Daugumai respondentų transporto paslaugos nereikalingos (71,2 proc.), tačiau tie respondentai, kurie naudojasi šia paslauga pripažįsta, kad teikiamos laiku (15,4 proc.). Pagalba namų ruošoje respondentai įvertino labai skirtingai, pusė respondentų besinaudojančių šia paslauga teigia, kad gauna laiku (23,1 proc.), tačiau tik šiek tiek mažesnė dalis (21,2 proc.) pabrėžia, kad paslaugos nors ir teikiamos laiku, bet dėl saugos nepilnos. Taigi, didžioji dalis Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugų COVID-19 pandemijos metu teikiamos laiku, tačiau maisto paslaugų aprūpinimas ir namų ruošos paslaugos dėl saugos reikalavimų buvo teikiamos nepilnos. Karantino metu buvo ribojamas Maltos ordino pagalbos tarnybos savanorių lankymosi laikas respondentų namuose, dėl šios priežasties savanoriai fiziškai galėjo nespėti atlikti visų namų ruošos darbų, kurių norėjo paslaugų gavėjai.

Kitu klausimu buvo norima sužinoti kaip dažnai Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankosi respondentų namuose prieš COVID-19 pandemiją ir jos metu.

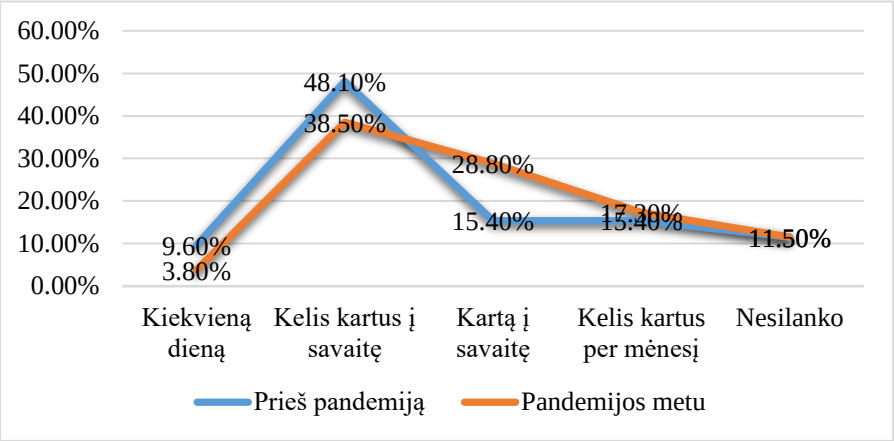

6 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kaip dažnai Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankosi namuose prieš COVID-19 pandemiją ir jos metu, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Tyrimo rezultatai atskleidžia (žr. 14 pav.), kad savanorių besilankančių kiekvieną dieną sumažėjo dvigubai, taip pat besilankančių kartą į savaitę. Beveik pusė (48,1 proc.) respondentų teigia, kad savanoriai jų namuose prieš pandemiją lankėsi kelis kartus per savaitę, o pandemijos metu savanorių lankymasis sumažėjo 10 proc. Besilankančių kelis kartus per mėnesį savanorių skaičius sumažėjo nežymiai. Taigi, didžioji dalis savanorių respondentų namuose lankosi kelis kartus į savaitę, tačiau pandemijos metu savanorių lankymas sumažėjo net dvigubai. Šiems rezultatams įtakos galėtų turėti taikomos papildomos apsaugos priemonės karantino metu: bendravimo su aptarnaujamais gyventojais metu naudoti individualias apsaugos priemones (medicinines kaukes arba respiratorius, vienkartines pirštines); stengtis laikytis saugaus kontakto (ne mažiau 2 metrų atstumu, ne ilgiau 15 minučių) su aptarnaujamais žmonėmis (išskyrus kai tas būtina būtinajai paslaugai suteikti) bei kitais savanoriais; vengti tiesioginio kontakto (išskyrus kai tas būtina būtinajai paslaugai suteikti), su aptarnaujamais gyventojais, kuriems pasireiškė ūmios kvėpavimo takų infekcijos simptomai (kosulys, dusulys ir t. t.). Šiuo atveju dėvėti respiratorius (FFP2 arba FFP3 klasės), apsauginius akinius, vienkartines pirštines, apsauginius chalatus su gobtuvais; neiti į aptarnaujamų gyventojų patalpas (išskyrus kai tas būtina būtinajai paslaugai suteikti). Maistą ar kitus gabenamus daiktus palikti jiems prie jų durų. Plikomis rankomis neliesti jokių paviršių ar durų rankenų. Neišvengiamai palietus – dezinfekuoti rankas 70% ar didesnės koncentracijos etanolio turinčiu valikliu ar kitokiu dezinfekantu. Visais atvejai būtina dėvėti vienkartines pirštines. Šios griežtos paslaugų teikimo taisyklės ir reikalavimai apsunkino savanorių darbą ir jų teikimo kokybę bei skiriamą laiką.

COVI-19 pandemijos valdymui naudojamos priemonės apribojo Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugų teikimą bei tiesioginį bendravimą su paslaugų gavėjais. Taigi, respondentų buvo klausiama (žr. 15 pav.) ar jie norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai COVID-19 pandemijos metu lankytųsi dažniau.

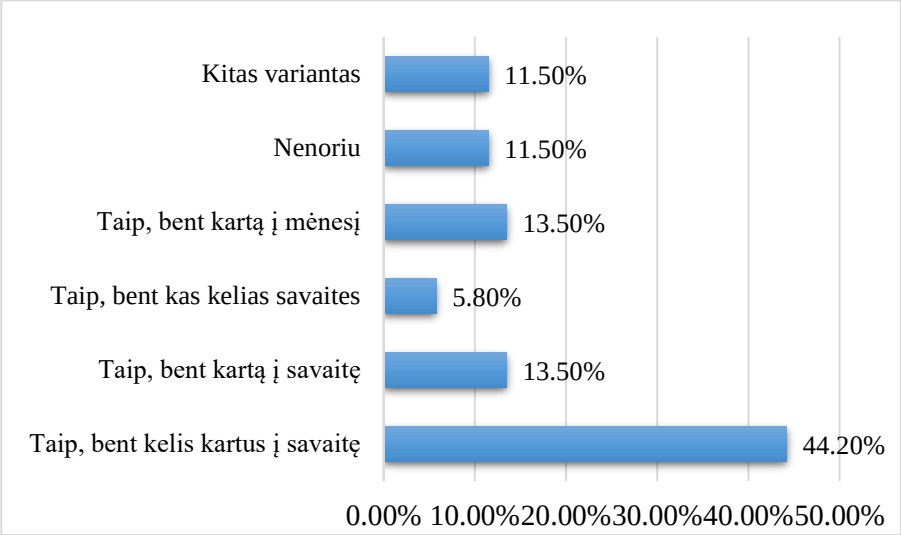

7 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kaip dažnai jų namuose lankosi Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Beveik pusė (44,2 proc.) respondentų norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankytųsi bent kelis kartus į savaitę. Bent kartą į mėnesį (13,5 proc.) ir bent kas kelias savaites (13.5 proc.) pasirinko tiek pat respondentų. Dešimtadalis (11,5 proc.) respondentų pasirinko kitas variantas ir pateikė šiuos atsakymus: *kiekvieną dieną, nežinau, kiek ateina tiek gerai, pats susitvarkau.* Galima daryti išvadą, kad dauguma respondentų norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai COVID-19 pandemijos metu jų namuose lankytųsi bent kelis kartus į savaitę. Tai parodo, kad COVID-19 pandemijos metu, senyvo amžiaus žmonėms reikia intensyvesnės ir didesnės apimties paslaugo spektro. Savanorių pagalba ir priežiūra yra gyvybiškai būtina, užtikrinanti senyvo amžiaus asmenų būtiniausių poreikių patenkinimą.

Maltos ordino pagalbos tarnyba organizuoja projektus skirtus senyvo amžiaus žmonėms. Šių projektų metu teikiama tiek finansinė, tiek psichologinė pagalba vienišiems senoliams. Respondentų buvo pasiteirauta kuriuose iš pateiktų Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamų projektų teko dalyvauti.

Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad dauguma (81 proc.) respondentų nėra dalyvavę nė viename iš Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamų projektų. Akcijoje „(Ne)vienišos Kalėdos“ dalyvavo dešimtadalis (10 proc.) respondentų, šiek tiek mažesnė dalis (9 proc.) gerumo iniciatyvoje „Paskambink draugui #x3x3“, tačiau nė vienas respondentas nedalyvavo Jaunųjų maltiečių projekte „Jungiant kartas“. Galima teigti, kad tik penktadalis respondentų dalyvavo Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamuose projektuose. Šie rezultatai atskleidžia, kad labai maža dalis senyvo amžiaus asmenų žino apie Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamus projektus ir akcijas, kadangi šios amžiaus grupės žmonės dažniausiai nesinaudoja informacinėmis technologijomis ir neseka naujienų socialiniuose tinkluose. Todėl būtina atrasti kitokių sklaidos būdų, kurie padėtų pasiekti platesnę grupę dalyvių.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama sužinoti, ar Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamos akcijos ir projektai skirti senyvo amžiaus žmonėms yra reikalinga respondentams.

Gauti tyrimo duomenys atskleidė (žr. 8 pav.), kad pusė (50 proc.) respondentų sutinka, kad šios akcijos ir projektai yra reikalingi, kadangi visada malonu, jog atkreipiamas dėmesys į senyvo amžiaus žmones. Trečdalis (30,8 proc.) taip pat pritaria ir jaučiasi vieniši, o šių akcijų metu gali pabendrauti su kitais.

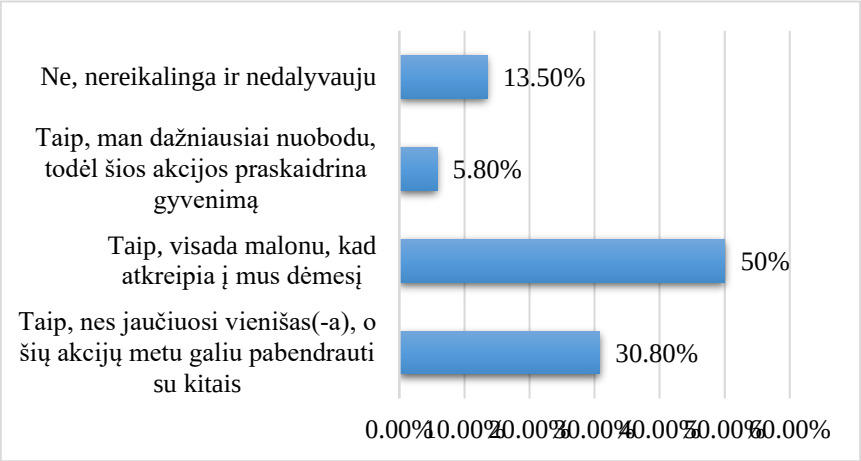

8 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, ar Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojami projektai reikalingi, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Dėl COVID-19 pandemijos buvo įgyvendintos precedento neturinčios „socialinio atsiribojimo“ strategijos, siekiant apriboti viruso plitimą. Be karantino ir izoliavimo procedūrų tiems, kurie buvo paveikti ar užsikrėtę virusu, visoje populiacijoje buvo vykdomas socialinis atsiribojimas siekiant sumažinti COVID-19 perdavimą. COVID-19 infekcijos rizika yra ypač didelė vyresniems nei 60 metų žmonėms, kuriems yra padidėjusi sunkių ligų, hospitalizavimo, priėmimo į intensyviosios terapijos skyrių ir mirties rizika, todėl papildoma pagalba ir priežiūra senyvo amžiaus žmonėms karantino metu yra dar labiau reikalingesnė.

Tik šiek tiek daugiau nei dešimtadalis respondentų teigė, kad šios akcijos ir projektai yra nereikalingi ir jose nedalyvautų. Taigi, dauguma respondentų mano, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamos akcijos ir projektai yra reikalingi, kadangi atkreipiamas dėmesys į vienišus senyvo amžiaus asmenis.

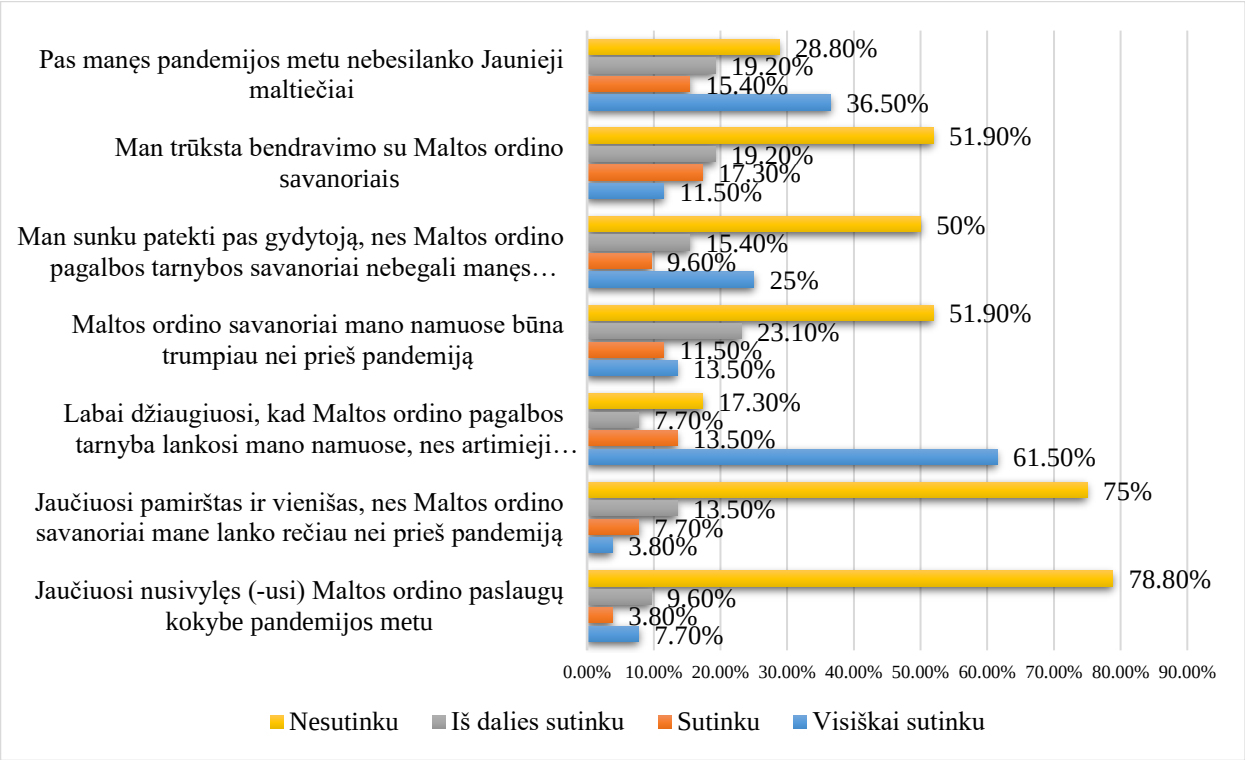

9 pav. **Respondentų atsakymų apie tai, kaip vertina teiginius apie Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamų paslaugų kokybę, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Kitu klausimu respondentų buvo prašoma sutikti arba nesutikti su pateiktais teiginiais apie Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamų paslaugų kokybę. Remiantis rezultatais (žr. 19 pav.), daugiau nei pusė respondentų (visiškai sutinku – 61,5 proc.) labai džiaugiasi, kad Maltos ordino pagalbos tarnyba lankosi jų namuose, nes artimieji pandemijos metu negali (arba retai) lankyti. Penktadalis jaučiasi nusivylę Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugų kokybe pandemijos metu, tačiau likusi dalis (nesutinku – 78,8 proc.) nesutinka su tuo. Didžioji dalis (nesutinku – 75 proc.) respondentų nesutinka, jog jaučiasi pamiršti ir vieniši, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lanko rečiau nei prieš pandemiją. Karantino metu Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankymosi dažnumas nepasikeitė, tiems asmenims, kuriems ši paslauga buvo būtina, tačiau lankymosi laikas sutrumpėjo, kaip ir kontaktas su paslaugų gavėjais. Beveik pusė respondentų sutinka arba iš dalies sutinka, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai jų namuose lankosi trumpiau nei prieš pandemiją, tai įtakos galėjo turėti griežti karantino apribojimai. Pusė respondentų (nesutinku – 50 proc.) nesutinka, kad sunku patekti pas gydytoją, nes Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai nebegali nuvežti į gydymo įstaigą, tačiau likusi dalis visiškai sutinka arba iš dalies. Taip pat beveik pusė respondentų teigia, kad trūksta bendravimo su savanoriais, o pusė (visiškai sutinku – 36,5 proc., sutinku – 15,4 proc.) respondentai sutinka, kad pandemijos metu Jaunieji maltiečiai nebesilanko jų namuose. Paskelbus karantiną, Jaunųjų maliečių veikla kontaktiniu būdu buvo nutraukta, ir teikiama tik nekontaktiniu būdu. Jaunieji savanoriai organizavo projektą „Jungiant kartas“, kurio metu telefonu bendraudavo su senoliais, kurie norėdavo su kuom nors pasikalbėti ir pabendrauti. Taigi, didžioji dalis respondentų džiaugiasi, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankosi jų namuose, tačiau pandemijos metu rečiau lankosi Jaunieji maltiečiai, trūksta bendravimo su savanoriais, kadangi jų apsilankymų laikas sutrumpėjo.

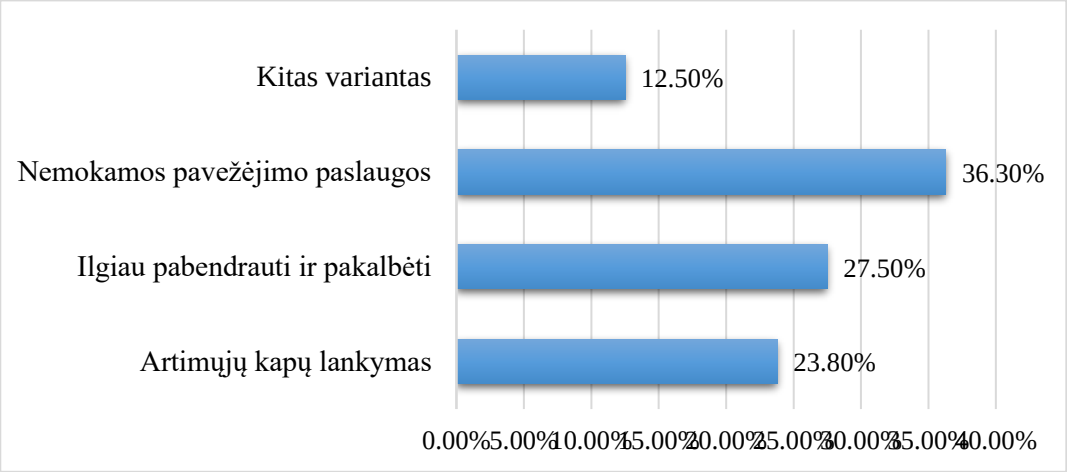

10 pav. **Respondentų nuomonė apie tai, kokių Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamų papildomų paslaugų norėtų, pasiskirstymas (proc.)**
(Sudaryta autorės, 2020)

Paskutiniu klausimu buvo norima sužinoti, kokių papildomų paslaugų respondentai norėtų, kad jiems teiktų Maltos ordino pagalbos tarnyba COVID-19 pandemijos metu. Remiantis tyrimo duomenimis (žr. 20 pav.) trečdalis (36,3 proc.) respondentų norėtų nemokamų pavėžėjimo paslaugų, ketvirtadalis (27,5 proc.) ilgiau pabendrauti ir pakalbėti, šiek tiek mažesnė dalis (23,8 proc.) artimųjų kapų lankymo. Daugiau nei dešimtadalis (12,5 proc.) pasirinko kitą variantą ir pateikė šiuos atsakymus: *nieko; nuvežtų į bažnyčią; galima organizuoti išvyką į gamtą prie ežero, upės, į parką; slaugos ir higienos priemonių; maisto.* Galima daryti išvadą, kad dauguma respondentų norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnyba teiktų papildomas paslaugas, tai būtų nemokamos pavėžėjimo paslaugos, ilgiau pabendrauti ir pakalbėti bei galimybės lankyti artimųjų kapus.

Tyrimo duomenų apibendrinimas

- Didžioji dalis (63,5 proc.) respondentų sudarė moterys, o pagal amžių 81-85 m. amžiaus respondentai.
- Rezultatai patvirtina, kad senyvo amžiaus žmonės, patekdami į didžiausią riziką susirgti COVID-19 virusu ir esantys priklausomi nuo kitų žmonių pagalbos, dauguma (48 proc.) pajaučia pandemijos poveikį.
- Beveik visi (sutinku – 44,2 proc., iš dalies sutinku – 44,2 proc.) respondentai jaučia blogėjančią sveikatos būklę, beveik ketvirtadalis (sutinku – 23,1 proc.) jaučiasi vieniši ir pamiršti bei jaučia baimę ir nerimą, o trečdalis jau kreipėsi pagalbos pas specialistą.
- Dauguma (63 proc.) respondentų žino kokias paslaugas teikia Maltos ordino pagalbos tarnyba ir naudojasi savanorių lankymąsi namuose, maisto produktų aprūpinimu bei sveikatos priežiūra.
- Penktadalis (19,2 proc.) respondentų Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis pradėjo naudotis pandemijos metu, tai parodo didėjantį šių paslaugų poreikį esant karantino apribojimams.
- Dauguma (42,3 proc.) respondentų Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugomis naudojasi 3-4 metus, o šios paslaugos pandemijos metu senyvo amžiaus asmenims tapo dar labiau reikalingesnės.
- COVID-19 pandemijos metu Maltos ordino pagalbos tarnybos pagalba reikalinga dėl to, jog respondentai turi rimtų sveikatos problemų (38,5 proc.) ir savarankiškai negali savimi pasirūpinti. Taip pat dėl to, kad artimieji gyvena toli arba kitoje savivaldybėje, ir dėl karantino apribojimo negali atvykti (38,5 proc.).

- Didžioji dalis Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugų COVID-19 pandemijos metu teikiamos laiku, tačiau maisto paslaugų aprūpinimas ir namų ruošos paslaugos dėl saugos reikalavimų buvo teikiamos nepilnos.
- Respondentų namuose savanoriai dažniausiai lankosi kelis kartus į savaitę (48,1 proc.), tačiau pandemijos metu savanorių lankymas sumažėjo net dvigubai (kartą į savaitę prieš pandemiją – 28,8 proc., pandemijos metu – 15,4 proc.).
- Dauguma (44,2 proc.) respondentų norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai COVID-19 pandemijos metu jų namuose lankytųsi bent kelis kartus į savaitę.
- Tik penktadalis (Akcijoje „(Ne)vienišos Kalėdos“ – 10 proc.; gerumo iniciatyvoje „Paskambink draugui #x3x3“ – 9 proc.) respondentų dalyvavo Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamuose projektuose, nes dauguma nėra girdėję apie Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamus projektus, bet iš esamų geriausiai įvertino akciją „(Ne)vienišos Kalėdos“ (puikiai – 21,2 proc.) ir gerumo iniciatyvą „Paskambink draugui #x3x3“ (puikiai – 19,2 proc.).
- Dauguma (50 proc.) respondentų mano, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamos akcijos ir projektai yra reikalingi, kadangi atkreipiamas dėmesys į vienišus senyvo amžiaus asmenis.
- Didžioji dalis (visiškai sutinku – 61,5 proc.) respondentų džiaugiasi, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai lankosi jų namuose, tačiau pandemijos metu rečiau lankosi Jaunieji maltiečiai, trūksta bendravimo su savanoriais (visiškai sutinku – 36,5 proc., sutinku – 15,4 proc.), kadangi jų apsilankymų laikas sutrumpėjo.
- Respondentai labiausiai norėtų nemokamo pavėžėjimo paslaugų (36,3 proc.) bei ilgiau pabendrauti ir pakalbėti su savanoriais (27,5 proc.).

REKOMENDACIJOS MALTOS ORDINO PAGALBOS TARNYBAI:

1. *Teikti nemokamas psichologo konsultacijas.* Tyrimo metu nustatyta, kad penktadalį senyvo amžiaus asmenų kankina nemiga, šiek tiek didesnė dalis jaučia baimę ir nerimą, o beveik ketvirtadalis jaučiasi vieniši ir liūdni. Taigi, COVID-19 pandemijos metu pablogėjo ne tik fizinė, bet ir psichinė senyvo amžiaus asmenų sveikata, todėl turėtų būti sudarytos sąlygos tiesioginio kontakto arba bent netiesioginiu būdu gauti nemokamas psichologo konsultacijas. Tai galėtų būti viena iš Maltos ordino pagalbos tarnybos teikiamų paslaugų.
2. *Dažnesnis savanorių lankymasis namuose.* Senyvo amžiaus asmenų namuose savanoriai dažniausiai lankosi kelis kartus į savaitę, tačiau pandemijos metu savanorių lankymas sumažėjo net dvigubai. Dauguma senolių norėtų, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos savanoriai COVID-19 pandemijos metu jų namuose lankytųsi bent kelis kartus į savaitę.
3. *Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamų akcijų ir projektų viešinimas.* Rekomenduojama daugiau dėmesio skirti šių akcijų ir projektų viešinimui, ypač senyvo amžiaus asmenų tarpe, kadangi tyrimo metu nustatyta, kad tik penktadalis senyvo amžiaus asmenų dalyvavo Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamuose projektuose, nes dauguma nėra girdėję apie organizuojamus projektus. Dauguma respondentų mano, kad Maltos ordino pagalbos tarnybos organizuojamos akcijos ir projektai yra reikalingi, kadangi atkreipiamas dėmesys į vienišus senyvo amžiaus asmenis. Dėl šios priežasties būtina tęsti šias veiklas, bet atrasti naujų būdų įtraukti didesnį dalyvių skaičių.
4. *Ilgesni apsilankymai ir didesnis dėmesys bendravimui.* Tyrimo rezultatai atskleidė, kad beveik pusė tyrime dalyvavusių senyvo amžiaus žmonių teigia, kad jiems trūksta bendravimo su savanoriais, o ketvirtadalis norėtų ilgiau pabendrauti ir pakalbėti.
5. *Papildomos paslaugos – nemokamas pavėžėjimas ir kapų lankymas.* Remiantis tyrimo duomenimis trečdalis respondentų norėtų nemokamų pavėžėjimo paslaugų, o ketvirtadalis artimųjų kapų lankymo. Šios paslaugos galėtų būti įtraukiamos į Maltos ordino pagalbos tarnybos paslaugų sąrašą.

LITERATŪRA

1. Chalise, H. N., (2019) *Aging: Basic consept*. Paimta iš ResearchGate tinklapio [žiūrėta 2020-12-10]. Prieiga per internetą: DOI:10.34297/AJBSR.2019.01.000503.

2. Ambrazevičiūtė K., (2018). Vyresnio amžiaus žmonių teisės į darbą įgyvendinimas visuomenės senėjimo sąlygomis. *Daktaro disertacija*. Paimta iš MRU tinklapio. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/handle/007/15200.

3. Armitage R., Nellums L.B., (2020). *COVID-19 and the consequences of isolating the elderly*. Paimta iš The Lancet Public Health tinklapio tinklapio. Prieiga per internetą: https://www.thelancet.com/journals/lanpub/article/PIIS2468-2667(20)30061-X/fulltext.

4. Banerjee, D., (2020*). The impact of Covid-19 pandemic on elderly mental health*. Paimta iš International Journal of Geriatric Psychiatry tinklapio. Prieiga per internetą: doi: 10.1002/gps.5320.

5. Baublytė, B., (2020). *Naujas projektas „Jungiant kartas“*. Paimta iš Psichologija tinklapio [žiūrėta 2020-11-27]. Prieiga per internetą: http://psichika.eu/blog/naujas-projektas-jungiant-kartas/.

6. Berg-Weger, M., Morley, J.E., (2020). *Editorial: Loneliness and Social Isolation in Older Adults during the COVID-19 Pandemic: Implications for Gerontological Social Work.* Paimta iš National Library of Medicine tinklapio. Prieiga per internetą: 10.1007/s12603-020-1366-8.

7. Bitinas, B., (2006). Edukologinis tyrimas: sistema ir procesas. Vilnius: Kronta.

8. BNS, ELTA., (2020). *Naujausia informacija. Pasaulyje bendras mirčių nuo COVID-19 skaičius perkopė 1,3 mln. Ribą.* Paimta iš LRT tinklapio [žiūrėta 2020-11-30]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1276402/naujausia-informacija-pasaulyje-bendras-mirciu-nuo-covid-19-skaicius-perkope-1-3-mln-riba.

9. Borji, H. S., (2020). *Global Economic Issues of an Aging Population.* Paimta iš Investopedia tinklapio [žiūrėta 2020-12-07]. Prieiga per internetą: https://www.investopedia.com/articles/investing/011216/4-global-economic-issues-aging-population.asp.

10. Coronavirus Resource Center., (2020) *Coronavirus COVID-19 Global Cases by theCenter for Systems Science and Engineering (CSSE) at Johns Hopkins Univer-sity.* Paimta iš Johns Hopkins University tinklapio [žiūrėta 2020-11-20]. Prieiga per internetą: https://coronavirus.jhu.edu/map.html [žiūrėta 2020-11-20].

11. Cox, N., (2008). *The Continuing Question of Sovereignty and the Sovereign Military Order of Jerusalem, of Rhodes and of Malta.* Paimta iš ResearchGate tinklapio. Prieiga per internetą: DOI:10.2139/ssrn.1140462.

12. Freitas M. C., Ferreira M.A., (2013). *Old age and elderly people: social representations of adolescent students. Latino-Am. Enfermagem*. Paimta iš Scielo Brazil tinklapio. Prieiga per internetą: https://www.scielo.br/j/rlae/a/kGf5kzXQPJrW3fdjN9jVdVM/abstract/?lang=en.

13. Gaižauskaitė, I., Mikulionienė, S., (2020). *Vieni gyvenantys vyresnio amžiaus žmonės: (iš)gyvenimas koronaviruso epidemijos ir karantino sąlygomis.* Vilnius: tyrimo ataskaita

14. Mnetal Health, (2022). *Coping with Stress.* Paimta iš Centers for disease control and prevention tinklapio [žiūrėta 2020-11-27]. Prieiga per internetą: https://www.cdc.gov/mentalhealth/stress-coping/cope-with-stress/index.html?CDC_AA_refVal=https%3A%2F%2Fwww.cdc.gov%2Fcoronavirus%2F2019-ncov%2Fdaily-life-coping%2Fmanaging-stress-anxiety.html.

15. Weekly, I., (2020*). Severe Outcomes AmongPatients with Coronavirus Disease 2019.* Paimta iš Centers for Disease Control and Prevention tinklapio [žiūrėta 2020-12-10]. Prieiga per internetą: https://www.cdc.gov/mmwr/volumes/69/wr/mm6912e2.htm.

SOCIALINIO DARBO PROFESIJOS STATUSAS

IVETA ŽEMAITYTĖ
Kolpingo kolegija
Vadovė lekt. E. Darulienė

ANOTACIJA

Visuomenės nuomonė yra viena iš reikšmingiausių profesijos statusą lemiančių veiksnių. Profesijos tatusas apibūdina tam tikrą vietą ar poziciją tarp kitų profesijų. Socialinis darbas pastaruoju metu saulaukia vis daugiau visuomenės dėmesio. Profesijos statuso reikšmė neatsiejama nuo socialinių darbuotojų profesinės veiklos ir jos prasmingumo. Dažnai pasitaiko neigiamo socialinio darbo profesijos vertinimo, kuris paveikia tam tikrus socialinio darbo profesijos ypatumus. Lietuvoje socialinio darbo profesijos statusas nėra plačiai tyrinėjamas, todėl tai paskatino analizuoti, koks yra socialinio darbo profesijos statusas.

Raktiniai žodžiai: socialinis darbas, socialinis darbuotojas, statusas, profesija.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikinis gyvenimas sukelia žmonėms vis naujų ir sunkiau išsprendžiamų socialinių problemų su kuriomis jie patys nesugeba susitvarkyti. Šiems žmonėms socialiniai darbuotojai, turintys reikiamų gebėjimų, įgūdžių, žinių, suteikia pagalbą sprendžiant įvairias socialines problemas. Kavaliauskienė (2005) pažymi socialinio darbo socialinę ir praktinę reikšmę, jos nuomone „žmogiškasis aspektas – pats socialinis darbuotojas kaip profesinės veiklos subjektas tampa labai svarbus veiksnys šioje profesinėje veikloje“. Statusas gali suteikti neigiamus ir teigiamus vertinimus. Kiekvienos profesijos atstovas nori, kad jo profesija būtų pripažinta ir turėtų teigiamą vertinimą. Pruskus (2003) statusą įvardija kaip socialinę padėtį visuomenėje, kuri susija su visuomenės teikiamais lūkeščiais, teisėmis ir pareigomis tam tikroje socialinėje sistemoje. Jovaiša (2007) statusą apibūdina kaip individo vietą socialinių santykių schemoje. Pagal autorių, šią vietą asmuo įgyja pagal grupės narių ar savo vertinimus. Nors statuso sampratos ir skiriasi savo turiniu, tačiau dažniausiai jose išreiškiama ta pati idėja – statusas atspindi tam tikros socialinės arba profesinės grupės vietą ar poziciją visuomenėje. Socialinio darbo statusas susijęs su daugeliu veiksnių: plačiu ir nespecifiniu socialinio darbo apibrėžimu, profesijos painiojimu su giminingomis profesijomis, visuomenės nežinojimu apie socialinių darbuotojų funkcijas, pačių socialinių darbuotojų žema savigarba, teikiamų paslaugų kokybe bei socialinio darbo profesijos darbinėmis sąlygomis. Kadangi socialinis darbas yra reikšmingas visuomenėje, tai skatina nagrinėti socialinio darbo profesijos statusą. Lietuvoje socialinio darbo profesijos statuso tema nėra populiari tarp tyrėjų. Gal būt prieš keletą metų ji ir nebuvo aktuali, tačiau šiuo metu, jai būtina skirti dėmesio todėl, kad daugėja socialinių paslaugų gavėjų ir socialinio darbo profesijos statusas įgija didelę reikšmę visuomenėje. Šis motyvas paskatino nagrinėti socialinio darbo profesijos statusą.

Tyrimo problema: socialinio darbuotojo statusas nėra labai palankiai vertinamas visuomenėje. Nepalankus socialinio darbo statusas veikia ne tik socialinius darbuotojus, bet ir socialinių paslaugų veiksmingumą ir motyvą rinktis socialinio darbo studijas. Užimtumo tarnybos publikuojamo „Įsidarbinimo galimybių barometro” 2020 metų duomenimis, socialinio darbo profesija pateko į labiausiai reikiamų profesijų kategoriją. Šis veiksnys rodo, kad socialinio darbo specialistų reikia vis daugiau, tačiau tam, kad socialinis darbas taptų prestižine profesija, reikia tam tikromis priemonėmis prisidėti prie statuso gerinimo.

Tikslas- išnagrinėti socialinio darbo profesijos statuso ypatumus.

Uždaviniai:

1) pristatyti socialinio darbo profesijos raidą Lietuvoje;
2) atskleisti profesijos statuso ypatumus;

3) ištirti socialinių darbuotojų nuomonę apie socialinio darbo profesijos statusą.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kokybinis tyrimas ir kokybinio tyrimo (interviu) analizė.

Socialinio darbo profesijos raidos ypatumai Lietuvoje.

Socialinio darbo raida pasaulyje siejama su labdaringa ir filantropiška veikla. Tokia veikla dažniausiai užsiimdavo religinės bendruomenės (Bagdonas, 2001). Pasak autoriaus, kadangi socialinis darbas kilo iš žmonių gyvenimo praktikos, dėl šių priežaščių kyla nemažai nesusipratimų dėl akademinio socialinio darbo profesijos statuso. Varžinskienės (2009) teigimu, „socialinio darbo profesija Lietuvoje nauja, o jos prigimtis lemia, nuolatinę kaitą ir vystymąsi, prisitaikant prie kintančių visuomenės sąlygų. Todėl ypatingai svarbu kalbėti apie šios profesijos statuso formavimą ir gerinimą” (Varžinskienė, 2009, p. 100). Šiuolaikinėje Lietuvoje, socialinio darbo sąvoka jau visiems atpažįstama ir suvokiama, tačiau tokiam supratimui reikėjo net kelių dešimtmečių nuo socialinio darbo profesijos atsiradimo Lietuvoje pradžios.

Socialinio darbo sąvoka Lietuvoje pradėta naudoti tuomet, kai Lietuva 1990 metais atgavo nepriklausomybę, tačiau dar reikėjo įdėti daug darbo, kad socialinis darbas taptų profesine veikla ir turėtų savo veiklos kryptis reglamentuojančius dokumentus. Tam tikra veikla, panaši į socialinį darbą, Lietuvoje buvo fiksuota ir ankščiau, net XVIII a., tačiau tokios veiklos nebuvo reglamentuojamos valstybės įstatymais, kurie teisiškai pagrįstų, kad tai socialinis darbas, bet pagal vykdytas veiklas tuo metu galima pastebėti socialinio darbo profesinės veiklos bruožų.

Išskiriami pagrindiniai socialinio darbo raidos etapai Lietuvoje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Socialinio darbo Lietuvoje raidos etapai
(*Bagdonas, 2001, p. 14***)**

Laikas	Raidos etapas	Charakteristika
Iki 1794	LDK ir unija su Lenkija	Pirmosios prieglaudos, špitolių komisija
1974-1918	Carinės okupacijos laikotarpis	Natūrali šeimos parama, labdara, globa, viešosios globos valdyba
1918-1940	Tarpukario nepriklausomybė	Silpnos NVO, labdara, šeimos parama, bažnyčios globa
1940-1990	Tarybinis socialinio aprūpinimo modelis	Institucionalizacija, segregacija, medicinizacija
1990-1992	*Socialinio darbo* sąvokos formalus priėmimas	Socialinės apsaugos reforma, socialinio darbo poreikis
1992-2002	Socialinio darbo profesionalizacija	Teisinė bazė, akademinis bumas, tarptautinė parama, pirminė atestacija
Nuo 2002	Profesionalus socialinis darbas	Socialinio darbo profesionalų dominavimas, vertybių – žinių – įgūdžių integracija
Nuo 200?	Socialinė eurointegracija	Socialinių garantijų ir socialinių paslaugų internacionalizacija

Pirmajame etape, kuris vyko nuo 1794 metų, yra pastebėta prieglaudų ir špitolių veikla. Pasak Bagdono (2001), pirmoji prieglauda įsteigta 1518 metais, o toje pačioje teritorijoje 1792 metais jau veikė 194 prieglaudos, kuriose gyveno 5279 asmenys. Prieglaudų kūrimąsi paskatino ir krikščionybės atėjimas į Lietuvą.

Antrajame etape, kuris vyko 1974-1918 metais, kai didžiąją visuomenės dalį sudarė valstiečių luomas, pastebėta natūrali šeimyninės aplinkos pagalba. Tik praėjus nemažam laikotarpiui nuo carinės okupacijos pradžios, vietoje špitolių komisijos įkurta viešosios globos valdyba, kuri gyvavo iki 1914 metų. Matoma ir labdaros organizacijų užuomazgų.

Tarpukario laikotarpiu 1918-1940 metais, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, išsiplėtojo NVO veiklos. Iš kartos į kartą ėjo šeimos pagalba ir parama vienas kitam. Šiuo laikotarpiu dar didesnę įtaka asmens globai įgavo bažnyčia.

Tarybinio socialinio aprūpinimo modelio etape visas valdymas buvo labai centralizuotas. Bagdono teigimu (2001) „šiuo laikotarpiu socialinės paramos funkcijos buvo labai išskirstytos, praktiškai nebuvo bendros socialinės paramos sistemos (kokią, sakysime, turime dabar). Socialinę paramą (ir kai kurias paslaugas) teikė profsąjungos, medicinos, globos ir ugdymo įstaigos, vykdomieji komitetai, vėliau didesnių įstaigų socialiniai skyriai, partiniai komitetai ir pan.“ (Bagdonas, 2001. P. 15). Šiame etape dominavo socialinės informacijos rinkimas apie asmenis, pradėta naudoti daugiau socialinių, psichologinių ir medicininių terminų pvz: psichologas, konsultantas, reabilitologas. Šiuo laikotarpiu pradėta įsteginėti socialines įstaigas, organizuojamas užimtumas, tačiau socialinio darbo sąvoka dar nevartojama.

1990 metais Lietuvoje paskelbus nepriklausomybę, kartu su jos paskelbimu jau pradėta vartoti ir *socialinio darbo* sąvoka. Pirmosios socialinio darbo studijų programos buvo suplanuotos 1991 metais Utenoje ir 1992 metais Kaune ir Vilniuje (Bagdonas, 2001). Prie socialinio darbo profesijos tobulėjimo Lietuvoje prisidėjo ir užsienio šalių socialinio darbo praktikų bei dėstytojų patirtis. Bagdono teigimu (2001) „pakanka paminėti VDU socialinės rūpybos studijų centro biblioteką, kurios gausus knygų fondas (apie 6000 egz.) buvo suformuotas JAV Katalikų vyskupų konferencijos dėka“ (Bagdonas, 2001, p. 16). Šiame etape įkurta ir Lietuvos socialinių darbuotojų asociacija.

Nuo 1992 iki 2002 metų, socialinis darbas įgavo ir teisinę bazę. Socialinis darbas šiuo metu buvo labai populiarus, sulaukė asmenų, kurie ketino studijuoti, dėmesio.

Tolimesnius etapus autorius tik galėjo numatyti. Pagal Bagdono (2001) numatymą, socialinis darbas turėjo ir toliau tobulėti, nes tai yra nuolat kintanti sritis. Galima teigti, kad autorius buvo teisus, socialinis darbas nuo 2002 metų ir toliau tobulėjo ir dar vis tobulėja.

Apibendrinus socialinio darbo raidos ypatumus Lietuvoje galima teigti, kad socialinio darbo ištakos jau buvo pastebėtos XVIII a., tačiau tai nebuvo įvardinama kaip socialinis darbas. Taip pat galima teigti, kad socialinis darbas įgijo statusą tarp kitų profesijų tada, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę ir tuomet socialinis darbas buvo pradėtas laikyti profesija.

Profesijos statuso ypatumai.

Hoeve, Jansen, ir Roodbol (2014) teigimu, „profesijos statusas – tai visuomenės pagarbos profesijai, profesijos įvaizdžio ir prestižo visuma, daranti įtaką tam tikrų profesijų atstovų vietai, užimamai profesijų vertybinėje vertikalėje“ (Hoeve, Jansen, ir Roodbol, 2014, p. 295). Pagal Luobikienę (2005) „statusas – tai vieta ar pozicija socialinių tarpusavio santykių sistemoje; socialinėje stratifikacijoje išreiškia socialinį rangavimą prestižo būdu” (Luobikienė, 2005, p. 38). Taigi, vienu ar kitu atveju statusas nurodo prestižą ir daro tam tikrą įtaką jame esančiam asmeniui ar konkrečiai profesijai.

Varžinskienės (2008) teigimu, „profesijos statusą lemia vidiniai ir išoriniai veiksniai. Vienas svarbiausių išorinių veiksnių yra visuomenės nuomonė, kuriai didelės įtakos turi pačių profesionalų ir jų partnerių nuomonė dėl profesijos” (Varžinskienė, 2008, p. 107). Vidiniams veiksniams galima priskirti socialinio darbuotojo kompetenciją, profesijos pasirinkimo motyvus, o išoriniams veiksniams kaip jau ir aukščiau paminėta, galima priskirti visuomenės nuomonę. Kaip ir bet koks reiškinys taip ir profesijos statusas yra kinantis (Jovaiša, 2007).

Mokslinėje literatūroje statusai yra skirstomi į tris tipus (Pruskus, 2003, p. 62):

1) *gautasis statusas*- kurį įtakoja asmens lytis, rasė, amžius, gimimo vieta, tėvai. Šis statusas nepriklauso nuo individo pastangų. Tradicinėje visuomenėje svarbiau gautasis statusas, kadangi tai nereikalauja asmeninių pastangų. Į šį statusą įeina ir profesijos statusas;

2) *įgytasis statusas*- kurį individas pasirenka pats ir deda visas įmanomas pastangas tam statusui pasiekti. Šiais laikais žmonės stengiasi įgauti tam tikrus norimus statusus. Į šį statuso tipą įeina ir profesinis statusas, kurį bandoma pasiekti, įgauti;
3) *pagrindinis statusas*- nors visuomenėje asmuo turi ne vieną statusą, tačiau vienas iš jų visada būna pagrindinis, nes apibrėžia asmenį socialiai. Dažniausiai pagrindinį statusą žmogus įgauna su profesine veikla.

Apibendrinus pateiktą medžiagą galima teigti, kad statuso formavimąsi lemia tiek išoriniai tiek vidiniai veiksniai. Taip pat galima teigti, kad statusas yra kintantis reiškinys, todėl turėti ankstesni statusai gali keistis. Pastebėta, kad visi statuso tipai yra susiję su asmens profesine veikla.

Statuso reikšmė socialiniame darbe. Wagner (2012) teigia, jog socialinis darbas nėra priskiriamas prie įtakingų profesijų visuomenėje.

Socialinių paslaugų veiksmingumui didelę įtaką turi visuomenės nuomonė apie socialinio darbo profesiją. Dažnai pasitaiko neigiamas socialinio darbo profesijos statuso vertinimas. Neigiamo statuso vertinimo sunku išvengti, nes net menkiausia klaida visuomenei atrodo netaktiška. Kiaunytė ir Večkienė (2011, p. 207) teigia, jog socialinis darbas vystosi nuolat kintančioje ir modernėjančioje visuomenėje ir pažymi, kad „šiuolaikinėje postmodernioje visuomenėje susiduriama su netikėtumais, įvykių chaotiškumu, požiūrių įvairove, nestabilumu, krizėmis. Besikeičianti visuomenės ekonominė, politinė situacija sąlygoja naujų socialinių problemų atsiradimą. Tokie socialiniai reiškiniai kaip daugiakultūriškumas, darbo pasaulio pasikeitimai, emigracija, bedarbystė, žmonių vienišumas, socialinio pažeidžiamumo rizika, asmens priklausomybė nuo socialinės paramos skatina įprastų socialinių struktūrų pokyčius, verčia keisti mintijimo būdą, elgseną, požiūrį“. Taigi socialinio darbo statusas gali kisti nuo ekonominės, politinės ar socialinės situacijos visuomenėje.

Šiuolaikinis socialinio darbo profesijos išsivystymo lygis, stiprėjantis socialinio darbo profesionalumas, nuolat kintančioje visuomenėje skatina vertinti socialinį darbuotoją ir jo veiklą, nes šie veiksniai daro įtaką socialinio darbo profesijos kokybei (Kavaliauskienė, Balčiūnaitė, 2014). Taigi socialinio darbo vertinimas prisideda prie profesinės veiklos kokybės. Pripažinimas tarp kitų profesijų skatina socialinio darbo ir socialinių darbuotojų tobulėjimą, skatina įgyti socialinio darbo profesijos kvalifikacinį laipsnį.

Socialinio darbuotojo neigiamo statuso vertinimo problema yra artima ir Lietuvai. Varžinskienė (2009) teigia, kad socialinis darbas Lietuvoje, palyginus kitas profesijas, neturi gilios istorinės praeities šaknų. Autorės nuomone, socialinio darbo statuso Lietuvoje neigiamą vertinimą lemia kažkada visuomenei pateiktas įvaizdis apie šią profesiją, kuriai vykdyti nebuvo keliami aukšti profesinio išsilavinimo reikalavimai.

Švedaitė-Sakalauskė, Gvaldaitė ir kt. (2014) atskleidžia socialinių darbuotojų neigiamą ir net menkinantį statuso vertinimą Lietuvoje. Analizuodamos tyrimą, Švedaitė-Sakalauskė, Gvaldaitė ir kt. (2014) išskiria šiuos svarbius aspektus:

- Lietuva visa dar atsilieka nuo Vakarų Europoje praktikuojamo socialinio darbo ir jo supratimo. Lietuvoje socialinis darbas yra stipriai priklausomas nuo valstybės institucijų ir yra tarsi valdžios rankose;
- socialinio darbo profesija mažiau domina ambicingus, didelę kompetenciją turinčius profesionalus dėl įvairių darbinių sąlygų pvz: atlyginimo, mažų karjeros galimybių;
- dėl skurdaus socialinio darbo srities finansavimo sumažėja galimybės teikti įvairias socialines paslaugas, o tai lemia ir prastą paslaugų pasiūlą visuomenei. Šis veiksnys labiausiai paveikia socialinį darbą vystančias nevyriausybines organizacijas.

Apibendrinus pateiktą medžiagą galima teigti, kad statusas socialiniame darbe įgyja reikšmingą poziciją, nes kai statusas vertinamas teigiamai, gerėja ne tik bendras profesijos įvaizdis,

bet ir socialinių paslaugų veiksmingumas. Jeigu statusas vertinamas neigiamai, visuomenė nenori pasitikėti socialinio darbuotojo profesine kompetencija, dėl to mažėja socialinių paslaugų veiksmingumas ir profesijos pasirinkimo motyvai.

Socialinių darbuotojų nuomonių apie socialinio darbo profesijos statusą tyrimas.

Atliekant socialinių darbuotojų nuomonių apie socialinio darbo profesijos statusą tyrimą, buvo taikomas kokybinis tyrimo metodas (pusiau - struktūruotas interviu).

Pusiau - struktūtuotas interviu buvo atliktas 2021 metų, spalio mėnesį „X“ negalią turinčių asmenų užimtumo centruose, gavus žodinį įstaigų vadovų sutikimą vykdyti tyrimą su centrų socialiniais darbuotojais. Tyrimas buvo atliktas laikantis anonimiškumo ir konfidencialumo. Interviu su kiekvienu socialiniu darbuotoju vyko uždaroje patalpoje be pašalinių asmenų. Kokybinio tyrimo rezultatai buvo fiksuojami garso įrašymo priemone. Interviu buvo atliekami su kiekvienu informantu atskirai, susitarus patogų laiką, vietą ir informavus apie tyrimo temą, metodiką. Tyrimas truko nuo 30 iki 35 minučių su kiekvienu tiriamuoju. Interviu metu buvo apklausti 3 socialiniai darbuotojai. Tyrimo atlikimui buvo taikoma atsitiktinė socialinių darbuotojų atranka „X“ įstaigose.

Interviu metu buvo siekiama sužinoti, ką socialiniai darbuotojai mano apie savo profesijos statusą. Atliekant interviu duomenų analizę buvo identifikuotos septynios kategorijos, vėliau išskirtos subkategorijos. Išskirtos tokios kategorijos: socialinio darbuotojo kompetencija, socialinio darbuotojo savybės, socialinio darbo profesinės sąlygos, socialinis darbuotojas visuomenės požiūriu, socialinis darbuotojas klientų požiūriu, neigiamai socialinio darbo statusą įtakojantys veiksniai ir teigiamai socialinio darbo statusą įtakojantys veiksniai.

Šios informantų kategorijos, kurias sudaro subkategorijos, buvo išskirtos kalbant apie socialinio darbo statusą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Socialinio darbuotojo kompetencija

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Žinių svarba	<...> Specialistui reikia daug skaityti ir domėtis įstatymais ir nepasimesti tarp gausios informacijos ir tiesiog konsultuoti išmanant tam tikrus dalykus, kad neįvyktų dezinformacija <...> *(SD2).*
Įgūdžių svarba	<...> Pati geriausia mokykla yra gyvenimo mokykla <...> *(SD1),* <...> reikia neprarasti įgytų įgūdžių, kad padėti tuos įgūdžius ugdyti ir klientams <...> *(SD3).*
Vertybių svarba	<...> Socialinis darbas yra man artimiausias sielai ir tiesiog moralinėms vertybėms visoms <...> *(SD2).*

Socialinis darbuotojas dirbdamas su klientais naudoja savo žinias, įgūdžius ir vertybes- šie aspektai sudaro socialinio darbuotojo kompetencijos sistemą (Večkienė, Dirgėlienė, 2010, p. 35-43). Viena iš kompetenciją sudarančių dalių yra socialinio darbuotojo žinios. Tyrimo dalyvė taip pabrėžia žinių svarbą: „<...specialistui reikia daug skaityti ir domėtis įstatymais ir nepasimesti tarp gausios informacijos ir tiesiog konsultuoti išmanant tam tikrus dalykus, kad neįvyktų dezinformacija...>“ Kompetencijos sistemą sudaro ir įgūdžiai. Tyrimo dalyvės pamini įgūdžių svarbą socialiniame darbe ir nurodo, kas geriausiai išmoko įgūdžių: „<...pati geriausia mokykla yra gyvenimo mokykla...>“, „<...reikia neprarasti įgytų įgūdžių, kad padėti tuos įgūdžius ugdyti ir klientams...>“. Trečiasis aspektas, kuris sudaro profesinę kompetenciją yra vertybės. Tiriamoji teigia, kad socialinis darbas atitinka jos moralines vertybes, kas svarbu dirbant su žmonėmis: „<...socialinis darbas yra man artimiausias sielai ir tiesiog moralinėms vertybėms visoms...>“

Interviu metu pabrėžtos ir socialinio darbuotojo savybės, kurios taip pat veikia socialinio darbo statusą. Išanalizavus tyrimo duomenis, išskiriamos tokios savybių subkategorijos: buvimas įrankiu, atsakomybė, empatiškumas, sąžiningumas, griežtumas, loginis mąstymas, kūrybiškumas, drąsa (žr. 3 lentelę).

3 lentelė

Socialinio darbuotojo savybės

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Buvimas įrankiu	<...> Socialinio darbuotojo pagrindinis įrankis tai esi tu pats <...> *(SD1).*
Atsakomybė	<... > Turi būti ir labai atsakingas <...> *(SD3)*
Empatiškumas	<...> Viena iš pagrindinių savybių tai yra empatiškumas <...>, *(SD1),* <...> bet kokiu atveju empatiškas <...> *(SD2).*
Sąžiningumas	<...> Atsidavimo tokiam darbui, sąžiningumo <...> *(SD3).*
Griežtumas	<...> Kartais tikrai reikia na parodyti, kad man nu nepatiko kaip tu taip pasielgei ir mane tai įžeidė <...> *(SD1),* <...> Griežtoka tuo atveju, kad nesvarbu, kaip aš jaučiuosi, peržengiau darbo slenkstį ir turiu ten elgtis profesionaliai <...> *(SD3).*
Loginis mąstymas	<...> Tiesiog labai loginio mąstymo, atsirūšiuoti ir nežeisti savęs kur nebūtina ir daryti išvadas, kur būtina. *(SD3).*
Kūrybiškumas	<...> Pasitelkia į pagalbą kūrybiškumą <...> *(SD3).*
Drąsa	<...> Taip pat drąsiam, nes socialiniame darbe vyksta daug tarpinstitucinio bendradarbiavimo <...> *(SD2).*

Kiekviena profesija turi profesinį įrankį. Socialinė darbuotoja kalba apie socialinio darbuotojo pagrindinį profesinį įrankį kaip apie savyvbę: „<...socialinio darbuotojo pagrindinis įrankis tai esi tu pats...>“. Kita tyrimo dalyvė išskiria atsakomybę, kaip labai svarbią socialinio darbuotojo savybę: „<...turi būti ir labai atsakingas....>“. Interviu tekste išskiriami ir kiti teiginiai, patvirtinantys atsakomybės svarbą socialiniame darbe. Socialinė darbuotoja jaučia atsakomybę prieš kliento fizinę savijautą: „<...suinteresuoti darbuotojai, kad būtų klientas sotus, jei nevalgęs kodėl, galbūt prastai jaučiasi ar vitaminų stoka žmogui...>“. Tyrime minima ir tai, jog ne mažiau socialiniam darbuotojui svarbu yra empatija, kurią kaip pagrindinę savybę išskiria ir Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas (2017): „<...viena iš pagrindinių savybių tai yra empatiškumas...>“. Tyrimo dalyvės teigimu, empatiškumas leidžia labiau suvokti kliento problemos mąstą, o jei jo trūksta, kliento problema gali atrodyti nereikšminga: „...jeigu nesi empatiškas tai tau labai bus sunku suprasti kito problemas, tau atrodys galbūt, kad tai išviso ne problema, gal tau atrodys, kad tai, nu, kad tai tiesiog nereikšminga...>“. Dar viena iš ryškiausiai tyrime minėtų savybių- sąžiningumas. Socialinės darbuotojos teigimu, sąžiningumas yra labai svarbi socialinio darbuotojo savybė: „<...atsidavimo tokiam darbui, sąžiningumo...>“. Kaip nesąžiningus socialinio darbo specialistus ir jų įtaką socialinio darbo profesijos statusui, tiriamoji pažymi taip: „<...tai taip paprastai pasakydavo, kad „vagiu„ iš darbo ir man nieko netrūksta, tai tas labai žeidė mane ir visus sąžiningus specialistus. Nuo nesąžiningų darbuotojų veiksmų padarinių, kentėjome ir mes. Labai svarbu sąžinė, taip paveikia ir statusą...>“. Tyrimo dalyvės išskyrė ir griežtumo svarbą socialiniame darbe ne tik dirbant su klientais, bet ir kontroliuojant save: „<...kartais tikrai reikia na parodyti, kad man nu nepatiko kaip tu taip pasielgei ir mane tai įžeidė...>“, „<...griežtoka tuo atveju, kad nesvarbu, kaip aš jaučiuosi, peržengiau darbo slenkstį ir turiu ten elgtis profesionaliai...>“. Kaip ir kiekvienoje profesijoje taip ir socialiniame darbe reikia loginio mąstymo: „<...tiesiog labai loginio mąstymo, atsirūšiuoti ir nežeisti savęs kur nebūtina ir daryti išvadas, kur būtina...>“. Kad klientų užimtumas ir pagalba jiems vyktų sklandžiai, socialinis darbuotojas turi pasitelkti savo kūrybiškumą. Socialinė darbuotoja pažymi, kad kūrybiškumas svarbus ir klientų artimiesiems bei socialinio darbo statuso formavimuisi: „<...tuomet ir klientų artimieji džiaugiasi, kad lankytojas pilnas įspūdžių. Tuo manau labai prisideda prie statuso gerinimo...>“. Paskutinioji savybė, kuri buvo išskirta tyrime- drąsa. Drąsos reikšmę tyrimo dalyvė nurodo kaip būtiną savybę bendradarbiaujant su kitomis institucijomis ir ginant savo poziciją: „<...kartais ir dirbant su klientais ir tarpinstituciniame lygmenį reikia labai apginti savo poziciją, nubrėžti savo ribas...>“.

Socialiniam darbuotojui svarbūs turi būti ne tik jo klientai, bet ir jis pats. Socialinis darbuotojas turi turėti palankias profesines sąlygas. Profesiją ir jos funkcijas apibūdina LR socialinių paslaugų katalogas (2006), LR socialinių paslaugų įstatymas (2006) ir jau ankščiau minėtas etikos kodeksas. Išanalizavus tyrimo duomenis, išskiriamos tokios profesinių sąlygų subkategorijos: darbo užmokestis, atostogų svarba, karjeros galimybės, darbo laikas, vadovo rūpestingumas (žr. 4 lentelę).

4 lentelė

Socialinio darbo profesinės sąlygos

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Darbo užmokestis	<...> Jeigu iš finansinės pusės tai manyčiau, kad žinoma per menkai <...> (SD1), <...> nėra labai, nu kaip pasakyt, gerai apmokamas darbas <...> (SD2).
Atostogų svarba	<...> Tikrai turėtų būti daugiau tų atostogų socialiniam darbuotojui, kad neperdegti <...> *(SD1*).
Karjeros galimybės	<...> Įstaigoje, kurioje dirbu, tai tokių pakopų kilti aukščiau kaip ir nėra, bet atsilaisvinus darbo vietai kažkokiai aukštesnėse pareigose tai manau, kad kelčiau kandidatūrą į ją, kiek žinau iš kitų kolegų patirties, kad būtent taip ir darė <..> *(SD2*).
Darbo laikas	<...> Kas liečia darbo valandas esu patenkinta, galiu labai lankščiai suderinti tiesiog savo darbo laiką ir magistro studijas <...> *(SD2*), <...> grafikas pritaikytas prie darbuotojo atvykimo ir išvykimo <...> *(SD3).*
Vadovo rūpestingumas	<...> Vadovas rūpinasi ir darbuotojo gerove tai bet kokiu atveju gerina darbo sąlygas <...> *(SD3).*

Tyrimo dalyvė išskiria tokius aspektus apie socialinio darbo profesines sąlygas: „<...jeigu iš finansinės pusės tai manyčiau, kad žinoma per menkai...>“, „<...nėra labai, nu kaip pasakyt, gerai apmokamas darbas...>“. Tiriamoji nurodo ir atostogų svarbą socialiniame darbe, jos teigimu, ilgesnės atostogos mažina profesinio perdegimo galimybę: „<...tikrai turėtų būti daugiau tų atostogų socialiniam darbuotojui, kad neperdegti...>“. Tyrime pažymima ir profesinės karjeros galimybės, tiriamosios teigimu, jų nėra daug, tačiau teigia, kad atsilaisvinus darbo vietoms, įmanoma kandiduoti į aukštesnes pareigas: „<...įstaigoje, kurioje dirbu, tai tokių pakopų kilti aukščiau kaip ir nėra, bet atsilaisvinus darbo vietai kažkokiai aukštesnėse pareigose tai manau, kad kelčiau kandidatūrą į ją, kiek žinau iš kitų kolegų patirties, kad būtent taip ir darė...>“. Tyrimo dalyvės yra patenkintos darbo laiko sąlygomis ir pažymi tokius aspektus: „<...kas liečia darbo valandas esu patenkinta, galiu labai lankščiai suderinti tiesiog savo darbo laiką ir magistro studijas...>“, „<...grafikas pritaikytas prie darbuotojo atvykimo ir išvykimo...>“. Paskutinioji subkategorija, kuri buvo išskirta analizuojant interviu duomenis, buvo vadovo rūpestingumas. Tyrimo dalyvė pažymi, kad vadovas įtakoja socialinio darbo profesines sąlygas: „<...vadovas rūpinasi ir darbuotojo gerove tai, bet kokiu atveju gerina darbo sąlygas...>“.

Visuomenė yra viena iš pagrindinių socialinio darbo profesijos statuso formuotojų. Išskirtos tokios subkategorijas: artimųjų požiūris, kolegų požiūris ir kitų žmonių požiūris. Tyrimo dalyvės kalbėdamos apie visuomenės nuomonę išskiria savo artimuosius, kolegas ir kitus žmones, kurie turi tam tikrą požiūrį apie socialinio darbo profesiją (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Socialinis darbuotojas visuomenės požiūriu

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Artimųjų požiūris	<...> Šiaip tais, artimieji gerai reagavo <...> *(SD2).*
Kolegų požiūris	<...> Įvairiai, labai priklauso nuo konkurencingumo <...> *(SD3).*
Kitų žmonių požiūris	<...> Ne iš vienos dėstytojos girdėjau tokius nuogastavimus, tokią lyg užuojautą, kad tkrai labai sunkią sritį pasirinkom <...> *(SD2).*

Artimųjų požiūris, kai tiriamoji pasirinko socialinio darbo profesiją, buvo toks: „<...šiaip tais, artimieji gerai reagavo <...> iš tėvų buvo klausimas, tai kiek uždirba tie socialiniai darbuotojai, tai

vat iš atlyginimo pusės tai irgi tokių buvo galbūt niuansų, kad nu vat maža alga, o darbo daug ir sunkaus, daug diskusijų su tėvais apie pasirinkimą profesijos...>“. Kita tiriamoji teigia, jog kitų kolegų požiūris į socialinį darbuotoją priklauso nuo jaučiamos konkurencijos ir yra labai įvairus, todėl iš šio teiginio galima manyti, kad kiti kolegos ne visada socialinį darbuotoją vertindavo teigiamai: „<...įvairiai, labai priklauso nuo konkurencingumo...>“. Išanalizavus tyrimo duomenis, pastebėtas ir kitų žmonių požiūris. Tiriamoji teigia, kad dar studijų laikais sulaukdavo tokių komentarų: „<...ne iš vienos dėstytojos girdėjau tokius nuogastavimus, tokią lyg užuojautą, kad tkrai labai sunkią sritį pasirinkom...>“.

Klientai socialinio darbo lauke yra svarbiausi, nes jiems stengiamasi suteikti kokybišką ir tikslingą pagalbą. Pagal Gvaldaitę ir Švedaitę (2005) „metodiškas socialinio darbuotojo veikimas visuomet yra intervencija į asmens gyvenimą” (p. 24), todėl klientai yra arčiausiai socialinių darbuotojų ir turi didelę įtaką ne tik socialinio darbo profesijos statusui, bet ir pačio socialinio darbuotojo vertinimui, todėl išanalizavus tyrimo duomenis išskirtos tokios subkategorijos: santykis su klientu, socialinio darbuotojo poreikis ir socialinio darbuotojo pagalba. Šie aspektai tyrime nurodo klientų požiūrį apie socialinį darbuotoją (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Socialinis darbuotojas klientų požiūriu

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Santykis su klientu	<...> Jaučiuosi gerai bendraudama su jais, aš su jais bendrauju kaip su lygiu sau, neskirstau, neklijuoju jokių etikečių žmogui <...> *(SD1).*
Socialinio darbuotojo poreikis	<...> Iš to tokio ėjimo ir kreipimosi pagalbos, nujaučiu, kad jiems, kaip specialistė esu labai svarbi. *(SD2).*
Socialinio darbuotojo pagalba	<...> Jiems čia tikrai antri namai <...> *(SD1),* <...> daug pastangų dedama į lankytojų integravimą į visuomenę <...> *(SD3).*

Tyrimo dalyvė pažymi, kad svarbu palaikyti gerą santykį su klientu: „<...jaučiuosi gerai bendraudama su jais, aš su jais bendrauju kaip su lygiu sau, neskirstau, neklijuoju jokių etikečių žmogui...>“. Socialinių darbuotojų reikšmę klientams nurodo ir augantis specialistų poreikis šalyje. Tyrimo dalyvė taip pat išskiria socialinio darbuotojo poreikį klientams: „<...iš to tokio ėjimo ir kreipimosi pagalbos, nujaučiu, kad jiems, kaip specialistė esu labai svarbi...>“. Kitos tyrimo dalyvės teigia, kad klientams jų teikiama pagalba yra įrankis integruotis į visavertį gyvenimą bei pabrėžia, kad socialinė įstaiga, kurioje klientai gauna socialines paslaugas, yra tarsi antri namai: „<...jiems čia tikrai antri namai...“, „<...daug pastangų deda į lankytojų integravimą į visuomenę...>“.

Varžinskienė (2008) yra rašiusi, kad „profesijos statusas gali būti reikšmingas veiksnys, padedantis jai įsitvirtinti kitų profesijų tarpe“ (Varžinskienė, 2008, p. 100), tačiau, kad ir kaip norėtųsi permainų, tyrime atsiskleidė labiau neigiamas nei teigiamas socialinio darbo statusas ir jį pagal informantus neigiamai veikia tam tikri veiksniai (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Neigiamai socialinio darbo statusą įtakojantys veiksniai

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Žiniasklaidos įtaka	<...> Prie vertinimo prisideda ir žiniasklaida su savo dramatizavimu, iškreiptais faktais ir kito žmogaus orumo žeminimu <...> *(SD3).*
Netinkamas socialinių darbuotojų elgesys	<...> Netinkama bendravimo kultūra su klientais <...> bendravimo kultūra šiurkšti, neetiška <...> *(SD3).*
Konkurencija	<...> Mano pačios patirtis rodė, kad pats socialinis darbuotojas pamoko klientą paskųsti, kokį asmeninį asistentą, dėl galimos konkurencijos <...> *(SD3).*

Žiniasklaidoje pateikiama informacija leidžia daryti prielaidą, kad visuomenė socialiniams darbuotojams suteikia didelę galią ir lūkesčius, kurių nepanaudojus socialiniai darbuotojai yra smerkiami (Varžinskienė, 2008). Tyrimo dalyvė taip pat pažymi žiniasklaidą kaip vieną iš neigiamai statusą įtakojančių veiksnių: „<...prie vertinimo prisideda ir žiniasklaida su savo dramatizavimu, iškreiptais faktais ir kito žmogaus orumo žeminimu...>“. Tyrimo dalyvė taip pat pastebi, kad neigiamai statusą įtakoja ir netinkamas socialinių darbuotojų elgesys su klientais: „<...netinkama bendravimo kultūra su klientais <...> bendravimo kultūra šiurkšti, neetiška...>“. Vienas iš įdomiausių faktų tai, kad socialinė darbuotoja išskiria konkurenciją, kaip neigiamai statusą įtakojantį veiksnį: „<...mano pačios patirtis rodė, kad pats socialinis darbuotojas pamoko klientą paskųsti, kokį asmeninį asistentą, dėl galimos konkurencijos...>“. Socialinė darbuotoja prisimena ir konkurenciją skatinantį įvykį: „<...kadangi aš vedu muzikos terapiją, tai neseniai buvo viena kolegė, ne socialinė darbuotoja, kuri labai greitai pasakė „iš Jūsų išėjusi mano grupė tampa nebesuvaldoma ir aš su ja nebesusitvarkau, prašyčiau užbrėžti ribas savo užimtume ir kad žvaigždių nebūtų“. Tai man sukėlė tokias mintis, kad turbūt yra jaučiama konkurencija, nes esu gavusi pagyrų iš įstaigos vadovės, kad puikiai vedu muzikos terapiją. Tai konkurencija niekada statuso negerins, tik menkins jį...>“.

Varžinskienė (2008) teigia, kad labai svarbu gerinti socialinio darbo profesijos statusą. Prie to labiausiai turėtų prisidėti socialiniai darbuotojai, tačiau ir kiti veiksniai lemia statuso gerėjimą.

Analizuojant tyrimo duomenis išsiskyrė tokios subkategorijos: viešasis kalbėjimas, klientų grįžtamasis ryšys, socialinių darbuotojų asociacija, socialinių organizacijų kūrimas, akademinis tobulėjimas (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Teigiamai socialinio darbo statusą įtakojantys veiksniai

Subkategorijos	Patvirtinantys teiginiai
Viešasis kalbėjimas	<...> Viešas kalbėjimas, manau, kad labai padeda ir prisideda prie statuso gerinimo <...> *(SD2).*
Klientų grįžtamasis ryšys	<...> Kad daugiau atsivertų ir pradėtų kalbėti tie žmonėms su kuriais dirba socialiniai darbuotojai <...> *(SD1).*
Socialinių darbuotojų asociacija	<...> Socialinių darbuotojų asociacija, vat kai atstovauja joje <...> *(SD1).*
Socialinių organizacijų kūrimas	<...> Centrų galėtų būti daugiau, kurie teikia socialines paslaugas <...> esu viena iš įkūrėjų vienos socialinės organizacijos <...> *(SD2).*
Akademinis tobulėjimas	<....> Galima daugiau ir mokymų skirti <...> *(SD2).*

Tyrimo dalyvė pažymi viešojo kalbėjimo naudą teigiamo statuso formavimuisi: „<...viešas kalbėjimas, manau, kad labai padeda ir prisideda prie statuso gerinimo...>“. Tiriamosios nuomone, socialinis darbuotojas turi būti būti atviras visuomenei: „<...aš už tai, kad socialinis darbas būtų atviras visuomenei, tuomet ir statusas bus vertinamas teigiamai...>“. Kita socialinė darbuotoja pabrėžia klientų grįžtamojo ryšio naudą teigiamo statuso formavimuisi: „<...kad daugiau atsivertų ir pradėtų kalbėti tie žmonėms su kuriais dirba socialiniai darbuotojai...>“. Dar vienas veiksnys, įtakojantis socialinio darbo statusą, yra socialinių darbuotojų asociacija. Pasak tiriamosios, reikia atstovauti tokiose asociacijose: „<...socialinių darbuotojų asociacija, vat kai atstovauja joje...>“.
Kita tyrimo dalyvė išskiria socialinių organizacijų kūrimą kaip vieną iš svarbių aspektų gerinant socialinio darbo statusą: „<...centrų galėtų būti daugiau, kurie teikia socialines paslaugas <...> esu viena iš įkūrėjų vienos socialinės organizacijos...>“. Jos nuomone, socialinių paslaugų plėtra labai teigiamai paveiktų socialinio darbo statusą. Taip pat išskiriama akademinio tobulėjimo nauda, pasak socialinės darbuotojos, turėtų būti daugiau skiriama dėmesio akademiniam tobulėjimui ir šis

veiksnys paskatintų socialinio darbo profesijos statuso gerėjimą: „<...galima daugiau ir mokymų skirti...>“.

Apibendrinant interviu duomenis galima teigti, kad didelę įtaką socialinio darbuotojo statuso formavimuisi turi ir pats socialinis darbuotojas bei aplinka, kurioje jis dirba. Išanalizavus socialinių darbuotojų požiūrį į jų statuso vertinimą visuomenės ir klientų akimis galima teigti, kad socialinis darbas nėra pakankamai gerą statusą turinti profesija, tačiau pastebėtina vis daugiau geresnio požiūrio, kuris teigiamai veikia socialinio darbo profesijos statusą ir labai tikėtina, kad ateityje, socialinio darbo profesijos prestižas tikrai didės. Taip pat galima teigti, kad socialiniai darbuotojai suvokia savo profesiją ir jos statusą visuomenėje įtakojančius neigiamus ir teigiamus veiksnius. Tiriamieji geba išskirti esminius reiškinius ir problemas, kurie neigiamai arba teigiamai veikia socialinio darbo ir socialinio darbuotojo statusą. Lentelėse išskirtos subkategorijos pažymi, kad yra aiški kryptis, kuria būtina eiti ir siekti socialinio darbo profesijos statuso pripažinimo.

IŠVADOS

1. Nors socialinio darbo sąsajos Lietuvoje buvo pastebėtos ankstesniuose amžiuose, tačiau tai nebuvo įvardinama, kaip profesionalus socialinis darbas, todėl Lietuvoje socialinis darbas kaip profesija statusą įgijo tuomet, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę ir teisiškai apibrėžė socialinį darbą kaip profesiją.

2. Kadangi socialinis darbas ganėtinai jauna specialybė, todėl statusas socialiniame darbe įgyja reikšmingą poziciją, nes teigiamo statuso dėka gerėja ne tik bendras profesijos įvaizdis darbo rinkoje, bet ir socialinių paslaugų veiksmingumas bei pačio socialinio darbuotojo darbo kokybė. Tuo atveju, jeigu identitetas nėra palankiai vertinamas, socialinis darbas įgauna visuomenės nepasitikėjimą, kurio pasekmės yra socialinių paslaugų veiksmingumo mažėjimas ir profesijos pasirinkimo motyvų mažėjimas.

3. Tyrimo metu atsiskleidė tai, kad socialiniai darbuotojai supranta socialinio darbo profesijos statuso reikšmę. Vienas iš svarbiausių veiksnių, kuris formuoja socialinio darbo statusą, yra socialinio darbuotojo kompetencija, asmeninės savybės bei aplinka, kurioje dirbama. Kiti svarbūs aspektai, kurie įtakoja socialinio darbo profesijos prestižą yra visuomenės ir klientų požiūris į socialinį darbuotoją. Tyrimo duomenimis, socialinio darbo profesijos statusas yra vertinamas labiau neigiamai nei teigiamai, todėl siekiant gerinti socialinio darbo profesijos statusą visuomenėje, svarbu tai, kad socialiniai darbuotojai viešintų savo darbus, kurtų socialines organizacijas, dalyvautų jose, taip pat svarbu ir tai, kad socialinių darbuotojų klientai duotų grįžtąmąjį ryšį apie socialinių darbuotojų teikiamas paslaugas bei svarbu ir tai, kad socialiniam darbuotojui būtų sudarytos visos galimybės tobulėti ir jis pats to norėtų. Visi šie aspektai teigiamai veiktų socialinio darbo profesijos statusą, kuris šiuo metu jau yra vertinamas palankiau, bet labiau neigiamai nei teigiamai.

LITERATŪRA

1. Bagdonas, A. (2001). *Socialinis darbas Lietuvoje: raidos, praktikos ir akademiniai aspektai.* Iš: STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika. Vilnius: VU.
2. Gvaldaitė, L, Švedaitė, B. (2005). *Socialinio darbo metodai.* Vilnius: SDRC.
3. Hoeve ten, Y., Jansen, G. ir Roodbol, P. (2014). *The nursing profession: public image, self-concept and professional identity. a discussion paper*. Journal of advanced nursing, 70(2).
4. Jovaiša, L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žinynas.* Vilnius: Gimtasis žodis.
5. Kavaliauskienė, V. (2005). *Socialinio darbo, kaip pagalbos žmogui profesijos, raidos aspektai.* Acta Paedagogica Vilnensia.
6. Kiaunytė, A., Večkienė, N. P. (2011). *Socialinių darbuotojų, patiriančių pokyčius profesinėje veikloje, poreikis paramai: supervizijos perspektyva.* Sveikatos mokslai, 7(21), 207-215.
7. Lietuvos socialinių darbuotojų etikos kodeksas (2017) [žiūrėta 2021-10-30]. Prieiga per internetą: http://pjdc.lt/wp-content/uploads/2016/11/Nr.-10.2-Etikos-kodeksas.pdf.

8. Lietuvos socialinių paslaugų katalogas (2006) [žiūrėta 2021-10-30]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.274453/asr.
9. LR socialinių paslaugų įstatymas (2006) [žiūrėta 2021-11-03]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.270342/asr.
10. Luobikienė, I. (2005). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika.* Kaunas: Technologija.
11. Pruskus, V. (2003). *Sociologija. teorija ir praktika.* Vilnius: Teisės ir verslo kolegija.
12. Švedaitė-Sakalauskė, B., Gvaldaitė, L., Buzaitytė-Kašalynienė, J. (2014). *„Nepaisomi profesionalai“: socialiniai darbuotojai ir jų galia.* Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika (STEPP), 9, 21-36.
13. Užimtumo tarnyba. Įsidarbinimo galimybės Lietuvoje (2020) [žiūrėta 2021-11-05]. Prieiga per internetą: https://uzt.lt/wp-content/uploads/2020/01/baro6.pdf.
14. Varžinskienė, L. (2008). *Socialinio darbo profesijos statuso ypatumai socialinių darbuotojų ir jų partnerių požiūriu.* Socialinis darbas.
15. Varžinskienė, L. (2009). *Prestige of social work profession.* Socialiniai tyrimai / social research. 1 (15), 98–104.
16. Wagner, H. (2013). *Socialinio darbo profesijos tyrimai: Socialinio darbo profesijos (ne)galia visuomenėje.* Iš: STEPP; Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika 2014(9). Vilnius: VU

STATUS OF THE SOCIAL WORK PROFESSION

IVETA ŽEMAITYTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor lect. E. Darulienė

SUMMARY

Public opinion is one of the most important determinants of the status of a profession. The status of a profession describes a particular place or position among other professions. Social work has been receiving more and more public attention lately. The significance of the status of the profession is inseparable from the professional activity of social workers and its significance. There is often a negative evaluation of the social work profession, which affects certain features of the social work profession. The status of the social work profession in Lithuania is not widely studied, there fore it led to the analysis of the status of the social work profession.

Keywords: social work, social worker, status, profession.

VERSLO BEI TURIZMO STUDIJŲ SRITIES STUDENTŲ PATIRTYS IR PERSPEKTYVOS ŠIUOLAIKINĖJE VISUOMENĖJE
EXPERIENCES AND PERSPECTIVES OF STUDENTS IN THE FIELD OF BUSINESS AND TOURISM IN CONTEMPORARY SOCIETY

AKCIJŲ RINKAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI IR PASAULINĖS REIKŠMĖS INDEKSAI

DOMINYKAS AUKSUTIS
Kauno technologijos universitetas
Vadovė doc. dr. Raminta Benetytė

ANOTACIJA

Akcijų rinkos kainų kitimo elgsena yra analizuojama pasitelkiant daugelį skirtingų teorijų. Norint tinkamai įvertinti šią elgseną daugelis tyrimu artimai analizuoja vertybinių popierių kainų kitimą paveikiančius veiksnius ir sudėtinių finansinių instrumentų veikimo ir sudarymo struktūras. Remiantis loginiais veiksnių vertinimo metodais yra pagrindžiama, jog akcijų rinkos yra glaudžiai susijusios su šalių ekonominiais sprendimai, o šia teorija nepagrindžiami judėjimai yra siejami su žmogiškuoju faktoriumi, t.y. iracionaliu investavimu.

Akcijų indeksai, kurie naudojami monitorizuoti rinkos elgsena yra sudaryti iš didžiųjų šalyje (teritorijoje) veikiančių įmonių akcijų. Šie indeksai padeda vertinti bendrą rinkos finansinę būklę ir pasitikėjimą rinka. Norint tinkamai interpretuoti pateikiamus rezultatus yra svarbu suprasti šių finansinių instrumentų struktūras, veikimo pricipus, vystymosi raidą bei pranašumus ir trūkumus.

Raktiniai žodžiai: finansai, akcijų rinka, IBEX 35, DOW JONES, S&P/ASX 200.

ĮVADAS

Finansų rinkos sudaro virtualų mechanizmą leidžianti keistis įvairiais vertybiniais popieriais pasauliniu mastu. Akcijų rinka yra šio mechanizmo dalis, nors ji nėra labiau apyvarti už valiutų rinką ar didesnė už obligacijų rinką, tačiau susilaukia ypatingai daug dėmesio. Ši rinka yra įgalinama pasiūlos ir paklausos principo, kurią galima glaudžiai susieti su kapitalistine ekonomine – socialine sistema. Akcijų rinka yra veikiama ekonominių ir socialinių veiksnių, kurie gali tiesiogiai veikti konkrečių įmonių ar sektorių akcijų kainas, o priešingai, šias kainas galima vertinti kaip ekonomikoms būklės monitoringo rodiklius. Remiantis sąsajomis tarp finansų rinkos ir ekonominių veiksnių, galima išskirti glaudžiai koreliuojančias sritis, kurios tiesiogiai ir netiesiogiai formuoja akcijų ar indeksų kainas. Atsižvelgiant į šių galimų veiksnių kiekį, kurie veikia akcijų rinką, svarbu įvertinti labiausiai tarpusavyje koreliuojančius veiksnius: infliaciją, ekonominį vystymasį, investuotojų iracionalumo teoriją.

Investuotojai pirkdami įvairius vertybinius popierius tikisi gauti kuo didesnę finansinę grąžą, patirdami mažiausią įmanomą riziką. Šiems dalykams įvertinti, svarbu nustatyti vidutinį rinkos pajamingumo ir rizikos lygius, pagal kuriuos būtų galima daryti atskirų investicinių vienetų palyginimus. Akcijų rinkoje, skirtingų sektorių, regionų, rūšių ar grupių vertybiniams popieriams palyginti ir stebėti rinkos judėjimo tendencijas buvo sukurti akcijų indeksai. Nors dauguma indeksų atlieka panašią – reprezentacinę paskirtį, tačiau jų veikimo metodikos gali būti skirtingos.

Tyrimo tikslas: Atlikti akcijų rinkai darančių veiksnių analizę ir įvertinti pasaulinės reikšmės akcijų indeksų ypatybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti akcijų rinkos reikšmės vertinimą ir jai darančių veiksnių analizę, įvertinti jų pagrįstumą.
2. Atlikti IBEX 35, DJI ir S&P/ASX 200 indeksų vidinę analizę ir įvertinti jų pokyčius.

Tyrimo objektas – Pasaulinė akcijų rinka

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizė.

AKCIJŲ RINKOS REIKŠMĖ IR JAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

Akcijos yra įsigyjamos ir laikomos kaip investuotojų turtas. Kadangi, bet koks turtas gali būti įvertinamas skirtinga valiuta, to turto tikroji vertė tampa tiesiogiai priklausoma nuo valiutos kursų ar piniginio vieneto perkamosios galios. Valiutos priežiūra yra monetarinės politikos dalis, už kurią įprastai yra atsakingas šalies ar teritorijos centrinis bankas. Taigi esant priežastiniam ryšiui galima teigti, jog centrinis bankas gali netiesiogiai paveikti vietinės akcijų rinkos kainas. Šiuo klausimu JAV yra ypatinga valstybė, nes turi likvidžiausia pasaulyje akcijų birža, be to šalies valiuta (doleris) yra labai svarbus pasaulinės reikšmės piniginis vienetas. Su šiais procesais tiesiogiai susijusi yra JAV centrinio banko funkcijas atliekanti organizacija FED, kuri yra atsakinga už infliacijos kontrolę ir dolerio pasiūlą rinkai. Reguliuojant pinigų srautą infliacija atsiranda tada, kai valdžia didina popierinių pinigų kiekį, o dėl to pradeda kristi piniginio vieneto perkamoji galia, bei didėja prekių (žaliavų) kainos (Edita Tarasovaitė, 2008). Palyginus dolerių cirkuliaciją rinkoje ir vieną iš JAV indeksų – DJIA, galima matyti bendrą kylančią tendenciją (žr. 1 pav.).

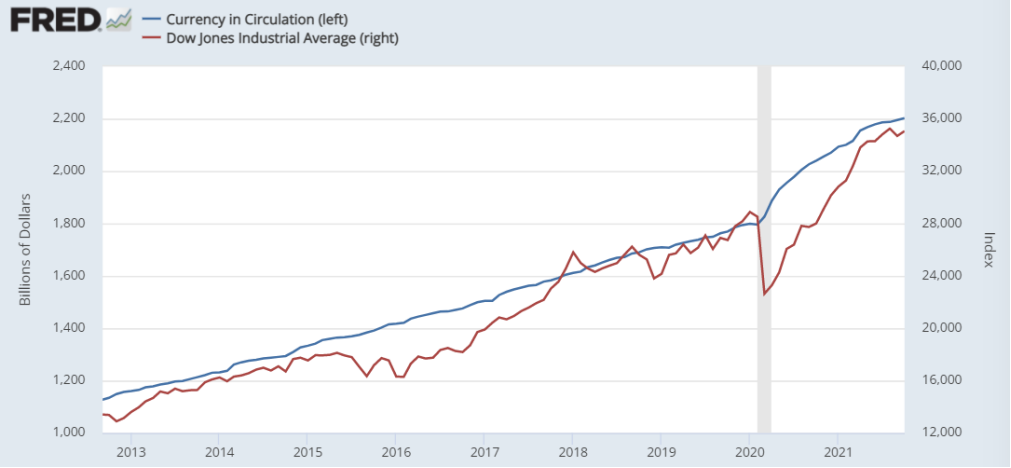

1 pav. **JAV dolerių kiekis cirkuliacijos rinkoje ir DJIA indekso koreliacija**

Pagal šią koreliaciją sudaroma akcijų priklausomybės nuo infliacijos loginė seka:

1. Centrinis bankas spausdina pinigus;
2. Papildomos kupiūros keliauja į rinką;
3. Papildomas kiekis pinigų sudaro vaizdą, jog asmenys turį didesnius finansinius išteklius;
4. Investuojamos didesnės pinigų sumos;
5. Teigiamai paveikiamos akcijų kainos.

Naujausiais duomenimis šis efektas buvo pastebimas po 2020 m. Covid – 19 protrūkio pasaulyje. JAV, kaip ir daugumoje valstybių, imdamasi finansinio nuosmukio prevencijos politikos, gerokai padidino į rinką išleidžiamų grynųjų pinigų kiekį. Dėl anksčiau nurodytos sekos rinkoje daugėjant valiutos vienetų vyko infliacija, kuri ypatingai paveikė investicinio kapitalo kainas, todėl akcijų kainos nuosmukis, matomas 2020 m. kovo mėn., (žr. 2 pav.) sparčiai grįžo į aukščiausią tašką ir kyla iki šiol.

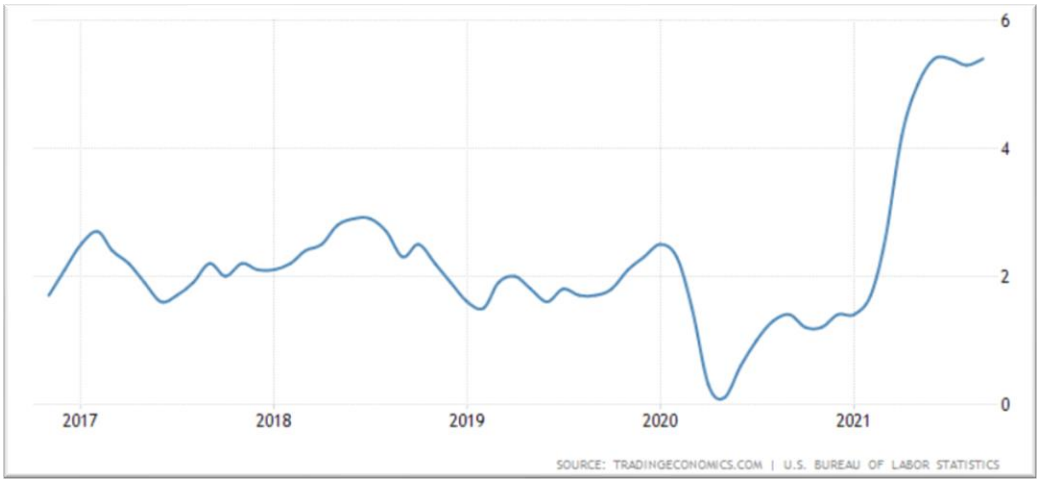

2 pav. **Infliacijos lygis JAV 2017 – 2021 m., %**

Taigi didėjantis pinigų kiekis rinkoje netiesiogiai didina akcijų / indeksų kainas. Šis kainų didėjimas pasireiškia dėl pinigų perkamosios galios mažėjimo ir didėjančio pinigų srauto rinkoje. Šį kainos didėjimą galima pavadinti dirbtiniu, nes investicinio vieneto vertė nekyla, tačiau jo kaina didėja kartu su rinkos kainų augimu.

Vertinant ekonominio vystymosi įtaką vertybinių popierių rinkai (VP) Cheung ir NG (1998) naudodami Kanados, Vokietijos, Italijos, Japonijos bei JAV ekonominius duomenis, nustatė ryšį tarp nacionalinių akcijų rinkų indeksų svyravimų, bei šių šalių specifinių ekonominių kintamumų. Mokslininkai padarė išvadą, jog šių šalių akcijų rinkų pokyčiai buvo tipiškai susiję su visumine realia ekonomikos būkle. Vertybinių popierių rinkos plėtros ryšys su šalies ekonominiu vystymusi yra abipusis: gerėjant bendrai ekonominei padėčiai, kartu tampa aktyvesnė ir vertybinių popierių rinka. Kitą vertus plėtojant vertybinių popierių rinką – spartėja ekonominis šalies augimas (Bagdonas, Klimašauskas, 2005). Iš to galime daryti prielaidą, jog VP rinka veikia kaip monitorius ekonominei veiklai, t.y. parodo, kaip darniai ir kokia kryptimi vystosi atitinkama rinka, sektoriai ar konkrečios įmonės.

Populiariausias rodiklis atvaizduojantis šalies ekonominius rinkos pokyčius per metus yra bendras vidaus produktas (BVP). Šis rodiklis skaičiuojamas visose šalyse norint įvertinti jos ekonominį išsivystymą. Norint pagrįsti išvadą, jog ekonominis vystymasis koreliuoja su VP rinką, reikia šį rodikli palyginti su rinkos indeksu, tačiau norint matyti realius rezultatus reikia neatsižvelgti į valiutos infliaciją, kurios ryšys jau buvo nustatytas. Šiuo konkrečiu atveju tinkamiausias pakaitinis rodiklis įvertinantis šalies ekonominį augimą, tačiau nevertinantis infliacijos yra realaus bendro vidaus produkto rodiklis (RBVB, angl.: real GDP). Pasirenkant 2012 m. kainų bazę ir įvertinus realų ekonominį augimą pagal pagaminama šalies produkciją šis rodiklis yra tinkamas palyginimui su DJIA akcijų indeksu (žr. 3 pav.).

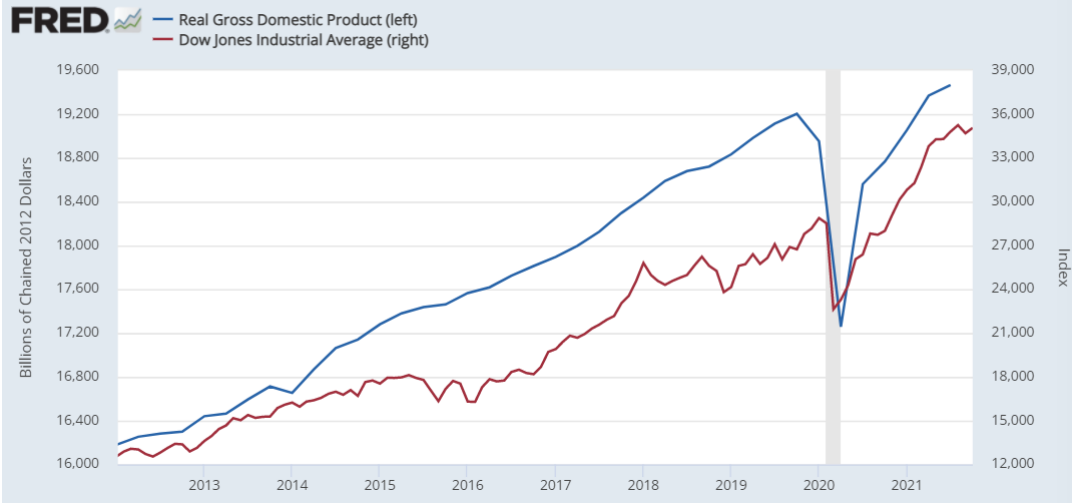

3 pav. **Realaus BVP JAV ir DJIA indekso koreliacija, USD**

Pagal pateikto grafiko vizualizacija galima įžvelgti ekonomikos augimo ir akcijų indekso kapitalizacijos didėjimo tendenciją ir koreliaciją. Ši koreliacija leidžia daryti prielaidas, jog egzistuoja priežastinis ryšys. Įmonių prekybos rezultatai formuoja RBVP rodiklį bei įmonės pinigų srautus, o didėjantys srautai mažina įmonės bankroto riziką ir didiną galimą uždarbį savininkams. Jei įmonės nuosavybės teisės prekiaujamos viešai rinkoje, šiuo atveju yra pritraukiamas didesnis investuotojų susidomėjimas ir numatoma didėjanti akcijos kaina. Priešingai – mažėjant pinigų srautams, pasitikėjimas mažėja, todėl kaip pasekmė mažėja ir akcijų kainos. Taigi ekonominis augimas yra tiesiogiai susijęs su akcijų rinka mikroekonomine prasme remiantis įmonių rezultatais. Šis ryšys yra abipusis, t.y. paveikiant ekonomiką galimą reguliuoti akcijų kainas ir atvirkščiai, manipuliuojant akcijų rinką galima paveikti šalies ekonomikos augimą.

Nors didžioji dalis rinkos judėjimų gali būti pagrista ekonominiais, finansiniais ar socialiniais veiksmais, likusi dalis pagrįsta emocijomis. Aiškinant akcijų rinkos kainų kitimą galima daryti prielaidą, jog žmonių sprendimai nėra racionalūs. Jie priklauso nuo nepagristų lūkesčių, gandų, pasikartojančios reklamos, „bandos jausmo“. Toks iracionalus investavimas gali formuoti trumpalaikius kainų pokyčius arba išskirtinais atvejais kainų „burbulus“. Šia teoriją galima patvirtinanti įvertinus kelis pardavimo sandorių mažinimo atvejus įvykusius 2021 m. pradžioje. Unikali anomalija įvyko GME (GameStop) ir AMC (AMC entertainment holdings) akcijoms. Šis įvykis parodė, jog nėra būtinas finansinis pagrindas įmonės akcijų kainų augimui. Naudojantis socialiniais tinklais didelis būrys investuotojų, motyvuoti sukelti nuostolius investiciniams fondams padarant pardavimu sandorius nuostolingais, nusprendė pirkti įmonės akcijas, taip kelis kartus užauginant jos kainą (žr. 4 pav.).

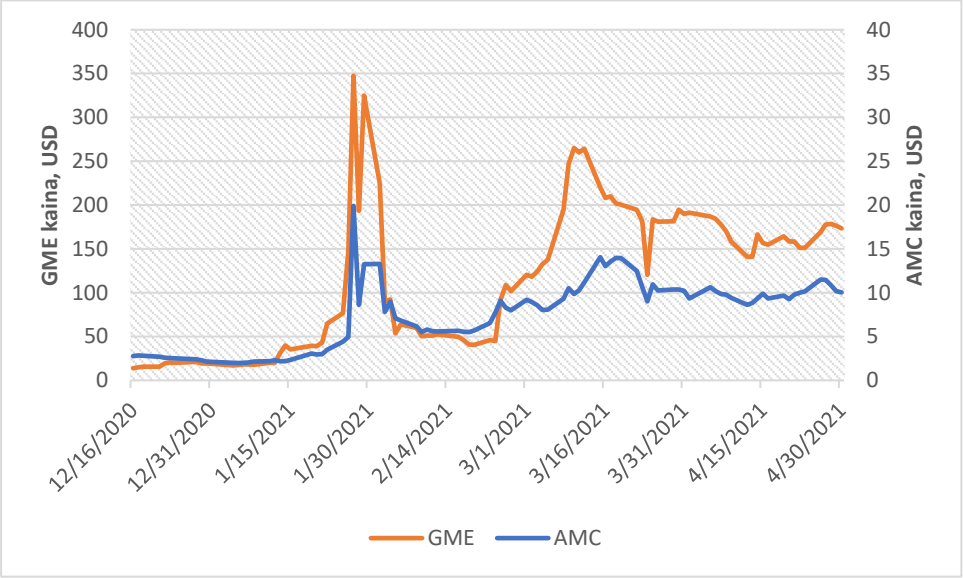

4 pav. **AMC ir GME pardavimo sandorių mažinimo anomalija (angl.: short sqeeze)**

Taigi neracionalus investavimas arba žmonių emociniai sprendimai taip pat daro įtaką akcijų kainoms. Dažniausiai tokius pokyčius galima analizuoti ir numatyti pasitelkiant techninę analizę kasdieninėje prekyboje, tačiau kartais šis reiškinys pasireiškia dideliu mastu paveikdamas vis daugiau investuotojų ir kardinaliai keisdamas akcijos kainos grafiką be stipraus fundamentalaus pagrindimo.

INDEKSŲ ANALIZĖ

Pavyzdinė Europos VP biržos narė – Madrido akcijų birža yra pagrindinė Ispanijos VP birža. Joje yra skaičiuojamas etaloninis Ispanijos akcijų biržos indeksas – IBEX 35. Šis indeksas yra sudarytas kapitalizacijos dydžio principu įtraukiant 35 likvidžiausias Ispanijos akcijas, pardavinėjamas Madrido biržoje. 2000–2007 m. šis indeksas pralenkė daugelį Europos indeksų analogų, kurį lėmė gana stiprus vidaus ekonomikos augimas, kuris ypač padėjo statybų ir nekilnojamojo turto akcijoms (žr. 5 pav.). Taigi, nors indeksų: FTSE 100, CAC 40 ir AEX rekordai iki šiol buvo nustatyti per „dot-com“ burbulą 1999 ir 2000 m. (iki 2021 m.), IBEX 35 visų laikų didžiausia vertė buvo pasiekta 2007 m. lapkričio 8 d. (Smyth, 2007).

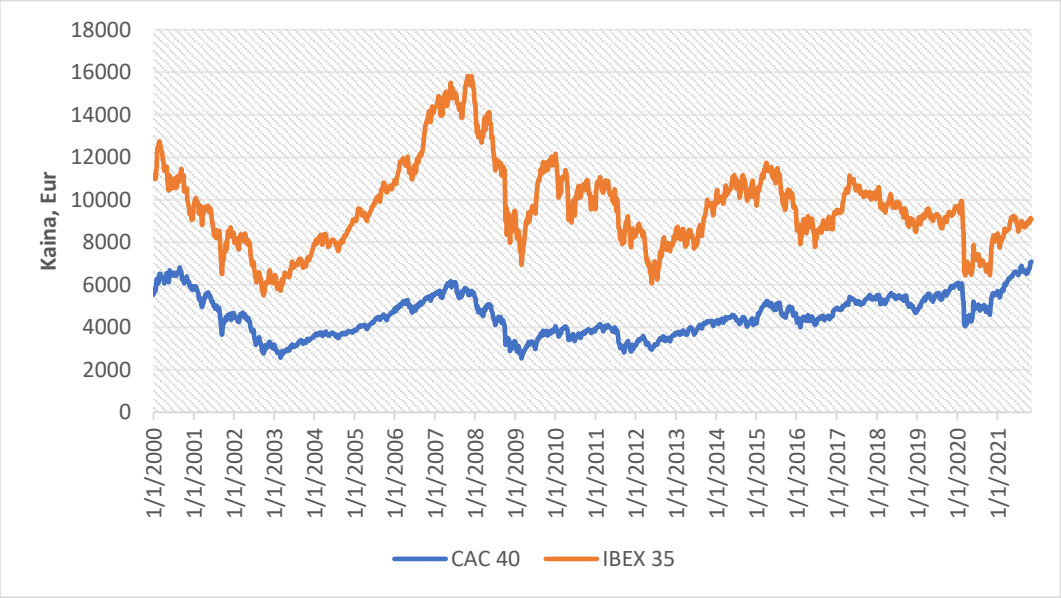

5 pav. **CAC 40 ir IBEX 35 indeksų palyginimas**

Šio indekso skaičiavimo struktūra yra priklausoma nuo įmonės kapitalizacijos, tačiau akcijų įtraukimas į indeksą yra pagristas jos prekybos apyvarta per pastaruosius 6 mėn. Indekso sudėties keitimo svarstymai yra vykdomi 2 kartus į metus, jei vertybinio popieriaus populiarumas rinkoje išauga, jis tampa kandidatu įtraukimui į šį indeksą. Atitikus šią sąlygą yra įvertinama kapitalizacija, kuri pagal papildomas sąlygas neturėtų būti mažesnė nei 0,3% indekso kapitalizacijos. Taip pat, išskirtines sąlygas būti įtrauktoms į indeksą turi didžiausios 20 Ispanijos įmonių, kurių akcijos yra laisvai prekiaujamos Madrido akcijų biržoje.

Vienas iš populiariausių ir seniausių indeksų pasaulyje „The Dow Jones Industrial Average“ (dar vadinamas DJIA arba DJI) buvo sukurtas viso JAV Industrijos sektoriaus reprezentacijai. Nors indekso sukūrimo pradžioje jis buvo sudarytas iš 11 pramonės sektoriaus įmonių prekiaujančių savo akcijomis, tačiau po 45 metų indeksas buvo perskaičiuotas kaip reprezentuojantis 30 didžiausių JAV akcijų biržos įmonių, nepriklausomai nuo jų sektoriaus (Soloviev, Bielinskyi, Solovieva, 2019). Kadangi indeksas yra orientuotas į rinkos didžiausią kapitalizaciją turinčias įmones, jo reikšmę galima interpretuoti kaip šalies ekonominę padėtį reprezentuojantį indeksą. Darant tokią hipotezę šis indeksas turėtų stipriai koreliuoti su kitais didžiaisiais JAV akcijų biržų indeksai, ką galime įžvelgti palyginus jo vertės kilimo tendencija su pasaulinės reikšmės etaloniniu indeksu – S&P 500 (SPX) (žr. 6 pav.).

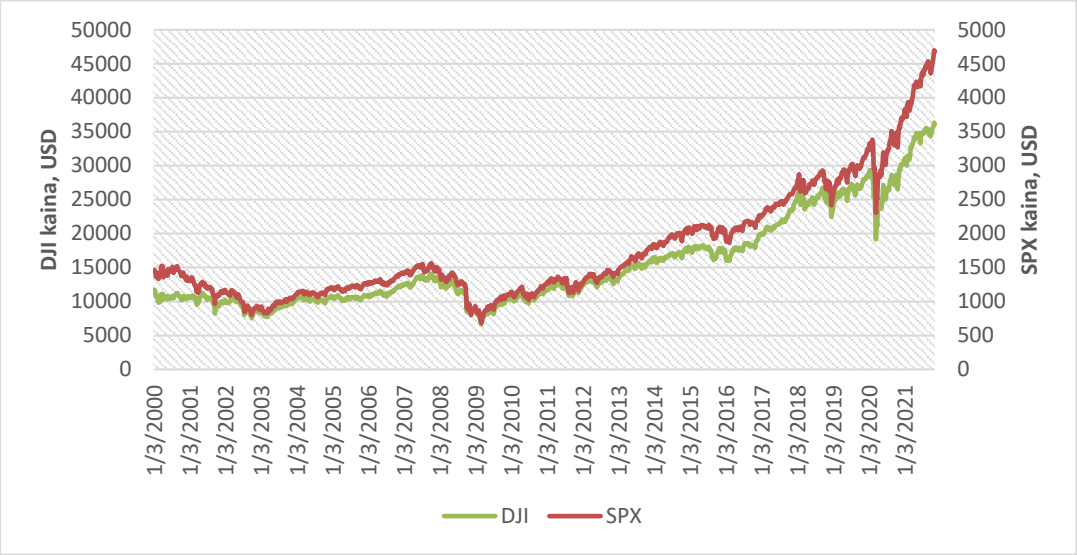

6 pav. **DJIA ir S&P 500 JAV akcijų indeksų koreliacija**

Pagal formavimo būdą DJIA yra sąlyginai išskirtinis, nes kainai nustatyti yra naudojamas ne vertės ar nesvertinis metodai (paprasčiausi ir dažniausiai naudojami indeksų sudarymo metodai), o kainos metodas. Šis metodas yra orientuotas į įmonės akcijų kainas, nepriklausomai nuo prekiaujamų akcijų skaičiaus, todėl brangiau pardavinėjamos akcijos turi didesnę įtaką indekso vertei. Pati indekso kaina yra skaičiuojama į jį įtrauktų akcijų kainoms išvedant aritmetinį vidurkį. Šio metodo pagrindinis trūkumas yra tai, kad nėra atsižvelgiama į kotiruojamos įmonės akcijų kiekį bei kartu - kapitalizaciją. Jei įmonė yra išleidusi nedidelį kiekį akcijų, jos kaina gali būti labai didelė, tačiau įmonės kapitalizacija nebūtinai bus didelė, o kartu ir jos reikšmė šalies ekonomikoje. Atsižvelgiant į šį efektą bei kartu įvertinus ir įmonių mokamus dividendus indekso vertės koregavimui buvo įvestas koreguojamasis dydis, iš kurio yra padalinama akcijų kainų suma. Šis dydis įvedimo pradžioje buvo lygus indekse esančių akcijų skaičiui, dėl ko rezultatas buvo interpretuojamas kaip aritmetinis vidurkis, tačiau po beveik šimtmečio perskaičiuojant šį dydį, šiuo metu jis yra mažesnis už vienetą, o indekso kaina didesnė, nei jai priklausančių akcijų kainų suma. Taigi DJIA yra JAV akcijų rinką reprezentuojantis indeksas, kurio sudarymo metodologija yra orientuota į akcijų kainas su perskaičiavimo koeficientu. Tai leidžia įvertinti ir įtrauktų įmonių akcijų smulkinimo faktorių ir dividendų mokėjimą.

Sidnėjaus arba Australijos vertybinių popierių birža, kurios listinguojamų VP kapitalizacija siekia daugiau nei 1 trilijoną dolerių, yra viena iš centrinių biržų sukuriančių globalų VP prekybos tinklą. Šios biržos akcijų rezultatų etalonu yra laikomas „Standard & Poor's“ organizacijos sukurtas Australijos akcijų biržos (ASX) indeksas - S&P/ASX 200 (AXJO). Jis yra sukurtas iš 200 didžiausių šioje biržoje pardavinėjamų įmonių akcijų, kurios reprezentuoja apie 80% bendro biržos rezultato (Market index, 2021). Iki 2008 m., esant dideliam globaliniam pasitikėjimui, Australijos vyriausybė ir centrinis bankas propagavo stiprią skatinančią monetarinę politiką mažinant palūkanų normas, todėl akcijų indeksas pastebimai augo greičiau nei kitų šalių indeksai, kol 2007 metų pabaigoje pasiekė rekordines aukštumas. Per 2008 m. finansų krizę, šio indekso vertė krito daugiau nei 50%, po kurio buvo pradėta įgyvendinti konservatyvesnę politiką ilguoju laikotarpiu, todėl rinkos augimas nebebuvo didesnis nei JAV ekonomikos. DJI indeksui pasiekti 2007 aukštumas prireikė apie 5 metų, tuo tarpu AXJO indeksas pasiekia naujas aukštumas tik 2018 metų pabaigoje, t.y. daugiau nei po 10 metų (žr. 7 pav.).

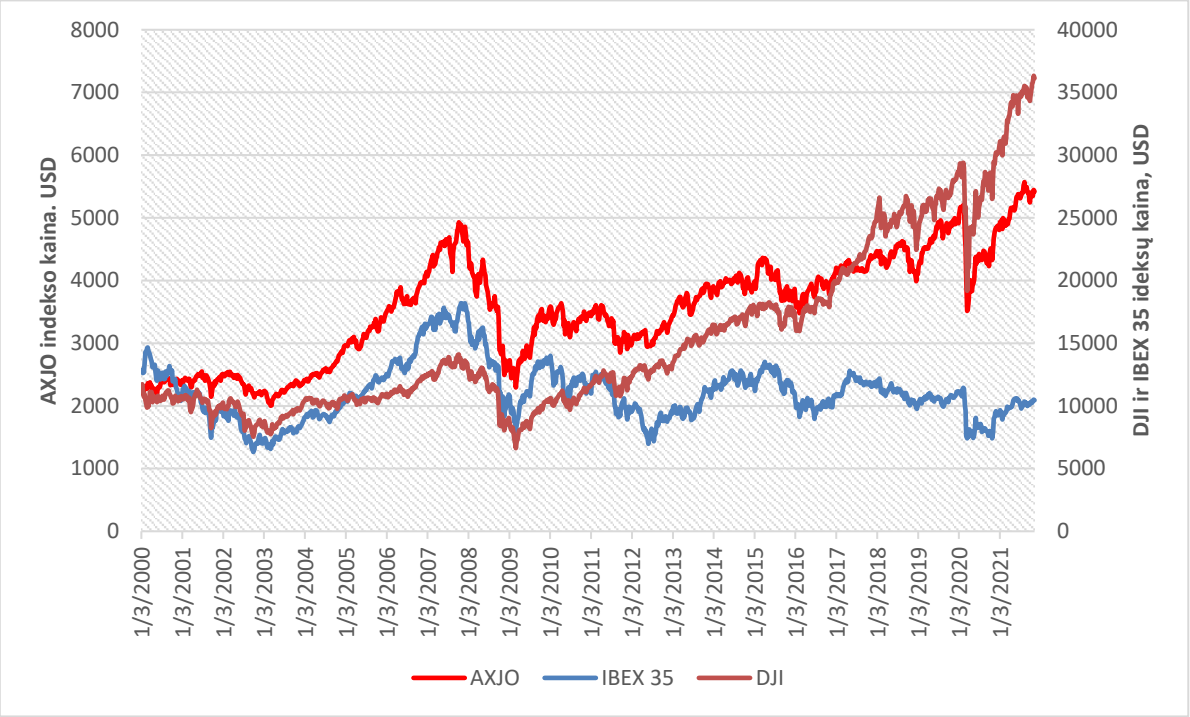

7 pav. **AXJO, IBEX 35 ir DJI indeksų palyginimas**

Pagal indekso sudarymo struktūrą S&P/ASX 200 yra sudarytas pagal vertės metodologiją. Jam priklausančių įmonių akcijų įtaka indekso vertei yra vertinama pagal įmonės kapitalizaciją. Dėl indekso kainos nustatymo tikslumo siekiant teisingai atspindėti rinkos būklę indeksas yra koreguojamas pagal laisvai prekiaujamą akcijų skaičių rinkoje (angl.: Float adjustment), t.y. nevertinama akcijų dalis, kuri yra valdoma valstybinių agentūrų, investicinių bendrovių ir kitų ilgalaikių juridinių investuotojų. Taigi indeksas yra paremtas laisvai judančia (volatilia) akcijų dalimi, kuria yra prekiaujama aktyviai.

IŠVADOS

1. Atlikus mokslinės literatūros analizę buvo pagrįsta, jog akcijų rinkos rezultatai yra priklausomi nuo ekonominių veiksnių – infliacijos ir ekonominio vystymosi, bei dalis nepagrindžiamų VP kainų judėjimų yra pagrįsta iracionalaus investuotojo teorijos.
2. Atlikus mokslinės literatūros ir statistinių duomenų analizę buvo atskleista 3 skirtingų regionų pasaulinės reikšmės indeksų IBEX 35, DOW JONES ir S&P/ASX 200 sudarymo ir kitimo tendencijų aspektai. Norint tinkamai reprezentuoti rinką indeksai yra koreguojami pagal pasirinktą koeficientą, vertinant akcijų pasiūlą, dividendus ir apyvartą.

LITERATŪRA

1. Bagdonas, R., Klimašauskas, D. (2005). *Vertybinių popierių kainai įtaką darantys veiksniai.* Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/DB/StatistikosDep/LEA/2005_02/lea05_2_07.pdf
2. Cheung, Y.W., Ng, L. K. (1998). International Evidence of the Stock Market and Aggregate Economic Activity / The review of Financial Studies;
3. Smyth, S. (2007). *Around the Markets: Spanish stock market could become victim of its own success.* Prieiga per internetą: https://web.archive.org/web/20070314010112/http:/www.iht.com/articles/2007/01/08/bloomberg/bxatm.php;
4. Soloviev, V., Bielinskyi, A., Solovieva, V. (2019). *Entropy Analysis of Crisis Phenomena for DJIA Index.* Prieiga per internetą: http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_375.pdf;

5. Tarasovaitė, E. (2008). *Finansų rinkų tendencijų ir vystymosi galimybių įvertinimas.* Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/125940/1/edita_tarasovaite_md.pdf

FACTORS AFFECTING THE STOCK MARKET AND ANALISIS OF GLOBAL LEVEL INDEXES

DOMINYKAS AUKSUTIS
Kaunas University of Technology
Advisor doc. dr. Raminta Benetytė

SUMMARY

Stock market price changes are analyzed using a lot of different theories. To properly assess this behavior, many studies closely analyze the stock price movement and formation of financial instruments. Based on logical factors assessment methods, stock markets are closely related to the economic decisions and movements which are not based on this theory are related to the human factor (irrational investment).

Stock indexes which are monitoring market behavior are made up of the shares of major companies located in specific country (territory). These indexes help to measure the overall market financial support and market confidence. Good understanding of the structure, operation, evolution, strengths and weaknesses of these financial instruments is important for a proper interpretation of the index results.

Keywords: finance, Stock market, IBEX 35, DOW JONES, S&P/ASX 200.

TYTUVĖNŲ MIESTO PRITAIKYMAS SPORTINIO TURIZMO REIKMĖMS – GALIMYBIŲ ANALIZĖ

LAURA BALTAKOJYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas, Menų fakultetas
Vadovė dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama mokslinė ir publicistinė literatūra apie Tytuvėnų miestą, įsikūrusį Kelmės rajone, Lietuvoje. Pateikiama sportinio turizmo samprata ir klasifikavimas. Apžvelgiami Tytuvėnų gamtos išskirtinumai ir nekilnojamasis kultūros paveldas, miesto turizmo raidos etapai ir dabartinė turizmo infrastruktūros situacija. Remiantis mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analize, atskleidžiamos potencialios galimybės plėtoti sportinį turizmą Tytuvėnuose.

Raktiniai žodžiai: Tytuvėnai, sportinis turizmas, Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblis.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Sportinis turizmas visuotinėje lietuvių enciklopedijoje apibrėžiamas kaip sporto šaka, apimanti įvairių sudėtingumo kategorijų sportinius žygius, kurie skirstomi į kelias turizmo šakas: pėsčiųjų, dviračių, vandens, kalnų, slidžių, automobilių, motociklų, urvų, žirgų turizmą (2021). Ši veikla dėl augančio žmonių sąmoningumo bei susidomėjimo sveika gyvensena, pastaraisiais metais ypač išpopuliarėjo. Prie to prisidėjo ir pasaulinė COVID-19 pandemija, nes sportinis turizmas pasižymi išskirtinumu – jis yra pagrįstas visišku ar daliniu keliautojų savarankiškumu, tad dabartinė pandeminė situacija bei jos sukelti apribojimai, tokie kaip valstybių sienų uždarymas ir draudimas keliauti į užsienį, sudarė prielaidas vietiniams turistams ieškoti alternatyvių keliavimo būdų, tokių kaip sportinis turizmas.

Sportiniam turizmui reikštis reikia unikalios gamtos ir kraštovaizdžio. Tokiomis ypatybėmis pasižymi Tytuvėnų miestas, įsikūręs Žemaičių aukštumos rytiniame priekalnyje bei nutolęs 17 km. nuo rajono centro – Kelmės. Tytuvėnai – nuo XVI a. rašytiniuose šaltiniuose minima vietovė, nors neabejojama, kad ir prieš tai šiose apylinkėse jau buvo gyvenama. Tytuvėnai žinomi dėl savo sakralinio paveldo – XVII a. pradėjusio kurtis Tytuvėnų Bernardinų bažnyčios ir vienuolyno ansamblio, kuris šiuolaikiniais laikais įvardijamas kaip vienas didingiausių baroko epochos paminklų šiaurės rytų Europoje. Vis dėlto šis miestas pasižymi ne tik materialaus kultūros paveldo objektais, tačiau ir išskirtine gamta: Tytuvėnų mieste ir jo apylinkėse tęsiasi keturių ežerų grandinė, ją juosia šimtamečiai šilai bei pelkynai. Dalis šių gamtos išskirtinumų yra įtraukti į Europos Sąjungos (ES) „Natura 2000“ tinklą, kuris vadovaujasi ES gamtos apsaugos direktyvomis. Taip pat nuo 1992 m. yra įkurtas Tytuvėnų regioninis parkas, kuris, remiantis šio regioninio parko oficialiame interneto puslapyje pateikta informacija, siekia išsaugoti kalvotų, pelkėtų, ežeringų apylinkių kraštovaizdį, senovinius Šiluvos ir Tytuvėnų urbanistinius paminklus, savitą gamtą bei kultūros paveldo vertybes (2018).

Tyrimo problema. Neidentifikuotas dabartinis Tytuvėnų miesto sportinio turizmo galimybių potencialas.

Darbo tikslas. Atlikti Tytuvėnų miesto pritaikymo sportinio turizmo reikmėms galimybių analizę.

Tyrimo objektas. Sportinis turizmas Tytuvėnuose.

Uždaviniai.

1. Pristatyti sportinio turizmo sampratą ir klasifikavimą.
2. Aptarti Tytuvėnų gamtos išskirtinumus ir nekilnojamąjį kultūros paveldą.
3. Apžvelgti miesto turizmo raidos etapus nuo XVIII a. iki šių laikų.

4. Analizuojant dabartinę turizmo infrastruktūros situaciją Tytuvėnuose, išsiaiškinti šio miesto potencialą vystyti sportinį turizmą.

Tyrimo metodai. Mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė.

SPORTINIO TURIZMO SAMPRATA IR KLASIFIKAVIMAS

Sportinio turizmo samprata, kuria remiamasi šiame rašto darbe, mokslinėje literatūroje lietuvių kalba turi kiek skirtingą reikšmę nei šios sąvokos samprata anglų kalboje. Kaip jau minėta anksčiau, sportinis turizmas visuotinėje lietuvių enciklopedijoje apibrėžiamas kaip sporto šaka, apimanti įvairių sudėtingumo kategorijų sportinius žygius, kurie skirstomi į kelias turizmo šakas: pėsčiųjų, dviračių, vandens, kalnų, slidžių, automobilių, motociklų, urvų, žirgų turizmą (2021). Ši sąvoka, remiantis rašytiniais šaltiniais, lietuvių kalboje naudojama jau nuo XX a. šeštojo dešimtmečio, kuomet Lietuvos teritorijoje, tuo metu buvusioje Sovietų Sąjungos sudėtyje, susiformuoja sportinio turizmo pagrindai: įkurta Respublikinė turizmo sekcija, pradėjo veikti Lietuvos turizmo tarybos sistema, kurtos miestų turizmo sekcijos, steigti miestų ir rajonų turistų klubai (Lietuvos kūno kultūros ir sporto istorija, 1996). Randama informacijos, kad XX a. pabaigoje – XXI a. Lietuvoje populiariausios sportinio turizmo šakos: pėsčiųjų, vandens, kalnų ir dviračių turizmas (Keliautojų sportas, 2005) . Tuo tarpu sportinio turizmo (angl. *sports tourism*) sampratos vertimas, randamas anglų kalboje, pagal Jungtinių Tautų pasaulinės turizmo organizacijos (UNWTO, 2021) pateikiamą apibrėžimą, teigia, kad sportinis turizmas apima įvairiausio formato ir dydžio sportinius renginius, kurie pritraukia turistus kaip šių renginių dalyvius ar stebėtojus. Taip pat anot UNWTO – tai vienas greičiausiai augančių turizmo sektorių, nes turistai vis labiau domisi sportinėmis veiklomis kelionių metu, nesvarbu ar tai būtų pagrindinis kelionės tikslas ar ne.

Vis dėlto pasigilinus į lietuvių kalboje naudojamą sportinio turizmo sąvoką ir bandant rasti geresnį šios sąvokos atitikmenį literatūroje anglų kalboje, randama ekstremalaus arba ekspedicinio sporto (angl. *adventure racing* arba *expedition racing*) samprata, kuri aiškinama kaip varžybos, kuriose komandos varžosi ekspedicijos trukmės lenktynėse, kuriose vykdomos dviejų ar daugiau sporto šakų užduotys, kuriose dažnai būna bėgimo, važiavimo kalnų dviračiais, kopimo, baidarių irklavimo ir navigacijos bei orientavimosi elementai (Collins, 2021). Kitas, kiek platesnis ekstremalaus sporto sampratos aiškinimas anglų kalba randamas Floridos ekstremalaus sporto skatinimo interneto svetainėje (2020) ir yra apibrėžiamas kaip dviejų ar daugiau ištvermės disciplinų derinys, įskaitant orientavimosi sportą (jei naudojamas orientacinis žemėlapis) ir/arba navigaciją (kai naudojami ne orientaciniai žemėlapiai), bėgimą krosu, važiavimą kalnų dviračiais ir irklavimą. Laipiojimas ir su juo susiję įgūdžiai taip pat gali būti įtraukti į kai kurias lenktynes. Ekstremalaus sporto ištakos, apie kurias ir rašoma literatūroje anglų kalba ir remiantis rašytiniais šaltiniais, siekia XX a. septintą dešimtmetį, kai buvo surengtas tarptautinis „Karrimor“ kalnų maratonas, davęs pradžia moderniojo ekstremalaus sporto ištakoms (Marais, Speville, 2004).

Pristatant sportinio turizmo klasifikavimą ir laikant visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (2021) randamą sportinio turizmo sąvoką ir užsienio literatūroje randamą ekstremalaus arba ekspedicinio sporto sąvokas lygiavertes, sportinį turizmą galimą skirstyti pagal varžybų trukmę bei lenktynėse propaguojamas sportines disciplinas. Sportinį turizmą skirstant pagal varžybų trukmę, Adamsonas (2004) išskiria tokias rūšis:

Pav. I **Sportinio turizmo klasifikavimas pagal lenktynių trukmę**

Kaip matyti iš 1 paveikslo, sportinį turizmą galima klasifikuoti pagal trukmę išskiriant net šešias rūšis, kur veiklos gali vykti nuo kelių valandų iki keliolikos dienų. Taip pat skirtingų rūšių sportinėse lenktynėse skiriasi ne tik laiko trukmė, kiek trunka lenktynės, bet ir paros metas, kada jos vyksta: pvz. daugiadienės etapinės lenktynės vyksta tik dienos metu ir naktį yra stabdomos, o daugiadienės vyksta visa para ir jose miego trūkumas tampa reikšmingu veiksniu. Galiausiai, skirtingose sportinio turizmo lenktynėse skiriasi ir užduotys, kurias reikia atlikti: vienose naudojama navigacija, kopimas su virve (dvidešimt keturių valandų lenktynėse), kitose prireikia atlikti net papildomų sportinių disciplinų, kaip jodinėjimo, irklavimo, alpinizmo, iššūkius (ekspedicijos lenktynėse). Tad iš šio klasifikavimo galima teigti, kad dėl sportinio turizmo lenktynių įvairovės, šios sporto šakos pritaikomumo diapazonas yra didelis.

Sportinį turizmą klasifikuojant pagal sportines disciplinas lenktynėse, Schaad ir Mann (2001) teigia, dauguma ekstremalaus sporto lenktynių sudaro bėgimas bekele, važiavimas kalnų dviračiais bei irklavimas. Navigacija ir kopimas su virve taip pat būna beveik visose lenktynėse išskyrus trumpiausių atstumų renginius. Ekstremalaus sporto lenktynėse taip pat pasitaiko šių sporto šakų:

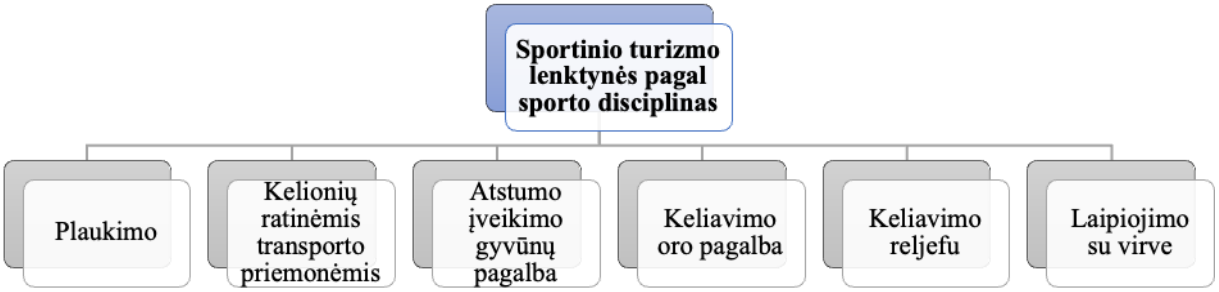

Pav. II **Sportinio turizmo klasifikavimas pagal sporto disciplinas lenktynėse**

Kaip matyti iš 2 paveikslo, skirstant sportinio turizmo lenktynes pagal jose vykdomas sporto disciplinas, vėlgi išskiriamos šešios rūšys. Verta paminėti, kad į vienos sporto disciplinos rūšį įeina keletas sporto šakų. Pvz. plaukimas sportinio turizmo lenktynėse gali bykti baidarėmis, kanojomis, laivais, plaustais ar pripučiamomis valtimis. Kelionės ratinėmis transporto priemonėmis – kalnų dviračiais, paspirtukais riedučiais ir t.t. Tai leidžia teigti, kad pagal šį klasifikavimą taip pat matome sportinio turizmo lenktynių įvairovę, o tai vėlgi suteikia daug galimybių propaguoti šią veiklą įvairiose vietovėse.

Taigi, palyginus sportinio turizmo sampratos aiškinimą įžvelgiame, kad Lietuvoje sportinis turizmas apibūdinamas tik kaip viena iš sporto šakų – sportinis žygiavimas, o tarptautiniuose šaltiniuose lygiagreti sąvoka apima visas sporto šakas, kurios pritraukia turistus atvykti stebėti ar dalyvauti sporto renginyje. Ieškant geresnio sąvokos atitikmens anglų kalboje, randama ekstremalaus (arba ekspedicinio) sporto samprata, pagal kurią sportinis turizmas klasifikuojamas į lenktynes pagal trukmę ir į lenktynes pagal pasitelkiamas sporto disciplinas. Galima daryti prielaidą, kad toks sportinio turizmo sąvokų takoskyra skirtingose kalbose susiformavo dėl istorinių veiksnių, kuomet Lietuva buvo Tarybų sąjungos sudėtyje ir neturėjo galimybės tiesiogiai bendrauti su vakarų valstybėmis ir todėl sportinio turizmo samprata įgavo kiek kitokią reikšmę nei valstybėse, kuriose kalbama anglų kalba (JAV, Didžiojoje Britanijoje). Pabrėžtina, kad tolimesniame rašto darbe sportinis turizmas bus aiškinamas pagal visuotinės lietuvių enciklopedijos pateikiamą sampratą.

TYTUVĖNŲ GAMTOS IŠSKIRTINUMAI IR NEKILNOJAMASIS KULTŪROS PAVELDAS

Kad galėtume išsiaiškinti sportinio turizmo potencialą konkrečioje vietovėje – Tytuvėnuose, turime apžvelgti ir dėmenis, skatinančius turizmo plėtojimą šiame mieste ir jo apylinkėse.

Tytuvėnai ne vieno mokslinio darbo autoriaus bei rašytojo apibūdinami pabrėžiant šios vietovės gamtos grožį ir išskirtinumą bei architektūros ir kultūros paveldo gausą. Čerbulėnas ir Baliulis sovietmečiu išleistoje Tytuvėnų architektūros ansamblio apybraižoje (1987) kalba apie girių ir šilų, gūbrių ir pradubų, Bridvaišio, Giliaus ir Varlynės ežerų apsuptoje vietoje įsikūrusią Tytuvėnų gyvenvietę. Labai panašiomis mintimis jau XXI a. išleistoje knygoje dalinasi ir Iršėnas, teikdamas, kad Tytuvėnai yra Žemaičių žemės vietovė, išsiskirianti savo gamta, architektūros ir meno paminklais, kuri šiandien mus žavi vaizdingais kalvų iškilumais su giliais duburiais ir ežerais arba pelkėmis, čia vadinamomis tyruliais (2006).

Detalizuojant įvairių autorių minimas Tytuvėnų gamtos vertybes, verta paminėti, kad 1992 m. įsteigtas Tytuvėnų regioninis parkas apima 6 ežerus (Bridvaišio, Giliaus, Apušio, Gauštvinio, Miškinių ir Gomertos) taip pat miškų ir pelkių masyvus, draustinius: nuo 1960 m. saugoma unikalią sengirę – Tytuvėnų šilą bei Užpelkių miško zoologijos draustinį (2006). Miškai, remiantis oficialiame Tytuvėnų oficialiame interneto puslapyje pateikta informacija, sudaro 45% (8236 ha) Tytuvėnų regioninio parko teritorijos (2010). Dar vienas, 2005 metais į valstybės saugomą gamtos paveldą įtrauktas geologinis objektas ir išskirtinumas Tytuvėnų apylinkėse – akmens ruožai, vietinių nuo seno vadinami „rūžomis“, kurie susidarė prieš tūkstančius metų per šias vietoves traukiantis ledynams. Be jau paminėtų gamtos vertybių Tytuvėnuose ir jos apylinkėse, pagal Tytuvėnų regioninio parko pateikiamą informaciją, galima rasti ir mažesnių, bet ne mažiau svarbių gamtos paminklų – Akmenės bei Rinkšelių akmenis bei gamtos paveldo objektą – storąją Tytuvėnų šilo pušį (2018).

Vienareikšmiškai žymiausias ir įspūdingiausias nekilnojamojo kultūros paveldo objektas Tytuvėnuose – 1614 m. gegužės 1 d. Andriejaus Valavičiaus įsteigtas Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblis, išlikęs iki šių dienų ir laikomas vienu vertingiausių barokinių ansamblių Lietuvoje ir visoje Šiaurės rytų Europoje. Pasak Klajumienės, nors XVII-XVIII a. ansamblis plėtėsi ir klestėjo, o XIX ir XX a. pirmoje pusėje kompleksas nyko, vis dėlto jam pavyko išlaikyti savo religinę reikšmę ir išsaugoti daugybę bažnytinio meno paminklų iki pat šiuolaikinių laikų (2006). Pačiame Tytuvėnų mieste be jau paminėto bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblio, naudojantis Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registro žemėlapiu, randami šie nekilnojamieji kultūros paveldo objektai: Tytuvėnų miesto istorinė dalis, Tytuvėnų piliakalnis (dar vadinamas Bridvaišio piliakalniu), XX a. pirmos pusės medinės architektūros namas, Tytuvėnų Kristaus Gelbėtojo koplyčia – mauzoliejus, Lietuvos partizanų kapas, Tytuvėnų žydų žudynių vieta ir kapas (I ir II), Gydytojo Boroko Chveideno žuvimo

vieta ir kapas, 1863 m. sukilėlių kapai, Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos karių palaidojimo vieta (2015).

Apibendrinant, galime teigti, kad didžiausi Tytuvėnų gamtos išskirtinumui yra ežerai, miško ir pelkių masyvai bei miškuose randamos akmenų „rūžos“. Svarbiausiais nekilnojamo kultūros paveldo objektas – barokinis Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblis. Visas šias gamtos ir kultūros paveldo vertybes saugo 1992 m. įsteigtas Tytuvėnų regioninis parkas.

MIESTO TURIZMO RAIDOS ETAPAI NUO XVII A. IKI ŠIŲ LAIKŲ

Aptarti Tytuvėnų gamtos išskirtinumai ir nekilnojamieji kultūros paveldo objektai suteikia prielaidas Tytuvėnams tapti įvairiausių turizmo rūšių turistų traukos centru. Verta paminėti, kad šiame skyriuje analizuojant turizmo raidos etapus, remiamasi visuotinėje lietuvių enciklopedijoje (2021) aprašomomis turizmo kryptimis, skirstomomis pagal keliavimo tikslą: pažintinis, poilsinis, sportinis, edukacinis, kulinarinis, socialinis (dalyvaujant visuomeniniuose renginiuose), dalykinis (lankant profesinę svarbą turinčius objektus ir renginius), religinę (lankant šventas vietas), medicininis (lankantis gydymo tikslais), eksremalusis, kaimo turizmas, speleoturizmas.

Pirmas turizmo, konkrečiau religinio turizmo Tytuvėnuose užuomazgas galime įžvelgti dar XVIII a., kai, pasak Baliulio (2006), prie Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno 1772–1773 m. pristatomos arkadinės galerijos, skirtos Kryžiaus kelio stočių galerijai įrengti, o 1775 m. pastatyta Kristaus laiptų koplyčia, daugelio maldininkų lankymosi objektas. Piligrimus visais laikais šie objektai traukė dėl tiek arkadinėje galerijoje, tiek koplyčioje randamų relikvijų su iš Palestinos – Kristaus Golgotos kelio – atvežtomis žemėmis. Teoriją, kad Tytuvėnai jau XVIII a. buvo religinio turizmo vieta, tik patvirtina ir papildo Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos ir vienuolyno oficialioje interneto svetainėje rasta informacija (2008), kad Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje potridentiniu laikotarpiu (t.y. po XVI a.) paplito nauja piligrimystės forma – Kalvarijų arba Naujųjų Jeruzalių, lankymas ir apvaikščiojimas, o Kalvarijų steigimo tradicija Lietuvoje išsilaikė iki pat XIX a. vidurio. Taigi, Tytuvėnuose įrengus Kryžiaus stočių galerijas, tarsi į vietinį kraštovaizdį buvo perkeltos šventosios Jeruzalės vietos, o kadangi dauguma maldininkų negalėjo nukeliauti į tolimąją Šventąją Žemę, jie atvykdavo į Tytuvėnus ir lankė minėtąsias Kryžiaus kelio stotis.

Vėlesnė informacija apie Tytuvėnus, kaip apie poilsinio turizmo turistų traukos objektą, randasi XX a. pradžioje, Lietuvai tapus jau Nepriklausoma valstybe. Apie tai, kad tarpukaryje Tytuvėnai buvo žinoma kurortinė vietovė moksliniame straipsnyje teigia tiek Bučas (2014), tiek šiai minčiai antrina Klajumienė (2006), teikdama, kad tarpukariu Tytuvėnai garsėjo kaip vasarvietė, į kurią kiekvieną vasarą suvažiuodavo apie 500 poilsiautojų, o vietos gyventojai dėl sulaukiamų vasarotojų nuolatos gražino miestelį: prekyvietę priešais bažnyčią tuo metu pavertė parku, taip pat išgrįstos gatvės, nutiesti šaligatviai, šalikelės apsodintos medžiais, stengtasi, kad miestelis būtų švarus ir tvarkingas.

Verta paminėti, kad nagrinėjant Klajumienės (2006) tekstus paaiškėja, kad miestelio augimą ir klestėjimą nutraukė sovietinė okupacija. Dėl pokariu apylinkėse vykusių rezistencinių kovų, kuriose žuvo daug vietos gyventojų ir dėl sovietų valdžios vykdomų trėmimų, sumažėjo miestelio gyventojų skaičius. Taip pat nuo XIX a. pab. iki XX a. pirmos pusės nyko ir Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčia ir bernardinų vienuolynas. Remiantis Baliuliu (2006), tiek bažnyčia, tiek vienuolynas carinės Rusijos valdžios įsakymu 1864 m. buvo uždaryti ir iki pat XX a. antros pusės buvo mažai prižiūrimi, vis keitė savo šeimininkus bei funkciją.

Sovietmečiu Tytuvėnai, kaip turistų traukos vietovė, rašytiniuose šaltiniuose aptariama Klajumienės (2006), prisimenant Aleksą Vozniaką, kuris nuo 1962 m. buvo paskirtas Tytuvėnų Vykdomojo komiteto primininku. Jam vadovaujant 1962-1977 m. miestas išgražėjo bei vėl tapo kurortine vietove: buvo nutiestos asfaltuotos gatvės, pakelės apsodintos medeliais ir gėlėmis.

Sutvarkytos Gylio ir Bridvaišio ežerų pakrantės. XX a. septintajame-aštuntajame dešimtmetyje A. Vozniakas prisidėjo ir prie kavinės „Papartis“ prie Gyliaus ežero statybos, kuri sutraukdavo nemažai lankytojų.

Tytuvėnai, pasak Klajumienės (2006), ypač atgijo 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Tuo metu pradėjo steigtis privačios parduotuvės, kavinės, dauguma valstybinių įmonių tapo akcinėmis bendrovėmis, stipriausios pradėjo prekiautis su Vakarų Europos šalimis. Kartu su ekonominiu proveržiu, Tytuvėnuose daugėjo ir propaguojamų turizmo rūšių bei plėtėsi turizmo infrastruktūra.

Apžvelgus Tytuvėnų turizmo raidos etapus, prieiname išvados, kad turizmo, konkrečiau – religinio turizmo užuomazgos Tytuvėnuose randasi jau XVIII a. Vėlesniu laikotarpiu – tarpukariu ir sovietmečiu – Tytuvėnai tampa poilsinio turizmo vietovė. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, turizmo infrastruktūra mieste plsi, daugėja propaguojamų turizmo rūšių pagal keliavimo tikslą.

ESAMA TURIZMO INFRASTRUKTŪROS SITUACIJA IR JO POTENCIALAS SPORTINIO TURIZMO VYSTYMUI TYTUVĖNUOSE

Šiame skyriuje aptariama dabartinė turizmo infrastruktūra Tytuvėnuose. Analizuojant mokslinę literatūrą ir kitus literatūros šaltinius, bandoma nustatyti, ar mieste ir jo apylinkėse galima sportinio turizmo plėtra.

Vieną didžiausių impulsu turizmo sektoriaus plėtotei Tytuvėnuose davė nuo 1992 m. veikiančio Tytuvėnų regioninis parkas. Jo tikslas, anot Klajumienės (2006) – išsaugoti bendrą gamtinę ir kultūrinę aplinką, tačiau parko parengtuose vadovuose ir planuose taip pat rekomenduojama aplankyti ir apie 30 unikalių gamtos, istorijos ir dailės paminklų, o tai skatina pažintinį turizmą. Skaitant Tytuvėnų regioninio parko direkcijos atnaujintus nuostatus (2017), jau galima įžvelgti ir akivaizdžiai platesnius parko tikslus turizmo atžvilgiu: Tytuvėnų regioninio parko direkcija siekia sudaryti sąlygas plėtoti pažintinį turizmą ir poilsiavimą tam skirtose zonose, taip pat vykdyti švietėjišką, muziejinę ir kultūrinę veiklą, propaguoti gamtos ir kultūros paveldą bei jo apsaugą. Minėtoms funkcijoms atlikti įsteigtas ir Tytuvėnų regioninio parko lankytojų centras. Neverta atmesti minties, kad Tytuvėnų regioninis parkas kaip vieną iš savo tikslų ateityje galėtų pasirinkti ir sportinio turizmo kryptį. Tokia mintis peršasi apžvelgiant jau esama sportinio turizmo infrastruktūrą Tytuvėnuose, prie kurios atsiradimo intensyviai prisideda ir Tytuvėnų regioninis parkas. Verta paminėti, kad Tytuvėnų regioninio parko iniciatyva mieste ir jo apylinkėse įrengti trys pažintiniai ir vienas rekreacinis takas. Tytuvėnų regioninio parko specialistai taip pat yra sudarę ne vieną vaizdingą maršrutą pėstiesiems bei dviratininkams, kurie yra papublikuoti viešai jų oficialioje interneto svetainėje (2018). Interneto svetainėje galima rasti ir susistemintą informaciją apie aktyvaus poilsio galimybes Tytuvėnuose. Analizuojant regioninio parko socialinių medijų platformos „Facebook“ pateikiamą informaciją (2021), randame, kad kasmet parko darbuotojai organizuoja įvairius pėsčiųjų ir dviratininkų žygius su vedliu po Tytuvėnų gamtines vietoves, sportines vandenliečių varžybas Bridvaišio ežere. Daug susidomėjimo sulaukia ir kasmetinė „Tytuvelo“ aktyvaus laisvalaikio šventė, kurios metu vyksta įvairių sporto disciplinų (dviračių, paplūdimio tinklinio, krepšinio, irklenčių, vandenliečių sporto) lenktynės.

Tuo tarpu religinio turizmo atstovai ir vėl gausiai lanko Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčią bei bernardinų vienuolyną, kuriame veikia Tytuvėnų piligrimų centras, pasak oficialios centro interneto svetainės (2021) įsteigtas 2008 m. kovo 28 dieną. Tytuvėnų piligrimo centro tikslai – įgyvendinti Tytuvėnų Bernardinų vienuolyno rekonstrukciją bei pritaikyti vienuolyno pastatą turizmo veiklai, piligrimų, tikinčiųjų poreikiams ir dvasinėms reikmėms tenkinti. Be to, piligrimų centras atlieka ir įvairias turizmo skatinimo funkcijas kaip turizmo vystymo programų rengimas, turizmo ir piligrimystės skatinimas bei įvairias mokamų turistinių paslaugų suteikimas (gido paslaugų teikimas lietuvių ir užsienio kalbomis, įvairių edukacinių programų vedimas, dviračių nuoma, apgyvendinimo paslaugų teikimas). Kalbant apie sportinio turizmo esamą infrastruktūrą

Tytuvėnuose, prie jos jau dabar prisideda ir Tytuvėnų piligrimų centras, kuris teikia dviračių nuomos paslaugą bei savo interneto svetainėje pristato net 7 parengtus turizmo maršrutus su lankytinais objektais Tytuvėnuose ir jo apylinkėse.

Dar viena viešoji įstaiga, skatinanti turizmą Tytuvėnuose – tai Kelmės turizmo ir verslo informacijos centras (KTVIC), kuris, pasak oficialios interneto svetainės (2021), Registrų centre įregistruotas 2003 m. lapkričio 7 d. Kelmės turizmo ir verslo informacijos centro tikslai, susiję su turizmu Tytuvėnuose: kaupti, nemokamai teikti ir platinti informaciją turistams bei Kelmės rajono svečiams apie lankytinas Kelmės rajono vietoves, objektus, maitinimo ir apgyvendinimo įmones. Taip pat sudaryti turistinių paslaugų paketus – maršrutus, organizuoti ekskursijas, gido ir kt. paslaugas. Verta paminėti, kad šį įstaiga yra įsikūrusi Kelmės mieste, nors dirba ir turizmo skatinimo Tytuvėnuose labui. Kalbant apie sportinio turizmo potencialo išnaudojimą Tytuvėnų mieste, po atliktos literatūros turinio analizės, galima teigti, kad Kelmės turizmo ir verslo informacijos centras šia veikla proaktyviai užsiima minimaliai. Iš oficialios interneto svetainės (2021) sužinome, kad įstaiga yra parengusi ir viešai publikuoją tik vieną žygio aplink Tytuvėnus maršrutą dviratininkams ir pėstiesiems, kuris prieinamas ir išmaniuosiuose mobiliuose įrenginiuose, mobilios aplikacijos „Kelmės krašto paveldas“ pagalba. Taip pat KTVIC interneto svetainėje dar randama susisteminta informacija aktyviam laisvalaikiui Kelmės rajone, įskaitant ir Tytuvėnus.

Be jau išvardintų Tytuvėnų turizmo sektoriaus viešųjų įstaigų, mieste yra įsikūrusios ir savo veiklą vykdo privačios įmonės, teikiančios turizmui reikalingas paslaugas. Pagal Tytuvėnų piligrimų centro interneto svetainėje pateikiamą informaciją (2021), Tytuvėnuose veikia 3 maitinimo įstaigos (1 restoranas ir 2 kavinės) ir 5 apgyvendinimo įstaigos (1 svečių namai, 1 poilsiavietė, 3 kaimo turizmo sodybos). Sportiniam turizmui reikiamą infrastruktūrą (irklenčių, valčių, baidarių, katamaranų, vandens ir sausumos dviračių nuomos paslaugas), pagal Tytuvėnų regioninio parko interneto svetainėje pateikiamą informaciją (2018), mieste teikia 5 juridiniai ir 1 fizinis asmuo. Parko interneto svetainėje taip pat randama informacija, kad Bridvaišio ežere veikia ir vandenliečių parkas, pritraukiantis šios sporto šakos entuziastus atvykti į Tytuvėnus.

Apžvelgus dabartinę turizmo infrastruktūros situaciją Tytuvėnuose galime teigti, kad prie turizmo sektoriaus plėtros paskutinius kelis dešimtmečius aktyviausiai prisideda Tytuvėnų regioninis parkas bei Tytuvėnų piligrimų centras. Randamos ir sportinio turizmo užuomazgos: turistams siūlomi ir viešai prieinami pėsčiųjų bei dviratininkų žygių maršrutai, organizuojami žygiai su vedliu, daug dėmesio sulaukia ir kasmetinė aktyvaus laisvalaikio šventė „Tytuvelo“. Tytuvėnų mieste taip pat gerai išplėtota turizmo infrastruktūra, reikalinga tolimesnei sportinio turizmo plėtrai: mieste teikiamos irklenčių, valčių baidarių, katamaranų, vandens ir sausumos dviračių nuomos paslaugos, veikia vandenlenčių parkas, teikiamos maitinimo ir apgyvendinimo paslaugos.

IŠVADOS

1. Sportinio turizmo sampratos aiškinimas lietuvių ir anglų kalboje šiek tiek skiriasi. Lietuvių kalboje sportinis turizmas apibūdinamas tik kaip viena iš sporto šakų – sportinis žygiavimas, o tarptautiniuose šaltiniuose lygiagreti sąvoka apima visas sporto šakas, kurios pritraukia turistus atvykti stebėti ar dalyvauti sporto renginyje. Ieškant geresnio sąvokos atitikmens anglų kalboje, randama ekstremalaus (arba ekspedicinio) sporto samprata, pagal kurią sportinis turizmas klasifikuojamas į lenktynes pagal trukmę (sprinto, 12 valandų, 24 valandų, daugiadienes etapines, daugiadienes, ekspedicijos lenktynės) ir į lenktynes pagal pasitelkiamas sporto disciplinas (plaukimo, kelionių ratinėmis transporto priemonėmis, atstumo įveikimo gyvūnų pagalba, keliavimo oro pagalba, keliavimo reljefu, laipiojimo su virve lenktynes). Pabrėžtina, kad šiame rašto darbe sportinis turizmas aiškinamas pagal visuotinės lietuvių enciklopedijos pateikiamą sampratą.

2. Didžiausi Tytuvėnų gamtos išskirtinumui yra ežerai, miško ir pelkių masyvai bei miškuose randamos akmenų „rūžos“. Svarbiausiais nekilnojamo kultūros paveldo objektas – barokinis Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčios ir bernardinų vienuolyno

ansamblis. Visas šias gamtos ir kultūros paveldo vertybes saugo 1992 m. įsteigtas Tytuvėnų regioninis parkas.

3. Turizmo, konkrečiau – religinio turizmo užuomazgos Tytuvėnuose randasi jau XVIII a. Vėlesniu laikotarpiu – tarpukariu ir sovietmečiu – Tytuvėnai tampa poilsinio turizmo vietovė. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, turizmo infrastruktūra mieste plečiasi, daugėja propaguojamų turizmo rūšių pagal keliavimo tikslą.

4. Prie turizmo sektoriaus plėtros paskutinius kelis dešimtmečius aktyviausiai prisideda Tytuvėnų regioninis parkas bei Tytuvėnų piligrimų centras. Randamos ir sportinio turizmo užuomazgos: turistams siūlomi ir viešai prieinami pėsčiųjų bei dviratininkų žygių maršrutai, organizuojami žygiai su vedliu, daug dėmesio sulaukia ir kasmetinė aktyvaus laisvalaikio šventė „Tytuvelo“. Tytuvėnų mieste taip pat gerai išplėtota turizmo infrastruktūra, reikalinga tolimesnei sportinio turizmo plėtrai: mieste teikiamos irklenčių, valčių baidarių, katamaranų, vandens ir sausumos dviračių nuomos paslaugos, veikia vandenlenčių parkas, teikiamos maitinimo ir apgyvendinimo paslaugos.

LITERATŪRA

1. Adomson, I. (2004). Runner's World Guide to Adventure Racing: How to Become a Successful Racer and Adventure Athlete. „Rodale“ leidykla.
2. Bučas, R. (2014). Turistai, bendruomenė ir Tytuvėnų vargonai. Vilnius. Kultūros barai
3. Baliulis., A., Butvilaitė, R., Iršėnas, M., Klajumienė, D., Širkaitė, J. (2006). Tytuvėnai: istorija, kultūra, meno paminklai. Vilnius. Vilniaus dailės akademijos leidykla.
4. Collins Dictionary (2021). Adventure racing [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://www.dictionary.com/browse/adventure-racing
5. Čerbulėnas, K., Baliulis, A. (1987). Tytuvėnų architektūros ansamblis. Trumpa miestelio ir ansablio istorija, 3. Minties leidykla.
6. Florida Xtreme Adventures races (2020). What is adventure racing? [žiūrėta 2021-11 -02]. Prieiga per internetą: http://flxadventures.com/about/what-is-adventure-racing/
7. Kelmės turizmo ir verslo informacijos centras (2021) [žiūrėta 2021-11-12]. Prieiga per internetą: https://infokelme.lt/
8. Lietuvos keliautojų sąjunga (2005). Keliautojų sportas 1990-2004. Leido ir spausdino Lietuvos sporto informacijos centras.
9. Lietuvos respublikos kultūros paveldo registras (2015). Nekilnojamųjų kultūros paveldo vertybių žemėlapis [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search
10. Marais J., Speville L. D. (2004). Adventure racing [žiūrėta 2021-11-02]. „Human Kinetics“ leidykla.
11. Schaad, K., Mann, D. (2001). The Complete Guide to Adventure Racing : The Insider's Guide to the Greatest Sport on Earth. „Hatherleigh Comapany“ leidykla.
12. Šadžius H. (1996). Lietuvos kūno kulturos ir sporto istorija. Leidykla „Margi raštai“
13. Tytuvėnai. (2010). Miškai. Paimta iš internetinio tinklalapio tytuvėnai.lt [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: http://tytuvenai.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=60
14. Tytuvėnų piligrimų centras (2021) [žiūrėta 2021-11-11]. Prieiga per internetą: https://www.infotytuvenai.lt/index.php/en/
15. Tytuvėnų regioninio parko „Facebook“ paskyra (2021) [žiūrėta 2021-11-11]. Prieiga per internetą: https://www.facebook.com/tytuvenuregioninisparkas/
16. Tytuvėnų regioninio parko direkcijos nuostatai (2017) [žiūrėta 2021-11-11]. Prieiga per internetą: http://www.trp.lt/images/direkcija/Nuostatai-2017.pdf
17. Tytuvėnų regioninis parkas (2018). Pagrindinė informacija apie parką. Paimta iš internetinio tinklalapio [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: http://trp.lt/index.php/apie-parka/direkcijos-veikla/pagrindine-informacija-apie-parka
18. Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelų Karalienės bažnyčia ir vienuolynas (2008) [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://www.tytuvenubaznycia.lt/kryziaus-kelias-laiptu-koplycia

19. United Nations World Tourism Organisation (2021). Sports tourism. Paimta iš internetinio tinklalapio [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://www.unwto.org/sport-tourism .

20. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2021). Sportinis turizmas. Paimta iš internetinio tinklalapio [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/sportinis-turizmas/

TYTUVĖNAI CITY ADAPTATION TO THE NEEDS OF SPORT TOURISM - ANALYSIS OF POSSIBILITIES

LAURA BALTAKOJYTĖ
Vytautas Magnus University, Faculty of Arts
The tutor dr. R. Navickiene

SUMMARY

The article analyzes the scientific and journalistic literature about the city of Tytuvėnai, located in Kelmė district, Lithuania. The concept and classification of sports tourism are presented. The natural features and immovable cultural heritage of Tytuvėnai, the stages of the city's tourism development, and the current situation of the tourism infrastructure are reviewed. Based on the content analysis, potential opportunities for the development of sports tourism in Tytuvėnai are revealed.

Keywords: Tytuvenai, Adventure racing, Tytuvėnai St Mary Queen of Angels church and Bernardine convent ensemble.

GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ PRITAIKYMO DARNIAM TURIZMUI GALIMYBĖS DRUSKININKŲ RAJONE

GABRIELĖ BARTNINKAITĖ
Kolpingo kolegija
Konsultavo: docentė dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos gamtinių išteklių pritaikymo darniam turizmui galimybės Druskininkuose. Druskininkų mieste ir jo apylinkėse esantys gamtiniai ištekliai yra plačiai naudojami sveikatinimui ir gydymui: veikia sanatorijos ir SPA centrai, kurie siūlo gydomąsias procedūras su mineraliniu vandeniu bei gydomuoju purvu. Tvenkiniai ir jų pakrantės yra pritaikomi poilsinio turizmo ar ekoturizmo tikslams, o visos miškų saugomos teritorijos yra pritaikytos pažintiniam turizmui. Atlikus analizę, buvo išskirti siūlymai darnaus turizmo plėtrai šiame mieste: parengti tinkamą infrastruktūrą, pritaikant gamtinių išteklių ir kultūros turizmo išteklius turistų lankymui; įrengti naujas ir plėsti esamas dviračių, vandens bei pėsčiųjų turistines trasas; sukurti kelių dienų maršrutus esamomis turizmo trasomis; gerinti svarbių kultūriniam turizmui ir ekoturizmui vietovių bei objektų ženklinimo sistemą; didinti mineralinių vandens šaltinių versmių prieinamumą.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Jungtinių tautų pasaulio turizmo organizacijos duomenimis (angl. UNWTO – United Nations World Tourism Organization), tvarus/darnus turizmas tai „turizmas, kuriame visiškai atsižvelgiama į dabartinį ir būsimą ekonominį, socialinį ir aplinkos poveikį, tenkinant lankytojų, pramonės, aplinkos ir priimančiųjų bendruomenių poreikius“ Darniojo vystymosi koncepcijos pagrindai buvo suformuoti 1980 metais trijų tarptautinių institucijų – Tarptautinės gamtos apsaugos sąjungos (IUCN), Jungtinių Tautų aplinkos programos (UNEP), Laukinės gamtos fondo (WWF) vardu paskelbtame dokumente „Pasaulio apsaugos strategija‘‘, kuriame aiškinami, kad racionalus gamtos išteklių naudojimas neatskiriamas nuo gamtosaugos. Nuo gamtinės aplinkos priklauso natūralūs gamtos ištekliai, kurie yra viena svarbiausių turizmo išteklių dalių. Daugelis šalių darnų vystymąsi laiko prioritetiniu tikslu, tačiau valstybės neturėtų vystytis pamirštant visuomenės poreikius ar aplinkos išteklių saugojimą. Turizmo darnus vystymasis aplinkos atžvilgiu užtikrinamas tada, kai turizmo sektorius vystomas atsižvelgiant į potencialius veiklos padarinius ateityje, įvertinant infrastruktūros naudojimo esamą ir potencialų intensyvumą, ekosistemos atsparumą padidėjus turistų srautams, ar pačias turizmo vystymo charakteristikas – kokios taisyklės ir veiklos apribojimai taikomi (Hopenienė ir Kamičaitytė, 2004).

Tyrimo problema: nėra žinoma, kaip gamtiniai ištekliai naudojami darniam turizmui vystyti Druskininkų rajone.

Tyrimo tikslas – atskleisti gamtinių išteklių pritaikymo darniam turizmui galimybes Druskininkų rajone.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti gamtinius išteklius Druskininkų rajone;
2. Aptarti gamtinių išteklių svarbą turizmui Druskininkų rajone;
3. Pateikti siūlymus kaip plėsti gamtinių išteklių pritaikymą darniam turizmui.

Darbo metodai: mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė - aprašomojo analitinio metodo pritaikymas.

DRUSKININKŲ RAJONO GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ APŽVALGA

Gamtos ištekliai – gyvosios ir negyvosios gamtos komponentai, kuriuos žmogus naudoja arba gali naudoti visuomenės reikmėms tenkinti. Jiems priskiriama saulės ir žemės gelmių energija,

naudingosios iškasenos, klimatas, vanduo, dirvožemis, augalija, gyvūnija, kraštovaizdis (Pakalnis, 2004).

Kaip teigiama kultūrinio ir gamtinio potencialo panaudojimo turizmui Druskininkuose ir apylinkėse galimybių studijoje (VšĮ Lietuvos regioninių tyrimų institutas, 2003), Lietuvos ir atskirų jos regionų gamtinė aplinka bei kraštovaizdžių kompleksai yra labai palankūs rekreacijai ir turizmui organizuoti. Pagal Lietuvos Nacionalinę turizmo plėtros programą 2015-2020 m. (LR Vyriausybė, 2014). Lietuva savo ištekliais yra turtingesnė už kai kurias Europos šalis, pvz. Daniją, Olandiją, Vidurio Lenkiją, Baltarusiją. Pietų Lietuvos regionas Nacionalinėje Turizmo programoje (2014-2020) įvardintas kaip vertingas ne tik kultūriniu palikimu, bet ir vaizdingu kraštovaizdžiu, vėsų regiono klimatą, ir kalnų nebuvimą kompensuoja ežerai, miškai ir upių gausa, todėl šioje teritorijoje kultūros paveldas ir įvairūs gamtos kraštovaizdžiai traukia turistus ir poilsiautojus. (VšĮ Lietuvos regioninių tyrimų institutas, 2003).

Druskininkai – purvo, mineralinio vandens terapijos, sveikatinimo ir pramoginio turizmo kurortas esantis Lietuvos pietuose (Pamatyk Lietuvoje, 2021). Per pastaruosius du šimtus metų kurortas savo gydomosiomis savybėmis garsėjo ir buvo vertinamas kaimyninėse šalyse. Druskininkų miesto ir jo apylinkių gamtinius išteklius sudaro vandens telkiniai ir jų pakrantės, mineraliniai vandenys, gydomasis purvas, vertingas ir žmogaus sveikatai naudingas klimatas, miškai ir kiti želdynai, rekreacinės ir saugomos teritorijos, gamtinio kraštovaizdžio dariniai bei saugomi kraštovaizdžio objektai (Druskininkų savivaldybės teritorijos bendrojo plano pakeitimas, 2019). Kadangi, Druskininkų kurortas yra įsikūręs viename miškingiausių respublikos arealų, tai sąlygoją kurorto vertę, jo mikroklimatą, poilsio ir turizmo galimybes. Pagal 2012m. VĮ Druskininkų miškų urėdijos vidinės miškotvarkos projektą 2013 m.: „didžiulio pušynų juosiančio kurortą, bendras plotas yra daugiau kaip 61 tūkst. ha“. Miškai ypač tinkami rekreacijai, sudaro net 94 proc. visų analizuojamos teritorijos miškų. Iš jų 39 proc. tinka intensyviam poilsiui, tai didžioji dalis greta kurorto esančių miškų bei dalis miškų prie Latežerio, Ilgio ir Grūto ežerų. 55 proc. miškų priskirtini saikingo naudojimo zonai (trumpalaikiam poilsiavimui).

Druskininkuose saugomos teritorijos įsteigtos ir prižiūrimos norint išsaugoti gamtos ir kultūros vertybes, biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę darnią ir tinkamą pusiausvyrą, gamtos išteklių darnų naudojimą ir atkūrimą, siekiama sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui, moksliniams tyrimams ir aplinkos būklės stebėjimams (LR saugomų teritorijų įstatymas, 2008).

Miškingus Druskininkų plotus sudaro saugomos teritorijos: rezervatai ir draustiniai, jie įsteigti norint išsaugoti gamtos ir kultūros vertybes, biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą, gamtos išteklių subalansuotą naudojimą ir atkūrimą, sudaryti sąlygas pažintiniam turizmui, moksliniams tyrimams ir aplinkos būklės stebėjimams, propaguoti gamtos ir kultūros vertybes (LR saugomų teritorijų įstatymas, 2001). Svarbesnės Druskininkų savivaldybės saugomos teritorijos ir kiti svarbūs gamtiniai objektai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė

Druskininkų savivaldybės saugomos teritorijos ir kiti svarbūs gamtiniai objektai

Nacionaliniai parkai	Dzūkijos nacionalinis parkas
Valstybiniai draustiniai	Avirės hidrografinis, Baltosios Ančios herpetologinis, Cimakavo ornitologinis, Druskininkų botaninis, Gerdašių entomologinis, Raigardo kraštovaizdžio, Stračiūnų herpetologinis, Vilko botaninis
Gamtos paminklai	Snaigupėlės atodanga, Velnio akmuo
Valstybiniai gamtos paveldo objektai	Latežerio ežeras

Gamtiniams turizmo ištekliams priskiriami ir saugomi kraštovaizdžio objektai, kurių vertingiausi paskelbti gamtos paminklais. Dzūkijos nacionalinio parko teritorijoje yra 35 valstybės

saugomi gamtos paveldo objektai (VSTT, 2020). Druskininkų savivaldybės miškai pasižymi ypatinga mažųjų miško gėrybių gausa: grybų, uogų, vaistažolių, medžiojamų žvėrių ir paukščių.

Ežerai, esantys Druskininkų teritorijoje sudaro apie 10 % (49 ežerai) visų Lietuvos ežerų. Tarp žymiausių – Žuvinto, Avirio (vienas švariausių ežerų Lietuvoje), Grūto, Ilgio, Glėbio, Vilko, Šaulio, Latežerio ežeras su unikalia žemapelke. Druskininkų savivaldybėje yra ir keletas tvenkinių, vienas patraukliausių poilsiui – Vijūnėlio. Per Druskininkų kurortą prateka didžiausia Lietuvos upė Nemunas. Gausu šaltinių ir sraunių upių – Skroblus, Grūda, Ūla, Merkys, Šalčia. Nemuno baseino ežeruose gausu lydekų, lynų, karšių, vėgėlių ir kitų žuvų.

Didžiausias Druskininkų kaip kurorto egzistavimo pagrindas yra mineralinio ir mineralizuoto vandens radimvietės (Druskininkai.lt, 2021). Druskininkų apylinkėse šiuo metu galima rasti septynis unikalius chloridinio natrio ir kalio vandens šaltinius. Iki šiol Druskininkų mineraliniai vandenys turi didžiausią vandenų mineralizacijos diapazoną Europoje: nuo kelių gramų litre, iki 58-65 g/l. Garsūs Belgijos, Vokietijos, Bulgarijos, Italijos, Vengrijos kurortai turi tik mažos ir vidutinės mineralizacijos vandenis, naudojamus gėrimui, o gydomosioms vonioms dažnai naudoja gėlą vandenį. Čekijos kurortuose randamas aukštos, iki 35 g/l mineralizacijos vanduo, tačiau nėra sūrymų, kuriuos galima surasti Druskininkų apylinkėse esančiuose mineraliniuose vandenyse.

GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ SVARBA DRUSKININKŲ RAJONO TURIZMUI

Gamtinių išteklių pritaikymas Druskininkų rajone labai platus, miestas ir jo apylinkės stengiasi išnaudoti visus gamtinius išteklius esančius Druskininkų rajono apylinkėse.

Druskininkų ir jo apylinkių gamtinė aplinka, šiuo metu yra ganėtinai stipriai išvystyta ir padeda miesto ir jo rajono turistiniam plėtojimuisi. Druskininkų rajono vietovės reikšmingos ekoturizmui, jos apima gamtinio turizmo formas, kurios orientuojasi į turistus, kurie atvyksta stebėti ir vertinti gamtines teritorijas. Sausų pušynų masyvai, Nemuno vaga ir slėnis, apylinkių ežerai sudaro geras sąlygas poilsiavimui, be to šalia, Druskininkų mieste jau yra išplėtota kurorto turizmo aptarnavimo sistema, pritaikyta įvairaus turizmo vartotojui (VšĮ Lietuvos regioninių tyrimų institutas, 2003).

Saugomos teritorijos Druskininkų rajone nors ir nepaliestos žmogaus rankos, yra pritaikytos darniajam turizmui, viena iš didžiausių saugomų teritorijų Druskininkų rajone – Dzūkijos nacionalinis parkas, kuriame saugomos natūralios Dainavos girios ekosistemos. (Paltanavičius, 2018) Jis įkurtas saugoti ir puoselėti gamtos ir kultūros vertybes, sudaryti palankias sąlygas poilsiui, bet tuo pačiu ir darniajam turizmui. Jame gausu šaltinių ir upių, kurių vanduo papildo didžiausią Lietuvos upę Nemuną. Didžiąją Dzūkijos nacionalinio parko teritoriją užima miškų masyvai kurie driekiasi ne tik per Lietuvą, bet taip ir per Lenkiją ir Baltarusiją. Visi Dzūkijos nacionalinio parko miškai paskelbti „Natura 2000“ teritorija, kuri vadinama Dainavos giria. Ji skirta europinės svarbos rūšims ir buveinėms išsaugoti. (Paltanavičius, MELC, 2018)

Kitos saugomos teritorijos Druskininkų rajone (Avirės hidrografinis, Baltosios Ančios herpetologinis, Cimakavo ornitologinis, Druskininkų botaninis, Gerdašių entomologinis, Raigardo kraštovaizdžio, Stračiūnų herpetologinis, Vilko botaninis) valstybiniai draustiniai, kuriuose žmogaus veikla yra ribojama, juose įrengta keletas pažintinių takų, kuriuose galima pamatyti įvairius vandens telkinius, florą ir fauną. (Paltanavičius, *Lietuvos Nacionaliniai parkai*, 2007)

Vandens telkiniai ir jų pakrantės Druskininkų rajone ir jo apylinkėse yra išvystytos poilsiniam turizmui visais metų laikais, anot Druskininkų savivaldybės mero Ričardo Malinausko „2011 metais sutvarkytas pagrindinis miesto paplūdimys – Vijūnėlė, pakrantėje suformuotas paplūdimys, iš tvenkinio išsiurbtas dumblas, pastatytos persirengimo kabinos, įrengtas viešasis tualetas, pastatyta pavėsinė, galima pasinaudoti pirtimi, veikia paplūdimo baras, yra paplūdimio tinklinio aikštelė, įrengtos vaikų žaidimo aikštelės“, taip pat per Druskininkus tekantis Nemunas, turi ir savo turizmui palankią veiklą, ten, kur anksčiau buvo tik smėlėtas skardis, 2007 metais pagal bendrą Valstybinio

turizmo departamento projektą „Nemuno turistinės trasos pilotinis išvystymas“ įrengta patogi prieplauka. Galima rinktis ekskursiją į šalia Druskininkų esantį Liškiavos vienuolyno ansamblį arba legendomis apipintą Meilės salą. (Druskininkų savivaldybė.lt, 2015), taip pat Nemuno pakrantėje yra Grožio šaltinis. Anksčiau Grožio šaltinis tryško iš specialios akmeninės sienelės, tačiau jo pasisemti nebuvo patogu. Todėl, vykdant projektą „Pasienio viešosios turizmo infrastruktūros plėtra atnaujinat senųjų gydyklų parką Druskininkuose ir S. Augusto skverą Augustave“, Grožio šaltinio aplinka 2011 metais buvo pertvarkyta. Vandens telkiniai Druskininkuose nebūna apleisti ir žiemą – čia vyksta žūklės varžybos, galima čiuožinėti pačiūžomis, jeigu pasitaiko palanki žiema ir ledas būna pakankamai storas, ant Druskonio ežero organizuojamas ralis. (Druskininkų savivaldybė.lt, 2015).

Šaltinio vanduo – žmonėms vartoti skirtas gamtinis vanduo, išfasuotas gavybos vietoje. (LR Sveikatos apsaugos ministerija, 2020). Natūralus mineralinis vanduo – mikrobiologiškai visavertis vanduo, esantis požeminiame vandens sluoksnyje ar telkinyje ir išgaunamas iš vieno ar daugiau natūralių ar dirbtinai atvertų šaltinių. (LR Sveikatos apsaugos ministerija, 2020).

Mineraliniai ir šaltinio vandenys Druskininkų rajone ir jo apylinkėse užima labai svarbią vietą turizmo prasme, kadangi yra naudojamas ne vien „gaivinančiąja“ prasme, tačiau yra ir kaip gydomoji priemonė, teigiamai veikianti žmogaus organizmą. Mineralinis vanduo išgaunamas iš giluminių žemės sluoksnių, pasižymi natūraliu tyrumu, savita ir pastovia chemine kompozicija, biologinėmis ir fizikinėmis savybėmis. (LR Sveikatos Apsaugos Ministro Įsakymas, 2000).

Jau nuo XVIII a. buvo tiriamos mineralinių šaltinių vandens savybės, tačiau kurorto plėtrai didžiausią įtaką padarė profesorius I. Fonbergo tiriamieji darbai. 1835 metais savo pranešime profesorius I. Fonbergo pažymėjo, kad net 5 Druskininkų mineralinių šaltinių vanduo tinkamas gerti. Vėliau 1861 metais atlikti tyrimai parodė, kad Druskininkuose užfiksuoti 9 mineraliniai šaltiniai. Laikui bėgant Druskininkuose mineraliniai šaltinio versmės tai atsiverdavo tai užsiverdavo, ir nebuvo aišku ar jie yra tinkami žmogaus organizmui. (Randakevičienė, 2019). Šiuo metu yra žinoma net 30 mineralinių vandens šaltinių esančių Druskininkuose ir jo apylinkėse. Jis yra tinkamas naudoti net tik kasdieniniam naudojimui, bet taip pat ir įvairiose gydymo institucijose. (Druskininkai.lt., 2021).

Druskininkuose esančioje „Eglės“ Sanatorijoje naudojamas mineralinis vanduo ne tik puikiai tinka vartoti žmogaus organizmui, bet taip pat plačiai naudojamas ir gydymo tikslams, mineralinėms vandens vonios. Šioje sanatorijoje yra naudojamas dviejų rūšių mineralinis vanduo kurio PH (vandenilio potencialas) yra 7,18 ir 7,04, toks vanduo puikiai tinka turint skrandžio problemų, medžiagų apykaitos sutrikimų.

Gydomasis purvas – gamtoje susiformavęs natūralus gydomasis faktorius, praturtintas įvairiausiais cheminiais elementais: geležimi, kaliu, natriu, kalciu, magniu, chloridu, sulfatu, hidrokarbonatu. Gydomasis purvas savo sudėtyje turi biologiškai aktyvių medžiagų savo struktūra panašių į peniciliną ir todėl turi antimikrobinį poveikį. (Prušinskienė, 2011)

Gydomasis purvas Druskininkų kurorte yra naudojamas tik gydymo įstaigose (SPA centruose, sanatorijose), jo paskirtis odos uždegimus slopinti, skausmą mažinti, o taip pat gerinti sutrikusią medžiagų apykaitą.

GAMTINIŲ IŠTEKLIŲ PRITAIKYMAS DARNIAM TURIZMUI

Druskininkų savivaldybėje didžiausius turistų ir poilsiautojų srautus pritraukia Druskininkų kurortas, kuriame ne tik gausu įvairių gydyklų, bet ir gamtos kampelių, kurių klimatas taip pat turi didelės įtakos žmogaus organizmui. Norint pritraukti turistus ir poilsiautojus į kitas Druskininkų savivaldybės vietas, reikia plėtoti paslaugas, kurios turės ne tik puikią kokybę, bet ir nebus žalingos gamtai, bei jos ištekliams.

Nors Druskininkų rajonas ir jo apylinkės puikiai išnaudoja gamtinius išteklius, ne visas paslaugas galima įtraukti į darnaus turizmo kontekstą, norint sumažinti, bet tuo pačiu ir plėtoti

darnaus turizmo plėtrą, reikėtų atsižvelgti į ekonominius, socialinius ir kultūrinius, aplinkos apsaugos ir turistinių vietovių valdymo rodiklius (PTO „Darnios plėtros rodikliai turistinėms vietovėms“ (2004), kurie padėtų plėstis darniajam turizmui Druskininkų savivaldybėje. Remiantis išanalizuota literatūra ir kitais šaltiniais buvo sudaryta 2 lentelė, kurioje pateikiami svarbesni siūlymai darnaus turizmo plėtrai Druskininkuose.

2 lentelė

Siūlymai darnaus turizmo plėtrai Druskininkuose

Siūlymai	**Plėtotė**
Gamtos ir kultūros paveldo išteklių panaudojimas darnaus turizmo paslaugoms plėtoti	Parengti tinkamą infrastruktūrą, pritaikant gamtinių išteklių ir kultūros turizmo išteklius turistų lankymui
Vandens, dviračių ir pėsčiųjų trasų infrastruktūros išvystymas	Įrengti naujas ir plėsti esamas dviračių, vandens, bei pėsčiųjų turistines trasas. (Žvaigždžių orbita, Raigardo slėnis, Nacionalinis Dzūkijos parkas, Saulės takas) Sukurti kelių dienų maršrutus esamomis turizmo trasomis (bet tai neturi trikdyti esamo gamtos kraštovaizdžio)
Turizmo informacijos infrastruktūros (kelio ženklų, stendų, kt.) plėtojimas/atnaujinimas	Gerinti svarbių kultūriniam turizmui ir ekoturizmui vietovių bei objektų ženklinimo sistemą.
Saugomų teritorijų infrastruktūros atnaujinimas ir tobulinimas	Raigardo slėnio – Raigardo kraštovaizdžio draustinio pritaikymas ekoturizmui (apžvalgos aikštelių tobulinimas, poilsio aikštelių plėtojimas, pėsčiųjų-dviračių trasų atnaujinimas) Vilko botaninis draustinis – įrengti takelius leidžiančius stebėti draustinyje esančius augalus
Mineralinių vandens šaltinių versmių prieinamumas	Gerinti prieinamumą prie pamiškėje esančių vandens šaltinių
Turistinių dviračių takų įrengimas	Dviračių takas nuo Vilko ežero – Vilko botaninis draustinis – Čivonių kaimas

2 lentelėje pateikti siūlymai yra siejami su tinkamesniu turistinių objektų pritaikymu lankymui, infrastruktūros atnaujinimu. Minėtų siūlymų įgyvendinimas leistų išplėsti gamtos vietovių ir objektų geresnį pritaikymą darnaus turizmo plėtrai Druskininkų rajone ir jo apylinkėse.

IŠVADOS

1. Druskininkai – kurortas esantis Pietų Lietuvoje, garsėjantis savo gydymui naudojamais gamtiniais ištekliais. Druskininkų miesto ir jo apylinkių gamtinius išteklius sudaro vandens telkiniai ir jų pakrantės, mineraliniai vandenys, gydomasis purvas, vertingas ir žmogaus sveikatai naudingas klimatas, miškai ir kiti želdynai, rekreacinės ir saugomos teritorijos, vertingas gamtinis kraštovaizdis ir atskiri jo objektai. Druskininkų miestas yra įsikūręs vienoje miškingiausių Lietuvos vietų, tai didina kurorto vertę, gerina mikroklimatą, didina poilsio ir turizmo galimybes.
2. Druskininkų mieste ir jo apylinkėse esantys gamtiniai ištekliai (gydomasis purvas, mineraliniai ir šaltinių vandenys) yra naudojami žmogaus organizmo būklės gerinimui. Kurorte veikia sanatorijos ir SPA centrai, kurie savo įstaigose siūlo gydomąsias procedūras su mineraliniu vandeniu bei gydomuoju purvu. Tvenkiniai ir jų pakrantės yra pritaikomi poilsinio turizmo ar ekoturizmo tikslams, o visos miškų saugomos teritorijos yra pritaikytos pažintiniam turizmui.
3. Atlikus analizę, buvo išskirti svarbesni siūlymai darnaus turizmo plėtrai Druskininkuose: parengti tinkamą infrastruktūrą, pritaikant gamtinių išteklių ir kultūros turizmo išteklius turistų lankymui; įrengti naujas ir plėsti esamas dviračių, vandens bei pėsčiųjų turistines trasas; sukurti kelių dienų maršrutus esamomis turizmo trasomis; gerinti svarbių kultūriniam turizmui ir ekoturizmui vietovių bei objektų ženklinimo sistemą; didinti mineralinių vandens šaltinių versmių prieinamumą.

LITERATŪRA

1. Druskininkai.lt (2019) *„Druskininkų gamta“* [žiūrėta 2021-10-10]. Prieiga per internetą: https://druskininkai.lt/apie/
2. Druskininkai.lt (2019) *„Stebuklingi šaltiniai“* [žiūrėta 2021-10-10]. Prieiga per internetą: https://druskininkai.lt/apie/
3. Druskininkų savivaldybė.lt (2015) [žiūrėta 2021-10-12]. Prieiga per internetą: https://druskininkusavivaldybe.lt/go.php/Turizmas406
4. Hopinienė, R., Kamičaitytė, A. (2004). Tolydi turizmo plėtra. Konkurencingos turizmo sistemos kūrimo prielaidos. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai.
5. Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų įstatymo pakeitimo įstatymas (2001) 3 straipsnis *„Saugomų teritorijų steigimo tikslai“*, 4 straipsnis *„Saugomų teritorijų sistema“* [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.156931
6. Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerija (2020) „*Natūralus mineralinis vanduo ir šaltinio vanduo“* [žiūrėta 2021-10-31]. Prieiga per internetą: https://sam.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/visuomenes-sveikatos-prieziura/mityba-ir-fizinis-aktyvumas-2/naturalus-mineralinis-vanduo-ir-saltinio-vanduo
7. Lietuvos Respublikos apsaugos Ministro įsakymas (2000) „*Dėl Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2000 m. lapkričio 30 d. įsakymo nr. 697 „dėl natūralaus mineralinio vandens oficialiojo pripažinimo Lietuvos respublikoje nuostatų patvirtinimo“ ir jį keitusių įsakymų pripažinimo netekusiais galios„* [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.463513
8. Pamatyk Lietuvoje (2021) [žiūrėta 2021-10-31]. Prieiga per internetą: https://www.pamatyklietuvoje.lt/zemelapis?q=Druskinink%C5%B3%20miestas
9. PTO (2004). Indicators of Sustainable Development Tourism Destination: A Guidebook.
10. Paltanavičius S., (2004) *„Lietuvos Nacionaliniai parkai“* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas
11. UAB „URBANISTIKA“ (2019) *„Druskininkų savivaldybės teritorijos bendrojo plano keitimas“* [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://gis.druskininkai.lt/portal/sharing/rest/content/items/320e50899d834f47a0cf409d8da6f84c/data
12. Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba prie Aplinkos ministerijos (2020), „Pažinti saugomas teritorijas nedarant žaloms joms“ [žiūrėta 2021-10-30]. Prieiga per internetą: https://vstt.lrv.lt/lt/naujienos/pazinti-saugomas-teritorijas-nedarant-zalos-joms
13. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2004) *„Gamtos ištekliai*“ autorius R. Pakalnis [žiūrėta 2021-10-07]. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/gamtos-istekliai/
14. VšĮ Lietuvos regioninių tyrimų institutas (2003) *„Kultūrinio ir gamtinio potencialo panaudojimo turizmui Druskininkų rajone ir jo apylinkėse“* [žiūrėta 2021-10-10]. Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/DB/Regionai/Tyrimai/Kult%20ir%20gamt%20potenc%20panaud%20Drusk%20ir%20apyl%20gal%20st.pdf
15. Visuotinė lietuvių enciklopedija (2011) *„Purvas“* S. Prušinskienė [žiūrėta 2021-10-20]. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/purvas/

POSSIBILITIES OF APPLYING NATURAL RESOURCES TO SUSTAINABLE TOURISM IN DRUSKININKAI REGION

GABRIELĖ BARTNINKAITĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor doc. dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

SUMMARY

Possibilities of adapting natural resources to sustainable tourism in Druskininkai are analyzed in the article. The natural resources in the city of Druskininkai and its surroundings are used for health and treatment with sanatoriums and SPA centers that offer healing procedures with mineral water and healing mud. Ponds and their shores are adapted for recreational or ecotourism purposes and all forest safety areas are adapted for cognitive tourism. After the analysis, there were exceptional proposals for the development of sustainable tourism in this city: to develop appropriate infrastructure, adapting natural and cultural tourism resources for tourist visits; to install new and expand the existing bicycle, water and pedestrian tourist routes; create multi-day itineraries along existing tourist routes; to improve the labeling system of places and objects important for cultural tourism and ecotourism; increase the availability of mineral water springs.

COVID – 19 PANDEMIJA AKCIJŲ RINKOSE, S&P500 IR FTSE100 ATVEJIS

MIGLĖ DZEDULIONYTĖ
Kauno technologijos universitetas
Vadovė doc. dr. Raminta Benetytė

ANOTACIJA

Vienas labiausiai akcijų rinkas per pastarąjį dešimtmetį paveikusių įvykių – COVID-19 pandemija, kuri PSO buvo paskelbta pasauline pandemija, kai už Kinijos ribų pradėję plisti SARS-CoV2 atvejai pasiekė vis daugiau valstybių ir sukėlė iššūkį sveikatos sistemai. Pandemija taip pat paveikė ir akcijų rinkas, todėl bus siekiama nustatyti, kokie veiksniai daro poveikį akcijų rinkoms ir kokią įtaką akcijų rinkoms daro COVID-19 pandemija. Tyrimo rezultatai parodė, kad S&P500 akcijų indeksas viršijo iki pandemijos buvusį lygį, o FSTE100 akcijų indeksas lygio, buvusio prieš pandemiją, nepasiekė.

Raktiniai žodžiai: akcijų rinka, akcijų indeksas, akcijų kaina, COVID-19 pandemija.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Būtų galima skirstyti pasaulį iki COVID-19 pandemijos ir po jos. Pakankamai ilgą laikotarpį daugelis žmonių gyveno pakankamai laisvai: keliaudavo po įvairias pasaulio valstybes, laiką leisdavo susibūrimuose su draugais ir giminėmis, lankydavosi viešose maitinimo įstaigose ir kitose lankytinose vietose, taip palaikydamos verslus, kurių dalis glaudžiai susijusios su akcijų rinkomis, iki tol, kol pasaulį apėmė už Kinijos ribų išplitusi pandemija. COVID-19 pandemija sukėlė iššūkius sveikatos apsaugos sistemoms, verslams, kasdienėms žmonių veikloms bei, žinoma, rinkoms. Ligos atvejai gamyklose priversdavo uždaryti gamyklas, dėl ko stodavo arba ilgėdavo prekių tiekimas užsakovams, todėl pradėjo trūkinėti tiekimo grandinės, kurios sukėlė nemažai neapibrėžtumo. Neapibrėžtumą didino ir tai, jog niekas negalėjo numatyt, kiek ilgai pandemija truks, kokius padarinius padarys visoms anksčiau minėtoms sritims. Dėl šios priežasties akcijų rinkose taip pat įsivyravo slogios nuotaikos, kurių poveikis ir bus analizuojamos darbe.

Tyrimo objektas: akcijų rinkos.

Tikslas – atlikti S&P500 ir FSTE100 akcijų indeksų bei jų pagrindinių įmonių akcijų kainų analizę COVID-19 laikotarpiu išskiriant pokyčių priežastis.

Darbo uždaviniai:

1. Atlikti COVID-19 situacijos analizę JAV ir Europoje.
2. Išskirti akcijų rinkos svarbą išanalizuojant veiksnius, darančius įtaką akcijų rinkoms.
3. Atlikti pasirinktų akcijų indeksų ir įmonių akcijų kainų analizę.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir informacinių šaltinių analizė, statistinių duomenų analizė.

AKCIJŲ RINKŲ IR PANDEMIJOS SĄRYŠIS

Vienas ryškiausių įvykių, kuris per pastarąjį dešimtmetį vienareikšmiškai labiausiai paveikė įvairias sritis, taip pat JAV ir kitas rinkas, yra COVID-19 pandemija, kai 2019 m. COVID-19 liga pradėjo plisti Kinijos sostinėje Uhane ir 2020 m. sausio mėn. tapo pandemija Kinijoje. Liga pradėjo plisti į kitas valstybes, situacija daugelyje pasaulio valstybių darėsi vis sudėtingesnė, skaičiuojami sparčiai augantys užsikrėtimo ir mirčių atvejai sąlygojo 2020 m. kovo 11 d. Pasaulio sveikatos organizacijos sprendimą COVID-19 pandemiją skelbti pasauline pandemija (BBC, 2020). Tai, jog situacija buvo vertinama rimtai, patvirtino ir JAV prezidento D. Trump sprendimas uždaryti valstybės sienas, teims, kurie norėtų atvykti iš 26 Šengeno erdvei priklausančių valstybių

(Tarasevičius, 2020). Valstybės sienos buvo uždaromos ir Kinijai, Kanadai bei kitoms valstybėms, smarkiai paveiktoms COVID-19 situacijos.

FED, stengdamasi sušvelninti akcijų rinkų reakciją į pandemiją, sumažino palūkanas procentiniu punktu, iki 0-0,25 proc. rėžio, taip pat buvo pažadėta supirkti finansinio turto už 700 mlrd. USD (Gapšys, 2020). Siekiant padėti stringančiai ekonomikai, Senatas ir Baltieji rūmai susidarė dėl beprecedenčio ekonomikos skatinimo paketo, kuris siekė 2 trln. USD. Ši injekcija turėjo pagelbėti sveikatos apsaugos įstaigoms, kurios pirmosios bangos eigoje buvo perpildytos pacientais, Amerikos žmonėms, patiriantiems nemažą naštą dėl pandemijos bei verslo įmonėms (Verslo žinios, 2020). Europoje taip pat bandyta gelbėti ekonomiką. Europos centrinis bankas norėdamas nuraminti rinkas paskelbė supirksiantis vertybinių popierių už 750 mlrd. Eur. (Čiulada, 2020). Taigi, valstybės institucijos ėmėsi skatinimo priemonių, siekiant sušvelninti pandemijos poveikį akcijų rinkose.

AKCIJŲ RINKAI ĮTAKĄ DARANTYS VEIKSNIAI

Dabartiniame pasaulio išsivystymo etape, didžioji dalis įmonių, kurių vienas pagrindinių ar pagrindinis kapitalo pritraukimo šaltinis yra akcijų rinka, savo egzistavimo neįsivaizduotų. Smulkūs ar vidutiniai investuotojai taip pat turėtų mažiau galimybių apsaugoti savo lėšas nuo nuvertėjimo arba generuoti didesnę grąžą nei infliacija taip susikuriant papildomą pajamų šaltinį iš einamųjų pajamų (dividendų) arba kapitalo prieaugio. Akcijų rinka turi nemažai privalumų, kurie toliau ir bus aptariami.

Remiantis Mishra (2021), vienas iš privalumų, kuriuos galima išskirti, būtų galimybė uždirbti pelną ir, remiantis istoriniais duomenimis, ilguoju laikotarpiu akcijų rinka turi tendenciją kilti, nors ir akcijų vertės svyruoja kasdien, todėl laikui bėgant investicijų vertė didės. Investavimas akcijų rinkose taip pat turėtų padėti sukauptą kapitalą apsaugoti nuo infliacijos bei pakankamai greitai, be didelių nuostolių parduoti vertybinius popierius rinkoje (jei rinkoje yra susiklosčiusi palanki situacija), todėl akcijų rinka pasižymi sąlyginai dideliu likvidumu. Autorius taip pat išskiria tokią akcijų rinkų savybę kaip skaidrumas ir saugumas, kadangi rinkos yra reguliuojamos ir prižiūrimos institucijų, todėl investuotojai gali jaustis saugesni dėl savo investicijų (nevertinant rinkos šokų, sukrėtimų ir galimai natūralios investuotojų reakcijos į įmonės veiklos rezultatus). Išskiriamas ir smulkiesiems investuotojams ypatingai aktualus lankstumas, kuris leidžia investuoti ir turint pakankamai mažą kapitalą bei technologijų atvertas galimybes investuoti labai greitai ir paprastai, vos keliais paspaudimais vykdyti transakcijas.

Prie didžiausią tiesioginį poveikį akcijų rinkoms darančių veiksnių galima priskirti BVP vienam gyventojui didėjimą, kas lems akcijų kainų didėjimą. Tuo tarpu tarp akcijų kainų ir nedarbo lygio egzistuotų atvirkštinė priklausomybė – didėjant nedarbui akcijų kainos mažėja ir tai sietina su tuo, kad nedirbantys asmenys stokoja laisvų lėšų, todėl mažiau investuoja ir akcijų rinkose (Marcišauskaitė, Cibulskienė, 2013).

Remiantis Lehkonen ir Heimonen (2015) atliktu tyrimu, daroma prielaida, jog demokratijos lygis ir politinė šalies rizika gali turėti įtakos akcijų grąžai ir, didesnė grąža akcijų rinkoje gali būti pasiekiama esant mažesnei politinei rizikai.

Infliacija taip pat gali būti priskiriama prie veiksnių, darančių įtaką akcijų rinkai. JAV atliktas tyrimas analizuojant 1791-2015 m. duomenis parodė, kad rinka per laikotarpį vystėsi netolygiai – tam tikrais laikotarpiais infliacija su akcijų grąža koreliavo teigiamai, tačiau ilgesnę analizuoto laikotarpio dalį koreliacija buvo neigiama (Antonakakis, Gupta ir Tiwari, 2016). Remiantis Huy, Dat ir Anh (2020), trumpuoju laikotarpiu egzistuoja neigiamas ryšys tarp akcijų grąžos ir infliacijos, tačiau ilguoju laikotarpiu buvo pastebėta, jog šis ryšys tampa teigiamas.

Akcijų rinkas paveikia ir tokie įvykiai kaip ligų protrūkiai. Pastaruoju metu vienas labiausiai autorių nagrinėtų ligų protrūkių – COVID – 19 pandemija ir jos poveikis akcijų rinkoms. Ashraf (2020) atlikto tyrimo, į kurį buvo įtrauka 64 valstybių kiekvienos dienos patvirtinti COVID-19 atvejai, mirčių skaičius ir akcijos grąžos duomenys, metu nustatyta, jog į patvirtintų COVID-19

atvejų padidėjimą rinkos reaguoja neigiamai. Tyrimo metu taip pat nustatyta, kad akcijų rinka sąlyginai silpnai arba beveik nereaguoja į išaugantį mirčių skaičių. Kadangi pandemija paveikė labai daug sričių – pradėjo trūkinėti tiekimo grandinės, įmonės pradėjo stabdyti veiklą dėl COVID-19 atvejų, todėl grėsmė kilo ir ekonomikai. Tuomet atsiranda ir neapibrėžtumo baimė rinkose. Remiantis Dzielinski (2012) atliktu tyrimu, neapibrėžtumo baimė dėl ekonomikos gali pasireikšti ir žodžio „ekonomika“ paieškų internete apimties didėjimu. Buvo daryta prielaida, jog netikrumas dėl ekonomikos padidina informacijos poreikį, susijusį su pačia ekonomika, todėl didėjant neapibrėžtumui, turėtų didėti ir paieškų skaičius. Tyrimo metu nustatyta, kad žodžio „ekonomika“ paieškų apimtys pradėjo didėti prasidėjus antrinių paskolų krizei JAV ir piką pasiekia po „Lehman Brothers“ (finansines paslaugas teikusios bendrovės) žlugimo. Taip pat minėtas rodiklis teigiamai koreliavo ir su kitais neapibrėžtumo matais. Apibendrinant, akcijų rinkoms poveikį daro nemažas kiekis veiksnių, todėl toliau bus aptariamas COVID-19 pandemijos poveikis.

S&P500 ir FTSE100 AKCIJŲ INDEKSŲ ANALIZĖ

Toliau bus lyginama kiekvieno regiono akcijų rinkos pasirinkto akcijų indekso ir dviejų, didžiausią dalį pagal svorį sudarančių, įmonių akcijų kainų pokyčius analizuojamu 10 – ties metų laikotarpiu.

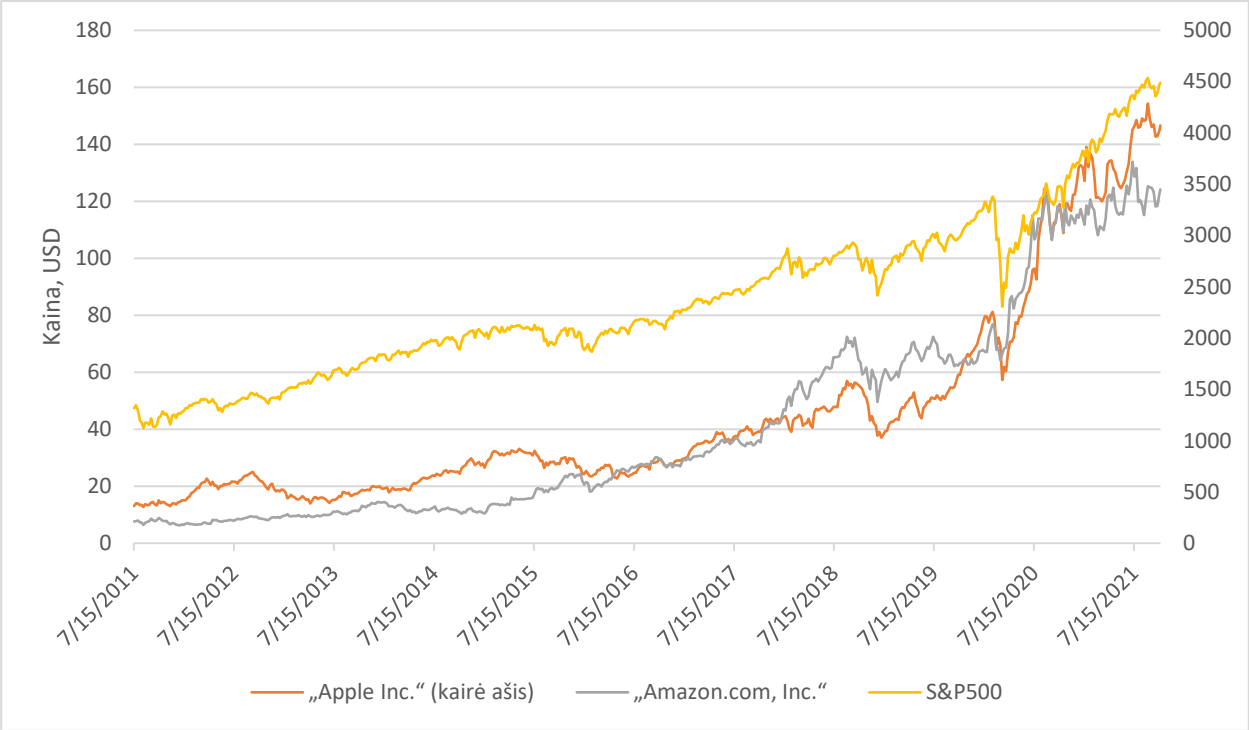

1 pav. **„Apple Inc.“, „Amazon.com, Inc.“ akcijų ir akcijų indekso S&P500 kaina 2011-07-15 – 2021-10-19 laikotarpiu**

Analizei pasirinktos dviejų įmonių akcijos, kurios sudaro didžiausią svorį S&P500 akcijų indekse: „Apple Inc.“ Ir „Amazon.com, Inc.“ Šios kompanijos priskiriamos technologijų kompanijoms, pirma specializuojasi kompiuterių programinės įrangos, elektronikos kaip telefonai ir kompiuteriai, o antroji – e. prekyba, debesijos technologijų ir dirbtinio intelekto srityse. Toliau bus analizuojama, kaip keitėsi situacija rinkose pradėjus plisti COVID-19 atvejams.

Galima pastebėti tai, kad S&P500 akcijų indeksas sąlyginai greitai atšoko po pradėjusios plisti COVID-19 pandemijos už Kinijos sienos ribų ir tapus pasauline pandemija. Pandemijai pradėjus plisti už Kinijos sienos ribų, JAV akcijų rinką atspindintis indeksas ir analizuojamų įmonių akcijos

pradėjo reaguoti neigiamai. „Apple Inc.“ akcijų kaina krito dėl to, nes pradėjus didėti ligos atvejų skaičiui, pradėjo užsidarinėti gamyklos, kuriose buvo gaminamos „Apple Inc.“ dalys, todėl tiekimo grandinė pradėjo trūkinėti. Kritimas vyko pakankamai trumpą laikotarpį ir, kainų pokyčių vertinimui pasirinkus 2020 m. sausio 17 d. kainą kaip atskaitos kainą, nuo kurios skaičiuojamas vertės pokytis ir žemiausią kainą pirmosios pandemijos bangos metu matoma, kad akcijų indekso vertė sumažėjo 30,76 proc. (skirtumas tarp 2020 m. sausio 17 d. ir 2020 m. kovo 20 d.) , kai „Apple Inc.“ akcijos kaina nuo minėto atskaitos taško iki žemiausios kainos (vertinant savaitinius duomenis) pirmosios bangos metu nukrito 27,98 proc. (skirtumas tarp 2020 m. sausio 17 d. kainos ir 2020 m. kovo 20 d. kainos) vadinasi, vertės pokytis išsiskyrė nežymiai. Galima daryti prielaidą, jog greitą akcijų kainų atšokimą lėmė tiek valstybės vykdyta skatinimo politika, tiek pačios įmonės geri rezultatai. Remiantis Gapšiu (2020), produkcija ir pandemijos laikotarpiu išliko labai populiari, rezultatai viršijo lūkesčius, taip pat investuotojai buvo teigiamai nusiteikę dėl JAV „BigTech“ kompanijų, todėl 2020 m. liepos paskutinę dieną „Apple Inc.“ kapitalizacija pasiekė rekordą -1,84 trln. USD ir aplenkė naftos sektoriaus bendrovę „Saudi Aramco“ ir tapo brangiausia biržoje prekiaujama bendrove.

Analizuojant „Amazon.com, Inc.“, dėl COVID-19 pandemijos akcijų kainos taip pat krito, tačiau pakankamai trumpą laikotarpį ir galima daryti prielaidą, jog šis kritimas buvo labiau susijęs su bendra nuotaika ir išsipardavimu akcijų rinkoje. Akcijos kaina nuo 2020 m. sausio 17 d. iki 2020 m. kovo 13 d. (žemiausios kainos per pirmąją bangą) nukrito 4,28 proc. Būtina atsižvelgti į tai, kad pokyčio dydį lemia ir pasirinkta data kaip atskaitos taškas, todėl darant tikslesnes išvadas, reikėtų platesnės analizės. Remiantis darbe analizuojamu pokyčiu, galima teigti, kad akcijos kainos pokytis buvo mažesnis už „Apple Inc.“ akcijų ir S&P500 akcijų indekso vertės pokytį. Remiantis Jašinskiene (2020), įtaką galėjo padaryti ir pranešimai apie ligos atvejus „Amazon.com, Inc.“ sandėliuose. Prielaida dėl trumpalaikio poveikio daroma dėl bendrovės vykdomos veiklos – elektroninės prekybos, kuri dėl pandemijos įkalintiems namuose žmonėms, tapo dar aktualesne nei bet kada anksčiau, daugelis verslų pradėjo keisti verslo modelius, pradėjo kurti e. parduotuves ir bandyti įsitvirtinti, tačiau „Amazon.com, Inc.“ jau prieš pandemiją buvo išvysčiusi savo verslo modelį ir įsitvirtinusi rinkoje, todėl pandemijos laikotarpiu reikėjo tiesiog vis daugiau papildomų žmogiškųjų išteklių didėjant prekybos apimtims.

2020 m. rugpjūčio 25 d. S&P500 akcijų indekso reikšmė pasiekė aukščiausią lygį ne tik analizuojamu laikotarpiu, bet ir žvelgiant iš visos akcijų indekso egzistavimo perspektyvos. Tokia situacija galėjo susiklostyti dėl keleto veiksnių. Galima daryti prielaidą, jog teigiama reakcija rinkose įvyko dėl to, nes koronaviruso atvejų skaičius JAV smuktelėjo iki ženkliai žemesnio lygio nei buvo iki šiol, taip pat COVID-19 buvo leista gydyti persirgusiųjų plazma bei žinia, kad galimai bus atnaujintas prekybos susitarimas tarp JAV ir Kinijos (Čiulada, 2020).

Analizuojant Europos akcijų rinką atstovaujantį FTSE100 akcijų indeksą, į kurį įtrauktos įmonės, prekiaujamos Londono akcijų biržoje, pasirinkta palyginti 2 įmonių, kurios užima didžiausią svorį akcijų indekse, akcijų kainas. „AstraZeneca“ užsiima vaistų gamyba, „Unilever PLC“ užsiima vartojimo prekių gamyba (maistas, vitaminai, grožio ir higienos produktai).

FTSE100 akcijų indekso pokytis siekė 32,26 proc. (nuo 2020 m. sausio 17 d. kainos iki 2020 m. kovo 20 d.). Visgi, žvelgiant į grafiką matoma, kad po pirmosios pandemijos bangos nuosmukio akcijų indeksto vertė šiek tiek atšoko, tačiau nepasiekė lygio, kuris buvo iki pandemijos pradžios.

Analizuojant „AstraZeneca“ akcijų kainos grafiką pandemijos laikotarpiu matoma, labiausiai akcijų kaina buvo nukritusi pirmosios bangos metu – t. y. 2020 m. kovo mėn. antroje pusėje. Akcijų kaina nukrito 18,93 proc. (nuo atskaitos taško iki 2020 m. kovo 13d.), taip pat matoma, kad pokytis buvo mažesnis nei FTSE100 akcijų indekso. Galima daryti prielaidą, kad kainų kritimą lėmė įsibėgėjanti pandemija ir skubus išsipardavimas akcijų rinkose siekiant neapibrėžtumo akivaizdoje susigrąžinti likvidžius grynuosius. Visgi, pandemijos metu „AstraZeneca“ akcijų kainų atšokimui padėjo įmonės veiklos sritis, kadangi pasaulį kaustančią pandemiją buvo tikimasi įveikti

vakcinomis. 2020 m. birželio pradžioje „AstraZeneca“ pradėjo vakcinos nuo COVID-19 gamybą, nors dar nebuvo iki galo ištirta, ar vakcina bus veiksminga, todėl išankstinė gamyba buvo pakankamai rizikinga (Rovaitė, 2020). Tai, jog „AstraZeneca“ pasirašė vakcinų išankstinio pardavimo sutartis su Europos Inkliuziniu vakcinos aljansu, Jungtine Karalyste, JAV ir kitomis organizacijomis, skatino įmonės akcijų kainų kilimą rinkoje. Lyginant „AstraZeneca“ akcijos kainos ir FTSE100 akcijų indekso kritimą, matoma, kad akcijų indekso vertė labiau reagavo į pandemiją.

Kaip matoma 2 grafike, atšokus akcijų kainai 2020 m. gegužės antroje pusėje, akcijų kaina pakankamai ženkliai svyravo iki 2021 m. kovo mėn. viduryje įvykusio kritimo, kai akcijos kainai nukritus iki 6858 GBP, buvo pasiektas artimas kainos lygis prasidėjus pandemijai (6316 GBP), kai per šį periodą kaina buvo pakilusi ir iki 9187 GBP. Taigi, daroma prielaida, jog įmonės akcijų kainos buvo paveiktos investuotojų neigiamos reakcijos į vėluojančius „AstraZeneca“ vakcinos tiekimo įsipareigojimus, negana to, įvairioms valstybėms spaudoje pradėjus skelbti apie vakcina pasiskiepijusių asmenų pakankamai rimtus sveikatos negalavimus bei to pasakoje 2021 m. kovo mėn. viduryje tokioms valstybėms kaip Airijai, Danijai, Italijai, Vokietijai, Ispanijai ir Prancūzijai pradėjus stabdyti asmenų vakcinavimą „AstraZeneca“ kurta vakcina, investuotojai reagavo neigiamai. Kai Europos valstybės grįžo prie skiepijimo vakcina, akcijų kaina pradėjo kilti.

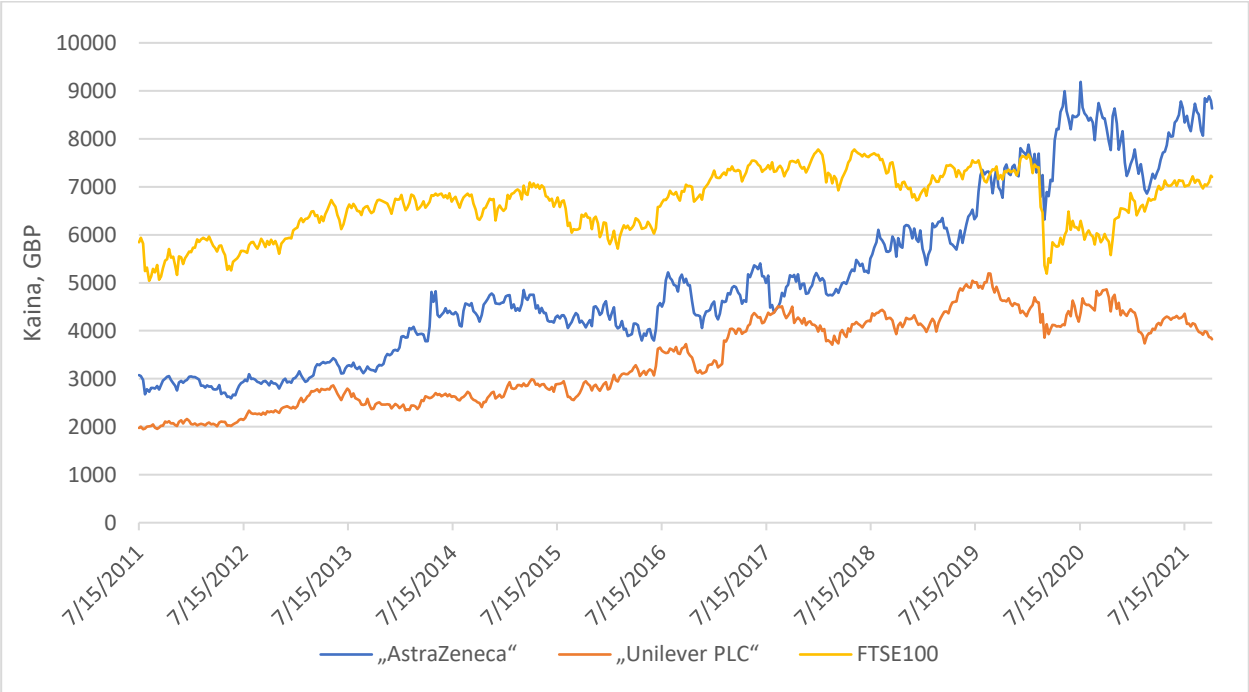

2 pav. **„AstraZeneca“, „Unilever PLC“ akcijų ir akcijų indekso FTSE100 kaina 2011-07-15 – 2021-10-19 laikotarpiu**

Analizuojant bendro vartojimo prekių kompaniją „Unilever PLC“ galima pastebėti, jog pirmosios bangos įkarščio metu akcijų kainos krito pakankamai neženkliai lyginant tiek su prieš tai analizuota bendrove „AstraZeneca“, tiek su FTSE100 akcijų indeksu, akcijų kainos pokytis siekė 12,4 proc. (nuo atskaitos taško iki 2020 m. kovo 13 d.). Galima daryti prielaidą, jog tokia situacija susidarė dėl „Unilever PLC“ veiklos specifikos, kuri buvo aktuali ir prasidėjus pandemijai. Visgi, siekiant, kad tiekimo grandinių trūkinėjimas nepadarytų didelės įtakos įmonės rezultatams ir investuotojų lūkesčiam rinkoje, „Unilever PLC“ teko žaibiškai priimti atitinkamus sprendimus, kad prisiderintų prie naujų verslo sąlygų. Remiantis Simėnu (2020), vienas iš sprendimų, priimtų kompanijos, buvo sumažinti asortimentą iki 65 proc. ir performuoti gamybos linijas, kad patenkintų išaugusią tam tikrų produktų, tokių kaip valymo priemonės, paklausą. Didesnis neigiamas „Unilever

PLC“ akcijų kainų pokytis stebimas 2021 m. vasario mėn. ir tai galima sieti su ženkliai išaugusiomis žaliavų kainomis, kurios, tikėtina, ateityje turėtų dar labiau augti (Buckley, 2021).

Apibendrintai galima teigti, kad COVID – 19 pandemijos sukeltas neapibrėžtumas sukėlė trumpalaikę akcijų rinkų griūtį, tačiau JAV ir Europoje pradėjus įgyvendinti ekonomikos skatinimo planus ir pradėjus gerėti investuotojų lūkesčiams, akcijų rinkos pakankamai greitai atšoko. Galima įžvelgti ir tai, kad daugeliu atvejų įmonių akcijų kainos anksčiau sureagavo į pandemijos baimę nei nagrinėti akcijų indeksai. Dėl beprecedenčio pinigų spausdinimo ir namų ūkiams praradus galimybę leisti lėšas pramogoms ir kelionėms, uždarius sienas ir įvedus karantiną, smulkieji investuotojai pradėjo didesnį kiekį lėšų skirti investicijoms akcijų rinkose.

IŠVADOS

Nustatyta, kad COVID-19 pandemijai pradėjus kelti neramumus rinkose, tiek JAV, tiek Europos centrinis bankas pradėjo beprecedenčių sumų skatinimo programas.

Atlikus mokslinės literatūros analizę nustatyta, kad akcijų rinkoms įtaką daro tokie veiksniai kaip BVP vienam gyventojui, demokratijos lygis, infliacija, ligų protrūkiai, neapibrėžtumas ir baimė. Akcijų rinkos smulkiesiems investuotojams leidžia apsaugoti sukauptą kapitalą nuo infliacijos ir uždirbti, tuo tarpu įmonės gali pasiskolinti lėšų verslo plėtrai.

Atlikus S&P500, FTSE100 akcijų indeksų ir įmonių analizę nustatyta, kad tiek JAV, tiek Europos akcijų rinkos neigiamai reagavo į COVID-19 pandemijos sukeltą neapibrėžtumą. JAV atstovaujantis S&P500 akcijų indeksas po pandemijos šoko grįžo į augimo tendenciją ir viršijo prieš pandemiją buvusį lygį. FTSE100 akcijų indeksas ir „Unilever PLC“ lygio, buvusio prieš pandemiją, dar nepasiekė.

LITERATŪRA

1. Antonakakis, N., Gupta, R., & Tiwari, A. K. (2016). *Time-varying correlations between inflation and stock prices in the United States over the last two centuries* (No. 201605).
2. Ashraf, B. N. (2020). Stock markets' reaction to COVID-19: Cases or fatalities?. *Research in International Business and Finance*, *54*, 101249.
3. BBC. (2020). *Coronavirus confirmed as pandemic by World Health Organization.* [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://www.bbc.com/news/world-51839944
4. Bloomberg. (2021).
5. Buckley, T. (2021). *Unilever Struggles to Keep Rising Costs From Spoiling Rebound.* (*Bloomberg)* [žiūrėta 2021-11-12]. Prieiga per internetą: https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-04/unilever-restores-sales-growth-forecast-as-confidence-returns
6. Čiulada, P. *Rekordas po rekordo: S&P 500 išbando naujas akcijų brangumo ribas. (Verslo žinios)* [žiūrėta 2021-11-04]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/rinkos/2020/08/25/rekordas-po-rekordo-sp-500-isbando-naujas-akciju-brangumo-ribas
7. Dzielinski, M. (2012). Measuring economic uncertainty and its impact on the stock market. *Finance Research Letters*, *9*(3), 167-175.
8. Gapšys, J. (2020). *„Apple“ – brangiausia pasaulio kompanija. (Verslo žinios*) [žiūrėta 2021-11-04]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/rinkos/2020/08/01/apple--brangiausia-pasaulio-kompanija
9. Gil-Alana, L. A., & Claudio-Quiroga, G. (2020). The COVID-19 impact on the Asian stock markets. *Asian Economics Letters*, *1*(2), 1-5.
10. Huy, D. T. N., Dat, P. M., & Anh, P. T. (2020). BUILDING AN ECONOMETRIC MODEL OF SELECTED FACTORS'IMPACT ON
11. Jašinskienė, A. (2020). *Koronavirusas įsisuko į „Amazon“ sandėlius. (Verslo žinios)* [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/verslo-valdymas/2020/03/26/koronavirusas-isisuko-i-amazon-sandelius
12. Marcišauskienė, J., & Cibulskienė, D. (2013). Baltijos šalių makroekonominių rodiklių ir akcijų rinkos kainų tarpusavio ryšio vertinimas. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, (1), 51-61
13. Mishra, U. (2021). *Top 10 Benefits of the Stock Market.(Ananlytics Steps)* [žiūrėta 2021-10-28]. Prieiga per internetą: https://www.analyticssteps.com/blogs/top-10-benefits-stock-market

14. Rovaitė, G. (2020). Pradedama pramoninė potencialios vakcinos nuo koronaviruso gamyba. (verslo žinios) [žiūrėta 2021-11-04]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/pramone/2020/06/07/pradedama-pramonine-potencialios-vakcinos-nuo-koronaviruso-gamyba

15. Simėnas, D. (2020). *JAV uždaro sienas atvykstantiems iš Europos. (Verslo žinios*) [žiūrėta 2021-11-12]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2020/03/12/jav-uzdaro-sienas-europai&7Rzfu

16. Simėnas, D. (2020). *Tiekimo grandinės: ko galima pasimokyti iš vartojimo prekių milžinės „Unilever“ patirties. (Verslo žinios)* [žiūrėta 2021-11-12] .Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2020/07/31/tiekimo-grandines-ko-galima-pasimokyti-is-vartojimo-prekiu-milzines-unilever-patirties#ixzz7C1kr0cAp

17. Verslo žinios (2021). Senatas ir Baltieji rūmai susitarė dėl 2 trln. USD ekonomikos skatinimo plano [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://www.vz.lt/2020/03/25/senatas-ir-baltieji-rumai-susitare-del-2-trlnusd-ekonomikos-skatinimo-plano#ixzz7CEoJHYS6

COVID – 19 PANDEMIC IN STOCK MARKETS, S&P500 AND FTSE100 CASE

MIGLĖ DZEDULIONYTĖ
Kaunas University of Technology
Advisor doc. dr. Raminta Benetytė

SUMMARY

One of the biggest impacts on stock market in last decade was Covid-19 pandemic, which was declared worldwide pandemic by World Health Organization (WHO), when SARS-CoV2 cases started spreading outside of People's Republic of China reaching more and more Countries and created a huge challenge to healthcare system. The pandemic not only affected health related areas, but also had an impact on stock market too, thus this work aims to find out, what actions affect stock markets and what exact impact does COVID-19 pandemic have. Research results shown that S&P500 stock index exceeded the one before pandemic as FSTE100 stock index did not reach the point it was at before pandemic.

Key words: stock markets, index, stock price, COVID-19 pandemic.

KAIMO TURIZMO PASLAUGŲ PLĖTRA KREKENAVOS REGIONINIAME PARKE

MARIJA GOSTYLO
Panevėžio kolegija
Konsultantė dr. Zita Malcienė

ANOTACIJA

Pagrindinė straipsnyje sprendžiama problema – Ar lankytojus tenkina Krekenavos regioniniame parke siūlomų paslaugų įvairovė? Remiantis teorinėmis įžvalgomis, nagrinėjamos kaimo turizmo paslaugos, kurių gamyba ir vartojimas vyksta vienu metu, dalyvaujant tiek vartotojams, tiek teikėjams. Kaimo turizmas yra populiarėjanti poilsio rūšis, sezoninis verslas, todėl ir paslaugos pasižymi sezoniškumu, specifiškumu: teikiami apčiuopiami ir neapčiuopiami produktai, neturintys daiktinės formos, nuosavybės ir kt. Dažniausia vartotojui siūlomas paslaugų paketas iš trijų (tarpusavyje susijusių) paslaugų: apgyvendinimo, maitinimo bei rekreacinės veiklos.

Atliktas tyrimas parodė, kad Krekenavos regioniniame parke dar yra nepilnai išnaudotos erdvės bei galimybės. Patobulinus esamas paslaugas bei pasiūlius naujų paslaugų paketą tiek šaltuoju, tiek šiltuoju metu, tikėtina pritraukti daugiau turistų į šį gražų kraštovaizdį.

Esminiai žodžiai: kaimo turizmas, turizmo paslauga, regioninis parkas, kultūros paveldas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Visame pasaulyje turizmas pripažintas kaip didžiausia verslo industrija, kurianti naujas darbo vietas, užtikrinanti pajamas tiek besivystančioms, tiek ir išsivysčiusioms šalims. Šiuo metu turizmas dar nepakankamai išnaudotas, todėl pasaulio turizmo organizacija kelia tikslą – didinti šios šakos plėtrą iki 25–30 proc. ir kurti ekonominę bei socialinę naudą kaimo gyvenamosiose vietovėse. Lietuva neseniai pripažinta tarptautinio turizmo zona, esančia Europos Vidurio ir pietrytinėje trijų Baltijos šalių ekonominėje erdvėje, t.y. geografiniu požiūriu strateginėje vietoje. Todėl svarbu įdėti daug pastangų ir investicijų ne tik į šio verslo populiarinimą, bet ir į teikiamų paslaugų kokybę, sėkmingą dalyvavimą Europos Sąjungos ir nacionalinėse verslo skatinimo programose. Pasak Malcienės ir Skauronės (2019), globalizacijos iššūkiai įtakoja didelę turizmo paslaugų pasiūlą, kokybišką paslaugų lygį ir įvairius paslaugų teikėjus, kurie siekia pakeisti vartotojų elgesį. Vartotojams darosi sunku suvokti, kurios paslaugos labiausia atitinka jų poreikius ir kelionės tikslus.

Storey (2018) mano, kad siekiant nugalėti didelę konkurenciją, vienas iš svarbiausių veiksnių yra naujų paslaugų kūrimas. Diegiant naujas paslaugas, susiduriama su informacijos, rekreacinių išteklių, teisinio reglamentavimo sunkumais, o taip pat su paklausa paslaugų rinkoje.

Kaimo turizmas daugelyje Europos šalių yra vystomas daugiau negu keturiasdešimt metų. Gargasas ir Večerskis (2013, p. 18) mano, kad kaimo turizmas „siejamas su natūralia aplinka, o teikiamų paslaugų įvairovė daugiausiai priklauso nuo vis labiau didėjančių poilsiautojų poreikių ir lėšų kiekio, siekiant įdiegti naujas paslaugas“. Lietuvoje ši verslo šaka išpopuliarėjo tik prieš dešimtmetį. Kaimo turizmas įvardijamas kaip verslo sritis, kurios augimas yra siejamas su gamta, žemės ūkiu, kaimo aplinka, kultūriniu, pramoginiu, gamtiniu bei etniniu turizmu, poilsiu, tradicijų ir papročių puoselėjimu, įvairia veikla.

Tyrimo objektas – kaimo turizmo paslaugų plėtra.

Straipsnio tikslas – įvertinti kaimo turizmo paslaugų plėtrą Krekenavos regioniniame parke.

Tyrimo uždaviniai:

1. Nustatyti kaimo turizmo paslaugų ypatumus.
2. Atlikti kaimo turizmo paslaugų analizę Krekenavos regioniniame parke.
3. Atskleisti regioninio parko lankytojų poreikius ir lūkesčius.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, SSGG analizė, anketinė apklausa.

Tyrimo etika. Atliekant tyrimą, laikytasi tyrimo etikos principų: respondentai dalyvavo savanoriškai, buvo garantuotas anonimiškumas, privatumas (nenurodomi vardai, pavardės ar kitos identifikuojančios detalės), palikta teisė apsispręsti dėl galimybės dalyvauti tyrime ir laisvai reikšti savo mintis.

TURIZMO PASLAUGŲ YPATUMAI

Dabartiniu metu kaimo turizmą priskiriame prie perspektyviausių turizmo sektoriaus Lietuvoje vystymo krypčių, apimančių visas turizmo paslaugas, susietas su kaimo aplinkos pažinimu ir poilsiu (Wanhill, 2013). Šis verslas sėkmingai funkcionuoja kelionių agentūrų dėka, kurios rūpinasi turistų paieška, transportavimo, apgyvendinimo, maitinimo, laisvalaikio organizavimo paslaugomis. Ši grandis, anot Grecevičiaus ir Marčiaus (2006), integruoja kaimo turizmo veiklas, formuoja jos produktų pasiūlą bei paklausą rinkoje.

Kaimo turizmo rinkoje mokūs turistai gali įsigyti už tam tikrą kainą ir per tam tikrą laikotarpį norimas paslaugas, nes paklausa rinkoje yra sezoninė. Kaimo turizmo paslaugos yra kompleksinio pobūdžio, todėl poilsiaujantiems pateikiamas platus paslaugų spektras – nuo kelionės į kaimo vietoves iki rekreacinės veiklos. Kaimo turizmo paslaugoms priskiriamos įvairios pramogos (laisvalaikio, sporto), nacionaliniai patiekalai, nakvynė kaimo teritorijoje, palapinėse, įvairios veiklos (medžioklė, žvejyba, keliavimas pėsčiomis, dviračiais, plaukimas valtimis, baidarėmis). Kaimo turizmo produktas – tai ne tik sodybos šeimininko kuriamos bei teikiamos paslaugos, bet ir supanti gamta, archeologijos, istorijos, dailės ir gamtos paminklai, aplinka, teikiamos pramogos ir malonumai.

Kaimo turizmo paslaugos pripažįstamos kaip daugialypė paslauga su visais paslaugų komponentais – apgyvendinimo, maitinimo, pramogų tarpusavio suderinamumu. Kaimo turizmo bazine paslauga tampa turistų apgyvendinimas, o visos kitos paslaugos – papildomomis, lydinčiomis. Sirusienė-Lamauskienė ir Lamauskas (2009) pasiūlytame paslaugų modelyje sujungia poilsį kaime ir kaimo turizmo veiklas (žr. 1 pav.).

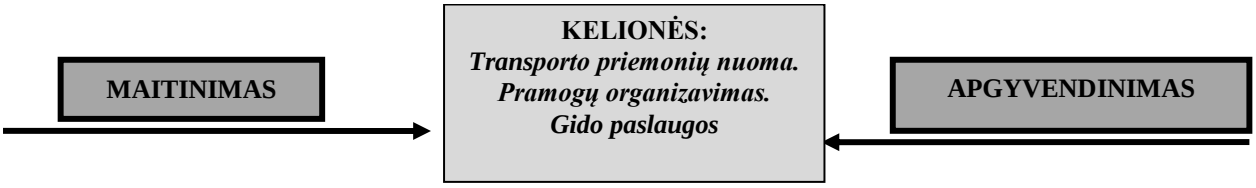

1 pav. **Kaimo turizmo paslaugų modelis** (Šaltinis: Sirusienė-Lamauskienė, Lamauskas, 2009)

Šio modelio autoriai kaimo turizmo sodybas skirsto (pagal apgyvendinimo būdą) į kaimo sodybas, vasarnamius ir kempingus. Kaimo turizmo apgyvendinimo objektai vertinami pagal „gandrų“ sistemą. Rinkdamasis kaimo turizmo apgyvendinimo tipą, turistas turėtų atsižvelgti į didesnį „gandrų“ skaičių, kuris rodo aukštesnę aptarnavimo kokybę taikomoje įstaigoje (Rukuižienė, 2017). Suprantama, jog vartotojas moka pinigus ne už pagrindinę paslaugą, bet už visas teikiamas paslaugas (Ritchie, Crousch, 2013). Todėl labai svarbu turėti nuolatinius klientus, bei populiarinti naujas veiklas: bitininkystės kultūrą, vaistažolių rinkimą, uogavimą, grybavimą, meškeriojimą, medžioklę, jodinėjimą arkliais.

Todėl, kaimo turizmo paslaugos yra apibūdinamos kaip turistų kelionė į kaimo vietovę, kurios tikslas pailsėti gamtoje, paragauti natūraliai pagaminto maisto bei užsiimti laisvalaikio, vietovės pažinimo veikla. Kaimo turizmo paslaugų teikimo tikslas turi būti nukreiptas užtikrinti turistų gerbūvį, teikti jiems apgyvendinimo, maitinimo bei pramogos paslaugas.

KAIMO TURIZMO PASLAUGŲ ANALIZĖ KREKENAVOS REGIONINIAME PARKE

Krekenavos regioninis parkas įsteigtas Panevėžio ir Kėdainių rajonų teritorijose 1992 metais, siekiant išsaugoti Nevėžio kraštovaizdžio originalumą, kultūros paveldo objektus. Bendras regioninio parko plotas sudaro 11 968 ha. Regioninį parką valdo biudžetinė įstaiga – Krekenavos regioninio parko direkcija, priklausanti Valstybinei saugomų teritorijų tarnybai prie Aplinkos ministerijos ir įsikūrusi Krekenavoje.

Krekenavos regioninio parko teritorijoje yra 18 lankytinų vietų: Rodų koplyčia-mauzoliejus, Pašilių stumbrynas, J. Tumo-Vaižganto Knygnešių muziejus, Čičinsko kalnas, Krekenavos Šv. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bazilika, Tradicinių amatų centras, Apžvalgos bokštas, Rapolo akmuo, Leonardo dvaras. Esant dideliam lankytinų vietų kiekiui, Krekenavos regioniniame parke yra galimybė keliauti Nevėžio upe, parengti skirtingus ekskursijų maršrutus, kuriuos būtų galima įveikti įvairiomis transporto priemonėmis.

Parkas driekiasi abipus Nevėžio slėnio, aprėpia dalį Krekenavos, Upytės, Naujamiesčio ir Ramygalos seniūnijų Panevėžio rajone bei dalį Surviliškio seniūnijos Kėdainių rajone. Beveik pusė Krekenavos regioninio parko teritorijos užima miškai, Nevėžio slėnis su daugybe intakų, senvagės liekanų, natūralūs upelių slėniai, išlikę senų ąžuolynų, liepų alėja Daniliškio parke, dominuoja mišrūs medynai, gausu augalų ir retų rūšių gyvūnų (Krekenavos regioninio parko direkcijos puslapis). Todėl Krekenavos regioninis parkas yra patrauklus kaimo turizmui tiek dėl lankytinų vietų, tiek dėl kraštovaizdžio, tiek dėl galimybės susipažinti su senoviniais amatais.

Krekenavos regioniniame parke yra įsikūrusios dvi kaimo turizmo sodybos: „Pas Rapolą“ ir „Namelis dviems“, kurių charakteristikos pateiktos 1 lentelėje.

1 lentelė

Krekenavos regioninio parko kaimo turizmo sodybų charakteristikos (Sudaryta autorės, remiantis www.esinvesticijos.lt)

Ypatumai	***„Pas Rapolą“***	***„Namelis dviems“***
Vieta	Čiūrų kaimas	Čiūrų kaimas
Gandrų skaičius	3	2
Dydis	35 ir 90 žmonių talpinantys namai 20 vietų nakvynei	8 vietų namelis 8 vietos nakvynei
Papildomos paslaugos	Maisto ruošimas, pirtis, karštas kubilas, transportas, baidarių nuoma, salės puošimo paslauga, dažasvydis, kitos aktyvios pramogos	Pirtis, dviračių nuoma, žvejybos inventoriaus nuoma, čiuožykla ant Nevėžio ledo
Naudojimas	Pobūviams, vestuvėms, seminarams, konferencijoms ir kitiems panašiems renginiams	Dviems asmenims, šeimai, kompanijai iki 8 žmonių.
Komunikavimo kalba	Kalba lietuvių, anglų, rusų kalbomis. Sodyboje negyvena	Kalba lietuvių, anglų, rusų kalbomis. Sodyboje negyvena

Krekenavos regioniniame parke veikiančių kaimo turizmo sodybų lankytojai yra skirtingi, nes sodyba „Pas Rapolą“ orientuota į aukštesnes nei vidutines pajamas gaunančius asmenis bei įmones, kaimo turizmo sodybas naudojančias pobūviams bei seminarams. O „Namelis dviems“ orientuotas į vidutines ir aukštesnes nei vidutines pajamas gaunančius asmenis, kurie kaimo turizmo sodybą išnaudoja poilsiui porose, šeimoje ar nedidelėje draugijoje.

Šių objektų lankomumą nulemia ne tik tiesioginiai veiksniai, išskirtinės turizmo objektų savybės, bet ir kaimo turizmo aplinka, infrastruktūra, padedanti tokius objektus pasiekti, jais naudotis. Didėjantis konkurencingumas ir pandeminis laikotarpis skatina vietinius turistus keliauti po gimtąją šalį, pažinti ir pamilti jos unikalų kraštovaizdį, kultūros paveldą. Pateikta analizė leidžia apibendrinti šiuo metu vyraujančią kaimo turizmo sektorių nulemiančią problemų tendenciją atvykstamojo bei vietinio turizmo atžvilgiu.

2 lentelė

Krekenavos regioninio parko kaimo turizmo paslaugų SSGG analizė
(sudaryta autorės)

Stiprybės	Silpnybės
Gausu rekreacinių išteklių Plėtojamas vandens turizmas Patogu atvykti ir keliauti automobiliais Sudaryti dviračių maršrutai Švenčiamos Žolinės, Atlaidai Daug pažintinių takų Gausu kultūrinio, istorinio, gamtinio paveldo objektų Vaizdingas kraštovaizdis Teikiama nakvynė kaimo turizmo sodyboje	Prastai organizuojamos ekskursijos Paveldo objektai nepakankamai panaudojami ir paruošti turistų atvykimui Kaimo turizmo sodybos neteikia pigių paslaugų Veikia tik dvi kaimo turizmo sodybos Trūksta informacijos sklaidos užsienio turistams Stiprus sezoniškumo poveikis Nesuformuotas bendras teritorijos įvaizdis Trūksta regioninio parko vizualizacijos
Galimybės	**Grėsmės**
Galima organizuoti įvairesnio pobūdžio ekskursijų Galima plėtoti autoturizmo trasas Galima teikti paslaugas savaitgalio poilsiui Galima teikti nebrangias paslaugas didesnėms žmonių grupėms	Demografinė situacija Panevėžio rajone Senstanti visuomenė Kaimo turizmo sodybų suvienodėjimas Tradicinių amatų išnykimas Kaimo turizmo sodybos nepritaikytos jaunimui

Atlikta situacijos analizė leido pradėti kiekybinį tyrimą, kurio metu bus siekiama sužinoti kas įtakoja vartotojus lankytis šiame parke ir išsiaiškinti kaimo turizmo paslaugų plėtros poreikį.

TYRIMO REZULTATAI IR APTARIMAS

Didėjantis konkurencingumas ir pandeminis laikotarpis skatina vietinius turistus keliauti po gimtąją šalį, pažinti ir pamilti jos kraštovaizdį, unikalų kultūros paveldą. Pateikta analizė leido apibendrinti šiuo metu vyraujančią kaimo turizmo sektorių nulemiančią problemų tendenciją atvykstamojo bei vietinio turizmo atžvilgiu.

Tyrimo metu anoniminę anketą užpildė 409 respondentai. Duomenų rezultatai buvo apdoroti naudojant Microsoft Office Excel programinę įrangą, kuri leido skaičiuoti respondentų atsakymų procentinius dažnius. Gauti rezultatai atskleidė, kad Krekenavos regioniniame parke dažniausia lankosi 69 procentai moterų ir 31 procentas vyrų. Aktyviausi apklausoje buvo 18-29 metų asmenys. Toks respondentų pasiskirstymas pagal amžių rodo, kad kaimo turizmo paslaugomis labiausia domisi jauni žmonės, mėgstantys keliauti, aktyviai ilsėtis, gėrėtis gamta. Taigi, kaimo turizmo sodybos paslaugų plėtros tyrimui daugiausia įtakos turėjo būtent šios amžiaus grupės respondentų atsakymai. Visiškai tyrimo rezultatams įtakos neturėjo vyresnių nei 55 metų amžiaus asmenų nuomonė, kadangi tyrimo metu nebuvo gauta iš jų anketų. Tyrimo dalyviai turi skirtingus užsiėmimus: daugiau nei pusė apklaustųjų buvo studentai, kiek mažiau apklaustųjų sudarė darbininkai, ūkininkai, verslininkai. Šios kaimo turizmo sodybos paslaugomis dažniau naudojasi Panevėžio miesto nei rajono gyventojai.

Susumavus respondentų pateiktus duomenis paaiškėjo, kad dauguma lankytojų (60 proc.) kaimo turizmo sodybų paslaugomis naudojasi savaitgaliais. 24 procentai apklaustųjų teigė, kad į Krekenavos regioninį parką atvyksta rečiau nei kartą per metus. Manoma, kad šie respondentai kaimo turizmo paslaugomis naudojasi ne poilsiui, o tam tikras šventes pažymėti. 16 procentų tyrime dalyvavusių lankytojų atvažiuoja darbo dienomis, nes nori pailsėti nuo darbų. Jaunimas, neturintis sodybų ar sodų sklypų, nori pabūti gamtos prieglobstyje. Todėl atsakymai formuoja darbuotojams naują siūlymą: Krekenavos regioniniame parke lankytini objektai turėtų būtų prieinami ne tik darbo dienomis, bet ir savaitgaliais.

39 procentai respondentų apie šį parką sužinojo iš draugų ir giminių, gaudami tikslią bei išsamią informaciją, kiti apklaustieji (29 proc.) ieškojo medžiagos internete. Šį patogų būdą naudoja ypač jaunimas, nes jie visada skaito komentarus, nori pamatyti nuotraukų ir vizualizuotų maršrutų. Likusieji asmenys nurodė, kad informacijos ieškojo turizmo informacijos centre, televizijoje ir turizmo sodybų kataloguose. Respondentų atsakymai labai svarbūs ne tik paslaugų plėtrai, bet ir vietiniams bei užsienio turistams. Todėl būtina atlikti platesnę informacijos ir reklamos sklaidą, naudoti įvairius pateikimo būdus.

Tyrimo dalyviai pažymėjo svarbius veiksnius, kurie lemia poilsio pasirinkimą kaimo turizmo sodyboje (2 pav.).

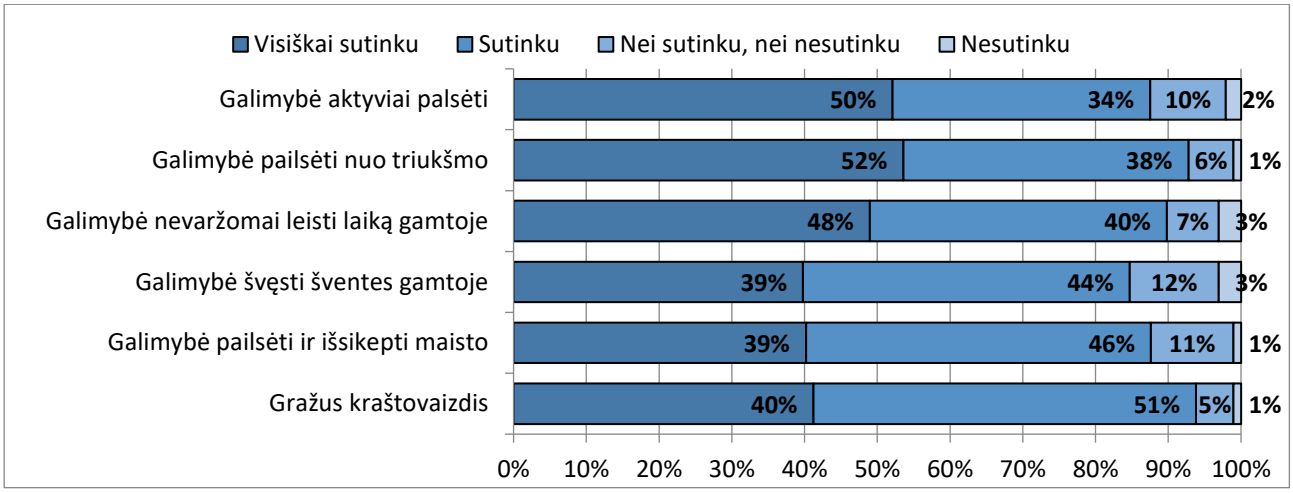

2 pav. **Veiksniai, lemiantys poilsio kaimo turizmo sodyboje pasirinkimą**

Rezultatai rodo, jog respondentai poilsį šioje kaimo turizmo sodyboje renkasi dėl galimybės pailsėti nuo triukšmo, aktyviai pramogauti. Verta pastebėti, jog tokį poilsio pasirinkimą nulemia galimybė išsikepti maisto, pabūti šalia upės ar kitos vaizdingos vietos. Tai reiškia, jog socialinė aplinka yra svarbiausias ir lemiamas vartotojų poreikius formuojantis veiksnys. Kultūros dėka asmuo ne tik išmoksta, bet ir dalijasi kultūros vertybėmis, dorovės normomis, tradicijomis. Kultūra vartotojų poreikių formavimui pirmiausia įtaką daro per vertybes, ritualus ir simbolius (Pranulis, 2008).

Tyrimu atskleista, kad kaimo turizmo paslaugų vartotojai sodybose pageidautų tradicinių poilsio formų, kurias sieja vienas bendras bruožas – vanduo, gamta, pirtis. Pasigenda naujų edukacinių programų, naktinių žygių, miegojimo palapinėse, tradicinių patiekalų. Visi apklausos dalyviai pabrėžia pirties statybą, nes poilsio kaime neįsivaizduoja be pirties. Žinoma, kad pirtis nuo seno yra ne vien sveikatos, bet ir pramogų bei poilsio šaltinis. Kadangi į kaimo turizmo sodybą dažniausiai vykstama su šeima, kurioje, tikėtina, yra mažamečių vaikų, natūralu, kad respondentai norėtų, jog sodybose būtų vaikams skirtų žaidimo aikštelių. Kas septintas klientas norėtų turėti galimybę išsinuomoti dviratį, o kas aštuntas tikisi aktyviai praleisti laiką žaisdamas tinklinį ar krepšinį. Tarp rečiau minimų pramogų buvo uogavimas ir grybavimas, SPA procedūros, amatų mokymasis, tauriųjų gėrimų degustacijos, dažasvydis, šaudymas bei jodinėjimas. Duomenys rodo, kad tarp apklaustųjų, 4 procentai respondentų pageidautų vandens pramogų bei vandens ir žvejybos inventoriaus.

Tyrimo metu išsiaiškinta, jog iš esamų kaimo sodybų labiausia klientų poreikį atitinka kaimo sodyba „Pas Rapolą“. Daugiau negu pusė respondentų pageidautų dar vienos kaimo sodybos, kuri talpintų iki 25 asmenų. Jų manymu, nauja sodyba galėtų būti kaip etnografinė. Siūlo joje gaminti ir teikti nacionalinius patiekalus, puoselėti aludarystės, etnografines tradicijas: lietuviškų vestuvių,

krikštynų organizavimą, lietuviškos aprangos dėvėjimą, rengti mokomuosius medžio drožybos, molinių indų gamybos mokymus.

Apklausos dalyviai šaltuoju metu siūlo įrengti ledo ritulio aikštelę, slidinėjimo, rogučių trasą, čiuožyklas, teikti slidžių, rogučių nuomą, rengti poledinės žūklės varžybas, medžioklę, pirties pramogas, organizuoti žygius žvėrių pėdsakais. Šiltuoju metų laikotarpiu rekomenduoja išnaudoti vandens pramogas, laipiojimą kliūčių ruožuose, įrengtuose medžiuose, rengti grybavimo, uogavimo konkursus, vaistažolių rinkimą, naudoti vandens batutą, Motinos ir Tėvo dienų proga pirmiems dešimt užsiregistravusiems lankytojams internetu, suteikti nemokamas paslaugas. Kartą per mėnesį suteikti senjorams nemokamą apsilankymą kaimo turizmo sodybų komplekse, skatinti Panevėžio regiono mokyklas apsilankyti parke ir jame vesti gamtos, istorijos, biologijos pamokas, organizuoti mokiniams vasaros dienos stovyklas. Tokie siūlymai nukreiptų į istorinio-kultūrinio turizmo plėtotę.

IŠVADOS

1. Kaimo turizmo paslaugos pripažįstamos kaip kompleksinė ir daugialypė paslauga su visais paslaugų komponentais – apgyvendinimo, maitinimo, pramogų tarpusavio suderinamumu. Jos yra veikiamos sezoniškumo ir gali būti teikiamos už sodybos ribų ar sodyboje. Kaimo turizmo bazinė paslauga tampa turistų apgyvendinimas, o visos kitos paslaugos vadinamos papildomomis, lydinčiomis.

2. Krekenavos regioninis parkas yra patrauklus kaimo turizmo paslaugų teikimui dėl kraštovaizdžio, istorinių vietų, įvairios augmenijos. Šiame parke yra įsikūrusios dvi kaimo turizmo sodybos, tačiau jos nepilnai tenkina visų lankytojų poreikių: trūksta didesnės informacijos skaidos, įvairesnės reklamos, įvairiems metų laikams paslaugų įvairovės.

3. Krekenavos regioninį parką aplanko daugiausiai savaitgaliais, švenčių dienomis, parkas turi gerą infrastruktūrą, jame dirbantys darbuotojai visada yra mandagus, išsprendžia kliento problemas, moka kalbėti užsienio kalbomis. Pagal gautus atsakymus galime teigti, kad respondentai naudojasi Krekenavos regioninio parko paslaugomis, tačiau matyti, jog yra poreikis tobulinti ir plėsti kaimo turizmo paslaugas. Taip pat svarbu reklamuotis socialiniuose tinkluose, internetinėse platformose, spausdinti ir platinti skrajutes, lankstinukus. Patobulinus esamas paslaugas bei pasiūlius naujų paslaugų tiek šaltuoju, tiek šiltuoju metu, tikėtina palankaus turistų vertinimo.

LITERATŪRA

1. Gargasas, A. ir Večerskis, D. (2013). Kaimo turizmo paslaugų plėtros galimybės: Marijampolės apskrities atvejis. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 65, P. 7-19. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org/10.7220/
2. Grecevičius, P. ir Marčius, R. (2006). Rekreacinio kraštovaizdžio erdvinės struktūros formavimo strategijos aspektai stiprinant Lietuvos kultūrinį identitetą Baltijos šalių kontekste. *Urbanistika ir architektūra.* 2, 87 - 97. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/-ASUS-/Downloads/7322-Article%20Text-17281-1-10-20181227.pdf
3. Malcienė, Z. ir Skauronė, L. (2019) Application of Information Systems in Tourism and Leisure Sector. *The International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*. Vol. 6(02), 5341-5346.Prieiga per internetą: http:// DOI: 10.18535/ijsshi/v6i2.1.
4. Pranulis, V. P. (2008). Marketing Studies and Science in Lithuania. *Economics of Engineering Decisions*. 1. (56), 22-28. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04.
5. Ritchie J. R., ir Crousch G. I. (2013). Competitiveness international tourism: a framework for understanding and analysis. *Proceedings of the 43rd Congress of the Association Internationale d'Experts Scientifique due Tourisme on Competitiveness of Long – Haul Tourist Destinations*. San Carlos de Bariloche, Argentina. Prieiga per internetą: http://wwwdata.unibg.it/dati/corsi/
6. Rukuižienė, R. (2017). Lietuvos turizmo klasterių plėtros sprendimai. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development.* Vol. 39 (3), 357–372. Prieiga per internetą: http: // DOI:10.15181/rfds.v23i3.1589

7. Sirusienė-Lamauskienė, R. ir Lamauskas, A. (2009). *Kaimo turizmas. ABC*. Kaunas: Lietuvos kaimo turizmo asociacija.

8. Storey, J. (2018). *Cultural Studies and the Study of Popular Culture*. Edition: NED. Prieiga per internetą: https://www.routledge.com/Cultural-Theory-and-Popular-Culture-An Introduction/Storey

9. Wanhill, S. (2013). Peripheral area tourism: A European perspective. *Progress in Tourism and Hospitality Research.* Vol. 3.47-70.

DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM SERVICES IN KREKENAVA REGIONAL PARK

MARIJA GOSTYLO
Panevėžys University of Applied Sciences, Faculty of Social Sciences
Advisor dr. Zita Malcienė

SUMMARY

The Topic is relevant because there is little research on the evaluation and development of rural tourism services. Rural tourism is becoming not only a service business, benefiting service providers and consumers, but also a creative idea promoter in rural areas.

The problem Leisure Management is relevant because there is little research on the evaluation and development of rural tourism services. Rural tourism is becoming not only a service business, benefiting service providers and consumers, but also a creative idea promoter in rural areas. The problem is that the number of rural tourism homesteads in Krekenava Regional Park remains unchanged, so this study wills analyses the need for rural tourism services in Krekenava Regional Park. It is important to find out whether the visitors are satisfied with the services offered, or whether it is necessary to look for new services that would allow to attract more tourists. Therefore, one of the prerequisites for the successful development of rural tourism services is to meet the needs and expectations of consumers by improving and expanding the variety of services provided.

The introduction of rural tourism services is determined by the demand for services on the market. Market actors react to the demand and accordingly make decisions related to increasing or decreasing the supply depending on the situation. As rural tourism is a seasonal business, services are also seasonal. A single service is not enough to satisfy the needs and satisfaction of a consumer of tourism services. Therefore, a package of services is offered to tourists in an agritourism homestead, which consists of three interrelated services: accommodation, catering and recreational activities.

Goal of the research – evaluate the development of rural tourism services in Krekenava Regional Park. The type of research is descriptive, and in order to achieve it, the following research tasks were formed: to identify the peculiarities of rural tourism services, to carry out an analysis of the rural tourism services in Krekenava Regional Park, to reveal the needs and expectations of visitors to the regional park. Research methods: analysis of scientific literature, SSGG analysis. The survey method was chosen for the collection of primary data.

The rural homestead Pas Rapolas is the most customer-friendly of the existing rural homesteads. The respondent to the survey would like to see one more homestead which could become ethnographic. The structured results of the survey show that the administration of this regional park pays little attention to the promotion of educational programs and the dissemination of information.

The results of the research can be used in the introduction of new or improvement of existing rural tourism services, development of rural tourism in Panevėžys region.

JAV IR KINIJOS PREKYBOS KARO PASEKMĖS PASAULIO EKONOMIKAI

UGNĖ GRIGAITYTĖ
Kauno Technologijos universitetas
Vadovė prof. dr. Vaida Pilinkienė

ANOTACIJA

Šiuolaikiniame pasaulyje didėja prekių įvairovės svarba vartotojams, tai daro tiesioginį poveikį tarptautinei prekybai bei konkurencijai tarp šalių. Siekiant apsaugoti šalies rinką, valstybės taiko protekcionistinę ekonominę politiką, o tai neretai paskatina šalių nesutarimus. Šiame straipsnyje analizuojamos prekybos karo tarp JAV ir Kinijos priežastys, eiga ir jo sukeltos pasekmės pasaulio ekonomikai.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiuolaikiniame pasaulyje spartėjant gamybos mastų augimui, internacionalizacijai - idėja ekonominių ryšių tarp valstybių svarba. Šiai svarbai augant neišvengiamai didėja ir konkurencija, konfliktai, todėl atsiranda ir skirtingų būdų kaip riboti tarptautinę prekybą. Viena iš priemonių – tarifų taikymas. Šios analizės metu bus nagrinėjamas didžiausias XXI amžiaus prekybos karas tarp JAV ir Kinijos, kurio instrumentas – muitų įvedimas prekėms. Ši tema aktuali, kadangi prekybos karas sulėtino ne tik dviejų konflikto iniciatorių ekonomikos plėtrą, bet ir likusio pasaulio.

Tikslas- išanalizuoti JAV ir Kinijos prekybos karo priežastis, eigą bei nesutarimo pasekmes.

Uždaviniai:

1) apibrėžti muitų sampratą bei prekybos karo priežastis teoriniu aspektu;
2) išnagrinėti priežastis, kurios sukėlė prekybos karą;
3) apžvelgti prekybos karo eigą ir poveikį JAV bei Kinijai;
4) įvertinti prekybos karo poveikį pasaulio ekonomikai.

MUITŲ SAMPRATA IR PREKYBOS KARO PRIEŽASTYS: TEORINIAI ASPEKTAI

Prieš analizuojant JAV ir Kinijos prekybos karą yra svarbu išsiaiškinti kas yra muitai ir kaip tarifų įvedimas sukelia prekybos karus. Pagal „Visuotinę lietuvių enciklopediją“ (2009) muitas tai mokestis, kuriuo apmokestinamos importuojamos ir eksportuojamos prekės, nes siekiama apsaugoti vidaus rinką nuo užsienio konkurencijos. Šalys taikydamos protekcionistinę politiką ir įvedant muitus užsienio produktams, sukuria kliūtis sklandžiai tarptautinei prekybai, todėl neretai vienašališkas tarifų įvedimas lemia prekybos partnerių atsakomųjų muitų įvedimą (Pilinkienė, 2016). Esant tokiai situacijai tarp valstybių gali kilti ekonominis konfliktas, vadinamas prekybos karu (Corporate Finance Institute, n.d.).

Prekybos karo pradžia ir priežastys

2018 metais liepos mėnesį tarp dviejų didžiausių pasaulio ekonomikų JAV ir Kinijos iškilo konfliktas dėl įvestų tarifų, kuris galiausiai sukėlė muitus maždaug 185 mlrd. JAV dolerių vertės Jungtinių Valstijų prekėms ir 550 mlrd. JAV dolerių vertės Kinijos prekėms. JAV ir Kinijos prekybos karas prasidėjo vadovaujant tuometiniam JAV prezidentui Donaldui Trumpui ir Kinijos lyderiui Si Dzinpingui. Vienos tikslios prekybos karo priežasties nėra, tačiau galima įvardinti kelias, kurios buvo reikšmingos konflikto eskalavimui. Pirmoji – intelektinės nuosavybės vagystė ir priverstinis technologijų perdavimas. Jau kurį laiką iki karo, Kinija buvo įtarinėjama JAV šnipinėjimu. Pagal Amerikos intelektinės nuosavybės vagysčių komisiją, tokia Kinijos praktika JAV kiekvienais metais kainuoja beveik 600 mlrd. JAV dolerių (CNN, 2018), o CNBC apklausa

nustatė, jog kas penkta JAV technologijų bendrovė per 2018 metus patyrė Kinijos įvykdytą intelektinės nuosavybės vagystę (CNBC, 2019). Tokia nesąžininga Kinijos prekybos praktika kėlė grėsmę aukštos kvalifikacijos darbuotojų darbo vietoms ir daug pridėtinės vertės atnešančiai gamybai Jungtinėse Valstijose (Eurasian Research Institute, 2020). Taip pat JAV kaltino Kiniją nesąžiningos prekybos modelio taikymu, kuris diskriminuoja Amerikos verslininkus. Anot Baltųjų rūmų, Kinija nustato tik jai palankias rinkos taisykles, šalis gali laisviau veikti JAV rinkoje, nei amerikiečiai Kinijoje (Rimaitė, 2018). Trečioji numanoma priežastis, lėmusi prekybos karą, Donaldo Trumpo ikirinkiminių pažadų įgyvendinimas – prekybos su Kinija deficito mažinimas ir darbo vietų didinimas. Nuo tada, kai Kinija tapo pagrindinių prekių gamybos centru, Jungtinių Valstijų minėtas deficitas didėjo sparčiu greičiu. 2017 metais buvo pasiektas rekordinis JAV prekybos deficitas – 375 mlrd. JAV dolerių, o sekančiais metais jis dar labiau išaugo ir siekė 419,2 mlrd. JAV dolerių. Tai turėjo įtakos prarastoms darbo vietoms gamybos pramonėje, išlikusiam mažam darbo užmokesčiui (Iscru, 2019). Prezidentas Donaldas Trumpas teigė, kad vienašaliai tarifai sumažins JAV prekybos deficitą su Kinija ir paskatins įmones sugrąžinti gamybos darbo vietas į JAV.

Prekybos karo eiga.

Aptarus priežastis, galima išanalizuoti prekybos karo eigą. Remiantis Mullen (2021) straipsniu pirmieji karo metu įvesti muitai buvo 2018 metų liepos mėnesį, kai JAV nustatė 25 procentų muitus apie 34 mlrd. JAV dolerių importui iš Kinijos. Muitai buvo įvesti tokioms prekėms kaip automobiliai, kietieji diskai, orlaivių dalys. Kinija nelaukdama atsakė tuo pačiu: įvedė 25 procentų muitus 545 Jungtinių Valstijų prekėms (automobiliams, žemės ūkio, vandens produktams), kurių vertė siekė 34 mlrd. JAV dolerių. Rugpjūčio mėnesį sekė nauji 25 procentų muitai 16 mlrd. JAV dolerių vertės Kinijos geležies, plieno gaminiams, elektros mašinoms, geležinkelio gaminiams, įvairiems prietaisams ir aparatams. Reaguodama Kinija pritaikė 25 procentų muitus 16 mlrd. JAV dolerių Jungtinių Valstijų prekėms, įskaitant „Harley-Davidson" motociklus, burboną ir apelsinų sultys. Po mėnesio buvo įvesti nauji muitai – JAV nustatė 10 procentų muitų 200 mlrd. JAV dolerių vertės kiniškoms prekėms, o Kinija tokį patį procentą muitų 60 mlrd. JAV dolerių vertės Jungtinių Valstijų prekėms. Muitų vizualizacija pateikiama 1 paveiksle.

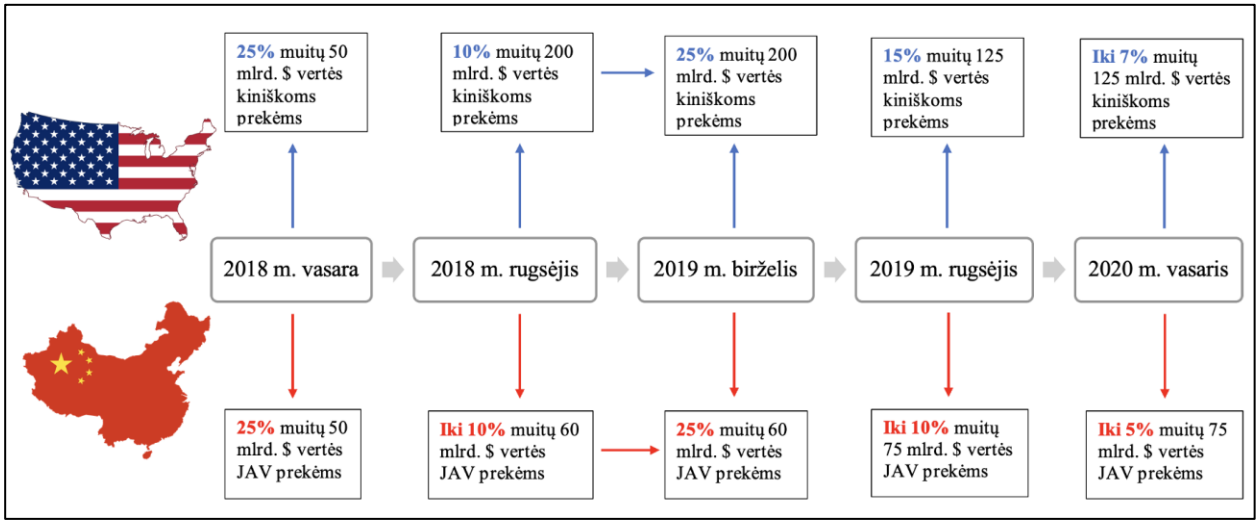

3 pav. **Prekybos karo muitų įvedimo chronologinė tvarka**
(Mullen, 2021)

Pirmųjų prekybos karo metų gruodžio mėnesį prezidentai Si Dzinpingas ir Donaldas Trumpas susitarė dėl 90 dienų prekybos paliaubų po to, kai Kinija įsipareigojo pirkti už „labai didelę" sumą amerikiečių eksporto prekes, siekiant toliau tęsti diskusijas dėl JAV iškeltų rūpestį keliančių klausimų. Vis dėlto po prekybos derybų nutraukimo JAV padidino paskutinių įvestų muitų (nuo 10

iki 25) procentą 200 mlrd. JAV dolerių vertės kiniškoms prekėms, o Kinija atsakė tiek pat padidindama muitų procentą 60 mlrd. JAV dolerių vertės amerikietiškoms prekėms.

Prekybos karo nepalengvino ir 2019 metais gegužės mėnesį JAV prekybos departamento paskelbtas pranešimas, kad Kinijos telekomunikacijų kompanija „Huawei Technologies Co“ yra įtraukiama į „juodąjį sąrašą“, nes kelia grėsmę Jungtinių Valstijų nacionaliniam saugumui. Kinijos įmonė buvo apkaltinta klientų šnipinėjimu bendradarbiaujant su Kinijos vyriausybe pasitelkiant savo technologinius įrenginius. Tai reiškė, kad JAV įmonės (pavyzdžiui „Google“, „ARM“) nebegalėjo bendradarbiauti ar naudoti „Huawei“ įrangos. Birželio mėnesį prezidentas pažadėjo, kad leis Jungtinių Valstijų įmonėms prašyti specialių licencijų prekiauti ir vystyti verslo ryšius su „Huawei“, tačiau vėliau JAV vyriausybė panaikino šį sprendimą, nes Kinija sustabdė valstybinių firmų pirkimus, įsigyjančias JAV ūkio produktus.

2019 metais rugsėjo mėnesį buvo įvesti nauji muitai – JAV nustatė 15 procentų tarifus 125 mlrd. vertės JAV dolerių kiniškoms prekėms, o Kinija 10 procentų muitus 75 mlrd. vertės JAV dolerių amerikietiškoms prekėms.

2020 metais vasario mėnesį įsigaliojo „Ekonomikos ir prekybos susitarimas“ tarp Jungtinių Amerikos Valstijų ir Kinijos Liaudies Respublikos, vadinamas „Pirmuoju etapu“. Šiuo susitarimu šalys pasižadėjo sumažinti muitus: JAV sumažino nuo 15 iki 7 procentų muitų 125 mlrd. JAV dolerių vertės prekėms, o Kinija perpus sumažino tarifus 75 mlrd. JAV dolerių vertės Jungtinių Valstijų prekėms, tokioms kaip automobiliams, jautienai ir sojų pupelėms, chemikalams, viskiui ir jūros gėrybėms. Taip pat įsigaliojus šiam susitarimui Kinija įsipareigojo per dvejus metus nuo 2020 metų sausio 1 dienos iki 2021 gruodžio 31 dienos padidinti tam tikrų JAV prekių (žemės ūkio, pramoninių prekių, energijos) ir paslaugų pirkimą 200 mlrd. JAV dolerių, lyginant su 2017 metais (Urbšienė, 2020), (Bown, 2021).

Remiantis Bown (2021) sudaryta statistika, nuo 2021 m. sausio mėn. iki 2021 m. rugsėjo mėn. bendras Kinijos prekių importas iš JAV siekė 99 mlrd. JAV dolerių, palyginus su 146 mlrd. JAV dolerių metiniu tikslu. Per tą patį laikotarpį JAV eksportavo 78,7 mlrd. JAV dolerių vertės prekių į Kiniją, kai metinis tikslas buvo 129,9 mlrd. JAV dolerių (2 paveikslas).

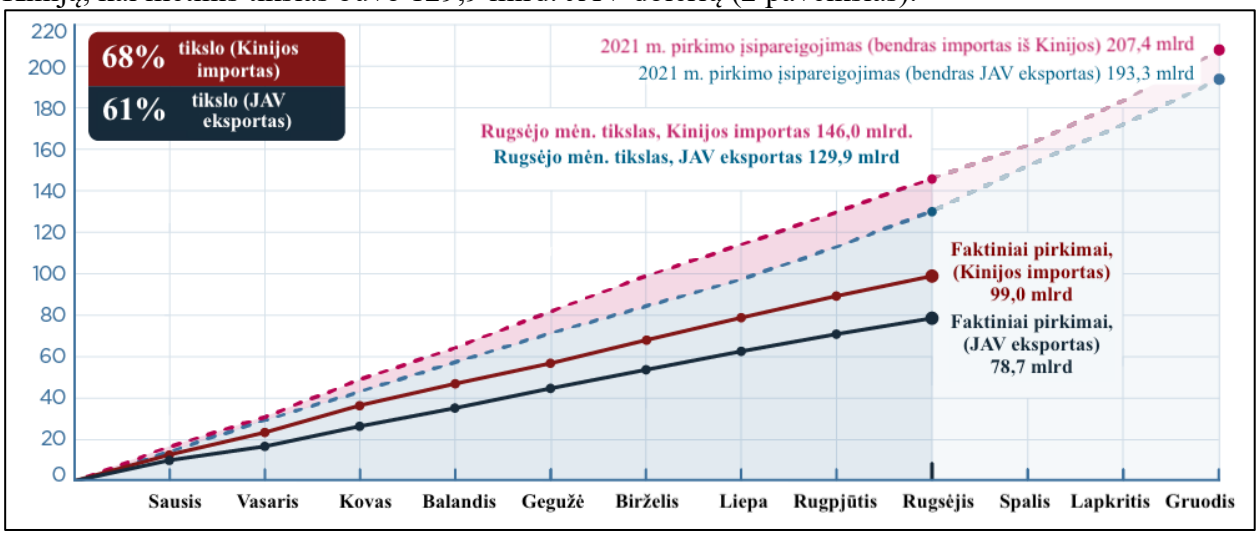

4 pav. **Pirmojo etapo susitarimo sąlygos įgyvendinimas**
(Bown, 2021)

2021 rugsėjo mėnesį Kinija buvo įvykdžiusi tik 68 procentus numatyto metinio tikslo pagal Kinijos importo duomenis ir 61 procentą pagal JAV eksporto duomenis. Įvertinus šiuos duomenis, galima daryti išvadą, kad Kinijai greičiausiai nepavyks įgyvendinti teisiškai numatytų įsipareigojimų, o tai Jungtinėms Valstijoms suteiks teisę įvesti naujus arba didinti jau esamus tarifų dydžius.

Tokios „Pirmojo etapo“ susitarimo baigties tikėjosi daugelis ekonomistų. Pagal pateiktą paveikslą matoma, kad Kinija nepasiekdavo numatytų įsipareigojimų 2021 metais, o pandemiją galima kaltinti tik iš dalies. Tik dėl to, kad Kinija pasirašė teisinį dokumentą ir pasižadėjo įsigyti daug didesnį kiekį prekių ir paslaugų nei 2017 metais, nereiškia, kad automatiškai padidės ir kinų vartotojiškumas. Vadinasi, esant tokiam pačiam Kinijos prekių poreikiui, priverstinai importuojamos prekės iš JAV būtų smarkiai sumažinę importą iš trečiųjų šalių.

Šis sandoris kritikuojamas ir dėl išlaikytų aukštų muitų. Pagal „Piie“ (2021) statistiką vidutiniai JAV tarifai importui iš Kinijos - 19,3 %, tai yra vos 1,1 proc. punktu mažesni nei prieš pirmojo etapo susitarimą ir daugiau nei šešis kartus didesni nei prieš prasidedant prekybos karui. Šie muitai apima 66,4% Kinijos eksporto į JAV. Kinijos vidutiniai tarifai importui iš JAV (20,7%) taip pat išliko panašūs. Lyginant su 2020 metų pradžia muitai sumažėjo tik 1,7 proc. punktu. Kinijos atsakomieji tarifai ir toliau apima 58,3 proc. JAV eksporto į Kiniją. Tai reiškia, kad nors susitarimas buvo pasiektas, tačiau jo poveikis tarifams gali būti laikomas vos pastebimu.

Prekybos karo poveikis

Prekybos karo poveikis konflikto iniciatorėms ir pasaulio ekonomikai bus analizuojamas iki 2020 metų, nes dėl prasidėjusios pandemijos sukeltų problemų yra sunku įvardinti tikrą žalą.

Prekybos karo pasekmės Jungtinėms Valstijoms siejamos tiek su amerikiečių produktų gamintojais, tiek su vartotojais. Žinoma, pirmasis įvestų muitų poveikis - importo srautų sumažėjimas. Remiantis „Tarptautinio valiutos fondo“ pateikta statistika (2020) (3 pav.), matoma, kad 2019 metais bendras JAV prekių importas sumažėjo 44,3 mlrd. JAV dolerių lyginant su 2018 metais. Nenuostabu, kad tam daugiausiai įtakos turėjo smarkus importo sumažėjimas iš Kinijos. Tai didžiausias fiksuotas metinis JAV importo kritimas su bet kuriuo prekybos partneriu (išskyrus 2009 m. finansų krizės metu). Vis dėlto lyginant 2019 metus su 2018 metais importas iš Kinijos sumažėjo tik 16 procentų, todėl galima būtų manyti, kad per trumpą laiką sunku pakeisti prekybos partnerius. Taip pat pateikti duomenys galimai pervertina tikrąjį nuosmukį dėl prekių „perkrovimo“ trečioje šalyje. Tokios praktikos metu JAV pareigūnai gali priskirti prekes kaip gautas iš tarpinių šalių, pavyzdžiui, Vietnamo, nors iš tikrųjų jos atkeliauja iš Kinijos - tokiu būdu išvengiami muitų mokesčiai. Nepaisant to, importo iš Kinijos sumažėjimas iš tikrųjų sumažina JAV priklausomybę nuo Kinijos, jei įmonėms pavyksta rasti alternatyvų kiniškoms prekėms.

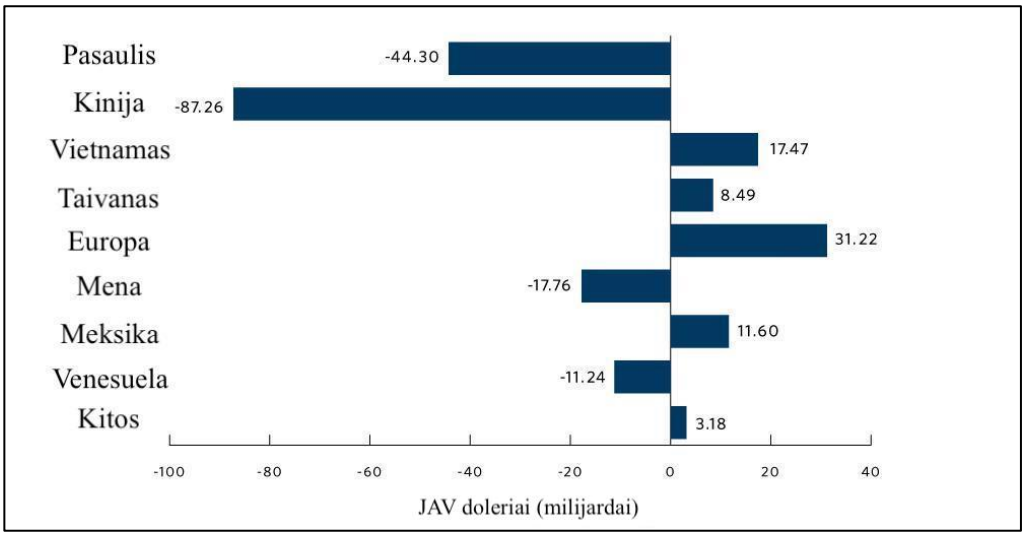

5 pav. **JAV importo srautai**
(Tarptautinės valiutos fondas, 2020)

Dėl sumažėjusio kiniškų prekių importo, JAV prarado apie 300 tūkstančius darbo vietų (Reuters, 2021). Jungtinių Valstijų kompanijos pirmiausiai sumokėjo muitų mokesčius, o tarifai

privertė amerikietiškas įmones susitaikyti su mažesnėmis pelno maržomis, taip sumažinant darbo užmokestį ir darbo vietas. Taip pat įvedus muitus padidėjo gamintojų išlaidos, tokiu būdu išaugo ir prekių kainos, sumažėjo vartojimas.

Tuo tarpu Donaldo Trumpo tikslas sumažinti prekybos deficitą su Kiniją teoriškai buvo pasiektas. Pagal „Statista“ (2021) duomenis 2020 metais deficitas sumažėjo iki 310 mlrd. JAV dolerių, daugiausiai dėl sumažėjusių prekybos srautų. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį, jog nors JAV deficitas su Kinija sumažėjo, bendras prekybos deficitas – ne. Vienašaliai JAV muitai Kinijai nukreipė prekybos srautus iš Kinijos, todėl JAV prekybos deficitas išaugo su kitomis prekybos partnerėmis tokioms kaip: Europa, Meksika, Japonija.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, Kinija yra viena iš pagrindinių prekių gamybos centrų, todėl prekybos karo metu prekių, žaliavų tiekimo grandinė išsibalansavo ir išbrango. Tiekimo grandinių sklandumas pagrįstas lyginamuoju pranašumu – šalis geba gaminti tam tikras prekes ar paslaugas efektyviau ir pigiau nei kitos (Pilinkienė, 2016). Prekybos karo metu šiam dėsniui nebuvo prieštaraujama, tačiau tarifai ir politikos neapibrėžtumas privertė JAV gamintojus (ne tik eksportuotojus) keisti gamybos tiekimo grandines, diversifikuoti tiekėjus ir kartais net perkelti gamyklas atgal į Jungtines Valstijas. Žvelgiant iš trumpojo laikotarpio perspektyvos – tai tampa itin brangiu procesu.

Prekybos karo poveikis Kinijai yra kiek mažesnis, tačiau nenuostabu, kad eksportas į JAV ir Honkongą - tarpinį centrą , dėl tarifų smarkiai sumažėjo (žr. 4 pav.). Vis dėlto Kinija sugebėjo tai kompensuoti padidindama pardavimus į kitas šalis tiek, kad eksportas sumažėjo palyginti nedidele suma - tik 2,8 mlrd. JAV dolerių. Vien Kinijos eksportas į Aziją išaugo 38,5 mlrd. JAV dolerių, daugiausia dėl Pietryčių Azijos valstybių asociacijos (ASEAN), kuri 2019 metais tapo antra, o jau 2020 m. pirma pagal dydį Kinijos prekybos partnere, aplenkdama JAV.

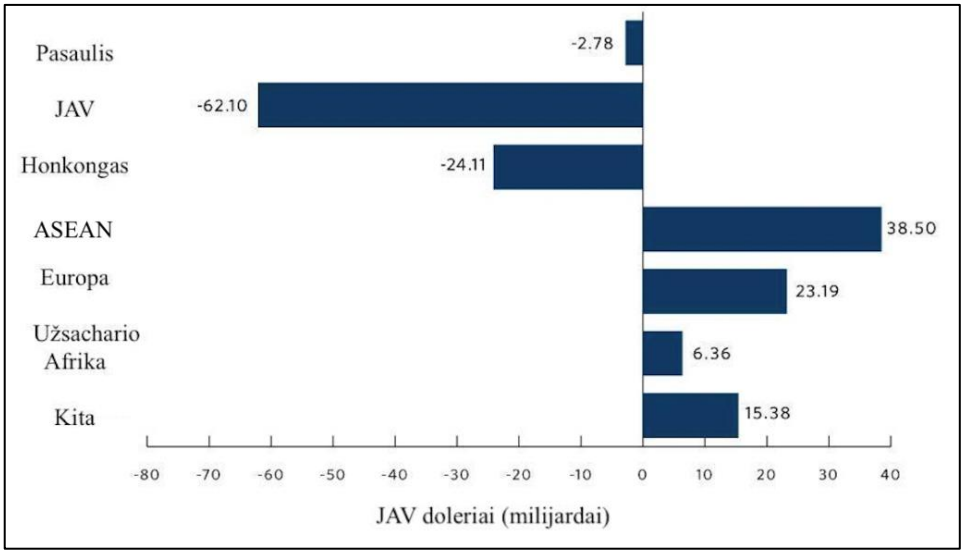

6 pav**. Kinijos eksporto srautai**
(Tarptautinės valiutos fondas, 2020)

Kinijos prekių importas iš JAV dėl įvestų tarifų 2019 metais sumažėjo 33 mlrd. JAV dolerių, lyginant su 2018 metais. Dėl smarkiai sumažėjusio prekių eksporto į JAV, Kinija sumažino importuojamų žaliavų ir produktų kiekį iš Pietų Korėjos, Japonijos ir Taivano. Pagal „Tarptautinio valiutos fondo“ statistiką (2020), matoma, kad bendras Kinijos importas 2019 metais labai sumažėjo, tačiau bendras šalies balansas padidėjo daugiau nei 70 mlrd. JAV dolerių (Statista, 2021).

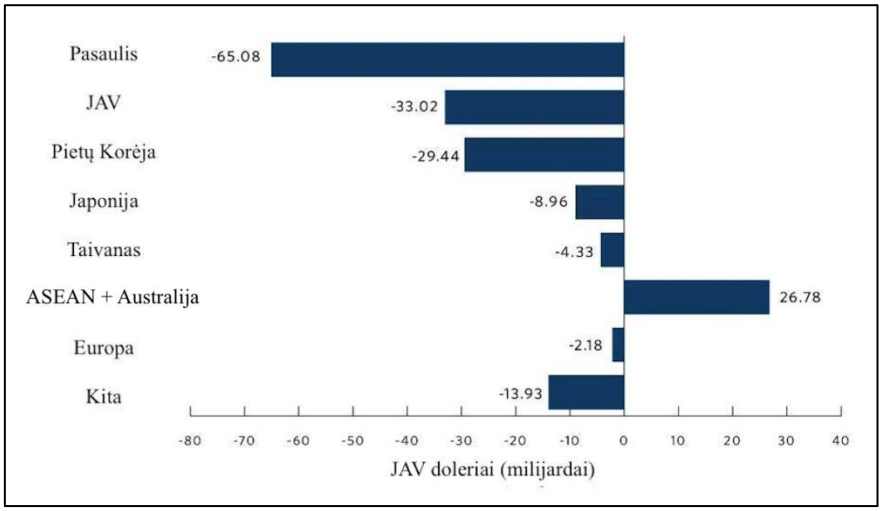

7 pav. **Kinijos importo srautai**
(Tarptautinės valiutos fondas, 2020)

Kalbant apie muitų naštą vartotojams - Kinijai didesni JAV importo tarifai neturėjo tiesioginio poveikio kainoms, kurias moka Kinijos vartotojai, nes daugelis muitų taikomi pramoninėms žaliavoms, o ne galutinio vartojimo produktams. Be to, Kinijos vyriausybė turėjo daug daugiau priemonių, jog sumažintų tam tikrą prekybos karo kuriamą spaudimą. Valdžia sumažino mokesčius verslo įmonėms, taip pat devalvavo juanio valiutą, tokiu būdu Kinijos prekės tapo pigesnės ir patrauklesnės prekybos parteriams visame pasaulyje.

Vis dėlto Kinijos ir JAV prekybos karas sulėtino BVP augimą, produkcijos augimo tempą, kuris jau tam tikrą laikotarpį buvo mažėjantis. Pagal „Pasaulio banką“ nuo 2018 metų per metus Kinijos BVP augimas sumažėjo 0,8 proc. punkto.

Be to, prekybos karas su JAV paspartino Kinijos gamintojų apsisprendimą perkelti tam tikras gamybos operacijas į užsienį. Dėl politikos neapibrėžtumo ir brangesnių importuojamų žaliavų iš JAV, gamintojai siekė rasti pigesnę žemės ir darbo jėgą, o JAV importuotojai ieškojo alternatyvų kiniškoms prekėms. Tokios tendencijos, kurias paskatino prekybos karas, yra teigiamos tiek karo iniciatoriams, tiek trečiosios šalims. Būtent todėl daugiausiai naudos ir gavo tokios šalys kaip Vietnamas, Taivanas, Malaizija. 5 paveiksle patiekiama prekybos karo „laimėtojų“ eksporto pokytis nuo 2017 iki 2019 metų (Schracht, 2020).

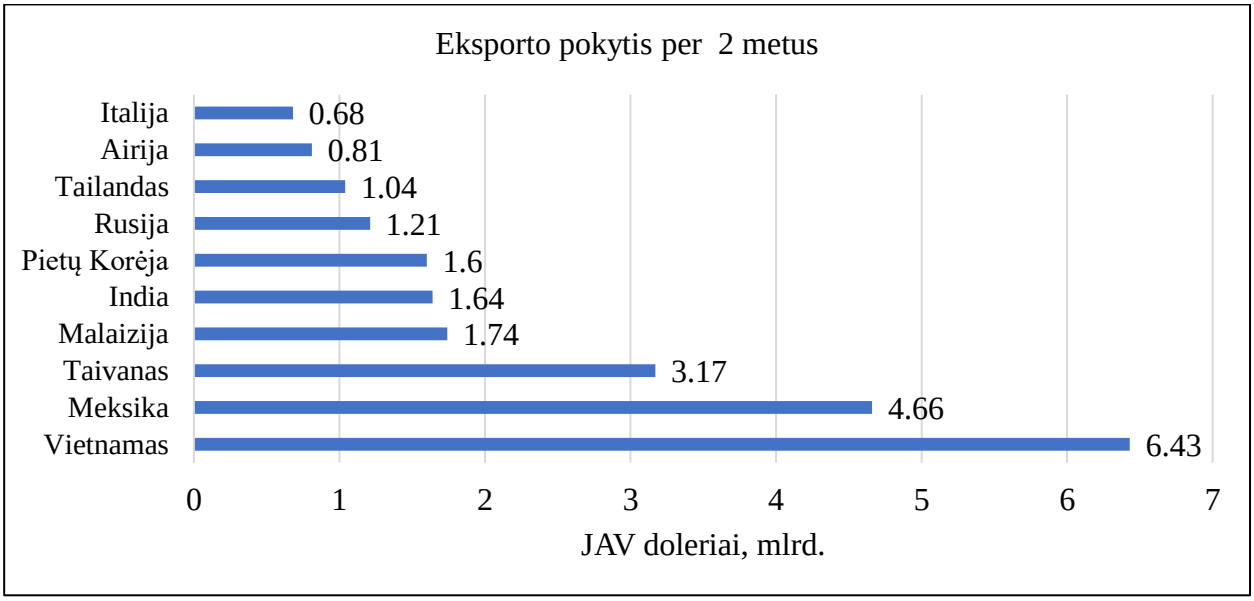

8 pav. **Trečiųjų šalių eksporto pokytis per 2 metus**
(Schracht, 2020)

Iš statistikos matoma, kad akivaizdus nugalėtojas yra Vietnamas, kuris per dvejus metus iš eksporto surinko 6,4 mlrd. JAV dolerių. Papildomi milijardai yra ypač reikšmingi, nes šalies BVP yra mažesnis. Vietnamas palaipsniui didino gamybą, eksportą į JAV, pritraukė užsienio investuotojus. Pavyzdžiui, Kinijos „Crocs“ gamintojai Vietnamo provincijoje Phu Tho pastatė kelių tūkstančių darbuotojų gamyklas, aptarnaujančias tik JAV rinką. Tarp daugiausiai naudos gavusių buvo ir Meksika. Nuo 2017 iki 2019 metų šalis dėl prekybos karo į JAV eksportavo maždaug 4,7 mlrd., vis dėlto dėl pandemijos importas iš Meksikos į JAV smarkiai sumažėjo ir prekių pardavė dar mažiau nei prieš prasidedant muitų karui.

Žinoma, dviejų didžiausių pasaulio ekonomikų augimo mažėjimas turėjo įtakos ir pasaulio ekonomikos augimui bei gamybos apimtims. Šie rodikliai per dvejus metus sulėtėjo, nes muitai smarkiai apsunkino tarptautinę prekybą (Reuters, 2019). Be to, prekybos karas turėjo įtakos Europos ekonomikos plėtrai. Pavyzdžiui, Vokietijos ekonomikos pagrindas yra automobilių pramonė, kurios augimas tiesiogiai priklauso nuo Kinijos. 2019 metais pardavimai Kinijai sumažėjo net 7 procentais. Įvesti muitai stabdo ekonomikos plėtrą, nes mažina tarptautinę prekybą, sukeliant kliūtis įmonėms importuojant ir eksportuojant prekes.

Apibendrinant galima teigti, kad prekybos karas sukėlė kur kas daugiau neigiamų nei teigiamų pasekmių, o „laimėtojos“ buvo ne konflikto iniciatorės, o trečiosios šalys.

IŠVADOS

1. Mokslinėje literatūroje muitai apibūdinami kaip papildomi mokesčiai importuojamoms ir eksportuojamoms prekėms, o tokių tarptautinės prekybos ribojimo priemonių agresyvus taikymas gali sukelti ekonominį konfliktą - prekybos karą.

2. JAV ir Kinijos prekybos karo priežastis būtų galima įvardinti tris: intelektinės nuosavybės vagystė, Kinijos nesąžiningos prekybos modelio taikymas, JAV prekybos deficito su Kinija mažinimas.

3. Prekybos karo eiga pasižymi penkiais muitų įvedimo etapais per dvejus metus, kurie bendrai sukėlė muitus maždaug 185 mlrd. JAV dolerių vertės JAV prekėms ir 550 mlrd. JAV dolerių vertės Kinijos prekėms. Prekybos karas JAV ir Kinijai aiškiai turėjo neigiamą poveikį: sumažėjo importo srautai, pabrango prekės, išsibalansavo tiekimo grandinės.

4. Prekybos karas palietė ir kitas šalis, tokias kaip Vietnamą ar Taivaną, kurios gamino alternatyvias prekės Kinijos produkcijai ir jas eksportavo į JAV, taip uždirbdamos ir užmegzdamos

ryšius su naujais prekybos partneriais. Vis dėlto, konfliktas tarp JAV ir Kinijos prisidėjo prie pasaulio ekonomikos ir gamybos apimčių lėtėjimo.

LITERATŪRA

1. Bown, C., (2021). *US-China phase one tracker: China's purchases US goods* [žiūrėta 2021-10-04]. Prieiga per internetą: https://www.piie.com/research/piie-charts/us-china-phase-one-tracker-chinas-purchases-us-goods.
2. Bown, C., (2021). *US-China trade war tariffs, date, chart.* Paimta iš Piie charts tinklapio [žiūrėta 2021-10-04]. Prieiga per internetą: https://www.piie.com/research/piie-charts/us-china-trade-war-tariffs-date-chart.
3. Corporate Finance Institute, (2015). *Trade Wars.* Paimta iš CFI tinklapio [žiūrėta 2021-09-28]. Prieiga per internetą: https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/trade-wars/.
4. Eurasian Reasearch Institute, (2020). *US-China Trade War: Economic Causes and Consequences.* Paimta iš Eurasian Research Institute [žiūrėta 2021-09-28]. Prieiga per internetą: https://www.eurasian-research.org/publication/us-china-trade-war-economic-causes-and-consequences/.
5. Huang, Y., Smith. J., (2020). *In U.S.-China Trade War, New Supply Chains Rattle Markets chart.* Paimta iš Carnegie Endowment For International Peace tinklapio [žiūrėta 2021-10-06]. Prieiga per internetą: https://carnegieendowment.org/2020/06/24/in-u.s.-china-trade-war-new-supply-chains-rattle-markets-pub-82145.
6. Yihan, M., (2021). *Merchandise trade balance of China 2010-2020.* Paimta iš Statista tinklapio [žiūrėta 2021-10-22]. Prieiga per internetą: https://www.statista.com/statistics/263632/trade-balance-of-china/.
7. Yihan, M., (2021). *U.S.-China trade deficit 2013-2019.* Paimta iš Statista tinklapio [žiūrėta 2021-10-24]. Prieiga per internetą: https://www.statista.com/statistics/939402/us-china-trade-deficit/.
8. Isru, A., (2019). *What is the Cause of the US-China Trade War?.* Paimta iš Blackwell Global tinklapio [žiūrėta 2021-09-31]. Prieiga per internetą: https://blackwellglobal.com/what-is-the-cause-of-the-us-china-trade-war/.
9. Mullen, A., (2021). *US-China trade war timeline: key dates and events since July 2018.* Paimta iš Economy tinklapio [žiūrėta 2021-09-31]. Prieiga per internetą: https://www.scmp.com/economy/china-economy/article/3146489/us-china-trade-war-timeline-key-dates-and-events-july-2018
10. Pham, S. (2018). *How much has the US lost from China's IP theft?*. Paimta iš Bussines tinklapio [žiūrėta 2021-09-28]. Prieiga per internetą: https://money.cnn.com/2018/03/23/technology/china-us-trump-tariffs-ip-theft/index.html.
11. Pilinkienė, V., (2016). *Tarptautinė ekonomika*. Kaunas: Technologija.
12. Reuters, (2019). *Tariffs lead to global slowdown.* Paimta iš Reuters tinklapio [žiūrėta 2021-10-22]. Prieiga per internetą: *https://graphics.reuters.com/USA-TRADE-SLOWDOWN/0100B2HH1SK/index.html.*
13. Reuters, (2021). *U.S.-China trade war has cost up to 245,000 U.S. jobs: business group study*. Paimta iš Reuters tinklapio [žiūrėta 2021-10-22]. Prieiga per internetą: https://www.reuters.com/article/us-usa-trade-china-jobs-idUSKBN29J2O9.
14. Rimaitė, M., (2018). *JAV ir Kinija: muitų karas tarp stipriausių pasaulio valstybių*. Paimta iš Kauno žinios tinklapio [žiūrėta 2021-09-30]. Prieiga per internetą: https://kaunozinios.lt/pasaulis/jav-ir-kinija-muitu-karas-tarp-stipriausiu-pasaulio-valstybiu_112400.html.
15. Rosenbaum, E., (2019). *1 in 5 corporations say China has stolen their IP within the last year: CNBC CFO survey*. Paimta iš The bottom line tinklapio [žiūrėta 2021-09-28]. Prieiga per internetą: https://www.cnbc.com/2019/02/28/1-in-5-companies-say-china-stole-their-ip-within-the-last-year-cnbc.html.

16. Schacht, K. (2020). *The real winners og f the US-China trade dispute.* Paimta iš Made for minds tinklapio [žiūrėta 2021-10-24]. Prieiga per internetą: https://www.dw.com/en/the-real-winners-of-the-us-china-trade-dispute/a-55420269.

17. The World Bank, (2021). *GDP growth (annual %) – China.* Paimta iš The World Bank tinklapio [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=CN&start=2017.

18. Urbšienė, L., (2020). *Macroeconomic Effects of Trade Tariffs: A Case Study of the U.S.-China Trade War Effects on the Economy of the United States chart.* Paimta iš Vilniaus universiteto leidyklos tinklapio [žiūrėta 2021-10-05]. Prieiga per internetą:https://www.journals.vu.lt/omee/article/view/19646/21276.

19. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (2009). *Visuotinė Lietuvių enciklopedija: VLE.15. Mezas – Nagurskiai. I-XV tomo papildymai.* Mokslo ir Enciklopedijų Leidybos Inst.

CONSEQUENCES OF THE US-CHINA TRADE WAR ON THE WORLD ECONOMY

UGNĖ GRIGAITYTĖ
Kaunas University of Technology
Advisor prof. dr. Vaida Pilinkienė

SUMMARY

In today's world, the diversity of goods is becoming increasingly important for consumers, which has a direct impact on international trade and competition between countries. To protect the country's market, states pursue protectionist economic policies, which often leads to disagreements between the parties. This article analyses the causes and timeline of the trade war between the United States and China and its consequences for the world economy.

ŽYDŲ KULTŪROS IR PAVELDO OBJEKTŲ KAIŠIADORIŲ RAJONE PRITAIKYMAS LIETUVOS TURIZMUI

KAROLINA JOCIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Žydų pirmosios bendruomenės Lietuvos etnografinėje teritorijoje pasirodė, kaip manoma, dar XIV a., kai Vytautas suteikia privilegiją žydams. Įsitvirtinimas nuo pat pirmųjų žydų paminėjimų buvo sunkintas tiek kai kurių didžiųjų kunigaikščių, tiek ir žymiai vėlesniais periodais, ypač carinės Rusijos valdžios metais XIX amžiuje. Nepaisant suvaržymų, žydai kūrėsi vis naujose, prekybai palankesnėse teritorijose. Panašiai susiklostė ir Kaišiadorių rajone esančiose gyvenvietėse, kai nutiestos geležinkelio linijos dėka, buvo galima plėsti prekybos ryšius, pritraukti gretimų gyvenviečių pirkėjus. Taip kūrėsi žydų „štetlai“, tokie kaip Kaišiadorys, Žasliai, Žiežmariai, kuriuose žydų skaičius dažnai būdavo didesnis nei pačių lietuvių. Kiek mažesnis žydų susitelkimas buvo Kaišiadorių rajone esančiame Darsūniškyje, tačiau ši gyvenvietė istoriniuose šaltiniuose minima, kaip viena pirmųjų, kurioje žydai įsigijo žemių. Visgi, toks sėkmingas žydų bendruomenių įsitvirtinimas, lydėtas verslų, kultūrinės-visuomeninės veiklos, sinagogų, kultūros centrų kūrimo, buvo sustabdytas XX a. 4 dešimtmečio įvykių, kai nacių vykdyta antisemitizmo banga pasiekė ir Lietuvą, kurią sekė ir vykdytas genocidas. Holokausto įvykiai lietė ir Kaišiadorių rajono žydus. Tačiau, nepaisant šios juodos istorijos dėmės, žydų istorija kartu su žydų kultūros ir paveldo palikimu nėra ir negali būti atskirta nuo bendros Lietuvos istorijos.

Apsiribojus ties Kaišiadorių rajono žydais ir jų gilia istorija čia, siekta įvertinti rajone esančius kultūros ir paveldo objektus, aptarti jų istoriją. Objektai suskirstyti į senąsias žydų kapines, rajone esančias sinagogas ir žydiškos architektūros pastatus. Toks skirstymas ir bendra žydų paveldo politikos situacija pasitelkta atliekant tyrimą. Interviu metodu, apklausus 8 respondentus, įvertinamas žmonių domėjimasis konkrečiai Kaišiadorių žydų paveldiniu palikimu, analizuojamas išskirtų objektų patrauklumas bendrame Lietuvos turizmo kontekste, išskiriamos jų nuomone pagrindinės problemos, siūlomi ir sprendimo variantai.

ĮVADAS

Tyrimo aktualumas. 1941-aisiais metais prasidėjęs žydų genocidas, kurio metu naciai ir jų bendrininkai naikino žmones dėl jų etninės kilmės ar politinių įsitikinimų, paliko ryškų pėdsaką viso pasaulio mastu, liečiant ir Lietuvą. Šiems įvykiams paminėti ir žydų tautai pagerbti, 2021-aisiais metais minimos Lietuvos žydų genocido aukų atminimo 80-osios Holokausto pradžios metines. Pasaulyje, o ir Lietuvoje gausu įvairių renginių, paminėjimų, susitikimų skirtų būtent šiai dienai atminti. Tokiu būdu siekiama atsisukti į žydų kultūrą, paveldą, kuris stipriai ir neatskiriamai yra įsiliejęs į Lietuvos bendrą istorijos kontekstą ir yra tiek pat svarbus, kaip ir bet kurios kitos etninės mažumos paliktas indėlis. Būtų sunku nepastebėti Lietuvos miestuose ir miesteliuose, jų apylinkėse paliktų žydų sinagogų, memorialų, ištisų jų gyventų kvartalų, išskirtinių pastatų, kurie yra tapę saugomais objektais ir neatskiriama kultūrinio turizmo dalimi. Visgi, Lietuvoje nėra plačiai nagrinėtas ir tirtas žydų paveldo pritaikomumas turizmui, nors didesni miestai, kuriuose gyveno didelės žydų bendruomenės ir yra sulaukusios dėmesio, mažesnių gyvenviečių tyrimų nebuvo imtasi tiek daug. Galima tik spėti, kad tokio tipo tyrimas būtų per daug siauras ir glaustas, tačiau tuo pačiu šis darbas neabejotinai yra svarbus ir nė kiek nenublanksta prieš kitų, didesnių miestų žydų istoriją ir paveldą. Tad siekiant daugiau dėmesio skirti mažesnių gyvenviečių žydų paveldo objektams ir atskleisti jų pritaikomumą Lietuvos turizmui, pasirinkau Kaišiadorių rajone esančias gyvenvietes ir čia esančius žydų kultūros ir paveldo objektus. Tyrimas apima ne tik Kaišiadorių miestą, bet taip pat Žiežmarius, Darsūniškį ir Žaslius, jų apylinkėse esančius žydų kultūros ir paveldo objektus. Konkrečiai Kaišiadorių rajono žydų paveldui skirtų tyriamųjų darbų nėra daug, paveldo objektai dažniau įtraukti į platesnes temas ir yra tik maža dalis viso darbo. Kultūriniam turizmui užimant vis

didesnę vietą turizmo srityje, tampa svarbu išanalizuoti galimas ir potencialias kultūros vietas į kurias galima, idėjus bent šiek tiek pastangų pritraukti naują, besidomintį turistą.

Tyrimo problema. Žydų istorija yra gana plačiai ir išsamiai nagrinėjama, aprėpiant įvairias jos perspektyvas. Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo išleista nemažai fundamentalių mokslinių darbų, tačiau dauguma jų apima gana plačią žydų, kaip etninės grupės istoriją, neatskiriant mažesnių bendruomenių. Visgi, mažesnių gyvenviečių žydų istorija ir jų palikimas šiandienos visuomenei nėra plačiau aptartas, juolab, sunku rasti darbų, kuriuose būtų nagrinėjamas žydų kultūros ir paveldo objektų pritaikomumas Lietuvos turizmui.

Tyrimo objektas – Kaišiadorių rajone esančių žydų kultūros ir paveldo objektų pritaikymas Lietuvos turizmui.

Tyrime išsikeltas **tikslas** – atskleisti Kaišiadorių rajono žydų kultūros ir paveldo objektų pritaikomumą Lietuvos turizmui.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti žydų istorijos Lietuvoje ir Kaišiadorių rajone istoriją.
2. Išanalizuoti su žydų bendruomenių istorija susijusius objektus Kaišiadorių rajone.
3. Išnagrinėti Kaišiadorių rajono žydų kultūros ir paveldo objektų pritaikomumą Lietuvos turizmui.

Realizuojant iškeltus uždavinius, analizuojant bei sisteminant istoriografijoje ir šaltiniuose rastą medžiagą, buvo taikomi aprašomasis, analizės ir sintezės **metodai**, tyrimajai daliai pasitelktas kokybinis tyrimas - interviu.

ŽYDŲ ISTORIJOS LIETUVOJE IR KAIŠIADORIŲ RAJONE ISTORIJA

Etnografinėje Lietuvos teritorijoje pirmosios žydų bendruomenės susiformavo kaip manoma dar XIV a., susikūrus Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei (toliau – LDK) kartu su Vytauto privilegija Brastos žydams. Po keletos šimtmečių Lietuvoje jau buvo 15 žydų bendruomenių, daugiausiai dabartinėje Baltarusijos teritorijoje. Tiesa, žydų įsitvirtinimą sunkino tam tikri priimami nutarimai. Vienas tokių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro 1495 m. spalio 5 d. priimtas sprendimas – išvaryti žydus iš LDK teritorijos, o norintiems likti reikėjo krikštytis, visų kitų laukė tremtis. (Maciulevičius, 2014, p. 57) Visgi, grįžti leista, sugrįžo ištremtieji, žydų bendruomenės pasipildė ir iš Vakarų ir Vidurio Europos atvykusių.

Lenkų istorikės Maria Ciesla atliktais tyrimais pastebima, kad, visgi, daugiausiai žydų LDK įsikūrė apie XVII-XVIII a. (Meilus, 2020, p. 199) Antroje XVII a. pusėje savo dydžiu ir gausumu išsiskyrė Kėdainių, Biržų, Vyžuonų bendruomenės, kiek vėliau pirmą kartą paminėtos Panevėžio, Kražių žydų bendruomenės. XVII a. pabaigoje minimi ir Kaišiadorių rajono Kruonio žydai, minima Žiežmarių žydams suteikta privilegija. Tad matome, kad žydų atsiradimo skirtingose Lietuvos srityse datavimas yra skirtingas. Kuriantis žydams, kilo ir jų gyvenamieji pastatai, kūrėsi verslai, statytos sinagogos. Tiesa, kai kurie žydų veiksmai buvo varžyti. Pavyzdžiui maldos namai negalėjo būti statyti miestelio centre, sinagogų pastatai negalėjo būti panašūs į krikščionių maldos namus. Šis apribojimas nukreiptas prieš žydus nebuvo vienintelis. Lietuvai patekus į carinės Rusijos sudėtį, žydai neliko nepastebėti. Šie laikyti „visuomenei kenksmingais asmenimis“. Galima paminėti šiaurės vakarų Lietuvos žydų atvejį, kurie turėjo paklusti 1804 m. statute numatytai nuostatai. Pagal ją žydai negalėjo užsiimti verslu, žydams drausta gyventi kaimo vietovėse. (Rupeikienė, 2005, p. 116). Carinės Rusijos laikotarpiu žydams bene sunkiausias buvo 1827-1855 m. laikotarpis, kai caro Nikolajaus I įsaku mažamečiai žydų vaikai buvo pradėti imti į rekrūtus 25-iems metams. Šiuo klausimu daugiausiai nukentėjo neturtingieji, neturintys darbo žydai, o tai kėlė vargšų pasipiktinimą, tuo pačiu skaldė žydų bendruomenes. (Vareikis, 2000, p. 32) Be to, žydai susilaukė

neigiamo požiūrio ir iš lietuvių katalikų. Toks nusistatymas galėjo ateiti iš viduramžių, kai vyravo antijudėjinė tradicija, tačiau antisemitizmas pastebimas ir XX a. pabaigoje, kuriantis moderniajai Lietuvos visuomenei. Čia taip pat kreiptinas dėmesys į krikščionybės ir judaizmo priešpriešą, o ir patys lietuviai žydus laikė svetimais, kitokiais dėl skirtingų kultūrų, religijų bei papročių.(Venclauskas, 2008, p. 4) Sustiprėjęs antisemitizmas jaustas ir po 1863 m. sukilimo, grįstas ekonominiais ir rasiniais motyvais, bet tuo pačiu ir jau minėtu religiniu aspektu.

Bendrame Lietuvos žydų istorijos kontekste svarbią vietą užėmė Kaišiadorių rajono žydai. Svarbu pažymėti, kad dėl patogios geografinės padėties ir istoriškai susiklosčiusių aplinkybių Kaišiadorių rajone gyveno ne tik žydų tautybės žmonės, čia kūrėsi gyveno ir kitos etninės, tautinės mažumos, tokios kaip karaimai, totoriai. Visgi, išskirtinę vietą šio rajono istorijoje užėmė žydai. Vieni pirmųjų žydų paminėjimų šiose apylinkėse siejami su XV a., kai žydai čia įsigijo žemių Darsūniškio ir Trakų pavietuose. Kiek vėliau, XVI a. viduryje žydai apsigyvena Žasliuose, keletas skirtingų versijų yra apie Žiežmariuose gyvenusius žydus. Pagal vieną jų žydai apsigyveno čia XVI a. viduryje, pagal kitą – XVII a. antroje pusėje. Rajono centre – Kaišiadoryse, žydai apsigyvena gana vėlai – XIX a.

Seniausias žydų apsigyvenimas Darsūniškio teritorijoje, gali būti siejamas su faktu, jog pats Darsūniškis laikomas viena seniausių gyvenviečių Lietuvoje. Pirmi paminėjimai pasirodo dar XIV a., o didesnis teritorijos ir gyventojų skaičiaus augimas pastebimas iškart po Žalgirio mūšio, kai buvo jaučiamas prekybos pagyvėjimas, šalia einantys prekybos keliai. Kituose šaltiniuose minima, kad žydai Darsūniškyje apsigyveno žymiai vėliau – XVIII a. pabaigoje. Visgi, XVIII a. pabaigoje padidėjus Darsūniškio žydų bendruomenei įkuriamas kahalas (žydų bendruomenė, turinti balsavimo teisę). Numanu, kad tokia privilegija didino gyvenusių žydų skaičių, o tai nulėmė ir pirmosios sinagogos statybas.

Rajone vienu didžiausiu „štetlu“ laikyti – Žiežmariai. Pastarųjų paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose taip pat gana ankstyvas – 1348 m. Strėvos mūšio su kryžiuočiais aprašyme. Minimas Žiežmarių valsčius, dvaras, o nuo 1497 m. Žiežmariai pradėti vadinti miesteliu. Žiežmarių spartesnis plėtimasis prasidėjo sulig XVI a., manoma, kad šio šimtmečio pradžioje pastatyta pirmoji medinė bažnyčia, miestelis gauna Magderburgo miesto teises ir tampa svarbiu prekybos punktu, pagyvėjo amatai. Tokį įsibėgėjusį vystymąsį sustabdė XVII a. įvykiai – karai, gaisrai, maras. Tik į šimtmečio pabaigą Žiežmariai atsigauna – sugrįžta pirkliai, atsikėlė ir žydų. Visgi, pastebimi ir tam tikri nesutarimai. Yra žinoma, kad Žiežmarių klebonas 1677 m. bylinėjosi su miestelio žydais, kurie trukdė atstatyti sugriauta kleboniją, vėliau jau klebonas nenorėjo leisti statyti žydams sinagogos, nes pastarieji neturėjo leidimo. Be to, 1690 m. iškilusiai sinagogai priešinosi Vilniaus vyskupas, kuris iki statybų, grasino žydus nubausti už šį sumanymą. (Jonykas, 2020) Tačiau Jono Kazimiero privilegijos dėka, sinagoga sėkmingai atverta kaip žydų maldos namai, o praėjus daugiau nei dviems šimtmečiams Žiežmariuose stovėjo net keturios sinagogos. Deja, XX a. pradžioje gaisras suniokojo visas sinagogas, kiek vėliau atstatyta tik viena iš jų.

Rajono centras – Kaišiadorių miestas, dar vienas žydų „štetlas“, savo istoriją pradėjęs bene kartu su pačių Kaišiadorių įkūrimu. Laikoma, kad miestas įkurtas XIX a., kai buvo nutiesta geležinkelio linija, lėmusi geresnes sąlygas prekybai. Būtent pastarosios vedami, čia kėlėsi gyventojai, kurių tarpe ir pirmosios keturios žydų. Žydai daugiausiai vertėsi mediena ir jos ruošiniais, tačiau pagrinde tai buvęs vyrų darbas. Moterys rūpinosi viešbučiais, smuklėmis ir mažomis krautuvėlėmis. Žydų tarpe veikė smulkieji prekiautojai, dalyvavę turguose. Minėtas geležinkelis ir jo dėka išsiplėtusios prekybos galimybės, turėjo įtakos tam, kad prieš pat I pasaulinį karą Kaišiadoryse gyveno apie 60 žydų šeimų, kurios įkūrė religinę mokyklą, maldos namus, žydų biblioteką. (Latvytė, p. 52)

Netoli esantys Žasliai taip pat išsiskyrė žydų tautybės gyventojais. 1555 m. paminėti trylika Žasliuose gyvenusių žydų, kurie skundėsi Lietuvos didžiajam kungaikščiui Žygimantui Augustui, kad jiems grasina Trakų vaivada. XVII – XVIII amžiai kaip ir visoje Lietuvai, taip ir Žasliams buvo

sunkūs, o tai geriausiai atsispindėjo žymiai sumažėjusiame gyventojų skaičiuje. Atgimimas pastebimas XVIII a. viduryje, kai žydai ir vėl čia atsikelia. Jų padaugėjimas siejamas su tuo laiku, kai Žaslių seniūnu tapo Vilniaus akademijos auklėtinis, Edukacinės komisijos iniciatorius, ATR žymus veikėjas – Joachimas Liutautas Chreptavičius. Didžiausias žydų kiekis datuojamas XIX a. pabaigoje – 1897 m. surašymo duomenimis iš 1955 miestelio gyventojų 1325 buvo žydai. Šis prieaugis taip pat siejamas su šalia nutiesta geležinkelio linija Vilnius – Kaunas. Pirmieji žydų maldos namai Žasliuose pirmą kartą paminėti 1782 m., vėliau iškilo dar viena sinagoga, priklausiusi chasidams. Tai žydų religinio judėjimo atstovai, tikintys, kad žmogus Dievą gali pasiekti įdėdamas į širdį maldos žodžius.

Ypatingą ir įvairiapusę vertę žydai kūrė atsikuriant Lietuvos valstybei, o ir tarpukarinėje Lietuvoje. Šie įsitraukė į valstybės reikalus, užėmė gana svarbias pozicijas politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Vaduojantis iš Carinės Rusijos gniaužtų, šie buvo ypač suinteresuoti Lietuvos valstybės gyvavimu, stiprėjimu. Toks žydų aktyvumas skleidėsi įvairiomis formomis. Didesniuose miestuose, bendruomenėse žydai veikė plačiame spektre veiklų – būrėsi ir kūrė draugijas, kurios apėmė labdarą, savišalpą, kultūrą, ekonomikos problemas. Tokios draugijos veikė ir Kaišiadorių rajone. Viena tokių labdaros organizacijų – „Gmilut chesed“ („Malonės draugija“) veikė Kaišiadoryse, Žasliuose ir Žiežmariuose. (Tamošaitytė, 2013, p. 27) Tarpukario metais Žiežmariuose, Žasliuose, Kaišiadoryse veikė žydų sinagogos, mokyklos, bibliotekos, amatininkų asociacijos, veikė ir klestėjo žydų verslai – tai ir siuvyklos, avalynės taisyklos, kirpyklos, mėsinės, laikrodinės. Pavyzdžiui Žasliuose 1936 m. duomenimis miestelyje veikė 51 žydų krautuvė, kai tuo tarpu lietuvių tik viena. Kaišiadorių žydai valdė kepyklas, iškepančias net kelis šimtus kilogramų duonos gaminių, dirbo medienos dirbtuvėse. Taigi, akivaizdu, kad žydų bendruomenės istorija visame Lietuvos kontekste sudaro ryškią, neatskiriamą dalį istorijos puslapiuose.

Tokį sėkmingą įsitvirtinimą nutraukė XX amžiaus 4 dešimtmečio įvykiai - prasidėję Antrojo Pasaulino karo veiksmai. Tuo laiku, 1939 m. rugpjūčio 23 dieną, pasirašytas Molotovo -Ribentropo paktas, po kurio, Lietuvos teritorija pateko į Vokietijos įtakos sferą. Ši sutartis suteikė vokiečių valdžiai galią kontroliuoti visą Lietuvos valstybės veiklą. Antrojo Pasaulinio karo veiksmai Lietuvoje prasidėjo 1941 m. birželio 22 dieną, kai vokiečių kariai užėmė Lietuvą. Sulig šia okupacija prasidėjo vokiečių skleista antisemitizmo banga, kurią sekė masinės žydų žudynės. Pirmosios jos Lietuvoje įvykdytos Gargžduose, nužudant apie 200 žydų. Vėliau naciai pasiekę Kauną, Vilijampolėje iššudo dar apie 800 žydų. Tokios „akcijos” vykdytos įvairiuose miestuose, įkuriant getus arba suvarant į kokią nors kitą, žudymui paskirtą teritoriją. Žudymai neaplenkė ir Kaišiadorių rajono. Pirmosios aukos Kaišiadoryse buvo miesto rabinas Dovidas Aronas Jaffe. Kita auka tapo gimnazistas Zilbertas, nušautas gatvėje. (Jakulytė-Vasil, 2013, p. 138) Vėliau sekė žydų masiniai suėmimai, vokiečių komendantas leido įsakymus dėl būtinybės žydams dėvėti skiriamąją Dovydo žvaigždę, laisvės ribojimo, disponavimo turtu. Nuspręsta kurti žydų getą Kaišiadoryse - Vytauto gatvėje, netoli sinagogos, kur kalinti ir Žaslių, Žiežmarių žydai, viso įkalinta apie 1911 asmenų. Galiausiai, gavus likvidavimo įsakymą, netoli Žiežmarių esančiuose Strošiūnuose 1941 08 28 d. žiauriai nukankinti ir užkasti apie 1800 žydų tautybės moterų ir vyrų, gyvenusių Žasliuose, Žiežmariuose ir Kaišiadoryse. (Jakulytė-Vasil, 2013, p. 139) Giliau miške, prie daubos, sekančią dieną sušaudyta dar arti 800 žmonių. Žiežmariuose panašiu metu 150 žydų moterys su vaikais buvo uždaryti sinagogoje, sekančią dieną visi jie suvaryti ir sušaudyti Triliškių dvaro teritorijoje. Visų nužudytųjų daiktai vėliau suvežti į Žiežmarių sinagogą, kuriuos galiausiai išdalino vietos gyventojams[1]. Tiesa, istoriografijoje minima ir kur kas vėliau veikusi Žiežmarių darbo stovykla. Panaši į ją veikė ir Kaišiadoryse, kur žydai dirbo durpynuose. Žiežmarių stovykloje sunkius ir nepakeliamus darbus dirbo ne tik vyrai, bet ir moterys, vaikai, vyresnio amžiaus žmonės.

Visgi, Holokaustas nesugebėjo sunaikinti atminties tų, kurie prisimena tiek XX a. 4 dešimtmečio įvykius, tiek ir tų, kurie domisi bendra Lietuvos istorija, iškiliomis asmenybėmis,

[1] http://www.voruta.lt/holokaustas-lietuvos-provincijoje-1941-metais-zydu-zudynes-traku-apskrityje/

paliktu kultūriniu paveldu. Viso to priešakyje išlikusios žydų bendruomenių paliktos saugotinos ir brangintinos vertybės, menančios žydų tautą, žadinančios didesnį domėjimąsį jų indėliu valstybei. Žydų istorija Lietuvoje ir Kaišiadorių rajono miestuose, miesteliuose užima svarbią, neatskiriamą dalį valstybės istorijoje nuo pat pirmųjų minėjimų iki šių dienų žydų tematikos aktualinimo, paveldosauginių klausimų, paveldo objektų priartinimo visuomenei, didesnio jo populiarinimo, patrauklumo turizmui didinimo.

ŽYDŲ BENDRUOMENIŲ PAVELDO OBJEKTAI KAIŠIADORIŲ RAJONE

Senosios žydų kapinės

Senųjų žydų kapinių Lietuvoje priskaičiuojama apie 200. Žinoma, kapinių buvo kur kas daugiau, tačiau po Holokausto įvykių, sovietų valdžia nesirūpino jų išsaugojimu, dalis sulyginta su žeme, teritorijos pritaikytos visai kitoms reikmėms. Tokia situacija susiklostė pavyzdžiui Skuodo žydų kapinėse, iš kurių išvežti antkapiai panaudoti statybų darbuose. Čia likę keli antkapiai panaudoti atminimo paminklui pagaminti – antkapinių paminklų fragmentai įbetonuoti į išlietą betono šešiakampę žvaigždę. Situacija pasikeitė Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, kai Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė nutarimą „Dėl žydų genocido aukų kapų ir kapinių sutvarkymo ir paveldo ženklinimo“, už kurio vykdymą atsakingos tapo savivaldybės. Perimus kapinių priežiūrą savivaldos įstaigoms, saugojimo darbai prasidėjo, tačiau jų tempai buvo gana lėtoki. Tad pradėta kurti įvairias iniciatyvas, stengiantis atkeipti visuomenės didesnį dėmesį į žydų bendruomenių kapus, kapines, koks svarbus ir reikšmingas palikimas tai yra ar bent turėtų būti šiandienos žmogui. Siekiama įskiepyti suvokimą, kad Lietuvos žydų kapinės nėra vien tik palaidojimo vieta, bet tai taip pat neatskiriama Lietuvos istorijos dalis, turinti ir meninę vertę.

Vienas tokių projektų žydų kapinių išsaugojimui – „Maceva“. Šis žodis hebrajų kalba reiškia „paminklinį akmenį“. Projekto iniciatorių tikslas išsaugoti ateinančioms kartoms ir Lietuvai litvakų bendruomenės buvimo ženklus ir senąsias žydų kapines. Tokiu būdu buvo sukurtas „Maceva“ kapinių žemėlapis Lietuvoje, kur pateikiama tiksli arba apytikslė kapinių vieta, sukelti skaitmenizuoti antkapiniai paminklai. Šios pelno nesiekiančios įstaigos savanoriai tvarko kapinaites, atgaivina paminklinius akmenis, stengiasi identifikuoti užrašus ant jų, sukuria kapinių planą.

Kaišiadorių rajone likusios kelios senosios žydų kapinės – Kaišiadorių žydų senosios kapinės Kaišiadorėlių kaime, Žaslių žydų senosios kapinės Nauježerio kaime, Darsūniškio senosios kapinės, senosios Žiežmarių kapinės. Visgi, daugumos jų būklė dėl netinkamos priežiūros sovietmečiu, yra gana prasta. Visos šios kapinės yra saugotinas kultūros paveldas, įtrauktas į Kultūros vertybių registrą. Į registrą įtrauktų kapinių priežiūrą garantuoja jų savininkai ir valdytojai – šiuo atveju vietos savivaldybės, užtikrinant vertybių fizinės būklės stabilumą.

Kaišiadorių senosios žydų kapinės – Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žiežmarių apylinkės seniūnija, Kaišiadorėlių kaimas. Kodas – 22056. Registre įregistruotas 1996-09-27. Šios kapinės beveik visos sunaikintos, suniokotos išlikę tik keli paminkliniai akmenys ar jų liekanos. Trys išlikę antkapiai 1922-ųjų metų, ketvirtas – 1925 m., ant penktojo paminklo tik fragmentas. Ant vieno iš anktapių įskaitoma Giso pavardė. Paminklai granitiniai, iš lauko akmenų, raudonų plytų mūro, betoniniai. 1991 m. kapinės aptvertos tvora, pastatytas informacinis paminklas. Daugiausiai paminklų šiaurinėje kapinių dalyje.

1 pav. **Kaišiadorių senosios žydų kapinės**
(Brėžinys Jociūtė, 2021)

Žaslių miestelio žydų senosios kapinės – 1997 m. atlikto tyrimo metu buvo užfiksuota 102 išlikę antkapiai, kurių seniausias – 1848 m., vėlyviausias – 1940 m. Įrengta informacinė lenta.

2 pav. **Žaslių žydų senosios kapinės**
(Brėžinys Jociūtė, 2021)

Darsūniškio, Kruonio žydų senųjų kapinių su žudynių vieta ir kapais kompleksas – Kaišiadorių rajono savivaldybė, Kruonio seniūnija, Darsūniškio kaimas. Kodas – 38349. Registre įregistruotas 2014-12-16 d. XIX-XX amžiaus kapinėse išliko apie 60 įvairių formų rausvo, pilko, tašyto granito, betono antkapinių paminklų su iškaltais memorialiniais įrašais hebrajų kalba.

3 pav. **Darsūniškio, Kruonio žydų senųjų kapinių su žudynių vieta ir kapais kompleksas**
(Brėžinys Jociūtė, 2021)

Žiežmarių žydų senųjų kapinių bei Lietuvos partizanų užkasimo vietos ir kapo komplekso žydų senosios kapinės – Kaišiadorių rajono savivaldybė, Žiežmarių seniūnija, Žiežmariai. Kodas – 22057. Registre įregistruotas 1996-09-27. Kapinėse randama apie 40 įvairių stilių ir formų lauko akmens, betoniniai ir antkapiniai paminklai su iškaltais memorialiniais įrašais hebrajų rašmenimis.

4 pav. **Žiežmarių žydų senųjų kapinių bei Lietuvos partizanų užkasimo vietos ir kapo komplekso žydų senosios kapinės**

Pagal Kultūros paveldo departamento puslapyje esančius duomenis antkapinių paminklų ir jų fragmentų išliko tik maža dalis, daugiausia jų išlikę Pietinėje ir Vakarinėje kapinių dalyse. Dalis antkapinių paminklų susmegę į žemę, kapinės apleistos, sovietmečiu didelė dalis antkapinių paminklų išvartyti, sudaužyti. 1991 m. kapinių teritorija aptverta metaline tvora.

ŽIEŽMARIŲ SINAGOGA

Ši sinagoga žydų miestelyje – štetle – statyta XIX amžiaus viduryje, jos architektūroje jaučiama romantizmo įtaka. Kilus gaisrui, 1920 metais - atstatyta. Monumentalaus tūrio, ištęsto stačiakampio plano sinagoga, orientuota ŠV-PR kryptimi, su pristatyta išorine laiptine prie pastato V kampo. Statinys statytas naudojant sienojų, apkaltas vertikaliai lentomis su lentjuostėmis, cokolis akmens mūro ir raudonų plytų. (Jonynas, 2020) Įėjimas į sinagogą yra ties PV fasado viduriu. Sinagogos pirmo aukšto planas suskirstytas į 4 patalpas: 3 mažesnės yra tik įėjus į pastatą ir dar viena didžioji už jų. Suskirstyta į vyrų ir moterų sales. (Kuncevičius, Poškienė ir Šmigelskas, 2017, p. 269) Vyrų salę apšvietė 18 arkinių langų. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Žiežmarių žydų bendruomenė turėjo apie tūkstantį narių, kurie sinagogoje ne tik melsdavosi. Sinagoga taip pat buvo mokymo ir bendruomenės gyvenimo centras. Po karo Žiežmariuose žydų nebeliko, o unikali sinagoga daugelį metų buvo paversta sandėliu. Nuo 1980-ųjų pastatas buvo nenaudojamas.

Dabar tai viena iš keturiolikos medinių sinagogų Lietuvoje. Maldų salės viduryje išliko dvi iš keturių kolonų, kažkada juosusių bimą (paaukštinimą, kur skaitoma Tora). Moterų galerijoje sinagogos antrame aukšte išliko arkinės angos. Dauguma interjero papuošimų išnyko, tačiau išliko medinė rozetė virš bimos ir centrinių kolonų – piliorų kapiteliai, keli nedideli sienų tapybos fragmentai ant tinkuotų sienų. 2017 m. vykdyti archeologiniai darbai sinagogos viduje. Žvalgant aptikta keliolika skirtingo laikotarpio kalimo monetų, 3 Napoleono armijos kareivių aprangos sagos, kišeninio laikrodžio raktas, koklių, keramikos šukių, vinių. (Kuncevičius, Poškienė ir Šmigelskas, 2017, p. 269) Taip pat prie didžiosios PR sienos, ties jos centru atidengtas pamatų fragmentas, mūrytas iš skaldytų ir neskaldytų akmenų. Aptikti koklinių krosnių padai, manoma, kad tokių krosnių buvo trys. Pradėti restauravimo darbai – likviduota avarijos grėsmė, sutvarkytos stogo ir perdangų konstrukcijos, restauruotas, suremontuotas stogas bei fasadas. Vėliau atlikti ir vidaus apdailos darbai – restauruotos lubos, konservuotos - kolonos, sienų tinklas, grindys. Restauruota Žiežmarių sinagoga duris atvėrė tik 2021 m. rugsėjo mėnesį. Tikimasi, kad čia rengiamos parodos, renginiai suburs tiek vietos gyventojus, tiek atvykstančius turistus, besidominčius žydų bendruomenių istorija.

ŽASLIŲ SINAGOGOS

Žasliuose gyvenusi gausi žydų bendruomenė manoma turėjo net tris veikiančias sinagogas. Deja, apie vieną jų yra turimas tik ribotas kiekis žinių, neidentifikavus jos vietos. Netoli Žaslių miestelio centrinės aikštės, šiek tiek į pietus vis dar stovi dvi žydų ortodoksų ir chasidų sinagogos. Po XX a. pradžios gaisrų, suniokojusių medines sinagogas, sumanyta statyti naujus, tik šįkart

mūrinius sinagogų pastatus. Projektu rūpinosi statybos technikas Antonas Filipovičius-Dubovnikas, pastatęs dar vienus žydų maldos namus ir Vilniuje. Žaslių dvi sinagogos statytos šalia viena kitos, o projektavimo metu buvo sumanyta tarpe jų įrengti žydų kultūros centrą. Suprojektuotuose maldos namuose atskirtos moterų ir vyrų erdvės.

Prasminga pažymėti, kad chasidai buvo dar viena judaizmo krypties tikintieji, kurios atstovai atspindėjo idėjinę judaizmo ideologiją priešingą helenistams – sugraikėjusiems žydams. Chasidams buvo būdingas pasipriešinimas graikų-romėnų įtakai žydų kultūroje. Konkrečiai Žaslių chasidų sinagogos atsiradimas siejamas su XVIII a. pabaiga, kada Lietuvoje pradėjo plisti chasidizmo sąjūdis, atsiradęs Podolėje, Volynėje ir Galicijoje. Lietuvoje chasidai po Vilniaus Gaono bei jo šalininkų sėkmingo pasipriešinimo gyvavo tik kai kuriose Lietuvos ar Vilniaus krašto gyvenvietėse. Tokia bendrija veikė ir Žasliuose, turėjo savus maldos namus. Pastačius naująjį sinagogos pastatą, šis buvo beveik kvadratinio plano, dviaukštis mūrinis pastatas su rytietiškos architektūros elementais fasade. Galima įžvelgti ir istorizmo laikotarpiui būdingus elementus. Sinagoga burdavo chasidų bendruomenę iki pat Antrojo Pasaulinio karo, po kurio sinagoga paversta sandėliais. Sovietmečiu čia veikė administracija, pastato autentiškumas stipriai paveiktas, išlikusi tik vidinė raudonų plytų siena. Tokia situacija leidžia spręsti, kad pastato padėtis yra gana prasta, tačiau sinagoga vis dar mena žydų istoriją Žasliuose ir yra neatskiriama paveldo dalis.

Ortodoksų sinagoga buvo analogiška chasidų, vientisos erdvės. Maldos namai po karo tapo administracinėmis patalpomis, vėliau pramoninių prekių parduotuve. Senosios žydų ortodoksų sinagogos vietoje dabar veikia Žaslių kultūros centras, tapęs kultūriniu židiniu miestelyje. Šalia įkurtas Žaslių tradicinių amatų centras. Abi šios įstaigos plečia vietinių gyventojų matymą ir žydų istorijos suvokimą. Čia vyksta įvairūs renginiai, rengiamos parodos. 2020 m. Žaslių kultūros centro darbuotojai padarė atvirą virtualią parodą „Žydiški Klaido Navicko karpiniai“, kuriuose pristatyti tradiciniai žydų karpiniai Mizrach ir žydų tradicinės šventės popieriaus karpiniuose.

ARCHITEKTŪRINIS ŽYDŲ PALIKIMAS

Kaišiadorių rajone esančios Kaišiadorių, Žiežmarių, Žaslių ir Darsūniškio gyvenvietės pasižymi turtingu architektūriniu žydų palikimu. Tai ir pačių žydų gyventi gyvenamieji pastatai, o taip pat ir bendruomenei skirti pastatai, tokie kaip „Aušros“ kino teatras Žiežmariuose, Žaslių gaisrinė, Berkmanų buvusios manufaktūros pastatas Žasliuose. Rajone žinoma, o ypač miestelių, miestų centruose yra daug ir kitų žydų statytų, gyventų namų, kuriuose veikė arbatinės, parduotuvės ir kitos paslaugų vietos. Unikali ne tik mūrinė architektūra, kurios vienu iš pavyzdžiu galėtų būti jau minėta Žaslių chasidų sinagoga. Išskirtinai svarbus medinis architektūros paveldas. Deja, dalis autentiško ir unikalaus paveldo yra sunaikinta gaisrų, netinkama priežiūra taip pat nulėmė tai, kad pastatų būklė prasta. Dalis jų yra rekonstruota, dalinai pakeičiant pirminę išvaizdą.

Vaikštant gatvelėse, nesunku atskirti žydų gyventus pastatus. Įprastai pastebima, kad žydai pastato nuo gatvės neatskirdavo gėlynų plotais, kaip tai darydavo lietuviai, įėjimas praktiškai prie pat gatvės. Mediniai pastatai dažnai paprastos architektūros, vienaaukščiai, kai kurie su mansardomis, dviaukščiai. Visgi, konkrečiai apie Kaišiadorių rajono žydiškų pastatų architektūrinę vertę nėra daug istoriografinių žinių, o ir tyriamųjų darbų kiekis ribotas.

Visgi, aukščiau įvardinti pastatai Kaišiadorių rajono gyventojams svarbūs buvo ir dėl to, kad juose buvo įsikūrusios tam tikros paslaugų vietos, bendruomenės būrimosi centrai. Buvęs „Aušros“ kino teatras Žiežmariuose, veikė dabartinėje Vilniaus gatvėje. Gyvenamasis namas priklausė žydo Hiršo Rubinavičiaus šeimai. Vienoje pastato pusėje veikė kino teatras, o kitoje gyveno savininkai. Kino filmai rodyti šeštadienio ir sekmadienio vakarais. Yra išlikę ir duomenų apie tai, kokie filmai buvo rodomi. 1931 m. H. Rubinavičius Trakų apskrities viršininko prašė leisti demonstruoti „paveikslą“ (kino filmą) „Moterų pagrobimas Maroke“, „Gyveno dvylika plėšikų“.(Streikauskaitė, 2020)

Žaslių gaisrinė įsikūrė XX a. 3 dešimtmetyje, kai viena žydų bendruomenė iš JAV atsiuntė vietos žydams pinigų, už kuriuos pastatyta ugniagesių stoginė su raštine. Tokia iniciatyva buvo reikalinga dėl dažnų gaisrų, kurių metu, dalis medinės architektūros buvo sunaikinama. Pastate dažnai vykdavo susirinkimai, grodavo ugniagesių draugijos dūdų orkestas. Dabar čia veikia ir dabartinė ugniagesių gelbėtojų komanda.

Berkmanų buvusios manufaktūros pastatas įkurtas dabartinėje Vytauto gatvėje, Žasliuose. Čia veikė žydų Berkmanų šeimos didžiausia medžiagų parduotuvė Žasliuose.

Kaišiadorių rajone yra ne vienas architektūriškai svarbus statinys, kuris neabejotinai ir neatskiriamai yra paveldo dalimi. Tiesa, numanu, kad skyrus didesnį dėmesį, galima rasti ir kur kas daugiau tokių pastatų, pasakojančių žydų istoriją, menančių bendruomenės gyvavimą, veiklos apimtis. Be to, pastatai yra svarbūs ne tik dėl jų architektūrinių savybių, jie byloja ir apie svarbias bei iškilias asmenybes, gyvenusias juose. Šiuo atveju, reikėtų paminėti žydų kilmės Halperną Berną, kilusį iš Darsūniškio. Šis žydų rašytojas, laikomas paskutiniuoju Lietuvos rašytojų, rašiusių tik jidiš kalba. Numanu, kad galima rasti namą ar bent jo vietą, kurioje gyveno H. Berno šeima, ją įamžinti atminimo lenta, saugoti ir garsinti Darsūniškį pasaulinio lygio asmenybe. Deja, apie patį rašytoją lietuviškuose šaltiniuose informacijos daug nėra, galima tik spėti, kad ir dalis vietos gyventojų apie šią asmenybę neturi pakankamai žinių.

Tokia panaši ir sektina iniciatyva skirta garsiam litvakų kilmės kaišiadoriečiui kompozitoriui, pianistui Leopoldui Godovskiui. Šios asmenybės garbei viena iš Kaišiadorių gatvių pradėta vadinti L. Godovskio vardu. Kaišiadoryse ant kultūros centro pastato sienos kabo ir Leopoldo Godovskio bareljefas. Toks skirtas dėmesys, numanu, yra sektinas, ir jei yra įmanoma rasti būdų pagerbti, priminti apie žmones, jų pasiekimus, tai tie būdai turėtų rasti vietą bendruomenės iniciatorių ar kultūros srities darbuotojų sumanymuose ir planuose.

KAIŠIADORIŲ RAJONO ŽYDŲ KULTŪROS IR PAVELDO OBJEKTŲ PRITAIKOMUMAS LIETUVOS TURIZMUI

Kapinės – sakrali erdvė, liudijanti vietos kultūros istoriją, religiją, bet tuo pačiu, tai dar viena galimybė plėsti turizmą ir atskleisti kapines iš visiškai kito rakurso. Kalbant apie vis populiarėjantį kapinių turizmą, reikėtų paminėti Vakarų ir Pietų Europos valstybių rinką, Jungtines Amerikos valstijas. Kapinių turizmo sektorių bandoma įvairiomis priemonėmis išnaudoti, pritraukti naujus turizmo srautus. Daugiausiai turistus į kapines traukia konkrečios asmenybės istorija, ieškoma jo paties ar artimųjų kapų. Toks turistavimo pobūdis gali būti savotiška pramoga, istorijos ar architektūros pamoka, ieškant nebūtinai kapų, bet atliekant antkapinių paminklų vertinimą, ieškant meninių sprendimų. Be to, vis daugiau žmonių atsigręžia į savąsias šaknis - geneologiją, o ne retai tokios paieškos taip pat prasideda ar pasibaigia kapinėse. Vis daugiau žmonių suvokia, kad kapinėse slypi neaprėpiama kultūrinė vertė, antkapiai byloja apie meninę vertę, čia glūdi miesto, miestelio, kaimo istorijos detalės. Lietuvoje, bene daugiausiai, Vilniaus kapinėse jau rengiamos mokamos ekskursijos su gido paslaugomis, Kauno Petrašiūnų kapinėse ekskursijas rengia pavieniai gidai savanoriai, neimantys jokio mokesčio. Visgi, šios kapinės dar nėra pilnai atvertos ir pritaikytos tokio tipo turizmui, tačiau ateityje, numanu, perspektyvos plėsis, kaip ir turistautojų skaičiai. Vargu, ar tokią ateities viziją galima piešti Senosioms žydų kapinėms Lietuvoje, o turizmo plėtrai, numanu, Senosios žydų kapinės nėra tokios patrauklios. Tai galime sieti su per siauru Lietuvos istorijos matymu, stinga didesnio domėjimosi etninių, tautinių mažumų, tautų istorija ir jų indėliu bendram istorijos kontekstui. Reikėtų pasigilinti ir į pačių žydų suvokimą apie kapines. Kapinių įrengimas, lankymas ir elgesys jose griežtai reguliuojamas. (Grigaliūnaitė, 2015, p. 14) Kapinėse negalima valgyti, gerti, garsiai kalbėti. (Grigaliūnaitė, 2015, p. 14) Žydų antkapiai turėjo būti paprasti, kuklūs, rodantys visų žmonių lygybę, nors kartais geresnę socialinę padėtį užimantiems mirusiesiems antkapiai gaminti išraiškingesni, puošnesni.

Konkrečiai liečiant Kaišiadorių rajone esančias kapines, galime išskirti Žiežmarių senąsias žydų kapines. Čia jos užima 1,23 ha. plotą, tačiau likusi antkapinių paminklų dalis yra labai maža, daugelis jų sovietmečiu buvo išvartyti ir suniokoti. Tokia kapinių būklė, išsibarstę paminkliniai akmenys, mažas kapinių dydis, numanu, neturi tokios plačios istorijos, kokias galima pasakoti didesnės Lietuvos kapinėse, tačiau kultūrinė vertė abejais atvejais yra svarbi, unikali. Galima paminėti vienas didžiausių žydų kapinių Europoje - Varšuvos žydų kapines, kurios po Antrojo pasaulinio karo liko beveik nepaliestos. Šiose kapinėse suskaičiuojama apie 200000 kapų, kurių tarpe palaidotos garsios ir įžymios asmenybės. Dėl šios priežasties ir ekskursijų rengimas čia vykdomas nuolatos – siekiant daugiau sužinoti, suprasti apie tam tikras istorines asmenybes, ieškant savo artimųjų, giminių kapų. Lietuvoje esančių senųjų žydų kapinių, tame tarpe ir Kaišiadorių rajone esančių pritaikomumas Lietuvos turizmui kelia ne tik problemas susijusias su religiniais įsitikinimais apie privalomą rimtį, susikaupimą kapinėse. Net ir norint vesti ekskursijas, kalbėti apie žydų istoriją, nusimanyti ir turėti ką papasakoti apie antkapinius paminklus, jų simbolius reikalinga turėti gidus, kurie visų pirma, būtų susipažinę su hebrajų kalba, judaizmo simbolika, žydų istorija bei religiniais aspektais. Šiai dienai tokių, hebrajų kalbą suprantančių, kalbančių gidų Lietuvos mastu, o ir numanu Kaišiadorių rajone, nėra daug.

Sinagogų pritaikymas turizmui yra kiek lengvesnis ir paprastesnis. Visų pirma, šios išsiskiria architektūrine verte. Sinagogų architektūroje svarbią vietą užima simbolika. Tiesa, žydų sinagogos dažnai pasižymėdavo kiek kuklesniu eksterjeru, daugiau dėmesio ir puošybos skiriant vidaus vaizdui. Kalbant konkrečiai apie Kaišiadorių rajone esančias – Žiežmarių sinagogą ir Žaslių ortodoksų bei chasidų sinagogas, reikėtų pažymėti, kad šių situacija yra gana skirtinga. Žiežmarių sinagoga, kaip minėta, yra viena iš nedaugelio Lietuvos medinių sinagogų, kas dar labiau padidina jos vertę ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos mastu, o ir atlikti restauravimo darbai, žada, kad tai bus naujas traukos objektas tiek vietinėms bendruomenėms, tiek atvykstantiems svečiams. Europoje nėra tiek daug medinių sinagogų, kuo pasižymi Lietuva, tad tai yra tikras atradimas besidomintiems architektūra ar maldos namų istorijomis. Žaslių chasidų sinagogos išvaizda ir būklė yra kiek prastesnė. Tačiau tai vienareikšmiškai svarbus objektas, turint omenyje, kad chasidų sinagogų Lietuvoje nėra labai daug, o ir esamų dauguma apleistos, neprižiūrimos ir nykstančios. Kitas pavyzdys – Žaslių ortodoksų bažnyčia, kurios vietoje įkurtas Žaslių kultūros centras. Stebint iš šalies kultūros centro darbuotojų darbą, pastebimos jų pastangos suartinti vietinius su žydų kultūra ir paveldu Žasliuose ir aplinkinėse teritorijose. Tačiau reikėtų pastebėti, kad informacijos bent jau lengviausiai prieinamuose šaltiniuose - internetiniuose puslapiuose apie rengiamus renginius žydų istorijos tematika nėra daug.

Apie sinagogų pritaikymą turizmui buvo apklaustas istorikas, knygos „Kaišiadorių regiono žydai“ autorius Rolandas Gustaitis, kuris taip pat 10 metų dirbo Kaišiadorių muziejuje, parengė parodą „Žydai Kaišiadorių regione“. Tiesa, R. Gustaitis nebedirba muziejuje, šiuo metu kuris laikas gyvena ir dirba užsienyje. Žinoma, istorikas pasisakė ne tik apie sinagogų pritaikymą turizmui, R. Gustaitis kiek plačiau ir nuodugniau apžvelgė bendrą padėtį Kaišiadorių regione. Jo nuomone: „Pagrindiniai žydų paveldo objektai yra gana gerai žinomi, knygų ir tekstų prileista daug, tad reikia važinėti ir rengti maršrutus ir ekskursijas rengti“. Istorikas kalbėdamas apie Žiežmarių sinagogos patrauklumą ir išnaudojimą turizmui, kultūrinei veiklai pastebi: „Žiežmarių sinagoga yra suvarkyta, taip, bet ar joje vyksta žydų kultūrai skirti renginiai, didelis klausimas. Sinagogos viduje nėra jokios ekspozicijos, galėtų būti muziejus, to nėra, apie paskutinįjį renginį girdėjau, kad vyko gitarų vakaras. Kelis kartus buvo nuotraukų parodos, bet nemanau, kad tai susiję su žydais, gal su kitomis tautinėmis mažumomis“[2]. Tiesa, žydų tematika paroda vyko ir ji buvo susijusi su Žiežmarių siuvykla, kuriai vadovavo žydė Dora Piliansky. Į Žiežmarius buvo atvykusi Doros dukterėčia Cecilija Kurliandchik, kuri papasakojo ir pristatė parengtą nuotraukų parodą apie jos šeimą, veiklą. Pati Dora buvo pradėjusi piešti, tie piešiniai taip pat eksponuoti sinagogoje.

Visa kita tyrimui reikalinga medžiaga buvo surinkta taip pat interviu metodu. 2021 10 25 – 11 03 dienomis bendrauta įvairiomis priemonėmis su respondentais taikant struktūruoto interviu principą. Iš viso tyrime dalyvavo – 8 respondentai, susiję su istorijos sritimi, žydų istorija ar nusimanantys Kaišiadorių rajono žydų paveldo objektuose. Interviu trukmė 30-40 minučių. Respondentams pateikta 15 klausimų apie bendrą kutūros paveldo politiką Lietuvoje, žydų kultūros ir paveldo objektų patrauklumą, pritaikymą Lietuvos turizmui.

Respondentų atsakymai apie bendrą kultūros paveldo politikos situaciją Lietuvoje išsiskyrė. 5 iš 8 respondentų laiko, kad Lietuvos kultūros paveldo politika Lietuvoje yra gera arba laipsniškai gerėjanti. 2 iš jų pasisakė, kad kultūros politikos situacija yra bloga, 1 respondentas nuomonės šiuo klausimu neturėjo. Visi respondentai, išskyrus pastarąjį, pažymėjo ir argumentus, kodėl taip mano. Dvi respondentės, teigusios kad kultūros paveldo situacija yra bloga, pažymėjo, jog tokia tendencija laikosi dėl nepakankamo lėšų skyrimo, kas turi įtakos ne tokiai intensyviai paveldo objektų priežiūrai. Tinkamos priežiūros stoka nulemia paveldo objektų irimą, nykimą. Respondentė D. J. pateikė ir konkretų atvejį, susijusį su Radviliškio rajone esančiu Raudondvario dvaru: „Po gaisro paliktas likimo valiai po truputį griūna ir dėl to nėra niekas daroma, nors pastato architektūra labai įmantri ir išskirtinė“.

Domėtasi ir konkrečiai žydų kultūros ir paveldo objektų apsaugos, priežiūros ir pritaikymo Lietuvos turizmui klausimais, visos Lietuvos mastu. Šiuo klausimu respondentų nuomonės kardinaliai išsiskyrė. Tie, kas, visgi, daugiau domėjosi žydų istorija ar konkrečios asmenybės biografijos bruožais, pastebi, kad situacija nėra tokia, kokios tikimasi. Respondentas K. A. savo baigiamąjį bakalauro darbą rašęs apie žydų kilmęs dainininką, teatro režisierių Stanislovą Rubinovą, susidūrė su abejingumu ganėtinai svarbiai ir ryškiai personai, respondentas pažymi, kad išryškėja net ir siekiai sumenkinti S. Rubinovo pasiekimus, įdirbį: „Interviu metodu surinktoje informacijoje aiškiai pastebimi tendensingi bandymai sumenkinti, paslėpti Stanislovo Rubinovo, kaip meniniko, bei žydo, pasiekimus ir palikimą“. Šiek tiek mažiau žydų istorija besidominti respondentė D. J. mano, kad 10 metų laikotarpyje žydų kultūra sulaukė labai daug dėmesio. Priduria, kad didžioji dalis kapaviečių yra sutvarkytos, prižiūrimos, pažymėtos Holokausto vietos, kas padeea lengviau surasti vietas, įtraukti į ekskursijų maršrutus.

Bendrai, respondentų nuomonės apie žydų kultūros ir paveldo situaciją Lietuvoje pasiskirstė analogiškai diagramai viršuje. 2 respondentai pasisakė, kad situacija yra prasta arba prastėjanti. 1 respondentas tiesiogiai apie tai nepasisakė. 5 respondentai atsakė, kad situacija keičiasi, gerėja.

Respondentų pradėjus klausinėti konkrečiai apie Kaišiadorų žydų paveldo situaciją, dalis, kuri nėra susijusi su Kaišiadoriais, pateikė gana mažai informacijos. Reikia sutikti, kad žydų istorijos ar jų paveldo tematika yra specifinė ir galbūt ne visiems įdomi, tačiau čia ir ryškėja viena esminių problemų. Kaišiadorių rajonui esant patogioje strateginėje vietoje, Kaunas – Vilnius kelyje, Kaišiadoriai, Žasliai, Žiežmariai bei Darsūniškis yra ne taip ir toli nuo pagrindinės arterijos, kas neturėtų sudaryti sunkumų aplankyti šias vietas, susipažinti su palikimu, prisiliesti prie jo. Tačiau atliekant interviu, paaiškėja, kad dalis respondentų nėra susidūrę su šiuo paveldu, nėra lankę objektų. Tuo pačiu klausta ar Kaišiadorių rajono žydų kultūros ir paveldo objektų lankymas yra pilnai išnaudojamas ir pritaikomas Lietuvos turizmui. Žaslietė meno ir istorijos pedagogė Erlanda Jakštaitė Vitkauskienė į klausimą atsakė savo pačios pavyzdžiu: „Su vyru kaip fiziniai asmenys įsigijome buvusį Žaslių chasidų sinagogos pastatą, kuris nepriklauso Kultūros vertybių registrui, nes autentikos mažai belikę, tai yra buvusi kolūkio kontora. Esame atviri pasiūlymams, jei kas nors parodytų iniciatyvą ekspozicijai, kilnojamoms parodoms rengti, įrengti, pritaikyti turistų lankymui“. Tad panašu, kad vietiniai žmonės tarsi imasi iniciatyvos, siekiant išsaugoti jau stipriai paveiktą kultūros paveldą, šiuo atveju architektūrinius paminklus.

Siekiant detaliau pasigilinti į atskirus Kaišiadorių rajone esančius kultūros ir paveldo objektus – senąsias žydų kapines, sinagogas ir architektūrinį palikimą, buvo klausta kiek patrauklu turistui toks paveldas, ar tinkama ir pakankama infrastruktūra, kiek patys objektai tinkami turizmui.

Domėtasi kiek tokio pobūdžio paveldas yra pritaikytas atvykstamajam turizmui. Sinagogų klausimu, daugiausiai respondentų minėjo Žiežmarių sinagogą, kurią daugelis laikė kaip dar vienu svarbiu kraštui traukos objektu. Sinagogą galima išnaudoti parodoms, renginiams, bendruomenės susitikimams. Respondentė E. J. V. minėjo: „Žiežmarių sinagoga ženklus Europos sąjungos ir savivaldybės indėlis. To labai trūksta ir Žasliams, tai taip pat buvęs žydų štetlas“. Respondentė kartu paminėjo ir kitus architektūros šedevrus Žasliuose paliktus žydų: „Žasliuose konkrečiai žydų plytinės architektūros statiniai – Vytauto g. 31, Vilniaus g. 6, keli mediniai gerai išsilaikę pastatai”. Architektūros paveldą minėjo ir respondentas R. G., kuris kaip pavyzdį davė: „žydo girininko namą. Pats girininkas buvęs bene turtingiausias miestelio gyventojas”. Respondentas kalbėjo ir apie Žiežmarių sinagogą, tačiau pažymėjo, kad tokios skirtos investicijos į sinagogos restauravimą, turi atsipirkti, o tam reikalinga sugalvoti ir būdų kaip į ją pritraukti turistus – rengti parodą žydų tematika, kviesti aplankyti ir Žiežmarių centrą, kur išlikę daug žydų architektūros pastatų. Siūlė sukurti maršrutą, apjungiantį Kaišiadoris, Žaslius, Žiežmarius ir Darsūniškį, bandyti ieškoti ir kitų sprendimų, pritrauksiančių papildomų lėšų – pietūs po ekskursijos vietos kavinėse ir pan. Daugiausia respondentų nuomonės sutapo dėl objektų būklės – dauguma atsakė, kad paveldas yra prižiūrėtas, pritaikytas turistams, prie kai kurių yra informacinės lentos, pateikiančios pagrindinius faktus apie vietą. Ten, kur tokia informacija pateikiama, įprastai yra tekstas ir anglų kalba, tad turistai gali lygiai taip pat susipažinti su istorine vieta. Tačiau vienas respondentas pažymėjo, kad tokios informacijos užsienio turistui gali būti maža, o platesnę medžiagą anglų kalba internete rasti taip pat sunkoka. Respondentė D. J. pažymėjo, kad tokiu tikslu veikia turizmo informaciniai centrai, kurie turėtų būti pasirengę tokiems atvejams. Respondentai pateikė nuomonę ir apie infrastruktūrą - tik kai kur paminėjo neasfaltuotus keliukus, kurie po liūčių tampa sunkai pravažiuojami, ypač turistiniams autobusams, tačiau kaip ir minėta, ne visi apklaustieji domisi, lankosi šiuose objetkuose, tad ir jų nuomonė nebuvo pateikta. Dėl tamsiojo – kapinių turizmo dauguma respondentų pažymėjo, kad nors tai ir nėra labai populiaru, bet turint idėjų kaip galima potencialiai tai išnaudoti, senosios žydų kapinės gali tapti vieta, žymiai labiau lankoma turistų. Tam reikalinga atlikti nuodugnesnius tyrimus, surinkti pakankamai informacijos, kas, numanu, skatintų ir gidų didesnį susidomėjimą, o tai vienareikšmiškai plėstų tokių vietų lankymą visame Lietuvos turizmo kontekste.

Iš surinktų interviu, galima daryti išvadas, kad Kaišiadorių rajone esantys žydų kultūros ir paveldo objektai yra unikalūs, išskirtinės vertės ir patrauklūs turistui. Tačiau siekiant pritraukti platesnes mases jų, reikalingas didesnis įdirbis, pastangos, tyrimai, kurių dėka būtų galima ruošti kur kas informatyvesnes ekskursijas, įtraukiant ir vietinį verslą, kas leistų pritraukti papildomų lėšų į rajono miesto, miestelių biudžetą.

IŠVADOS

1. Žydų pirmosios bendruomenės Lietuvos etnografinėje teritorijoje pasirodė, kaip manoma, dar XIV a., kai pasirodė Vytauto privilegija žydams. Įsitvirtinimas nuo pat pirmųjų žydų paminėjimų buvo sunkintas tiek kai kurių didžiųjų kunigaikščių, tiek ir žymiai vėlesniais periodais, ypač carinės Rusijos valdžios metais XIX amžiuje. Nepaisant suvaržymų, žydai kūrėsi vis naujose, prekybai palankesnėse teritorijose. Panašiai susiklostė ir Kaišiadorių rajone esančiose gyvenvietėse, kai nutiestos geležinkelio linijos dėka, buvo galima plėsti prekybos ryšius, pritraukti gretimų gyvenviečių pirkėjus. Taip kūrėsi žydų „štetlai“, tokie kaip Kaišiadorys, Žasliai, Žiežmariai, kuriuose žydų skaičius ne retai būdavo didesnis nei pačių lietuvių. Kiek mažesnis žydų susitelkimas buvo Kaišiadorių rajone esančiame Darsūniškyje. Toks sėkmingas žydų bendruomenių įsitvirtinimas buvo sustabdytas XX a. 4 dešimtmečio įvykių, kai nacių vykdyta antisemitizmo banga pasiekė ir Lietuvos, ir Kaišiadorių rajono žydus.
2. Kaišiadorių rajone esantys kultūros ir paveldo objektai suskirstyti į tris didžiausias grupes: senąsias žydų kapines, Žiežmarių ir dvi Žaslių sinagogas, o taip pat architektūros paminklus. Senųjų

žydų kapinių – Kaišiadoryse, Žasliuose, Žiežmariuose, Darsūniškyje aptinkama viso keturios jų. Visos jos yra įtrauktos į saugomų paveldo objektų sąrašą, tačiau ne visų būklė gera. Sinagogų situacija, lyginant atgimusią medinę sinagogą Žiežmariuose ir dvi mūrines Žasliuose, skirtinga. Žiežmarių sinagoga yra viena iš keturiolikos medinių sinagogų Lietuvoje, pritraukianti turistus iš visos Europos, suburianti besidominčius istoriją į įvairias rengiamas parodas, bendruomenės vakarus. Kitų dviejų – Žaslių ortodoksų ir chasidų sinagogų situacija taip pat skiriasi. Chasidų sinagoga nupirkta fizinių asmenų, beveik be jokių autentiškumo ženklų, o ortodoksų sinagogos pastatas yra dalimi Žaslių kultūros centro. Architektūriniai paminklai – žydų pastatai yra visose minėtose Kaišiadorių rajono gyvenvietėse, tačiau apie šiuos nėra daug ir tikslios informacijos, čia išskirtinė medinė architektūra, kuri dėl įvairių priežasčių išlaikiusi ne tiek ir daug autentiškumo. Rajone slypi ir žymiai daugiau architektūrinių paminklų, menančių ir garsias šio krašto asmenybes.

3. Atlikus kokybinį tyrimą – interviu metodu, paaiškėjo, kad ne vietiniai gyventojai, kiek mažiau susiję su žydų istorija šiose teritorijose, neturi pakankamai žinių apie šių apylinkių žydų istoriją ir jų paliktus paveldo objektus. Pusė respondentų nesidomi, kaip ir ar įmanoma pritaikyti paveldo objektus Lietuvos turizmui. Visgi, respondentai pateikė savo įžvalgas dėl bendros paveldo politikos Lietuvoje, kurią daugumą įvardino kaip gerą ar gerėjančią, kai tuo tarpu žydų paveldo klausimas sulaukė labai skirtingų reakcijų ir patirčių. Respondentai kaip vieną iš svarbiausių regiono paveldo objektų minėjo Žiežmarių sinagogą, o vietos gyventojai, dirbę čia, mini žymiai didesnę dalį paveldinių objektų, kurie lygiai taip pat yra svarbūs ir reikalaujantys didesnio susitelkimo jų apsaugai, autentiškumo išsaugojimui. Dalis respondentų žinojusių vietos infrastruktūrą, patikino, kad privažiavimai prie visų objektų yra įrengti, tačiau ne visi asfaltuoti, kas po liūčių gali sukelti nepatogumų. Galiausiai, nagrinėjant kapinių turizmą – žydų senųjų kapinių atvejį, aiškėja, kad kol kas Lietuvoje tai nėra taip populiaru, bet idėjus šiek tiek pastangų, atlikus nuodugnesnius tyrimus, surinkus ir pateikus informaciją gidams, tamsiojo turizmo – kapinių šaka gali būti patraukli, įdomi ir vietiniam, ir atvykusiam turistui.

LITERATŪRA

1. Grigaliūnaitė, R. (2015). Kapinės – žydų kultūros paveldas Kaune. Magistro darbas, 14.
2. Jakulytė-Vasil, M. (2013) Lietuvos holokausto paminklų istorija ir jų įtaka istorinei atminčiai. *Kultūros paminklai* (17), 139.
3. Jonynas, A. (2020). *Daugiakultūrės praeities liudininkės*. Prieiga per internetą: https://www.bernardinai.lt/daugiakultures-praeities-liudininkes-ziezmariu-sinagoga/
4. Jonynas, A. (2020). *Žiežmarių sinagogos restauravimo proceso foto albumas*. Prieiga per internetą: http://ziezmariukc.lt/naujienos/348.html
5. Kuncevičius, A., Poškienė, J. ir Šmigelskas, R. (2017) Žiežmarių sinagoga. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*, 269.
6. Latvytė, N. Kaišiadorių krašto žydai (nuo įsikūrimo iki 1941 m. katastrofos), 57.
7. Maciulevičius, A. (2014). Kodėl 1495 m. iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo išvaryti žydai? Apie žydų išvarymo sąsajas su jaidzmo judėjimu. *Istorijos šaltinių tyrimai (5),* 57.
8. Meilus, E. (2020). Maria Cieśla: Kupcy, arendarze i rzemieślnicy. Różnorodność zawodowa Żydów w Wielkim Księstwie Litewskim w XVII i XVIII w. *Lietuvos istorijos metraštis (2),* 199.
9. Rupeikienė, M. (2005). Žydų kultūros sakralinis paveldas, 116.
10. Streikauskaitė, G. (2020). *Buvęs kino teatras „Aušra“ Žiežmariuose*. Prieiga per internetą: https://turizmas.kaisiadorys.lt/ka-veikti/buves-kino-teatras-ausra-ziezmariuose/
11. Tamošaitytė, S. (2013). Jurbarko žydų bendruomenė 1918 – 1941 m. Magistro darbas, 27.
12. Vareikis, V. (2000), Lietuvių ir žydų santykių istorija XIX a. Socialiniai ir ekonominiai aspektai. *Socialogija: Mintis ir veiksmas*, 32.
13. Venclauskas, L. Moderniojo lietuviško antisemitizmo genezė ir raida (1883 – 1940 m.). Daktaro disertacija.

THE ADOPTATION OF JEWISH CULTURE AND HERITAGE OBJECTS IN KAIŠIADORYS DISTRICT TO LITHUANIAN TOURISM

KAROLINA JOCIŪTĖ
Vytautas Magnus University
Advisor dr. Regina Navickienė

SUMMARY

It is thought that the first Jewish societies, which formed in Lithuanian ethnic lands, did so in the 14th century, after the privileges given to them by Grand Duke Vytautas. The settlement process was problematic due to the actions of some of the Grand Dukes and also in later years, especially during the rule of Russian Tsars throughout the 19th century. Despite the hardships, Jews were settling down in new areas, were trading was easier to achieve. The settlement of Kaišiadorys was similar in the sense that the newly laid train tracks helped the Jews to expand their trade network and to attract new customers from the surrounding areas. Many Jew "shtetls" were formed this way, such as: Kaišiadorys, Žasliai, Žiežmariai, were the Jew populace was biger than that of lithuanians. Darsūniškės – a village near Kaišiadorys, had the lowest number of Jew residents, but sources state that it was one of the first places were Jews bought their own land. Sadly, this quite succesfull development of Jewish societies was halted in the 4th decade of the 20th century when Lithuania was occupied by the Nazi, after which they executed the Holocaust. These events heavily impacted the Kaišiadorys Jewish societies. Despite this dark page of our history, Jewish history alongside Jewish culture and heritage is not and cannot be excluded from the narrative of Lithuania's history.

Focusing on the Jewish history of Kaišiadorys, the goal is to examine various heritage objects in the surrounding area. These objects include: old Jewish cemeteries, synagogues in the area and buildings of Jewish architecture. This order and the general heritage political situation are used during this research. Interviews were taken from 8 respondents in which the focus was on the interest of specific objects of Jewish heritage in the Kaišiadorys area, analysis of their appeal in the scheme of Lithuania's tourism and also on the main problems and solutions listed by the respondents.

KULTŪRINIO TURIZMO VIEŠINIMO PRIEMONĖS: VIEKŠNIŲ VAISTINĖS MUZIEJAUS ATVEJIS

AISTĖ JOKUBAUSKIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas, menų fakultetas
dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas Viekšnių vaistinės muziejus, kaip vienas iš kultūrinio turizmo objektų. Natūralūs vaistai Lietuvoje dar buvo gaminami XX a. Viduryje, vyravo lietuviškų vaistažolių receptai ir vaistininkai, puikiai išmanę, kaip juos gaminti, tinkamus vartoti. Pirmoji Viekšnių vaistinė – vienintelė kaimiško tipo vaistinės muziejus Lietuvoje. Unikalus tuo, kad išlikę dauguma vaistininko ir jo šeimos daiktų, gyvenamosios patalpos, vaistų gamybos inventorius, instrumentai, farmacininkų baldai, netgi vaistų sudėtinės dalys ir ranka rašyti receptai. Tačiau ar Viekšnių vaistinės muziejus yra gerai žinomas Lietuvoje, išsiaiškinsime ištyrę rinkodaros viešinimo priemones, naudojamas muziejaus ir Mažeikių Turizmo ir verslo informacijos centro.

Straipsnyje aptariamos apžvalginio tyrimo rezultatai, viešinimo priemonės teoriniu aspektu ir pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai: kokios yra praktikoje naudojamos rinkodaros priemonės ir kurios iš jų yra efektyviausios.

Raktiniai žodžiai: kultūrinis turizmas, Viekšnių vaistinės muziejus, viešinimo priemonės, rinkodara.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Pasak „Travel tourism and hospitality“ žodyno (2003), kultūrinis turizmas – tai ypatingų intelektualinių lūkesčių kupina kelionė, iš esmės motyvuota kultūriniais interesais, tokiais kaip vizitai į istorines ar archeologines vietas, muziejus, renginius, festivalius ir pan., taip pat savitų kultūrų gyvenimo būdo pažinimas. Tam, kad kultūrinis turizmas klestėtų ir būtų pažintas plačiai, informacija apie lankytinus kultūrinius objektus turi būti plačiai prieinama, vadinasi viešinimo priemonės turi būti efektyvios. Mažeikių muziejaus tinklalapyje (2021) teigiama, kad Viekšnių[1] muziejus – vienintelis kaimiško tipo vaistinės muziejus Lietuvoje su išlikusiomis vaistininkų šeimos gyvenamosiomis patalpomis bei paties vaistininko ranka rašyta visa vaistinės istorija. Tai autentiška iki mūsų laikų išlikusi XIX a. antroje pusėje įkurta vaistinė. Tokios vaistinės Lietuvoje ne tik, kad daugiau nėra, bet net ir Europoje jų skaičiuojama tik 28. Šis objektas – tai unikalus kultūrinio turizmo pavyzdys. Tačiau vien unikalumo sąvokos neužtenka, norint pritraukti daugiau turistų reikia, kad apie tai būtų informuojama visuomenė, randant priimtiniausius ir efektyviausias viešinimo priemones, nes tik tik tokiu būdu galima tikėtis didesnio turistų lankomumo ir žinomumo.

Problema. Nors Viekšnių vaistinės muziejus yra vienintelis toks Lietuvoje, informacijos apie jį stinga.

Tikslas. Išsiaiškinti, priimtiniausias Viekšnių vaistinės, kaip kultūrinio turistinio objekto viešinimo priemones.

Uždaviniai:

1. pristatyti Viekšnių vaistinės muziejų kaip kultūrinio turizmo autentišką objektą;
2. nustatyti efektyviausius kultūrinio turizmo paslaugų viešinimo priemones teoriniu aspektu;
3. išanalizuoti Viekšnių vaistinės muziejaus naudojamas viešinimo priemones.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, kokybinis tyrimas atvejo (Viekšnių vaistinės muziejaus) analizė bei ekspertinis interviu.

VIEKŠNIŲ VAISTINĖS MUZIEJUS, KAIP AUTENTIŠKAS KULTŪRINIO TURIZMO OBJEKTAS

Ventos regioninio parko tinklalapyje (2021) rašoma, kad pačiame Viekšnių miesto centre, buvusios aikštės kampe, baltomis langinėmis kviečia užsukti senoji Viekšnių vaistinė. Manoma, kad tai seniausias Viekšnių pastatas, statytas rabino Abbe Joffes XVIII a.

Viekšnių vaistinės muziejus – tai išlikusi autentiška XIX a. II pusės kaimo vaistinė su pilnu oficinos (receptų kambario) apstatymu, įranga, rūbais, prietaisais, vaistiniais preparatais bei žaliava, apskaitos knygomis, receptais, signatūromis bei kita vaistinės dokumentacija.

Vaistinę 1883 m. iš varžytinių įsigijo Žagarės klebonas K. Aleksandravičius ir perdavė savo augintam ir mokytam sūnėnui, Maskvos universitete farmacijos studijas baigusiam ir chemiko D. Mendelejevo paskaitų klausiusiam Vincui Aleksandravičiui. K. Aleksandravičius sūnėnui prisakė kasmet skirti po 300 rublių kurio nors neturtingo giminaičio auklėjimui, neparduoti vaistinės, o kada nors tokiomis pačiomis sąlygomis ją perduoti įpėdiniui Navickienė Z. (1995). Apleistą vaistinę V. Aleksandravičius per 42 metus pavertė pavyzdinga įstaiga. Daugelį metų Viekšnių vaistinė buvo gera praktikos bazė studentams farmacininkams. Joje išlikęs receptas, rašytas Simonui Daukantui nuo skaudulių. Čia nuolat lankydavosi daktaras J. Biržiška bei kiti Viekšnių inteligentai. Paskutinis vaistinės savininkas Juozas Aleksandravičius vaistinės bazę išplėtė: surinko daug senų farmacijos instrumentų, prietaisų bei įrangos.

Ekspozicija prasideda oficinoje arba receptų kambaryje. Čia būdavo priimami lankytojai, parduodamos farmacijos prekės ir vaistai. Ją vaistinės savininkai stengdavosi įrengti kuo gražiau, ne vien puošniausiais baldais apstatyti, bet ir rudais, taip vadinamais štanglarais, papuošti. Čia atlikdavo ir paskutines vaistų gamybos operacijas: svarstymą, išpilstymą, supakavimą.Vaistinės ekspozicija tęsiama gyvenamosiose vaistininko patalpose. Dviejuose kambariuose išdėstyti XIX a. II p. ir XX a. I p. vaistinėje naudoti vaistažolių, pleistrų gamybos įrankiai bei indai, prietaisai lašelių gamybai, homeopatinių vaistų preparatai, receptai, signatūros, vata iš siūlų bei kai kurios žaliavos pavyzdžiai, kaip vėžio girnelės, žmogaus oda, Sibiro bebro vidaus organai ir kt. Savo vaistinę viekšniškiai ilgą laiką laikė "stebuklinga". 1915 m. Viekšniuose kilo didžiulis gaisras, kuris nušlavė visą miestelį, o štai vaistinės ugnis nepalietė – sustojo tik ties ja. Žmonėms tai taip pat buvo tikras stebuklas. Antrojo pasaulinio karo metu įvyko kitas stebuklas - vaistinės patalpos buvo suvarpytos sprogusių sviedinių skeveldrų, vienas namo kampas nuverstas, stoge granata išplėšė skylę, o pati vaistinė liko sveika. Nepalietė vaistinės ir antrą kartą Viekšniuose siautęs didžiulis gaisras. 1995 m. po restauracijos vaistinės pastate vėl atkurta veikianti vaistinė-muziejus, vienintelė tokia visoje Lietuvoje.

KULTŪRINIO TURIZMO SAMPRATA

Kultūrinis turizmas – savarankiška, darna ir atsakingumu grindžiama tarpdalykinė turizmo kryptis, kurios vienas skiriamųjų bruožų yra sąmoningos arba netikėtos kultūrinės patirtys. Sinergijos efektas ir platesnis poveikis praktinėje plotmėje galimas tik plėtojant tarpinstitucinį bendradarbiavimą ir kryptingą politiką. Kultūrinio turizmo, kaip savarankiškos turizmo rūšies, sąvoka pasaulyje funkcionuoja beveik tris dešimtmečius. Viena vertus neilgas laiko tarpas, todėl, atrodytų, prieštaringa, nes nuo seniausių laikų žmonėms būdinga keliauti, pažinti, patirti, kultūra ir turizmas buvo glaudžiai susiję. Kita vertus pasak Petroman, (2013) ši turizmo rūšis, kaip turizmo produktas, pripažinta gana vėlai. Kultūrinio turizmo tyrinėtojų McKercher, Du Cros, (2002) teigimu, apie kultūrinį turizmą pradėta kalbėti aštuntajame praeito amžiaus dešimtmetyje, supratus, kad kai kurie žmonės keliauja turėdami tikslą geriau pažinti kultūrą ar daugiau sužinoti apie kultūrinį paveldą. Iš pradžių į tai žvelgta kaip į specialios veiklos nišą, kuriai priklausė labiau išsilavinę ir pasiturintys turistai, kurie atostogoms ieškojo daugiau nei pasyvaus poilsio. XX a. 7–8 dešimtmečiais turizmo rinkos segmentacija ėmė didėti. Daugeliui kelionių operatorių kultūra buvo neatskiriama turizmo produkto dalis, tačiau ji neišskirta kaip savarankiška rinkos niša. Augant

turizmo ir kultūros produktų vartojimui, ryšys tarp jų gerokai pakito. B. McKercher, H. Du Cros nuomone (2002), tik nuo 1990 m., kai masinis turizmas susiskaidė į keletą krypčių, kultūrinis turizmas imtas suvokti kaip savarankiška turizmo rūšis. Jo plėtra susijusi sąmoningumu, visuomenės supratimu, kad reikia saugoti ir *išlaikyti nykstančią kultūrą bei turtingą paveldą*. Anksčiau kultūros ir turizmo produktai vystydavosi santykinai nepriklausomai vienas nuo kito, tačiau pastaruoju metu turizmo augimą gali užtikrinti tik kokybiškas kultūros produktų pasiūlos didinimas. Ir čia kaip pavyzdys, puikiai tinka Viekšnių vaistinės muziejus. Unikali, vienintelė kaimiško tipo vaistinė muziejus Lietuvoje.

Lietuvos įstatymuose, planuose ir strategijose aiškiai įvardijama kultūrinio turizmo plėtros svarba; kultūrinis turizmas – nuolat atsinaujinančios, tęstinės nacionalinės programos vienas tikslų ir prioritetų. Tačiau tenka pastebėti, kad, nepaisant susidomėjimo kultūrinio turizmo galimybėmis, ši rūšis, ypač jos jungtys su kultūra, menu plėtojama gana chaotiškai, pats terminas nepakankamai tiksliai apibrėžtas, neatsižvelgiama į pokyčius, neaiškiai detalizuojama, kokios yra jo sritys, kaip jos gali veikti, komunikuoti ir skleistis bendroje turizmo bei kultūros lauko sistemoje, pagaliau duoti tiek ekonominį, tiek sociokultūrinį efektą. Turizmo įstatyme terminų žodyne kultūrinis turizmas taip apibūdintas: turizmo rūšis, kai keliaujama susipažinti su vietos kultūra (menu, kalba, architektūra, papročiais ir kt.) ar dalyvauti meno renginiuose. Atsižvelgiant į kelionės tikslą gali būti skirstomas į smulkesnius porūšius (lingvistinis, pilių, pramonės, karinis ir kt.) (Turizmo žodynas, 2009).Baltijos šalių kultūrinio turizmo dokumente, vėliau – Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 m. programoje, kultūrinio turizmo terminas papildytas svarbiais materialinio ir dvasinio paveldo požiūriais: „Turizmo rūšis, kai keliaujama norint pažinti kultūrinę aplinką, taip pat kraštovaizdžius, kultūros ir gamtos paveldą, tradicijas, išskirtinį vietos gyvenimo būdą, įvykius, kultūros renginius, pramogas, vaizduojamąjį ir scenos menus, kitus kūrybinių ir kultūrinių pokyčių procesus“ (Baltijos šalių kultūrinio turizmo politikos dokumentas, 2003); galimybė lankyti kultūros renginius, dalyvauti pramogose: „Turizmas norint pažinti kultūrinę aplinką, kraštovaizdžius, kultūros ir gamtos paveldą, tradicijas, išskirtinį vietos gyvenimo būdą, pamatyti vaizduojamojo ir scenos meno kūrinius, lankyti kultūros renginius, dalyvauti pramogose“ (Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa, 2014). Šiuose apibrėžimuose bendra ir tai, kad tiriamas objektas suvokiamas kaip būdinga veikla, veiksmas. Kultūrinis turizmas – dinamiškas ir nuolat kintantis bei atsinaujinantis procesas, todėl apibrėžimai nėra baigtiniai, tai – visuomenės besikeičiančių požiūrių ir poreikių atspindys, veikiamas politinių, ekonominių, sociokultūrinių, kultūrinių, meninių procesų. Tyrėjai, apibūdindami šią turizmo kryptį teorinėse refleksijose, dar akcentuoja naujas, nepažintas emocijas, tikėtinas arba stebinančias patirtis, atradimų pojūčius, naujas žinias, pagaliau dinamiškas pramogas. E. Dumont, J. Teller, O. du Cluzeau (2005) teigimu, kultūrinis turizmas yra turizmo forma, sudaranti sąlygas atradimams, kurie gali būti įvairūs, įtraukiantys visus pojūčius, susijusius su vadinamąja aukštąja ar populiariąja kultūra, ir gali nutikti net to nesitikint. „Kultūrinis turizmas – žmonių judėjimas iš įprastos gyvenamosios vietos kultūrinių pramogų link, jo tikslas – nauja informacija ir patirtis, siekiant patenkinti žmonių kultūrinius poreikius“ (Richards, 1996). Kaip matome, kultūrinio turizmo specifika nulėmė ir apibrėžimų įvairovę, tačiau, kaip teigia grupė mokslininkų, tyrinėjusių kultūrinio turizmo definiciją, „svarbu paaiškinti, kas nėra kultūrinis turizmas, t. y. jis yra priešingas verslo, masiniam arba paplūdimių turizmui“ (Dumont, Teller, Du Cluzeau, 2005).

Taigi apibendrinant, kultūriniam turizmui svarbus tikslas, turinys, materialinio ir dvasinio paveldo aspektai, taip pat šiuolaikiniai vizualiojo ir scenos menų procesai, patirčių, kartais netikėtų kultūrinių patirčių turizmas. Picard, Robinson (2006), siekiant papildyti šį požiūrį, reikėtų akcentuoti, kad Europos valstybės, besirūpinančios kultūriniu turizmu, ir mokslininkai sutaria, kad kultūrinį turizmą vertėtų sieti su darniu ir atsakingu turizmu.

EFEKTYVIAUSI TURIZMO PASLAUGŲ VIEŠINIMO KANALAI TEORINIU ASPEKTU

Rinkodara atlieka neeilinį vaidmenį mūsų gyvenime. Žiniasklaida, socialiniai tinklai, gyvenamoji aplinka ir buitis yra užpildyta prekinių ženklų gausos, reklaminių skelbimų, kurie intensyviai pateikiami visuomenei. Kiekvieną dieną, įsigydami kasdienes prekes ar paslaugas, esame priversti spręsti konkurencinio pasirinkimo problemas. Stankaitis R. (2018) teigia, kad rinkodara yra skirstoma į keturias kategorijas: spausdintą, transliuojamą, tiesioginę pašto ir telemarketingo rinkodarą. Tačiau įsigalėjus interneto plėtrai, rinkų atvirumas ir išplėtota logistikos sistema vartotojams leidžia priimti sprendimus, apie kuriuos prieš 20–30 metų buvo galima skaityti tik fantastikos kūriniuose. Naujos technologijos leidžia sukurti inovacinius produktus, skirtus įvairiausiems rinkos dalyvių poreikiams tenkinti, o jų prieinamumas ir vartojimo mastas didinamas pasitelkiant įvairiausias netradicines priemones. Šiuolaikinei rinkodarai būdinga daugelis funkcijų, kurias galima išskirti į keturias pagrindines sudėtines dalis: analitinė funkcija;gamybinė funkcija;realizavimo (pardavimo) funkcija; valdymo ir kontrolės funkcija; informacinė funkcija.

Analitinei funkcijai pirmiausia būdingas rinkos tyrimas. Tai pirmasis žingsnis, kurį turi žengti firma, norinti susipažinti su savo išorine aplinka. Ypač tai svarbu pradedant savo veiklą kitų šalių rinkose. Ne veltui daugelis rimtų užsienio kompanijų savo veiklą Lietuvoje pradeda pirmiausia kruopščiai įvertinusios rinkos sąlygas. Pagrindiniai rodikliai, kurie ypač domina įmones, yra rinkos dydis, imlumas ir jos potencialas. Labai svarbu tinkamai atlikti vartotojų tyrimą. Vartotojų analizės rezultatai vartotojus leidžia suskirstyti į tam tikras grupes, kurios vėliau įvertinamos ir iš jų atrenkamos tos grupės, kurios geriausiai atitinka organizacijos verslo interesus.

Rinkodaros *gamybinė funkcija* susijusi su naujų produktų gamybos ar paslaugų teikimo organizavimu. Analitiniais veiksmais gauta informacija leidžia nuspręsti, kokius produktus reikia pateikti rinkai, kokias prekių charakteristikas itin vertina vartotojai. Juk prekė – visos rinkodaros veiklos ašis.

Realizavimo (pardavimo) funkcija. Prekės judėjimo sistema užtikrina nuoseklų produkto kelią nuo gamintojo link vartotojo. Transportavimo, ekspediciniai, perkrovimo, sandėliavimo veiksmai sudaro prekių fizinio judėjimo esmę.

Siekiant įgyvendinti rinkodaros *valdymo ir kontrolės* funkcijas, reikalinga išplėtota, šiuolaikiška informacinė sistema. Dinamiškoje aplinkoje įmonei būtina priimti daugelį sprendimų, kuriuos galima pagrįsti tik remiantis tinkamai apdorota, operatyvia informacija. Per paskutinį dešimtmetį rinkodaros informacinės sistemos vystymuisi itin didelę įtaką padarė informacinių technologijų ir socialinių tinklų plėtra. Šie veiksniai suformavo iš esmės naujoviškas rinkodaros priemones, jų panaudojimo rinkoje principus.

Rinkodaros *informacinei* funkcijai yra būdingi veiksmai, kuriuos atliekant siekiama komunikuoti su įvairiomis esamomis ir potencialiomis vartotojų grupėmis, skleisti informaciją apie gaminamą produktą bei teikiamas paslaugas, formuoti organizacijos ar įmonės įvaizdį rinkoje bei spręsti kitus komunikacinius uždavinius.

Šiandieninėje visuomenėje komunikacijų galia, formuojanti žmonių santykius bei įtakojanti socialinį ir politinį gyvenimą, yra padidėjusi. Gudauskaitės (2007) teigimu, siekis ugdyti žinių visuomenę, sukurti pasaulietinę žiniomis pagrįstą ekonomiką – vienas svarbiausių informacinės ir žinių visuomenės politikos tikslų.

Česnavičius (2009) remdamasis *Thompsono* informavimo priemonių teorija, pateikia tokias skirtingų trijų sąveikų formas:

- *Tiesioginė sąveika* – žmonių bendravimas vienas su kitu, t.y., tiesiogiai.
- *Netiesioginė sąveika* – žmonės palaiko tarpusavio ryšį naudodamiesi įvairiomis priemonėmis – kompiuteriais, telefonu ir t.t.
- *Netiesioginė tariamoji sąveika* yra orientuota į socialinius santykius, kuriuos sukuria žiniasklaida. Tokia sąveika taip pat ištįsta laike ir erdvėje, bet individų tiesiogiai nejungia.

Jei pirmųjų dviejų rūšių sąveikoje vyrauja dialogas, tai trečioje- vieno asmens pokalbis. Dažniausiai mūsų aplinkoje vyrauja trečioji rūšis, nes pirmoji ir antroji rūšys nebėra tokios populiarios.

Taigi viskas kinta ir keičiasi, anksčiau turizmo sektorius daugiausiai dėmesio skirdavo finansiškai brangioms tradicinėms rinkodaros viešinimo kanalams, tokiems kaip: televizija, laikraščiai, žurnalai ir radijas, tačiau atsiradus internetui, atsivėrė neribotos galimybės, kuriomis nebrangiai ir greitai galima pasiekti plačią auditoriją, tereikia fantazijos. Įvairios analitinės programos geba greitai duomenų mokslininkų dėka surinkti informaciją, kad, kur ir kokia auditorija buvo pasiekta, taip darant išvadas ir tobulinant viešinimo kanalų sistemą. Viskas tapo daug paprasčiau ir greičiau. Tačiau, kaip bebūtų, tai dar yra naujovė tam tikro amžiaus vartotojui ir tradicinės viešinimo priemonės visgi yra reikalingos ir naudingos, norint pasiekti tam tikrą tikslinę grupę. Žemiau pateiktame pirmame paveikslėlyje, matome aktualiausius viešinimo kanalus, naudojamus turizmo sektoriuje, kuriuos aptarsime plačiau.

1 pav. **Turizmo paslaugų viešinimo priemonės** (2021)

Autorės Bagdonienė, Hopenienė (2006) teigia, kad viso viešinimo priemones yra svarbios ir reikalingos, tačiau vienos daugiau, kitos mažiau. Pavyzdžiui įvairūs *leidiniai ir publikacijos žurnaluose ir laikraščiuose* yra šiek tiek praradę savo pagrindinį uždavinį, dėl savo populiarumo visuomenėje, kai didžioji dauguma paslaugų „emigravo” į interneto platybes.Tačiau jos vis dar reikalingos pasiekti tikslinę turistų auditoriją, kuri nenaršo internete, o mieliau skaito knygas, lankosi įstaigose, kur gauna reklaminių bukletų, lankstinukų, jose nuolaidų ir pasiūlymų už gerą kainą. Specializuotose *žurnaluose*, nuotraukos būna ypač geros raiškos ir puikios kokybės, ilgai išsilaiko ir dažnai būna vartomi, ypač kelionių žurnalai. Dažnai tai tampa puikus suvenyras atvykstamajam turizmui ar emigravusiems Lietuvos gyventojams. Tuo tarpu *Laikraščių* kokybė prastesnė, tačiau ir šiek tiek pigesnė, dažniausiai skirta mažesnių miestų rajono gyventojams pasiekti. Reklama pasirenkama pagal formatą, patį dydį ir puslapio skaičių, periodiniai leidiniai labiausiai tinkami reklamuojant paslaugas tikslinei amžiaus grupei, todėl svarbu numatyti tikslias kalendorines, šventines datas, kad ji efektyviau veiktų ir būtų laiku pamatyta. Skirtingai nei reklama

žurnaluose, laikraščiuose jos pastebimos trumpą laiką, nes yra aktualūs ribotą laiko tarpą. *Bukletai, lankstinukai* (turizmo parodų metu), muziejaus kasdieninėje veikloje, atvirlaiškiai (suvenyrai), tam tikri pasiūlymai ir nuolaidų kuponai ar kitos teminės dovanėlės periodiniuose leidiniuose yra kur kas aktualesni, reikalingi ir vis dar populiarūs. Pranašumas didelis, jei lankstinukai yra išversti keliomis kalbomis.

Ekspozicijos ir parodos viena efektyviausių ir brangiausių viešinimo priemonių, kur vyksta jau tiesioginiai pardavimai su tiksline auditorija. Čia atsiskleidžia *bukletų ir lankstinukų* privalumai, teisingų suvenyrų paklausa ir oratorystės menas - gebėti nepriekaištingai, įtraukiančiai perteikti savo pristatomas paslaugas ar produktus. Svarbu efektas čia ir dabar, gyva improvizacija vietoje tiesiogiai su potencialu klientu ar partneriu, žiniasklaidos atstovais, potencialiais užsienio partneriais. Parodose atsiskleidžia *partnerių ir asociacijų* svarba. Smulkiam muziejui įstojus į muziejų asociaciją, kelionių agentūrą ar kitą turizmo verslą, ypač kalbant apie nedideles įstaigas, gaunama labai daug privalumų, nes kaštai ir paslaugos prieinamumas tampa įmanomas ir atsiperkantis už nedidelį metinį narystės mokestį. Kaip pavyzdys, Viekšnių vaistinės muziejaus Lietuvos muziejų asociacijoje nėra, o narystė būtų puiki proga tapti labiau „matomais”. Lygiai taip pat su *televizija*, itin brangia rinkodaros priemone, būnant „mažu ir nematomu” sunku prasiskverbti į eterį dėl didelių kaštų. Muziejams, ypač mažiems, tai beveik neįmanoma nebendradarbiaujant su asociacijomis ar neturint galingų partnerių. Bet! Čia svarbus kūrybiškumas, idėja.(Bagdonienė L.,Hopenienė R., 2006) Jei idėja gera, televizija pati bus suinteresuota jus parodyti, numatydama taip pasikelti savo reitingus, ir užsakovui bus gerai, gavus nemokamą reklamą itin plačiai auditorijai. Televizijoje vyrauja daug laidų susijusių su kelionėmis, paveldu, istorija, tradicijomis, todėl turint puikų produktą ar paslaugą ir įdedant darbo, žurnalistus tikrai galima pasikviesti be didelių išlaidų ir taip pasiekti savo tikslinę auditoriją.

Lygiai taip pat ir *radijas,* dažniausiai renkamasi vietos savivaldos radijo stotys, pasiekti mažesnes vietos bendruomenes. Viešinimo būdas, vėlgi, tikslinei auditorijai ir tam tikru paros metu, kada potencialus klausytojas bus automobilyje važiuojant iš / į darbą, ar ryte, kuomet ramiai pradedama darbo diena su kavos puodeliu rankoje klausant pirmųjų dienos naujienų su reklamos intarpais. Reklama ženkliai pigesnė nei televizijoje, tačiau nemažiau priimtinesnė ypač vyresnio amžiaus žmonėms. Tačiau ši reklamos rūšis turi ir neigiamų bruožų, tokių kaip: trumpas kontakto su tiksline auditorija laikas, vienpusė komunikacija, vartotojas gali išgirsti reklamą, tačiau nebūtinai išklausyti, o jei išklausys gali greitai pamiršti, nebent reklama kartojama daug kartų ir ne vieną dieną.

Paskutinė, XXI a. Laikams populiariausia ir efektyviausia viešinimo priemonė yra visagalis *internetas.* Remiantis Eurobarometro duomenimis (2020) tai – labiausiai paplitęs būdas organizuoti atostogas ir jo naudojimas nuolat auga (66 proc.). Europiečiai plačiai naudoja įvairias rezervacijos sistemas (41 proc.), o priimant su kelione susijusius sprendimus svarbų vaidmenį atlieka ne tik draugų, kolegų ar giminaičių rekomendacijos “*iš lūpų į lūpas*”(55 proc.), bet ir interneto svetainės (46 proc.). Ką jau kalbėti, apie socialinius tinklus ir galimybę pasiekti tūkstančius vartotojų visame pasaulyje. Reklamą galima rinktis kur talpinti ir kokiu būdu, kokiam regionui ar amžiaus grupei. Reklama internete yra viena pigiausių, dažnai net nemokama, ypač jei tai yra nedidelis verslas ar muziejus ir prieinama ypač plačiai auditorijai visame pasaulyje. Privalumų labai daug, svarbu gerai išmanyti technologijas ir mokėti tinkamai jas pritaikyti. Tačiau yra ir trūkumų, nes dažnai didžiuliame informacijos sraute, informacija pasimeta, todėl būtina tiksliai žinoti kaip ir kada ir kokiuose platformose yra potencialūs klientai. Jei tai yra didelės ir turtingos kompanijos, pirmiausia jos investuoja nemažus pinigus į pasirinktą paieškos sistemą populiariausią toje šalyje, kaip pvz. Google, Bing, Brave, Yahoo ir tpt., kad potencialus klientas įvedęs raktinį žodį pasirinkta tema, pirmiausia pamatytų tos kompanijos puslapį. Paslauga kainuoja nemažai, tačiau yra naudinga.Prie turistinių kompanijų, paslaugų, lankytinų objektų sklaidos labai prisideda populiariausios duomenų sistemos puslapiai, tarkim www.tripadvisor.com, www.thecrazytourist.com ir pan. Ir žinoma

pagrindiniai šalies puslapiai, kur sukelta pagrindinė informacija apie lankytinus objektus joje. Paskatinti atvykti į šalį užsienio turistus, svarbu turėti partnerius/ atstovus toje šalyje, pavyzdžiui Italijoje www.aigo.it ar Europos turizmo paieškos sistemoje www.visiteurope.com, o jei ieškoma muziejaus konkrečioje šalyje, taip pat galima paieškos sistemoje įvesti aktualius raktinius žodžius ir taip rasti lankomiausius puslapius tinkančius jūsų įmonės reklamai. Elektroniniai laiškai, naujienlaiškiai, asmeniniai kvietimai į renginius tikslinei audotorijai, taip pat išlieka populiariausiųjų komunikacijos būdų pasaulyje.

Socialiniai tinklai dar viena ypač sparčiai auganti reklamos platforma. Pagal Walsh S. (2021) duomenis, populiariausiais išlieka Facebook su (2,7 bilionai) per mėnesį aktyvių vartotojų, YouTube (2 bln.), Whatsup (2 bln.), Instagram (1,16 bln.) ir TikTok (689 mln.). Žiūrėkite 2 paveikslėlį.

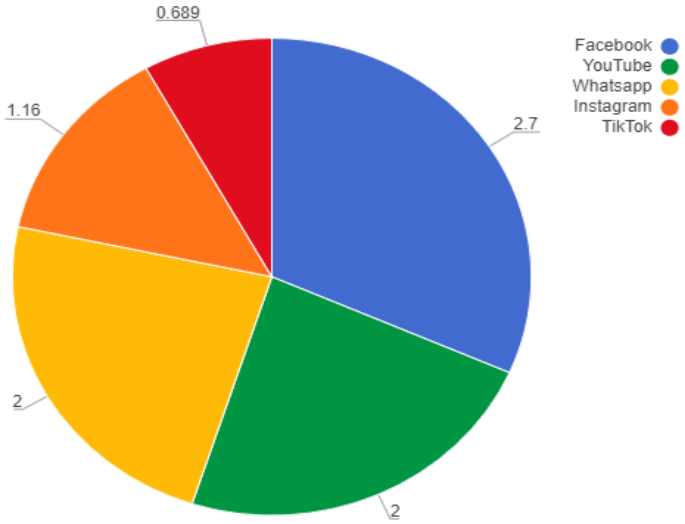

2 pav. **Top 5 socialiniai tinklai pasaulyje (mljd.; mln.)**
(2021 m. duomenimis)

Socialinės medijos yra palanki platforma komunikacijos *„iš lūpų į lūpas“* vystymui ir naujų vartotojų pritraukimui, naudojant minimalias investicijas. Socialinių platformų privalumus gali išnaudoti net mažiausia turizmo verslo organizacija ar įmonė, ji gali absoliučiai nieko nekainuoti, arba atsieti labai nedaug. Google reklama, Facebook reklama ir pan. Svarbu tinkamai pasirinkti parametrus tikslinei auditorijos grupei pasirinkti. Taip pat šių dienų naujausia ir įtakingiausia reklama socialiniuose tinkluose - *Influenceriai*. Tai garsūs žmonės, turintys daug pasiekėjų ir valandantys šimtus tūkstančių potencialių vartotojų. Jų paslaugos kainuoja skirtingai, pagal jų žinomumą visuomenėje, bet nauda akivaizdi. Reikia nepamiršti ir *keliautojų* entuziastų, kurie keliauja po Lietuvą ir po platųjį pasaulį, ieškodami įdomių objektų, kad galėtų nufilmuoti įtraukiančių video dienoraščių savo sekėjams socialiniuose tinkluose. Jei objektas įdomus, taip galima pritraukti ir įtakingos, ir tuo pačiu nemokamos reklamos.

Apžvelgus pagrindines viešinimo priemones, nepamirškime ir valstybinio sektoriaus programų, inicijuotų Ekonomikos ir inovacijų ministerijos (2021), Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos (2021), Kultūros paveldo departamento (2021) ir kitų valstybinių institucijų, kurių programose galima dalyvauti, bei pritraukti lėšas, bei didinti žinomumą bei skatinti gerąjį komunikacijos modelį, kaip pavyzdys - Kultūros pasas (2021) – priemonė visų Lietuvos mokinių, besimokančių pagal bendrojo ugdymo programas, kultūros pažinimo įpročiams ugdyti ir jų kultūros patirčiai plėsti, teikiant jiems atitinkamas kultūros ir meno paslaugas.

VIEKŠNIŲ VAISTINĖS MUZIEJAUS NAUDOJAMŲ RINKODAROS VIEŠINIMO PRIEMONIŲ ANALIZĖ

Norint pasiekti išsikeltą tikslą, pagal Kardelis (2002) buvo atliktas kokybinis struktūruotas (Nr. 1 ir 2) ir laisvai formuluojamas ekspertinis interviu (Nr. 3 ir 4), kuris padėjo išanalizuoti Vaistinės muziejaus naudojamas rinkodaros viešinimo priemones ir jų efektyvumą. Kokybinis tyrimas pasirinktas dėl mažesnio respondentų skaičiaus – taip labiau galima susitelkti į profesionalų nuomonę ir jų matomas išsamesnes problemas.Tyrimas atliktas remiantis konfidencialumo principu interviu metodu gyvai ir telefonu, apklaustos buvo 4 specialistės iš muziejaus (respondentės nr.1 ir 2) ir turizmo sričių (respondentės nr.3 ir 4). Visi respondentai turi darbinę turizmo patirtį nuo 10 iki 30 metų. Respondentams buvo pateikti aštuoni atviri klausimai, orientuoti į tyrimo objektą – vaistinės muziejų ir turizmo rinką. Interviu metu buvo numatyta jų pateikimo tvarka, tačiau tyrėjas galėjo tyrimo eigoje papildomai užduoti klausimus, norint išgauti kuo tikslesnį atsakymą. Pokalbis vyko laisva, forma susitikus darbo vietoje bei telefonu, sudarant atitinkamą atmosferą kuo nuoširdesniems atsakymams gauti. Apklausa buvo nutraukiama tuomet, kai apklausdamas respondentus tyrėjas pastebi, jog informacija pradėjo kartotis, o tiriamieji nepateikia naujos informacijos nagrinėjama tema. (Kardelis, 2002). Tyrimas buvo atliktas 2021 m. 11 mėn.

Pasak Kvale (1996), dažniausiai tyrimas pradedamas kokybiškai analizuojant esamas žinias apie objektą, formuluojant kokybines sąvokas ir hipotezę.

Į pirmąjį klausimą apie tai *kokias viešinimo priemones naudoja ir kodėl*, pirminiai visų 4 respondentų atsakymai buvo vienodi - „iš lūpų į lūpas”. „Gyvas kontaktas visada veiksmingiausias, nes gali matyti pašnekovą, jausti emocijas, kūno kalbą, taip galite pasirinkti kalbėjimo būdą ir toną”. Nr.1 išlydėdama muziejaus lankytoją visuomet paprašo pasidalinti įspūdžiais su supama aplinka, kad apie muziejų sužinotų kuo daugiau žmonių ir jį ateityje aplankytų. Taip pat informacija apie Vaistinės muziejų randasi pagrindiniame Mažeikių muziejaus internetiniame puslapyje, kuriam, kaip padalinys, priklauso. Respondentės taip pat mini reklamą socialiniame tinkle „Facebook”, Mažeikių rajono laikraštį, kuriame esant didesniam renginiui talpinama mokama reklama; elektroninių laiškų siuntimas, skambučiai duomenų bazėje esantiems lankytojams. Respondentės taip pat naudoja reklamą skelbimų forma, t.y. Atspausdintus plakatus-skelbimus kabina viešuose miesto erdvėse, tam kad vyresnio amžiaus miestelio gyventojai sužinotų apie planuojamus renginius, “..juk jie neturi interneto..”- teigia respondentė nr.1. „..Visi kanalai yra tinkami, jei tai pasiekia vartotoja..”- užtvirtina respondentė nr.4., kuri taip pat akcentuoja svarbą tokių internetinių svetainių kaip *noriunoriu.lt, beta.lt* - t.y. Vartotoją pasiekia „žaisdami”nuolaidomis į norimą objektą. Respondentė nr.3 taip pat pamini ir Turizmo ir verslo informacijos puslapį, kaip pagrindinę viešinimo priemonę.

Antrasis klausimas *apie minėtų priemonių efektyvumą* ir kokia respondentams atrodo geriausia, visų keturių nuomonės sutapo, kad tai yra televizija. Žinoma, jei ji nemokama. Nuotaika ir balso tembras respondentų nr.1 ir nr.2 pasikeičia į itin pozityvią, jos su džiaugsmu atsimena, kuomet Lietuvos nacionalinio transliuotojas filmavo net kelias laidas apie muziejų ir kiek po šių laidų padaugėjo turistų. Respondentė nr.3 taip pat pritarė, kad reklama per televiziją ir ypač konkrečių laidų apie paveldą, yra labai efektyvi, tačiau dažnai labai brangi.

Trečiuoju klausimu buvo klausiama *kokiu būdu respondentės komunikuoja su potencialiais lankytojais.* Nr.1 ir nr.2 teigia, kad veiksmingiausias būdas jų praktikoje yra skambučiai ir elektroninių kvietimų siuntimas pagal turimą duomenų bazę. Taip pat reklama vietiniame laikraštyje bei kabinami plakatai miestelyje.Tik penktuoju numeriu pagal efektyvumą jos pamini socialinius tinklus. Respondentė nr.4 atvirkščiai, pirmiausia pamini google app reklamą, taip pat reklamą per didžiausią Baltijos šalių naujienų agentūrą *bns.lt*, socialinius tinklus ir naujienlaiškių siuntimą, tačiau jis, kaip teigia respondentė *„…veiksmingas tik tuomet,jei turima didelė vartotojų duomenų bazė…”.* Respondentė nr. 3 kalba tik apie sklaidą per turizmo informacijos centro internetinę svetainę bei gyvą bendravimą. Paklausus, ar respondentės, kaip sklaidos ir

komunikacijos priemonę naudoja pagrindines Lietuvos turizmo informacines duomenų sistemas kaip lithuania.travel.lt, muziejai.lt, visiteurope.com - visų atsakymas buvo neigiamas, tik nr. 4 respondentė kartais naudoja šias bazes dėl kontaktų.

Ketvirtame klausime respondentės klausiamos apie tai, *kaip vertina dalyvavimą mokslinėse konferencijose, parodose.* Respondentės nr. 1 ir nr. 2 vertina teigiamai, yra dalyvavusios kelis kartus prieš daug metų kaip konferencijos partneriai, tačiau pačios daugiau nedalyvavo ir neorganizavo. Nr. 3 ir nr.4 respondentės ypatingai entuziastingai pasisakė, jog vertina labai teigiamai ir abi dalyvauja „Adventur” tarptautinėje turizmo parodoje, bei kaimyninėse šalyse panašiuose parodose. Taip, anot respondenčių galima „susirinkti” daug kontaktų ir padidinti savo kontaktinių duomenų apimtis, užmegzti kontaktus, pamatyti, ką ir kaip veikia konkurentai, pasisemti idėjų.

Penktas klausimas skambėjo taip: *„Kultūros paso” programa moksleiviams, kaip vertinate dalyvavimą joje?* Nr.1 ir nr.2 respondentės apgailestavo, jog nors programoje ir dalyvauja muziejus, tačiau didelio moksleivio susidomėjimo nėra „..galbūt edukacijos nuobodžios, nežinome, tačiau kažkas matyt negerai, kad nedomina jaunimo…”- sakė respondentė nr.1. Respondentės nr.3 ir nr.4 „Kultūros paso” idėją ir dalyvavimą joje vertino labai teigiamai, pridurdamos, jog labai svarbu sukurti tokią programą, kad *„..kad būtų patirtis perteikiamą per emociją, gerą patirtį, skonio, regos uoslės receptorius…”* tik tokiu būdu, gali išlaikyti moksleivio dėmesį, palikdamas teigiamus prisiminimus.

Šeštame klausime teirautasi *apie partnerius, turizmo organizatorius bei Lietuvos ir Latvijos muziejus, ar bendradarbiaujama su jais, kaip vertina tai* ir ar tai svarbu? Nr.1 ir nr. 2 respondentės nors apklausiamos buvo atskirai, bet kaip ir ankstesniuose klausimuose, atsakydavo panašiai - *„..taip, bendradarbiavome prieš 10 metų, su Lietuvos medicinos ir farmacijos istorijos muziejumi, kuomet šventėme muziejaus jubiliejų, buvo labai gera, netgi įspūdinga patirtis..”* apie Latvijos muziejų, konkrečiai apie Rygos vaistinės muziejų, atsakymas buvo neigiamas - *„...Nebendradarbiaujame..”.* Respondentės nr.4 atsakymai buvo entuziastingi, teigė, jog *„..tai itin svarbu, netgi labai svarbu užmegzti santykius su kaimyniniais turizmo informacijos centrais, muziejais tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, taip pristatote save, pažįstant kitus, pastebėti tiek gerąsias tiek blogasias patirtis, gaunami išskirtiniai pasiūlymai vieni kitiems, per kurią pasiekiama abipusė nauda..”* Nr. 3 respondentė taip pat bendradarbiavimą ir partnerystę vertina gerai, paminėjo, jog bendrauja su kelionių organizatoriais ir visada rekomenduoja lankytinas kultūrinio turizmo objektus esančius Mažeikių rajone. Džiaugėsi bendru Latvijos/Lietuvos Interreg programos kultūrinio kelio maršrutu „Baltų kelias”, inicijuoto Šiaulių turizmo informacijos centro, kuriame yra įtraukti ir keli rajono lankomi objektai, tačiau ne vaistinės muziejus.

Paskutiniame klausime buvo klausiama *apie bukletus, suvenyrus, lankstinukus - kaip viešinimo priemonė*, kaip vertina jos reikalingumą, veiksmingumą? Respondentės Nr. 1 ir atsakymai buvo vienareikšmiai - *„..neturime, tačiau vertinu gerai ir poreikis jiems yra..”.* Nr. 2 respondentė pasakojo apie atvirlaiškius, kuriuos dar kelis turi prekyboje, kad juos padovanojo vietinis fotografas ir labai greitai juos turistai išpirko, o „..Daugiau nieko neturime..”. Visiškai skirtingai atsakė respondentė Nr.3, teigdama, jog suvenyrą, skirtą vaistinei - turi, tačiau jo įsigyti vaistinės muziejuje galimybės nėra. Pasak respondentės, konkretų magnetuką, kaip suvenyrą „Surink Lietuvą”, galima įsigyti tik internetu arba vietos turizmo informacijos centre, o ne pačiuose lankytinuose objektuose, tokia taisyklė patvirtinta bendru sutarimu visuose Lietuvos turizmo informacijos centruose. Suvenyrus pačius vertina *„..kaip visiška komercijos priemonė, kuri yra jau post factum, turistas atvykęs, tad prie viešinimo tai neprisideda..”* Nr.4 sako, kad *„..suvenyrus, atvirlaiškius, bukletus vertinu skeptiškai, naudingi jie tik tuomet, jei jie nepriekaišktingai atitinka lankomo objekto tematiką ir gali būti panaudoti, t.y., kad suvenyras būtų ne tik tematiškai „išdirbtas”, tačiau ir gali būti naudojamas praktikoje..”.*

Apibendrinant, tyrėjas pastebi, kad muziejaus darbuotojos dėl etatų stygiaus, to pasekoje nuovargio ir motyvacijos trūkumo, nekokybiškų darbo priemonių ir menko finansavimo bei rinkodaros įgūdžių trūkumo, nesulaukia lankytojų tiek, kiek galėtų, tai patvirtina ir paskutinysis Keliauk Lietuvoje (2021) užsakytas tyrimas, parodantis, kad Mažeikių rajono patrauklumas nesiekia Lietuvos bendro vidurkio ir trūkumų ypač paslaugų srityje įžvelgta nemažai.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus Viekšnių vaistinės muziejų, kaip kultūrinio turizmo objektą, buvo patvirtinta, kad tai vienintelė Lietuvoje išlikusi XIX. a. kaimiško tipo vaistinės muziejus, su išlikusiomis autentiškomis vaistininko ir jo šeimos gyvenamosiomis patalpomis ir vaistinės inventoriumi, vaistų gamybos instrumentais ir išlikusių vaistų gamybos elementų, tokių kaip: džiovinta vilko mėsa, bebro lyties organai, beuodegiai driežai ir žmogaus odos diržai, kuriuos kaip rašoma vaistinės inventoriaus šaltiniuose, buvo lupami kalėjimuose nuo dar gyvų kalinių nugarų. Tokios ir dar keistesnės istorijos traukia smalsuolius iš visos Lietuvos pamatyti ir išgirsti vaistinės paslaptis.

2. Išanalizavus kultūrinio turizmo paslaugų viešinimo priemonių mokslinę literatūrą, bei bendrą apžvalgą, galima daryti išvadą, jog populiariausia priemone pasaulyje vis dar išlieka televizija ir internetas. Taip pat prie efektyviausių viešinimo priemonių turizmo sektoriuje patenka įvairios turizmo parodos bei naujienlaiškių korespondencija, įvairios nuolaidų bei dovanų atrakcijos susijusios su jomis. Ir vis dėlto, jei yra žinoma, kokia yra muziejaus tikslinė auditorija, visos priemonės yra efektyvios, jei tik jos pasiekia adresatus.

3. Išanalizavus Viekšnių vaistinės muziejaus viešinimo priemones, padarytos išvados, jog dėl darbuotojų motyvacijos, komunikacijos priemonių, darbuotojų etatų trūkumo ir finansavimo stygiaus, vaistinės žinomumas daugiau lokalus, nei žinomas visoje Lietuvoje ar svetur. Vienintelio turimo suvenyro- dėlionės dalies- magnetuko „Surink Lietuvą”, kuriame vaistinė- muziejus yra, muziejuje jo įsigyti ne tik kad negalima, tačiau apie jį ir pamirštama pasakyti, o gal net nežinoma, kad toks yra. Naudojamos viešinimo priemonės labiau pasiekiamos lokalių gyventojų, nei plačiai Lietuvoje. Tačiau po nufilmuotų keleto reportažų per Nacionalinio LRT transliuotoją, vaistinės-muziejaus žinomumas padidėjo, lankytojų padaugėjo. Visgi niša yra labai didelė ir tobulėti yra kur, daug neišnaudotų viešinimo kanalų ir priemonių, tad potencialas milžiniškas, jei teisingai suformuluotas komunikacijos planas ir įgyvendinimo priemonės.

Ir visgi, padarius išvadas, norisi pabrėžti paradoksalų pastebėjimą, jog muziejaus darbuotojos nenori didesnio viešumo bei sulaukti daugiau lankytojų, teigdamos, jog *„.. Ir taip verčiamės per galvą, nespėjame ir mums užtenka lankytojų „per akis”..”.*

LITERATŪRA

1. Bagdonienė, L., Hopenienė, R. (2006). *Vietos marketingas.* Iš: KTU Socialinių mokslų fakulteto studijų programų komitetas.
2. Česnavičius, A. (2009). *Televizija kintančiame žiniasklaidos pasaulyje*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija.
3. Dapkus, R. (2008). *Kultūrinio turizmo plėtros perspektyvos, Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*. Mokslo darbai, Nr. 4 Kaunas.
4. Dumont, E., Jacques, T., du Cluzeau, O. (2005). *Circumscribing Cultural Tourism*: Towards a criteria-based approach. PICTURE Position paper (1) [žiūrėta 2021-10-20]. Prieiga internete: http://www.picture-project.com/IMG/pdf/196_long_en.pdf
5. Ekonomikos ir inovacijų ministerija (2021). *Turizmo paslaugų ir produktų inovacijoms - nauja parama.* BNS Spaudos centras. Prieiga internete: https://sc.bns.lt/view/item/398545
6. Gudauskaitė, S. (2007). *Žinių visuomenės link: organizacijos darbuotojo kompetencijų poreikis*. Informacijos mokslai, Vilnius.
7. Ingram, H. (2003). *Dictionary of Travel, Tourism & Hospitality (3rd ed.),* International Journal of Contemporary Hospitality Management, Vol. 15 No. 7.

8. Kultūros paveldo departamentas (2021) [žiūrėta 2021-10-28]. Prieiga internete: https://tmde.lrv.lt/lt/naujienos/kulturos-paveldo-departamentas-skelbia-2021-metu-nekilnojamojo-kulturos-paveldo-pazinimo-sklaidos-atgaivinimo-ir-leidybos-projektu-paraisku-priemima

9. Kvale, S. (1996). *Interviews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Sage, Thousand Oaks.

10. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2-asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas.

11. Keliauk Lietuvoje (2021). *Lietuvos turistinių vietovių patrauklumo vertinimo tyrimus* [žiūrėta 2021-11-16]. Prieiga internete: https://www.lithuania.travel/lt/news/lietuvos-turistiniu-vietoviu-patrauklumo-vertinimo-tyrimas

12. Lietuvos muziejų asociacija (2020). *Anykščiuose baigiasi Lietuvos muziejų kelias 2020 „Lietuvos kraštovaizdžiai: kalnų ir kalvų kultūriniai reginiai“* [žiūrėta 2021-10-24]. Prieiga internete: https://museums.lt/anyksciuose-baigiasi-lietuvos-muzieju-kelias-2020-lietuvos-krastovaizdziai-kalnu-ir-kalvu-kulturiniai-reginiai/

13. Lietuvos respublikos kultūros ministerija (2021). *Kultūros pasas* [žiūrėta 2021-10-27]. Prieiga internete: https://lrkm.lrv.lt/lt/veikla/kulturos-pasas/kulturos-pasas-1

14. Lietuvos Respublikos kultūros ministerija (2021). Prieiga internete: https://lrkm.lrv.lt/

15. McKercher, B., Du Cros, H. (2002). *Cultural Tourism. The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management.* New York-London-Oxford: The Haworth Hospitality Press An Imprint of the Haworth Press.

16. Mažeikių muziejus (2021). *Viekšnių vaistinės muziejus* [žiūrėta 2021-11-06]. Prieiga internete: https://mazeikiumuziejus.lt/muziejaus-filialai/vieksniu-pirmosios-vaistines-muziejus/

17. Navickienė, Z. (1995). *Aleksandravičiūtė*, Iš kartos į kartą, Vienybė.

18. Picard, D., Robinson, M. (2006). *Tourism, Culture and Sustainable Development*. UNESCO, No. 13.

19. Richards, G. (1996). *Cultural tourism in Europe.* UK: CAB International, Wallingford [žiūrėta 2021-10-22]. Prieiga internete: http://www.tram-research.com/cultural_tourism_in_europe.PDF

20. Stankaitis, R. (2018). *Rinkodaros pagrindai*. Metodinė priemonė,Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, Vilnius

21. UNESCO komisijos (2003). *Baltijos šalių kultūrinio turizmo politikos dokumentas, trumpasis variantas*. Projekto konsultantai A. Hinsberg, R. Bėrungs, K. Ambrozaitis [žiūrėta 2021-10-16]. Prieiga internete: http://www.unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturinis_turizmas/Baltijos_saliu_kulturinio_turizmo_politikos_dokumentas.pdf

22. Vijeikis, J., Vileikienė, B. (2003). *Tarptautinis marketingas.* Vilnius: Vilsva.

23. Ventos regioninis parkas (2021). *Viekšnių pirmosios vaistinės muziejus* [žiūrėta 2021-11-01]. Prieiga internete: http://www.ventosparkas.lt/23640/informacija-lankytojams/muziejai-ir-ekspozicijos/vieksniu-pirmosios-vaistines-muziejus.html

24. Walsh, S. (2021). *The top media sites and platforms* [žiūrėta 2021-10-24]. Priega internete: https://www.searchenginejournal.com/social-media/biggest-social-media-sites/#close

PROMOTION MEASURES FOR CULTURAL TOURISM: THE CASE OF THE VIEKSNIAI PHARMACY MUSEUM

AISTĖ JOKUBAUSKIENĖ
Vytautas Magnus University
dr. Regina Navickienė

SUMMARY

The article analyzes the Pharmacy Museum of Viekšniai as one of the objects of cultural tourism. Natural medicines were still produced in Lithuania in the mid 20th century. Lithuanian herbal recipes and pharmacists, who knew how to make pharmaceuticals. The first Viekšniai Pharmacy Museum is the only rural-type pharmacy museum in Lithuania with the surviving living quarters of a pharmacist family, the inventory of the production of medicines, the instruments, the furniture, even the components of the medicines and the handwritten prescriptions have survived. However, after the research we will be able to determine whether the Pharmacy Museum of Viekšniai is well known in Lithuania after analyzing marketing communication tools used by the museum and the Mažeikiai Tourism and Business Information Center.

The article discusses the channels of publicity of tourism services in the theoretical aspect and presents the results of qualitative research and observation which shows what are the marketing tools used in practice and which of them are the most effective.

Keywords: cultural tourism, Viekšniai pharmacy museum, publicity, marketing, communication tools.

NAUJŲ TENDENCIJŲ APGYVENDINIMO SEKTORIUJE – TIMESHARE – PRITAIKOMUMAS LIETUVOS RINKAI

DANGUOLĖ JONUŠAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Darbo vadovė lektorė Regina Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomos visos esamos apgyvendinimo sektoriaus formos bei išskiriamas apgyvendinimo būdas “time-sharing”. “Time-sharing” yra populiari apgyvendinimo forma užsienio valstybėse, tačiau nėra žinoma ar tokia apgyvendinimo forma, kaip verslo koncepcija būtų populiari Lietuvoje. Straipsnyje taip pat bus aptariama sąvokos “time-sharing” reikšmė. Remiantis žvalgybinio kokybinio tyrimo rezultatais pateikiami respondentų atsakymai apie šią apgyvendinimo formą, jos galimybes Lietuvoje, pliusus bei minusus.

Raktiniai žodžiai: apgyvendinimo sektorius, Time-sharing.

ĮVADAS

Aktualumas. Sąvoka “timeshare” atsirado 1960-iais metais Jungtinėje Karalystėje, kai po Antrojo Pasaulinio karo keturios europiečių šeimos nusipirko vieną kotedžą ir naudojosi juo skirtingais metų laikais. Kiek vėliau 1974-iais metais Jungtinėse Valstijose buvo įkurtas “Caribbean International Corporation” siūlantis 25-ių metų atostogų licenziją, bet ne nuosavybės įsigijimą (Sell My Timeshare Now [SMTN], 2014). Pradėjus kurtis šioms organizacijoms 1993-iais metais susikūrė “timeshare” savininkų grupė “The Time Share Users Group”, kuri tebeegzistuoja ir šiandien. Joje yra dalinamasi informaciją apie “timeshare” įsigyjimą, pliusus ir minusus (Timeshare Users Group [TUG]). Pats verslo modelis nors ir yra puikai žinomas ir propaguojamas užsienyje, tačiau giliau analizuotas kaip verslo modelis su savo perspektyvomis skirtingose šalyse nėra. Dažniausiai aptinkami straipsniai yra supažindinamojo pobūdžio, pateikiami pliusai ir minusai, pateikiama esminė informacija kaip galima įsigyti ar parduoti “timeshare’ą”. Lietuvoje šis verslo modelis ir jo galimybės, populiarumas turizmo sektoriuje yra netirti, nes sąvoka “timeshare” Lietuvos gyventojams yra mažai žinoma arba visai negirdėta. Todėl yra svarbu susipažindinti su šiuo verslo modeliu išsamiau bei išsiaiškinti “timeshare’o” perspektyvą Lietuvos rinkoje, nes apgyvendinimo sektorius, kitaip dar vadinamas svetingumo sektoriumi, yra viena iš didžiausių sudedamųjų dalių dalyvaujančių šalies socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Būtent šiame sektoiuje yra labai didelė konkurencija dėl plačios ir labai įvairios pasiūlos, tačiau apgyvendinimo sektoriai neturi pastovių kainų, tai yra, dažnai vyksta kainų pokyčiai, nes šis sektorius yra jautrus ekonominei veiklai (Meškauskas, 2009). Toks kainų nepastovumas, dažnai yra didelis minusas klientams, norintiems susiplanuoti savo keliones ir galintiems skirti tik tam tikrą išlaidų kiekį.

Tam kad turistas galėtų jaustis jaukiai ir atsipalaiduoti yra svarbūs keli elementai: įsikūrimo vieta, patogumas, suteikiama apslauga, matomas vaizdas iš apsistojimo vietos bei kaina (Medlik; Ingram, 2000). Šioje vietoje atsiranda problema. Apgyvendinimo sektorius yra labai didelis ir turi daug pasiūlos kaip ir sulaukia daug paklausos, taigi turistas negali visada gauti norimos vietos, norimo vaizdo arba kaina būna per didelė, taip atsiranda nepasitenkinimas, blogos emocijos bei nenoras palikti savo gyvenamosios vietos.

Apgyvendinimo sektoriui negalint suteikti norimos paslaugos atsiranda spraga, į kurios vietą galėtų ateiti nauja, Lietuvoje mažai žinoma, tačiau užsienyje labai populiari, apgyvendinimo forma – “time-sharing”, kuri suteikia galimybę turistui užsitiktinti pastovią apsistojimo vietą savo atostogų ar kelionių metu.

Mokslinė problema – “Timeshare” yra gan populiarus užsienio šalyse, tačiau nėra aišku ar “timeshare” verslo koncepcija būtų populiari Lietuvoje.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti ar verslo modelis “time-sharing” būtų populiarus Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Pristatyti apgyvendinimo sektoriaus klasifikaciją Lietuvoje.
2. Išanalizuoti naujo apgyvendinimo būdo “timeshare” sampratą.
3. Ištirti “timeshare” verslo koncepcijos populiarumą Lietuvoje.

Tyrimo metodas - mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, žvalgybinis kokybinis tyrimas. Tyrimo metu buvo apklausti aštuoni žmonės, iš kurių buvo “timeshare’o” savininkas, nekilnojamojo turto agentas, kelionių vadovas bei penki asmenys, kurie mažai girdėjo arba nežinojo nieko apie “time-sharing”. Taip pat buvo bandyta susisiekti su dvejomis “time-sharing” užsienio grupėmis- Red week ir timeshare users group, iš kurių iki tyrimo pabaigos nepavyko gauti atgalinio ryšio.

APGYVENDINIMO SEKTORIAUS KLASIFIKACIJA LIETUVOJE

Apgyvendinimo sektorius, kaip jau minėta anksčiau, yra viena iš didžiausių sudedamųjų dalių dalyvaujančių šalies socialiniame ir ekonominiame gyvenime. Šiame sektoiuje yra ne tik labai didelė konkurencija dėl plačios ir įvairios apgyvendinimo galimybių pasiūlos, bet ir nuolatos auganti paklausa (Meškauskas, 2009). Svarbu paminėti, kad daugelyje turizmo formų turistui yra reikalinga apsistojimo vieta vienai nakvynei ar ilgesniam laikui, kuri reikalauja papildomų išlaidų, nei paprastos laisvalaiko formos galėtų reikalauti, todėl turistas turi aukštesnius kriterijus bei reikalavimus, nes tam skiria didesnias lėšas. Reikia nepamiršti, kad apgyvendinimo sektorius yra vienas iš matomiausių ir apčiuopiamiausių elementų turisto kelionėje ir patirtyje, kadangi jis apsistoja patalpose, kuriose nori jaustis jaukiai, saugiai ir galėti atsipalaiduoti.

Tam kad geriau suprasti apgyvendinimo sektoriaus struktūrą Lietuvoje reikia apžvelgti kaip yra skirstomos apgyvendinimo paslaugos. Remiantis Valstybine Vartotojų Teisių Apsaugos Tarnyba apgyvendinimo paslaugos yra skirstomos į dvi grupes: klasifikuojamąsias apgyvendinimo paslaugas ir neklasifikuojamąsias apgyvendinimo paslaugas. Skirtumas tarp šių dviejų grupių yra tas, kad klasifikuojamosioms apgyvendinimo paslaugoms yra taikomas minimalus apgyvendinti skirtų kambarių skaičius, kuris negali būti mažesnis nei 5 kambariai, o neklasifikuojamosioms apgyvendinimo paslaugoms šis reikalavimas nėra taikomas (Valstybinė Vartotojų Teisių Apsaugos Tarnyba [VVTAT], 2021). Į klasifikuojamąsias apgyvendinimo paslaugas įeina:

Viešbučiai – suteikia apgyvendinimo paslaugas, kurios yra teikiamos kambariuose (numeriuose) bei kasdienės kambarių priežiūros, aptarnavimo kambariuose paslaugas. Taip pat gali būti teikimas papildomos paslaugos, kaip įrengta sporto salė ar konferencijų salė.

Svečių namai – teikiamos patalpose su infrastruktūra nakvynės ir higienos poreikiams tenkinti, kai maitinimo ir poilsio paslaugos gali būti teikiamos specialiai įrengtose bendrojo naudojimo patalpose.

Moteliai – teikiamos patalpose su infrastruktūra nakvynės ir higienos poreikiams tenkinti, kai maitinimo ir poilsio paslaugos gali būti teikiamos specialiai įrengtose bendrojo naudojimo patalpose. Tačiau turi būti sudarytos sąlygos transporto priemonėms saugoti ir teikiamos minimalios transporto priemonių priežiūros paslaugos.

Kempingas – teikiamos suplanuotoje aikštelėmis ir įrengtoje teritorijoje, kurioje turistai apgyvendinami palapinėse, priekabiniuose nameliuose (karavanuose), mobiliuosiuose ar stacionariuosiuose nameliuose ir (ar) kurioje yra vieta automobiliniam nameliui (kemperiui) statyti ir yra sudarytos sąlygos higienos poreikiams tenkinti, transporto priemonėms statyti. Svarbu paminėti, kad kempingai neturi nustatyto minimalaus apgyvendinti skirtų kambarių skaičiaus.

Kita grupė yra neklasifikuojamosios apgyvendinimo paslaugos, kurios apima platesnį apgyvendinimo teikimo paslaugų spektrą nei klasifikuojamosios paslaugos. Neklasifikuojamasias apgyvendinimo paslaugas sudaro:

Apartamentų kompleksai – apgyvendinimo paslaugos teikiamos atskiruose apartamentuose, paprastai neturint priimamojo, bendro naudojimo patalpų ir dažniausiai neteikiant maitinimo, skirta ilgesnio laikotarpio apgyvendinimui. Kitos paslaugos (pavyzdžiui, valymo) teikiamos rečiau nei viešbutyje. Dažniausiai apartamentuose yra virtuvėlė.

Kaimo turizmas – savarankiška, už užmokestį turistams kaimo gyvenamojoje vietovėje ar mieste, kuriame gyvena ne daugiau kaip 3 000 gyventojų, teikiama apgyvendinimo paslauga, kai kartu sudaromos sąlygos tenkinti maitinimo, poilsio, pramogų ar renginių organizavimo poreikius.

Nakvynės namai (ang. hostel) – apgyvendinimo paslaugos teikiamos dažniausiai daugiavietėse bendrabučio tipo patalpose, kai higienos poreikiams tenkinti skirta įranga gali būti bendrai naudojama kelių kambarių gyventojų, teikiant ribotas maitinimo paslaugas arba jų neteikiant.

Nakvynės ir pusryčių paslaugos – savarankiška, už užmokestį turistui teikiama apgyvendinimo paslauga, kai kartu su nakvyne tiekiami ir pusryčiai.

Poilsio namai – apgyvendinimo paslaugos teikiamos bendrai valdomuose statiniuose, jų grupėje ar kambariuose, sudarant sąlygas ir teikiant įrangą maisto gaminimui ir poilsiui organizuoti.

Turistinio laivo apgyvendinimo paslaugos – apgyvendinimo paslaugos teikiamos nuolatos prieplaukoje stovinčiame laive, kartu sudarant sąlygas higienos poreikiams tenkinti.

Turistinės stovyklos – savarankiška, už užmokestį turistams teikiama paslauga, kai turistinėje stovyklavietėje išnuomojama aikštelė palapinei, kemperiui ar kilnojamajam nameliui statyti.

Sanatorijos – apgyvendinimo paslaugos teikiamos asmens sveikatos priežiūros įstaigų ir (ar) Lietuvos Respublikoje įsteigto juridinio asmens ar užsienio valstybėje įsteigto juridinio asmens ar kitos organizacijos filialo, įsteigto Lietuvos Respublikoje, turinčio licenciją asmens sveikatos priežiūros veiklai.

Trumpalaikio apgyvendnimo paslaugos – apgyvendnimo paslaugos teikiamos gyvenamuosiuose namuose, butuose, kitose patalpose ir (ar) kambariuose (numeriuose).

Galima teigti, kad Lietuvos apgyvendinimo sektorius yra plačiai išsiplėpęs ir apima visas apgyvendnimo paslaugų formas, tai yra, gali patenkinti visus kliento lūkesčius. Tačiau dauguma Lietuvos rinkoje esančių pagyvendinimo paslaugų yra orientuotos į trumpalaikes paslaugas ir negali suteikti užtikrintumo klientui, kad toje pačioje vietoje bus suteikiama paslauga ir kitais metais ar, kad kaina esamos paslaugos nepakis.

APGYVENDINIMO „TIMESHARE“ IR JO SAMPRATA

Pirmajame turizmo terminų aiškinimo žodyne lietuvių kalba „timeshare“ sąvoka yra verčiamia kaip bendrosios nuosavybės valda ir paaiškinama, kad tai yra Vakarų Europos ir JAV miestų, kurortų, vasarviečių ir poilsiaviečių nuosavybės forma, kai savininkai tam tikrą laikrą pasikeidami gyvena tame pačiame name (Armonaitė, 2009, p. 19). Kiek plačiau apie „timeshare“ ir jo išskirtinumus rašo Anna Assad (2021), atkreipdama dėmesį, kad bendrosios nuosavybės valda „timeshare“ yra atostogų laikotarpio nuosavybė, kuria dalinasi keletas ar keliasdešimt savininkų. Valdymo įmonė vykdo šių pastatų statybas ar perpirkimą bei vėliau parduoda kaip bendrosios nuosavybės valdas, kurios suteikia pirkėjams teisę praleisti nuosavybėje tam tikrą laiko tarpą (paprastai vieną savaitę per metus). Kai kurios bendrosios nuosavybės valdos yra dideli kompleksai, kuriuose yra dešimtys gyvenamųjų patalpų, o kiti primena vienos šeimos namą ir yra pakankamai dideli, kad vienu metu galėtų gyventi vienas savininkas. Dauguma bendrosios nuosavybės valdų yra populiariose kurortinėse vietovėse, kuriose atostogų turtas sulaukia didelės paklausos. Autorė taip pat pabrėžia, kad bendrosios nuosavybės valdos turėjimas nėra tas pats, kaip pilnas turto įsigyjimas. Turint „timeshare‘ą“ savininkai neturi teisės tiesiogiai keisti ar

tobulinti nuosavybės. Vietoj to, valdymo įmonė atlieka bendrosios nuosavybės valdos priežiūrą, valymą ir tobulinimą naudodama savininkų sukauptas lėšas. Valdymo įmonė taip pat nustato naudojimosi turtu taisykles, su kuriomis savininkai turi sutikti pasirašydami pirkimo-pardavimo sutartį. Šiose taisyklėse gali būti nurodyta, kiek žmonių gali būti nuosavybėje ir kur savininkai turi pasistatyti automobilį (Assad, 2021).

Tą pačia temą plėtodamas Elvis Picardo (2021) „timeshare‘ą“ apibrėžia kaip atostogų nekilnojamojo turto bendros nuosavybės modelį, kai keliems pirkėjams priklauso naudojimosi paskirstymai, paprastai kas savaitę, toje pačioje nuosavybėje. Bendrosios nuosavybės valdos modelis gali būti taikomas daugeliui skirtingų nuosavybės tipų, pavyzdžiui, daugiabučiams namams, apartamentams, stovyklavietėms, viloms. Autorius taip pat atkreipia dėmesį, kad bendrosios nuosavybės valdos įsigyjimas yra dalinės nuosavybės forma, kai pirkėjai perka teisę užimti nekilnojamojo turto vienetą per tam tikrą laikotarpį. Pavyzdžiui, vienos savaitės bendrosios nuosavybės valdos įsigijimas reiškia, kad pirkėjui priklauso 1/52 vieneto, nuosavybės teisės dydis gali kisti priklausomai nuo to kokiam laiko tarpui bus įsigyta nuosavybė, kuo ilgesnis laiko tarpas bus įsigytas, tuo didesnės nuosavybės teisės bus įgyjamos.

Įsigyjant tokio tipo atostogų nuosavybę yra iš anksto žinoma, kokius pliusus pirkėjas įgaus drauge su „timeshare‘u“, tačiau apie minusus dažnai yra neperspėjama. Vis dėlto, pirmiausia reikia užsiminti apie pliusus, o tik tuomet bus galima atkreiptį dėmesį į minusus. Amy Fontinelle ir Rachel Witkowski (2021) išskirias penkis „timeshare‘o“ pliusu: atostogų vieta ir laikas yra iš anksto suplanuoti, nereikia prižiūrėti, tvarkyti turimos nuosavybės, nes tuo pasirūpina agentūrą už kurios darba savininkai sumoka kasmetinius mokesčius, tokio tipo atostogų vieta, dažniausiai, būna pigesnė nei visos nuosavybės įsigyjimas. Kaip vieną iš didžiausiu privalumų autorės minis bendrosios nuosavybės įsigyjimą iš „antrų rankų“, tai yra, kaip nuosavybė perperkama iš kito savininko, tokiu atveju nuosavybės kaina būna tik 10 procentų vertės pradinės kainos, arba naujas savininkas perima tik kasmetinius mokesčius. Penktasis pliusas- tai „timeshare‘o“ dydis, jei būna erdvūs, tuo ir išsiskiria nuo viešbučių. Žinoma, „timeshare‘o“ įsigyjimas turi ir minusų. A. Fontinelle ir R. Witkowski atkreipia dėmesį net į šešis galimus minusus, kuriuos reikia žinoti prieš perkant tokio tipo nuosavybę: dažnai pardavimo agentai sugeba įkalbinti žmones įsigyti tai, ko jie iš tiesų negali sau leisti, todėl prieš perkant yra svarbu pasidomėti metinėmis išlaidomis, kad būtų aišku, ar vietos išlaikymas bus prieinamas. Taip pat atostogų vietos įsigyjimas, dažnai, yra brangus, todėl žmonės turi pasiimti paskolas, kad galėtų padengti pirminius mokesčius. Vienas iš didžiausių minusų yra tas, kad „timeshare‘as“ neišlaiko savo vertės, jie yra parduodami už daug mažesnę kainą nei įsigyjami. Kaip ketvirtas minusas yra minimas nuosavybės vertės praradimas, dėl vietovės populiarumo sumažėjimo. Paskutiniai du minusai, dažniausiai, atkalba didžiają dalį pirkėjų nuo „timeshare‘o“ įsigyjimo: kasmetinių mokesčių nepastovumas, jie gali didėti, nes nėra fiksuoti, todėl gali tapti nebepakeliami savininkui. Įsigijus „timeshare‘ą“ vėliau gali būti sunku jo atsisakyti, dažniausia išeitis norint atsisakyti bendro naudojimo nuosavybės yra jos atidavimas, perleidimas kitam savininkui ar naujam asmeniui, taip neatgaunat jokios sumokėtos sumos.

Taigi, galima daryti išvadą, kad „timeshare‘as“ suteikia galimybę įsigyti nekilnojamo turto populiariose kurortinėse vietose už prieinamą kainą, o bendrosios nuosavybės valdos turėjimas suteikia užtikrintumo jausmą, kad kiekvienais metais tuo pačiu laikotarpiu bus turima atostogų vieta. Tačiau, reikia nepamiršti, kad su nuosavybės įsigyjimu atsiranda labai daug pareigų kurias reikia atlikti ar už jas sumokėti, todėl prieš perkant „timeshare‘ą“ reikia labai gerai susipažinti su visomis sąlygomis bei galimais mokesčiais tam, kad įsitikinti jog tokios nuosavybės turėjimas bus prieinamas ir netaps našta.

VERSLO KONCEPCIJOS – TIMESHARE – POPULIARUMO LIETUVOJE TYRIMAS

Siekiant ištirti verslo kocepcijos „timeshare“ populiarumą Lietuvoje buvo atliktas tyrimas. Tyrimui atlikti pasirinktas žvalgybinis kokybinis tyrimo metodas – pusiau struktūrinis intervių ir turinio analizė.

Tyrime dalyvavo aštuoni žmonės, iš kurių buvo “timeshare‘o” savininkas, nekilnojamojo turto agentas, kelionių vadovas bei penki asmenys, kurie mažai žinojo arba nežinojo nieko apie “timeshare‘ą” (respondentų vardai pakeisti, remiantis konfidencialumo principu). Taip pat buvo bandyta susisiekti su dvejomis “time-sharing” užsienio grupėmis - Red week ir timeshare users group (TUG), iš šių grupių, iki tyrimo pabaigos, nepavyko gauti atgalinio ryšio.

1 lentelė

Respondentų demografinai duomenys

Eil. Nr.	Vardas	Amžius	Veikla	Žinios apie „timeshare‘ą“
1.	Paulius	44 m.	Nekilnojamo turto agentas	Teko girdėti šią savoką studijų metais.
2.	Inga	23 m.	Studentė	Neteko girdėti.
3.	Rita	23 m.	Studentė	Neteko girdėti
4.	Violeta	23 m.	Studentė	Neteko girdėti.
5.	Andrius	30 m.	Kelionių vadovas	Teko girdėti šią savoką užsienyje.
6.	Ina	59 m.	Viešbučio savininkė	Timeshare‘o savininkė.
7.	Ana	22 m.	Studentė	Neteko girdėti.
8.	Agnė	26 m.	Studentė	Neteko girdėti.

Apibendrinant galima teigti, kad apklausos metu buvo apklausti asmenys iš skirtingų pažiūros taškų, tai yra, asmuo turintis „timeshare‘ą“ ir žinantis daug informacijos apie tai, du žmonės, kurie studijų metu buvo susipažinę su šia sąvoka ar savo darbo, namų aplinkoje buvo susidūrę su „timeshare‘o“ savininkais bei likę asmenys, kuriems šis apgyvendinimo modelis yra visiškai naujas ir negirdėtas arba žinomas labai siaurai.

Atliekant tyrimą buvo pateikti penki klausimai:

1. Pasaulyje yra gan populiari apgyvendinimo koncepcija „time-sharing“, kurios metu galima ne tik įsigyti nuosavybę 1,2 ar kitam savaičių skaičiui, bet ją pernuomoti kitiems žmonėms tuo laiku. Kaip vertinate tokį apgyvendinimą atostogų metu? Kodėl taip vertinate?

2. Kaip manote ar „time-sharing“ galėtų būti populiarus Lietuvoje ne tik kaip nuosavybė, bet ir kaip verslo modelis? Kodėl taip manote?

3. Kokie galėtų būti „time-sharing“ pliusai Lietuvoje?

4. Kokie galėtų būti „time-sharing“ minusai Lietuvoje?

5. Kaip vertintumėte šį apgyvendinimo principą kaip konkurentą jau esančioms apgyvendinimo formoms (viešbučiai, lova ir pusryčiai, hosteliai, apartamentai, privatūs butai ir kt.)? Kodėl taip vertinate?

Vykdant žvalgybinę kokybinę apklausą pirmuoju klausimu buvo siekta išsiaiškinti, kaip respondentai vertina tokį apgyvendinimą atostogų metu. Respondentų nuomonė pasiskirstė į tris verinimus: teigiamas, neigiamas ir neturi nuomonės/nežino (žr. lentelė nr. 2).

2 lentelė

„Timeshare“ apgyvendinimo modelio vertinimas

Eil. Nr.	„Timeshare“ vertinimas	Teiginiai
1.	Teigiamas (4)	„<...> tai dar viena pelninga investija, suteikianti ir galimybę užtikrintam poilsiui“ (Inga). „Tai puiki galimybė pakeisti vietą neišleidžiant didelių pinigų gerai praleisti laiką, o dar vien tai pliusas, kad tai puiki investicija, ne tik jums patiems, bet ir jūsų vaikams“ (Violeta). „Tai puikus apgyvendinimo būdas tiems, kurie mėgsta pastovumą, tinka tiems kurie mėgsta būti ten kur jau puikiai žino aplinką, ne kartą buvę, pastoviu, tuo pačiu laikotarpiu“ (Ina). „<...> tai gera alternatyva, kuomet neturi galimybės įsigyti nekilnojamojo turto pilna kaina arba jei atostogauji per metus tik kokį mėnesį, tačiau turi savo mėgstamą atostogų vietą“ (Agnė).
2.	Neigiamas (2)	„<...> jis nėra lankstus, nes visada turėtų turėti atostogas tokiu pačiu metu, viskas turėtų būti suplanuota labai iš anksto“ (Paulius). „Lietuvoje mažai žinomas, vakariečiai labiau žino, įsigyti kažką Lietuvoje - mūsų klimato sąlygos nelabai tinka nes šilstuose kraštuose yra garantija, kad ten bus šilta ir geras oras“ (Andrius).
3.	Neturi nuomonės/nežino (2)	„Nesuprantu, kam to reikia, neaišku, per kiek laiko tai atsiperka ir riboja tai, kad į savo nuosavybę gali atvykti tik tuo metu, kada nurodyta. Neaišku, kokios būklės būstą paliks savininkas, kuriam būstas priklauso prieš tave“ (Rita). „Tai geras dalykas tiems, kas savo atostogas mėgsta planuoti tuo pačiu metu ir yra įpročio žmonės, tačiau tiems, kas mėgsta keliauti ne tuo pačiu metu, patirti vis naujų įspūdžių ir susipažinti su skirtingomis kultūromis, žmonėmis, vietomis tai toks dalykas juos spraustų į nematomus rėmus“ (Ana).

Išanalizavus duomenis galima pastebėti, kad respondentų nuomonė išsiskyrė. Vis dėlto didesnė dalis, keturi apklaustieji, pasisakė vertinantys „timeshare‘o“ apgyvendinimo modelį teigiamai, nes toks verslo modelis suteiktų galimybę žmonėms įsigyti nekilnojamojo turto, kurį įsigyti gali ne visi. Žinoma, respondentai atkreipė dėmesį ir į tai, kad šis verslo modelis yra nelabai lankstus, o Lietuvos klimato sąlygos nėra palankios, nes „timeshare“ modelis yra kur kas populiaresnis šiltuose kraštuose.

Respondentai į pateiktą klausimą, ar „time-sharing“ būtų populiarus Lietuvoje kaip verslo modelis, pasisakė nevienodai. Vis dėlto, dauguma liko prie atsakymo, kad toks verslo modelis būtų sėkmingas Lietuvos rinkoje (žr. 3 lentelė).

3 lentelė

„Timeshare“ apgyvendinimo modelio populiarumas Lietuvoje

Eil. Nr.	„Timeshare“ populiarumas Lietuvoje	Teiginiai
1.	Populiarus (5)	„Time-sharing“ apgyvendinimo modelis galėtų būti pritaikomas Lietuvos verslui ir, manau, būtų gana sėkmingas. Tačiau sėkmingam jo veikimui ir įgyvendinimui reikėtų daugiau pasidomėti apie visus šio tipo bruožus, išryškėjusius minusus, tolimesnes galimybes“ (Inga). „Manau, kad galėtų, kodėl ne, verslininkai šią nenaudotą nišą Lietuvoje galėtų išnaudoti“ (Rita). „Nusipirkta nuosavybė gali puikiai atsipirkti ją nomuojant kitiems asmenims, panašiai kaip airbnb ir kitos apgyvendinimo vietos“ (Violeta). „Šiandien, kai klimato kaita yra labai akcentuojama ir pati keliauju daug,

		galiu pasakyti, kad Lietuvoje būtų gerai, ne per karštą, daug žalumos. Ispanija, Turkija, Graikija- išdega, nusibosta tie rudi atspalviai, o Lietuva- žalia, tampa gaivia šalimi, todėl atraktyvi turistams“ (Ina). „Manau, „time-sharing“ modelis Lietuvoje galėtų veikti ir būti populiarus kaip verslo modelis, nes mano suvokimu, tai jau ir dabar vyksta Lietuvoje, o COVID-19 pandemijos sukelti padariniai, kaip pvz. darbas iš namų, tokią koncepciją tik dar labiau išpopuliarino“ (Agnė).
2.	Nepopuliarus (1)	„Lietuvoje nebūtų populiaru dėl oros sąlygų. Tai būtų kur kas paklausiau kurortuose, kur yra vilos, kur visada šilta, ir ten yra pigiau nei Lietuvoje“ (Andrius).
3.	Neturi nuomonės/ nežino (2)	„Šiuo atveju sunku atsakyti, kas būtų jeigu būtų, dar Lietuvoje yra neatėjęs/neprigijęs (timeshare‘o modelis)“ (Paulius). „Sunku atsakyti į šį klausimą, nes na dauguma turistų čia atvyksta dažniausiai tik kelioms dienoms. Tačiau pabandyti tokį dalyką galima, galbūt tai būtų įdomu turistams, jie susidomėtų“ (Ana).

Apklausa atskleidė, kad teigiamai pasisakantys respondentai mato šį apgyvendinimo modelį kaip sėkmingą, bet prideda ir savo pastebėjimų, nepamiršdami priminti, kad tokio tipo verslo modelis Lietuvoje būtų visiškai naujas, todėl yra svarbu išanalizuoti visus galimus „timeshare“ apgyvendinimo modelio pliusus ir minusus bei į juos atsižvelgiant pritaikyti Lietuvos rinkai. Taigi, didžioji dalis respondentų, net penki apklaustieji, „timeshare“ verslo modelį mato kaip populiarų Lietuvoje.

Analizuojant respondentų nuomonę apie „timeshare‘o“ galimybes Lietuvoje buvo atsižvelgta į šio metodo pliusus būtent Lietuvoje. Atsakymai buvo išskirti į konkrečius pliusus ir argumentuoti respondetų atsakymais (žr. 4 lentelė).

4 lentelė

„Timeshare“ apgyvendinimo modelio pliusai Lietuvoje

Eil. Nr.	Pliusai	Teiginiai
1.	Investavimas į nekilnojamą turtą.	„Investavus į nekilnojamą turtą, tu tvirtai užsitikrini galimybę išvykti paatostogauti ar apsistoti <...>“ (Inga).
2.	Užtikrinta atostogų vieta.	„Pliusas, kad tai nauja, kad galėtų sulaukti susidomėjimo, kad tai galėtų būti būdas žmonėms investuoti“ (Rita).
3.	Žema kaina.	„Taip pat manau turėtų būti nebrangus nekilnojamas turtas, na ta prasme daug pigiau jį galima įsigyti nei kažkur brangiame užsienio kurorte“ (Violeta). „<...> salyginai pigu lyginant su kitomis užsienio šalimis, tokiomis kaip: Ispanija, Portugalija ...“ (Ina). „Manau, Lietuvoje vis labiau kylant NT kainoms, o kurortinėse vietovėse joms būnant rekordiškai didelėms (pvz. Palangoje įsigyti butą yra žymiai brangiau nei Vilniuje), Time-sharing koncepcija galėtų būti vienas iš sprendimų pvz. jaunoms šeimoms įsigyti antrą būstą kurortinėje vietovėje“ (Agnė).
4.	Lietuvos gamta.	„<...> Lietuvoje būtų gerai, ne per karštą, daug žalumos. Ispanija, Turkija, Graikija- išdega, nusibosta rudi atspalviai, o Lietuva- žalia, tampa gaivia šalimi“ (Ina).
5.	Spindulinis turizmas.	„Iš vienos vietos galima vykdyti spindulinį supažindinimą su Lietuva, nes Lietuvoje yra nedideli atstumai, o iš Time‘share‘o per savaitę galima daug apkeliauti <...> „ (Ina).
6.	Skirtingi metų laikai.	„<...> tinkantis visiems metų laikams, galima rasti ką veikti pvz., teatrai, koncertai, festivaliai, spektakliai ir t.t.“ (Ina). „Pliusai, kad pas mus klimatas nėra visiškai vienodas kiekvienais metų laikais. Todėl tiems kas

		mėgsta įvairove, būtų įdomus dalykas ir kiekvieno poreikius atitiktų <...>“ (Ana).

Išanalizavus gautus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad išsiskyrė šeši „time-sharing‘o“ pliusai Lietuvos rinkoje: investavimas į nekilnojamą turtą, užtikrinta atostogų vieta, žema kaina, Lietuvos gamta, galimas Spindulinis turizmas Lietuvoje ir metų laikų įvairovė. Šie pliusai, respondentų nuomone, padėtų vystytis „timeshare‘o“ verslo modeliui Lietuvoje.

Atliekant tyrimą, taip pat, buvo pateiktas klausimas apie galimus „time-sharing“ minusus Lietuvoje. Respondentų atsakymai buvo išskirti į konkrečius minusus ir argumentuoti atsakymų ištraukomis iš intervių (žr. 5 lentelė).

5 lentelė

„Timeshare“ apgyvendinio modelio minusai Lietuvoje

Eil. Nr.	Minusai	Teiginiai
1.	Sąvokos „timeshare“ nesupratimas.	„Nesuprastų pavadinimo Time-sharing. Turi būti aiškiai lietuviškai įvažardinta, pritaikomumas turi būti aiškai pateiktas dalykas, kad suprastų, norėtų įsigyti, nes lietuviai jeigu nežino kas tai yra nėra linkę įsigyti“ (Paulius). „Kolkas lietuvoje mažai žinomas <...>“ (Andrius).
2.	Naujovių bijojimas.	„ <...>, be to, lietuviai dažnai bijo naujovių (Rita).
3.	Kaina.	„Lietuvoje žmonės neturtingi, jie dažnai neįperka nė būsto sau, moka paskolas visą gyvenimą. Mano nuomone, toks variantas tiktų tik mažesnei visuomenės daliai“ (Rita). „<...> brangiau nei užsienyje“ (Andrius).
4.	Šaltieji sezonai.	„Galbūt mažesnis kiekis žmonių norėtų nusipirkti tas savaitės dienas kurios yra žiemos ar rudens laikotarpiu kai yra prasti orai Lietuvoje“ (Violeta). „Lietuvoje yra šaltas klimatas <...> „ (Andrius).
5.	Mažai kurortinių vietų.	„Taip pat, nėra labai daug kurortinių miestelių miestų kuriuose būtų galima vykdyti tokią veiklą“ (Violeta).
6.	Pandemijos sunkumai.	„<...> dar vienas minusas, kad pvz dabartiniu laikotarpiu kai yra pasaulinė pandemija ir yra ribojamas keliavimas tarip šalių, gali pakenkti tokiam verslo modeliui“ (Violeta).
7.	Sudėtingas sprendimų priėmimas.	„<...> kokia socialinė atsakomybe sekančiam/ateinančiam savininkui“ (Paulius). „Turi daug savininkų todėl sprendimų priėmimas gali būtų sunkus. Pati priežiūra, neaišku ar bus galima tvarkingai prižiūrėti“ (Ina).
8.	Kultūriniai stereotipai.	„Lietuvoje labai gajus poreikis įsigyti asmeninį nekilnojamąjį turtą, tad gali kilti iššūkis pakeisti įsisenėjusius kultūrinius stereotipus“ (Agnė).

Pagal pateiktus respondentų atsakymus galima pastebėti, kad buvo išskirti aštuoni minusai, kurie Lietuvoje lėtintų „time-sharing‘o“ modelio vystymąsį: sąvokos „timeshare“ nesupratimas, lietuvių baimė naujovėms, kaina, šaltieji metų sezonai, mažai turimų kurortinių vietų, kuriose tokio tipo apgyvendinimas galėtų sulaukti didesnio populiarumo, esamos pandemijos keliamos kliūtys, dėl savininkų gausos galimas sudėtingas sprendimų priėmimas ir kultūrinai stereotipai būdingi Lietuviams.

Analizuojant respondentų atsakymus į klausimą ar šį apgyvendinimo principą vertintų kaip konkurencingą jau esančioms apgyvendinimo formoms Lietuvoje, respondentų nuomonės išsiskyrė į keturias grupes: konkurencingas, nekonkurencingas, lygiavertis ir neturi nuomonės/nežino (žr. 6 lentelė).

6 lentelė

„Timeshare“ konkurencingumas esančioms apgyvendinimo formoms Lietuvoje

Eil. Nr	„Timeshare“ konkurencingumo vertinimas	Teiginiai
1.	Konkurencingas (1)	„<...> būtų stiprus konkurentas. Tai nekilnojamas turtas, paklausą būtų, nes kaina labai maža. Garantuoja pastovią vietą, patogu atostogoms. Kainoms išbrangus poilsinėse vietos „time-sharing‘as“ taptų labai patrauklus“ (Ina).
2.	Nekonkurencingas (5)	„Yra neįpareigojančių, nepririšančių formų, bookingas, airbnb - jie užima „liūto“ pozicijas rinkoje, įsipareigoti dėl kažko lietuviam, kuo gali naudotis tik tam tikru laiku nelabai tiktų“ (Paulius). „Šis apgyvendinimo modelis, iš pirmos pažiūros, yra kiek mažiau orientuotas į tokius patogumus, kaip maitinimo paslaugos ir galbūt neatitiks viešbučio lygio, tad nemanau, kad ir apie konkurenciją šiuo atveju galima kalbėti. Tai yra šiek tiek kitoks tipas, kurį mano manymu, daugiau orientuočiau į kaimo turizmo sodybas, sodybas prie vandens telkinių ir panašiai“ (Inga). „Nelabai jo būtų galima gal priskirti konkurencingai, nes tokią galimybę įsigyti „timeshare‘ą“ nuosavybę manau gali ne kiekvienas vidutines pajamas uždirbantis asmuo, todėl jie visvien rinktūsi pigesnį variantą kaip airbnb ar hotelį“ (Violeta). „<...> nebūtų stiprus konkurentas viešbučiams nes oritentuortas į kitą rinką. Netiesioginis konkurentas nes žmonėms su kitokiais poreikiais“ (Andrius). „Tai galbūt nebūtų labai konkurencinga kitoms apgyvendinimo įstaigoms, nes tiek to „time-sharing‘o“ nebūtų Lietuvoje, todėl turistų kitos apgyvendinimo įstaigos tikrai sulauktų, <...>“ (Ana).
3.	Neturi nuomonės/nežino (1)	„Vis dėlto sunku pasakyti, kadangi neįsivaizduoju, kokios būtų kainos, kiek kainuotų pirkti arba nuomotis tokio tipo būstą. Jei tai būtų pigiau nei viešbučiai - kodėl ne, bet jei brangiau, lietuviai gali nenorėti ir rinktis tradicines apgyvendimo formas“ (Rita).
4.	Lygiavertis (1)	„Tai lygiavertis konkurentas kitoms jau esančioms apgyvendinimo formoms Lietuvoje, kuris ateityje tik dar labiau augs dėl kartų kaitos ir įsisenėjusių stereotipų pasikeitimo“ (Agnė).

Išanalizavus tyrimo duomenis galima pastebėti, kad net penki respondentai šį apgyvendinimo principą mato kaip nekonkurencingą jau esančioms apgyvendinimo formoms. Pagrindinė tokio matymo priežasti- respondentai „timeshare“ apgyvendinimo modelį supranta kaip kitokiai rinkai, nei viešbučiai, moteliai ir kiti, skirtą apgyvendinimo būdą, todėl mano, kad jau Lietuvoje esamos apgyvendinimo formos turės pasitempti ir siūlyti kokybiškes paslaugas tam, kad išlaikytų klientūrą ir būtų patrauklūs, tačiau „timeshare‘o“ modelis suteikia tik gyvenamą vietą, bet nepasirūpina maistu ar kitais poreikiais, todėl viešbučiai ir kitos apgyvendinimo įstaigos turės klientų, kurie mėgsta gauti pilną aprūpinimą ar nenori patys gaminti maisto.

IŠVADOS

1. Mokslinėje literatūroje Lietuvos apgyvendinimo sektorius yra klasifikuojamas į dvi gruper: klasifikuojamasias apgyvendinimo paslaugas bei neklasifikuojamasias apgyvendinimo paslaugas. Klasifikuojamasias apgyvendinimo paslaugas sudaro: viešbučiai, svečių namai, moteliai ir kempingai. Neklasifikuojamasias apgyvendinimo paslaugas sudaro: apartamentų kompleksai, kaimo turizmas, nakvynės namai, nakvynės ir pusryčių paslaugos, poilsio namai, turistionio laivo apgyvendinimo paslaugos, sanatorijos ir trumpalaikio apgyvendinimo paslaugos.

2. Mokslinėje literatūroje apgyvendinimo būdas „timeshare“ apibrėžiamas kaip bendrosios nuosavybės valda „timeshare“, kuris yra atostogų laikotarpio nuosavybė, kuria dalinasi, paprastai kas savaitę, keletas ar keliasdešimt savininkų.

3. Tyrimas atskleidė, kad pagrindiniai pliusai padėsiantys išpopuliarėti „timeshare“ apgyvendinimo būdui Lietuvoje yra – investavimas į nekilnojamą turtą, užtikrinta atostogų vieta, žema kaina, Lietuvos gamta, spindulinis turizmas, skirtingi metų laikai. Minusai galintys pakenkti „timeshare‘o“ plėtojimuisi- sąvokos „timeshare“ nesupratimas, naujovių bijojimas, kaina, šaltieji sezonai, mažai kurortinių vietų, pandemijos sunkumai, sudėtingas sprendimų priėmimas, kultūriniai stereotipai. Taigi, „timeshare“ apgyvendinimo modelis gali būti populiarus Lietuvoje, nes šis modelis būtų orientuotas į kitą rinką nei dabar Lietuvoje esantys ir išplėtoti apgyvendinimo būdai. „Timeshare“ siūlytų pastovią ir garantuotą atostogų vietą, tampančia asmens nuosavybe tam tikrą savaičių skaičių per metus, kurioje asmuo pats turėtų pasirūpinti maitinimu ir kitais asmeniniais poreikiais.

LITERATŪRA

1. Armonaitė, A. (2009). *Aiškinamasis turizmo terminų žodynas*. Vilnius: Moskslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

2. Assad, A. (2021). *Homeguides.sfgate: Benefits of Timeshares.* Prieiga per internetą: https://homeguides.sfgate.com/benefits-timeshares-6736.html

3. Fontinelle, A., Witkowski, R. (2021). *Forbes: Are Timeshares Worth It? Here Are The Benefits And Risks*. Prieiga per internetą: https://www.forbes.com/advisor/mortgages/are-timeshares-worth-it/

4. Medlik, S., Ingram, H. (2000). *The Business of Hotels.* Oxford: Butterworth-Heinemann.

5. Meškauskas, J. (2009). *Apgyvendinimo paslaugų sektoriaus vystymosi Lietuvoje galimybės.* Kaunas. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/Mano/Downloads/2147942%20(1).pdf

6. SellMyTimeshareNow SMTN, (2014). *Sellmytimesharenow: The History of Timeshares and Beyond.* Prieiga per internetą: https://www.sellmytimesharenow.com/blog/history-timeshares-beyond/

7. Timeshare Users Group TUG, (n.d.). *Tug2: what does TUG offer timeshare owners?* Prieiga per internatą: https://tug2.net/

8. Valstybinė Vartotojų Teisių Apsaugos Tarnyba VVAT, (2021). *Vvtat: apgyvendinimo paslaugų teikimas.* Prieiga per internetą: https://www.vvtat.lt/vartojimo-paslaugos/turizmo-paslaugos/apgyvendinimo-paslaugu-teikimas/603

NEW TRENDS IN ACCOMMODATION SECTOR – TIMESHARE – AND APPLICABILITY IN LITHUANIAN MARKET

DANGUOLĖ JONUŠAITĖ
Vytautas Magnus University
Lecturer Regina Navickienė

SUMMARY

In the article will be presented all forms of Lithuania accommodation sector and described new accommodation form "time-sharing". "Time-sharing" accommodation form is very popular in foreign countries, however it is not known if this type accommodation would be popular in Lithuania as a new business concept. Further in the article will be written about the concept of "time-sharing" and its' meaning. Based on the data of the qualitative research will be presented opinions of respondents about possibilities of this accommodation form in Lithuania, its' pluses and minuses.

Keywords: accommodation sector, Time-sharing.

STUDENTŲ KELIAVIMO MOTYVUS LEMIANTYS VEIKSNIAI

VIKTORIJA KLIAUZAITĖ
Klaipėdos valstybinė kolegija
Vadovė Jūratė Leonavičienė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojami veiksniai, lemiantys studentų keliavimo motyvus. Dėl COVID-19 įsivyravimo pasaulyje keitėsi ne tik turistų keliavimo pobūdis, įpročiai, bet ir jų keliavimo motyvai. Išsiaiškinus jaunų žmonių poreikius renkantis keliones, sudaroma galimybė padidinti turizmo plėtotę šalyje. Atlikus tyrimą nustatyta, kad studentų keliavimo motyvus lemiantys veiksniai yra labai įvairūs, o tai priklauso nuo kelionės trukmės, vietovės, keliavimo priežasties, išsikeltų lūkesčių ir jų įgyvendinimo būdo. Taip pat keliavimo motyvams įtakos turi ir turisto tipas, aplinkos veiksniai, poreikių ir išsikeltų tikslų patenkinimas kelionės metu.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Žmonės nebeapsiriboja vien darbu, stengiasi kuo daugiau laiko skirti sau ar savo šeimai. Puikia laisvo laiko praleidimo alternatyva tampa naujų vietovių pažinimas, susipažinimas su nežinoma istorija, aktyvios veiklos gryname ore, išėjimas atokiau nuo savo nuolatinės gyvenamosios aplinkos. Laisvalaikis yra būtinas kiekvienam žmogui, nes tai yra būdas atitrūkti nuo kasdienio darbo, rutinos, rūpesčių bei gali padėti išsaugoti sveikatą. Egzistuoja daugybė pasyvaus bei aktyvaus laisvalaikio praleidimo formų. Viena iš jų – turizmas. Sąvoka „turizmas“ apibrėžiama kaip aktyvaus poilsio rūšis, kai žmonės keliauja, norėdami susipažinti su kitų vietovių gamta, architektūra, žmonių papročiais (Kazlauskaitė ir Vaškaitis, 2013). Šių dienų turizmą galima laikyti įvairiapusišku reiškiniu besiplėtojančiu ypač sparčiais tempais tiek vietinio, išvykstamojo ar atvykstamojo turizmo atžvilgiu (Gutienė ir Švagždienė, 2017). Žmogaus poreikiai: fiziologiniai, saugumo, socialiniai, pripažinimo, saviraiškos ateityje tampa veiksniais, lemiančiais žmogaus pasirinkimą keliauti. Keliaujančio žmogaus poreikiai, motyvai atlieka esminį vaidmenį turizmo versle. Prasidėjus COVID-19 pandemijai ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje įvyko esminiai pokyčiai žmonių keliavimo įpročiuose. Dažniausios priežastys, kodėl sumažėjo Lietuvos gyventojų keliavimas per pastaruosius 12 mėn. – taikomi judėjimo apribojimai šalies viduje ir keliaujant į kitas užsienio šalis, nepakankami finansai, didelis užimtumas ir poreikio nakvoti nebuvimas. Būtent dėl šių priežasčių lietuviai rinkosi keliones po šalies vidų, plečiant savo žinias apie vietinį turizmą (Keliauk Lietuvoje, 2021). Todėl svarbu atsižvelgti ir išanalizuoti veiksnius, kurie lemia žmonių keliavimo motyvus, kad būtų galima padidinti turizmo sektoriaus veiklą ir plėtrą šalyje. Atliekant tyrimą buvo pasirinkta apklausti studentus, kurie savo žinias gilina turizmo versle ir yra neabejingi kelionėms. Tokius išsikeltus kriterijus atitinka Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo programos studentai, kurie savo ateitį sieja su kelionėmis, turizmo inovacijomis, betarpišku bendravimu su žmonėmis, plėtojant novatorišką, įžvalgų ir socialiai atsakingą turizmo verslą. Šiems studentams atliekamas tyrimas yra aktualus, nes sužinojus kas skatina jaunus žmones keliauti, galima pritaikyti turizmo paslaugas ir sukurti patrauklius turizmo paketus ar vien tik maršrutus, skirtus studentams, o tai prisideda prie turizmo vystymosi šalies viduje.

Tikslas- išanalizuoti studentų keliavimo motyvus lemiančius veiksnius.

Uždaviniai:

1)Išanalizuoti jaunimo keliavimo motyvus lemiančius veiksnius teoriniu aspektu;
2) Nustatyti pagrindinius studentų keliavimo ypatumus;
3) Identifikuoti pagrindinius veiksnius, lemiančius studentų keliavimo motyvus.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros analizė, taikomi teoriniai ir empiriniai tyrimo

metodai. Interetinė apklausa, kurią tyrėjas respondentams pateikia nuotoliniu būdu, buvo sukurta internetinėje platformoje „apklausa.lt“. Sukurtos apklausos nuorodą tyrėjas pasidalino socialiniame tinkle „Facebook“. Per 12 dienų, nuo balandžio 12 d. iki balandžio 23 d. apklausoje sudalyvavo 100 proc. Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo studijų programos studentų. Gautų duomenų analizei naudojama „Ms Excel“ programa. Pateikiant rezultatus buvo naudotas grafiškas vaizdavimas, pateiktas procentinis atsakiusiųjų pasiskirstymas.

VEIKSNIŲ, LEMIANČIŲ JAUNIMO KELIAVIMO MOTYVUS, TEORINĖ ANALIZĖ

Keliavimo motyvus galima apibrėžti kaip vidinę jėgą, priverčiančią žmones veikti, norint patenkinti asmeninius poreikius ir tikslus kelionės metu (Gražulis, 2015). Žmogaus motyvacija yra vidinė žmogaus būsena arba tam tikri asmens poreikiai ir norai, verčiantys juos veikti ar elgtis specifiniu būdu, kad būtų pasiekti norimi tikslai (Van Vuuren and Slabbert, 2012). Keliavimas suprantamas kaip visuma patirčių, kurias žmonės išgyvena išvykus iš savo nuolatinės gyvenamosios vietos ilgiau nei viena diena. (Silva et. al., 2020). Būtina pabrėžti, kad kiekvienas keliautojas yra skirtingas, turintis specifinių poreikių ir skirtingų savybių (Lin and Liu, 2020). Mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad tikslingiausia turizmą klasifikuoti pagal kelionių tikslus, turisto poreikius bei motyvus (Baležentis ir Žuromskaitė, 2012). Dažniausiai skiriami žemesnieji (biologiniai, fiziologiniai) ir aukštesnieji (socialiniai, dvasiniai) poreikiai. Poreikį tam tikroms kelionių ar rekreacijos rūšims ir formoms nesunkiai galima prognozuoti suskirsčius jaunimą į grupes pagal požiūrį į gyvenimą, dvasines vertybes ir bendruomeniškumą: visuomeniškas ir pilietiškai aktyvus jaunimas, savitų jaunimo kultūrų atstovai (pankai, gotai, reperiai ir kt.), problematiško elgesio jaunimas, atsiskyręs, pasyvus jaunimas. Aktyvus ir pasyvus mūsų kartos jaunimo poilsis yra susijęs su technologijomis, technika, ekstremaliomis transporto priemonėmis, sveika gyvensena, ekologinėmis idėjomis, kūrybine, pažintine, rekreacine veikla. Svarbus kelionių ir rekreacijos elementas yra įprastinės veiklos ir ypač aplinkos pakeitimas į tokią, kurioje yra atitinkamas klimatinių sąlygų komfortas, ramybė arba įvairios pramogos ir galimybė gauti daug teigiamų emocijų. Jaunimas linkęs poilsiauti bendrus interesus turinčiose grupėse su draugais, o ne su šeimos nariais. Jauni žmonės renkasi tą aplinką, tas rekreacines erdves, kuriose galima rasti bendraminčių, galima dalintis emocijomis ir išgyvenimais. Derinant kelias veiklos rūšis, yra galimybė ne tik poilsiauti trumpai, bet apsistoti ir ilgesniam, pageidaujamam laikui, kai sudaromos sąlygos ne vien fizinių jėgų atstatymui ir sveikatingumui, bet ir protinių galių lavinimui, meditacijai, emociniam psichologiniam pasitenkinimui (Pridotkienė ir Kinčius, 2015). Dėl šių priežasčių susiformavo motyvai, kurie pastaruoju metu tapo aktualūs daugeliui jaunų žmonių ir turėjo tiesioginį poveikį jų sprendimui keliauti: noras plėsti turisto interesus, siekiant asmeninio tobulėjimo (Gražulis, 2015). Noras kelti kvalifikaciją, išsiugdyti naujas kompetencijas, susipažinti su mokslu ir technologinėmis naujovėmis, pristatytomis mugėmis, įgyti patirties, savanorių veikla. Noras patirti nuotykių, tokiu būdu pailsėti nuo kasdienybės, gyvenimo monotonijos (Baležentis ir Žuromskaitė, 2012). Noras pailsėti individualiai arba su šeima (draugais) prie poilsinių išteklių, kurortinėse teritorijose, suderinti poilsį su pramogomis, laiko praleidimu tarp bendraamžių, apsilankyti klubuose, diskotekose, paplūdimių vakarėliuose (Gražulis ir Žuromskaitė, 2013). Noras patyrinėti kitas vietas norint gauti reikiamos informacijos apie konkretaus regiono istoriją, jo raidos perspektyvas ir pasiekimus (Gražulis, 2015). Noras pažinti lankomos šalies kultūrą, tradicijas ir papročius, gyvenimo būdo ypatybes, architektūrinį, meninį paveldą, susipažinti su šalies karybos paveldu, patenkinti gurmaniškus poreikius, domėjimasis lankomos šalies literatūra, noras aplankyti masinių žudynių ir katastrofų vietas (Baležentis ir Žuromskaitė, 2012). Noras rizikuoti, norint pasiekti siekiamų rezultatų (Gražulis, 2015). Jaunimas nori patirti tam tikrą riziką ir nuotykius, kad galėtų ateityje dalintis savo įspūdžiai, ir įkvėpti kitus taip pat išeiti iš savo komforto zonos (Goins, 2015). Noras patirti nuotykius ir riziką, susipažinti su sunkiai pasiekiamomis ir prieinamomis erdvėmis,

palaikyti savo sporto komandą, ekstremalių pojūčių poreikis bei noras aktyviai leisti laiką. Taip pat švietimas gali tapti dar viena paskata, skatinanti studentus keliauti. Akademiniai mainai, studijos užsienyje, konferencijos praplėčia studentų akademinę patirtį (Lam and Ariffin, 2019).

Taigi, kelivimo motyvai būna labai įvairūs, o tai priklauso nuo keliautojo išsikeltų tikslų bei poreikių kelionės metu. Jaunimas dažniausiai keliauja norėdami asmeniškai tobulėti, patirti nuotykių, sužinoti naujos informacijos apie lankomas vietas, patirti naujų potyrių bei praplėsti akademinę patirtį.

Veiksnių, lemiančių studentų keliavimo motyvus, empirinis tyrimas

Atliekant šį tyrimą buvo norima išsiaiškinti veiksnius, lemiančius studentų keliavimo motyvus. Šio tyrimo aktualumas yra labai svarbus šių dienų kontekste, nes sužinojus kas skatina jaunus žmones keliauti, galima pritaikyti turizmo paslaugas ir sukurti patrauklius turizmo paketus ar vien tik maršrutus, skirtus studentams, o tai prisideda prie turizmo vystymosi šalies viduje.

Pirmame apklausos klausime tyriamųjų buvo paklausta, kaip dažnai vykstate į keliones, trunkančias ilgiau nei viena diena. Šiuo klausimu, buvo stengiamasi sužinoti studentų keliavimo įpročius, renkantis kelionės trukmę. Didžioji dalis apklaustųjų 39% respondentų atsakė, kad dažniausiai į keliones vyksta du kartus per metus. 27% atklaustųjų per metus į kelionę vyksta tik 1 kartą per metus. 19,2% respondentų į kelionę renkasi vykti 3 kartus per metus. Dvi grupės po 8% atsakė, kad per metus į keliones vyksta 4 kartus arba 5-10 kartų. Iš šių pateiktų duomenų galima spręsti, kad didžioji dauguma tyrime dalyvavusiųjų į keliones leidžiasi tik 2 kartus per metus.

Antrame apklausos klausime Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo studentai buvo paklausti, kur dažniausiai keliavo per paskutinius 2 metus, kai dar nebuvo prasidėjusi masinė pandemija (žr. 1 pav.). Šiuo klausimu siekiama sužinoti studentų pasiskirstymą renkantis kelionės geografiją tarptautiniame kontekste.

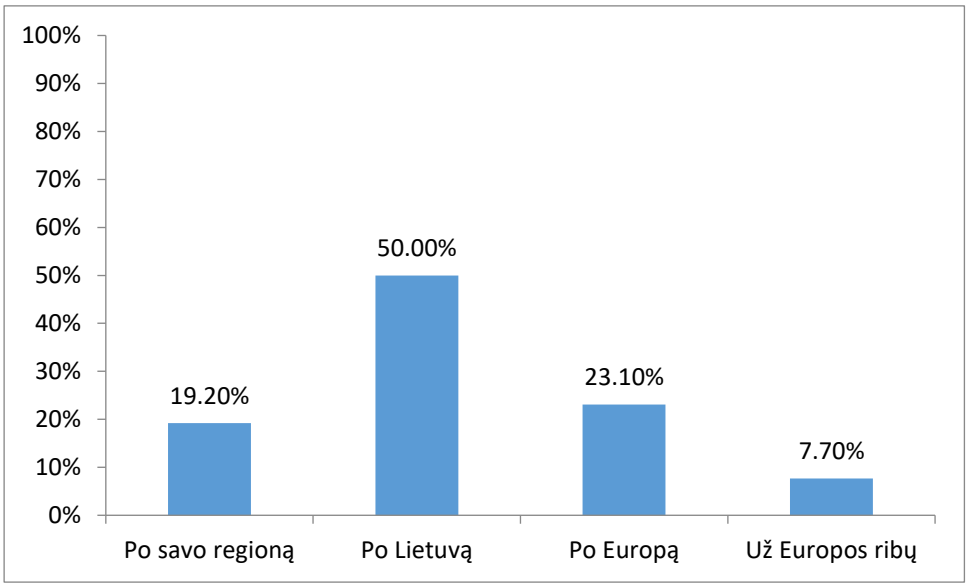

Respondentų pasiskirstymas pagal kelionės kryptį
(Sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Iš paveikslo duomenų galima matyti, kad net 50% apklaustųjų per paskutinius 2 metus dažniausiai keliavo po Lietuvą. 23% apklaustųjų keliavo po Europą. 19% respondentų keliavo po savo regioną. Mažiausias procentas iš tyrime dalyvavusių asmenų 8% per paskutinius 2 metus keliavo ir už Europos ribų. Iš studentų pateiktų atsakymų galima teigti, jog populiariausia kelionių kryptis yra Lietuva, ką patvirtina ir „Keliauk Lietuvoje“ (2021) atliktas tyrimas, jog keliautojų planai ateities išvykoms kol kas nesikeičia – dominuoja gana tradiciniai, nuspėjami turizmo maršrutai Lietuvoje. Dažniausia kryptis – Lietuvos kurortai prie jūros (62 proc.), sveikatinimosi

paslaugomis garsėjantys kurortai Birštonas, Druskininkai (52 proc.) taip pat Zarasai, Anykščiai, Trakai ir t.t. (51 proc.).

Trečiame apklausos klausime tyrime dalyvavusieji turėjo įvardinti savo keliavimo priežastis (žr. 3 pav.). Buvo norima išsiaiškinti priežastis, dėl kurių jauni žmonės nusprendžia keliauti į tam tikras lankytinas vietas.

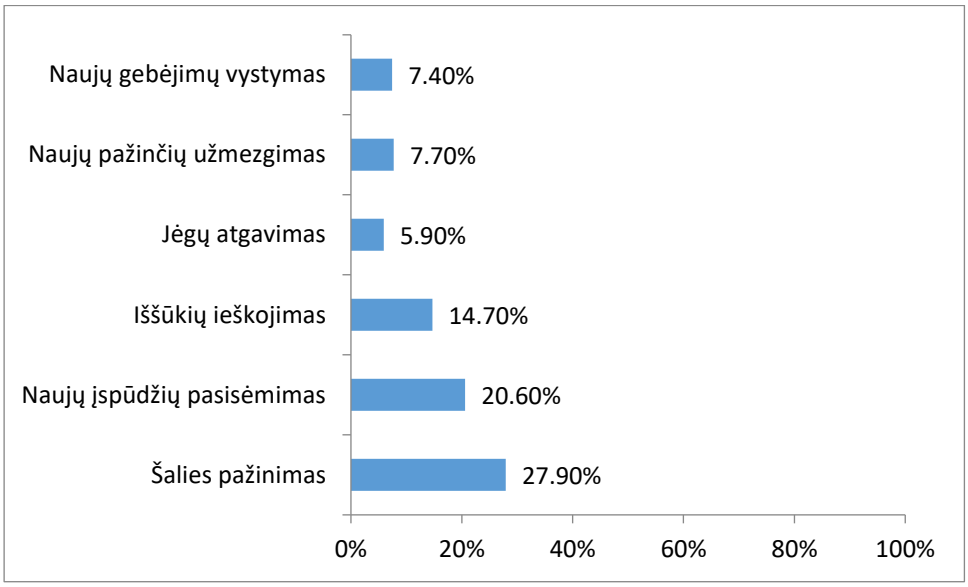

Respondentų keliavimo priežastys
(Sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Didžioji dauguma respondentų 28% keliauja šalies pažinimo tikslais. 21% tyrime atsakinėjusių studentų įvardijo, kad viena iš keliavimo priežasčių yra naujų įspūdžių pasisėmimas. 15% į keliones leidžiasi ieškodami įvairių nuotykių. 8% respondentų keliauja norėdami užmegzti naujas pažintis. 7% apklaustųjų pateikė atsakymą, kad vyksta į keliones norėdami įgyti naujų gebėjimų kelionės metu. Ir mažiausias procentas, tik 6% apklaustųjų, įvardijo, kad jų keliavimo priežastis yra jėgų atgavimas. Atlikus šio klausimo analizę matyti, kad daugumos respondentų keliavimo priežastis yra noras pažinti šalį, kurioje keliauja.

4 klausime studentai buvo paklausti, kokius lūkesčius kelionės metu stengėsi patenkinti (žr. 3 pav.). Uždavus šį klausimą, buvo norima sužinoti jaunų žmonių išsikeltus kelionės lūkesčius, kurie bus patenkinti kelionės metu.

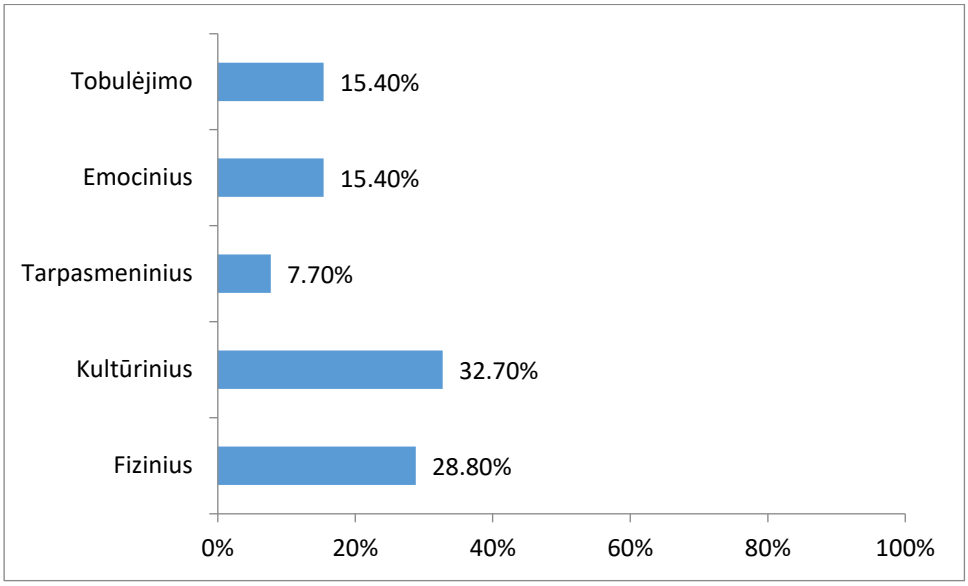

Respondentų lūkesčių patenkinimo ypatumai kelionės metu
(*Sudaryta* autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Iš pateiktų rezultatų galima matyti, kad 33% tyriamųjų kelionės metu stengiasi patenkinti kultūrinius lūkesčius, kelionės metu jie nori susipažinimas su istorija, vietove ar tos vietovės įžymybėmis. Panašus procentas, 29% apklaustųjų atsakė, kad kelionės metu bando patenkinti fizinius poreikius – poilsio, klimato, sveikatos, sportinės veiklos. Dviejų grupių apklaustųjų procentas sutapo (15%) įvardijo, kad jie kelionės metu stengiasi pasiekti išsikeltus emocinius - nostalgijos,estetikos, romantiškumo, fantazijos, pabėgimo lūkesčius, taip pat ir tobulėjimo, kai kelionės metu stengiasi išmokti užsienio kalbą, išbandyti naujas sportins veiklas ar išsivystyti naujų sugebėjimų. Galima teigti, jog respondentai kelionės metu stengiasi patenkinti daugelį lūkesčių, kurių pagrindinis yra susijęs su kultūra.

Apklausos penktame klausime tyrime dalyvavę asmenys turėjo save priskirti vienam iš keturių turistų tipų (žr. 4 pav.). Atsakydami į šį klausimą studentai turėjo save priskirti pagal tam tikrus keliavimo bruožus prie skirtingų turistų tipų.

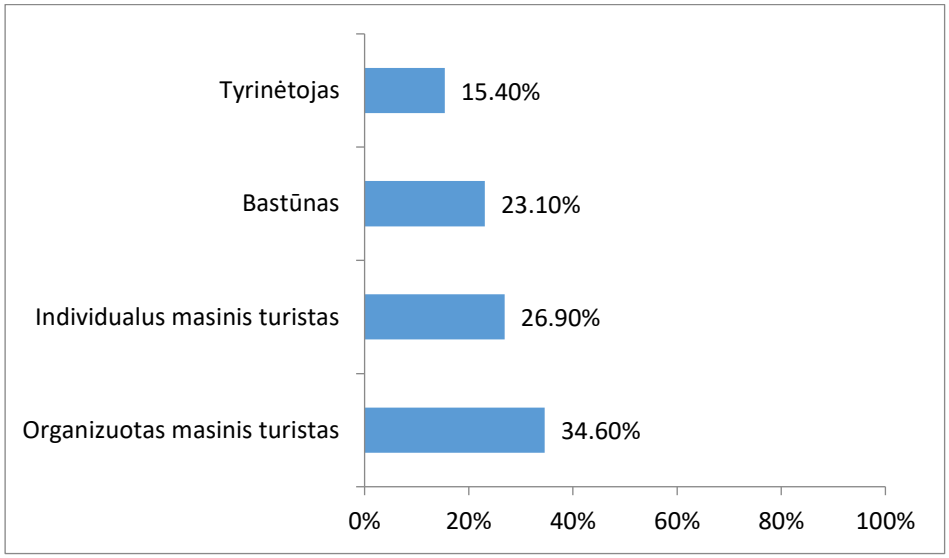

Turistų tipai
(Sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Dauguma studentų tai yra 35% atsakė, kad jie save priskirtų organizuotam masiniam turistui, kuris keliaudamas išsaugo savo aplinkos papročius, beveik visuomet susipažįsta su kitomis šalimis per autobuso langą, tokie turistai yra labai dažnai pasiruošę kelionei. 27% respondentų priskyrė save prie individualaus masinio turisto. Tokie turistai keliauja pagal iš anksto nustatytą planą, jie juda standartinėmis trasomis, yra labai gerai susipažinę su regionu, bet laikosi kelionės schemos. 23% studentų pasirinko atsakymą, kad jie yra bastūnai, kurie siekia visiškos integracijos su lankomos šalies kultūra, dėl to linkę atsisakyti savo šalies įpročių. 15% respondentų priskyrė save tyrinėtojo tipui, jie ieško naujų kelių, bet neatsisako komforto. Iš šių gautų atsakymų galima teigti, jog daugelis apklaustųjų kelionės metu išsaugo savo šalies tradicijas ir papročius bei yra iš anksto pasiruošę vykti į kelionę, tai parodo, kad jie yra organizuoti masiniai turistai.

Šeštame apklausos klausime tyriamieji buvo paklausti, ko pirmiausia tikisi iš kelionės (žr. 5 pav.). Siekiama sužinoti, be kokių kelionės komponentų studentai neįsivaizduoja savo kelionių.

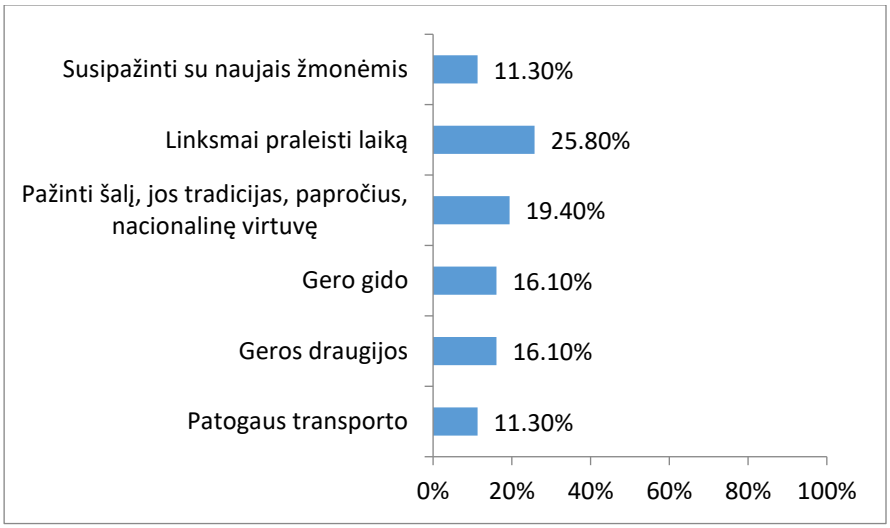

Respondentų pasiskirstymas pagal poreikius kelionės metu
(Sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Iš tiesų į šį klausimą apklaustieji atsakymus pateikė tolygiai. Tačiau dauguma studentų 26% atsakė, kad pirmiausia iš kelionės tikisi linksmai praleisti laiką. 19% tyriamųjų atsakymų lauke pažymėjo, kad tikisi pažinti šalį, jos tradicijas, papročius bei nacionalinę virtuvę. Dvi grupės respondentų po 16% atsakė, kad pirmiausia iš kelionės tikisi gero gido ir geros draugijos. Taip pat dvi grupės po 11% irgi tolygiai paskirstė atsakymus atsakydami, kad tikisi patogaus transporto ir susipažinti su naujais žmonėmis. Kaip ir daugelis jaunų žmonių taip ir Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo programos studentai labiausiai nori linksmai praleisti laiką kelionės metu.

Apklausos septintame klausime tyriamieji pateikė atsakymus į klausimą, kas dažniausiai daro įtaką jų kelionių pasirinkimui (žr. 6 pav.). Buvo siekiama sužinoti pagrindinius veiksnius, darančius įtaką studentams renkantis kelionę.

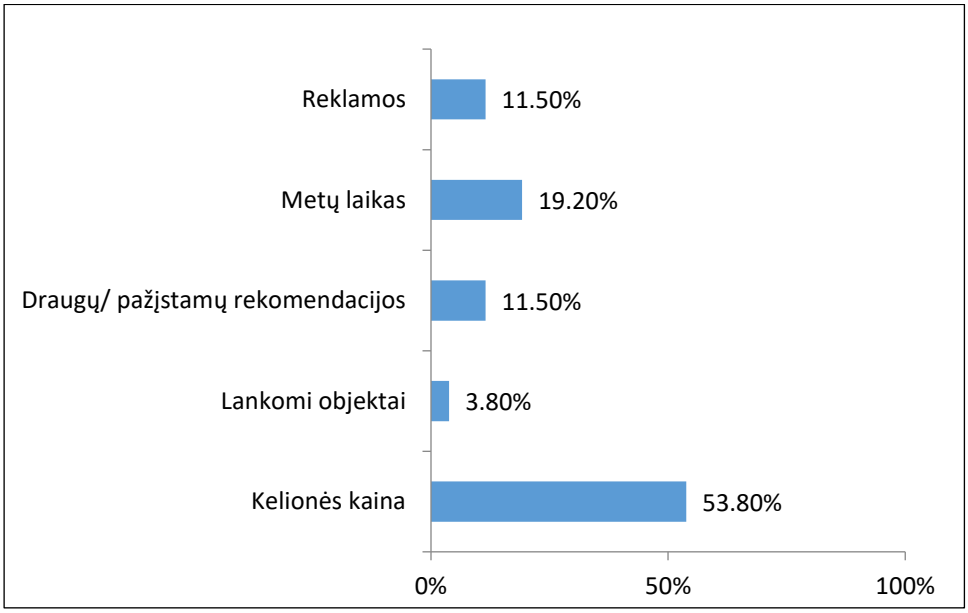

Veiksniai darantys įtaką kelionės pasirinkimui
(Sudaryta autorės pagal tyrimo duomenis, 2021)

Daugiau negu pusę apklaustųjų 53% atsakė, kad didžiausią įtaką daro kelionės kaina. 19% metų laiką priskyrė prie veiksnių, kurie gali turėti įtakos kelionės pasirinkimui. Dvi grupės po 12% atsakė, kad reklama ir draugų/pažįstamų rekomendacijos daro įtaką jų pasirinkimui. Ir tik 4% respondentų kelionės pasirinkimui turi įtakos lankomi objektai. Daroma išvada, kad studentams labiausiai turi įtakos kelionės kaina.

Viską apibendrinant galima teigti, jog Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo programos studentų keliavimo ypatumai yra skirtingi, tačiau daugelyje klausimų nuomonės sutampa. Didžioji dalis studentų į keliones trunkančias ilgiau nei viena diena vyksta tik 2 kartus per metus ir dažniausiai keliauja ne po užsienio šalis o po Lietuvą. Daugelio keliavimo priežastis yra noras pažinti šalį, todėl žinant, kad didžioji dalis studentų renkasi keliones po Lietuvą, galima spręsti, jog studentai nori pažinti savo šalį. Taip pat kelionės metu visi studentai išsikelia lūkesčius, kurios stengiasi patenkinti, pats populiariausias išsikeltas lūkestis studentų tarpe – kultūriniai lūkesčiai, kai siekiama pažinti lankomo kašto istoriją, aplankyti įvairias vietoves, sužinoti apie lankomos vietovės įžymybes ar net išbandyti nacionalinę virtuvę. Taip pat yra nemažai veiksnių, kurie daro įtaką turizmo verslo programos studentų keliavimo motyvams. Dauguma Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo programos studentų yra organizuoti masiniai turistai, kurie vertina savo tėvynės papročius ir tradicijas bei iš anksto yra susiplanavę savo kelionę. Dauguma studentų pirmiausia iš kelionės tikisi linksmai praleisti laiką, bet tuo pačiu didelį dėmesį skiria kelionės kokybės užtikrinimui. Didžiausia įtaką studentų kelionių pasirinkimui daro kelionės kaina.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus teoriniu aspektu mokslinę literatūrą galima teigti, jog veiksnių, kurie lemia keliavimo motyvus, yra nemažai. Tačiau patys pagrindiniai veiksniai, kurie nulemia jaunų žmonių keliavimo motyvus yra noras tobulinti savo kvalifikaciją, ugdyti naujas kompetencijas, noras patirti riziką ir įvairius nuotykius, pailsėti nuo kasdienybės, gyvenimo monotoniškumo, noras pažinti lankomą šalį, bei akademinių mainų galimybės įgyvendinimas.

2. Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo programos studentų keliavimo ypatumai yra labai įvairūs, tačiau studentams pateikiant atsakymus į klausimus, daugelyje klausimų jų požiūriai tam tikru aspektu sutapo. Dauguma studentų į keliones, trunkančias ilgiau nei viena diena, vyksta tik 2 kartus per metus ir dažniausiai keliauja ne į užsienį, o pasirenka keliones po Lietuvą. Didžiosios

daugumos studentų keliavimo priežastys yra noras pažinti šalį, todėl galima teigti, kad studentai keliaudami po Lietuvą stengias pažinti savo gimtąjį kraštą. Taip pat studentai kelionės metu išsikelia lūkesčius, kuriuos stengiasi įgyvendinti, daugumos yra išsikelti kultūriniai lūkesčiai, kai yra siekiama sužinoti lankomos vietovės istoriją, praplėsti žinias apie lankomos vietovės įžymybes ar net išbandyti šalies nacionalinę virtuvę.

3. Išnagrinėjus gautus rezultatus apie veiksnius, lemiančius Klaipėdos valstybinės kolegijos turizmo verslo programos studentų keliavimo motyvus, galima teigti, jog dauguma apklausoje dalyvavusių studentų yra organizuoti masiniai turistai, jie vertina Lietuvos papročius ir tradicijas bei iš anksto yra susidarę kelionės planą. Daugelis studentų pirmiausia kelionės metu tikisi linksmai praleisti laiką. Tačiau jie svarbiausiu veiksniu kelionės metu pateikė kelionės kokybę. Didžioji dalis studentų įvardijo, kad didžiausią įtaką jų kelionių pasirinkimui ir planavimui daro kelionės kaina.

LITERATŪRA

1. Baležentis, A. ir Žuromskaitė, B. (2012). *Turizmo vadyba: tarptautinio turizmo administravimo įvadas.* Kaunas: Mykolo Romerio universitetas.
2. Goins, J., (2015). *3 Reasons to Travel While You're Young.* Paimta iš Jeff Goins tinklapio. Prieiga per internetą: https://goinswriter.com/travel-young/.
3. Gražulis, V., (2015). *A systematic approach to personal travel motives (theoretical construct).* Paimta iš Human Resources Management & Ergonomics tinklapio. Prieiga per internetą: https://frcatel.fri.uniza.sk/hrme/files/2015/2015_2_05.pdf.
4. Gražulis, V., Žuromskaitė, B., (2013). *Systematic Approach to Personal Travel Motives – Possibilities in Lithuania.* Paimta iš MRU tinklapio. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/karol/Downloads/6092525.pdf.
5. Gutienė, V., Švagždienė, B., (2017). *Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos. Konferencijos tezių rinkinys.* Kaunas: Lietuvos sporto universitetas.
6. Kazlauskaitė, A., Vaškaitis, E., (2013*). Lietuvos gyventojų aktyvaus žiemos turizmo pasirinkimo kriterijai ir motyvai.* Paimta iš Active trips tinklapio. Prieiga per internetą: http://activetrips.lt/lietuvos-gyventoju-aktyvaus-ziemos-turizmo-pasirinkimo-kriterijai-ir-motyvai/.
7. Keliauk Lietuvoje, (2021). *2021 m. vietinio turizmo tyrimas: keliautojų – mažiau nei pernai, tačiau išaugęs jų išlaidų krepšelis.* Paimta iš Lietuva o čia buvai tinklapio.Prieiga per internetą: https://www.lithuania.travel/lt/news/2021-m-vietinio-turizmo-tyrimas-keliautoju-maziau-nei-pernai-taciau-isauges-ju-islaidu-krepselis
8. Lam, J. M., Ariffin, A. A. M., (2019*). Do travel images affect international students' on-site academic value?* Paimta iš ResearchGate tinklapio. Prieiga per internetą:https://www.researchgate.net/publication/332382744_Do_travel_images_affect_international_students%27_onsite_academic_value_New_evidence_from_the_Malaysia%27s_%27higher_edutourism%27_destination.
9. Pridotkienė, L. ir Kinčius, T. (2015*). Lietuviškos turistinės aplinkos ir rekreacinės veiklos rūšių patrauklumo jaunimui aspektai. Miestų želdynų formavimas*. Paimta iš Klaipėdos universiteto tinklapio. Prieiga per internetą: http://www.krastotvarka.vhost.lt/research_activities/2015_26.pdf.
10. Silva, O., Medeiros, T., Moniz, A. I., Tomás, L., Furtado, S., Ferreira, J., (2020). *Tourists' characteristics, travel motivation and satisfaction. Paimta iš Springer Link tinklapio*. Prieiga per internetą: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-15-2024-2_38?noAccess=true.
11. Van Vuuren, C., Slabbert, E., (2012*). Travel motivations and behaviour of tourists to a South African resort*. Paimta iš ResearchGate tinklapio. Prieiga per internetą:https://www.researchgate.net/publication/277186027_TRAVEL_MOTIVATIONS_AND_BEHAVIOUR_OF_TOURISTS_TO_A_SOUTH_AFRICAN_RESORT.

FACTORS DETERMINING STUDENTS 'TRAVELING MOTIVES

VIKTORIJA KLIAUZAITĖ
Klaipeda State University of Applied Sciences
Advisor Jūratė Leonavičienė

SUMMARY

The article analyzes the factors that determine the motives of students to travel. The rise of COVID-19 in the world has changed not only the nature and habits of tourists, but also the motives behind their travel. By clarifying the needs of young people when choosing to travel, it is possible to increase the development of tourism in the country. The study found that the factors that determine students' travel motives vary widely, depending on the duration of the trip, the location, the reason for the trip, the expectations raised, and the way they are implemented. Motives for travel are also influenced by the type of tourist, environmental factors, satisfaction of needs and goals set during the trip.

NAUJO TURISTINIO MARŠRUTO „VIDURAMŽIŲ KAUNIEČIŲ KASDIENYBĖS PĖDOMIS” PATRAUKLUMAS VARTOTOJAMS

GRETA KUNICKĖ
Vytauto Didžiojo Universitetas
Vadovė Dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Straispnyje analizuojami nauji turistiniai produktai Kaune, nagrinėjami pagrindiniai iššūkiai su kuriais susiduria turizmas šiomis dienomis. Siekiant patenkinti augančius turistų poreikius, naujiems turistiniams produktams keliami vis didensi reikalavimai, pasaulinės pandemijos pasekmės turėjo ir vis dar turi didelės neigiamos įtakos turizmui. Straipsnyje taip pat aprašomas naujai sukurtas turistinis maršrutas Kaune “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis” remiantis istoriniais šaltiniais. Atliktas kokybinis Focus grupės tyrimas parodo, jog tokio tipo ekskursija būtų patraukli vartotojams.

Raktiniai žodžiai: turistiniai produktai, nauji maršrutai, turizmas, patrauklumas vartotojams.

ĮVADAS

Aktualumas. Turizmui keliami nauji iššūkiai, nes klientai tampa vis reiklesni, turistų poreikiai nuolat auga, nori naujų žinių, potyrių, atradimų, pamatyti naujas vietas, išgirsti negirdėtas istorijas ir kt. Turistai vis labiau pasitiki savimi ir kelia didesnius reikalavimus produkto kokybei, todėl kintant vartotojų poreikiams kuriami nauji turistiniai produktai, turistiniai maršrutai bei ekskursijos, nuolat gerinama jų kokybė. Pasaulinė pandemija taip pat privertė į turizmą bei keliones pažiūrėti kūrybiškai, įvesti judėjimo apribojimai skatino vietinio turizmo plėtrą, sukurta daug naujų produktų siekiant patenkinti vietinių turistų poreikius.

Kaunas vis daugiau investuoja į turistų pritraukimą ir ypač tai juntama dabar, nes ruošiamasi 2022 metų Europos kultūros sostinės renginiams. Kauno miesto istorija plačiai nagrinėta istorikų ir yra daugybė sukurtų turistinių maršrutų remiantis skirtingais istoriniais šaltiniais bei edukacijų skirtų pažinti miesto istoriją. Kaunas jau viduramžiais vis labiau kilo ir stiprėjo ekonomiškai, tai buvo vienas didžiausių ir svarbiausių LDK miestų, kuriame telkėsi prekybininkai, pirkliai, amatininkai. Tačiau labai svarbu nepamiršti ir miestiečių, kurie kūrė, statė ir prisidėjo prie miesto augimo. Yra labai svarbu pažinti savo miesto istoriją, todėl siūloma su ja iš arčiau susipažinti per Kaune gyvenusių žmonių kasdienybę, problemas, netgi jų vykdytus nusikaltimus.

Problema: peržvelgus vietinio turizmo siūlomus maršrutus, nepavyko rasti maršruto supažindinančio su XVI a. kauniečių kasdieniu gyvenimu.

Tikslas: išsiaiškinti naujo turistinio maršruto po Kauno senamiestį “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis” patrauklumą vartotojams.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti naujus turistinius produktus Kaune;
2. Sukurti naują turistinį maršrutą remiantis istoriniais šaltiniais;
3. Įvertinti naujo turistinio maršruto “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis“ patrauklumą vartotojams.

Realizuojant iškeltus uždavinius, sisteminant ir analizuojant istoriografijoje ir šaltiniuose esančius duomenis naudotas aprašomasis - analitinis metodas; kokybinis tyrimas - Focus grupė.

NAUJŲ TURISTINIŲ PRODUKTŲ KAUNE APŽVALGA

Turizmas pasaulyje yra viena pelningiausių ir didžiausių ūkio šakų. Tam, kad patenkinti turistų poreikius, kurie kiekvieną dieną auga, kuriami nauji, inovatyvūs turistiniai produktai. Turizmo produktas plačiąja prasme – tai kompleksas paslaugų ir prekių, sudarančių turistinę kelionę ar ją tiesiogiai įtakojančių (pavyzdžiui, turistinis inventorius taip pat yra turizmo produktas, nors jis yra prekė, o ne paslauga). Turizmo paslauga – savarankiška, už užmokestį turistams teikiama kelionių organizavimo, apgyvendinimo, maitinimo, vežimo, turistų informavimo, pramogų ar kita paslauga. (Lietuvos turizmo įstatymas, 2011).

Gera Kauno geografinė padėtis lemia didesnius turistų srautus, dėl išvystytos infrastruktūros miestas patrauklus tiek užsienio tiek vietiniams turistams. Antrojo šalies miesto statusas, senamiesčio architektūrinė vertė, įvairūs muziejai, teatrai, apgyvendinimo įmonių infrastruktūra, kultūriniai renginiai, turizmo informacijos centrai ir turizmo paslaugas teikiančios įmonės atkreipia šalies ir užsienio turistų dėmesį. Kaunas turi galimybes, be poilsio turizmo, plėtoti parodų bei mugių, sportinį, kultūrinį ir komercinį turizmą. Tačiau Covid19 apribojimai gerokai sumažino užsienio turistų srautus, statistikos departamento duomenimis 2020 metais Kauno miesto apgyvendinimo įstaigos sulaukė 134989 svečių, iš kurių 50,3 proc. buvo lietuviai, svečiai praleido 253126 naktis, palyginti su 2019 metais, svečių skaičius sumažėjo 61 proc. Nors lyginant 2021 m. ir 2020 m. sausio-rugpjūčio mėnesių apgyvendinimo statistiką Kaune turistų skaičius išaugo net 145 proc., tačiau į priešpandeminį lygį sugrįžti kol kas dar nepavyksta: 2019 metais tuo pačiu laikotarpiu Kaune turistų svečiavosi dvigubai daugiau. Keičiasi ir keliavimo stilius, didelius turistinius autobusus pakeitė mažesnės grupės, dažniau keliauja pavieniui poros bei šeimos. Nepaisant dideliu iššūkių kuriami nauji turistiniai produktai tokie kaip naujos ekskursijos po Kauno miestą, įvairios edukacijos, pramogos, renginiai ir kt. Šiame skyriuje bus apžvelgtos naujausios tendencijos.

Kaip minėta anksčiau, Covid19 apribojimai turėjo didelės neigiamos įtakos tiek atvykstamajam tiek vietiniui turizmui. Vykdyti ribojimai, žmonių susibūrimų draudimai, daugelio veiklų uždarymas privertė į turizmą pažiūrėti kūrybiškiau. Atsižvelgiant į pokyčius bei siekiant pritraukti daugiau turistų VšĮ “Kaunas IN” kuria daug naujų iniciatyvų. Pavyzdžiui Tarptautinei turizmo dienai paminėti kartu su Lietuvos paštu nusprendė žmones iš 26 Lietuvos miestų apdovanoti nakvyne Kaune ir taip paskatinti keliauti bei tapti turistais. „LP Express“ paštomatuose paslėptas dovanas gavo tie, kas buvo pirmesni, greitesni ir akylesni socialinių tinklų sekėjai. Iniciatyva ne tik padidino viešbučių užimtumo rodiklius, bet ir pritraukė daugiau turistų į Kauno muziejus, pramogas, maitinimo vietas šaltuoju sezonu. VšĮ “Kaunas IN” akcijai garsinti pasitelkė ir socialinius tinklus, garsios socialinių tinklų asmenybės, pakvietusios savo sekėjus dalyvauti žaidime ir apsilankyti Kaune: Agnė Kulitaitė, Aurimas Valujavičius, Indrė Kavaliauskaitė savo komunikacija pasiekė daugiau kaip 300 tūkst. dydžio auditoriją. Taip pat VšĮ “Kaunas IN” iniciatyva sukurtas naujas turistinis produktas Kaune – audio ir virtualūs maršrutai po miestą. Išmaniuosius maršrutus kiekvienas turistas gali turėti savo telefone, audio ir virtualūs gidai padeda lengviau susipažinti su miestu, istorija ir įdomybėmis. Maršrutai apima įvairias temas tokias kaip modernistinis Kaunas, skirtingų mikrorajonų lankytinos vietos, išskiriami ir tematiniai maršrutai tokie kaip “Ciao Kaunas”, kuris supažindina su itališka kultūra Kaune. Iš viso sukurta daugiau kaip 30 skirtingų maršrutų skirtingomis tematikomis ir lankomais objektais.

Kaune taip pat atnaujinami muziejai bei jų ekspozicijos, kuriamos naujos parodos, pavyzdžiui, nuo spalio 1d. turistams buvo atverti restauruoti Juozo Zikaro namai (Nacionalinio M.

K. Čiurlionio dailės muziejaus padalinys) su atnaujinta ekspozicija. Kuriamos ir naujos parodos, lapkričio 4 d. Kauno miesto muziejaus Pilies skyriuje pristatyta Kaune gimusios ir šiuo metu Argentinoje gyvenančios tapytojos Eglės Colucci personalinė darbų paroda. Parodoje „Tango Architektūrai“ menininkė surinko darbų kolekciją, kurioje vyrauja Kauno architektūra pripildyta temperamentingų tango šokėjų, tokiu būdu galima pažvelgti į Kauną su Lotynų Amerikos prieskoniu.

Vietinės turizmo agentūros taip pat kuria naujus produktus, pavyzdžiui, turizmo įmonė “Mūsų odisėja” pristatė naują ekskursiją “Tarpukario Kauno parfumerijos, muilo ir kosmetikos pramonė”. Ekskursija vyksta po Kauno senamiestį, ji unikali tuo, kad ekskursantai turi galimybę ne tik daug sužinoti apie Laikinosios sostinės pramonę, pasikvėpinti pirmųjų lietuviškų kvepalų prototipu, bet ir turi pasitelkti savo vaizduotę, nes rodomi objektai iki šiandien išliko.

Visi išvardinti nauji turizmo produktai yra tik maža dalis to, ką Kaunas gali pasiūlyti tiek vietiniams, tiek užsienio turistams. Tačiau pastebima tendencija, jog atsiranda vis daugiau naujovių, miesto pažinimas tampa vis paprastesnis ir labiau prieinamas skirtingų poreikių turistams.

NAUJO TURISTINIO MARŠRUTO “VIDURAMŽIŲ KAUNIEČIŲ KASDIENYBĖS PĖDOMIS” PRISTATYMAS

Ekskursija supažindina su XVI a. Kauno miestiečiu gyvenimu, jų problemomis, nusikaltimais, pagrindinėmis veiklomis. Ekskursija skirta įvairaus amžiaus žmonėms, gali būti įdomi tiek moksleiviams tiek senjorams, trunka apie 1 val., vyksta Kauno senamiestyje. Ekskursija buvo sudaroma remiantis ekskursijų rengimo metodologija, objektų rodymas pagal iš anksto numatytą loginę seką, atstumai tarp objektų nebuvo didesni nei 10 min., iš anksto įvertintas objektų pasiekiamumas, vengta pakartotino ėjimo tuo pačiu keliu. Buvo remiamasi žiedinės ekskursijos sudarymo principu (J. Barauskaitė “Ekskursijos rengimo ir vedimo metodika”, 2012*)*.

Pagrindinis šaltinis sudarant maršrutą yra XVI a. Kauno aktų knygos, kurių yra išlikę 12, tai yra skirtingos apimties rankraščiai šiuo metu saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje bei Lietuvos valstybės istorijos archyvo fonduose. Dariaus Antanavičiaus ir Algirdo Baliulio iniciatyva 2013-2015 m. buvo publikuotos trys Kauno miesto aktų knygos: tarybos knyga 1555-1564, kita tarybos knyga 1568-1570/1571, bei vaito knyga 1561-1564, kurios yra puikus šaltinis kauniečių kasdieniam gyvenimui tirti. Unikalu yra tai, jog 1561-1564 metų atkarpoje išliko ir tarybos ir vaito teismų protokolai. Tai suteikia galimybę susidaryti vaizdą kaip veikė magdeburginė teisė abiejuose Kauno miesto valdžios institucijose.

Maršrutas pradedamas nuo Kauno pilies, pristatoma kaip veikė Magdeburginė teisė Kaune, papasakojama apie veikusius kalėjimus XVI amžiuje, bei kas juose buvo kalinami, kas buvo vaitas, bei jo pareigos. Vaitas, Lietuvos miestuose atsiradęs kartu su Magdeburgo teise, buvo didžiojo kunigaikščio vietininkas mieste ir miesto teisėjas. Šios dvi vaito funkcijos buvo neatskiriamos viena nuo kitos. Vaitas turėjo didžiulę valdžią ir varžė miestiečių savivaldos organo magistrato veiklą. Vaitas privalėdavo tvarkyti ir spręsti bylas vadovaudamasis Magdeburgo teise ir miesto privilegijomis, o burmistrai, tarėjai ir miestiečiai turėjo vaitą laikyti vyresniuoju ir būti jam paklusnūs. Vis tik vaito valdžia mieste buvo šiek tiek varžoma, nors buvo suolininkų kolegijos pirmininku, tačiau realios valdžios prieš juos neturėjo. Vaitas negalėdavo bausti miestiečių be tarybos pritarimo, todėl vaitas dažniausiai spręsdavo smulkias bylas, kuriose galėdavo skirti mažas baudas. Miestiečiai turėjo teisę pasirinkti kuriame teisme spręsti savo problemas, visgi dažniau rinkdavosi kreiptis į tarybą, o į vaitą kreipdavosi dėl smulkesnių problemų, taip pat vaito teismas

laikytas greitesniu, nes šis dirbdavo kone kasdien bei būdavo pigesnis. Kartais vaitas susidūręs su byla neatitinkančia jo kompetencijos, ją perleisdavo spręsti tarybai.

Toliau ekskursija tęsiama link Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios. Kadangi viduramžiais klestėjo inkvizicijos teismai, pristatomi demoniškosios raganystės atvejai Kaune. Nors konkreti bažnyčia nėra minima, tačiau remiantis Europoje fiksuotais atvejais, galima numanyti, kad XVI amžiuje statyta bažnyčia galėjo prisidėti prie raganų teismų. Vaito knygoje yra fiksuojamas ir demoniškosios magijos atvejis 1563 metų spalio 18 dieną, kuomet panelė Kotryna atvesdinama iš kalėjimo, kuriame sėdėjo dėl to, kad vaikščiodama po miestą dalino įvairias žoleles, apklausiama ji teigė, jog yra ne vieną žmogų išgydžiusi, o to ją išmokė velnias, kuris pas ją atėjo naktį prieš metus ir vedžiojosi po raistą. Mergina grąžinama atgal į kalėjimą ir kaip baigėsi šis atvejis nėra žinoma. Tačiau remiantis kitais demoniškosios magijos atvejais, galima numanyti, jog mergina buvo sudeginta. Moterys dažniau nei vyrai raganyste buvo kaltinamos dėl paprastų priežasčių, tai, jog jos iš prigimties turi empirinių galių gydyti ligas, priima gimdymus, taip pat vyravo požiūris, jog moteriai, kaip silpnosios lyties atstovei, sunkiau atsispirti demoniškosioms galioms.

Tęsiant temą apie raganystę toliau keliaujama link farmacijos muziejaus, kuris yra įsikūręs XVI amžiaus pastate. XVI amžiuje visoje Europoje klestėjo raganystės fenomenas, dėl kurio dažniausiai būdavo kaltinamos moterys (Kaune iš visų kaltinamųjų XVI-XVII a. moterys sudarė 81,25%), ne išimtis ir LDK. Dažniausiai tai žmonės, turintys specifinių žinių ar gebėjimų, praktikuodavę „liaudiškąją mediciną“, t. y. įvairių žolelių ar užkeikimų pagalba gydę žmones. Tokiais atvejais tam tikros kerėjimo praktikos būdavo šio „amato“ sudėtinės dalys. Miesto gyventojai pažinodavo tokius žmones ir, ištikus bėdai, į juos kreipdavosi. Žolininkystė buvo pakankamai paplitęs reiškinys tiek LDK kaimiškosiose, tiek miestietiškose vietovėse. Kaunas nebuvo išimtis. Tą lėmė gan objektyvios priežastys. Kauno miestą dažnai nusiaubdavo epidemijos. Vien tik per XVI a. Lietuvą nusiaubė 14 maro epidemijų, tai yra kas 7–8 metai. Tuometinėms visuomenėms buvo būdingas maginis kovos su liga būdas, nes remtasi prielaida, kad ligą sukeliąs piktasis demonas. Tokiai kovai būdavo pasitelkiami įvairūs užkalbėjimai, amuletai, vaistažolės. Iki pat XIV–XV a. sandūros Lietuvoje nebuvo gydytojų, įsigijusių išsilavinimą Vakarų Europos universitetuose. Mokyti gydytojai skaičiuoti vienetais, ir jų paslaugos buvo prieinamos tik turtingiems. Menkiau piniginga ir platesnė visuomenės dalis naudodavosi barzdaskučių – chirurgų „išorinės medicinos“ paslaugomis. Be miestuose susitelkusių oficialių gydytojų, chirurgų, vaistininkų, pirtininkų, kaimuose ir dvaruose veikė liaudies gydytojai – „grynieji empirikai“: burtininkai, žolininkai, užkalbėtojai. Reikia pabrėžti, kad visoje Europoje oficialios ir neoficialios medicinos atstovų gydymo metodai ir jų (ne)veiksmingumas buvo panašūs. Taigi tokiame kontekste vyksta raganų – žolininkų bylos Kaune. Ši „liaudiškos medicinos“ praktika oficialiai nebuvo toleruojama, tačiau miesto gyventojai gerai pažinojo vadinamuosius žolininkus ir, ištikus bėdai, nevengdavo į juos kreiptis. Pateikiami keli pavyzdžiai iš raganų bylų Kaune.

Ekskursija tęsiama pristatant karčiamas Kaune, einama link “Motiejaus kepyklėlės” (Vilniaus g. 7), manoma, jog XVI amžiuje toje vietoje buvo įsikūrusi karčiama. Su karčiamomis Kaune yra daug susijusių bylų, iš kurių daug sužinome apie kauniečių kasdienį gyvenimą, problemas. Kauno smuklėse ir karčemose taip pat įvykdavo įvairių incidentų. Pavyzdžiui 1562 metais gegužės 5 dieną su liudytojų parodymais yra kaltinamas Petras Malūnininkas, kuris naktį smuklėje ąžuoline lenta smogė nenurodytam asmeniui ir jį taip nužudė. Tokiais nusikaltimų atvejais ir panašiais svarbų vaidmenį atlikdavo suolininkai, kurie vykdavo apžiūrėti sužeistųjų ir nustatyti sužalojimus, arba jau negyvų asmenų. Vaito knygoje užrašoma, jog tą pačią dieną buvo nusiųsti suolininkai apžiūrėti Petro Malūnininko užmušto žmogaus, kurį randa gulintį negyvą kieme ir nuodugniai apžiūri. Apskritai karčemų ir girtuoklystės išplitimas buvo didelė grėsmė visuomenei kėlusi ekonomines,

teisėtvarkos ir moralines problemas. Išgėrę asmenys sukeldavo muštynes, vogdavo, keldavo skandalus. XVI a. visoje šalyje klestėjo karčemos, o su jomis ir girtų asmenų daromi nusikaltimai.

Labai svarbus objektas ekskursijoje – Kauno rotušė. Akcentuojami faktai įrodantys, jog patys Kauno miestiečiai prisidėjo prie rotušės statybų, nors ne visada savo noru. Taryba už tam tikrus nusižengimus kauniečiams skirdavo bausmes, pagal kurias miestiečiai turėdavo materialiai paremti rotušės statybą. Įraše iš tarybos knygos 1557 metais kovo 24 dieną Andriejui Uršulskiui už tai, kad nepranešė apie savo tarno Mikučio mirtį, taryba skiria paaukoti rotušės statybai 5 tūkstančius plytų. Panaši lemtis laukė ir, kaip 1557 metų kovo 31 dienos įraše skelbiama, miesto valdžios negerbiančių ir skundusių ją pilies valdžiai miestiečių Grigaliaus Saidekūno, Kasparo Načiovičiaus ir jo patikėtinio Luko. Pastariesiems buvo skirta už minėtus nusižengimus aukoti rotušės statybai po tūkstantį plytų. Taip pat pristatomas kalėjimas veikęs rotušės rūsyje, pasakojama apie pagrindinius nusikaltimus, bausmes, sąlygas kalėjime.

Likusi ekskursijos dalis skiriama pristatyti kaip vyko prekyba Kaune, vandens kelius, pirklius, pagrindinius amatus. Einama link Perkūno namo, pasakojama kokios buvo pagrindinės prekės Kaune, supažindinama su pagrindinėmis prekybos taisyklėmis. Kaune prekybininkams buvo taikomos griežtai nustatytos taisyklės, kurių reikėjo laikytis visiems prekiaujantiems mieste. Pavyzdžiui, yra svarbus įrašas tarybos knygoje iš 1558 metų balandžio 1 dienos, kuriame mėsininkams nurodoma išsirinkti keturis vyresniuosius, kurie bus atsakingi už taisyklių laikymąsi, įraše įvardijamos ir taisyklės: mėsininkų gali būti tik tam tikras skaičius, jais gali būti tik kauniečiai arba asmenys su patikimais laiduotojais, galvijais negalima prekiauti turguje iki 9 valandos bei užmiestyje. Įraše įspėjama ir apie gresiančias bausmes nesilaikant šių taisyklių. O 1562 metų spalio 23 dieną taryba nurodo mėsininkams, kad iki aštuntos valandos visą skerdieną sukapotų į dalis tam, kad visi norintieji galėtų nusipirkti. Toliau tema tęsiama einant prie Vytauto Didžiojo Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios. Objektas pasirinktas, nes dalinai yra susijęs su prekyba - viduramžiais tam, kad kitataučiai pirkliai pasitikėtų miesto pirkliais, buvo pakrantėse statomos bažnyčios, įrodant, jog tai yra katalikiškas kraštas ir prekiauti yra saugu. Kauno įsikūrimas tarp dviejų upių lėmė tai, jog dažnas miestietis užsiiminėjo prekyba, kurią importuodavo arba eksportuodavo vandens keliais. Ypač svarbus buvo tais laikais naudotas Nemuno-Priegliaus-Vyslos vandens kelias. Be pirklių Kauno ūkiniame gyvenime egzistavo ir kitas gyventojų sluoksnis – upeiviai. Taip pat aptariamos ir vykusios nelaimės kauniečiams susijusios su prekyba. Pavyzdžiui 1555 metų gegužės 29 dienos įraše iš tarybos knygos, vairininkas Juchna kaltinamas nesilaikęs saugumo nurodymų ir plaukęs pavojinga Rusnės upe, dėl to paskandinęs 14 maldratų druskos, jo reikalaujama atlyginti patirtus nuostolius. Panašus pavyzdys fiksuojamas ir vaito knygoje, 1561 metų sausio 17 dienos įraše tarėjas Fridrikas Korčakas klausinėja Kristupą Štranką dėl ko neatgabenti 6 lakštai druskos, kuri turėjo būti sukrauta į Andriaus Oršulskio vytine ir plukdoma Gilija, o ne Rusne. 1561 metais rugpjūčio 18 dieną tarybos knygos įraše skelbiama, jog liepta Kauno miesto šaukliui Bačioniui prekyvietėje rytojaus dieną pranešti, kad plaukti į Prūsiją ar iš jos Rusnės upe yra draudžiama, o nepaklusę bus kariami nepaisant pasisekė jiems praplaukti ar ne.

NAUJO TURISTINIO MARŠRUTO “VIDURAMŽIŲ KAUNIEČIŲ KASDIENYBĖS PĖDOMIS“ PATRAUKLUMO VARTOTOJAMS TYRIMO METODIKA IR REZULTATAI

Siekiant įvertinti naujo maršruto patrauklumą vartotojams buvo atliekamas Focus grupės kokybinis tyrimo metodas. Tyrimas atliktas 2021 metų lapkričio 12d., buvo vedama ekskursija “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis”, tyrime dalyvavo 8 žmonės. Tam, kad įvertinti skirtingus vartotojų poreikius, buvo pasirinkti respondentai su skirtingomis profesijomis,

priklausantys skirtingoms amžiaus grupėms. Po ekskursijos respondentams buvo užduoti penki klausimai. Straipsnyje respondentai išlieka anonimiški, pasikartojantys atsakymai įtraukti tik vieną kartą.

Atlikus apklausą paaiškėjo, kad atrinkti objektai respondentų vertinami teigiamai, tačiau vieną objektą išskyrė kaip ne iki galo susijusi su tema arba buvo per mažai informacijos – Šv. Jurgio Kankinio bažnyčia. Respondentai teigė, jog minėta informacija apie inkvizicijos teismus buvo šiek tiek klaidinanti ir visai nesusijusi su pačia bažnyčia prie kurios buvo pasakojama. Taip pat vieningai sutarta, jog šioje dalyje trūko platesnės informacijos apie bažnyčios istoriją, statybas, galėjo būti papasakota apie šalia esančius ir viduramžiais egzistavusius vyrų ir moterų vienuolynus. Taip pat vienas iš respondentų pasigedo daugiau karčiamų, norėta pamatyti daugiau su jomis susijusių pastatų. Tačiau respondentai vieningai sutarė, jog ekskursijos metu buvo pamatyti pagrindiniai autentiški senamiestyje esantys objektai, sužinota daug naujos informacijos apie juos, sužinota įdomi informacija kaip būtent rodomi pastatai buvo susiję su kauniečių kasdieniu gyvenimu viduramžiais. Patiko ir tai, jog ekskursijos metu buvo apeita didžioji dalis senamiesčio.

Gido komunikacija ekskursijos metu vertinama teigiamai, respondentams labai patiko gido humoro jausmas, iškalba, kūno kalba, pasakojimas buvo girdimas aiškiai. Gido pasakojime nebuvo vien sausi faktai, įtraukta daug įdomybių, negirdėtų istorijų. Tačiau dalis ekskursantų paminėjo, jog buvo per daug minties šuolių, pasakojama apie vieną, tada staiga pereinama prie kito ir vėl grįžtama atgal, tai šiek tiek trukdė sklandžiai klausytis ekskursijos. Tačiau nepaisant to, ekskursantams gidas paliko gerą įspūdį, kaip profesionalus ir iškalbingas gidas.

Ekskursantų buvo prašoma įvertinti kiek galėtų kainuoti tokia ekskursija. Nuomonės šiek tiek išsiskyrė, vertinta nuo 5 eurų iki 30 eurų. Mažiausiai 5 eurais įvertinta ekskursija respondento nuomone, nes pasakojama viena tema, trumpa ekskursija, nesužinoma visa Kauno istorija. Didžioji dalis ekskursiją įvertino 10 eurų, argumentuodami tuo, jog pamatai svarbiausius Kauno senamiesčio pastatus, bei įvardino ir tai, jog tematiškai tokių ekskursijų nėra daug, todėl žmonės būtų linkę sumokėti daugiau. Daugiausia 30 eurų įvertinta ekskursija galėtų būti tuomet, jei būtų užeinama į mokamus Kauno pilies, Farmacijos, Kauno Rotušės muziejus.

Respondentų buvo klausiama apie ekskursijos tematiką t.y. viduramžių kauniečių kasdienis gyvenimas. Tematika buvo įvardinta kaip nekomplikuota, nenuobodi sritis, atsiliepta teigiamai, respondentams patiko faktai apie raganas Kauno mieste. Vienas respondentas išskyrė, jog pirklio namas ir pasakojimas apie pirklius bei prekybą nelabai siejosi su tema, tačiau kiti respondentai jam prieštaravo argumentuodami tuo, jog prekyba, kaip amatas, yra labai glaudžiai susijusi su kasdieniu žmonių gyvenimu. Nors tematika visiems respondentams be išimčių patiko, tačiau buvo pastebėta, jog trūko daugiau faktų ir informacijos apie miestiečių gyvenimą, nebuvo pajausta kasdienio gyvenimo dvasia. Tema įvardinta kaip ne iki galo įgyvendinta. Iš to galima pastebėti, jog ekskursiją būtų galima tematiškai patobulinti, surasti daugiau informacijos koks buvo kasdienis gyvenimas. Taip pat įvardintas pastebėjimas, jog ekskursija galėtų būti net šiek tiek teatralizuota, pvz.: gidas galėtų apsirengti viduramžių pirklio rūbais ir pan.

Apskritai respondentai apie ekskursiją atsiliepė teigiamai, visi sutiko, jog tokių ekskursijų Kaune ir kituose miestuose reikėtų daugiau, jas reikėtų plačiau reklamuoti, kad kuo daugiau žmonių sužinotų ir dalyvautų. Pabrėžė, kad yra labai svarbu pažinti savo miestą ir istoriją įvairiais apsektais. Respondentams patiko įvairūs faktai apie gyvenimą viduramžiais, dauguma faktų buvo visiškai nauji ir jiems negirdėti, patiko įsivaizdavimas kaip virė gyvenimas XVI amžiuje tam pačiam mieste, kuriame gyvena dabar. Vienas iš respondentų pabrėžė, jog buvo itin įdomu sužinoti kaip veikė teisinė sistema viduramžiais, kokius nusikaltimus darė miestiečiai ir kokios bausmės už tai laukdavo. Taip pat ekskursantams patiko, jog ekskursija nebuvo per ilga, laikas išnaudotas

optimaliai, pamatyti pagrindiniai senamiesčio senieji statiniai, o pasakojimo nebuvo sunku klausytis. Respondentai vieningai sutiko, jog ekskursijai trūko užėjimo į muziejus, pvz.: Kauno pilies ir Kauno rotušės, galbūt jiems tada būtų buvę lengviau įsivaizduoti, pasijusti arčiau aptariamo laikotarpio (kadangi šiuose muziejuose dalis eksponatų yra susiję tematiškai). Visi respondentai vieningai teigė, jog tokią ekskursiją rekomenduotų savo draugams bei pažįstamiems.

Atlikus tyrimą pastebima, jog tokia ekskursija susilauktų vartotojų dėmesio, būtų įdomi bei patraukli ne tik Kauno gyventojams, bet ir svečiams. Vertinant respondentų atsiliepimus galima teigti, jog naujas turistinis maršrutas “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis” yra reikalingas kaip turistinis produktas ir būtų aktualus. Tačiau maršrutą prieš įvedant į rinką dar reikėtu patobulinti tematiškai, reikėtų apsvarstyti ir muziejų lankymą ekskursijos metu.

IŠVADOS

1. Kaune, siekiant pritraukti daugiau turistų ir sparčiau atsigauti nuo Covid19 atneštų nuostolių, kuriami nauji turistiniai produktai, tokie kaip: naujos ekskursijos po Kauno miestą, virtualūs maršrutai, kuriamos įvairios iniciatyvos, dovanos. Skaitmenizuojami maršrutai po Kauną padeda lengviau keliauti ir pažinti miestą, tai pritraukia daugiau miesto svečių, jiems nebereikia taikytis prie didelių grupių, gali turistauti mažesnėse grupėse ar pavieniui, kas pastebima vyksta vis dažniau ir sparčiai populiarėja.
2. Sukurtas naujas turistinis maršrutas “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis” supažindina su XVI amžiaus miesto gyventojais, jų pagrindinėmis veiklomis, nusikaltimais, teisine sistema, raganystės fenomenu. Maršrutas apima Kauno senamiestį: ekskursija prasideda prie Kauno pilies, sustojama prie Šv. Jurgio Kankinio bažnyčios, toliau einama link Farmacijos muziejaus, Kauno rotušės, Perkūno namo, maršrutas baigiasi prie Vytauto Didžiojo Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų bažnyčios.
3. Atliktas kokybinis Focus grupės tyrimas parodė, jog naujas turistinis maršrutas “Viduramžių kauniečių kasdienybės pėdomis” būtų patrauklus vartotojams, tyrime dalyvavę asmenys vieningai pritarė, jog tema yra įdomi, mažai nagrinėta ir unikali. Tačiau nepaisant to, jog visiems dalyvavusiems tyrime maršrutas patiko, pastebima ir minusų, tokių kaip ne iki galo atskleista tema ekskursijos metu, ekskursantai norėtų įtraukti muziejus, kad lengviau būtų įsivaizduoti apie ką kalbama, informacijos trūkumas apie Šv. Jurgio Kankinio bažnyčią. Atsižvelgiant į pastebėtus minusus, galima daryti išvadą, jog maršrutas dar nėra tinkamas rinkai, ekskursija turėtų būti ilgesnė, 1 valanda yra per mažai atskleisti temą, reikėtų išplėsti pasakojimą ir įtraukti muziejų aplankymą ekskursijos metu.

LITERATŪRA

1. „Tarybos knyga 1555-1564“, Kauno miesto aktų knygos XVI-XVIIIa., parengė Darius Antanavičius. . (2013). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas
2. „Tarybos knyga 1568-1570/1571“, Kauno miesto aktų knygos XVI-XVIIIa, parengė Darius Antanavičius. . (2013). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas
3. „Vaito knyga 1561-1564“, Kauno miesto aktų knygos XVI-XVIIIa, parengė Darius Antanavičius ir Algirdas Baliulis. (2013). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas
4. Baliulis A. (2012). Kauno miestiečių kasdienybė XVI a. antroje pusėje, Senoji Lietuvos literatūra, 34 knyga.
5. Barauskaitė J. (2012). Ekskursijos rengimo ir vedimo metodika
6. Davis N. Z. (1982). Women in the Crafts in Sixteenth-Century Lyon, Lyon: Feminist studies
7. Kiaupa Z. (1989). Karčema prie karčemos, XVI a. vaizdai“, Ritualas Blaivybė Kultūra, Vilnius

8. Levandauskas V. (1981). Kauno Rotušės aikštė, Vilnius
9. Sabaitytė G. (2007). Raganų „medžioklės“ atgarsiai XVI-XVII a. pirmosios pusės Kaune, Kauno istorijos metraštis, t.8, Kaunas.
10. Lietuvos turizmo įstatymas. (2011).
11. International tourism and Covid19. Prieiga per internetą: https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19
12. 2020 m. Kauno miesto turizmo statistika. Prieiga per internetą: https://visit.kaunas.lt/lt/atvykite/statistika/2020-m-kauno-miesto-turizmo-statistika/
13. COVID-19 pandemijos valdymo priemonės. Prieiga per internetą: https://koronastop.lrv.lt/lt/covid-19-pandemijos-valdymo-priemones
14. Atsigaunančiam turizmo sektoriui padeda padeda orginaliomis akcijomis. Prieiga per internetą: https://visit.kaunas.lt/lt/naujienos/atsigaunanciam-turizmo-sektoriui-padeda-originaliomis-akcijomis/
15. Eglės Colucci paroda „Tango Architektūrai“. Prieiga per internetą: https://renginiai.kasvyksta.lt/94923/egles-colucci-paroda-tango-architekturai
16. Ekskursija “Tarpukario Kauno parfumerijos, muilo ir kosmetikos pramonė”. Prieiga per internetą: https://musuodiseja.lt/produktas/ekskursija-tarpukario-kauno-parfumerijos-ir-kosmetikos-pramone/

ATTRACTIVNESS OF THE NEW TOURIST ROUTE "IN THE FOOTSEPS OF EVERYDAY LIFE OF MEDIEVAL KAUNAS RESIDENTS" FOR CUSTOMERS

GRETA KUNICKĖ
Vytautas Magnus University
Tutor dr. Regina Navickienė

SUMMARY

The article analyzes new tourism products in Kaunas and examines the main challenges facing tourism these days. In order to meet the growing needs of tourists, the demands on new tourist products are increasing, and the consequences of the global pandemic have had and still have a significant negative impact on tourism. The article also describes a new tourist route in Kaunas in the footsteps of everyday life of medieval Kaunas residents. Historical sources are examined to create a new, attractive tourist route for consumers. The qualitative research method of the Focus group shows that this type of excursion would be attractive to consumers.

Keywords: tourist products, new routes, tourism, consumer attractiveness.

NAUJŲ INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ PRITAIKOMUMAS „GEOCACHING“

EGLĖ KVESTYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Vadovė Dr. Regina Navickienė

SANTRAUKA

Galėtume pagalvoti, kad buvimas gamtoje ir informacinės technologijos sunkiai dera tarpusavyje. Juk žmonės eidami į mišką nori pasisemti geros energijos, atsipalaiduoti, pamiršti visur skubančius, nespėjančius žmones, palikti dienos rūpesčius. Gamta mums asocijuojasi su ramybe, gaiva, laisve. O išgirdus žodžius informacinės technologijos, tokie vaizdiniai galvoje tikriausiai retai kam tepasirodo. Tačiau žmonėms žinantiems lobių ieškojimo žaidimą – „Geocaching“, šios dvi sritys asocijuojasi su puikiu laisvalaikio praleidimo būdu, hobiu. Šiame straipsnyje, aptariami informacinių technologijų ypatumai bei atlikus kokybinį tyrimą, analizuojama, kokių naujų informacinių technologijų pritaikymas, galėtų pagerinti šį žaidimą.

Raktiniai žodžiai: „geocaching“ (geolobiai), informacinės technologijos, turizmas.

ĮVADAS

Šiuolaikiškam, sparčiai besivystant technologijų ir naujų atradimų, inovacijų laikotarpiu, informacinės technologijos, žmogaus gyvenime tampa neatsiejama šiuolaikinio gyvenimo dalis. Nauji technologiniai išradimai palengvina kasdien atliekamus procesus tiek buityje, tiek versle ar dar kitose žmogaus veiklos srityse. Ne išimtis įvyksta ir turizmo srityje, kuomet atsiradęs internetas kardinaliai pakeičia procesus ir strategines veiklos turizmo sektoriuje. Kaip teigia Marvi ir Angel (2009), turizmas yra vienas iš pirmųjų paslaugų sektorių, kurie sparčiai adaptavosi ir pradėjus naudoti informacines ir komunikacines technologijas (ICT), buvo siekiama populiarinti savo paslaugas. Tačiau reikia nepamiršti vieno dalyko, jog naujai sukurta technologija, turi būti puikiai pritaikoma bei sklandžiai įgyvendinama, kitu atveju tokie išradimai netenka savo pradinės sugalvotos naudos ir vertės bei apskritai praranda savo prasmę. Todėl turizmo sektoriuje dirbančioms įmonėms, siekiant išgyventi ir išsilaikyti konkurencingoje terpėje, patartina būti lankstiems, svarbu operatyviai įsisavinti ir tinkamai panaudoti informacinių technologijų teikiamas galimybes šiandieninėje rinkoje. Būtent šiuos visus išvardintus kriterijus atitinka lobių ieškojimo žaidimas – „Geocaching“, kuris yra populiarus ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje, o be informacinių technologijų ir interneto tikriausiai net neegzistuotų.

Terminų žodynas:

1. “Geocaching” – informacinių technologijų panaudojimo reikalaujantis lobių ieškojimo žaidimas. Žaidėjai naudodamiesi GPS, išmaniaisiais įrenginiais ir internetu, ieško paslėptų netikrų lobiu. Lobių talpyklose yra paslepiami įvairūs daiktai, rašteliai kitų žaidimo dalyvių. (Kenton O’Hara, 2008.)
2. Informacinės technologijos – priemonių visumą informacijai apdoroti. Informacinės technologijos tai įranga ir taisyklės, kuriomis vadovaujantis informacija gaunama, saugoma apdorojama ir perduodama. Dažniausia informacijos apdorojimo priemonė kompiuteris, dažniausiai kalbant apie IT galvoja turima kompiuteris, tačiau kitos priemonės, planšetės, išmanieji mobilieji telefonai taip pat sugeba atlikti kompiuterio funkcijas. Dabartinės technologijos leidžia lengviau gauti informacinį produktą, o tai užtikrina platų įvairių idėjų, žinių ir programų plitimą visose srityse ne išimtis ir verslas. (Dagienė, 2009).

Darbo aktualumas: apie informacinių technologijų pritaikymą įvairiose veiklos sferose, galima rasti labai daug rašytinių šaltinių, moksliniu straipsnių ir įvairiausios literatūros. Nors ir daugumoje literatūros šaltinių minima, kad informacinių technologijų taikymas veiklos srityje, yra veiksminga priemonė, tačiau kartais naudojant informacines technologijas yra susiduriama su kliūtimis, nesklandumais ir panašiai. Taigi, šis darbas svarbus tuo, kad jo pagalba, siekiama išsiaiškinti, kokios naujos informacinės technologijos gali būti tinkamai pritaikomos „Geocaching“.

Problematika: informacinių technologijų pritaikymas turizme pastaraisiais laikotarpiais įgauna didelį turistų susidomėjimą, atsiranda įvairūs nauji keliavimo būdai, išmaniųjų įrenginių panaudojimas, virtualios ekspozicijos, virtualūs turai ir panašiai, tačiau tenka susidurti ir su technologijų pritaikymu turizme iškylančiomis problemomis. Todėl savo tiriamuoju darbu noriu išsiaiškinti kokios naujos informacinės technologijos, be jau naudojamų, gali būti pritaikomos ir jų pagalba išvengiama nesklandumų, lobių ieškojimo, žaidime – „Geocaching“.

Tyrimo objektas – naujų informacinių technologijų pritaikymas lobių ieškojimo žaidime – „Geocaching“.

Darbo tikslas – išanalizuoti naujų informacinių technologijų pritaikymą „Geocaching‘e“.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti informacinių technologijų ypatumus turizmo srityje;
2. Aptarti „Geocaching” daromą įtaką turizmo sektoriui;
3. Išanalizuoti naujų informacinių technologijų taikymą „Geocaching“.

Tyrimo metodai: aprašomasis analitinis metodas, formali analizė, kokybinis tyrimas.

INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ YPATUMAI TURIZMO SRITYJE

Turizmas yra daug informacijos turinti veikla, kurioje informacijos rinkimas, apdorojimas, taikymas ir perdavimas yra labai svarbūs aspektai. Turizmo paslaugos paprastai yra perkamos iš anksto ir toli nuo vartojimo vietos. Taigi turizmas rinkoje beveik visiškai priklauso nuo vaizdų, aprašymų, komunikacijos priemonių ir informacijos perdavimo. O koks geriausias būdas norint perduoti šią informaciją? Kaip padaryti, kad klientas net nebuvęs toje vietoje, norėtų įsigyti siūlomą paslaugą? Visas šias bėdas galima išspręsti pasitelkus informacines technologijas į pagalbą. Per daugiau nei pastarąjį dešimtmetį internetas iš pagrindų pakeitė visą turizmo industriją. Turizmo agentūros, veikiančios interneto rinkoje, turi surasti kažką savito, kad pritrauktų klientus naudotis būtent jų internetinėmis paslaugomis. Elektroninės paslaugos gali būti esminis ilgalaikio pranašumo dalykas skaitmeninių technologijų laikais, jos tampa vis svarbesnės įmonėms, kurios nori išlaikyti ir pritraukti naujų klientų. Pats paprasčiausias būdas to pasiekti – taikyti savo veikloje inovacijas. Kaip pavyzdį pateikime, (E. Vaškaitis, A. Armaitienė, 2013) internetines kelionių agentūras, kurios jau savaime yra inovatyvios, nes veikia tik internetinėje erdvėje. Siekdamos išlikti konkurencingos, jos turi apmąstyti bei tinkamai diegti savo veikloje ir kitas inovacijas (1 lentelė.).

1 lentelė.

Internetinių kelionių agentūrų taikomos inovacijos
(sudarė: Grybauskaitė, vadovė Armaitienė, 2012)

Agentūros	Technologinės inovacijos	Paslaugų inovacijos	Vadybos inovacijos	Iš viso
Opodo	Siunčiamas SMS pranešimas, siekiant perspėti apie transporto eismą	Iš anksto apmokamos valiutos kortelės. Galimybė nemokamai parsisiųsti vadovo miniversiją	-	3

Vayama	Nemokama mobiliųjų telefonų programėlė	-	-	1
Expedia	Nemokama mobiliųjų telefonų programėlė	Lojalumo sistema. Pasiūlymai su nuolaida išbandyti naujoves	Virtualus asmeninis asistavimas	3
Orbitz	Nemokama mobiliųjų telefonų programėlė	-	-	1
Travelocity	Nemokama mobiliųjų telefonų programėlė	-	-	1
Isago	-	Siūlo tik turus ir veiklas	-	1
Iš viso	5	4	2	-

Informacinių technologijų pagalba, įvairios turizmo sektoriuje esančios įmonės, išplečia savo teikiamų veiklų ir paslaugų ribas per visą pasaulį (Vaitkevičiūtė, A., Sinkevičius, S., 2011): įmonės tampa prieinamos net ir toliausiai gyvenantiems vartotojams, kartu pastariesiems suteikdamos neribotą pasirinkimo laisvę viso pasaulio mastu. Informacinės technologijos pagreitina verslo procesus, virtualus bendravimas leidžia dalintis informacija žymiai greičiau. Informacinių technologijų pritaikymas verslo atstovams reiškia mažesnes išlaidas, o vartotojams – geresnes kainas. Informacinės technologijos verslui suteikia naujas galimybes išplėsti siūlomų paslaugų asortimentą, o tai sąlygoja organizacijos konkurencingumą rinkoje. O įmonės panaudodamos savo veikloje internetą turi galimybę:

- Palengvinti klientų aptarnavimą;
- Padidinti pardavimus;
- Kurti novatoriškos kompanijos įvaizdį;
- Praplėsti rinką;
- Efektyviau dirbti;
- Sumažinti telefonams ir paštui skirtas išlaidas;
- Greitai ir tiksliai bendrauti su darbuotojais, klientais, partneriais, investuotojais;
- Padidinti prekių ir paslaugų pasirinkimą;
- Tobulinti įmonės informacijos sistemą.

Kiekviena veiklos sritis, ne išimtis ir turizmo sektorius, sistemingai ir apgalvotai atsirenka savo tikslinę auditorija bei norėdami užmegzti ryšį su klientu, turi tinkamai pasirinkti komunikacijos priemones, kuriomis bandys pasiekti tinklinę auditoriją. Pasak, (Urbonaitė, A., 2011) internetas yra galinga jėga, kurią netinkamai naudojant, rizikuojama prarasti ne tik naujus, bet ir esamus klientus, sugriauti ilgai kurtų produktų populiarumą ar kitaip pakenkti kompanijos įvaizdžiui. Būtent todėl, pravartu žinoti, kaip tinkamai pasitelkus internetą, pasiekti vartotoją, užmegzti su juo ryšį, jį palaikyti ir stiprinti (2 lentelė).

2 pav. **Interneto komunikacijos priemonių privalumai ir trūkumai**
(Radzevičiūtė, Šliburytė, 2005).

Interneto komunikacijos priemonės	Privalumai	Trūkumai
Interneto svetainė	Neribotas informacijos kiekis; Greitai parengiam ir paprastai palaikoma;	Galimybė naudotis tik turint specialias technologijas; Lėtai užkraunama;

	Pasiekiama globaliai; Veikia 24 val. per parą; Aukštas vartotojų įtraukimo lygmuo ir jo pasitenkinimas; Žemi kaštai;	Neskoningas dizainas, ne sistemiškumas; Mažai reguliuojama, retai atnaujinama; Etiškumo, privatumo ir saugumo stygius.
Elektroninis paštas	Efektyviausia interaktyvaus marketingo forma; Lengvai parengiama; Turinys individualizuojamas pagal vartotojo poreikį; Aukštas grįžtamumo laipsnis; Galimybė kurti ir plėsti vartotojų duomenų bazes	Interneto šiukšlės; Nepageidaujamas triukšmas; Negatyvus įvaizdis; Juridinis, etinis, privatumo aspektas; Duomenų naudojimo nesaugumas; Virusų platinimas;
Reklaminiai skydeliai, nuorodos	Formų įvairovė; Plačiausiai naudojamas elementas; Galimybė formuoti prekinio ženklo įvaizdį.	Trukdymai, erzinimas, mirgėjimas; Mažas grįžtamumas; Negatyvios reakcijos;
Pasiūlymų ir naujienų siuntimas el. paštu	Galimybė supažindinti vartotoją su detalia informacija, techninėmis specifikacijomis; Laiko ir kaštų taupymas.	Tiesioginio vizualinio kontakto nebuvimas.
Forumai, diskusijų klubai	Galimybė vartotojams pateikti archyvus; Elektroninė žiniasklaida, portalai – naujų kanalų išnaudojimas; Galimybė siųsti informaciją tiesiogiai žiniasklaidos atstovams; Galimybė greičiau reaguoti krizių metu	Tradiciniams žiniasklaidos kanalams nusileidžia auditorijos dėmesiu; Nepatikimumas; Ne solidumas; Nešališkumo buvimas.
Elektroniniai kuponai, nuolaidos	Tikslingas pasiūlymo pateikimas vietoj masinio platinimo; Tradicinių priemonių papildymas; Kaštų taupymas; Greitas parengimas ir įvedimas;	Neįprasta forma; Vartotojai nelabai linkę naudotis;

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad „šiandieninės organizacijos turi vis daugiau patirties ir išradingumo naudojantis informacinėmis technologijomis, jų pagalba kuriamos inovacijos, strategijos ir jų pagalba užtikrinamas efektyvesnis resursų panaudojimas.“ (Davenport, H., 2013). O informacinių ir komunikacinių priemonių naudojimas organizacijai padeda efektyviau išnaudoti turimus išteklius, efektyviau planuojama veikla.

„GEOCACHING“ ĮTAKA TURIZMO SEKTORIUI

Keliones ir aktyvų laisvalaikį mėgstantiems asmenims, turizmo sfera siūlo , kai kuriems galbūt mažai girdėtą, turizmo paslaugų inovaciją – geolobiai (angliškai – „Geocaching“). Pirmiausia reikėtų išsiaiškinti šios sąvokos prasmę. Kaip savo straipsnyje, teigia I. Veliūtė, geolobių vartotojai yra tie žmonės, kurie propaguoja aktyvų gyvenimo būdą ir tuo pat metu jiems yra suteikiama galimybė, gerai pažįstamas vietoves pamatyti per savo asmeninę regėjimo ir supratimo prizmę (2014). Pagrindinė šio žaidimo esmė – geolobių slėpimas ir radimas naudojantis išmaniaisiais įrenginiais (telefonai, planšetės, kompiuteriai) ir GPS imtuvais. „Įdomiausia – pats procesas, kai domimasi slaptavietę, skaitoma informacija, kartais – sprendžiamos užduotys ir pati paieška. O radus – dažniausiai apsikeičiama kažkokiais suvenyrais, bei atsižymima radėjų registracijos knygelėje bei pasidalinama savo patirtimi su bendruomene.“ (Ambrazevičienė, V., 2015, p. 30).

Moksliniame straipsnyje, kurį aprašė Kanados ir Prancūzijos tyrinėtojai Boulaire, Hervet, 2012 metais yra nagrinėjama geolobių įtaką turizmo sektoriuje. Šis žaidimas, pagal straipsnio autorius, skatina geolobių ieškojimą turizmo sektoriuje ir didina jo susidomėjimą tame regione ar vietoje, kur yra paslėpti lobiai, taip pat didina vietos, miesto, šalies populiarumą. Šis geolobių

žaidimas yra skirtas plėsti savo akiratį ir susipažinti su naujomis dar neištyrinėtomis turistinėmis vietovėmis, taip pat mažinti socialinę atskirtį regioniniu, nacionaliniu ar tarptautiniu lygiu.

Pagal kai kuriuos statistinius duomenis galima sakyti, kad dažniausiai geolobiai yra slepiami populiariausiose paveldo vietovėse, greta įvairių architektūros paveldo objektų, paminklų ir kitų svarbių vietų su išsamiais ir iliustruotais aprašymais. Todėl keliaujant į mažai pažįstamas vietas tai yra puiki galimybė greitai surasti lankomiausius objektus (Veliūtė, I., 2014). „Geocaching” žaidimo pagalba, turizmas gali įgauti visiškai kitokį, naują įvaizdį, jo dėka „taikant interaktyvaus geocaching‘o žaidimo principą, būtų galima architektūrinį palikimą animuoti lankytojams atraktyvia forma – ieškant lobių.“ (Baranauskienė, B., 2013). Tokiu būdu žmonės yra skatinami ne tik aktyviai praleisti laiką gamtoje, bet tuo pat metu yra edukuojami, supažindinami su paveldo istorijomis, jų grožiu bei raginami lankytis ne tik populiariose vietose. Vienas iš tokių pavyzdžių buvo, kai 2013 metais Kauno įvairių tautų kultūrų centras (KITKC) iniciatyva buvo vykdomas projektas – „(Ne)atrasta Lietuva: geoslėptuvių panaudojimas informacijos apie kultūros paveldą sklaidai“. Šio projekto metu buvo sukurtos kelios geoslėptuvės, reprezentuojančios kitataučių architektūros paveldą ir istorinės atminties vietas Kaune, taip pat projektas buvo susijęs su lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno skrydžio 80-mečio paminėjimu. Šia proga buvo išleistos pirmosios lietuviškos jubiliejinės geomonetos, kurios buvo pavadintos - „Lituanica“ vardu (3 pav.). Taip remiantis naujomis technologijomis siekiama reprezentuoti Lietuvos kultūros paveldą, ne tik Lietuvoje gyvenantiems žmonėms, bet ir užsienio turistams, kurie atvyktų į Lietuvą ieškoti paslėptų geolobių.

3 pav. **Pirmoji lietuviška jubiliejinė geomoneta „Lituanica“, skirta lakūnų Stasio Girėno ir Stepono Dariaus transatlantinio skrydžio 80-mečiui paminėti. Dizaino autorius Darius Petreikis. 2013 m.**
(nuotrauka iš interneto).

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad geoslėptuvės sėkmingai paįvairina turizmo sritį. Šio žaidimo dėka, atsiranda įvairesnės galimybės inicijuoti įvairaus pobūdžio veiklas, kurios tinka įvairioms socialinėms grupėms bei įvairaus amžiaus asmenims. Propaguojant šitokią veiklą turizme, suteikiama galimybė atgaivinti nepopuliarius, mažiau lankomus paveldo objektus, lankomas vietas. Taip pat Lietuvoje galima atrasti net keletą tokių sėkmingai įgyvendintų pavyzdžių.

LOBIŲ IEŠKOTOJŲ NUOMONĖ APIE NAUJŲ INFORMACINIŲ TECHNOLOGIJŲ TAIKYMĄ

Siekiant išsiaiškinti kokios naujos informacinės technologijos, be jau naudojamų, gali būti pritaikomos lobių ieškojimo žaidime – „Geocaching“, buvo pasirinkta atlikti kokybinę tyrimo metodą – interviu. Tyrimo dalyviai buvo tikslingai pasirinkti asmenys, kurie žino ir žaidžia šį žaidimą bei priklauso lobių ieškotojų bendruomenei (dalyvių vardai tyrime pakeisti). Tyrimas vyko

nuotoliniu būdu, interneto bei skambučių pagalba. Tyrime dalyvavo – 14 interviu dalyvių, kuriems buvo pateikti 5 klausimai. Taigi dabar norėčiau apžvelgti tyrime dalyvavusių asmenų atsakymus į jiems pateiktus klausimus:

Analizuojant pirmojo klausimo atsakymus, siekta išsiaiškinti su kokiais sunkumais ir/ar trūkumais susiduria žmonės ieškodami geolobių. Tyrimo dalyvių atsakymai parodė, kad pagrindiniai kylantys sunkumais iškylą tuomet, kai sutrinka interneto ar GPS ryšys, netinkamai nurodytos geolobio koordinatės bei tai, jog kai kuriuos lobius norint surasti, tam reikalinga papildoma įranga. Respondentų atsakymai pateikti (4 lentelė).

4 lentelė.

Geolobių sunkumai/trūkumai

Kategorija	Subkategorija	Citatos iš respondentų atsakymų
Kylantys sunkumai/ trūkumai ieškant geolobių	GPS prietaiso problemos	Tadas: „telefonas nepagauna buvimo vietos“.
		Laima: „...kai toje vietoje mobilusis nepagauna GPS signalo“.
	Interneto ryšio nebuvimas	Tadas: „...taip pat miškuose ne visur pagaunamas interneto ryšys...“
		Miglė: „...Ryšio nebuvimas toje vietoje.“.
	Lobiai paslėpti privačiose teritorijose	Tadas: „Tenka susidurti su privačių valdų savininkų priekaištais dėl netinkamoje vietoje paslėptų lobių...“.
		Miglė: „Lobis privačioje teritorijoje arba jam pasiekti reikia tokią pereiti...“.
	Netiksliai nurodytos koordinatės	Tadas: „...netiksliai nurodytos lobio koordinatės...“
		Indrė: „...Kai koordinatės netikslios.“.
		Silvija: „Ko gero, vienintelis sunkumas, su kuriuo yra tekę susidurti – netiksliai nurodyta geolobio vieta žemėlapyje.“.
		Ugnė: „Tarp populiariausių, dažniausiai pasitaikančių sunkumų, būtų koordinačių netikslumas, šokinėjimas.“.
		Laima: „Vienas didžiausių trūkumų – blogai nurodyta lobio lokacija...“.
	Netiksli užuomina	Indrė: „... kai „hintas“ kadagys, o kadagių toje vietoje koks penkiolika...“.
		Ugnė: „... neaiški užuomina, „hintas“.“.
		Silvija: „...keletą kartų teko „netikėtai“ atrasti lobį, nors pagal nuorodą žemėlapyje jis turėjo būti visiškai kitoje vietoje...“.
	Pavojingai paslėptas geolobis	Miglė: „...lobis labai aukštai, lobis labai slidžioje šlapioje vietoje ir panašiai.“.
		Darius: „Pats asmeniškai šiek tiek bijau aukščio ir jei lobis yra paslėptas aukštai medyje gali kilti keblumų jį pasiekti.“.
		Matas: „...nelipu į medį jei matau, kad man bus pavojinga. Bet kažkas kitas užlipo ir tą lobį ten paslėpė.“.
	Reikalinga papildoma įranga	Miglė: „Atributų arba papildomos info trūkumas apie lobį. Būna ateini, o ten botai reikalingi, arba specialus įrankis...“.
		Justas: „Įrangos ir įgūdžių trūkumas. Yra tekę susidurti su lobiais, esančiais medžių viršūnėse, ežero dugne, po tiltais. Tam reikalinga alpinistinė, kartais nardymo įranga, valtis ir atitinkami įgūdžiai...“.
		Matas: „...yra ir tokių lobių, kur be specialios įrangos tikrai nepasieksi...“.

Antruoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios naujos informacinės technologijos, be jau ir taip naudojamų, būtų naudingos ir pritaikomos „Geocaching“. Tyrimo dalyvių atsakymai parodė, kad didžioji dalis respondentų mano, kad naujų technologijų panaudojimo nereikia ir pakanka kiek jų yra dabar arba šiuo klausimu neturi nuomonės. O keleto respondentų nuomone, ieškant lobių praverstų QR kodų panaudojimas, 3D vizualizacijos ar net galėtų būti sukurtas naujas įrenginys, kuris skleistų garso bangas. Tyrimo dalyvių atsakymai pateikti (5 lentelė).

5 lentelė

Naujų informacinių technologijų panaudojimas

Kategorija	Subkategorija	Citatos iš respondentų atsakymų
Naujų informacinių technologijų panaudojimas „Geocaching“	QR kodai	Aistė: „...QR kodai, ypač vietose kurios yra reprezentatyvios, tam kad būtų galima įsivaizduoti kaip viskas atrodė anksčiau.“.
		Eglė: „...gal būtų galima bent jau didesniuose lobiuose įdėti QR kodą, kurį nuskenavus automatiškai užsiregistruotų radimas.“.
	Naujų prietaisų nereikia	Tadas: „Manau, kad naudojama jau pakankamai technologijų...“.
		Indrė: „...tai kad telefono visai užtenka.“.
		Rasa: „...tad kažin ar reikia papildomo prietaiso paieškai.“.
		Ugnė: „Šiuo metu nejaučiu poreikio didesniam kiekiui prietaisų ar funkcijų...“.
		Justas: „Man asmeniškai užtenka jau turimų informacinių technologijų.“.
	Neturi nuomonės	Miglė: „... nieko nesugalvoju.“.
		Darius: „... neturiu nuomonės šiuo klausimu.“.
		Matas: „Žinokite atvirai pasakysiu, nežinau.“.
	Naujos informacinės technologijos	Redas: „Galbūt galėtų geolobis skleisti kokias nors kaip ir bangas, kad mobilusis pradėtų pypsėti ar kažkas tokio, realiai ieškotumėme kaip su kokiu metalo detektoriumi, tik vietoj jo naudotumėm telefoną.“.
		Aistė: „...būti panaudojami 3D vizualizacijos...“.
		Justė: „...lobiuko kaip istorija, tokia kaip maža „Vikipedija“, kur daugiau informacijos būtų galima rasti apie tai.“.

Trečiuoju klausimu, buvo siekiama išsiaiškinti kokius pliusus ir minusu įžvelgia geolobių ieškantys žmonės. Tyrimo dalyvių atsakymai parodė, kad vieni iš pagrindinių pliusų yra aktyvi veikla gamtoje bei puiki galimybė pamatyti ir atrasti vietas, kuriose net nepagalvotum apsilankyti. O respondentų nuomone pagrindiniai minusai tai, kad dažnai lobiai yra pavagiami ar netinkamai paslėpti. Tyrimo dalyvių atsakymai pateikti (6 lentelė).

6 lentelė

„Geocaching“ įžvelgiami pliusai ir minusai

Kategorija	Subkategorija	Citatos iš respondentų atsakymų
„Geocaching“ pliusai ir minusai	Pliusai	Tadas: „...aktyvų ir pažintinį laisvalaikį skatinanti veikla, leidžianti atrasti mažai žinomas vietas savo aplinkoje ir sužinoti jų istoriją ar išskirtinumą.“, „...skatina socializaciją...“, „...skatina turizmą po regionus,kitas šalis...“, „...įneša naujas technologijas...“.
		Indrė: „...puiki proga pamatyti, atrasti nerealias vietas...“, „... smagu spręsti galvosūkius...“.
		Rasa: „...susipažįstama su vietos istorija...“, „...aptinkami įdomūs objektai, kurių galbūt nėra tekę anksčiau matyti.“, „...paprastam pasivaikščiojimui suteikia žaidybinio elemento ir azartiškumo, ...“.
		Silvija: „...lobiavimas skatina aktyvų laisvalaikį, keliones, įdomių vietinių bei kitur esančių vietovių, kultūros paminklų, miestų ir kaimų pažinimą.“.
		Ugnė: „...naujos vietos, kurių šiaip nebūčiau aplankiusi...“, „...susipažinti galima ne tik su konkrečia lokacija, tačiau jos istorija bei geologinėmis ypatybėmis.“.
		Miglė: „...atrandi vietas, kurių nerasi jokiam google, „pamatyklietuvoje.lt“ ar net blogerių puslapiuose.“, „...smagus laisvalaikio praleidimas.“.
		Darius: „...galimybė kitu kampu pamatyti naujas vietas.“.
		Justė: „...puiki galimybė paįvairinti kasdienybę ar padidinti asmens aktyvumą, sužinoti daug įdomių dalykų ar galiausiai rasti bendraminčių.“.
		Eglė: „...tiesiog pačio žaidimo egzistavimas. Vienintelis hobis, kuris dar ištempia mane į lauką pasivaikščioti.“.

		Justas: „...laikas gamtoje...“, „...lavinamas mąstymas...“, „...orientavimasis aplinkoje...“, „...naujos pažintys, bendraminčiai...“.
		Aistė: „...buvimas gamtoje. Pamatoma daug vietų apie kurias galbūt niekada nebūtum pagalvojęs.“.
		Matas: „...gamta, kelionės, judėjimas, naujų vietų atradimai, kur šiaip gal nenuvažiotum. Tai puiki veikla mėgstantiems aktyvų laisvalaikį...“.
		Laima: „...lobiai būna paslėpti įdomiose vietose ar objektuose ir programėlėje pateikiame informacija, istorija apie tai.“.
	Minusai	Tadas: „...ne visiems aktyvi veikla yra priimtina...“, „...daug lobių reikalauja išsipurvinimo.“.
		Indrė: „...kai neprižiūrimi lobiukai...“.
		Rasa: „...tenka investuoti daug laiko paieškai...“, „...nesąžiningi lobiautojai...“, „...pavogiami lobiai...“.
		Silvija: „...žmogaus sveikatai ar net gyvybei pavojingi lobiai yra didžiulis šio žaidimo trūkumas...“.
		Ugnė: „...kai kurių lobių slepėjų neatsakingumas...“.
		Miglė: „...finansiniai, kai lobis toli nuo namų ir reikia važiuoti didelius atstumus...“, „...kitokio susisiekimo su lobio slėpėjais ir kitais geokešeriais...“.
		Darius: „...gamtos „draugai“ – erkės.“.
		Justė: „...kokios erkės, kai tenka po įvairias miškingas vietoves vaikščioti.“.
		Eglė: „...jauni arba nepatyrę lobiautojai su "ne į temą" sukurtais lobiais...“.
		Justas: „...išlaidos degalams, įrangai...“, „Ieškant kai kurių lobių galima susižeisti...“, „Išsikrovus telefonui <...> atsiranda galimybė pasiklysti.“.
		Aistė: „...dalis lobių yra vagiami ar sunaikinami.“.
		Matas: „...nekokybiški konteineriai (stikliniai indai, saldainių dėžutės ir panašiai.“.
		Laima: „...netinkamas lobio paslėpimas...“.

Ketvirtuoju klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kas žaidime turėtų būti pakeista/tobulinama, kad geolobiai būtų randami be papildomų kliūčių. Tyrimo dalyvių atsakymai atskleidė, kad didžioji dauguma mano, kad ieškant geolobių nieko keisti nereikia, o kitų nuomone, būtų patogu, jei būtų patobulintas koordinačių tikslumas bei užuominų sudėtingumo lygis. Tyrimo dalyvių atsakymai pateikti (7 lentelė).

7 lentelė

„Geocaching“ lobių paieškos tobulinimai

Kategorija	Subkategorija	Citatos iš respondentų atsakymų
Tobulintini dalykai, norint surasti geolobius	Nieko keisti nereikia	Indrė: „...kad gal nieko...“.
		Rasa: „...kam keisti lobių sistemą, <...>, jei žaidimo esmė ir yra, kad juos nebūtų lengva surasti.“.
		Darius: „...klausimas ar to reikia išvis...“.
		Aistė: „...nieko nereiktų keisti.“.
		Matas: „Manau, kad to nereikia...“.
		Laima: „...lobis neturi būti lengvai surandamas.“.
	Koordinačių tikslumas	Silvija: „...tiksliau nurodyti vietą žemėlapyje...“.
		Ugnė: „...padėtų tikslesnis koordinačių nustatymas...“.
		Miglė: „...tiksliau nuimtos koordinatės...“.
	Užuominų lygis	Tadas: „...galima pasiskaityti komentarus, kuriuose yra spoilerių.“.
		Miglė: „Paprastesnės matematinės užduotys...“.
		Justė: „...lobio savininkai neslėptų lobių per giliai...“.

Penktuoju ir paskutiniu klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip būtų galima išvengti geolobių vagysčių ar perkėlimų į nepažymėtą vietą. Tyrimo dalyvių nuomone to būtų galima

išvengti, jei geolobiai būtų slepiami mažiau praeivių lankomose vietose, stiprinti lobio maskuotę. Kiti galvoja, kad turėtų vykti sudėtingesnė prisiregistravimo tvarka bei žinoma respondentų nuomone, reikia labiau supažindinti žmones, suteikti daugiau informacijos apie „Geocaching“. Tyrimo dalyvių atsakymai pateikti (8 lentelė).

8 lentelė

Geolobių vagysčių, perkėlimo į kitą vietą, išvengimas

Kategorija	Subkategorija	Citatos iš respondentų atsakymų
Geolobių vagysčių, perkėlimų į kitą, nepažymėtą vietą, išvengimas	Vengti lankomų vietovių	Tadas: „...itin žmonių lankomose vietose...“.
		Indrė: „Slėpti ne tokiose viešose vietose...“.
		Darius: „...miesto centre <...>, nekristų pašaliniams į akis.“.
	„Premium“	Matas: „...dėti „premium“ statusą lobį.“.
		Darius: „...o ir yra funkcija „premium“...“.
		Eglė: „...lobių dėti į Premium narystę...“.
	Lengvai prieinamas	Laima: „...manau projektas/pramoga per lengvai prieinamas plačiai auditorijai...“.
		Aistė: „...turėtų būti didesnė atranka naujai prisiregistravusiems asmenims...“.
		Eglė: „...lobius slėpti būtų leidžiama tik asmenims, jau surinkusiems bent 100 lobių.“.
		Miglė: „Riboti amžių, nuo kada galima užsiregistruoti...“.
	Maskuotė	Tadas: „...lobius kuo labiau maskuoti...“.
		Ugnė: „...lobių tvirtinimas, kuris neleistų pakeisti jo esamos padėties.“.
		Justas: „...kankorėžio imitacija pakabinta ant medžio...“.
	Informacijos stoka	Laima: „...trūksta informacijos apie Geocachingą...“.
		Matas: „...kiti nesupranta, kas tai ir būna išdergę tą slaptavietę...“.
		Tadas: „...Lobiuose palikti informaciją, kad tai yra Geocaching žaidimo sleptuvė...“.

Atliktas tyrimas parodė, kad asmenys, kurie užsiima „Geocaching“ veikla yra dalinai patenkinti kaip veikia žaidimas ir jų nuomone naujų informacinių technologijų pritaikymas šiame žaidime kol kas nėra būtinas. Tačiau lobiautojų nuomone reikia patobulinti jau esamų informacinių technologijų veikimą. Remiantis tyrimo dalyvių nuomone, reikia tobulinti GPS imtuvo rodomas lobio koordinates, gerinti užuominų apie lobį tikslumą. Taip pat geolobių ieškantys asmenys mano, kad yra reikalingas platesnis informacijos paskleidimas plačiajai visuomenei apie „Geocaching“ žaidimą ir jo teikiamas naudas.

IŠVADOS

1. Siekdami geriau pasiekti klientą bei siekdami būti inovatyvūs, turizmo sferoje sėkmingai naudojama informacinių technologijų pagalba. Internet ir išmaniųjų prietaisų dėka, vartotojas yra lengviau pasiekiamas, su juo kuriamas ilgalaikis ryšys, taip pat, klientui yra suteikiama greitesnė paslaugos prieiga, informacija susijusi su teikiamomis paslaugomis.
2. Turizmas siekdamas neatsilikti nuo informacinių technologijų tobulėjimo ir būti siekdami būti inovatyvūs turizmo srityje sėkmingai pritaikė lobių ieškojimo žaidimą – “Geocaching”. Šio žaidimo pagalba skatinamas ne tik aktyvus laisvalaikis, buvimas gamtoje, bet geolobių pagalba, kviečiama domėtis Lietuvos paveldu, lankytinais objektais, vykdomi net įvairūs projektai, siejantys geolobius ir turizmą.
3. Apibendrinus atlikti tyrimą, galima teigti, kad tyrimo dalyvių nuomone, lobių ieškojimo žaidime – „Geocaching”, šiuo metu nėra būtinybės panaudoti naujų informacinių technologijų. Remiantis respondentų nuomone, su žaidimu jau susijusius informacinių technologijų įrenginius

reikėtų tik šiek tiek patobulinti, kad jie veiktų be jokių trukdžių, kaip pavyzdys: ne tiksliai nurodytos koordinatės, viena iš didžiausių iškylančių problemų ieškant lobių.

LITERATŪRA

1. Ambrazevičienė, V. (2015). *Inovacijų patrauklumas turizmo paslaugų vartotojams (Doctoral dissertation, Lietuvos sporto universitetas).*
2. Baranauskienė, B. (2013). *V. Dubeneckio kūrybinio palikimo animavimas.*
3. Boulaire, C., & Hervet, G. (2012*). New itinerancy: The potential of geocaching for tourism. International Journal of Management Cases.*
4. Davenport, H. (2013). *Multiplicative number theory* (Vol. 74). Springer Science & Business Media.
5. Dagiene, V. (2009). Learning Objects and Virtual Learning Environments Technical Evaluation Criteria. *Electronic Journal of e-Learning*.
6. Dienraštis: diena.lt straipsnis. *„Lituanicos“ vardu pavadintos monetos iškeliaus po pasaulį.* (2013). Prieiga per internetą: https://www.diena.lt/naujienos/kaunas/menas-ir-pramogos/lituanicos-vardu-pavadintos-monetos-iskeliaus-po-pasauli-413337
7. Geocaching internetinė svetainė. Prieiga per internetą: http://www.geocaching.com
8. Mavri, M., Angelis, V. (2009). Forecasting the growth of e – tourism sector: the case study of Mediterranean countries. *Tourismos: an international multidisciplinary journal of tourism.*
9. O'Hara, K. (2008, April). Understanding geocaching practices and motivations. In *Proceedings of the SIGCHI conference on human factors in computing* systems.
10. Radzevičiūtė, R., Šliburytė, L. (2005). Elektroninio marketingo iššūkiai planuojant integruotą marketingo komunikaciją. *Management of Organizations: Systematic Research*.
11. Urbonaitė, A. (2011). *Interneto svetainė kaip rinkodaros ir komunikacijos priemonė: telekomunikacijų bendrovių „Tele2 “,„Omnitel “ir „Bitė Lietuva “atvejai* (Master's thesis).
12. Vaškaitis, E., Armaitienė, A. (2013). Turizmo inovacijų taikymo Lietuvos turizmo versle prielaidos. Tiltai.
13. Vaitkevičiūtė, A., Sinkevičius, S. (2011). Virtualus turas ir jo galimybės nekilnojamojo turto sektoriuje.
14. Veliutė, I. (2014). Naujosios technologijos lokalaus paveldo animavimui. Meno istorija ir kritika. Art history & criticism. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2014.

APPLICABILITY OF NEW INFORMATION TECHNOLOGIES IN GEOCACHING

EGLĖ KVESTYTĖ

Vytautas Magnus University

Tutor dr. Regina Navickienė

SUMMARY

We might think that being in nature and information technology are difficult to reconcile. After all, when people go to the forest, they want to get good energy, relax, forget people who are in a hurry, unable to leave, and leave the worries of the day. Nature associates us with peace, freshness and freedom. And when you hear the words information technology, such images are probably rarely in your mind. But for people who know the treasure hunt game, Geocaching, these two areas are associated with a great way to spend their free time, a hobby. This article discusses the peculiarities of information technology and, following a qualitative study, analyzes what new information technology applications could improve this game.

Keywords: „Geocaching“, information technologys, tourism.

ANIMATORIAUS PAREIGYBĖS REIKALINGUMAS POILSINIUOSE VIEŠBUČIUOSE LIETUVOJE

LUKRECIJA MAČIONYTĖ
Kolpingo kolegija
Konsultavo dr. R. Navickienė

ANOTACIJA

Straipsnyje atliktas vertinimas animatoriaus pareigybės reikalingumas poilsiniuose viešbučiuose parodė, kad animatoriaus veiklų vykdymas daro didelę ir naudingą reikšmę apgyvendinimo sektoriuje. Viešbučių svečiai, įtraukti į įvairius užsiėmimus praturtina savo poilsinį laiką naujomis patirtimis ir geromis emocijomis, kurios sukuria norą sugrįžti atgal. Tačiau animatoriaus pareigybės išplėtojimas yra pastebėtas tik užsienio šalių poilsiniuose viešbučiuose. Ši unikali pareigybė nėra įvesta į Lietuvos poilsinių viešbučių veiklą dėl daugelio priežasčių, viena iš jų - sezono nebuvimas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Animatorius, tai asmuo, kuris skirtinguose kontekstuose apibūdinamas kaip skirtingas pareigybes turintis asmuo. Skiriant dėmesį apgyvendinimo sektoriui, yra pastebėta, kad viešbučių animatoriai daro itin didelę reikšmę poilsiniuose viešbučiuose. Užsienio šalių apgyvendinimo sektoriuose animatorius savo vykdomomis veiklomis, tokiomis kaip ryto mankštos, aerobikos užsiėmimai, joga, paplūdimio bei vandens tinklinis, bočia ar šokių pamokos, praturtina poilsiautojų viešnagės laiką. Suaugusiųjų užsiėmimai vykdomi su tikslu - suburti kuo didesnę grupę bendraminčių ar turinčių bendrus pomėgius žmones, kurie smagiai praleistų laiką kartu. Tokiu būdu yra natūraliai sukuriamas bendruomeniškumas, kurio metu užmezgami nauji ryšiai bei sukuriama gerų emocijų atmosfera, sukelianti norą sugrįžti vėl ir vėl.

Poilsiniuose viešbučiuose įvairios veiklos organizuojamos ne tik suaugusiesiems, bet ir vaikams. Vaikų animatorių programa laibai įvairi - nuo piešimo, tapymo, veido grimo iki žaidimų lauke bei baseine, o vakaras užbaigiamas vaikų diskoteka. Užėmus vaikus patraukliomis veiklomis jų tėvai turi galimybę pailsėti bei pasimėgati laiku, skirtu sau. Tokiu būdu yra patenkinami tiek tėvai, tiek patys vaikai. Tačiau yra pastebėta, kad tiek vaikų tiek suaugusiųjų animatorių pereigybių įvedimas poilsiniuose viešbučiuose yra ryškiai matomas tik užsienio kurortinėse šalyse. Animatorių veiklos įtraukimas nėra aptinkamas Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose. Tam įtakos turi turizmo sezoniškumo laikotarpis.

Tyrimo problema: Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose nėra įvesta ir išplėtota animatoriaus veikla.

Tyrimo tikslas – įvertinti animatoriaus pareigybės reikalingumą Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose.

Uždaviniai:

1. Pristatyti animatoriaus sampratą ir jo vykdomą veiklą poilsiniuose viešbučiuose.
2. Išanalizuoti poilsinių viešbučių infrastruktūrą Lietuvoje.
3. Įvertinti animatoriaus pareigybės nebuvimo priežastis Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose.

Darbo rengimo metodai: mokslinių šaltinių analizė, viešbučių darbuotojų interviu apklausa.

ANIMATORIAUS SAMPRATA IR VYKDOMA VEIKLA POILSINIUOSE VIEŠBUČIUOSE

Animatorius, tai asmuo, kuris skirtinguose kontekstuose turi daug skirtingų apibūdinimų. Amerikos paveldo žodyne animacija išskiriama kaip savybė arba sąlyga būti gyvam, aktyviam, nuotaikingam ar energingam (ahdictionary, 2012). Remiantis ne vienu autoriumi animatoriaus paaiškinimo rezultatas yra gaunamas toks: (1. Pav.).

1 pav. Animatoriaus samprata.

Animatorius apibūdinamas kaip kitokios mokymosi programos pateikėjęs, profesionalus darbuotojas ar net savanoris. Taip pat, animatorius apibrėžiamas kaip žmonių emocinio ir socialinio gyvenimo ugdytojas, tam tikros programos iniciatorius ir jos vykdytojas, kaip tarpinis žmogus tarp turisto ir vykdomos veiklos pateikimo. Sąvoka pateikiama ir tokia, kad animatorius yra profesionaliai apmokytas darbuotojas, kuris vykdo įvairias veiklas turistams, poilsiautojams bei kaip filmų kūrėjas ir montuotojas. Apibendrinant galima teigti, kad animatorius yra asmuo, kuris išmano daugelį meno rūšių ir kurias moka įdomiai pateikti žmonėms per įvairių veiklų organizavimą.

Gilinantis į turizmo sritį, poilsiniuose viešbučiuose animatoriai yra skirstomi į suaugusiųjų ir vaikų (2. Pav.). Suaugusiųjų animatoriai sudaro patrauklių veiklų programą, kurią vykdo kiekvieną dieną, lygiai tokiu pat metu. Organizuojamos veiklos yra labai skirtingos, todėl poilsiautojai gali rinktis ir atrasti tai, kas jiems tikrai patinka. Suaugusiųjų programos animatorius kviečia rytą pradėti su rytine mankšta ar joga. Dienos metu yra rengiami vandens aerobikos užsiėmimai, žaidžiamas paplūdymio bei vandends tinklinis, bočia bei vykdomos šokių pamokos. O kiekvienas vakaras yra užbaigiamas komedijomis, akrobatų pasirodymais, šokiais.

Vaikų animatoriai taip pat sudaro patrauklią įvairių veiklų programą. Kiekviename poilsiniame viešbutyje yra įkurta speciali vaikų zona, kurioje yra visos reikalingos priemonės organizuojamoms veikloms vykdyti. Vaikų zona vadinama „Vaikų klubu“ (Kids club), kurioje yra užimami vaikai skirtingomis veiklomis, tokiomis kaip piešimu, tapymu, veido grimavimu, rankdarbių darbeliais, stalo bei lauko žaidimais, žaidimais vaikų baseine bei dienos programos dalis

pratesiama vakare viską užbaigiant 30 minučių trunkančia vaikų diskoteka. Taigi, kaip suaugusiųjų, taip ir vaikų animatorių programa vykdoma kiekvieną dieną, tuo pačiu metu. Sudarytas išsamus veiklų grafikas, patenkina vaikų tėvus, nes jiems yra aišku, kada vaikus galima atvesti ir palikti atsakingiems asmenims, bei kada ateiti ir pasiimti.

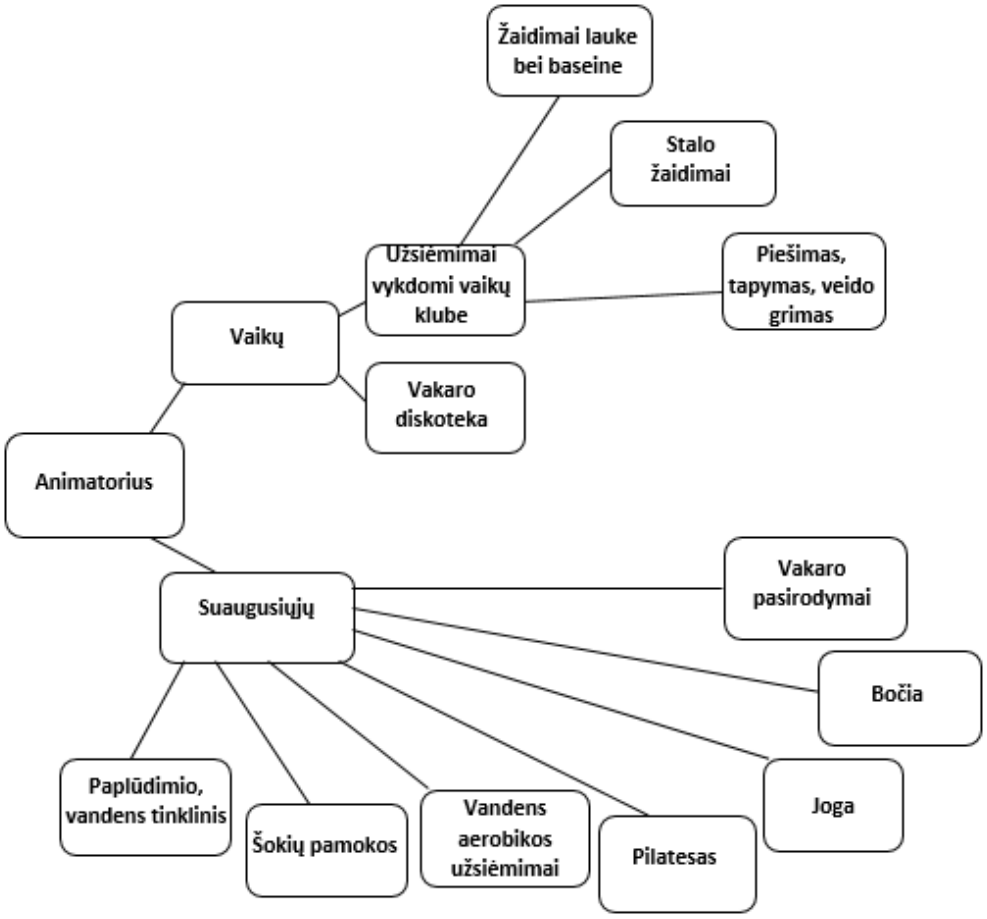

2 pav. Poilsinių viešbučių animatoriaus skirstymas ir jo vykdomos veiklos.

Animatorių organizuojamomis veiklomis yra patenkinti tiek suaugusieji, tiek vaikai. Įtraukus suaugusiuosius į veiklos progamą, jų poilsinis laikas tampa ne tik poilsiniu, bet ir pramoginiu. Veiklos, poilsiautojus įgalina produktyviai, naudingai, linksmai bei pamokančiai praleisti laiką. O priimta atsakomybė rūpintis ir užimti vaikus patraukliomis veiklomis, vaikų tėvams suteikia dar didesnę laisvę mėgautis atostogomis ir laiku skirtu sau. Todėl animatorių pagalba poilsiniuose viešbučiuose yra sukuriama jauki atmosfera, sukelianti poilsiautojams norą sugrįžti atgal.

POILSINIŲ VIEŠBUČIŲ INFRASTRUKTŪRA LIETUVOJE

Animatoriaus pareigybės įvedimas užsienio šalių poilsiniuose viešbučiuose duoda didelę naudą. Kurortinių salų, kaip pavyzdys Graikjos viešbučių teikiama tik apgyvendinimo ir maitinimo paslauga keliatojų pradėjo nebedominti. Poilsiautojai pradėjo ieškoti aktyvių, linksmų bei pramoginių kelionių, kurios nutolintų žmonių mintis nuo kasdieninio darbo bei gyvenimiškų rūpesčių. Todėl įprastiniai poilsiniai viešbučiai žmonių aktyvių norų pradėjo nebetenkinti. Viešbučių vadybininkai pastebėję tokią problemą ėmė ieškoti tinkamų sprendimo būdų. „Jie suprato kad norint išlaikyti senus klientus ir pritraukti naujus savo teikiamomis paslaugomis, jiems

reikia daug dėmesio skirti įspūdžio sukūrimui“ („They realize that in order to retain old customers and attract new ones to their services, they need to pay much attention to impression“).

Viešbučių animacija savo veiklą pradėjo vykdyti 1980 metais. Vienos iš pirmųjų šalių kuriose pradėjo plisti animatorių pareigybė yra Ispanija, Italija, Graikiją vėliau ir Turkija bei Kipras (College of Tourism and Hotel Management, 2012). Daugelio viešbučių vadybininkai norėdami suteikti savo poilsiniams viešbučiams įspūdžio efektą, ėmė sudarinėti sutartis su kompanijomis, teikiančiomis kvalifikuotų animatorių paslaugas. Buvo pastebėta, kad animatorių vykdoma veikla yra labai svarbus ir reikšmingas faktorius, kurio dėka poilsiautojai sukuria ilgalaikius prisiminimus apie gerai bei nepamirštamai praleistą laiką apsistojusiame poilsiniame viešbutyje. Taip pat, svečiai praturtinę savo atostogas geromis emocijomis, įgauną norą grįšti atgal bei gero viešbučio atsiliepimu dalintis su kitais. Taigi, iškilusioms problemoms spręsti buvo tinkamai pasirinktas animatoriaus pareigybės įvedimas į poilsinių viešbučių personalą. Šiuo metu Graikijoje 750 poilsinių viešbučių teikia animatorių programos paslaugas – tai įrodo, kad minėtų problemų sprendimo būdas buvo tinkamai pasirinktas ir sėkmingai vykdomas iki šių dienų.

Poilsiniai viešbučiai yra laikomi tie, kurie yra kurortiniuose miestuose ar kurortinėse teritorijose. ”Kurortu gali būti miestas ar miestelis, kuriame yra moksliškai ištirti gamtiniai gydomieji ištekliai (mineralinis vanduo, gydomasis purvas ar klimatas) ir infrastruktūra, užtikrinanti gydomųjų veiksnių pritaikymą sanatoriniam gydymui ir reabilitacijai bei išvystytas turizmo paslaugų teikimas”(Kurortų statuso reglamentavimo studija, 2007). Lietuvoje į kurortinių miestų sąrašą yra įtraukti Druskininkai, Birštonas, Neringa bei Palanga. Taip pat, Lietuvoje yra 7 kurortinės teritorijos į kurias yra įtraukti Zarasai, Anykščiai, Trakai, Ignalina, Kačerginė, Kulautuva ir Zapyškis. Šie Lietuvos kurortai pasižymi nuostabia gamta, gydomaisiais ištekliais, turi mineralinių šaltinių, gydomojo purvo bei pasižymi tinkamu klimatu gydymui (A.Skerstonienės, 2002). Svarbu paminėti ir tai, kad Lietuvos viešbučiai yra išskirtomi į poilsinius viešbučius bei sanatorijas. Poilsiniai viešbučiai, tai viešbučiai į kuriuos svečiai atvyksta pailsėti be jokio sudėtingo dienos grafiko. Kituo atveju “sanatorija – tai stacionarinė gydymo, profilaktikos ir reabilitacijos įstaiga, kurioje gydoma daugiausia gamtinėmis priemonėmis (klimatu, mineraliniu vandeniu, gydomuoju purvu); taikoma fizioterapija, dietos terapija, gydomoji kūno kultūra, sveika gyvensena” (lietuvoszodynas.lt, 2021).

Druskininkai – tai kurortinis miestas, kuriame buvo iškastas pats pirmasis mineralio vandens gręžinys. Miestas yra pritaikytas poilsiui, kurortiniam gydymui ir turizmui. Taip pat, mieste matoma tinkamai išvystyta šiuolaikinė infrastruktūra bei maksimaliai yra panaudojami gamtos gydomieji ištekliai. Visame Druskininkų kurortiniame mieste yra įsteigtos 9 sanatorijos bei viena balneologinė gydykla. Miesto sanatorijose yra taikomos vienos iš naujausių diagnostikos ir gydymo technologijų. Sanatorijose yra teikiamos tokios gydymo paslaugos kaip povandeninis masažas, džiakuzi, mineralinės, perlinės, deguonies, vertikalios bei gydomųjų žolelių ir purvo vonios. Taip pat, visose sanatorijose yra baseinai, įvairios pirtys, grožio salonai ir treniruoklių salės (Giedrė Bujanauskaitė, 2010).

Pati žinomiausia ir viena iš lankomiausių sanatorijų Druskinkų mieste yra “Eglės” sanatorija. “Eglės” sanatorija svečiams siūlo įvairias gydomasiąs paslaugas tokias kaip gydomąsias vonias, masažus, kineziterapiją, relaksaciją aparatinę fizioterapiją, įvairius tyrimus bei medicinines ir daugelį kitų nepaminėtų naudingų paslaugų žmogaus sveikatingumui. Galimybė išbandyti pirtis ir mineralinius baseinus, programas besilaukiančiosiom, pasivaikščiojimą po refleksoterapinį taką ir vaistažolių sodą, sveikatingumo patarimus, apgyvendinimą (economy, standard comfort) sanatorijos kambariuose bei maitinimą. Žvelgiant iš rekreacinės pusės, sanatorijoje yra įdiegiamos ir naujos paslaugos vaikams. Tėvai einantys į sanatorijos gydyklas, turi galimybę savo vaikus palikti atsakinam žmogui - auklei. Taigi, tuo tarpu kol tėvai megaujasi sanatorijos paslaugomis, vakai užsiima įvairiomis veiklomis vaikų kambaryje. Sanatorija teikia ne tik gydomąsias paslaugas, bet

ir tam tikras veiklas ir suaugusiesiems. Gydomojoje įstaigoje yra rengiami koncertai, kino vakarai, aktyvios ekologinės ekskursijos, bingo žaidimas (Eglės sanatorija, 2021).

Birštonas – tai dar vienas Lietuvos kurortinis miestas, kuriame gausu įvairių gydomųjų paslaugų žmonėms. Mieste pirmoji gydykla pastatyta XIX a. 6 dešimtmetyje, o pats miestas “išgarsėjo mineraliniais vandenimis ir durpiniu purvu, naudojamu gydymo tikslams.“ (Skerstonienė A., 2002). Šio Lietuvos kurortinio miesto gamtiniai ištekliai yra plėtojami remiantis Nemuno kilpų regioninio parko planavimo schemos sprendiniais.

Birštono kurortinis miestas, esantis Nemuno kilpų regioniniame parke, yra vienas seniausių kurortų Lietuvoje, kuris siūlo įvairias programas, siekiančias net XIXa. istoriją. “Vytautas mineral SPA” yra vieninteliai Baltijos regione esantys mineralinio vandens namai, kurie savo išskirtinumu pritraukia ne tik Lietuvos gyventojus, bet ir užsienio turistus. “Vytautas mineral SPA” namai siūlo įvairias naudingas žmogaus sveikatai procedūras: kūno, veido masažus, kūno puoselėjimo procedūras, grožio procedūras, procedūras vaikams, fitness erdvę, mineralinio vandens baseinus ir pirtis, konsultacijas su medicinos specialistais, kosmetiką, apgyvendinimą ir maitinimą restoranuose, konferencijų sales bei pasirinktų programų paketus. Žvelgiant į mineralinio vandens namus iš rekreacinės pusės, galime pastebėti, kad taip pat kaip Druskininkų “Eglės” sanatorijoje yra įkūrtas kambarys, skirtas vaikams. Jame vaikai gali pasilikti su tėvais, arba likti su atsakinku priežiūros asmeniu, kuris vykdo įvairias veiklas, tarp jų ir edukacines. Suaugusiesiems yra vykdoma autogeninė, aerobikos, jogos, kineziterapijos, TRX ir sveikos nugaros treniruotė.

Neringa – tai Lietuvos pajūrio kurortas, į kurį vasaros metu susirenką daugelis, ramaus poislio ieškotojų. Neringa yra Kuršių nerijos nacionaliniame parke, kuri taip pat kaip kiekvienas kurortinis miestas ar kurortinė teritorija plėtoja gamtinius gydomuosius išteklius, kuriais ir pritraukia daugely poilsiautojų.”Jūros krantų oras veikia kaip milžiniškas inhaliatorius, papildo organizmą gyvybiškai svarbiais aerozoliais, elektrolitais ir mikroelementais” (Rekreacijos ir turizmo katedra, Klaipėdos universitetas, 2010). Vienas iš labiausiai patraukliausių poilsinių viešbučių Nidoje yra “SPA Nida”. Tai poilsinis viešbutis, kuris siūlo tokias paslaugas kaip apgyvendinimą bei maitinimą restorane, kūno ir veido puoselėjimo terapiją, baseino ir pirčių erdvę, SPA programas (toksinus šalinanti, svorio reguliavimo programa bei “Relax” akimirka).

Palanga – tai 4 Lietuvos kurortinis miestas. Šiame mieste šiltojo laikotarpio metu poilsiauti atvyksta daugelis Lietuvos gyventojų iš skirtingų Lietuvos miestų. Palangos miestas taip pat pasižymi jūros oro krantų gydomosiomis savybėmis, dėl kurių žmonės čia lankosi metai iš metų. Taigi, šio Lietuvos kurortinio miesto patraukliausias poilsinis viešbutis yra “Palanga Gradiali Wellness and SPA”. Palangos miesto sanatorija svečiams siūlo tokias paslaugas kaip apgyvendinimas apartamentuose ir maitinimas restorane, konsultacijos ir tyrimai, fizioterapija, kineziterapija, ergoterapija, purvo ir parafino terapija, hidroterapija, haloterapija, šalčio terapija, gydomoji relaksacija, medicininės paslaugos, grožio procedūros, konferencijų salė. Taip pat, poilsiautojams yra siūlomi ir kiti pasiūlymai kaip atpalaiduojanti raudonojo vyno terapija, įvairios paskaitos, raiščių pažeidimų gydymo terapija, filmų vakarai bei daugelis kitų mėnesiui priskirtų užsiėmimų.

Taigi, apžvelgus ir išnagrinėjus 4 Lietuvos kurortinių miestų “Eglės” ir “Palanga Gradiali Wellness and SPA“ sanatorijas, “Vytautas Mineral SPA” ir “SPA Nida”, viešbučių infrastruktūrą, galima pastebėti, kad šiose poilsinėse įstaigose nėra aptinkama animatoriaus pareigybė, skatinanti poilsiautojus įsitraukti į įvairias veiklas.

ANIMATORIAUS PAREIGYBĖS NEBUVIMO PRIEŽASTYS LIETUVOS POILSINIUOSE VIEŠBUČIUOSE

Tyrimo metodologija. Tyrimo tikslas - išsiaiškinti animatoriaus pareigybės nebuvimo priežastis Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose. Naudojamas kokybinis žvalgomasis metodas – apklausa vykdoma inerviu forma kalbant telefonu. Interviu apklausa buvo vykdoma 2021 m.

lapkričio mėnesį. Kokybinis žvalgomasis interviu vykdomas laikantis konfidencialumo ir anonimiškumo principo. Atlikto tyrimo rezultatai yra pateikiami apibendrintai.

Tyrimo rezultatai. Apklausoje dalyvavo 4 Lietuvos kurortinių viešbučių ir sanatorijų darbuotojai: Druskininkų “Eglės” sanatorija, Birštono “Vytautas Mineral SPA”, Neringos “SPANida” ir Palangos “Gradiali Wellness and SPA”. Skirtingiems poilsinių viešbučių ir sanatorijų darbuotojams buvo užduoti 2 klausimai: *Ar žinote kas yra animatorius?* Ir *dėl kokių priežasčių Jūsų poilsiniame viešbutyje/sanatorijoje nėra animatoriaus pareigybės?* Į užduotus klausimus visų 4 skirtingų Lietuvos kurortinių miestų darbuotojų pateikti atsakymai buvo panašūs. Vienas iš ryškiausių visų interviu apklausiamųjų atsakymas buvo tai (3. Pav.), kad animatorius nėra reikalingas, nes Lietuvje nėra sezono. Taip pat buvo atsakyta ir tai, kad vaikais turi rūpintis tėvai. Taigi, galime suprasti, kad ne visi viešbučių darbuotojai pilnai žino animatoriaus pareigas. Vaikų animatorius prisiima visą atsakomybę už vaikus kol tėvų nėra kartu su jais. Taip pat, kol tėvų nėra šalia, animatorius su jais užsiima įvairiomis kūrybinėmis, edukuojančiomis ir linksmomis veiklomis. Ir kiti iš pateiktų atsakymų buvo tokie, kad sanatorija yra sanatorija, kurios paskirtis yra atvažiuojančius svečius gydyti, o neteikti jiems pramogines paslaugas.

3 pav. Animatoriaus pareigybės nebuvimo priežastys Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose ir sanatorijose.

Atliktas trumpas kokybinis žvalgomasis tyrimas parodė, kad animatoriaus pareigybė Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose nėra teikiama. Viena iš ryškiausių šios problemos priežasčių yra tai, Lietuvoje nėra kurortinio klimato sezono. Taigi, animatoriaus pareigybė šios šalies poilsiniuose viešbučiuose nėra išskirta prie reikalingumo paskirties.

IŠVADOS

1. Pristatyta animatoriaus samprata ir jo vykdoma veikla atskleidė, kad animatorius, tai asmuo, kuris yra kitokios mokymosi programos pateikėjęs, profesionalaus darbuotojas, savanoris, žmonių emocinio ir socialinio gyvenimo ugdytojas, programos iniciatorius ir jos vykdytojas, profesionaliai apmokytas darbuotojas bei tarpinis žmogus tarp turisto ir vykdomos veiklos pateikimo. Viešbučių animatorius vykdo įvairias veiklas vaikams (žaidimai, veido grimas, vakaro diskoteka) bei vykdo veiklas ir suaugusiesiems (vandens aerobika, tempimai, joga, šokiai, tinklinis).
2. Išanalizavus Lietuvos poilsinių viešbučių infrastruktūrą galima teigti, kad Lietuvoje viešbučiai yra skirstomi į poilsinius viešbučius ir sanatorijas. Lietuvoje yra 4 kurortiniai miestai, kuriuose esantys vieni geriausių Lietuvos viešbučių ir sanatorijų (“Eglės” sanatorija, “Vytautas Mineral SPA”, “SPANida”, “Gradiali Wellness and SPA”) teikia įvairias paslaugas atvykstantiems poilsiautojams. Viešbučiuose bei sanatorijose yra teikiamos ne tik SPA, atpalaiduojančios,

gydomosios bei grožio procedūros, bet ir tam tikros, poilsiautojams leidžiančios rinktis veiklos: kino vakarai, ekskursijos, renginiai, koncertai, įvairios treniruotės bei mankštos.

3. Atlikta analizė parodė, kad Lietuvos poilsiniuose viešbučiuose bei sanatorijose nėra įvesta bei nėra reikalinga animatoriaus pareigybė, nes viena iš pagrindinių priežasčių - Lietuvoje nėra tam tinkamo sezono, lyginant su kitomis užsienio kurortinėmis šalimis.

LITERATŪRA

1. A. Christopher (2012). The impact of entertainment on tourism. Case study: Agency Remarc in Greece [žiūrėta 2021-11-05]. Prieiga per internetą: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/47217/Adeboye_Christopher.pdf?sequence=1
2. Bujanauskaitė G. (2010). Sveikatos turizmo plėtros perspektyvos Lietuvoje [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://vb.mruni.eu/object/elaba:1788502/1788502.pdf
3. D. Girnytė. (2004). Kompiuterinių matematinių sistemų animacijos tyrimas [žiūrėta 2021-11-05]. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/119039/1/diana_girnyte_md.pdf
4. Eglės sanatorija. (2021) [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://sanatorija.lt/
5. Gradiali – sanatorija Palangoje (2020) [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://www.gradiali.lt/
6. Ivanovski, D. Mitic. (2012). Animator in tourism [žiūrėta 2021-11-05]. Prieiga per internetą:
7. https://www.researchgate.net/publication/321881961_Animator_in_tourism
8. Lietuvos žodynas.lt. (2021) [žiūrėta 2021-11-11]. Prieiga per internetą: https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Sanatorija
9. Neringos apartamentai (2021) [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: https://www.spanida.lt/
10. R. Smith, P. Somerville (2016). Conceptualising animation in rural communities: the Village SOS case [žiūrėta 2021-11-06]. Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08985626.2017.1401122
11. Teodoro, M. Paulo (2011). Qualified intervention/qualifying formation: the socio-cultural animator in a science based society. [žiūrėta 2021-11-05]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/225076660_QUALIFIED_INTERVENTIONQUALIFYING_FORMATION_THE_SOCIO-_CULTURAL_ANIMATOR_IN_A_SCIENCE_BASED_SOCIETY
12. Vytautas Mineral SPA (2020) [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://www.vytautasmineralspa.lt/lt

ANIMATOR POSITION NEEDS IN LITHUANIAN RESORT HOTELS

LUKRECIJA MAČIONYTĖ
Kolping Univeristy of Applied Sciences
Consultant dr R. Navickienė

SUMMARY

In this article described animator position needs in Lithuanian resort hotels has shown, that the animator entertainment programs are really beneficial and important in the tourism accommodation sector. Guests of resort hotels, involved in many activities enrich their holiday time with new experience and the best emotions, which provides desire to come back next year. However, animator position developmnet is visable only in resort hotels of foreign countries. This unique position of animator is not visable in Lithuanian resort hotels for many reasons, one of them – absence of the season.

NAMŲ ŪKIŲ PAJAMŲ IR GYVENIMO SĄLYGŲ ANALIZĖ LIETUVOJE

SIMONA MASIULYTĖ, LUKAS LAUCYS, AIDAS SALADŽIUS
Utenos kolegija
Vadovė: doc. dr. Sandra Jakštienė

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į namų ūkių pajamas ir gyvenimo sąlygas Lietuvoje. Tyrimo problema suformuluota, iškeliant probleminį klausimą: kokie pokyčiai buvo namų ūkių pajamose ir gyvenimo sąlygose Lietuvoje? Tikslas – išanalizuoti namų ūkių pajamas ir gyvenimo sąlygas Lietuvoje. Tyrimo metodai: literatūros analizė, statistinių duomenų analizė, duomenų lyginimas ir grupavimas. Atlikus namų ūkių pajamų analizę, galima teigti, kad namų ūkių pajamos iš samdomo darbo analizuojamu laikotarpiu turėjo tendenciją didėti, tuo tarpu namų ūkių pajamos iš savarankiško darbo 2016-2020 m. laikotarpiu mažėjo. Analizė rodo, kad namų ūkių pajamos iš kitų pajamų taip pat mažėjo šiuo laikotarpiu. Išanalizavus namų ūkių gyvenimo sąlygas Lietuvoje, galima daryti prielaidą, kad gyvenimo sąlygos analizuojamu laikotarpiu gerėjo, t. y., analizuojamu laikotarpiu sumažėjo asmenų, kurių pajamos mažesnės už sumą reikalingą įprastiems poreikiams patenkinti. Tyrimo duomenys rodo, kad absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje, gyventojų skaičius, kurie patiria materialinį nepriteklių mažėjo 2016-2020 m. Ryškiausiai analizuojamu laikotarpiu sumažėjo absoliutus skurdo lygis Lietuvoje. Analizės duomenys apie namų ūkių turinčių kompiuterį ir interneto prieigą atskleidė, kad didžiausias pokytis stebimas Lietuvos kaimuose. Iš duomenų matyti, kad ir Lietuvos miestuose, tame tarpe ir penkiuose didžiuose Lietuvos miestuose, namų ūkių skaičius, turinčių kompiuterį, analizuojamu laikotarpiu didėjo. Išanalizavus namų ūkius, turinčius interneto prieigą, matyti, kad ir namų ūkių skaičius, turintis interneto prieigą, analizuojamu laikotarpiu taip pat didėjo, didesni pokyčiai stebimi Lietuvos kaimuose.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Namų ūkis yra labai svarbus valstybės mikroekonomikos sektorius. Namų ūkiai, būdami ir kaip gamybos veiksniai, tokie kaip darbo, kapitalo, žemės savininku, jie gauna ir pajamas į namų ūkis, kur vėliau jas išleidžia galutinių produktų įsigyjimui. Tyrimus, susijusius su namų ūkių klausimais atlieka daugelis tyrėjų. Keršienės ir Servietkienės (2015) atliktame tyrime „Namų ūkiai, jų pajamų ir gyvenimo sąlygų, bei kokybės klausimai‘‘. Taip pat prie šių klausimų analizės, namų ūkių apklausų ir statistikos rengimo nuolat prisideda Lietuvos Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir įvairūs Lietuvos bankai ir kitos šiuo klausimu besidominčios institucijos. Tyrimai yra aktualūs ne tik namų ūkių vienetams, bet ir priimant svarbius sprendimus dėl namų ūkių pajamų, gyvenimo sąlygų ir kokybės gerinimo.

Tyrimo problema: galima suformuluoti iškeliant tokį klausimą: kokie pokyčiai įvyko namų ūkių pajamose ir gyvenimo sąlygose Lietuvoje?

Tyrimo objektas: namų ūkių pajamos ir gyvenimo sąlygos.

Tikslas: išanalizuoti namų ūkių pajamas ir gyvenimo sąlygas Lietuvoje.

Uždaviniai:

1) ištirti namų ūkių teorinių pagrindų analizę;
2) identifikuoti namų ūkių pajamų ir gyvenimo sąlygų pokyčių analizę Lietuvoje 2016-2020 m. laikotarpiu.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, statistinių duomenų analizė, duomenų lyginimas ir grupavimas.

NAMŲ ŪKIŲ TEORINIŲ PAGRINDŲ ANALIZĖ

Namų ūkio apibrėžimų bei sampratų yra daug ir įvairių. Namų ūkiai apibrėžiami, kaip „atskirai gyvenantis vienas asmuo arba grupė viename būste gyvenančių asmenų, kurie dalijasi išlaidas ir bendrai apsirūpina gyventi būtinomis priemonėmis“ (Statistikos departamentas, 2021). Verslo žinių žodyne namų ūkis apibrėžiamas, kaip „grupė asmenų, gyvenančių viename būste, turinčių bendrą biudžetą ir kartu besimaitinančių, bet nebūtinai susijusių giminystės ryšiais. Namų ūkiu taip pat laikomas atskirai gyvenantis vienas asmuo. Sąvoka „namų ūkis“ dažnai yra mažiausias ekonomistų ir statistikų nagrinėjamas vienetas“. Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje vyrauja dar kitas apibrėžimas – „namų ūkis, grupė žmonių, kurie gyvena viename būste, kartu tvarko bendrą turtą, disponuoja visų narių pajamomis, kartu maitinasi, vartoja prekes ir paslaugas. Namų ūkiai yra vienas iš trijų pagrindinių ekonominės veiklos subjektų: valstybė, verslo subjektai. Namų ūkį gali sudaryti ir vienas savarankiškai gyvenantis asmuo.

Namų ūkių tyrimus atlieka Lietuvos tyrėjai. Lydeka ir Žaliauskas (2012) gilinosi, kad į namų ūkių vartojimą, išlaidų pasiskirstymą ir dinamiką, taip pat analizavo jų pajamas, tyrė kokį poveikį pajamoms turi įvairūs išoriniai veiksniai. Keršienės (2011) teigimu, skurdas Lietuvos namų ūkiuose tampa skurdo priežastimi bei pasekme, galimybe ir strategijomis skurdui mažinti. Puškorius ir Servetkienė (2015) apžvelgė, kad gyvenimo kokybės vertinimą Lietuvoje įvardijo faktorius, pagal kuriuos yra vertinamas gyvenimo kokybės lygis ir kokią įtaką kiekvienas faktorius namų ūkiams turi.

Statistikos departamento internetiniame portale bendrųjų namų ūkio pajamos apibrėžiamos, kaip „tai visos namų ūkio narių asmeninės pajamos iš samdomojo ar savarankiško darbo, pajamos iš nekilnojamojo turto arba žemės nuomos, socialinės išmokos senatvėje, netekus maitintojo, ligos, negalios, nedarbo atveju, stipendijos, piniginės išmokos šeimai, vaikams, su socialine atskirtimi susijusios išmokos, būsto pašalpos, reguliarūs piniginiai pervedimai iš kitų namų ūkių, palūkanos, dividendai“. Svarbu paminėti, kad gautų pajamų funkcija yra skirta padengti visas namų ūkio išlaidas, o esant pajamų trūkumui, gali atsirasti nepakankamumas būtiniesiems gyventojų poreikiams tenkinti, suprastėja gyvenimo sąlygos, patiriamas materialinis nepriteklius ir visa tai namų ūkį gali privesti prie skurdo.

Tyrimo metodika.

Problema: kokie pokyčiai buvo namų ūkių pajamose ir gyvenimo sąlygų Lietuvoje?

Empirinio tyrimo tikslas – atlikti namų ūkių pajamų ir gyvenimo sąlygų pokyčių analizę Lietuvoje 2016-2020 m. laikotarpiu.

Siekiant išanalizuoti namų ūkių pajamų ir gyvenimo sąlygų pokyčius Lietuvoje pasirinktu laikotarpiu, empiriniame tyrime naudojamas statistinių duomenų analizės metodas, taip pat duomenys lyginami ir grupuojami. Duomenys apdoroti „Microsoft Excel 2010‘‘ programa. Tyrimo laikotarpis 2016-2020 m.

Tyrime naudojami rodikliai. Analizei pasirinkti rodikliai iš Statistikos departamento pateiktos oficialiosios informacijos:

1) piniginės samdomo darbo pajamos Lietuvos Respublikoje, proc.;
2) namų ūkiai gaunantys pagrindines pajamos iš savarankiškų darbų, proc.;
3) namų ūkiai gaunantys pagrindines pajamas iš socialinių išmokų senatvėje, proc.;
4) namų ūkiai, kurių pagrindinės pajamos yra kitos socialinės išmokos, proc.;
5) namų ūkiai, kurių pagrindinis pajamų šaltinis yra kitos pajamos, proc.;
6) namų ūkių bendrosios pajamos per mėnesį, tenkančios vienam namų ūkio nariui, Eur.;
7) lietuvos asmenys, kurių pajamos mažesnės už sumą, reikalingą įprastiems poreikiams patenkinti, proc.;
8) lietuvos piliečiai, kurie patiria materialinį nepriteklių, proc.;
9) lietuvos asmenys, kurie patiria absoliutų skurdą, proc.;
10) Lietuvos asmenys, kurie gyvena perpildytais laikomuose būstuose, proc.;

11) Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį ir interneto prieigą, proc.

TYRIMO REZULTATAI

Siekiant išsiaiškinti namų ūkių pajamų struktūros pokyčius analizuojamu laikotarpiu, atlikta piniginio samdomo darbo, savarankiško darbo ir kitų pajamų analizė Lietuvoje (žr. 1 pav.).

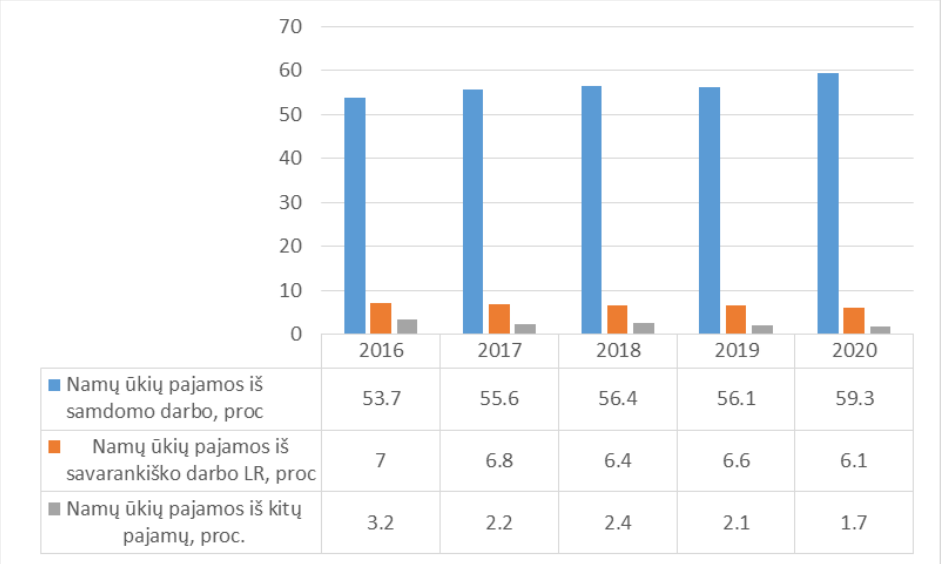

	2016	2017	2018	2019	2020
Namų ūkių pajamos iš samdomo darbo, proc	53.7	55.6	56.4	56.1	59.3
Namų ūkių pajamos iš savarankiško darbo LR, proc	7	6.8	6.4	6.6	6.1
Namų ūkių pajamos iš kitų pajamų, proc.	3.2	2.2	2.4	2.1	1.7

1 pav. **Piniginės samdomo darbo, savarankiško darbo ir kitos pajamos 2016-2020 m. Lietuvos Respublikoje 2016-2020 m., proc.**

Analizuojant samdomo darbo pajamų dinamiką 2016-2020 m., stebima didėjimo tendencija. Per visą šį laikotarpį namų ūkių pajamos iš samdomo darbo padidėjo 5,6 procentiniais punktais. Duomenys rodo, kad mažiausios samdomo darbo pajamos stebimos 2016 m. ir jos sudarė 53,7 procentus namų ūkiuose, tuo tarpu didžiausias pokytis stebimas 2020 m. ir jis siekė 59,3 procento. Manytina, tai galėjo lemti didėjantys minimalūs atlyginimai šalyje.

Analizuojant namų ūkius, kurie gauna pagrindines pajamas iš savarankiškų darbų, matyti mažėjimo tendencija per 2016-2020 m. Lyginant rodiklius pastebėta, kad didžiausias pokytis buvo 2016 m. ir sudarė 7 proc., tuo tarpu mažiausias pokytis buvo 2020 m., kurį sudarė 6.1 proc. Rezultatai rodo, kad per visą šį laikotarpį namų ūkiai gaunantys pagrindines pajamas iš savarankiškų darbų sumažėjo beveik 1 procentiniu punktu.

Iš 1 pav. duomenų matyti, kad namų ūkių, kurių pagrindinis pajamų šaltinis yra kitos pajamos, analizuojamu laikotarpiu mažėjo, t. y. sumažėjo 1,5 procentinio punkto. Didžiausios namų ūkių pajamos iš kitų pajamų buvo 2016 m. (3,2 proc.), o mažiausias fiksuojamas 2020 m. (1,7 proc.).

Dar vienas svarbus pajamų rodiklis – namų ūkiai gaunantys pagrindines pajamas iš socialinių išmokų senatvėje ir kitų išmokų Lietuvoje 2016-2020 m. laikotarpiu (žr. 2 pav).

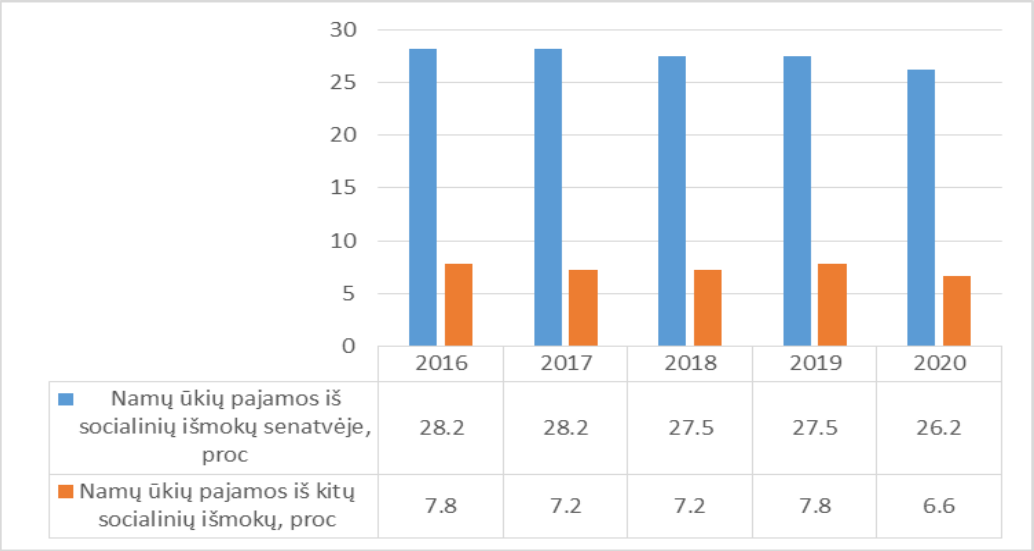

2 pav. **Namų ūkių pajamos iš socialinių išmokų senatvėje ir pajamos iš kitų socialinių išmokų 2016-2020 m., proc.**

Kaip matyti iš 2 pav., namų ūkių, kurių pagrindinės pajamos iš socialinių išmokų senatvėje, analizuojamu laikotarpiu stebima mažėjimo tendencija. Lyginant rodiklius pastebėta, kad didžiausios namų ūkio pajamos iš socialinę išmokų senatvėje buvo 2016 m. (28,2 proc.), mažiausias – 2020 m. (26,2 proc.). Per visą analizuojamą laikotarpį, namų ūkių, kurių pagrindinės pajamos iš socialinių išmokų senatvėje, sumažėjo 2 procentiniais punktais. Lyginant namų ūkių, kurių pagrindinės pajamos iš kitų socialinių išmokų, pastebėta daugiausiai namų ūkių, kurių pagrindinės pajamos buvo iš kitų socialinių išmokų buvo 7,8 proc. 2019 m., o mažiausias – 2020 m. (6,6 proc.).

Siekiant išsiaiškinti gyvenimo sąlygų pokytį 2016-2020 m. laikotarpiu Lietuvoje, buvo analizuojami Lietuvos asmenys, kurių pajamos mažesnės už sumą, reikalingą įprastiems poreikiams patenkinti, asmenys, kurie patyria materialinį nepriteklių, asmenys, kurie gyvena absoliutaus skurdo lygyje ir asmenys, kurie gyvena perpildytais laikomuose būstuose (žr. 3 pav.).

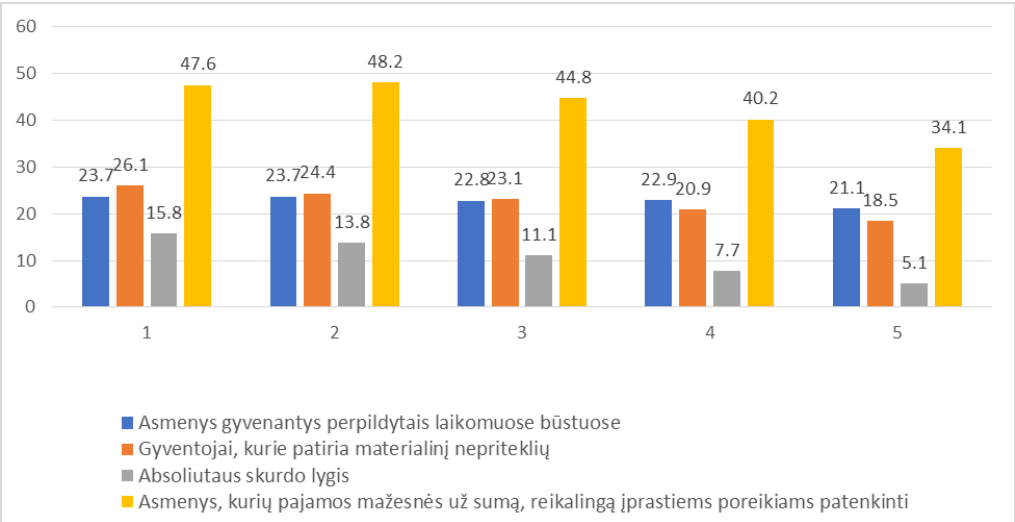

3 pav**. Lietuvos asmenys, kurių pajamos mažesnės už sumą įprastiems poreikiams tenkinti, asmenys patiriantys materialinį nepriteklių, asmenys, kurie yra absoliutaus skurdo lygyje ir asmenys, kurie gyvena perpildytais laikomuose būstuose 2016-2020 m., proc.**

Analizuojant Lietuvos gyventojus, kurie *patyrė materialinį nepriteklių* 2016-2020 m. laikotarpiu, matyti, kad analizuojamu laikotarpiu tokių gyventojų skaičius tolygiai mažėjo, t. y. sumažėjo nuo 26,1 proc. 2016 m. iki 18,5 proc. 2020 m.

Analizės duomenys rodo, kad *absoliutaus skurdo lygis* analizuojamu laikotarpiu taip pat ženkliai sumažėjo, t. y. sumažėjo nuo 15,8 proc. 2016 m. iki 5,1 proc. 2020 m. Iš 3 pav. duomenų matyti, kad *asmenų, gyvenančių perpildytais laikomuose būstuose*, skaičius nežymiai mažėjo per analizuojamą laikotarpį, t. y. stebimas mažėjimas nuo 23,7 proc. 2016 m. iki 21,1 proc. 2020 m. Nedidelis mažėjimas matomas ir *asmenų, kurių pajamos mažesnės už sumą, reikalingą įprastiems poreikiams patenkinti*, t. y. tokių asmenų Lietuvoje sumažėjo nuo 47,6 proc. 2016 m. iki 34,1 proc. 2020 m.

Gyvenimo kokybė priklauso nuo gyvenimo sąlygų. Vienas iš svarbių šių dienų gyvenimo kokybės rodiklių – kompiuteris namų ūkiuose. 2020 m. asmeninius kompiuterius namuose turėjo 77 proc., interneto prieigą – 82 proc. namų ūkių.

Asmeninius kompiuterius turinčių namų ūkių dalis per metus nepasikeitė, o turinčių interneto prieigą – padidėjo 0,6 procentinio punkto. Mieste kompiuterius ir interneto prieigą namuose turėjo atitinkamai 80 ir 84 proc. namų ūkių, kaime – 70 ir 78 proc. (žr. 4 pav.).

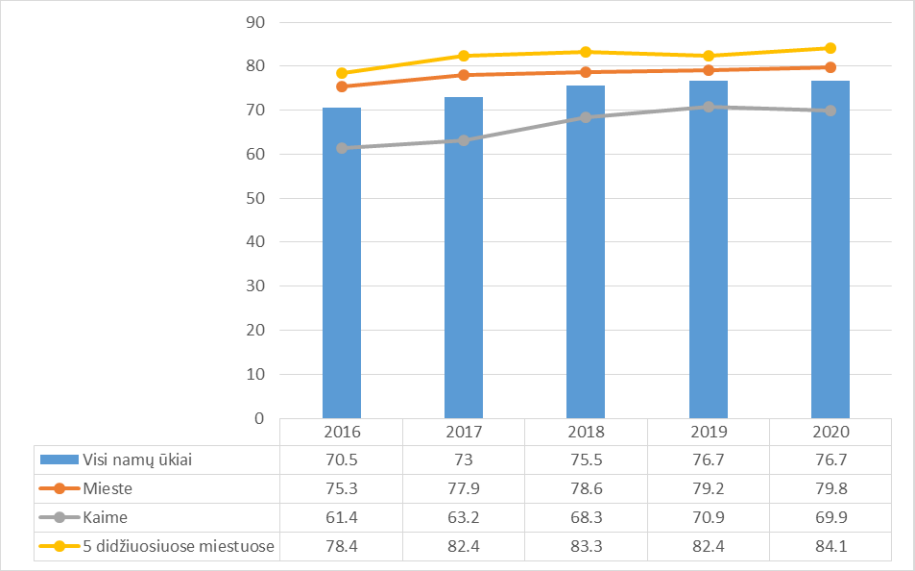

	2016	2017	2018	2019	2020
Visi namų ūkiai	70.5	73	75.5	76.7	76.7
Mieste	75.3	77.9	78.6	79.2	79.8
Kaime	61.4	63.2	68.3	70.9	69.9
5 didžiuosiuose miestuose	78.4	82.4	83.3	82.4	84.1

4 pav. **Namų ūkiai, turintys asmeninį kompiuterį 2016-2020 m., proc.**

4 paveiksle matyti didėjanti asmeninių kompiuterių namų ūkiuose tendencija 2016-2020 m. laikotarpiu. Visą šš laikotarpį namų ūkių, turinčių asmeninį kompiuterį, miestuose padaugėjo 4,5 procentinio punkto, kaimuose padaugėjo 8,5 procentinio punkto, o kituose didžiuosiuose miestuose namų ūkių, turinčių asmeninį kompiuterį, padaugėjo 5,7 procentiniais punktais.

5 paveiksle pateikiama namų ūkių, turinčių interneto prieigą pokytis 2016-2020 m.

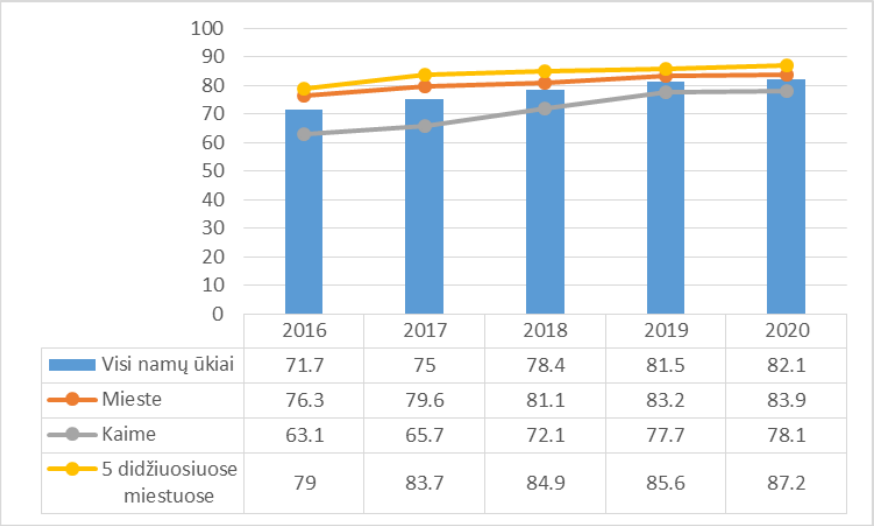

	2016	2017	2018	2019	2020
Visi namų ūkiai	71.7	75	78.4	81.5	82.1
Mieste	76.3	79.6	81.1	83.2	83.9
Kaime	63.1	65.7	72.1	77.7	78.1
5 didžiuosiuose miestuose	79	83.7	84.9	85.6	87.2

5 pav. **Interneto prieiga namų ūkiuose 2016-2020 m.**

5 paveiksle matyti didėjanti interneto prieigų namų ūkiuose skaičiaus tendencija Lietuvoje 2016-2020 m. laikotarpiu. Didžiausias pokytis 2016-2020 m. laikotarpiu stebimas Lietuvos kaimuose, t. y. interneto prieiga namų ūkiuose padidėjo 15 procentinių punktų, tuo tarpu namų ūkių, esančių miestuose, interneto prieiga padidėjo 7,6 procentiniu punktu. Taip pat didėjo ir penkiuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose esančių namų ūkių interneto prieigų skaičius, t. y. padidėjo 8,2 procentinio punkto.

IŠVADOS

1. Atlikta literatūros šaltinių analizė atskleidė, kad sąvoka „namų ūkis“ yra mažiausia ekonomistų ir statistikų nagrinėjamas vienetas. Namų ūkių apibrėžimai rodo, kad namų ūkis yra grupė asmenų gyvenančių viename būste, turintys bendrą biudžetą, kartu besimaitinantys, bet ne būtinai susiję giminystės ryšiais. Tuo tarpu namų ūkių disponuojamosios pajamos yra apibrėžiamos, kaip bendrosios pajamos atskaičius įvairius mokesčius. Gyvenimo sąlygos glaudžiai susiję su gyvenimo kokybe. Gerėjant gyvenimo sąlygoms, gerėja ir gyvenimo kokybė.
2. Atlikus namų ūkių pajamų analizę, galima teigti, kad namų ūkių pajamos iš samdomo darbo analizuojamu laikotarpiu turėjo tendenciją didėti, tuo tarpu namų ūkių pajamos iš savarankiško darbo 2016-2020 m. laikotarpiu mažėjo. Analizė rodo, kad namų ūkių pajamos iš kitų pajamų taip pat mažėjo šiuo laikotarpiu.
3. Išanalizavus namų ūkių gyvenimo sąlygas Lietuvoje, galima daryti prielaidą, kad gyvenimo sąlygos analizuojamu laikotarpiu gerėjo, t. y., analizuojamu laikotarpiu sumažėjo asmenų, kurių pajamos mažesnės už sumą reikalingą įprastiems poreikiams patenkinti. Analizė rodo, kad absoliutaus skurdo lygis Lietuvoje bei gyventojų skaičius, kurie patiria materialinį nepriteklių mažėjo. Ryškiausiai 2016-2020 m. sumažėjo absoliutus skurdo lygis Lietuvoje.
4. Analizės duomenys apie namų ūkių, turinčių kompiuterį ir interneto prieigą, atskleidė, kad didžiausias pokytis stebimas Lietuvos kaimuose. Iš duomenų matyti, kad ir Lietuvos miestuose, tame tarpe ir penkiuose didžiuose Lietuvos miestuose, namų ūkių skaičius, turinčių kompiuterį, analizuojamu laikotarpiu didėjo. Išanalizavus namų ūkius turinčius interneto prieigą, matyti, kad ir namų ūkių skaičius, turintis interneto prieigą, analizuojamu laikotarpiu taip pat didėjo, didesni pokyčiai stebimi Lietuvos kaimuose.

LITERATŪRA

1. Gedminaitė, R. (2015). *Lietuvos namų ūkių pajamų ir jų nelygybės analizė Baltijos šalių kontekste. Magistro baigiamasis darbas.* Prieiga per internetą: https://epublications.vu.lt/object/elaba:8925446/
2. Keršienė, R. (2011). *Skurdas ir jo priežastys Lietuvoje.* Ekonomika ir vadyba, 16, 535-542
3. Lydeka, Z. , Žaliauskas, Ž. (2012). *Lietuvos namų ūkių vartojimo struktūros pokyčių tyrimas.* Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai, *6*(2), 161-177.
4. Lietuvos bankas. (2019). *Namų ūkių apklausos apžvalga* (2019). Prieiga per internetą: https://www.lb.lt/uploads/documents/files/Namu-ukiu-apklausos-apzvalga.pdf
5. Oficialiosios statistikos portalas. (2019). *Namų ūkių pajamos ir gyvenimo sąlygos.* Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-statistikos-metrastis/lsm-2019/gyventojai-ir-socialine-statistika/namu-ukiu-pajamos-ir-gyvenimo-salygos
6. Oficialiosios statistikos portalas. (2021). *Statistikos terminų žodynas.* Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/statistikos-terminu-zodynas
7. Puškorius, S. , Servetkienė, V. (2015). *Gyvenimo kokybės matavimo rodiklių sistema ir vertinimo modelis.* Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
8. Verslo žinios. (2021). *Namų ūkis.* Prieiga per internetą: http://zodynas.vz.lt/Namu-ukis
9. Visuotinė lietuvių enciklopedija. (2021). *Namų ūkis.* Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/namu-ukis/

ANALYSIS OF HOUSEHOLD INCOMES AND LIVING CONDITIONS IN LITHUANIA

SIMONA MASIULYTĖ, LUKAS LAUCYS, AIDAS SALADŽIUS
Utena University of Applied Sciences, Faculty of Business and Technologies
Assoc. Prof. Dr. Sandra Jakštienė

SUMMARY

The article delves into household income and living conditions in Lithuania. The research problem is formulated by raising a problematic question: what were the changes in household income and living conditions in Lithuania? The aim is to analyze household income and living conditions in Lithuania. Research methods: literature analysis, statistical data analysis, data comparison and grouping. After the analysis of household income, it can be stated that the income of households from paid work tended to increase in the analyzed period, while the income of households from self-employment in 2016-2020. decreased over the period. The analysis shows that household income from other income also declined during this period. After analyzing the living conditions of households in Lithuania, it can be assumed that the living conditions improved during the analyzed period, i. i.e., the number of persons with incomes below the amount needed to meet normal needs decreased during the period under review. The analysis shows that the level of absolute poverty in Lithuania, the number of people experiencing material deprivation decreased in 2016-2020. The absolute level of poverty in Lithuania decreased the most during the analyzed period. The analysis data on households with a computer and Internet access revealed that the biggest change is observed in Lithuanian villages. The data show that in the cities of Lithuania, including the five largest cities in Lithuania, the number of households with a computer increased during the analyzed period. The analysis of households with Internet access shows that the number of households with Internet access also increased in the analyzed period, larger changes can be seen in Lithuanian villages.

EKOTURIZMAS DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE

ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ
Kolpingo kolegija
Vadovė doc. dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėta ekoturizmo svarba darnaus vystymosi kontekste parodė, kad ekoturizmas turi įtakos darniam vystymuisi, ir padeda visuose trijose darnaus vystymosi sferose. Galima išskirti, kad ekoturizmas padeda įgyvendinti darnaus vystymosi tikslus, kurie buvo iškelti gerinti visuomenės ir ateities kartų gyvenimą.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Ekoturizmas apibūdinamas kaip atsakingas keliavimas į gamtines vietoves, tausojant aplinką, palaikant vietinių žmonių gerbūvį ir prisidedant prie visuomenės švietimo (TIES 2015). Ekoturizmo potencialas, kaip veiksminga darnaus vystymosi priemonė, yra pagrindinė priežastis, lemianti dėl koskirtinguose regionuose ir šalyse jis tapo populiariu bei buvo įtrauktas į šalių ekonominės plėtros ir išsaugojimo strategijas. Ekoturizmas, kaip alternatyvus turizmas, apima lankymąsi gamtos vietovėse, siekiant mokytis ar vykdyti aplinkai nekenksmingą veiklą, tai yra turizmą, pagrįstą gamtos patirtimi, kuri leidžia ekonomiškai ir socialiai plėtoti vietos bendruomenes (Kiper 2019). Pasak Hall (2008), darnus vystymasis ir turizmas yra pokyčiai, susiję su judėjimu iš vienos būsenos į kitą. Ar toks perėjimas yra teigiamas, ar neigiamas, priklauso nuo pirminių kriterijų, pagal kuriuos vertinamas pokytis. Darniam turizmui reikia visų suinteresuotųjų šalių informavimo, dalyvavimo ir tvirtos politinės lyderystės, kad būtų užtikrintas visuotinis sutarimas. Norint tai pasiekti, reikia stebėti poveikį, prireikus imtis būtinų prevencinių ir (arba) taisomųjų priemonių. Darnus turizmas taip pat turėtų išlaikyti aukštą turistų pasitenkinimo lygį ir užtikrinti prasmingą turistų patirtį, didinant jų sąmoningumą ir skatinant darnaus turizmo praktiką (Pasaulio turizmo organizacija, 2005).

Tyrimo problema: Kodėl ekoturizmas yra svarbus faktorius darnaus vystymosi kontekste?

Tikslas - atskleisti ekoturizmo svarbą darnaus vystymosi kontekste.

Uždaviniai:

1) Apibūdinti darnaus vystymosi sąvokos atsiradimą ir reikšmę dabartiniame pasaulyje ;
2)Apžvelgti ekoturizmą kaip turizmo alternatyvą;
3) Atskleisti ekoturizmo vystymo prielaidas darnaus vystymosi kontekste.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros ir kitų literatūros šaltinių analizė - aprašomojo analitinio metodo pritaikymas.

DARNUS VYSTYMASIS

Darnaus vystymosi sąvoka yra skirtingai aiškinama ir interpretuojama. Tai yra sąvoka, kuri skirtingiems žmonėms reiškia skirtingus dalykus, ir jos reikšmė laikui bėgant taip pat pasikeitė. Plačiąja prasme šis terminas yra vertingas, šalims, regionams ar atskiriems dektoriams apimantis materijos ir moralinių idėjų derinį, apimantį dabartines ir būsimas veiklas, daiktus, būsenas: tai, kas šiuo metu egzistuoja ir kaip ji atsirado, taip pat tai, kas gali būti sukurta ateityje. Darnus vystymasis ilgą laiką buvo vertinamas kaip ekonominis reiškinys, tačiau apibrėžimas laikui bėgant pakito. Pastaraisiais dešimtmečiais darnus vystymasis tapo socialiniu ir ekonominiu procesu ar reiškiniu, apimančiu laipsnišką sąlygų pasikeitimą, paprastai laikomą patobulinimais ir potencialo išnaudojimu. Dabar, be ekonominių klausimų, ši koncepcija apima socialinius, aplinkosauginius ir etinius aspektus, o į jo modelį yra įtraukti skurdo, nedarbo, nelygybės ir savarankiškumo rodikliai

(Binns 1995). Vienas reikšmingesnių vystymosi aspektų yra siejamas su žmonių tobulėjimu, gerinant gyvenimo būdą ir gyvenimo galimybes. Darnus vystymasis, kaip ir visas vystymasis, gali būti laikomas filosofija, procesu, kurį „The Brundtland Commision“ apibrėžia kaip „vystymąsi, atitinkantį dabarties poreikius, nepakenkiant ateities kartų gebėjimui patenkinti savo poreikius“(World Commission on Environment and Development 1987).

Darnus vystymasis – šiuolaikinės valstybės ir visuomenės raidos kelias. Jis remiasi trimis pagrindiniais elementais – aplinkos apsauga, ekonomine ir socialine gerove. Darnaus vystymosi principai suformuluoti 1992 m. Rio de Žaneire vykusioje pasaulinėje aukščiausio lygio konferencijoje. (Nacionalinė darnaus vystymosi koncepcija 2011). Rio de Žaneiro konferencijoje valstybės parengė nacionalines darnaus vystymosi strategijas. Jame dalyvavo daugiau nei 100 valstybių vadovų ir 178 nacionalinių vyriausybių atstovai. Viršūnių susitikime taip pat dalyvavo įvairių kitų pilietinei visuomenei atstovaujančių organizacijų atstovai. Tvarus vystymasis buvo sprendimas aplinkos bloginimo problemoms, kurias Brundtlando komisija aptarė 1987 m. Ataskaitoje „Mūsų bendra ateitis“. Tačiau tik Rio viršūnių susitikime pagrindiniai pasaulio lyderiai pripažino tvarų vystymąsi kaip pagrindinį iššūkį, kuris išlieka ir šiandien. 2002 m. Johanesburge įvyko Pasaulio darnaus vystymosi aukščiausiojo lygio susitikimas, kuriame dalyvavo 191 nacionalinė vyriausybė, JT agentūros, daugiašalės finansų institucijos ir kitos pagrindinės grupės, siekdamos įvertinti pažangą nuo Rio. Johanesburgo aukščiausiojo lygio susitikimas pateikė tris pagrindinius rezultatus: politinę deklaraciją, Johanesburgo įgyvendinimo planą ir įvairias partnerystės iniciatyvas. Pagrindiniai įsipareigojimai buvo susiję su darniu vartojimu ir gamyba, vandeniu, sanitarija ir energija.

2015 m. buvo priimta 17 darnaus vystymųsi tikslų, , kuriuos pasaulio lyderiai patvirtino 2015 m. rugsėjo mėn. istoriniame JT viršūnių susitikime (1 pav.). Tais metais buvo nutarta, kad per penkiolika metų šalys, siekdamos visuotinai galiojančių naujų tikslų, sutelks visas pastangas, kad panaikintų bet kokį skurdą, kovotų su nelygybe ir kovotų su klimato kaita, kartu užtikrindamos, kad niekas neliktų nuošalyje.

1 pav. **Darnaus vystymosi tikslai:**

Anot Wood (1993), tvarus vystymasis sulaukė didelio palaikymo, nes skleidė idėją, „kurios laikas atėjo, atspindintis mokslinių žinių, ekonomikos, socialinės ir politinės veiklos bei aplinkos realybės suartėjimą, kuris nukreiptų žmogaus vystymąsi į dvidešimt - pirmąjį amžių”. Tai

koncepcija, kuri pripažįsta trečiojo pasaulio poreikius ir apribojimus, kuriuos vystymuisi kelia dabartinis techninis pajėgumas, socialinė organizacija ir aplinkos kintamumas.

Tuo pačiu metu tvarus vystymasis buvo kritikuojamas dėl ideologinių priežasčių, nes jis skatina išlaikyti Vakarų kapitalistinę sistemą, kaip per daug dviprasmiškas, ir kaip koncepcija, kuri stengiasi padaryti kažką dėl kiekvieno, nesilaikydama ekonominės sistemos, kuri iš pradžių sukūrė, problemas, kurias ši koncepcija turėtų padėti išspręsti. Kita vertus, temos dviprasmybės potencialiai leidžia lankstumui ir derinimui, kad būtų labiau atsižvelgiama į aplinką, ir veiksmingiau įtraukia aplinkos ir ekonominius aspektus į sprendimų priėmimą, skatindamas skirtingų požiūrių asmenų dialogą.

EKOTURIZMAS - TURIZMO ALTERNATYVA

Ekoturizmas, unikalus turizmo pramonės pogrupis, yra orientuotas į natūralių sistemų tobulinimą ar priežiūrą per turizmą. Ekoturizmas skirtingiems žmonėms reiškia skirtingus dalykus. Kai kuriems tai yra bendras terminas, apimantis gamtą, nuotykius ir kultūrinį turizmą. Ekoturizmo terminą 1983 m. Sukūrė meksikiečių aplinkosaugininkas Hector Ceballos Lascurain ir iš pradžių jis buvo naudojamas apibūdinti keliones gamta - akcentuojant švietimą. Ekoturizmas garantuoja tvarų aplinkos išteklių naudojimą ir sukuria ekonomines galimybes vietos gyventojams (Farrell, Runyan 2001). Pats ekologinis turizmas yra tvari gamtos ištekliais grįsto turizmo forma. Nors ekoturizmui trūksta konkretaus apibrėžimo, yra daug gerai pripažintų apibrėžimų, kurie sudarė aiškų vaizdą apie jo pagrindinius principus, kurie pateikti 1 lentelėje.

1996 m. Pasaulio apsaugos Sąjunga (IUCN), apibūdino ekoturizmą kaip: Ekologiškai atsakinga kelionė ir lankymasis gamtos vietovėse, siekiant mėgautis ir vertinti gamtą (ir bet kokias kitas buvusias ir dabartines kultūrines savybes), skatinančias išsaugojimą, turi mažą poveikį lankytojams ir naudingas socialinis ir ekonominis vietos žmonių dalyvavimas (Joshi, 2011)

1 lentelė

Ekoturizmo apibrėžimai

Ceballos Lascurain (1987) (Joshi, 2011)	Ekoturizmas apibrėžiamas kaip kelionė į gana netrikdomas gamtos vietoves, kurių konkretus tikslas yra tyrinėti, grožėtis ir mėgautis kraštovaizdžiu, jo laukiniais gyvūnais ir augalais.
Conservation International (Ziffer, 1989).	Turizmo forma, kurią pirmiausia įkvėpė vietovės gamtos istorija, įskaitant vietines kultūras. Ekoturistas aplanko palyginti neišvystytas vietoves, įvertindamas dalyvavimą ir jautrumą. Ekoturistas nevartoja laukinės gamtos ir gamtos išteklių ir prisideda prie lankomų teritorijų naudodamasis darbo ar finansinėmis priemonėmis, kuriomis siekiama tiesiogiai pasinaudoti teritorijos išsaugojimas ir vietos gyventojų ekonominė gerovė.
The National Ecotourism Strategy (1994) (QuickStart Guide to a Tourism Business, 2006)	Ekoturizmas yra gamta pagrįstas turizmas, apimantis gamtos švietimą ir aiškinimą, kuris yra ekologiškai tvarus. Šis apibrėžimas pripažįsta, kad „natūrali aplinka“ apima kultūrinius komponentus ir kad „ekologiškai tvari“ apima tinkamą grįžimą į vietos bendruomenę ir ilgalaikį išteklių išsaugojimą.

Ekoturizmas kaip specifinė turizmo atmaina, yra plati gamtinio turizmo sampratos dalis, todėl ekoturizmą galima dar apibūdinti kaip gamtos pagrįsta veikla turizmo srityje, o masinis turizmas laikomas tradicine turizmo plėtros forma, kur dominuoja trumpalaikiai laisvosios rinkos principai ir svarbiausia yra maksimaliai padidinti pajamas, masinio turizmo ir ekoturizmo skirtumai yra pateikti 2 lentelėje.

2 lentelė

Ekoturizmo ir tradicinio turizmo ypatybės ir skirtumai.

Tradicinio turizmo ypatybės	Ekoturizmo ypatybės
Didelės žmonių grupės	Mažos žmonių grupės
Miesto turizmas	Kaimo ir užmiesčio turizmas
Bendra turizmo marketingo veikla	Ekologinės rinkodaros veikla
Vidutinės kainos, skirtos skverbtis į rinką	Aukšta kaina, siekiant filtruoti rinką
Poveikis gamtinei aplinkai.	Nedidelis poveikis gamtai
Išplėstinės valdymo parinktys	Ribotos kontrolės galimybės
Valdymas grindžiamas makro-ekonomikos pagrindais.	Valdymas, pagrįstas vietiniais ekonominiais principais.
Anoniminiai lankytojų ir vietos bendruomenės santykiai	Individualūs lankytojų i vietos bendruomenės santykiai.
Bendrieji vystymosi tikslai	Vietos plėtros tikslai
Turizmo veikla orientuota į laisvalaikį ir pramogas	Lojalumas mokymo ir ugdymo procese siekiant tinkamai elgtis gamtinėje aplinkoje
Intensyvi turizmo objektų plėtra	Sumažėjusi turizmo objektų plėtra

Kaip galima matyti iš lentelės tradicinis turizmas daro daug žalos aplinkai - taršos pavidalu. Žmonės linkę per daug vartoti, todėl susidaro daug atliekų. Labai dažnai didelės turistų grupės neatsargiai lankosi pažeidžiamose vietovėse, kaip pavyzdžiui, gamtos draustiniuose, bei, trypia retus augalus ir naikina silpnas ekosistemas. Tradicinis turizmas taip pat daro įtaką priimančiųjų bendruomenių gyvenimo būdui elgsenai ir socialiniam bei kultūriniam požiūriui.

Kitaip negu tradicinis turizmas, ekoturizmas bando išsaugoti vertybes, kurios svarbios žmogui. Renkantis mažesnes grupes ir atsakingą vartojimą, ekoturizmas sukuria galimybes vystytis darniam gyvenimui bendruomenėse. Ekoturistai stengiasi padaryti minimalų poveikį aplinkai; daugelyje ekoturizmo programų naudojami tokie metodai kaip pakartotinis naudojimas ir perdirbimas, kompostavimas, vandens išsaugojimas, anglies pėdsako mažinimas ir kt., siekiant išsaugoti gamtą. Jie taip pat bando mokyti turistą apie vietos kultūrą ir ugdyti aplinkosauginį supratimą. Ekoturizmo programos taip pat gali skirti lėšų natūralių vietų išsaugojimui.

EKOTURIZMAS DARNAUS VYSTYMOSI KONTEKSTE

Plačiai paplitęs ekoturizmo terminas yra mišri palaima tvariam vystymuisi. Turizmo pramonė ekologinį turizmą naudojo siekdama skatinti švarų ir žalią įvaizdį, kuris retkarčiais nusipelno aukštinimo, bet dažniau, jis yra tik rinkodaros triukas, tačiau vis dažniau pastebima, kad transporto įmonės, viešbučiai ir restoranai ėmėsi priemonių atnaujinti ir sumažinti energijos suvartojimą, taip sumažinant išlaidas, didinant pelną ir žengiant mažus žingsnius darnumo link.

Nors į ekoturizmą galima žiūrėti įvairiais aspektais, mokslininkai sutinka, kad tvarumo klausimas turi būti įtrauktas į turizmo sektorių, kad ši pramonė ilgainiui taptų tvari (Williams, 2009). Šia prasme galima teigti, kad ekoturizmas gali tarnauti kaip katalizatorius įtraukiant tvarias pastangas į turizmo pramonę. Išties mokslininkai, pvz. Ştefănică ir Vlavian-Gurmeza, Įkvėpti Theobaldo (1998) tyrimų, teigia, kad ekoturizmas turi tris būtinas sąlygas; būtent vietinių įtraukimas, ekonominės galimybės vietos gyventojams ir pagarba ekoturizmo vientisumui, o tai reiškia, kad ekologinio turizmo plėtra turėtų būti nedidelio masto ir jo dėka turėtų būti sudaryta galimybė panaudoti vietinius išteklius. Be didesnių sunkumų akivaizdu, kad siūlomi ekoturizmo elementai ir trys pagrindiniai darnumo aspektai, tai yra ekonominiai, socialiniai ir aplinkosauginiai aspektai, yra panašūs (2 pav.)

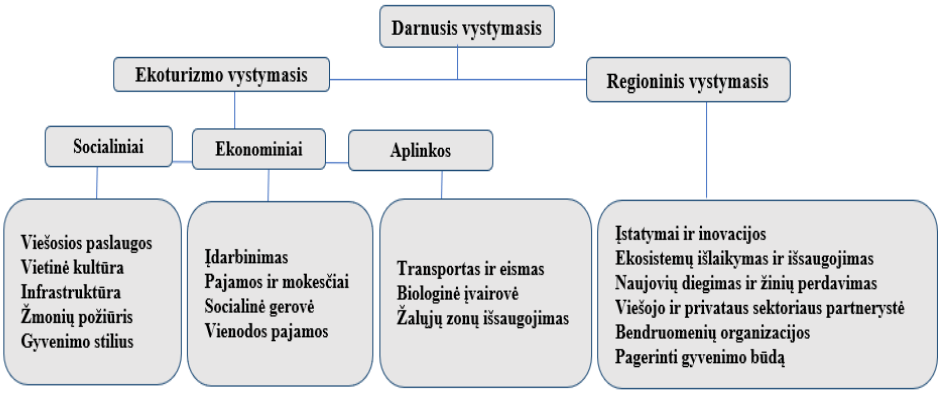

1 pav. **Darnus vystymasis per ekologinį turizmą**
(Bhuiyan, 2012)

Ekoturizmo veiklos plėtojimas vietinėse bendruomenėse ir saugomose gamtos teritorijose reiškia atitinkamą socialinę ir ekonominę naudą (2 pav.) atitinkamai:

- sukuria darbo vietų atsiradimą vietoje (tiesiogiai turizmo sektoriuje arba susijusiuose sektoriuose);
- didinant pajamas ir pragyvenimo lygį vietos gyventojams, jaunosios kartos skatinamos likti bendruomenėje;
- skatina vietos ekonomiką plėtodamas turizmo infrastruktūrą ir paslaugas (apgyvendinimas, maistas, transportas, poilsio patalpos, rankdarbiai ir gido paslaugos, suvenyrai);
- skatina užmiesčio ekonomiką, sukurdamas arba didindamas žemės ūkio produktų, reikalingų turizmo paslaugoms teikti, paklausą;
- ji skatina infrastruktūros plėtrą, o tai duoda naudos ir vietos gyventojams;
- skatina periferinių regionų vystymąsi įterpiant kapitalą; skatina tarpkultūrinių santykių gerinimą regione.

Nemažai tarptautinių organizacijų, įskaitant Jungtinių Tautų aplinkos programą (UNEP) ir „Conservation International“, remia ekoturizmą kaip jų tvaraus vystymosi ir aplinkos apsaugos strategijų dalį. Tiesą sakant, 2002 m. buvo paskelbti Tarptautiniais ekoturizmo metais. Nors daugelis vyriausybių ir tarptautinių nevyriausybinių organizacijų (NVO) propaguoja ekologinį turizmą, jos taip pat įspėja, kad ekoturizmas turi būti praktikuojamas teisingai, kad būtų gauti teigiami rezultatai dalyvaujančiam regionui ir turo dalyviams. Daugelis ekoturizmo kompanijų siūlomų užsiėmimų, įskaitant alpinizmą dideliame aukštyje, irklavimą, nardymą ir keliones atokioje dykumoje, yra iš prigimties pavojingi ir reikalauja aukštos kvalifikacijos vadovų. Be to, kai kurie nuostabiausi žemės kampeliai egzistuoja politiškai nestabiliose šalyse, kur tarptautiniai lankytojai gali būti nepageidaujami ar net nesaugūs. Netinkamai praktikuojamas ekoturizmas taip pat gali padaryti didelę žalą aplinkai. Pavyzdžiui, nykstančio gyvūno safari medžioklė šalyje, kurioje galioja švelnūs išsaugojimo įstatymai, nėra tvarus ekologinis turas. Galiausiai, ekologinio turizmo įmonės, kurios naudojasi kito regiono gamtos ir kultūros ištekliais, neprisidėdamos prie vietos ekonomikos, neatitinka tvaraus vystymosi kriterijų. Jei turistų pinigai neatitenka vietos verslui, ar nėra panaudojami gamtos išsaugojimui, dažniausiai skurdžios šalys, negali išsaugoti aplinkos, iš kurios yra propaguojamas ekoturizmas, todėl, pasaulio turizmo organizacija (PTO) ir Tarptautinė ekoturizmo draugija (IES) tiria įvairias ekoturizmo įmones ir gali suteikti potencialiems ekoturistams vertingų patarimų renkantis įmonę, kuri leistų jiems saugiai ir tvariai turistauti.

Kadangi nuo turizmo priklausomos šalys yra priklausomos nuo savo aplinkos būklės, ekoturizmas gali pasirodyti esanti sėkminga turizmo strategija, užtikrinanti aplinkos apsaugą (Zambrano ir kt., 2010), kas yra vienas iš pagrindinių tvaraus vystymosi aspektų. Jei turizmo įmonės nesiims veiksmų aplinkos labui, jos tik prisidės prie būsimos aplinkos degradacijos ir išteklių išeikvojimo (Cater). Kaip teigia Lóránt ir Tünde (2010), turizmas, kita vertus, gali būti tvarus, jei jis pripažįsta natūralios ekosistemos galimybes ir prisideda prie aplinkos išteklių atkūrimo.

IŠVADOS

1. Išanalizavus literatūros šaltinius, galima teigti, kad darnusis vystymasis yra JTO programa, kuri siekia, patenkinti visuomenės, socialinius, ekonominius ir aplinkos gerovės poreikius. Pagrindinis šios programos tikslas yra, kad valstybės plėtra turi atlikti šiandienius poreikius, ir nekelti grėsmės ateities kartoms. Vienareikšmiškai darnusis vystymasis yra politikos formą, kuri atsakinga už ilgalaikį ekonominį vystamasi, palankių sąlygų kūrimą ir užtikrintą dėmesį aplinkos apsaugai.

2. Išnagrinėjus tradicinio turizmo ir ekoturizmo skirtumus ir panašumus, galima teigti, kad ekoturizmas yra puiki galimybė sušvelninti tradicinio turizmo daromą žalą aplinkai ir bendruomenėms bei pakeisti visa tradicinio turizmo koncepcija. Ekoturizmas, kitaip negu tradicinis turizmas siekia, išsaugoti viską, kas sieja žmogų su aplinka. Ekoturizmas, tai keliavimo forma, kuri siekia išsaugoti nykstančias ekosistemas, mažinti žalą aplinkai teikia tiesioginę ir netiesioginę edukaciją žmonėms, kurie yra susiję su vietine kultūra ir aplinka.

3. Išanalizavus darnaus vystymosi ir ekoturizmo reikšmes, ekoturizmas yra vienas reikšmingiausių dalykų, darnaus vystymosi kontekste, prisidedantis gamtos saugojimo atžvilgiu. Ekoturizmas darnaus vystymosi kontekste, apima visus pagrindinius reikiamus prioritetus, socialinius, ekonominius ir gamtinius. Jis padeda kurti darbo vietas, suteikia vietos bendruomenėms ekonominės naudos, ir leidžia ekosistemoms vystytis, be didelės žmonių žalos.

LITERATŪRA

1. Binns, T. (1995). Geography in development; development in geography. Geography, 80(4),303-322
2. Bhuiyan, A. H., Siwar ,C., Ismail, S. M., Islam, R. (2012). The Role of Ecotourısm for Sustaınable Development In East Coast Economıc Regıon (Ecer),Malaysıa,. / OIDA International Journal of Sustainable Development, 3 (9): 53-60.
3. Brandon, K. (1996). Ecotourism and Conservation: A Review of Key Issues. Washington, DC: The World Bank.
4. Cater, E. (1995). Environmental contradictions in sustainable development, The Geographical Journal, 161 (1), 21-28.
5. Ceballos-Lascurain, H. (1987). The future of “ecotourism”. Mexico Journal, 1, 13–14.
6. Farrell, B. H., Runyan, D. (1991). Ecology and Tourism. Annals of Tourism Research. 18: 26-40.
7. Hall, C. M. (2008). Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships. 2nd Edn., Pearson/Prentice Hall, Harlow, England, New York, ISBN: 10: 0132046520, pp: 302.
8. Informacija apie darnaus vystymosi tikslus (2015) [žiūrėta 2021-10-12]. Prieiga per internetą: https://sdgs.un.org/goals
9. Informacija apie ekoturizmą (2015). [žiūrėta 2021 – 09 – 21]. Prieiga per internetą : https://ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision/
10. Informacija apie darnujį turizmą (2005) [žiūrėta] 2021-09-21]. Paimta iš; Making Tourism More Sustainable - A Guide for Policy Makers, UNEP and UNWTO, 2005, p.11-12. Prieiga per internetą: http://www.sustainablesids.org/wp-content/uploads/2016/11/UNEP-WTO-2005-Making-tourism-more-Sustainable-A-guide-for-policy-makers.pdf
11. Informacija apie Darnujį vystymąsi (2011). [žiūrėta 2021-10-12]. Paimta iš: Nacionalinė darnaus vytimosi strategija. Prieiga per internetą: https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/es-ir-tarptautinis-

bendradarbiavimas/darnus-vystymasis/darnus-vystymasis-ir-lietuva/nacionaline-darnaus-vystymosi-politika

12. Joshi, R. L. (2011). Eco-tourism Planning and Management On Eco-tourism Destinations of Bajhang District, Nepal. M. Sc. Forestry (2010-2012), p.11.
13. Kiper, T. (2019). Role of Ecotourism in Sustainable Development. Prieiga per internetą: Role of Ecotourism in Sustainable Development.pdf
14. Lóránt, D., Tünde, A. (2010). Responsible tourism and tourism ecology, Forum Geografic,9 (9), 191-196.
15. Ştefănică, M., Vlavian-Gurmeza, M. (2010). Ecotourism – model of sustainable tourism
16. Theobald, F. W. (1998). Global tourism. Oxford. Prieiga per internetą: https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9780080478043/global-tourism-william-theobald
17. Williams, S. (2009). Tourism geography: A new synthesis. Routledge: Oxon. Prieiga per internetą: https://bauldelturismo.com/wp-content/uploads/2018/07/Tourism-Geograp-Stephen-Williams.pdf
18. Wood, D. (1993). Sustainable development in the third world: paradox or panacea? The Indian Geographical Journal, 68,6-20
19. World Commission on Environment and Development. (1987). Our common future. Oxford University Press, Oxford. Prieiga per internetą: http://aurora.upsi.edu.my/wp-content/uploads/2021/02/IS-ECOTOURISM-SUSTAINABLE.pdf
20. Zambrano, A. M. A., Broadbent, E. N., Durham, V. H. (2010). Social and environmental effects of ecotourism in the Osa Peninsula of Costa Rica: the Lapa Rios case, Journal of Ecotourism, 9 (1), 62-83 Prieiga per internetą: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14724040902953076
21. Ziffer, K. 1989. Ecotourism: The Uneasy Alliance. Washington D.C., Conservation International.
22. QuickStart Guide to a Tourism Business, (2006). Ecotourism vs Nature Based Tourism, Tourism Western Australia

ECO TOURISM IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ŽIVILĖ MATULEVIČIŪTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor doc. dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

SUMMARY

The importance of ecotourism in the context of sustainable development examined in the article has shown that ecotourism has an impact on sustainable development and contributes to all three spheres of sustainable development. It can be said that ecotourism contributes to the goals of sustainable development, which have been set to improve the lives of society and future generations.

UNESCO GAMTOS PAVELDO OBJEKTŲ ŽINOMUMAS

MIGLĖ MUZIKEVIČIŪTĖ
Kolpingo kolegija
Konsultantė Doc. dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė

ANOTACIJA

Remiantis tarptautiniais ir nacionaliniais Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija (angl. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) dokumentais, straipsnyje nagrinėjamos UNESCO paveldo apsaugos sistemos ypatybės ir jų plėtra ypatingą dėmesį skiriant Lietuvos Respublikos paveldo žinomumui. Aptariami svarbiausi paveldą ir jo apsaugą reglamentuojantys tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, atskleidžiami esminiai juose pateikiamų UNESCO paveldo sąvokų apibrėžčių skirtumai, nurodomi bendrieji paveldo objektų apsaugos principai. Išsamiau analizuojamos Lietuvos Respublikos UNESCO paveldo apsaugos formavimais ir įgyvendinimas. Pagrindžiama, dėl kokių esminių priežasčių Lietuvos Respublikos UNESCO gamtos paveldo sąraše esančių objektų žinomumas tarp Lietuvos gyventojų. Straipsnio pabaigoje aptariami atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai, kuriuo buvo norima išsiaiškinti, ar Lietuvoje gyvenantys žmonės pakankamai žino apie UNESCO paveldo objektus mūsų šalyje.

Raktiniai žodžiai: UNESCO objektai, gamtos paveldas, paveldo apsaugos sistema, turizmas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (toliau, UNESCO) gamtos paveldas ir jo apsauga – visame pasaulyje aktuali mokslininkų diskusijų tema ir svarbi veiklos sritis. Paveldas saugomas, tausojamas, valdomas ir naudojamas individo, vietovės, valstybės ar tarptautiniu lygmeniu, siekiant suformuoti vietovės identitetą, palaikyti ir stiprinti kultūrinę įvairovę, skatinti tarpkultūrinį dialogą, ugdyti kūrybiškumą ir gebėjimus, plėtoti ekonominį potencialą, pritraukti turistus ir panašiai. Pasaulio gamtos paveldo išsaugojimu iš esmės susirūpinta po Antrojo pasaulinio karo. Siekiant esamoms ir būsimoms kartoms išsaugoti unikaliausius ir vertingiausius gamtos kūrinius, XX a. antrojoje pusėje sukurtomis tarptautinėmis teisinėmis ir institucinėmis priemonėmis siekiama užtikrinti pasaulio gamtos paveldo vertybių apsaugą. Kiekviena valstybė, prisijungdama prie šio tarptautinio susitarimo, kuria savo nacionalinę gamtos paveldo apsaugos sistemą, padedančią išsaugoti jos teritorijoje esančius vertingiausius objektus ar vietovės. Svarbu tai, kad jau ir viduramžiais buvo susirūpinta gamta ir jos išlikimu ateities kartoms. Gamtos apsaugos pirmieji teisiniai reguliavimai pradėti kurti dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais. Pirmosios saugomos teritorijos – rezervatai – Lietuvoje pradėtos kurti tarpukariu. Vėliau, sovietiniais metais, pradėti kurti ir gamtiniai draustiniai.

Problema – UNESCO paveldo objektų ir teritorijų sparčiai daugėja, tačiau ar pakankamai žmonių žino apie UNESCO objektus Lietuvoje ir jų apsaugą.

Darbo tikslas – išsiaiškinti UNESCO paveldo objektų žinomumą ir jų apsaugos ypatybes Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti UNESCO ir paveldo sampratą ir raidą.
2. Išanalizuoti UNESCO objektų situaciją Lietuvoje.
3. Aptarti UNESCO gamtos paveldo objektus Lietuvoje.
4. Išsiaiškinti UNESCO gamtos objektų žinomumą Lietuvoje.

Tyrimo objektas: UNESCO gamtos paveldo objektai.

Tyrimo metodai: Mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, kiekybinis tyrimas – anketa.

UNESCO IR PAVELDO SAMPRATA IR RAIDA

UNESCO tai yra Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija buvo įkurta iškart po Antrojo pasaulinio karo – 1945 m. lapkričio 16 dieną (Oxford University Press., 2021). Kitaip tariant UNESCO yra Jungtinių Tautų (United Nations) specializuota agentūra, siekianti prisidėti prie pasaulio taikos ir saugumo stiprinimo vystant bendradarbiavimą tarp tautų švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijos srityse. Kultūros ir gamtos paveldas – kiekvienos tautos ir visos žmonijos neįkainojama vertybė, atskleidžianti jos tapatumą (UNESCO 2014). Vertybės įrašytos į Pasaulio paveldo sąrašą yra išskirtinės visuotinės vertės ir priklauso visoms pasaulio tautoms, nepriklausomai nuo teritorijos, kurioje jos yra. (UNESCO, 2021-2022).

Pasaulio paveldo tikslas – atstovauti visų pasaulio regionų kultūrinei įvairovei ir gamtos turtui. UNESCO Pasaulio paveldo misija yra (žr. 1 pav.).

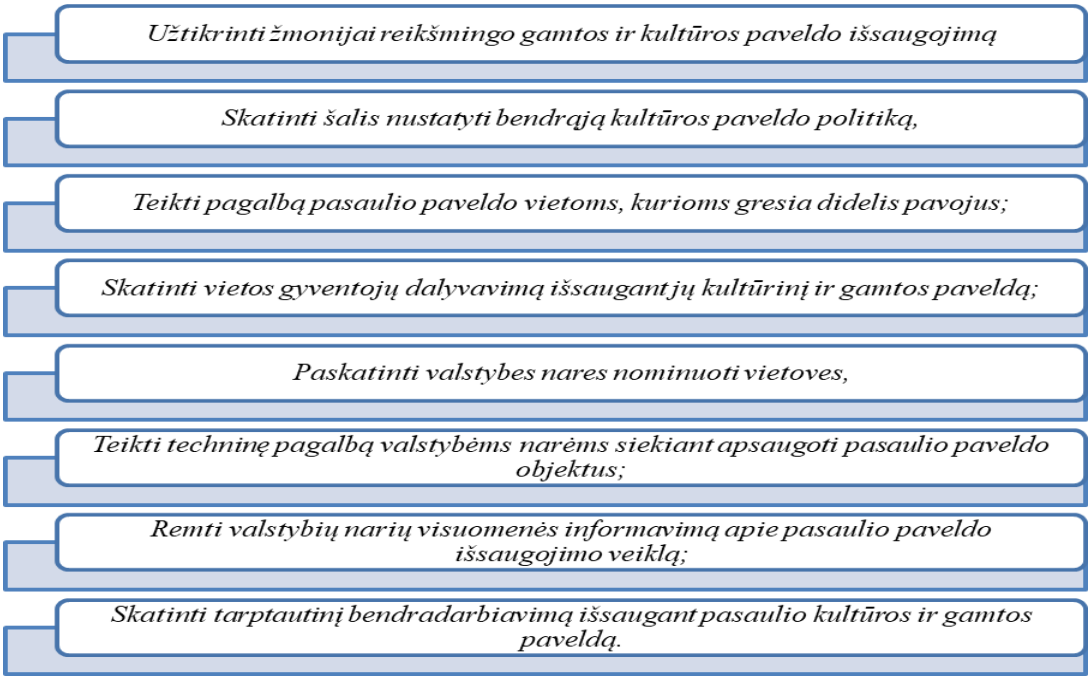

1 pav. **UNESCO misija (*sudaryta autorės remiantis 2012-2021 Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija)***

Idėja sukurti tarptautinį paveldo apsaugos judėjimą kilo po Pirmojo Pasaulinio karo. Tačiau pirmą kartą ypatingą tarptautinį susirūpinimą siekiant išsaugoti reikšmingą paveldo vietovę paskatino XX a. šeštajame dešimtmetyje priimtas spendimas Egipte pastatyti Asuano užtvanką (UNESCO world heritage centre, 1992-2021). Tai buvo įspėjimas pasaulio bendruomenei, kad reikalinga skubi suderinta paveldo apsauga. 1959 m. UNESCO pradėjo tarptautinę Abu Simbelio šventyklų išsaugojimo kompanija, kurią parėmė apie penkiasdešimt šalių. Ši kampanija parodė, kad pasaulyje yra išskirtinės pasaulinės reikšmės objektų, kurie rūpi visai pasaulio bendruomenei. Tai paskatino pasaulio bendruomenę diskutuoti ir suderinti paveldo apsaugos sistemą (UNESCO, 2021-2022). Tačiau tam, kad geriau suprasti kas tai yra UNESCO gamtos paveldas reikia atidžiau išanalizuoti pačią paveldo sąvoką.

Literatūroje pateikiama daug paveldo sąvokos apibrėžimų. Bendrąja prasme paveldu yra laikoma tai, kas paveldėta iš praeities. Paprastai tai įvairūs gamtos (gyvūnijos, augalijos, geologiniai, kraštovaizdžio ir kt.) ar kultūros (fiziniai žmogaus darbo kūriniai, kulinarijos, gamybos, tradicijų ir kt.) ištekliai. Oksfordo žodyne „paveldas“ apibrėžiamas kaip „turtas, kuris yra ar gali būti paveldėtas“. Šiuo apibrėžimų pateikiama užuomina, kad paveldas nebūtinai jau turimas, bet gali būti paveldėtas ateityje. Ten pat nurodoma, kad paveldas - „vertingi daiktai, pavyzdžiui, istoriniai pastatai, išlikę nuo praėjusių kartų; susiję su istorinę ar kultūrinę vertę turinčiais daiktais, kuriuos verta išsaugoti“ (Budrytė, 2011) Gana apibendrinantį paveldo sąvokos apibrėžimą pateikė

„bet kas, ką žmonės nori išsaugoti ar rinkti. (Howard, P., 2003). Tai gali būti patys įvairiausi objektai: katedra, šeimos herbas, nacionalinis parkas, patiekalas, daina, kraštovaizdis ir t. t., priklausantys įvairiems reikšmingumo lygmenims: šeimos, vietovės, nacionaliniam ar tarptautiniam. Objektai paveldu tampa tik tada, kai jie paveldu pripažįstami oficialiai, tai yra kada saugomais paskelbiami įstatymo numatyta tvarka. (Budrytė, 2011).

UNESCO OBJEKTŲ SITUACIJA LIETUOJA

Lietuva didžiuojasi keturiomis išskirtinę visuotinę vertę turinčiomis vietovėmis: Vilniaus istoriniu centru, Kuršių nerija, Kernavės archeologine vietove, Struvės geodezinio lanko punktais Pasaulio paveldo konvencijos įsipareigojimus šalyje atstovauja Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskirtos atsakingos ministerijos, kartu su kultūros ir gamtos paveldo nacionaliniais koordinatoriais bei vietovės valdytojais (Nominacija. UNESCO pasaulio paveldas: Kuršių nerija. 1999 m.). Jie dalyvauja pasaulio paveldo vertybės išskirtinės visuotinės vertės apsaugos, priežiūros, stebėsenos, vertingųjų savybių išsaugojimo būklės nustatymo ir vertinimo procesuose. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 544 „Dėl institucijų, atsakingų už UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esančių objektų apsaugą Lietuvoje, paskyrimo“, už UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esančių objektų apsaugą Lietuvoje yra atsakingos šios institucijos(UNESCO, 2021-2022) (žr. 2 pav.).

2 pav. **UNESCO objektų apsauga Lietuvoje** ***(sudaryta autorės remiantis Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2012–2021)***

Taip pat, minėtame nutarime numatyta pavesti atsakingoms institucijoms „pagal kompetenciją rengti ir teikti UNESCO Pasaulio paveldo komitetui periodines pasaulio paveldo objektų Lietuvoje būklės, juose vykdomos veiklos ataskaitas, kitus reikiamus dokumentus ir įgyvendinti šio komiteto priimtus sprendimus“ (UNESCO, 2021-2022). Už paveldo vertybės valdymą vertybės teritorijoje yra atsakingi vietos valdytojai (žr. 3 pav.):

- Vilniaus istorinio centro valdytojas: G. Rutkauskas, Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūros direktorius.
- Kuršių nerijos valdytoja: L. Dikšaitė, Kuršių nerijos nacionalinio parko direktoriaus pavaduotoja.
- Kernavės archeologinės vietovės valdytojas: Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direktorius dr. R. Kraujelis.
- Struvės geodezinio lanko valdytojas: S. Valotka, Žemės ūkio ministerijos, Nekilnojamojo turto kadastro ir geodezijos skyriaus patarėjas.

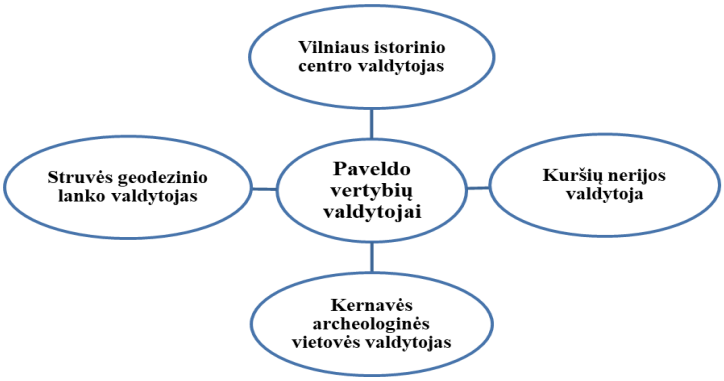

3 pav**. Paveldo vertybių vietos valdytojai *(Sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2012–2021)***

Siekiant efektyviau įgyvendinti Pasaulio paveldo konvenciją Lietuvoje, 2007 m. buvo parengta Lietuvos Respublikos UNESCO Pasaulio paveldo sąraše esančių objektų apsaugos Lietuvoje įstatymo koncepcija. Šiuo specialiu įstatymu norėta reglamentuoti visuomeninius santykius, susijusius su Pasaulio paveldo sąraše esančių kultūros ir gamtos paveldo objektų ir vietovių apsauga, tvarkyba bei naudojimu. Šis įstatymas liko nepriimtas (Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2012–2021).

UNESCO GAMTOS PAVELDAS LIETUVOJE

Pagal UNESCO „gamtos paveldu“ laikoma: gamtos savybės, kurias sudaro fizinės ir biologinės struktūros ar tokių struktūrų grupės, turinčios išskirtinę visuotinę vertę estetiniu ar moksliniu požiūriu taip pat ir geologinės ir fiziografinės struktūros ir tiksliai apibrėžtos teritorijos, kurios yra nykstančių gyvūnų ir augalų rūšių buveinės, turinčios išskirtinę visuotinę vertę mokslo ar išsaugojimo požiūriu (UNESCO, 2012-2020). Taip pat gamtos vietovės arba tiksliai apibrėžtos teritorijos, turinčios išskirtinę visuotinę vertę mokslo, išsaugojimo ar gamtos grožio požiūriu. Tokia nedidelė Lietuva gali didžiuotis nemenku UNESCO saugomų pasaulinės reikšmės gamtos paveldo objektų sąrašu (UNESCO, 2012-2020). Mūsų šalies laukines pievas ir miškus, vėjo pustomas kopas Kuršių nerijoje, pagoniškosios Lietuvos ištakas Kernavėje, Struvės geodezinį lanką, tiksliausiai išmatuotą ir ilgiausią dienovidinio lanką kurie yra mūsų šalies stebuklai (UNESCO, 2012-2020) (žr. 4 pav.).

4 pav. **UNESCO gamtos paveldo objektai Lietuvoje *(Sudaryta autorės remiantis AVIKS, 2020)***

Žuvinto biosferos rezervatas 2011 m. birželio 28-liepos 1 d. Drezdene, Vokietijoje, vykusioje 23-ojoje UNESCO programos „Žmogus ir biosfera“ Tarptautinės koordinuojančios tarybos sesijoje

priimtas sprendimas dėl Žuvinto biosferos rezervato įtraukimo į Pasaulinį UNESCO programos „Žmogus ir biosfera“ biosferos rezervatų tinklą (Žuvinto biosferos rezervatas, 2021).Tai pirmoji ir kol kas vienintelė Lietuvos vietovė Pasauliniame UNESCO biosferos rezervatų tinkle (World Network of Biosphere Reserves, 2019).

Kuršių nerija 2000 m. gruodžio mėnesį buvo įrašyta į Pasaulio paveldo sąrašą (Bučas, 2001). Kuršių nerija yra išskirtinis smėlio kopų kraštovaizdžio, kurio išlikimui nuolatinį pavojų kelia gamtos stichijos (vėjas, potvyniai ir atoslūgiai), pavyzdys. Po pragaištingo žmogaus įsikišimo, vos nesunaikinusio nerijos, ji buvo atkurta didžiulių XIX a. pradėtų ir iki mūsų dienų tebesitęsiančių apsaugos ir sutvirtinimo darbų dėka (Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija: kraštovaizdis, 2021).

Kernavės archeologinė vietovė 2004 m. liepos mėn., buvo įrašyta į UNESCO gamtos paveldo sąrašą. Kernavės archeologinė vietovė (Valstybinis Kernavės kultūrinis rezervatas) – unikalus archeologijos ir istorijos vertybių kompleksas, reprezentuojantis Lietuvos priešistorę ir ankstyvąjį Lietuvos valstybės formavimosi periodą. Paskutinio ledynmečio suformuotas reljefas, penkių piliakalnių gynybinė sistema ir dešimties tūkstančių metų žmonių gyvenimo ir ryšių su aplinka pėdsakai – tai kultūrinio kraštovaizdžio, mažai pakitusio iki šių dienų, pavyzdys (Bučas J., 2001).

Struvės geodezinis lankas, kad Struvės geodezinis lankas būtų įrašytas į gamtos pasaulio paveldo sąrašą bendradarbiavo dešimt šalių rengdamos paraišką. Oficialiai šis objektas buvo įtrauktas į UNESCO gamtos paveldo sąrašą nuo 2005 metų. Struvės geodezinis lankas – tai išskirtinis mokslo raidos, įvairių šalių mokslininkų, taip pat valdžios bendradarbiavimo mokslo labui pavyzdys, besidriekianti per 2 820 km nuo Hamerfesto (Norvegija) iki Juodosios jūros ir kertanti 10 šalių. Šis tyrimas padėjo nustatyti tikslų mūsų planetos dydį ir formą ir yra svarbus žingsnis pasaulinėje Žemės mokslų ir topografinio kartografavimo raidoje. Grandinę 1816–1855 m. išmatavo keli mokslininkai, o jiems vadovavo astronomas Frydrichas Georgas Vilhelmas Struvė (Keliauk Lietuvoje, 2021).

Vilniaus istorinis centras unikalus viduramžiais susiformavusio miesto pavyzdys, kuriame vyko stipri Rytų ir Vakarų kultūrų sąveika, kelis šimtmečius dariusi įtaką politikos, architektūros, kultūros ir mokslo raidai didelėje Rytų Europos dalyje. Nepaisant istorinių permainų, Vilniaus istorinio centro erdvinė struktūra atspindi architektūros stilių kaitą, politinių ir gamtinių įvykių nulemtą raidą (Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, 2012-2021).

UNESCO OBJEKTŲ ŽINOMUMAS LIETUVOJE

Lietuva, beveik prieš tris dešimtmečius prisijungusi prie UNESCO ir yra įsipareigojusi vykdyti bendrą tarptautinę politiką, o tapdama UNESCO konvencijų nare – perkelti šių tarptautinių dokumentų nuostatas į nacionalinę teisę. Akivaizdu, kad praktikoje buvo pasiekti ne visi tikslai, nes vis dar yra žmonių, kurie apie UNESCO ir jos veiklą Lietuvoje nėra girdėję. Norint išsiaiškinti UNESCO objektų žinomumą Lietuvoje, 2021 m. lapkričio mėn. buvo atliktas bandomasis kiekybinis tyrimas – anketinė apklausa. Apklausos anketa buvo patalpinta svetainėje apklausa.lt. Tyrimo metu pavyko apklausti 32 respondentus, kurių amžius siekė nuo 16 iki 56 metų. Tyrimo dalyviams buvo pateikta 10 uždaro ir atviro tipo klausimų. Apklausa buvo anoniminė.

Pirmuoju klausimu buvo norima išsiaiškinti, ar respondentai žino apie UNESCO organizaciją. Į šį klausiamą teigiamai atsakė 87,5 % respondentų, o negirdėjusių apie UNESCO veiklą buvo 12,5 % apklaustųjų.

Kitas klausimas buvo skirtas išsiaiškinti, kiek UNESCO objektų žino tyrimo dalyviai (žr. 5 pav.).

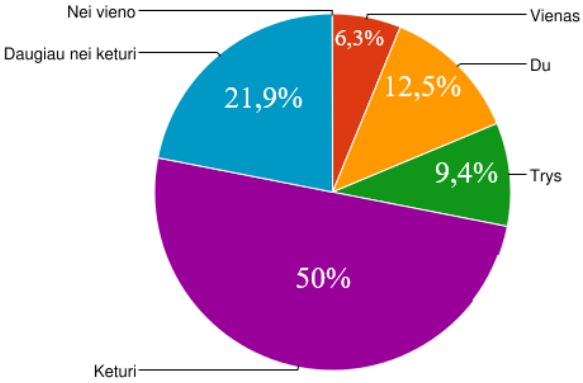

5 pav. **Atsakiusiųjų į 2 klausimą atsakymų diagrama**

Kaip matyti iš 5 pav., daugiausiai, net 50% respondentų mano, kad į UNESCO paveldą Lietuvoje yra įtraukti keturi objektai, kita dalis žmonių tai yra 21,9% yra įsitikinę, kad jų yra daugiau nei keturi. Kita dalis respondentų, 12,5% mano, kad Lietuvoje yra tik du UNESCO svarbos objektai ir vos9,4% respondentų nurodė, kad Lietuva turi tik tris objektus, kurie yra pripažinti pasaulinės reikšmės vertybėmis. Mažiausia dalis (tik 6,3%) respondentų rinkosi atsakymą, kad Lietuvoje yra tik vienas pasaulinės reikšmės objektas.

Apibendrinant šio klausimo atsakymus galima teigti, kad žmonės mažiau ar daugiau žino apie UNESCO objektų buvimą Lietuvoje.

Kitu klausimu buvo norima sužinoti, kuriuos UNESCO objektus Lietuvoje tyrimo dalyviai žino. Tyrimas atskleidė, kad net 90,5% respondentų yra žinomiausi Kuršių Nerija ir Žuvinto Biosferos rezervatas. Kiti objektai, tokie kaip Kernavės archeologinis draustinis, Vilniaus senamiestis ir Struvės geodezinis lankas, yra mažiausiai žinomi Lietuvos žmonėms. Kitas klausimas buvo skirtas išsiaiškinti, iš kur apklaustieji sužinojo apie UNESCO organizaciją ir svarbius UNESCO paveldo objektus Lietuvoje. Šio klausimo atsakymai pasiskirstė taip: iš televizijos apie šiuos objektus sužinojo 22,4% ir iš interneto – 37,3% respondentų (žr. 6 pav.). Tuo tarpu iš spaudos, radijo ir draugų apie UNESCO paveldo objektus sužinojo, atitinkamai, 17,9%, 11,9% ir 10,4% respondentų.

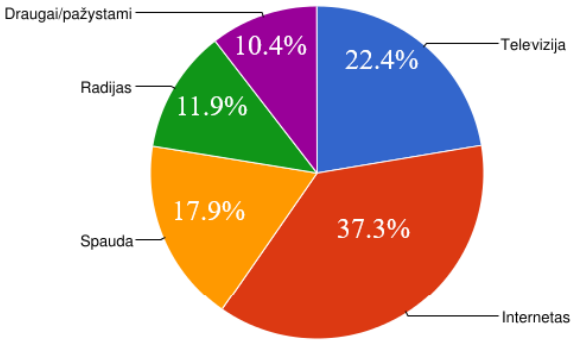

Pav. 6 **UNESCO paveldo objektų žinomumo plėtojimo priemonės**

Tyrimo dalyvių buvo paklausta, apie kurį UNESCO paveldo objektą jie išgirdo pirmą kartą. Visi apklausos dalyviai atsakė, kad tai - Struvės geodezinis lankas. Tai leidžia suprasti, kad apie šį UNESCO objektą informacijos viešojoje erdvėje yra mažiausiai. Kitu klausimu buvo norėta išsiakinti, kuris ar kurie UNESCO objektai yra geriausiai žinomi tyrimo dalyviams (žr. 7 pav.).

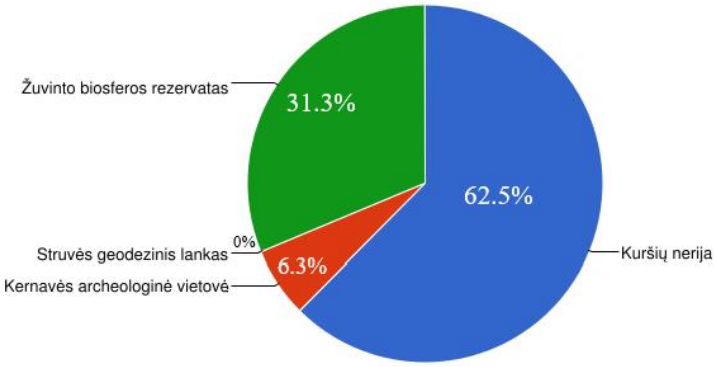

Pav. 7 **Žinomiausi UNESCO objektai Lietuvoje**

Iš 7 paveikslėlyje pateiktų atsakymų matosi, kad žinomiausias objektas yra Kuršių nerija, kitas objektas - Žuvinto biosferos rezervatas, o mažiausiai žinomas buvo Kernavės archeologinė vietovė. Kaip nežinomus UNESCO objektus tyrimo dalyviai nurodė Struvės geodezinį lanką ir Vilniaus istorinį centrą. Tai leidžia manyti, kad UNESCO gamtiniai objektai buvo geriau žinomi .

Taip pat šis klausimas atskleidė, kad daugiausiai lankytojų pritraukia Kuršių nerija ir šis UNESCO paveldo objektas yra pats žinomiausias ir lankomiausias Lietuvoje.

Kitas klausimas buvo skirtas sužinoti respondentų nuomonę apie UNESCO paveldo objektų svarbą Lietuvos turizmui (žr. 8 pav.).

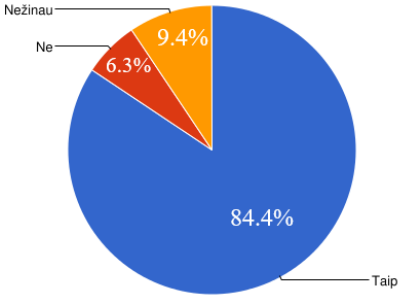

8 pav. **UNESCO paveldo objektų svarba Lietuvos turizmui**

Iš viršuje pateiktos diagramos matome, kad net daugiausia apklaustųjų buvo įsitikinę, kad UNESCO paveldo objektai Lietuvoje prisideda prie turizmo plėtros, tik nedidelė dalis respondentų nežinojo, ar tai svarbu ir tik maža dalis nurodė, kad UNESCO paveldo objektai nėra turizmo skatinimo priemonės Lietuvoje.

Paskutinysis klausimas buvo skirtas išsiaiškinti, ar esant galimybei žmonės prisidėtų prie UNESCO objektų išsaugojimo Lietuvoje. Į šį klausiamą teigiamai atsakė 78,1 %, o neigiamai - 21,9% respondentų.

Apibendrinus tyrimo rezultatus galima teigti, kad UNESCO paveldo objektai bei UNESCO veikla yra neblogai žinomi.. Tačiau apie tokius objektus kaip Struvės geodezinis lankas nėra pakankamai informacijos. Visgi, Kuršių nerija ir Žuvinto biosferos rezervatas bei Kernavės archeologinis draustinis yra žinomi plačiai ne tik Lietuvoje, tačiau ir užsienyje. Šiame tyrime buvo atliktas pirminis UNESCO paveldo objektų žinomumo vertinimas, nes tyrimo imtis dėl trumpo

tyrimo laiko nėra visiškai pagrįsta. Norint gauti patikimą informaciją, reikėtų tyrimą plėsti, o anketą tikslinti.

IŠVADOS

1. UNESCO yra Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija, įkurta Jungtinėse Tautose 1945 m., siekiant skatinti bendradarbiavimą tarp skirtingų tautų švietimo, mokslo, kultūros ir komunikacijos srityse. UNESCO priklauso daugiau nei 200 valstybių, tame tarpe ir Lietuva.

2. Į Pasaulio paveldo sąrašą gali būti įrašytas ne tik pavienis objektas, bet ir istoriniai miestai bei miestų centrai, kultūriniai kraštovaizdžiai, kanalų paveldas ar kultūriniai paveldo keliai. Taip pat į minėtą sąrašą gali būti įrašytos vienos arba kelių šalių teritorijoje esančios vertybės. Tokių vertybių apsaugai yra sukuriamos apsaugos sistemos, kurios rūpinasi Lietuvoje esančių objektų apsauga bei gyvavimu.

3. Kiekvienai valstybei yra didelė garbė ir atsakomybė savo šalyje turėti į Pasaulio paveldo sąrašą įrašytų kultūros ir gamtos paveldo objektų ar vietovių. Lietuva didžiuojasi penkiomis išskirtinę visuotinę vertę turinčiomis ir pasauliniu mastu pripažintomis vietovėmis: Vilniaus istorinis centras, Kernavės archeologinė vietovė, Kuršių nerija, Struvės geodezinis lankas ir Žuvinto biosferos rezervatas.

4. Apibendrinus atlikto tyrimo rezultatus paaiškėjo, kad UNESCO pasaulio paveldas Lietuvoje yra žinomas, tačiau kai kuriems UNESCO objektams garsinti trūksta informacijos platinimo priemonių. Tikėtina, kad informacijos apie svarbius objektus sklaida padidintų jų žinomumą bei prisidėtų prie turizmo plėtros Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. Bučas J. (2001). Kuršių nerijos nacionalinis parkas. Vilnius: Savastis.
2. Budrytė L. (2011). Pasaulio paveldo sąrašas: atranka ir jos kriterijai [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: http://www.skrynia.lt/ modules.php?name=News&file=print&sid=1350.
3. Howard, P. Heritage (2003). Management, Interpretation, Identity. Bodmin. MPG Books Ltd.
4. Keliauk Lietuvoje (2021). Paimta iš keliauk Lietuvoje tinklapio [žiūrėta 2021-10-23]. Prieiga per internetą: https://www.lithuania.travel/lt/vieta/struves-geodezinis-lankas-1
5. Kuršių nerijos nacionalinio parko direkcija (2021). Kraštovaizdis [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: http://www.nerija.lt/kraštovaizdis
6. Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija (2012-2021). Vilniaus istorinis centras [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: https://unesco.lt/apie/unesco-ir-lietuva/pasaulio-paveldas-lietuvoje/vilniaus-istorinis-centras
7. Nominacija. UNESCO pasaulio paveldas. (1999). Kuršių nerija [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: http://www.unesco.lt/documents/Paveldas/Kursiu%20nerija/kursiu%20nerijos%20nominac_byla.pdf
8. Oxford University Press. (2021). Paveldo apibrėžimas [žiūrėta 2021-10-20]. Prieiga per internetą: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/
9. UNESCO (2012–2020). Informacija apie UNESCO [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: https://unesco.lt/mokslas/gamtos-mokslai/unesco-programa-zmogus-ir-biosfera/zuvinto-biosferos-rezervatas
10. UNESCO (2014). General Assembly of States Parties to the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Rules of Procedure [žiūrėta 2021-10-21]. Priega per internetą: http://whc.unesco.org/en/ga/
11. UNESCO world heritage centre (1992–2021) [žiūrėta 2021-10-20]. Prieiga per internetą: http://whc.unesco.org/en/disclaimer/
12. Valstybinio Kernavės kultūrinio rezervato direkcija (2021). Kernavės archiologinis draustinis [žiūrėta 2021-10-22]. Prieiga per internetą: https://www.kernave.lt/archeologine-vietove/

13. World Network of Biosphere Reserves (2019). Žuvinto biosferos rezervatas [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą: https://en.unesco.org/biosphere/wnbr

14. Žuvinto biosferos rezervatas (2021). Paimta iš Žuvinto biosferos rezervatas [žiūrėta 2021-10-18]. Prieiga per internetą http://www.zuvintas.lt/

AWARENESS OF UNESCO NATURAL HERITAGE SITES

MIGLĖ MUZIKEVIČIŪTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor doc. dr. Iveta Varnagirytė-Kabašinskienė

SUMMARY

Based on international and national documents of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the article examines the features of the UNESCO heritage protection system and their development, paying special attention to the awareness of the heritage of the Republic of Lithuania. The most important international and national legal acts regulating heritage and its protection are discussed, the essential differences between the definitions of UNESCO heritage in them are revealed, and the general principles of heritage protection are indicated. The formation and implementation of UNESCO heritage protection in the Republic of Lithuania are analyzed in more detail. It is substantiated for what essential reasons the awareness of the objects included in the UNESCO natural heritage list of the Republic of Lithuania among the Lithuanian population. At the end of the article, the results of a quantitative study are discussed, which wanted to find out whether people living in Lithuania are sufficiently aware of UNESCO heritage sites in our country.

Keywords: UNESCO sites, natural heritage, heritage protection system, tourism.

GATVĖS MENO KAIP TURISTINIO OBJEKTO PATRAUKLUMAS VARTOTOJUI MARIJAMPOLĖJE

SIMONA PAULIONYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Vadovė doc. dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Pateiktame darbe kalbama apie gatvės meno istoriją, jo populiarėjimą kiekvienais metais ir užimamą svarbią vietą meno pasaulyje, apie vis didesnį turistų domėjimąsi juo. Vis daugiau Lietuvos ir viso pasaulio miestų priima gatvės meną ne kaip vandalizmo formą, o meno išraišką, kuri šiuolaikiška, kitokia, prieinama visiems ir įtraukianti jaunimą domėtis juo. Marijampolės gatvės menas išskirtinis ir traukiantis akį, įtraukiant jaunus žmones ne tik iš Lietuvos, bet Didžiosios Britanijos, Niujorko. Kiekvienais metais piešinių atsiranda vis daugiau ir vis įdomesnių.

Raktiniai žodžiai: gatvės menas, turizmas, Marijampolė

ĮVADAS

Temos aktualumas. Gatvės menas daug metų buvo laikomas vandalizmu ir keičiantis metams vis dar diskutuojama kada jis laikomas menu. Vis daugiau meno kūrinių atsirado ant pastatų sienų su istorija ir tai pamažu išpopuliarėjo, tapo menininkų saviraiškos forma, paverčiant apleistus ar prastos išvaizdos pastatus, sienas, simbolines vietas meno kūriniu, skulptūros, kurios yra eksponuojamos neuždaroje erdvėje ir priklausančios visuomenei, miesto puošmena. Daugelis tokių piešinių atskleidė pirminę pastato paskirtį, kiti – socialines problemas, su kuriomis susiduria visuomenė, treti – susiję su miesto ar miestelio istorija, o vandalizmu laikomus užrašus įprasmino piešiniais. Taip gatvėje matomi piešiniai tapo turistų traukos objektu ir domėjimusi juo, susipažinimu su pastato istorija per meną, atpažinimu vienos ar kitos visuomenėje vyraujančios problemos.

Pasaulyje gatvės menas prasidėjo apie 1920 – 1930 m. Niujorke. Lietuvoje – XX a. dešimtojo dešimtmečio viduryje (Keliauk Lietuvoje). Marijampolėje tai prasidėjo nuo tarptautinio meno ir architektūros simpoziumo „Malonny“, kuris jungia tris valstybes ir jo metu Marijampolėje atsirado 27 meno kūriniai. Prie jų atsiradimo prisidėjo ne vienas menininkas.

Tyrimo problema: vis dar kalbama ir nėra iki galo suprantama, kada piešiniai ant pastatų, namo sienos yra vandalizmo aktai, o kada tai laikoma gatvės menu ir patraukliu turistiniu objektu. Todėl svarbu išsiaiškinti kaip turistai vertina gatvės meną Marijampolėje.

Straipsnio tikslas – išsiaiškinti gatvės meno patrauklumą turistams Marijampolės mieste.

Uždaviniai:

1) apžvelgti mokslinę literatūrą gatvės meno sampratos tema;
2) išanalizuoti gatvės meno populiarumą, išskirtinumą;
3) išsiaiškinti gatvės meno patrauklumą ir unikalumą Marijampolėje.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kokybinis tyrimas – struktūruotas interviu.

GATVĖS MENO SAMPRATA

Dictionary (2021), gatvės meną apibūdina kaip meną, kuris pagaminamas viešoje erdvėje ir tam neturi oficialaus leidimo. Šis apibrėžimas parodo, kodėl gatvės menas buvo asocijuojamas su vandalizmu, su miestų niokojimu. Kad būtų galima piešti mieste daugeliui nereikėjo leidimo, tai darydavo slapta, kai niekas nematydavo ar piešdavo ten, kur nebūdavo daug žmonių.

Piešimas ant sienų nebuvo visiškai naujas dalykas, tik jo forma ir vieta pasikeitė. Tai prasidėjo daug anksčiau, dar kai žmonės neturėjo dažų ar piešimo popieriaus ir naudojo viską, ką rasdavo gamtoje. Jų drobė buvo urvų sienos, ant kurių piešdavo savo istoriją ir tai ką matydavo aplink. Vėliau, nors nežinoma kada tiksliai, prasidėjo sienų tapyba, vadinama freskomis ir jos buvo naudojamos jau Mino civilizacijoje (Knossos Kretoje) ir senovės romėnų (Pompėjoje). Didysis laikotarpis prasidėjo XIII a., Italijos renesanse, kai didieji menininkai puošė bažnyčių, archikatedrų pastatų vidų pasitelkdami sakralinius motyvus (Britannica). Freskomis domisi menininkai, paveldosaugininkai, menu besidomintys žmonės (Bacharach, 2018). Tai nėra tas pats, kas gatvės menas, tačiau jos irgi buvo ir yra piešiamos ant sienų, tai dalis viso meno istorijos.

Gatvės meno istorija prasidėjo nuo grafiti piešinių, kuriuos piešė gatvės gaujos Niujorke. Aštuntasis ir devintasis dešimtmečiai buvo reikšmingi gatvės meno istorijoje, nes jaunimas reagavo į socialinę, politinę aplinkas, kurios supo juos, pradėjo judėjimą ir kovą už prasmę. Tai susilaukė dėmesio iš „suaugusiųjų“ pasaulio. Paauglių darbas ir skardinės su dažais tapo meninės išraiškos forma. Ši neteisėta veikla, kūryba tapo evoliucijos dalimi daugeliui meninės raiškos formų ir nutiesė kelią į meno galerijas, pasaulines meno rinkas. Jis vis dar yra neteisėtas, bet meno profesionalai ir entuziastai ne tik gavo vietą, bet ją ir nusipelnė šiuolaikinio meno pasaulyje (Maric, 2014).

Garsiausias gatvės meno menininkas

Labiausiai prieštaringas gatvės menininkas yra Banksy, kurio politiniai pareiškimai, vizijos sukrėtė visus pasaulio miestus šiuolaikinės istorijos momentais taip paskatindamas revoliuciją meno pasaulyje. Tikroji jo tapatybė vis dar yra nežinoma net ir po daugiau nei 30 metų pasaulinėje grafiti scenoje. Jis skaidė ribas, kurias nusibrėžė gatvės meno kritikai. Banksy žavėjosi Blek Le Rat darbais ir jis dažnai senus menininko darbus perdirbdavo ir formuodavo ne tik savitą stilių, bet ir balsą. Menininkas priklausė kelioms grafiti įguloms – DryBreadZ ir kieki vėliau pradėjo savo bendradarbiavimą su Inkie. Būdamas 18 metų jis vos nebuvo sugautas policijos už vandalizmą. Taip Banksy atėjo idėja piešti su trafaretais, kad sutrumpinti piešimo laiką. Jo piešimo „drobe“ neretai tapdavo gatvės ženklai, gaisro hidrantai ir juos paversdavo ryškia gatvės meno instaliacija. Dažnai jo kūryba satyrinė, prie kurios priderinamas tamsusis humoras, kuris praneša apie meną, filosofiją ir net gi politiką. Dabar menininko Banksy trafaretiniai paveikslai, šilkografiniai atspaudai parduodami meno aukcionuose ir pažymėjo jo patekimą į komercinį meno pasaulį. 2010 m. jis režisavo ir sukūrė savo paties filmą „Išeikite pro dovanų parduotuvę“ (Street art bio, 2020). Žymiausias Banksy gatvės meno darbas – mergaitė su raudonu balionu.

Teigiama ir neigiama gatvės meno pusė

Teigiama pusė. To laikmečio vandalizmu laikomas gatvės menas - grafiti ant traukinių, paleistų pastatų perėjo į profesionalumu ir sudėtingumu traukiančius meno kūrinius, kurie puošia miestų sienas XXI a. Grafiti tapo ne tik išraiškinga, bet ir prieštaringa visuomenės ir kultūros dalimi. Ne visi žmonės nustojo laikyti tokią meno formą, išraišką miesto niokojimu, tačiau šio amžiaus grafiti dėl savo privalumų tapo priimtinesni ir kartais įteisinti miesto valdžios. XXI a. menui nėra palankus laikotarpis. Problema atsirado supratus, kad kartais ji nematyta, trūksta žmonių susidomėjimo juo, ypač iš jaunosios kartos. Nedaug šios kartos atstovų eina į muziejus, parodas, meno galerijas. Todėl gerai padaryti grafiti piešiniai padeda šią problemą išspręsti, taip atnešdami meną visuomeniai tiesiai prieš akis, į gatves siekdami puoselėti domėjimasi menu, jo kūriniais ir toliau jį tyrinėti (Fuller).

Dar viena vertybė, kuri priskiriama prie gatvės meno – savęs išreiškimas. Grafiti asmenims suteikia laisvę parodyti save taip, kaip nebūtų galėję ar žinoją tai padaryti kitaip. Ši laisvė kilo iš to, kad reikėdavo tik skardinės purškiamų dažų ir idėjos. Taip menininkas gali kurti tai, ką nori pasakyti ar parodyti kitiems, būti išgirstiems, sukurti visuomenei poveikį. Grafiti menas yra spalvingas, drąsus ir keičia vietos įvaizdį. Toks pokytis didžiąja dalimi yra teigiamas, nes pilkas, nuobodžias sienas paverčia akį traukiančiomis ir įspūdį keliančiomis parodomis. Tai sukelia mažiau darbo ir programų atnaujinimo darbams valdžios institucijoms. Gatvės menas didina vietovės žinomumą,

turistų skaičių ir padeda vietos ekonomikai. Ši netradicinė meno forma padeda įkvėpti jaunus žmones kurti, įsitraukti į meno pasaulį (Fuller).

Neigiama pusė. Gatvės meno menininkų pirminis poreikis išreikšti save, pagyvinti ir suteikti miestams naujų spalvų, tačiau tai taip pat tapo užsispyrusių ir pretenzingų bendruomenių puviniu. Todėl dauguma žmonių gatvės mena – grafiti mato kaip blogų gaujų veiklos ir išraiškos ženklą, kuri žymi ne meną, o kaip į grėsmę taikios bendruomenės egzistavimą. Dauguma gatvės meno – grafiti darbai neprimena meno ir sugadina ne tik miesto įvaizdį, bet ir nuvertėja nekilnojamasis turtas tose apylinkėse, valdžia turi organizuoti valymo darbus iš mokesčių mokėtojų pinigų. Ten dirbantys žmonės, gyventojai jaučia nuolatinę grėsmę dėl ne meninių grafiti piešinių šalia jų darbo ar gyvenamosios vietos. Taip pat tai trukdo verslų sėkmei ir jų plėtrai (Q-Star Technology, 2016).

GATVĖS MENO PATRAUKLUMAS VARTOTOJAMS

Šiame skyriuje pristatomas gatvės meno patrauklumas vartotojams ir meno populiarumas skirtingose pasaulio šalyse.

Patrauklumas vartotojams

Gatvės menas yra vienas šiuolaikiškiausių ir prieinamiausių plačiai visuomenei meno žanrų. Šiuolaikinių technologijų pagalba juo dalijamasi socialiniuose tinkluose iš visų pasaulio kampelių. Žmonės jo gali nemėgti, laikyti, kad visas gatvės menas yra jaunų žmonių vandalizmas teršiant miesto aplinką, tačiau tai tapo viso pasaulio miestų identiteto dalimi. Tai padeda formuoti, apibrėžti ne tik metropolių bendruomeniškumą, bet ir asmenybės jausmą. Vis labiau populiarėja ir daugėja kuriamų ekskursijų gatvės meno tema, tai tapo turistų traukos objektu. Šios rūšies menas pilnas socialinės, politinės, turistinės ir net gi ekonominės vertės, tai traukia turistų dėmesį, priverčia juos įsitraukti į meno pasauly, pažvelgti į viską menininko akimis (Darnell Technical Service).

Viena iš priežasčių, kodėl jis neatskiriama miestų dalis, kad jis reiškia laisvę ir kūrybiškumą. Būtent per meną perduodamos idėjos, emocijos. Taip miestai parodo, kad puoselėja kūrybiškumą, laisvę ir išraišką pasirinktomis priemonėmis. Gatvės menas praturtina miestą, todėl turistai ir plūsta juo žavėtis, sužinoti daugiau, kas slypi už kiekvieno mieste esančio piešinio, kodėl jis toks, o ne kitoks, sužinoti ar spėlioti, kas autorius. Tai žmones verčia išlaisvinti savo vaizduotę, moko matyti juos supančia aplinką iš kitos perspektyvos. Meno mėgėjams vienas iš patraukliausių ir traukiančių elementų – paslaptys ir intrigos – susiduriant su freska, grafiti ar trafaretiniu piešiniu ant sienos. Ryškių spalvų piešiniai leidžia pajusti džiaugsmą, įkvėpimą, nei kasdien matyti pilkas, šaltas sienas, kuriose nėra gyvybės (Darnel Technical Service).

Trip.com (2019) išskiria 10 miestų geriausių gatvės meno atžvilgiu:

- Niujorkas, Jungtinės Amerikos valstijos – čia gatvės meno atsiradimo miestas, kuriame gatvės gaujos parodydavo savo egzistavimą, iškeldavo pasaulyje ir visuomenėje vyraujančias problemas.
- Berlynas, Vokietija – Berlyno sienos freska, kuriose matomi laivės motyvai, pasakojimas apie susiskaldymą.
- Meksikas, Meksika – rengiamos ekskursijos meno tema, kurios prasidėjo norint išpopuliarinti meną – freskas – Meksiko mieste.
- Lisabona, Portugalija – Portugalijos sostinė Lisabona griūna, todėl yra tinkama gatvės menui vystytis. Taip pat čia akmenimis grįstos gatvės, kaimiški namai, pritaikyti tokiai meno formai. Pogrindžio menininkai paėmė į savo rankas griūvančius pastatus ir daiktus, juos pagyvindavimi.
- Melburnas, Australija – Australija labai vertina gatvės meną, jį prižiūri ir puoselėja. Melburnas – tai antras pagal lankomumą miestas, kurį keliautojai mėgsta už jo geriausią gatvės meną, kuris neapleidžiamas, energingas.
- Melaka, Malaizyja – čia dėl gatvės meno vyko pamišimo audra. Malakos freskose sudėta realaus gyvenimo objektų dalys.

• Sao Paulo, Brazilija – šio miesto chaotiškas pramonės centras turi klestinčią gatvės meno bendruomene, kuri susilaukia tarptautinio žinomumo menininkus. Sao Paulo rajonas yra nedidelis, bet vertas dėmesio tiek dieną, tiek naktį. Turistų pamėgta Vila Madalena ir jos bohemiškas kaimas priverčia užsimiršti, kad tai milžiniškas didmiesčio miestas. Čia pilna nebrangių viešbučių, išpuoštų gatvės meno kūriniais, kurie tik ir traukia turistų akį.

• Paryžius, Prancūzija – gatvės menas ne tik įvairus, bet ir orginalus. Paryžiaus menininkai turi savo unikalų stilių ir kiekvienas jų kūrinys pasakoja savo istoriją. Svarbiausias menininkas Misteris Pee, kuris nutapė laisvą paukštį. Tai paskatino Hip Hop judėjimas.

• Bristolis, Jungtinė Karalystė – šiame mieste gyvena garsus menininkas Banksy. Čia pažangiausi grafiti meno kūriniai, kurie puošia miestą ir jo sienas.

• Bueno Airės, Argentina – masyvūs grafiti piešiniai, kuriuos sukūrė vietiniai menininkai Jazo ir britas Jim Vision, 2011 m. stilių festivaliui kaip susitikimo daliai. Centro Ministerio de Diseno – miesto vyriausybės rajono dizaino dalis, kurioje gausu gatvės meno. Didelė dalis piešinių atsirado antrojo festivalio susitikimo metu 2012 m.

Apibendrinant galima teigti, kad gatvės meno populiarumas ir pripažinimas keičiasi, tai tampa ne tik judėjimų forma, bet ir menininkų išraiška, kasdieniško gyvenimo perteikimu mene. Tai pritraukia turistų, jaunų žmonių žvilgsnį į meną atviroje erdvėje.

GATVĖS MENAS MARIJAMPOLĖJE IR TURISTŲ VERTINIMO ANALIZĖ

Šiame skyriuje supažindinama su Marijampole, miesto gatvės menu ir pristatomi atlikto tyrimo rezultatai.

Marijampolės geografinė padėtis

Gatvės menas neaplenkė ir pietvakarių Lietuvoje esančio Marijampolės miesto, kuris tituluojamas Suvalkijos sostine, garsėjantis žymiuoju Butlerienės kačių kiemeliu ir išskirtiniu meno simpoziumu „Mallony“. Šis projektas mieste tęsiasi jau 8 metai, per kurį miestą papuošė 32 meno kūriniai. Jie kasmet vis daugiau pritraukia turistų, norinčių pasigrožėti šia įstabia meno galerija visame mieste (We love Lithuania, 2021).

1 pav. **Marijampolės geografinė padėtis**
(Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras)

„Mallony“ yra tarptautinis meno ir architektūros simpoziumas, kuris vienija tris miestus, trijuose skirtingose valstybėse: Marijampolė, Londonas, Niujorkas. Tai tapo tradiciniu renginiu, puoselėjančiu miesto savitumą. 2011 m. vasarą simpoziumo idėja kilo Ray Bartkui Jamaikoje. Menininkas kartu su savo draugais sugalvojo suvienyti bendrų tikslų siekiančiu menininkus iš įvairiausių pasaulio šalių, jog šie galėtų atskleisti save, savo potencialą. 2014 m. šis simpoziumas sulaukė didelio susidomėjimo Lietuvoje. Jungtinių Amerikos valstijų, Didžiosios Britanijos ir Lietuvos garsiausi ir geriausi architektai, dailininkai, dizaineriai dirbo iš vien. Nedidelis Lietuvos miestelis įtraukiamas į tarptautinį kontekstą, atneša naujausias meno idėjas. Šio simpoziumo dėka Marijampolė parodoma kaip iššūkius priimantis ir novatoriškas miestas (We love Lithuania, 2021).

Žymiausi gatvės meno kūriniai Marijampolėje

• Anglijos menininko kūrinys „Vartotojiškumas“. Jame vaizduojamas šiuolaikinis žmonių vartotojiškumas: greitas maistas, miestų tarša, nuolatinis skubėjimas, nematymas, žala aplinkai. Angliškas žodis “VOID“ reiškia nieką, vakuumą, tuštumą. Piešinio vieta pasirinkta buvo neatsitiktinai – požeminės perėjos viena iš pusių, kurios kitoje pusėje prasideda Poezijos parkas.

• Jungtinių Amerikos valstijų lietuvės darbas „Arktika“ turi simbolinę reikšmę apie ledynų tirpimą, žemės pokyčius, žmonių daromą įtaką aplinkai.

• Jungtinių Amerikos valstijų menininko darbas „Tekantis gyvenimas“ įspūdingiausias meno kūrinys, kuris nutapytas ant senos užtvankos sienos. Įspūdingiausias todėl, kad piešinio tikrasis vaizdas atsispindi vandenyje.

• Ray Bartkaus darbas „Stotelė“. Viename iš piešinio kraštų įamžinti menininko pagalbininkai, o kitame – motociklu važiuojantis JAV žymus dainininkas Bobas Dylanas. Šio atlikėjo giminės šaknys yra iš Suvalkijos. Tvoros viduryje tarp kitų dviejų piešinių, nutapytas kanadiečių muzikantas, dainininkas, poetas Leonardas Cohenas, kurio taip pat giminė kilus iš Suvalkijos. Šis piešinys gavo pavadinimą „L. Cohenas laukia autobuso į Vilkaviškį“.

• Lietuvės menininkės piešinys „IN.side.OUT“ vaizduoja mokyklą ir joje vykstantį gyvenimą. Čia vaikai pusę dienos būna atskirti nuo savo šeimos, kuria savo asmenybę, dažnas išgyvena patyčias. Kūrinys apnuogins kiekvieno širdį.

• JAV menininkė savo kūrybos procesuose galvoja apie judesius ir sekas. Šiam kūriniui sukurti ji pasigamino popierinę lėlytę, kad galėtų studijuoti jos judesių seką, kurią perteikė ant sienos. Piešinio herojė sklendžia virš žmonių minios ir tampa jos dalimi.

• Lietuvės menininkės darbas „Nuopuolis“, kuriame vaizduojamos katės akys, nes juk kartais žmonės elgiasi kaip katės, kurios stebi kitus kaip grobį, laukia lemiamos padaromos klaidos. Žmogus irgi laukia tokio kitų žmonių nuopuolio.

• Jungtinės Karalystės menininkas Will Teather yra žinomas tarptautiniu mastu dėl savo amato įvaldymu, šiuolaikiškumu. Tokia kompozicija savo dydžiu sukuria pojūtį, kad stebintys šį kūrinį, yra tame paukščių pulke. Balandžiai yra taikos simbolis.

• Naujausias šių metų Ray Bartkaus kūrinys „Nesvarumo būsena“ yra 21 m aukščio. Šį piešinį sukurti įkvėpė pandeminė situacija, kuri ir patį menininką privertė pasijusti tarsi būtų nesvarumo būsenoje. Kosmonautas, kuris nejaučia gravitacijos atspindi žmonijos siekį persikelti gyventi į kosmosą, kad išliktų.

Tai tik keletas gatvės meno darbų Marijampolėje. Jie išsibarstę visame mieste ir suteikia spalvingumo, žaismingumo ir jaunatviškumo miestui (We love Lithuania, 2021).

Turistų gatvės meno Marijampolėje vertinimas

Kokybinio tyrimo – struktūruoto interviu tikslas – išsiaiškinti Marijampolės gatvės meno patrauklumą vartotojams.

Atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu buvo analizuojamas gatvės meno patrauklumas ir populiarumas Marijampolėje. Interviu metu buvo užduoti 5 klausimai (žr. 1 lentelėje), kuriais siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę apie gatvės meną Marijampolėje. Apklaustieji buvo matę arba susipažinę su gatvės menu mieste. Tyrime dalyvavo penki respondentai.

1 lentelė

Interviu klausimai

Nr.	Klausimai
1.	Kaip vertinate gatvės meną Marijampolėje ir kodėl?
2.	Visi miestai ieško išskirtinumo norint pritraukti turistus. Kaip vertintumėte jeigu Marijampolė pradėtų save reklamuoti kaip „Lietuvos gatvės meno sostinė“ ir kodėl?
3.	Kokie gatvės meno pliusai Jūsų nuomone?
4.	Kokie gatvės meno minusai Jūsų nuomone?
5.	Kurie gatvės meno kūriniai labiausiai patiko Marijampolėje ir kodėl?

Tyrimo metu nustatyta respondentų nuomonė apie gatvės meną Marijampolėje. Visų respondentų atsakymai sutapo, kad gatvės menas yra unikalus ir įdomus, turistų traukos objektas (žr. 2 lentelėje).

2 lentelė

Respondentų nuomonė apie gatvės meną Marijampolėje

Kategorija	Ištraukos iš respondentų atsakymų
Nuomonė apie gatvės meną	**Respondentas 1:** *„Gatvės meną Marijampolėje vertinu teigiamai. Jis suteikia miestui išskirtinumo ir savotiško žavesio. Marijampolės gatvės menas - įdomus ir vertas dėmesio traukos objektas turistų atžvilgiu ir pasididžiavimas vietinių gyventojų atžvilgiu.“* **Respondentas 3:** *„Vertinu teigiamai, nes gatvės menas visą miestą pagyvina ir padaro patrauklesnį turistams. <...> Marijampolės senus pastatus pagyvina piešiniai. Miestas atrodo daug gyvesnis ir gražesnis.“*

Tyrimo metu išsiaiškinta respondentų nuomonė apie Marijampolę kaip galimą gatvės meno sostinę Lietuvoje. Respondentų nuomonės neišsiskyrė ir įvertino teigiamai šią idėją (žr. 3 lentelėje).

3 lentelė

Respondentų nuomonė apie Marijampolę kaip galimą gatvės meno sostinę Lietuvoje

Kategorija	Subkategorija	Ištraukos iš respondentų atsakymų
Marijampolė gatvės meno sostinė	Vertinimas	**Respondentas 1:** *„Manau, kad tai puiki idėja <...>“.* **Respondentas 4:** *„Vertinčiau pakankamai teigiamai <..>“.*
	Priežastys	**Respondentas 2:** *„Marijampolės ar kitų miestų galėtų prisidėti ir parodytų savo talentus, gabumus didesnei auditorijai žmonių, gal kai kuriuos sudomintų savo darbais ir tai padėtų eiti tolesniais meno ateities keliais.“* **Respondentas 5:** *„Nei viename mano aplankytų Lietuvos miestų nėra tiek daug meno kūrinių ant sienų, išskyrus graffiti stiliaus ar kitų nelegalių piešinių. Tokia miesto reklama turėtų pritraukti daugiau atvykstančių žmonių į miestą.“*

Tyrimo metu išsiaiškinta teigiama gatvės meno pusė. Respondentų nuomone gatvės menas turi daug teigiamų pusių tokių kaip menininkų galimybė save išreikšti ir įsiamžinti, traukos objektas (žr. 4 lentelėje).

4 lentelė

Gatvės meno Marijampolėje teigiama pusė

Kategorija	Subkategorija	Ištraukos iš respondentų atsakymų
Teigiama gatvės meno pusė	Traukos objektas	**Respondentas 1:** *„<...>Traukos objektas <...>“* **Respondentas 4:** *„Traukia akį bei paįvairina miesto nuotaiką <...>“*
	Pastatų būklės pagerinimas	**Respondentas 2:** *„<...>pagyvina senus pastatus.“* **Respondentas 3:** *„Papuošia senus, neišvaizdžius pastatus.“* **Respondentas 5:** *„Gali uždengti prastas pastatų būkles ir atkreipti dėmesį į meno kūrinius <...>“*
	Menininkų išraiškos forma	**Respondentas 2:** *„<...> menininkai atskleidžia savo gabumus <...>“* **Respondentas 3:** *„Taip pat menininkai gali išreikšti savo kūrybą, kuri pagražina miesto išvaizdą.“*

Tyrimo metu išsiaiškinta neigiama gatvės meno pusė. Visi respondentų neturėjo minusų šiai meno formai tik išreiškė nuomonę dėl aplinkinių, kurie gali gatvės meną interpretuoti kaip vandalizmo formą (žr. 5 lentelėje).

5 lentelė

Neigiama gatvės meno pusė

Kategorija	Subkategorija	Ištraukos iš respondentų atsakymų
Neigiama gatvės meno pusė	Neturi minusų	**Respondentas 5:** *„Minusų gatvės mene neįžvelgiu.“*
	Vandalizmo interpretacija	**Respondentas 2:** *„Kai kurie žmonės to gali nesuprasti ir palaikyti vandalizmu ar pasišaipymu.“* **Respondentas 4:** *„Kai kam gali pasirodyti, kad tai vandalizmas, pastatų niokojimas.“*

Tyrimo metu nustatyta, kurie gatvės meno piešiniai Marijampolėje sulaukia respondentų simpatijos ir kodėl. Du respondentai atsakė, kad piešinys „Tekantis gyvenimas“, kiti du, kad „Kačių kiemelyje esantys meno kūriniai, likusių respondentų atsakymai išsiskyrė (žr. 6 lentelėje).

6 lentelė

Patikę gatvės meno piešiniai Marijampolėje

Kategorija	Ištraukos iš respondentų atsakymų
Gatvės meno piešiniai	**Respondentas 1:** *„Man labiausiai patiko ir didžiausią įspūdį paliko kūrinys "Tekantis gyvenimas". Manau tai itin daug darbo pareikalavęs kūrinys, kadangi jis nupieštas atvirkščiai specialiai tam, kad tikroji jo tvarka atsispindėtų vandenyje.“* **Respondentas 2:** *„Piešinys “Tekantis gyvenimas” ant senosios Marijampolės užtvankos, nes bendras vaizdas atrodo labai įdomiai ir išskirtinai, kadangi piešinys atsispindi ir vandenyje.“* **Respondentas 3:** *„Labiausiai patikęs gatvės meno kūrinys yra „iUrvo“ sienos piešinys, nes jis parodo šiuolaikinį žmonių gyvenimą, kai žmonės mato pasaulį tik per išmaniuosius įrenginius, bet nemato kas juos supa aplink.“* ***Respondentas 4:*** *„„Kačių kiemelyje“ ant pastato nupiešti paukščiai. Man tai asocijuojasi su laisve ir nepriklausomybe nuo kitų. „* ***Respondentas 5:*** *„Labiausiai patikęs yra esantis Poezijos parke ant Marijampolės marijonų gimnazijos sporto salės sienos, taip pat Kačių skvere - paukščiai ir langai.“*

Apibendrinus galima teigti, Marijampolės gatvės menas kiekvienais metais pasipildo naujais piešiniais, yra respondentų yra vertinamas teigiamai ir suteikia šiam, Suvalkijos sostine tituluojamo, miestui spalvų, dinamiškumo ir susidomėjimo iš turistų.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė parodė, kad gatvės meno istorija siekia tuos laikus, kai žmonės piešdavo uvuose ir net nesuvokė, kas yra menas. Šio meno suvokimas ir vertinimas keičiantis dešimtmečiams kito kartu su jais. Seniau laikytas vandalizmo forma, o ne menu, vis labiau tampa turistų traukos objektu, vietinių žmonių pasididžiavimu ir pripažįstamu meno pasaulį.

2. Gatvės meno patrauklumas priklauso nuo to, kad ši meno forma kito. Nuo senų grafiti piešinių, kuriuos piešė gatvės gaujos kaip savo teritorijos žymėjimą, tai tapo meno kūriniais, kuriais džiaugiasi kiekvienas atvykę ir miesto gyventojas. Miestams suteikia spalvų, išraiškingumo, skatina jaunus žmones domėtis menu, įsitraukti į jo kūrimą.

3. Marijampolė, palyginus nedidelis miestas, pritraukė daug talentingų ir gabių menininkų čia kurti, puoselėti meną ir atskleisti miesto tikrąsias spalvas. „Mallony“ meno simpoziumas pritraukė vis daugiau žmonių domėtis gatvės menu, papuošė miestą, prisideda prie miesto garsinimo, populiarinimo ir įvaizdžio kūrimo. Atliktas tyrimas parodė, kad ši meno forma turi daugiau teigiamų pusių nei neigiamų, kad tai Marijampolės išskirtinumo ir žinomumo ženklas.

LITERATŪRA

1. Zelazko A., (2020). *Fresco painting.* Paimta iš Britanica tinklapio [žiūrėta 2021-11-01]. Prieiga per internetą: https://www.britannica.com/art/fresco-painting.
2. We love Lithuania, (2021). *Marijampolė pasipuošė 5 naujais gatvės meno kūriniais.* Paimta iš We love Lithuania tinklapio [žiūrėta 2021-11-12]. Prieiga per internetą: https://welovelithuania.com/marijampole-pasipuose-5-naujais-gatves-meno-kuriniais/.
3. Bacharach, S., (2018). *Finding Your Voice in the Street Art and Epistemic Injustice.* Paimta iš Oxford Academic tinklapio [žiūrėta 2021-11-01]. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1093/monist/onx033.
4. UNIKO Media Group, (2019). *This Is Why Street Arti a an Important Part of Cities‘ Indenity.* Paimta iš Darnel Technical Service tinklapio [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://darnelltechnical.com/this-is-why-street-art-is-an-important-part-of-cities-identity/.
5. Fuller, S., (2020). *The Advantages of Graffiti Art. Paimta ij eHow tinklapio* [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://www.ehow.com/info_10020699_advantages-graffiti-art.html.
6. Maric, B., (2014). Wide walls. *The History of Street Art.* Paimta iš Widewalls tinklapio [žiūrėta 2021-10-29]. Prieiga per internetą: https://www.widewalls.ch/magazine/the-history-of-street-art.
7. The World‘s Leading Resource for Street Art Culture, (2020). *Banksy*. Paimta iš Street Art Bio tinklapio [žiūrėta 2021-11-02]. Prieiga per internetą: https://www.streetartbio.com/artists/banksy/.
8. Trip.com, (2019). *Top 10 Cities for Street Art In The World.* Paimta iš Trip tinklapio [žiūrėta 2021-11-07]. Prieiga per internetą: https://www.trip.com/blog/top-10-cities-for-street-art-in-the-world/#174964812.
9. Q – Star Technology, (2016). *Brief History of Graffiti and the Negative Effects.* Paimta iš Q – Star Technology tinklapio [žiūrėta 2021-11-03]. Prieiga per internetą: https://www.qstartech.com/brief-history-graffiti-negative-effect-qstar-technology/.
10. We love Lithuania, (2021). *Mallony: Marijampolė – Londonas – Niujorkas.* Paimta iš We love Lithuania tinklapio [žiūrėta 2021-11-10]. Prieiga per internetą: https://welovelithuania.com/malonny-marijampole-londonas-niujorkas/.

ATTRACTIVENESS OF STREET ART TO THE CONSUMER IN MARIJAMPOLE

SIMONA PAULIONYTĖ
Vytautas Magnus University
Tutor doc. dr. Regina Navickienė

SUMMARY

The submitted work talks about the history of street art, its popularity every year and its important place in the art world, about the increasing interest of tourists in it. More and more cities in Lithuania and around the world accept street art not as a form of vandalism, but as an expression of art that is modern, different, accessible to all and engaging young people to take an interest in it. Marijampole street art is exceptional and eye-catching, involving young people not only from Lithuania, but from Great Britain and New York. Every year, more and more interesting drawings appear.

ATSAKINGĄ LANKYTOJŲ ELGESĮ GAMTOJE LEMIANTYS VEIKSNIAI

ERIKA PERVAINYTĖ
Kolpingo kolegija
Darbo vadovė doc. dr. I.Varnagirytė-Kabašinskienė

ANOTACIJA

Atrodo logiška siekti, kad jaunoji karta tausotų, saugotų ir mylėtų gamtą. Šiandien visi pastebime neigiamas pasekmes gamtinei aplinkai: oro, vandens ir dirvožemio taršą, gyvosios ir negyvosios gamtos niokojimą. Vis daugiau laiko praleisdami prie kompiuterių, kitų išmaniųjų prietaisų, žmonės praranda ryšį su gamta arba tiesiog nemoka teisingai elgtis gamtoje. Labai svarbu ekologiškai šviesti ir ugdyti gamtos lankytojus, ypač jaunimą, formuoti tinkamą požiūrį gamtinę aplinką, nes net ir pavienių žmonių netinkamas elgesys gamtoje gali sukelti rimtas neigiamas pasekmes. Svarbu išsiaiškinti, kokios individualios žmonių savybės, įpročiai ar priežastys lemia vienokią ar kitokią elgseną gamtoje. Tik išsamiai išanalizavus žmonių santykį su gamta, būtų įmanoma taikyti edukacinės korekcijos priemones, ugdant atsakingą lankytoją. Šio straipsnio tikslas buvo išanalizuoti lankytojų atsakingą elgesį gamtoje lemiančius veiksnius. Analizė atskleidė, kad atsakingą elgesį gamtoje lemia kiekvieno žmogaus asmeninės savybės, žinios, suvokimas ir patirtys bei tinkamo infrastruktūra, patogus keliavimas ar lankymasis gamtoje bei prieinama informacija apie atsakingo keliavimo naudą.

Raktiniai žodžiai: gamtinė aplinka, atsakomybė, žmogaus elgesys.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nuo senų senovės žmogaus santykis su gamta yra svarbus. Anksčiau gamta žmogui buvo prieglobstis nuo priešų, šalčio, maisto šaltinis, dabar žmonės gamtoje pailsi, nusiramina ir atgauna jėgas arba aktyviai praleidžia laiką, tampa sveikesni ir darbingesni (Mackevičiūtė, 2000; Seymour, 2016; Soga, Gaston, 2020). Žmogaus santykis su gamta atsispindi tautosakoje, liaudies pasakose, dainose, poezijos ir prozos kūriniuose. Dėl didelio užimtumo ir įsitraukimo į virtualų gyvenimą šiandieninio miesto žmogaus požiūris į gamtos objektus ir reiškinius yra šiek tiek kitoks, dažnai jų nepastebi. Visgi, pastaraisiais metais susidūrus su COVID-19 pandemija ir išgyvenant įvairius judėjimo ribojimus, atsiradusi baimė būti žmonių spūstyse ar keliauti į tolimus kraštus lėmė tai, kad vietinis turizmas, artimų gamtos vietovių ir objektų lankymas tapo vėl populiarus (Keliauk Lietuvoje, 2021). Žmonės iš miestų aplinkos vyksta praleisti laisvalaikio, pasportuoti ar tiesiog pabūti gryname ore į miškus, prie upių ir ežerų, renkasi įvairius gamtinius maršrutus Lietuvos saugomose teritorijose.

Gausiai lankomos gamtinės teritorijos dažnai susiduria su žmonių, lankytojų neatsakingu elgesiu, šiukšlinimu, augalijos naikinimu ir gyvūnijos trikdymu. Dėl didelio žmonių srauto augalai nyksta dėl vaikščiojimo tam nepritaikytose vietose ar jautriose saugomose teritorijose (pavyzdžiui, pelkėse ar įvairiuose draustiniuose), kur gausu retų ir nykstančių rūšių ar buveinių. Į gamtą atvykstantys lankytojai vien savo buvimu niokoja gamtą, naikina vietovės autentiškumą, daro žalą aplinkai ar gali sukelti kitų ekologinių problemų (Svetikienė, 2002). Nors apie gamtos lankytojų neatsakingą elgesį daug kalbama, tačiau yra svarbu paanalizuoti veiksnius, kodėl žmonės taip elgesi, kokios individualios savybės tai lemia, ko turėtų imtis gamtines teritorijas prižiūrintys specialistai.

Tyrimo objektas – atsakingą lankytojų elgesį gamtoje lemiantys veiksniai.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti lankytojų atsakingą elgesį gamtoje lemiančius veiksnius.

Uždaviniai:

1. Apžvelgti lankytojų atsakingo elgesio gamtoje svarbą;
2. atskleisti veiksnius, turinčius įtakos atsakingam lankytojų elgesiui gamtoje;
3. pateikti siūlymus, kaip skatinti atsakingą lankytojų elgesį gamtoje.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros apžvalga ir analizė, apibendrinimas.

LANKYTOJŲ ATSAKINGO ELGESIO GAMTOJE SVARBA

Visais laikas vienu svarbesnių atsakingą elgesį lemiančių veiksnių buvo žmogaus moralė ir vidinė atsakomybė, kitaip sakant – moralinė atsakomybė. Atsakomybė – tam tikras žmogaus santykis su pasauliu, asmenybės veiklos ir elgesio reguliacijos bei savireguliacijos būdas (Kalenda, 1990). Iki šiol apie atsakomybę įvairiose žmonių veiklos srityse, taip pat gamtosaugoje, daugiausia kalbėjo teisininkai. Ir tai suprantama: atsakomybė - teisės kategorija, žyminti juridinio subjekto pareigą atsakyti už nusižengimą, nusikaltimą, padarytą žalą. Teisininkai skiria nemažai dėmesio atsakomybei už pažeidimus gamtos turtų racionalaus naudojimo ir apsaugos srityje. Be valstybės ir teisės organų veiklos sunku įsivaizduoti efektyvią gamtosaugą.

Kaip teigia Kalenda (1990), įstatymai patys savaime negali garantuoti racionalaus gamtos išteklių naudojimo ir apsaugos. Labai svarbus yra visuomenės narių moralinis nusistatymas tų dalykų atžvilgiu. Juk skurdus moralinis potencialas santykyje su gamta nuostolingas tiek visuomenei, tiek asmenybei, o svarbiausia apsunkina ekologinių problemų sprendimą.

Atsakingas elgesys gamtoje gali būti apibūdinamas kaip lankytojų elgesys, kuris keičia nusistovėjusią gamtinę aplinką, ekosistemų struktūrą ir dinamiką (Stern, 2000). Mokslininkai nagrinėja įvairias aplinkai atsakingo elgesio kategorijas, tokias kaip atliekų perdirbimas, energijos taupymas, ekologiškas vartojimas (pvz., ekologiškų produktų pirkimas) (Han et al., 2016). Turizmo požiūriu, atsakingas elgesys aplinkai apima natūralios aplinkos išsaugojimą ir vietinės aplinkos trikdymo mažinimą, nesilankymą arba lankymo ribojimus tam tikrose gamtinėse vietovėse. Neretai gali būti, kad turistai ar besilankantieji gamtoje gali nežinoti, kad jų elgesys keliaujant gali kenkti ekosistemoms. Todėl svarbu ugdyti turistų atsakingą elgesį aplinkai, kad būtų sumažintas neigiamas poveikis ekosistemoms ir išvengta aplinkos blogėjimo gamtinėse turizmo vietovėse, kartu suteikiant kokybišką turizmo patirtį (Han et al., 2016). Mokslininkai nustatė skirtingus būdus, kaip sumažinti neigiamą turizmo poveikį aplinkai, įskaitant planavimą ir taisykles bei griežtesnį teisės aktų vykdymą.

Kai kurie autoriai nurodo, kad turizmo srityje atsakingai besielgiantys turistai gali būti apibūdinami pagal tokius kriterijus: apsisprendimas keliauti mažiau patogiai arba patogumo keliaujant atsisakymas; pasirinkimas keliauti su atsakingu kelionių organizatoriumi; ketinimas apsaugoti vietinius išteklius ir nekeliauti labai toli; noras apsaugoti lankomų vietovių kultūros ir gamtos paveldą (Zgoli, Zaiem, 2018).

Keiptauno deklaracijoje (2002) pateikiamas atsakingo turizmo modelis nurodo, kad atsakingas turizmas teigiamai prisideda prie gamtos ir kultūros paveldo išsaugojimo bei pasaulio įvairovės palaikymo; suteikia malonesnių patirčių turistams per prasmingesnius ryšius su vietos gyventojais ir per geresnį vietovės kultūrinių, socialinių bei aplinkosauginių reikalų supratimą; suteikia priėjimą žmonėms su fizine negalia; yra kultūriškai jautrus, sužadina abipusę turistų ir šeimininkų pagarbą bei ugdo vietinių gyventojų pasididžiavimą ir pasitikėjimą.

Besikeičiančios tendencijos rodo, jog šiuolaikinis turistas ieško išskirtinių patirčių, jį vis mažiau domina standartinės istorijos ir populiarios lankomos vietovės. Tamsusis turizmas gali patenkinti unikalius turistų norus. Ši turizmo rūšis atsirado palyginus neseniai – XX amžiaus pabaigoje, bet pamažu kėlė vis didesnį susidomėjimą. Mokslininkai pastebėjo, kad nuo 2012 metų tamsiojo turizmo fenomenas pradėjo itin stipriai augti, o tai paskatino mokslininkus domėtis šia turizmo forma. Vis daugiau autorių atranda naujas tamsiojo turizmo formas, išskiria platų išteklių spektrą (Stone, 2006). Vienas iš turizmo išteklių panaudojimo būdų turizmo reikmėms – kurti turistinius maršrutus į gamtos objektus saugojamus, apjungiant objektų visumą. Sukūrus išskirtinį ir unikalų tamsiojo turizmo produktą –, būtų didinami turizmo srautai, vietovė taptų patrauklesnė turistams, o „tamsieji” ištekliai atskleistų išskirtinę ir unikalią vietovės pusę. Kuo daugiau lankytojų lankysis, tuo labiau gamta bus teršiama. Kaip ir kitomis turizmo formomis besidomintys, taip ir tamsiojo turizmo mėgėjai ne visuomet yra atsakingi gamtoje.

Keliaujantys žmonės turi skirtingus poreikius, kuriuos gali patenkinti alternatyvios turizmo formos dažnai tapdamos priešprieša masiniam turizmui ir kartu prisidedančios prie sezoniškumo mažinimo ar sprendžiančios turistų srautų paskirstymo problemas. Juodasis turizmas, kartu su kitomis alternatyvaus turizmo formomis, vaidina svarbų vaidmenį turizmo krypčių pasirinkimo gausai tenkinant specifinius keliaujančjų turistų poreikius. Šiandien pradedant kalbėti apie juodajį turizmą pirmiausiai reikėtų išsiaiškinti termino sampratą. Žmonės planuodami keliones turi įvairių priežasčių, pasirinkdami vieną ar kitą lankomą objektą ar visą kelionės maršrutą, todėl neturėtų stebinti, jeigu pasirenkamas apsilankymas koncentracijos stovyklose, gamtos ar žmogaus neatsakingos veiklos katastrofų vietose, kapinėse, lūšnynuose. Keliavimas į tokias vietas šiandien yra vadinamas „juoduoju turizmu”. Kartais įsitraukiama į juodajį turizmą nesusimastant ir neplanuojant būti jo dalimi, nes ne tik tarp mokslininkų, bet ir tarp turistų terminas nėra plačiai naudojamas, nes paprasčiausiai nėra žinomas, todėl yra tikimybė būti juoduoju turizmo dalyviu ir kenkti gamtai to, net nesuvokiant (Klapatauskaitė, Navickienė, 2014).

Užteršta gamta, upės, nudeginta žolė, iškirsti miškai, nuniokota gamta, - mokslas ir visuomenė nuolat ieško šių reiškinių kaltininkų. Dažniausiai dėl gamtos vietovių, objektų ar kraštovaizdžio naikinimo ar estetinės vertės sumažinimo būna kalti lankytojai ar atsitiktinai tam tikrose vietovėse užklydę žmonės. Net ir nereikšmingas poelgis, ne vietoje numesta šiukšlė ar nulaužta medelio šaka yra poveikis gamtiniams objektams. Gamtą teršia ir urbanizuotose teritorijose esančios įvairios pramonės, energetikos įmonės ir transportas, žemės ūkis ir pavienių žmonių neatsakinga veikla. Neatsakinga žmonių veikla ir gamtos teršėjai neišvengia baudų. Tačiau gamtos niokojimo ir teršimo vien baudos neišgelbės. Dažnai pavasariais vyksta švaros akcijos, kurių metu yra surenkama nuo 5 iki 6 tonų šiukšlių. Tai vienas iš būdų bent šiek tiek išvalyti gamtą ir didinti žmonių atsakingumą ir sąmoningą elgesį su gamta.

Istoriškai, visais laikais gamta teikdavo maistą, prieglobstį, taip pat sielos ir proto nuraminimą, grožintis įspūdingais vaizdais. Iš pradžių pirmykštis žmogus gamtos bijojo. Vėliau su ja susidraugavo ir ėmė naudotis jos teikiamomis materialiomis ir dvasinėmis gėrybėmis. Žmonės išmoko medžioti gyvūnus, neatsiejamą gamtos dalį, ir auginti maistąŠiuolaikinis žmogus iš gamtos siekia gauti daugiau naudos. Pastaraisiais metais stebimi įvairūs kataklizmai, besikeičiantis klimatas, kaip atsakas į žmonių neatsakingą elgesį. Gamta pati bando su tuo kovoti. Didėjant gimstamumui ir migracijos lygiui atsirado nauja problema, dėl gyvenamųjų plotų. Tuo tikslu žmonės kerta ir degina miškus, nusausina ežerus ir kitus vandens telkinius. Kartu su miškais ir ežerais žūsta tūkstančiai įvairiausių gyvūnų. Kas metai į raudonąją knygą tenka įtraukti vis daugiau augalų ir gyvūnų rūšių, kurie atsidūrė prie išnykimo slenksčio.

Tačiau ne visos žmonių veiklos gali būti reguliuojamos įstatymais. Patys savaime jie negali garantuoti racionalaus gamtos išteklių naudojimo ir apsaugos. Labai svarbus yra visuomenės narių moralinis nusistatymas tų dalykų atžvilgiu. Juk skurdus moralinis potencialas santykyje su gamta nuostolingas tiek visuomenei, tiek asmenybei, o svarbiausia apsunkina ekologinių problemų sprendimą. Atsakomybė už gamtos išsaugojimą šiandien tapo visų žmonių, viena svarbiausių mokymo, švietimo, bei auklėjimo uždaviniu. Tai įpareigoja mus ekologiškai mąstyti, akyliau žiūrėti aplinką, į savo veiklą ir pačius save. žmonių veikla, pirmiausia ūkinė, visais laikais vienaip ar kitaip veikė aplinką, ir jau seniai pastebėta, kad to poveikio padariniai gali būti visiškai kitokie, negu buvo žmonių manoma ir nustatyta. Tačiau šiuolaikinės visuomenė požiūris visai kitoks į gamtą, atrodo, ignoruoja šią tiesą ir iš kurių nematyti, jog ankstesnės kartos būtų aštriai jautusios moralinę pareigą gamtai. Kuo galima tai paaiškinti? Iš dalies, matyt, tuo, kad anksčiau nebuvo tokios galingos technikos, žymiai mažesni buvo ir veiklos mastai negu dabar, o svarbiausia, matyt, tuo, kad žmogaus veiklos negatyvūs padariniai aplinkai išryškėdavo ne iš karto, jų būdavo neįmanoma numatyti. Pati atsakomybė yra tas ryšys, to ryšio procesas, t. y. teorinė ir praktinė žmogaus veikla, realizuojanti būtinybę. Žmogus suvokia planuojamų veiksmų ir jų padarinių priežastinį ryšį ir veikia taip, kad

būtų pasiektas norimas rezultatas. Kitaip sakant, atsakomybė sąlygoja veiklos pasirinkimo pobūdį bei kryptį.

Gamtos išsaugojimas, tiesiogiai priklauso nuo visuomenės išprusimo. 1992 m. Rio de Žaneire vykusios Jungtinių Tautų konferencijos, skirtos Žemės problemoms, dalyviai svarstė, kaip pakeisti žmonijos gyvenimo būdą 21-ajame amžiuje, kad išsaugotume Žemę ateities kartoms. Buvo priimtas svarbus dokumentas „Darbotvarkė 21-ajam amžiui“. Tai yra subalansuotos plėtros tarptautinė strategija. Ši plėtra suprantama kaip perėjimas prie mažiau teršiančios ekonomikos, švaresnių technologijų ir visuotinio ekologinio ugdymo, kuris vyksta visą žmogaus gyvenimą (Gamtos išsaugojimas, 2019).

Atsakingas lankytojas gali būti apibrėžiamas ir kaip sąžiningas, žaliasis, tvarus, racionalus, etiškas elgiasys. Sąžiningas lankytojas siejamas su vartojimo poveikiu; žaliasis vartojimas – su siekiu apsaugoti gamtą; tvarus vartojimas – su išteklių išsaugojimu; racionalus vartojimas – su minimaliu suvartojimo kiekiu; atsakingas vartojimas – su žalos vengimu ir apima visas minėtas kategorijas (Fontenelle, 2010). Nors atsakingas vartojimas remiasi visuomenėje nusistovėjusiomis vertybėmis, jis negali būti tapatinamas su etišku vartojimu. Lankytojo sąmoningas elgesys, nors gali būti motyvuotas grynai nesavanaudiškais norais, tačiau nauda visuomenei. Taigi lankytojo sąmoningas elgesys vienu metu gali būti motyvuojamas tiek asmeninių, tiek ir socialinių interesų. Etiškas elgesys labiau susijęs su sąžiningu vartotojo elgesiu. Vis dėlto, nors lankytojas atsakingas ir etiškas vartojimas nėra visiškai tapatūs, jie iš dalies sutampa (Francois-Lecompte, Roberts, 2006).

Lankytojų elgsenos tyrimai atskleidžia, kad save kaip aplinkai draugišką vartotoją identifikuoja apie 67 % apklaustųjų, šiek tiek mažesnė dalis - kaip atsakingą ar etišką (45 %) (Roux, Nantel, 2012). Lankytojai labiausiai rūpinasi aplinkosauga, nes yra aišku, kaip galima prisidėti prie neigiamo poveikio aplinkai mažinimo. Vėliau lankytojai prisiima atsakomybę, kuri apima platesnį veiksnių spektrą: žmogaus, gyvūnų teises, etiką, kuri yra abstrakčiausia, nes apima vartotojų veiksmų moralę. Taigi, nors socialinė, etinė ir aplinkosauginė atsakomybė glaudžiai tarpusavyje susijusios kategorijos, jos atsakingą atskleidžia skirtingais aspektais (1 pav.).

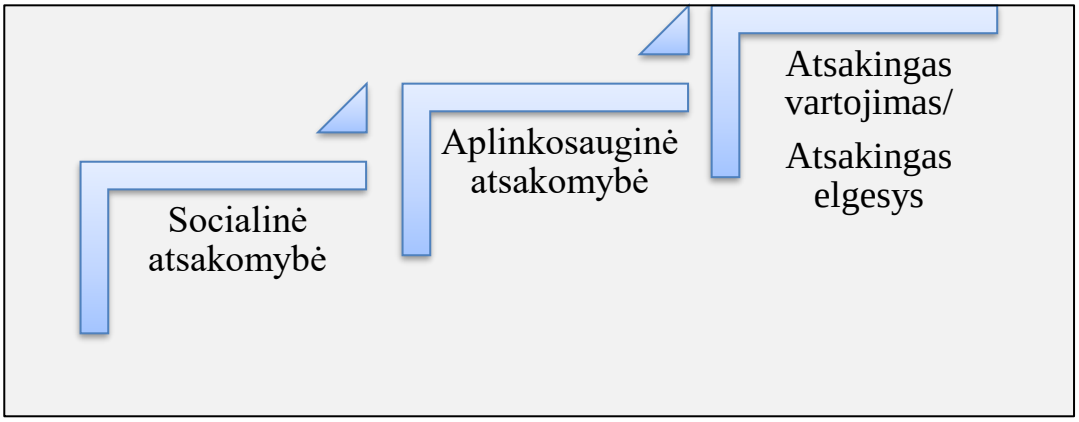

1 pav. **Atsakingo lankytojo aspektai**
(sudaryta pagal Fontenelle, 2010)

Apibūdinant atsakingą lankytoją vartojamos skirtingos sąvokos, tačiau jų pagrindas yra tas pats: racionalus ir veiksmingas išteklių naudojimas, atsižvelgiant į poveikį visuomenei bei aplinkai.

ATSAKINGĄ ELGESĮ GAMTOJE LEMIANTYS VEIKSNIAI

Didėjantis žemės gyventojų skaičius neabejotinai veikia biologinę įvairovę ir žmonijos ekologinį pėdsaką. Kiekvieno asmens vartojamoms prekėms ir paslaugoms pagaminti sunaudoti ištekliai bei sukurtos atliekos lemia ekologinio pėdsako dydį, o pasaulyje stiprėja perteklinio vartojimo tendencija (Living planet report, 2012). Tiek intensyvus žemės išteklių vartojimas, tiek

naudojimasis gamtiniais ištekliais turizmo sektoiuje, kartu su augančia žmonių populiacija sukelia neigiamas pasekmes: klimato kaitą, maisto, vandens ir energijos trūkumus, konfliktus dėl išteklių ir t. t. Šalies ar regiono ekologinis pėdsakas priklauso nuo suvartojamų prekių ir paslaugų kiekio bei joms sunaudojamų išteklių ir generuojamų atliekų. Neigiamų vartojimo pasekmių negalima sumažinti be vartotojų požiūrio ir elgesio pokyčių. Socialiai atsakingas vartojimas prasideda nuo problemos suvokimo ir priklauso nuo įvairių veiksnių.

Planuojamo elgesio teorija teigia, kad individų įsitikinimai grindžiami požiūriu ir elgesio ketinimais. Vartotojų, taip pat gamtos lankytojų, įsitikinimus lemia informacijos šaltiniai ir socialiniai veiksniai, tokie kaip bendraamžių, šeimos ir religijos įtaka (Bray et al., 2011). Viešasis sektorius, kultūros, sveikatos, švietimo institucijos, siekdamos vartotojams suteikti kokybiškas paslaugas ima taikyti rinkos ekonomikos taisykles ir įgyvendina į vartotojus orientuoto valdymo principus. Į vartotojų kategoriją įtraukiami net teatro lankytojai, pacientai ir universitetų studentai. Kinta vartojimo produktų simbolinė vertė, prekės vartotojiškoje visuomenėje atlieka ne tik tiesioginę poreikių tenkinimo, bet ir komunikacijos funkciją. Tam tikrų produktų turėjimas ar paslaugų vartojimas reiškia narystę tam tikrose. Ekologinis pėdsakas nusako, kiek žemės ar vandens individai sunaudoja vartojimui ar vartojimo prekėms pagaminti, kiek žemės ploto reikia, kad būtų atnaujinti žmonių sunaudoti ištekliai ir neutralizuotos sukurtos atliekos.

Ankstesni tyrimai rodo, kad vartotojų apsisprendimą įsigyti prekę ar paslaugą ne visada lemia socialinis kriterijus, o kaina, kokybė ir teikiama nauda išlieka svarbiausi kriterijai priimant sprendimą (Valor, 2005). Tai rodo, kad sprendimas priimamas dėl asmeninių, o ne dėl socialinių priežasčių. Taigi, lankytojų supratimas, kad elgesys reikšmingas siekiant išspręsti tam tikrą socialinę ar aplinkosauginę problemą, yra svarbus pradinis žingsnis skatinant visuomenės socialiai atsakingą vartojimą ir elgseną. Sprendimui padaryti kažką gero ar kitiems įtaką daro ir bendrovės patrauklumas, kuris priklauso nuo jos gebėjimo patenkinti bent vieną iš trijų pagrindinių vartotojų individualumo poreikių (2 pav.).

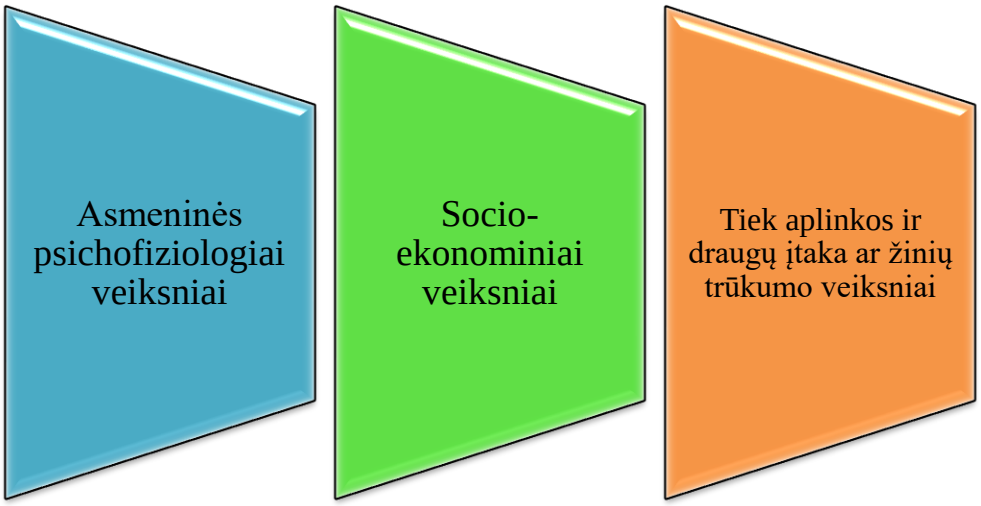

2 pav. **Lankytojo atsakingą vartojimą lemiantys veiksniai**
(sudaryta pagal Dagher, Itani, 2014)

Suinteresuotosios grupės vertina lankytojų siekį įtvirtinti atsakingumą ir įkūnyti savybes, kuriomis jos tiki. Nustatyta, kad vartotojų sprendimams svarbios yra ir kitos bendruomenės (Papaoikonomou et al., 2011). Atsakingą vartojimą lemia informacija, gaunama iš įvairių šaltinių, reklama, paplitusi mada, žodis iš lūpų į lūpas ir žiniasklaida.

Apibendrintai galima teigti, kad neatsakingą elgesį gamtoje gali lemti tiek asmeninės psichofiziologinės savybės, socio-ekonominiai veiksniai, tiek aplinkos ir draugų įtaka ar žinių trūkumas bei problemos sudėtingumo nesuvokimas (Dagher, Itani, 2014).

SIŪLYMAI, KAIP SKATINTI ATSAKINGĄ LANKYTOJŲ ELGESĮ GAMTOJE

Didžioji dalis tyrimų analizuoja gamtai ar visuomenei padarytą žalą, o ne priežastis, kodėl tokia žala buvo padaryta ir retai ieško sprendimų, kaip būtų galima spręsti iškilusią problemą. Vartotojai, tame tarpe gamtinių vietovių lankytojai, gaunantys informacijos per formalųjį ar neformalųjį (seminarai, edukacijos, mokymai, projektai) švietimą, mokslo ir populiariuosius leidinius, skatinami atsakingai vartoti bei keliauti. Visuomenės ir atskirų jos grupių švietimas yra svarbus, norint pakeisti prekių ir paslaugų vartojimo įpročius ir skatinti vartotojų sąmoningumą bei atsakingumą (Kozar, 2013). Mokinių, jaunimo ir visuomenės ugdymas atskleidžia įvairiapusius ir gamtinės aplinkos ryšius, padeda įsisąmoninti, kad nuolatiniai žmonių sprendimai turi įtakos ne tik jiems patiems, bet ir kitiems žmonėms bei aplinkai. Žmonėms padedama suprasti, kad su mokslu ir technologija susiję sprendimai turi būti grindžiami išmintinga įžvalga ir doriniais principais. To siekiama ekologinio ugdymo būdais: supažindinti mokinius su gyvaja gamta, diegti suvokimą, kad gyvoji gamta yra vientisas organizmas, kad ji pilna didingumo ir harmonijos, diegti įsisąmonijimą, kad gyvi organizmai irgi kenčia, skatinti ugdytinį užsiimti globėjiška veikla, formuoti supratimą, kad mes visi esame priklausomi nuo gamtos, kad saugodami gamtos turtą, saugome save, neprievartiniu būdu įtraukti ugdytinius į aplinkos tvarkymo, saugojimo, tyrimo darbus, suteikti galimybę pastebėti gamtos grožį ir mėgautis juo, įtraukti ugdytinius į vertybinio pobūdžio diskusijas, kurių metu būtų skatinama peržiūrėti savo nuostatas (Mincevičiūtė, 2005).

Socialiai atsakingas elgesys gali sukelti nepatogumų kai kuriems žmonės. Tikrai ne visi yra pasirengę aukoti savo patogumą ar keisti gyvenimo būdą ar elgesį dėl kitų gerovės, gamtinių sistemų ar biologinės įvairovės išsaugojimo. Kalbant apie neetišką vartotojų elgesį, skiriamos trys pagrindinės priežastys, pateisinanačios tokį elgesį. Tai ekonominis racionalumas, kuomet vartotojai mano, kad atsakingas vartojimas yra brangus, o kaina ir kokybė yra svarbiau nei socialinis atsakingumas; kai kurie vartotojai mano, kad neetišką elgesys nėra smerkiamas ir manoma, kad susirūpinimas socialiniais ir aplinkosauginiais klausimais stabdo ekonomikos plėtrą (Ivanovaitė, Jesevičiūtė-Ufartienė, 2019). Vartotojai taip pat mano, kad ten, kur nėra įstatymų, reglamentuojančių socialiai neatsakingus veiksmus, jų elgesys yra teisėtas ir jie negali būti dėl to kaltinami. Tai iš dalies gali būti pritaikoma ir vertinant atsakingą lankytojų gamtoje elgesį.

Remiantis literatūra (Rekreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas, 1985), galima išskirti tokius atsakingą lankytojų elgesį gamtoje skatinančius aspektus:

- rekreacinę infrastruktūrą, kiek įmanoma, pritaikyti prie lankytojų interesų, poreikių ir patogumo (pvz., suformuoti poilsio ir atokvėpio aikšteles), tuo pačiu metu reguliuoti rekreacinių išteklių naudojimą, stengiantis išsaugoti vertingiausius gamtinius rekreacinius išteklius.
- organizuoti ir plėtoti pažintinį gamtinį turizmą, sudaryti sąlygas lankyti vertingus gamtos ir kultūros paveldo objektus, vietoves bei kompleksus;
- pritaikyti naujus objektus lankymui, sukurti ir vystyti pažintinio turizmo ir mokomojo lankymo sistemą, projektuojant ir įrengiant pažintinio turizmo trasas bei mokomuosius takus;
- organizuoti ir vykdyti rekreacinio poveikio gamtinei aplinkai monitoringą, kad būtų stebima ir fiksuojama žala gamtinėms sistemoms;
- sukurti ir palaikyti palankią intensyviam poilsiavimui aplinką;
- įrengti, tvarkyti pažintiniam turizmui ir lankymui skirtas vietas: įrengti stovyklavietes, poilsiavietes, pliažus, suformuoti poilsio ir atokvėpio aikšteles, sutvarkyti krantus ir pakrantes, pažymėti pliažus, privažiavimus ir automobilių stovėjimo aikšteles informaciniais ženklais; įrengti apžvalgos aikšteles (regyklas); pėsčiųjų, dviračių trasas/takus; rekreaciniams poreikiams galima pritaikyti esamas sodybas;

- sukurti aiškias lankymosi tam tikrose gamtinėse teritorijose taisykles, atsižvelgiant į tos vietovės gamtinės aplinkos išskirtinumą, saugotinas buveines ar rūšis, kitus saugotinus geologinius ar kraštovaizdžio objektus;
- kiek įmanoma, aiškiau pateikti informaciją stenduose
- šviesti, edukuoti ir informuoti visuomenę ar atskiras jos grupes apie atsakingo elgesio gamtoje reikalingumą ir svarbą; skatinti daugiau stebėti gamtą, o ne liesti tam tikrus objektus; informuoti dėl šiukšlinimo žalos;
- numatyti baudų, sankcijų ir žalos atlyginimo sistemą, fiksavus vandalizmo ar gamtos niokojimo atvejus;
- skatinti savanoriavimą, gamtinių teritorijų tvarkymą, aplinkos švarinimo žygius, stovyklas ir pan., skantinant atsakingą elgesį gamtoje.

Taigi, atsakingas elgesys yra kompleksinis procesas, kuris priklauso tiek nuo kiekvieno žmogaus asmeninių savybių, turimų žinių, suvokimo ir patirčių, tiek nuo tinkamo infrastruktūros pritaikymo, patogumo keliaujant ir viešai pateikiamos informacijos.

IŠVADOS

1. Analizuojant atsakingą lankytoją vartojamos skirtingos sąvokos, tačiau jų pagrindas yra tas pats: racionalus ir veiksmingas išteklių naudojimas, atsižvelgiant į poveikį visuomenei bei aplinkai.
2. Neatsakingą elgesį gamtoje gali lemti tiek asmeninės psichofiziologinės savybės, socio-ekonominiai veiksniai, tiek aplinkos ir draugų įtaka ar žinių trūkumas bei problemos sudėtingumo nesuvokimas. Lankytojų supratimas, kad kiekvienas jo veiksmas ar elgesys reikšmingas siekiant išspręsti tam tikrą socialinę ar aplinkosauginę problemą, taip pat tai yra svarbus pradinis žingsnis skatinant visuomenės socialiai atsakingą vartojimą.
3. Atsakingas elgesys yra kompleksinis procesas, kuris priklauso tiek nuo kiekvieno žmogaus asmeninių savybių, turimų žinių, suvokimo ir patirčių, tiek nuo tinkamo infrastruktūros pritaikymo, patogumo keliaujant ir viešai pateikiamos informacijos. Atsakingą vartojimą, kaip ir atsakingą elgesį gamtoje,ribojančios priežastys yra informacijos nepakankamumas ir skeptiškas lankytojų požiūris į gamtą.Atsakingą lankytoją ypač riboja žemas supratimas, kad gamta, tai mūsų namai ir ji gali išnykti, trūksta savo elgesio veiksmingumo suvokimo. Efektyvus būdas informuoti lankytoją apie atsakingumą yra šviesti, edukuoti ir diegti svarbiausias moralines vertybes.

LITERATŪRA

1. Atsakingas elgesys. (2019). Paimta iš darni socialinė raida tinklapio [žiūrėta 2021-10-10]. Prieiga per internetą: https://storymaps.arcgis.com/stories/6b2388f4a84d4811a749a1739886ac33.
2. Bray, J., Johns, N., Kilburn, D. (2011). An exploratory study into the factors impeding ethical consumption. *Journal of business ethics* 98(4), 597−608.
3. Dagher, G. K., Itani, O. (2014). Factors influencing green purchasing behaviour: Empirical evidence from the Lebanese consumers. *Journal of Consumer Behaviour* 13: 188–195.
4. Fontenelle, I. A. (2010). Global responsibility through consumption? Resistance and assimilation in the anti-brand movement. *Critical perspectives on international business* 6(4), 256−272.
5. Francois-Lecompte, A., Roberts, J. A. (2006). Developing a measure of socially responsible consumption in France. *Marketing management Journal* 16(2), 50−66.
6. Gamtos išsaugojimas. (2019). Paimta iš: internetinė biblioteka Gamtos knyga [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: https://gamtosknyga.lt/nuotraukos/page/10/.
7. Gamtos svarba. (2019). Paimta iš: ES gamtos strategijos [žiūrėta 2021-10-10]. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/biodiversity_lt.pdf.
8. Han, J.H., Lee, M.J., Hwang Y. (2016). Tourists' Environmentally Responsible Behavior in Response to Climate Change and Tourist Experiences in Nature-Based Tourism. *Sustainability* 8, 644.
9. Ivanovaitė, D., Jesevičiūtė-Ufartienė, L. (2019). Organizacijos vaidmuo formuojant vartotojų socialinę atsakomybę. 22-osios Lietuvos jaunųjų mokslininkų konferencijos „Mokslas – Lietuvos ateitis“ leidinys, 1-9 p.

10. Kalenda, Č. (1990). Moralinė atsakomybė už gamtos išsaugojimą. *Problemos* 43, 5-12.
11. Keiptauno deklaracija. (2002). Paimta iš: kultūros ir turizmo projektų tinklapio [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: http://www.kultur.lt/dl.php?file=Keiptauno+deklaracija.pdf.
12. Keliauk Lietuvoje. (2021). Vietinio turizmo tyrimo paslaugos. Kiekybinio tyrimo ataskaita. 64 p. [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: https://www.lithuania.travel/dokumentai/Vietinio%20turizmo%20tyrimas_%20ataskaita_2021.pdf.
13. Klapatauskaitė, S., Navickienė, R. (2014). Tamsiojo turizmo pasirinkimo motyvaciniai veiksniai. *Mokslas ir praktika: aktualijos ir perspektyvos*, 89-96.
14. Kozar, J. M., Connell, K. Y. H. (2013). Socially and environmentally responsible apparel consumption: knowledge, attitudes and behaviors. *Social responsibility journal* 2, 315-324.
15. Lietuvos Respublikos Valstybinės aplinkos apsaugos strategijos apžvalga. (1995). Vilnius.
16. Living planet report 2012: biodiversity, biocapacity and better choices. (2012). Paimta iš: Pasaulio laukinės gamtos fondo tinklapio [žiūrėta 2021-11-09]. Prieiga per internetą: https://www.worldwildlife.org/publications/living-planet-report-2012-biodiversity-biocapacity-and-better-choices.
17. Mincevičiūtė, N. (2005). Gamtosauginės paskirties renginiai kaip ekologinio dorinio ugdymo forma. Magistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas, Vilnius, 61 p.
18. Papaoikonomou, E., Ryan, G., Ginieis, M. (2011). Towards a Holistic Approach of the Attitude Behaviour Gap in Ethical Consumer Behaviours: Empirical Evidence from Spain. International Advances in Economic Research 17 (1), 77-88.
19. Rekreacinių išteklių naudojimas ir vertinimas. (1985). V. Mališauskas (Red.). Vilnius: Lietuvos TRS Mokslų Akademijos Ekonomikos institutas. 196 p.
20. Roux, C., Nantel, J. (2012). Conscious consumption and its components: An exploratory study. *Advances in consumer research* 36, 903−904.
21. Seymour, V. (2016). The Human-Nature Relationship and Its Impact on Health: A Critical Review. *Frontiers in public health*, 4, 260.
22. Soga, M., Gaston, K.J. (2020). The ecology of human–nature interactions. *Proc. R. Soc. B* 287: 20191882.
23. Stern, P.C. (2000). New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *J. Soc.*, 56, 407–424.
24. Stone, P. (2006). A dark tourism spectrum: towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: an interdisciplinary international journal* 54, 145-160.
25. Svetikienė, I. (2002). Turizmo marketingas. Vilnius: UAB Ciklonas. 308 p.
26. Valor, C. (2005). Corporate social responsibility and corporate citizenship: towards corporate accountability. *Business and society review* 110(2), 191–212.
27. Zgoli, S., Zaiem, I. (2018). The responsible behavior of tourist: The role ofpersonnel factors and public power and effect on thechoice of destination. *Arab Economic and Business Journal* 13(2), p. 168-178.

FACTORS DETERMINING THE RESPONSIBLE BEHAVIOUR OF VISITORS IN NATURE

ERIKA PERVAINYTĖ
Kolping University of Applied Sciences
Consultant: Associate professor dr. Iveta Varnagirytė – Kabašinskienė

SUMMARY

It seems logical to strive for the younger generation to conserve, protect and love nature. Recently, negative consequences for the natural environment are evident, as air, water and soil pollution, the destruction of living and non-living nature. As more time is spent at computers and other smart devices, people lose touch with nature or simply do not know how to behave in nature. It is very important to educate nature visitors, especially young people, to form the right attitude towards the natural environment, because even the inappropriate behavior of individuals in nature can have serious negative consequences. It is

important to find out what individual characteristics, habits or causes of people their behavior in nature. Only a detailed analysis of people's relationship with nature would help to apply educational correction measures to educate the visitors. The aim of this paper was to analyze the factors that determine the responsible behavior of visitors in nature. The analysis revealed that responsible behavior in nature is determined by each person's personal characteristics, knowledge, perceptions, and experiences, as well as appropriate infrastructure, comfortable travel or visiting nature, and available information on the benefits of responsible travel.

ETINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMAS DARBO VIETOJE

VILMA SEJONAITĖ
Kolpingo kolegija
Vadovė doc. dr. Rūta Meištė

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamos etinės problemos ir jų sprendimas darbo vietoje. Etikos, tame tarpe ir profesinės, klausimai Lietuvoje nagrinėti nedaug, o etinių dilemų tema Lietuvoje vis dar nauja ir mažai tyrinėta. Profesinės etikos problemos sprendžiamos nepakankamai efektyviai, nepakanka informacijos apie etikos problemų sprendimo tobulinimo galimybes. Kartais darbuotojams tiesiog trūksta žinių apie etikos taisykles organizacijoje. Šio straipsnio tikslas - ištirti etinių problemų raišką ir jų sprendimo būdus darbovietėje. Straipsnyje pateikimas etinės problemos sampratos apibrėžimas bei klasifikacija, empirinėje dalyje etinės problemos buvo nagrinėjamos pagal tris etikos perspektyvas: utilitarizmo, teisingumo ir deontologijos.

Raktiniai žodžiai: etinės problemos, profesinė etika.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Šiandien, užsiimant bet kokia profesine veikla, iš darbuotojo reikalaujama ne tik profesionalumo, bet ir išmanyti etines kompetencijas. Ir nors etika dažniausiai suvokiama kaip savaime suprantamas dalykas, pasireiškiantis per atskiro individo sąmonę, galima teigti, kad etikos žinios šiandien- žmogaus bendrojo išsilavinimo reikalas. Šiuo metu etikos, profesinės etikos svarba dažniausiai analizuojama tik teoriniame lygmenyje.

Tyrimo problema: profesinės etikos problemos sprendžiamos nepakankamai efektyviai, nepakanka informacijos apie etikos problemų sprendimo tobulinimo galimybes. Kartais, darbuotojui, tiesiog, gali trūkti žinių apie etikos taisykles, iki šiol daugelyje organizacijų Lietuvoje dar egzistuoja daugybė nesprendžiamų etikos problemų, dar labai dažnas naudojimasis savo tarnybine padėtimi, darbuotojų orumo pažeidimas arba net darbuotojo įbauginimas nesikreipti pagalbos pastebėjus vienokią ar kitokią vyraujančią etinę problemą savo profesinėje aplinkoje.

Tikslas- ištirti etinių problemų raišką ir jų sprendimo būdus darbovietėje.

Uždaviniai:

1) Išnagrinėti profesinės etikos sampratą teoriniu aspektu;
2) Išskirti bei apžvelgti dažniausiai pasitaikančias etikos problemas darbo vietoje;
3) Išanalizuoti etiškus sprendimus bei pateikti etiškų sprendimų modelių pavyzdžius;
4) Identifikuoti ir išanalizuoti etinę problemą ir jos sprendimo būdus Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre.

Darbo rengimo metodai: mokslinės literatūros analizė, etinės problemos analizė.
Straipsnis parengas mokslinės literatūros analizės bei metodais.

ETIKOS SAMPRATOS ANALIZĖ

Pats terminas *etika* yra kilęs iš graikiško žodžio ethos ir reiškia įprotį, charakterį, elgesį. Tarptautinių žodžių žodyne etika apibrėžiama kaip mokslas, kuris tiria moralę kaip žmonių elgesio normų visumą (Dabartinis lietuvių kalbos žodynas, 2021). Etikos teoretikas E. McCollough (1991) teigia, kad etika yra „moralės refleksija, siekiant analizuoti, kritikuoti, interpretuoti, pateisinti visuomenės vaidmenis, taisykles, santykius” (McCollough, 1991). Etikos sampratos schema pavaizduota 1 paveiksle.

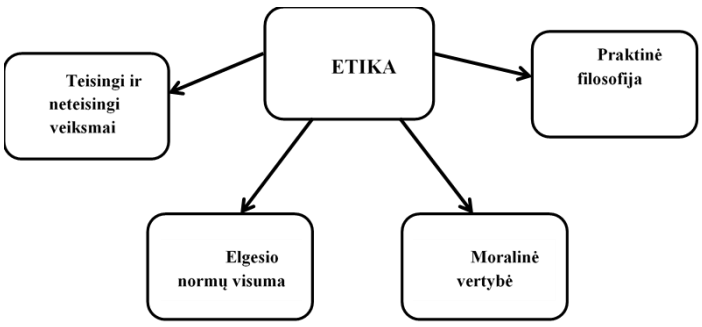

1 pav. **Etikos sampratos schema**
(Šaltinis: McCollough, Thomas E., 1991, p. 10)

Remiantis skirtingomis etikos sampratomis pateiktomis literatūroje, atsižvelgiant į etikos ir moralės santykį, galima teigti, kad etika- tai mokslas tiriantis moralę. Kitaip tariant, etika- neatsiejama nuo moralės, o moralė - „tai taisyklių (nusakančių kas yra gera ir kas yra bloga) visuma, egzistuojanti tam tikroje kultūroje ir perduodama iš kartos į kartą” (Pruskus, 2002).

Taigi, galima teigti, kad vieningas etikos apibrėžimas teorinėje literatūroje nėra priimtas kaip ir neegzistuoja vieninga etikos samprata. Skirtingas sampratas įtakoja skirtingi įsitikinimai, vertybiniai požiūriai, nusistovėjusios kultūrinės nuostatos, ši sritis gali būti skirtingai interpretuojama atsižvelgiant į daugelį faktorių: kontekstą, aplinkybes, faktus, kuriems ji taikoma, žmonių asmeninius, visuomeninius ar profesinius santykius.

Profesinės etikos apibrėžtis

Profesinė etika yra etikos sritis, apibrėžianti ir analizuojanti žmonių profesinius santykius, nustatanti taisykles, reikalavimus, kurių turi laikytis vienos ar kitos profesijos atstovas bei padedanti spręsti etines dilemas, ginčus, iškylančius profesinėje veikloje. Pruskus (2011) teigia, kad „Be to, į ką orientuojasi visi žmonės, kiekvienas, atlikdamas savo darbą prisiima ir papildomos etinės atsakomybės naštą” (Pruskus, 2011). Taigi, visų pirma, darbuotojas vadovaujasi asmeniniais etikos principais, kurie buvo jam įdiegti ir perduoti nuo vaikystės, tačiau skirtingos profesijos turi specifinius etikos reikalavimus. Anot Glinskienės ir Petuškienės (2008) profesinėms normoms ir vertybėms tapus darbuotojų kasdienės veiklos dalimi, galima tikėtis darbo kokybės ir efektyvumo padidėjimo, teigiamų pokyčių įvairiuose organizacijos procesuose.

Profesinė moralė apibrėžiama profesinės etikos principais, kurie literatūriniuose šaltiniuose nėra pateikiami vienodai. Pruskus (2001) pateikia tokius profesinės etikos principus: objektyvumas, nešališkumas, tiesumas, visiškas demaskavimas, konfidencialumas, pastangų rodymas (rūpinimosi įsipareigojimas), tikslus profesinių įsipareigojimų vykdymas, potencialių ar aiškių konfliktų vengimas. (Pruskus, 2011) S. Banks (2004) manymu etikos principai, apibūdinantys konkrečios profesijos specialisto moralinį santykį su pačia profesija ir jos specifika pasireiškia kaip profesinė sąžinė, garbė, pareiga, atsakomybė. Tačiau, nors profesinės etikos koncepcija įvairių autorių pateikiama skirtingai, šie principai, yra bendros taisyklės padedančios priimti sprendimus, suteikiančios kitiems asmenims pasitikėjimą, kad tam tikras asmuo laikysis principais įtvirtintų etikos standartų. Pasitikėjimo idėja yra visų dirbančių žmonių etinių įsipareigojimų pagrindas.

Apibendrinant, galima teigti, jog profesinė etika - tai siauresnė etikos disciplinos rūšis, tirianti profesinę moralę, pritaikomą tam tikrai profesinės veiklos rūšiai. Darbuotojai, vadovaudamiesi profesinės etikos standartais gali tikėtis tinkamai atlikti savo pareigas. Profesinė etika padeda atskleisti ir pagrįsti darbuotojų veiksmus, pripažinti juos teisingais arba ne, pateikti argumentus, sprendžiant profesinius konfliktus, dilemas, ginčus, iškylančius profesinėje veikloje.

Etinių problemų klasfikacija

Profesinėje veikloje susiduriama su įvairiomis etikos problemomis, pasireiškiančiomis netinkamai padarytu sprendimu, ar atliktais veiksmais. Tokios problemos iškyla tada, kai žmogus privalo nuspręsti kaip pasielgti tam tikroje situacijoje ir pasirinkti, koks poelgis būtų teisingas, ir

koks ne. Palidauskaitė (2011) etikos problemą apibrėžia, kaip netinkamai padarytą sprendimą, ar atliktą veiksmą, pažeidžiant nusistovėjusias moralės ar teisės normas, profesinės etikos reikalavimus ar organizacijos taisykles. Minėta autorė etikos problemas klasifikuoja į penkias grupes: apgavystė, korupcija, piktnaudžiavimas, interesų konfliktas, seksualinis priekabiavimas.

Apgavystė - Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (2021) apgavystę apibrėžia kaip veiksmus ar žodžius, kuriais sąmoningai, siekiant savanaudiškų tikslų, bandoma nuslėpti, iškreipti ar tik iš dalies atskleisti tiesą, suklaidinti. Anot Palidauskaitės (2001) tai yra problema, pasireiškianti įvairiomis formomis: melu, šmeižtu, informacijos slėpimu ar iškreipimu, fiktyvių įrodymų sukūrimu.

Piktnaudžiavimas - tai nustatytų profesinių reikalavimų pažeidimas, einant savo tiesiogines profesines pareigas. Piktnaudžiaujama gali būti įvairiai aspektais: tarnybine padėtimi, organizacijos turtu ir lėšomis, organizacijos darbuotojais, turimu pasitikėjimu (Palidauskaitė, 2011).

Ši problema atsiranda dėl savanaudiškų paskatų, kai siekiama asmeninės ar artimo žmogaus gerovės, naudojantis savo užimamomis pareigomis, privilegijomis, informacija, materialiniais ištekliais. Žinoma, tokios problemos egzistavimą lemia ir sąmoningumo trūkumas, netinkami pavyzdžiai, ar griežtos kontrolės darbe nebuvimas

Interesų konfliktas - tai situacija, kai susiduria privatūs darbuotojo, ar jo artimųjų interesai su visuomenės interesais. Jų gali pasitaikyti privačiame sektoriuje, nevyriausybinėse ar tarptautinėse organizacijose, universitetuose, įvairių profesijų atstovų veikloje. Palidauskaitės (2010) teigimu teisininkai ir tyrinėtojai išskiria tris interesų konflikto formas: esamą/dabartinę, potencialų ir numanomą/tariamą interesų konfliktą.

Interesų konfliktą draudžiantis įstatymas (priimtas 2000 m.) numato, kad valstybės tarnyboje dirbantys asmenys, privalo vadovautis šiomis prievolėmis: „1) nešališkai, sąžiningai ir tinkamai atlikti tarnybines pareigas; 2) vengti interesų konflikto; 3) nesinaudoti pareigomis siekdami asmeninės naudos; 4) priimdami sprendimus vadovautis įstatymais ir visų asmenų lygybės principu; 5) nesinaudoti ir neleisti naudotis tarnybine ar kita su savo veikla susijusia informacija kitokia tvarka ir mastu nei nustato įstatymai; 6) tiesiogiai ar netiesiogiai nesinaudoti ir neleisti naudotis jokia valstybės nuosavybe, taip pat ir valstybei nuomojama nuosavybe, kitokiai nei tarnybinei veiklai” (Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo pakeitimo įstatymas, 2000).

Korupcija - (lot. corruptio - gadinimas; papirkimas) yra nuo seno pasitaikanti ir giliai įsišaknijusi etinė problema, įtakojanti pagrindines valstybės ir visuomenės sritis. Korupcija- tai neteisėtas savo asmeninio intereso tenkinimas. Ir nors korupcija prasideda nuo kyšininkavimo, papirkimo, piktnaudžiavimo tarnyba, jai priskiriama ir daugybė kitų nusikalstamų veiklų. Korupciją analizuoti galima siaurąja ir plačiąja prasmėmis. Plačiąja prasme korupcijai priskiriami nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai: komercinis papirkimas, neteisėtas atlyginimo paėmimas, piktnaudžiavimas pasitikėjimu komercinėje, ūkinėje ir finansinėje veikloje, viešojo pirkimo tvarkos pažeidimas, neteisėtas banko paskolos išdavimas ir t.t. Korupcija siaurąja prasme apibrėžiama kaip nusikaltimai valstybės tarnybai.

Seksualinis priekabiavimas - Egzistuoja įvairūs seksualinio priekabiavimo būdai: seksualinės žodinės užuominos, prisilietimai, žvilgsniai, laiškai, žinutės ir netgi atviros fizinės atakos ar bandymai išprievartauti (Palidauskaitė, 2011).

Taigi, dažniausiai pasitaikančios problemos darbovietėje yra: įvairus piktnaudžiavimas, interesų konfliktai, korupcija, seksualinis priekabiavimas ir apgaulė. Šios problemos labai rimtos ne tik etine, bet ir teisine prasme. Pateiktų etikos problemų atpažinimas, jų kilimo priežasčių išsiaiškinimas, bei jų sprendimo galimybės, gali ne tik sustabdyti netinkamą darbuotojų elgesį, bet ir paskatinti juos siekti geresnių darbo rezultatų. Taigi, galima teigti, jog etikos problemų sprendimas gali pagerinti darbo kokybę ir padidinti efektyvumą, todėl tikrai svarbu, kad šios problemos būtų sprendžiamos.

ETINIŲ PROBLEMŲ SPRENDIMO BŪDAI

Etikos tyrinėtojai yra sukūrę nemažai modelių, aiškinančių žmonių priimamų sprendimų prigimtį ir kokie veiksniai turi tam įtakos. Remiantis literatūra, dažniausiai minimi etikos problemų sprendimo modeliai yra šie: Harvės Kohlbergo individo moralinio vystymo modelis, L.K. Trevino `etinio sprendimo priėmimo sąveikos modelis, A. Ferrel`o ir V.Gresham`o etinio sprendimo priėmimo atsitiktinumo modelis, A. Ferrel`o ir V.Gresham`o etinio sprendimo priėmimo atsitiktinumo modelis bei M.G. Velasquezo „septynių žingsnių“ etinių sprendimų priėmimo modelis (Pruskus, 2011).

Daugelis šiuolaikinių analizuoja etiško sprendimo priėmimo procesą. Nors šis procesas skirtingų tyrėjų analizuojamas iš skirtingų pozicijų, tačiau visi mokslininkai mini ir išskiria žingsnius, kurie padeda išanalizuoti susiklosčiusią situaciją ir priimti etišką sprendimą.

Velasquez’o (1992) pateiktas modelis numato septynis žingsnius, kuriuos reikia atlikti, norint priimti teisingą sprendimą: nustatyti svarbiausius įvykusius faktus, nustatyti ir išskirti iškilusias problemas, įvardyti esamas alternatyvas, nustatyti pagrindinius suinteresuotus asmenis, nustatyti organizacijas, kurioms sprendimas turės tiesioginės ar netiesioginės įtakos, įvertinti praktinius apribojimus ir nurodyti veiksmus ir sprendimus, reikalingus padaryti esamoje situacijoje (žr. 2 pav.).

Nustatyti svarbiausius įvykusius faktus	•Išsiaiškinti, ką faktai reiškia organizacijai. •Atskirti reikšmingus ir nereikšmingus faktus. •Kritiškai įvertinti informacijos šaltinį.
Nustatyti ir išskirti iškilusias problemas	•Nustatyti etinių problemų lygį ir aktualumą. •Įvardyti etines problemas, iškilusias analizuojamoje situacijoje. •Nustatyti kokiu pagrindu kyla etinės problemos. •Sukoncentruoti dėmesį į vieną ar dvi etines problemas.
Įvardyti esamas alternatyvas	•Įvardyti visas galimas alternatyvas. •Nustatyti tinkamiausius variantus.
Nustatyti pagrindinius suinteresuotus asmenis, organizacijas	•Nustatyti grupes ar asmenis, kuriems turės įtakos priimtas sprendimas.
Nustatyti organizacijas, kurioms sprendimas turės tiesioginės ar netiesioginės įtakos	•Įvertinti, kaip kiekviena alternatyva paveiks suinteresuotuosius asmenis. •Įvertinti šią įtaką iš trijų etinių perspektyvų: utilitarizmo, deontologijos ir teisingumo.
Įvertinti praktinius apribojimus	•Pasirinkti labiausiai moraliai priimtiną alternatyvą, išsiaiškinti, kokie praktiniai suvaržymai galės įtakoti sprendimą. •Išnagrinėti motyvus (individualius, organizacinius ir sisteminius), kurie gali sutrukdyti pasirinkti alternatyvą.
Nurodyti veiksmus ir sprendimus, reikalingus padaryti esamoje situacijoje	•Pasirinkti alternatyvą ir numatyti kaip ji bus įgyvendinta. •Numatyti veiksmus, kurių bus imtasi, jei ši alternatyva nepasiteisintų.

2 pav. **Velasquez’o modelio septyni žingsniai**

Apibendrinant galima teigti jog septynių žingsnių modelis padeda individualiai, nuosekliai, logiškai apgalvoti etinį sprendimą, remiantis įvairiais etikos požiūriais. Toks detalus etinio

sprendimo priėmimo modelis apsaugo nuo skuboto, netinkamo sprendimo priėmimo, padeda užtikrinti, kad priimtas sprendimas bus teisingas, ir naudingas suinteresuotiems asmenims ar organizacijoms.

Etinės problemos apibūdinimas Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre

Jauna aktorė, dirbanti Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatre, tvirtina patyrusi seksualinį priekabiavimą darbe. Mergina nurodo, kad repeticijų metu Juozo Miltinio dramos teatro vadovas L.M.Z ne kartą užsiminė jog po repetuojamo spektaklio „Mergaitės svajonė“ premjeros ji turės su juo „permiegoti“, tokiu būdu atsidėkodama už repeticijas. Taip pat, vadovas jai sakė, kad tik turėdama lytinius santykius su juo ji bus žvaigždė, jei ne, bus priversta išeiti iš darbo. 2017 m. kovo 13 d. apie 18.30 val. prieš repeticiją vadovas pasakė: „ateik čia“, suėmė jai už veido bei pradėjo merginą bučiuoti per prievartą, įsakydamas jai išsižioti. Tą pačią dieną po repeticijos išjungė šviesą ir vėl suėmė už veido bei pradėjo bučiuoti per prievartą. Pasak aktorės, vadovas ją suėmė taip stipriai, kad pareiškėja, tiesiog, negalėjo jam pasipriešinti. Paminėtina, kad teikdama skundą lygių galimybių kontrolieriaus tarnybai, pareiškėja prideda ir tris garso įrašus.

Juozo Miltinio Dramos Teatro vadovas teigia, kad mergina akivaizdžiai jį šmeižia. Jis nurodo, kad su aktore dirbo ilgą laiką, jo režisuojamame spektaklyje ji buvo vienintelė aktorė, todėl kalbos apie seksualinį priekabiavimą, kurios pradėtos skleisti po labai ilgo laiko nuo repeticijų pradžios, yra nepriimtinos ir netoleruotinos. Jis teisina, kad jauna aktorė ne taip suprato jo veiksmus, kad aktorius turi „išgyventi” savo vaidmenį. Kad režisierius kartais gali užlipti į sceną parodyti kaip reikėtų suvaidinti vieną ar kitą kuriamo personažo emociją, veiksmą, ar išraišką. Kad visi jo veiksmai buvo tik repeticijų dalis ir juose nebuvo jokios diskriminacijos. Vadovas paminėjo, jog pasibaigus repeticijai jis užgesino šviesą ir beišeinant kalbėjosi su aktore apie vieną iš spektaklio fragmentų – meilę, seksualinius jausmus, tačiau gynėsi ją bučiavęs ar per prievartą ją suėmęs. Teatro vadovas teigia, jog niekada nesielgė su jauna aktore nepagarbiai ir seksualiai prie jos nepriekabiavo. (Pagal Lietuvos Respublikos lygių galimybių kontrolieriaus sprendimą dėl galimo seksualinio priekabiavimo Juozo Miltinio dramos teatre, 2017).

Seksualinio priekabiavimo problemos analizė pagal septynių etapų sprendimo priėmimo modelį

Pagal *pirmąjį etapą* nustatyti svarbiausi faktai:

• Teatro darbuotoja kaltina Teatro vadovą seksualiai prie jos priekabiavus.

• Teatro vadovas užsiėmė netinkama veikla. Naudodamasis savo tarnybine padėtimi seksualiai priekabiavo prie jaunos darbuotojos.

Antras etapas - Etinių problemų išskyrimas:

• Šioje situacijoje iškelta etinė problema yra aktuali tiek visai organizacijai (dėl tokios problemos iškėlimo nukentėjo viso teatro įvaizdis visuomenėje ir viešojoje erdvėje.), tiek gali būti aktuali individualiems asmenims, nes nėra aišku, ar tokio diskriminavimo nepatyrė ir kitos aktorės dirbančios šioje įstaigoje.

• Etinės problemos, iškylančios šioje situacijoje:

• Seksualinis priekabiavimas.

• Naudojimasis tarnybine padėtimi.

• Darbuotojos išnaudojimas

• Reikėtų išsiaiškinti, ar aktorės skunde išdėstytas Juozo Miltinio dramos teatro vadovo elgesys su pareiškėja turi seksualinio priekabiavimo požymių bei ar vadovas savo elgesiu nepažeidė Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo.

Trečias etapas - galimų alternatyvų įvardijimas:

Šioje situacijoje yra galimos alternatyvos, tiek įmonės vadovo, tiek joje dirbančios jaunos aktorės atžvilgiu. Alternatyvos, kurias galima išskirti šios situacijos etinio problemų sprendimo metu:

• Teatro vadovas gali tiesiog toliau naudoti psichologinį smurtą, seksualinį priekabiauti prie merginos, t.y. gintis pažeidus etikos kodeksą bei Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą.

• Įmonės vadovas galėtų pripažinti savo klaidas ir prisiimti atsakomybę už padarytus veiksmus.

• Nukentėjusioji iškelia problemą į viešumą. Pateikia skundą aukščiausiajai organizacijos valdžiai.

• Vadovui dėl tokių veiksmų gauna papeikimą, nuobaudą ar moralinės žalos atlyginimą.

• Teatro vadovas nušalinimas nuo pareigų.

Ketvirtas etapas - pagrindiniai suinteresuotieji asmenys:

Pagrindiniai šios situacijos suinteresuotieji yra visa organizacija (joje gali būti ne vienas seksualinio priekabiavimo atvejis), teatro vadovas ir jauna aktorė. Juos labiausiai įtakos kiekvienas priimtas sprendimas, tačiau dėl tam tikro sprendimo gali nukentėti ir visi kiti teatro darbuotojai.

Penktas etapas - alternatyvų etiškumas:

• Teatras užsitrauks neigiamą reputaciją, dėl vadovo kaltės. Dėl to gali nukentėti naujų projektų vykdymas, rėmėjų ar kitų partnerių pritraukimas.

• Teatro vadovui gali grėsti nušalinimas nuo pareigų.

• Teatrui bus sunku pritraukti naujų aktorių, nes sužinojusios, koks asmuo vadovauja įstaigai, jos vengs darbinimosi čia.

• Jauną darbuotoją gali smarkiai paveikti toks psichologinis spaudimas ir smurtas, o tai gali turėti įtakos ateityje darbinantis kitoje organizacijoje.

Utilitarizmo perspektyva:

• Jeigu teatro vadovas atsiprašys darbuotojos, imsis tiesioginių veiksmų dėl seksualinio priekabiavimo sustabdymo organizacijoje, tuomet interesų konfliktas nebekils ir vadovas nepraras pagarbių santykių su savo pavaldine.

• Jeigu vadovas su savo darbuotoja rastų bendrą sprendimą iš šios situacijos, tada nenukentėtų nei vienas, nei kitas.

• Darbuotoja, apskųsdama savo vadovą galės sustabdyti seksualinio priekabiavimo problemą įstaigoje.

• Teatro vadovas pripažįsta savo kaltę, atsiprašo aktorės ir nustoja naudoti psichologinį smurtą, jis, greičiausiai, gauna papeikimą, tačiau atsirastų jo pasilikimo darbo vietoje galimybė.

Teisingumo perspektyva:

• Teatro vadovą nušalinus nuo pareigų, laimėtų ir kitos teatre dirbančios darbuotojos, kurios taip pat galėjo patirti vadovo psichologinį smurtą, diskriminaciją ir priekabiavimą. Tuomet dingtų įtampa tarp vadovybės ir personalo, pagerėtų darbinis klimatas.

• Jei aktorė nepaskųstų vadovo, tada nukentėjusiąja taptų ji, o laimėtų ligoninės vadovas, galėdamas toliau užsiimti savo neteisėta veikla ir naudotis savo tarnybine padėtimi.

• Darbuotojai paskundus vadovą jis prarastų pareigas, savo darbo vietą, užsitarnautą gerą reputaciją bei pasitikėjimą.

• Teisingumo požiūriu, atleidusi vadovą, kuris teršia gerą organizacijos vardą, nugalėtų pati organizacija.

Deontologijos perspektyva:

Vadovaujantis šia perspektyva labiausiai pažeistos jaunos aktorės teisės, nes vadovas kaip darbdavys ne tik, kad neįvykdė savo pareigos, įgyvendinant lygias moterų ir vyrų teises, imtis priemonių, kad darbuotojas nepatirtų seksualinio priekabiavimo, bet ir buvo tokio pažeidimo sukėlėjas. Tuo tarpu, mergina patyrė didžiulį psichologinį smurtą dėl tokių neteisėtų vadovo veiksmų.

Šeštas etapas - praktinių apribojimų įvertinimas:

Šioje situacijoje geriausia būtų pasirinkti tokią alternatyvą, kuri nebeleistų tęstis vadovo nusižengimams, jis pripažintų savo kaltę už savo veiksmus, atsiprašytų merginos ir ji neprarastų savo darbo vietos. Tinkamiausias sprendimas būtų kreiptis į aukščiausiąją valdžią, kuri, išnagrinėjusi problemą nuspręstų, kaip pasielgti su teatro vadovu. Vadovaujantis šia alternatyva, būtų sustabdyta vadovo neetiška veikla.

Priimant tokį sprendimą būtų įmanomas konfliktas tarp pavaldinės ir vadovo(jis toliau galėtų spausti merginą tam, kad ji nesiryžtų tokiam žingsniui.)

Septintas etapas - veiksmų sekos nustatymas:

•Jei bus pasirinkta alternatyva, kai vadovas prisiima atsakomybę už savo veiksmus, organizacijos valdžia galės nušalinti vadovą nuo pareigų.

•Jei teatro vadovas nesutiktų su tokia sąlyga, jam grėstų atleidimas iš darbo.

IŠVADOS

1. Profesinė etika - tai nusistovėjusių normų ir taisyklių visuma, kuria turi vadovautis tam tikros profesinės grupės. Nors profesinės etikos koncepcija įvairių autorių pateikiama skirtingai, šie principai, yra bendros taisyklės padedančios priimti sprendimus, suteikiančios kitiems asmenims pasitikėjimą, kad tam tikras asmuo laikysis principais įtvirtintų etikos standartų. Pasitikėjimo idėja yra visų dirbančių žmonių etinių įsipareigojimų pagrindas.

2. Etinių problemų klasifikaciją būtent ir lemia etiniai konfliktai, paprastai skirstomi į tris grupes: interesų konfliktas, sąžiningumo ir teisingumo konfliktas, bendravimo ir santykių organizacijoje konfliktas. Išskiriamos penkios pagrindinės etikos problemos: interesų konfliktas, korupcija, apgavystės, piktnaudžiavimas, seksualinis priekabiavimas.

3. Etiškų sprendimų priėmimas yra tam tikras etinės problemos sprendimo priėmimo procesas. Etiško sprendimo priėmimas gana nuoseklus procesas, o kiekviena profesinė organizacija siekia, kad darbuotojai, siekdami profesinių tikslų, elgtųsi etiškai. Todėl, būtina suprasti žmonių daromų etinių sprendimų prigimtį ir veiksmus, įtakojančius tokių sprendimų priėmimą.

4. Pasirinkta etinė problema - seksualinio priekabiavimo problema Panevėžio Juozo Miltinio dramos Teatre. Visa situacija išanalizuota remiantis Velasquez’o etinių sprendimų priėmimo modeliu, o etinės problemos buvo nagrinėjamos pagal tris etikos perspektyvas: utilitarizmo, teisingumo ir deontologijos. Buvo išskirtos kelios alternatyvos iš kurių pasirinkta- vadovo atstatydinimas iš pareigų. Priimtas sprendimas atitiko tiek nukentėjusiosios, tiek organizacijos interesus.

LITERATŪRA

1. Banks, S., (2004). Ethics accountability and the social professions. Basengstake: Palgrave Macmillan.

2. Grybauskaitė, D. (2019). *Lietuvos Respublikos viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios 2000, Nr. 18.* Paimta iš Lietuvos Respublikos Seimo tinklapio. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/cc39be529d5811e9aab6d8dd69c6da66.

3. McCollough, T. E. (1991). *The moral imagination and public life. Raising the ethical question.* New Jersey

4. Palidauskaitė, J., (2010/1). *Interesų konflikto reguliavimo praktika Lietuvoje: balansuojant ant privačiojo ir viešojo intereso ribos. Politologija.* Paimta iš Vilniaus universiteto leidyklos tinklapio. Prieiga per internetą: http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Politologija/57/3-39.pdf.

5. Palidauskaitė, J. (2011). *Valstybės tarnautojų etikos pagrindai.* Kaunas

6. Palidauskaitė, J., (2001). *Etika viešajame administravime, Viešasis administravimas*. Kaunas: Technologija

7. Petuškienė E., Glinskienė R., (2008) *Profesinės etikos institucionalizavimo įtaka individo adaptacijai organizacijoje iš Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos.* Paimta iš Lituanistika. Prieiga per internetą: https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2008~1367161894244/.

8. Pruskus, V., (2003). *Verslo etika. Laiko iššūkiai ir atsako galimybės.* Vilnius: Enciklopedija Technologija.

SOLVING ETHICAL PROBLEMS IN THE WORKPLACE

VILMA SEJONAITĖ
Kolping University of Applied Sciences
Advisor doc. dr. Rūta Meištė

SUMMARY

The article analyzes ethical issues and their solution in the workplace. Issues of ethics, including professional ones, have not been studied much in Lithuania, and the topic of ethical dilemmas in Lithuania is still new and little researched. Problems of professional ethics are not solved effectively enough, there is not enough information about the possibilities of improving the solution of ethical problems. Sometimes employees simply lack knowledge of the rules of ethics in an organization. The aim of this article is to investigate the expression of ethical problems and their solutions in the workplace. The article presents the definition and classification of the concept of ethical problem, in the empirical part ethical problems were examined from three ethical perspectives: utilitarianism, justice and deontology.

Keywords: ethical issues, professional ethics.

SVETAINĖS KŪRIMAS PANAUDOJANT TVS „JOOMLA“

DONATAS STAKUTIS
Panevėžio kolegija, Technologijos mokslų fakultetas
Darbo vadovas: Henrikas Sinickas

ANOTACIJA

Populiariausios WEB svetainių kūrimo aplinkos šiuo metu yra atviro kodo paketai „WordPress“ ir „Joomla“. Šiame straipsnyje aptariami svetainės kūrimo turinio valdymo sistemos „Joomla“ aplinkoje eigos etapai. Sukurtos ir testuotos svetainės pagrindu pateikiama svetainės kūrimo eiga nuo jos pojektavimo iki realizavimo ir duomenų saugos priemonių įdiegimo.

ĮVADAS

„COVID-19“ pandemijos įtakota priverstinio socialinio atsiribojimo ir užrakinimo politika lemia smulkiojo verslo kėlimosi į internetinę erdvę augimą (Versli Lietuva, 2020). Bendrovė „Spinter tyrimai“ apklausė daugiau kaip 200 Lietuvos smulkaus ir vidutinio verslo vadovų, kurie galėjo rinktis kelis atsakymo variantus. Daugiausiai, arba 55 proc., įmonių vadovų pripažino, kad klientų ir darbuotojų paieškai naudoja savo įmonės interneto svetainę (Medicinos bankas, 2020). Tikėtina, kad šiame straipsnyje pateikta svetainės kūrimo eiga pasitarnaus visiems, kurie nori be didelių sąnaudų susikurti kokybišką svetainę.

Temos aktualumas. Straipsnyje pateikta WEB svetainės kūrimo eiga su šiuo metu viena populiariausių turinio valdymo sistemų „Joomla“ nuo jos projektavimo iki realizavimo.

Tyrimo objektas. Svetainės projekto kūrimas naudojant turinio valdymo sistemą „Joomla“.

Tyrimo tikslas. Panaudojant TVS „Joomla“ sukurti svetainės projektą.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti svetainės panaudojimo atvejų analizę bei numatyti funkcinius ir nefunkcinius reikalavimus svetainės projektui.
2. Užregistruoti svetainės WEB domeną ir įdiegti serveryje TVS „Joomla“.
3. Sukurti svetainės projekto prototipą.
4. Numatyti svetainės duomenų saugos priemones.

Tyrimo metodai. Atliktas stebėjimas, palyginimas.

PANAUDOJIMO ATVEJŲ MODELIS

Projektuojant svetainę, buvo sukurta svetainės panaudojimo atvejų diagrama, kuria remiantis bus įgyvendinti funkciniai svetainės reikalavimai. Tokiu būdu išlaikomos svetainės funkcijos keičiant jos dizainą ir struktūrą, testuojant ir tikrinant.

Pagrindiniai svetainės vartotojai: lankytojai ir administratoriai. Lankytojai svetainėje gali naršyti ir registruotis, norėdami palikti atsiliepimą, arba registruotis į renginį. Administratoriai turės galimybę, valdyti puslapio turinį, kurti puslapius, talpinti straipsnius, bei keisti informacijos išdėstymą svetainėje.

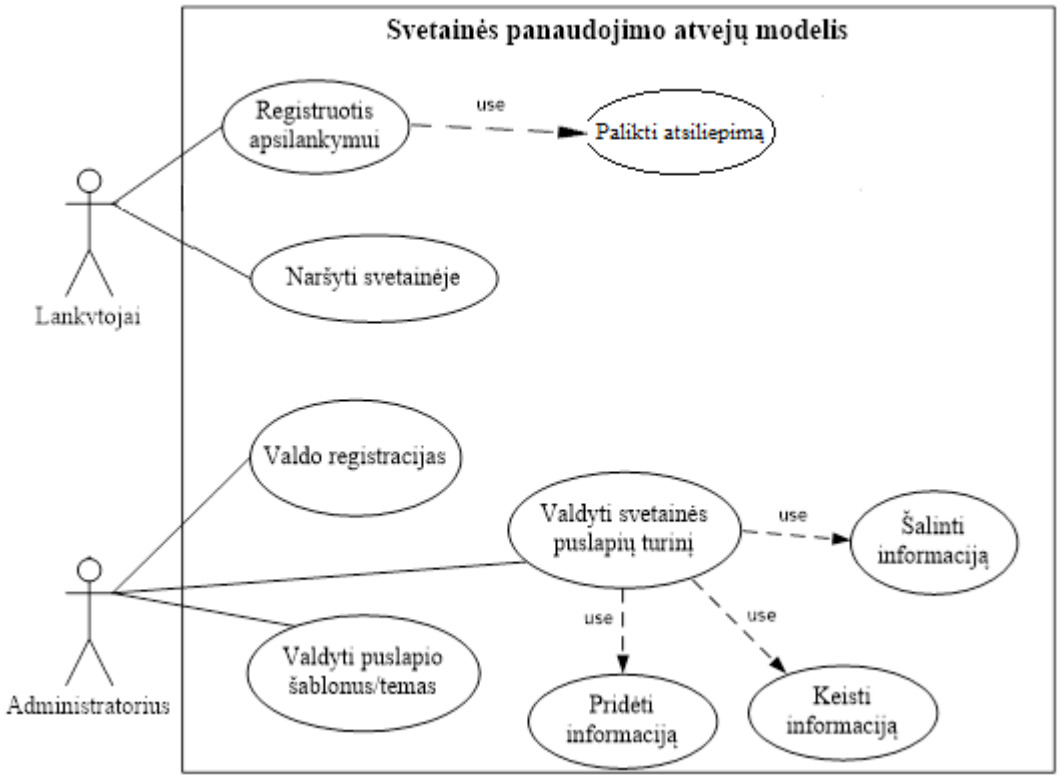

1 pav. **Panaudojimo atvejų modelis.**

Panaudojimo atvejų modeliai aprašo pagrindinius svetainės panaudojimo atvėjus ir pagrindinius struktūros reikalavimus. Svetainėje numatyti dviejų lygmenų vartotojai, su tam tikromis prieigos teisėmis.

SVETAINEI KELIAMI REIKALAVIMAI

Sekančiame etape, projektuojant Sporto naujienų svetainę, buvo nustatyti svetainės funkciniai bei nefunkciniai reikalavimai. Funkciniai svetainės reikalavimai pateikti žemiau pateiktoje lentelėje (žr. 1 lentelė).

1 lentelė

Funkciniai svetainės reikalavimai

Reikalavimo numeris	**Pavadinimas**	**Aprašymas**
1.	Paieškos funkcija	Svetainė turi suteikti galimybę ieškoti informacijos pagal tam tikrus raktinius žodžius.
2.	Registracija	Svetainė privalo leisti lankytojui registruotis, norint palikti atsiliepimą.
3.	Šablonai ir jų valdymas	Šablonų valdymas administratoriui turi būti paprastas procesas.
4.	Turinio valdymas	Administratoriui lengvai koreguojamas ir pildomas svetainės turinys

Taip pat Sporto naujienų svetainei svarbu užtikrinti saugumą, bei informacijos paieškos svetainėje patogumą (žr. 2 lentelė).

2 lentelė

Nefunkciniai svetainės reikalavimai

Reikalavimo numeris	Pavadinimas	Aprašymas
1.	Apsauga	Apsauga nuo įsilaužėlių yra būtina
2.	Kokybė	Svetainė turi būti kokybiška.
3.	Suderinamumas	Dizainas prisitaiko prie naudojamos naršykės ar kito įrankio
4.	Patogumas	Reikiama informacija turi būti lengvai prieinama vos keliais paspaudimais

Svarbus reikalavimas, kad svetainės dizainas prisitaikytų prie vartotojo naudjamos naršyklės.

TVS PASIRINKIMAS

Sekantis žingsnis – atlikti galimų programinių sprendimų analizę. Reikiamų įrankių svetainei kurti parinkimas. Šiuo metu egzistuoja daugybė turinio valdymo sistemų, kurių pagalba galima be didelių sąnaudų sukurti kokybišką svetainę. Straipsnyje (ValueCoders,2020) pateiktas 5 populiariausių TVS aprašymas ir jų palyginimas. Be to čia nurodyta, kad 61 proc. visų WEB svetainių sukurta naudojant turinio valdymo svetaines. Iš jų „WordPress“, „Joomla“ ir „Drupal“ naudoja atitinkamai 33,8%, 2,9% ir 1,9% visų svetainių. Renkantis TVS buvo pasirinkta „Joomla“ kaip kompromisinis variantas tarp „Wordpress“ paprastumo ir „Drupal“ galingumo (Martinez-Caro etc. al.,2018). Nesvarbu, ar bus kuriamas asmeninis, mažas tinklaraštis, ar didžiulė elektroninės prekybos parduotuvė su tūkstančiais puslapių, Joomla labai patikimas, lankstus ir universalus sprendimas . Be to TVS „Joomla“ pasirinkimui įtakos turėjo ir M. Gedvilos darbe pateiktas turinio valdymo sistemų vertinimas, atsižvelgiant į TVS naudotojų bendruomenės dydį bei papildomų modulių pasiūlą (Gedvila, 2011).

WEB DOMENO REGISTRAVIMAS IR TVS „JOOMLA“ DIEGIMAS

Sekančiame etape buvo sukurtas subdomenas donsta.mooo.com ir užregistruotas https://freedns.afraid.org tinklalapyje ir jis priskirtas grid.panko.lt serverio adresui (žr. 2 pav.).

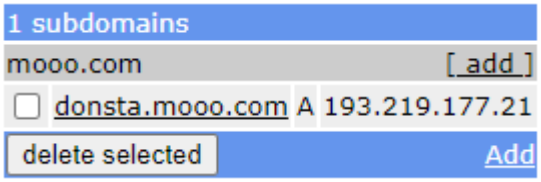

2 pav. **WEB domeno registravimas**

Sukurta svetainė bus patalpinta grid.panko.lt serveryje, todėl jame taip pat sukurtas analogiškas domenas, sukurta duomenų bazė, kuri reikalinga TVS „Joomla“ įdiegimui ir FTP vartotojas, kurio vardu prisijungus prie serverio bus perkelti į serverį „Joomla“ įdiegimo failai (žr. 3 pav.).

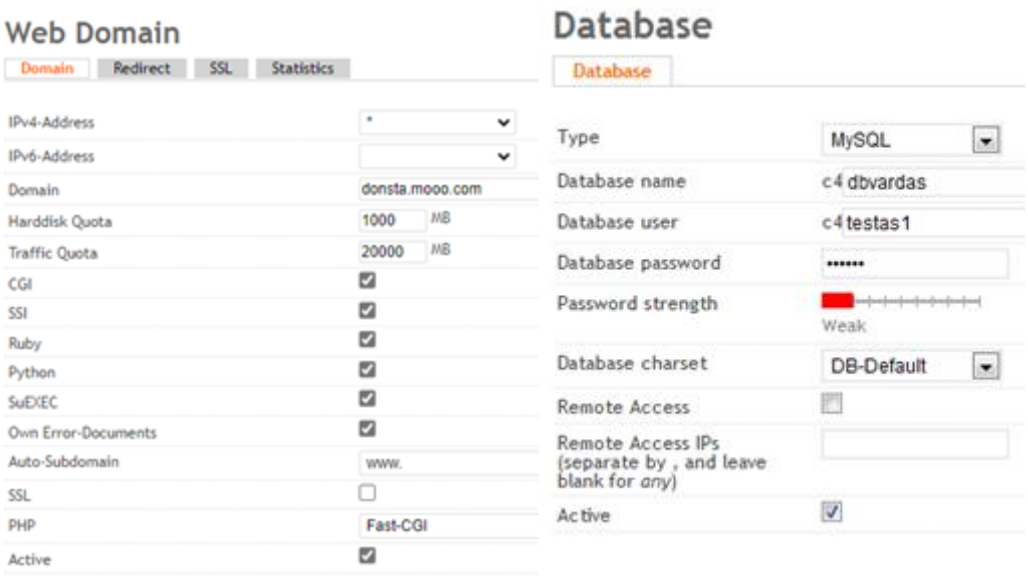

3 pav. **WEB domeno ir duomenų bazės kūrimas serveryje grid.panko.lt**

TVS „Joomla“ naujausią versiją galima rasti svetainėje (Joomla, 2020). Prisijungę prie serverio su programa File Zilla, perkeliame Joomla įdiegimo failus.

INFORMACIJOS PATEIKIMAS SVETAINĖJE

Įdiegę TVS „Joomla“ ir surinkę naršyklėje domeną donsta.mooo.com/administrator, patenkame į svetainės administratoriaus skyrių (žr. 4 pav.). Čia galima kurti svetainės puslapius, įdiegti papildomus modulius, komponentus ir įskiepius, kurie didina svetainės funkcionalumą ir keičia svetainės dizainą.

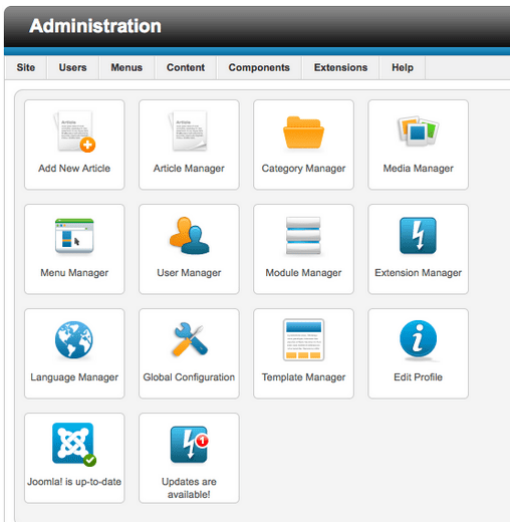

4 pav. **„Joomla“ administratoriaus įrankiai**

Informacija svetainėje pateikiama puslapiais, kurie kuriami prieš tai sukūrus atitinkamas kategorijas ir joms priskyrus puslapius. Po to puslapiai ir kategorijos priskiriamos atitinkamiems meniu punktams. Žemiau pateiktame paveiklėslyje matome sukurtus straipsnius, kurie priskirti atitinkamoms kategorijoms (žr. 5 pav).

5 pav. **Svetainėje sukurti straipsniai ir jų kategorijos**

Svetainėje be kitų modulių įdiegtas ir svečių knygos modulis, kuris leis registruotiems vartotojams palikti savo atsiliepimą apie svetainę (žr. 6 pav.). Šiame modulyje įdiegta papildoma apsauga nuo Spam botų.

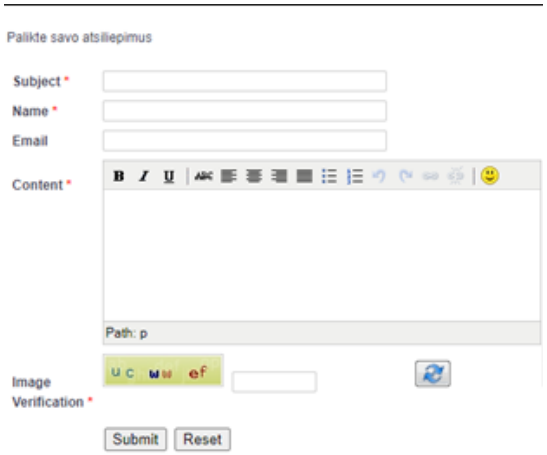

6 pav. **Svečių knygos modulis**

DUOMENŲ SAUGA

Svetainei apsaugoti nuo virusų, kirminų, Trojos arklių ir kitos kenkėjiškos programinės įrangos įdiegta antivirusinė programa „Antivirus Website Protection”. Ši programa leidžia skanuoti svetainę ir surasti kenkėjiškas programas. Ji nuskaito ir tikrina kiekvieną svetainės failą, naudodama heuristinės logikos funkciją, teikia saugos ataskaitas ir pranešimus tiek administratoriaus srityje, tiek ir el. paštu (žr. 7 pav.).

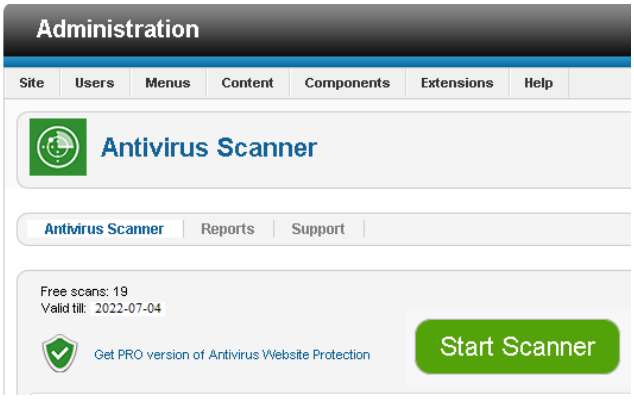

7 pav. **„Antivirus Website Protection“ administravimo langas**

Nuo neteisėtų prisijungimų saugo įskiepis (plugin) „TZ Guard“. Paprastai atsidaryti prisijungimo langą užtenka prirašyti prie svetainės domeno /administrator, todėl nusikaltėliams būtų lengva nulaužti prisijungimo vardą ir slaptažodį. Įskiepis „TZ Guard“, šį adresą pakeičia prirašydamas papildomus simbolius, kuriuos galima patiems sugalvoti. Pavyzdžiui: http://donsta.mooo.com/administrator?karamba. Be to, šis įskiepis leidžia nustatyti IP adresų „juodąjį sąrašą“, kuris neleis prisijungti šlamšto siuntėjams, ir leis užblokuoti BOT sistemą, kad ji negalėtų pasiekti svetainės.

IŠVADOS

1. Atlikta svetainės panaudojimo atvejų analizė ir numatyti funkciniai ir nefunkciniai reikalavimai svetainės projektui. Svetainėje numatyti dviejų lygmenų vartotojai, su tam tikromis prieigos teisėmis.
2. Užregistruotas svetainės WEB domenas donsta.mooo.com ir serveryje grid.panko.lt įdiegta TVS „Joomla“.
3. Sukurtas svetainės projekto prototipas su 10 straipsnių. Straipsniai suskirstyti į kelias kategorijas. Tai leidžia optimizuoti informacijos pateikią svetainėje.
4. Numatytos svetainės duomenų saugos priemonės. Įdiegta antivirusinė programa, kuri leidžia skanuoti svetainę ir surasti kenkėjiškas programas. Papildomai įdiegta apsauga nuo neteisėtų prisijungimų prie svetainės administratoriaus srities.

LITERATŪRA

1. Gedvila, M. (2011). *Turinio valdymo sistemų pritaikymas mobiliesiems įrenginiams*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://vb.vdu.lt/object/elaba:1768601/1768601.pdf
2. Joomla. (2020). *Joomla! Extensions Directory* [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://extensions.joomla.org/
3. Martinez-Caro, J. M., Aledo-Hernandez, A. J., Guillen-Perez A., Sanchez-Iborra, R., Cano, M.D. (2018). *A Comparative Study of Web Content Management Systems* [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://www.mdpi.com/2078-2489/9/2/27.
4. Medicinos bankas (2020). *Lietuvos įmonių gyvenimas persikėlė į socialinius tinklus: čia ieškoma ir klientų, ir darbuotojų* [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://www.medbank.lt/lt/verslui/naujienos/668-lietuvos-imoniu-gyvenimas-persikele-i-socialinius-tinklus-cia-ieskoma-ir-klientu-ir-darbuotoju
5. ValueCoders (2020). 5 *Top CMS Platforms For Website Development In 2020-21* [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://www.valuecoders.com/blog/technology-and-apps/5-top-cms-platforms-web-development/

6. Versli Lietuva (2020). *Verslas keliasi į internetą: „Verslios Lietuvos“ iniciatyva subūrė beveik 700 e.parduotuvių* [žiūrėta 2021-01-25]. Prieiga per internetą: https://www.verslilietuva.lt/naujienos/verslas-keliasi-interneta-verslios-lietuvos-iniciatyva-subure-beveik-700-e-parduotuviu/

CREATING A WEBSITE USING CMS JOOMLA

DONATAS STAKUTIS
Panevezys University of Applied Sciences
Advisor Henrikas Sinickas

SUMMARY

The most popular WEB development environments today are the open source packages WordPress and Joomla. This article discusses the steps involved in building a website content management system in the Joomla environment. On the basis of the created and tested website, the process of website development from its design to realization and implementation of data security measures is presented.

EUROPOS KAPINIŲ KELIAS: SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS, PASKIRTIS, NAUDA IR GALIMYBĖS

AISTĖ STEPONAVIČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo Universitetas
Konsultantas: dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

XXI amžiuje visą Europą apraizgė kultūros keliai. Projektą pradėjo vykdyti Europos Taryba, siekdama šviesti visuomenę, nauju būdu papasakoti tautų ir valstybių istoriją, populiarinti kultūros paveldą, bei prisidėti prie jo išsaugojimo, o kartu ir skatinti turizmą. Tačiau ne visi kultūros keliai yra vienodai populiarūs, žinomi ir vertinami visuomenės. Vienas tokių – Europos kapinių kelias. Nors kapinių turizmas yra sparčiai vystoma ir populiarėjanti turizmo sritis, priskiriama tamsiojo turizmo grupei, tačiau dalis visuomenės kapines vis dar suvokia kaip uždarą, ramybės reikalaujančią, asmeniniam gedului ir sielvartui skirtą vietą. Straipsnyje aptariama kultūros kelio samprata, pristatomos projektą vykdančios organizacijos, kapinių kelias apžvelgiamas kultūrinio ir tamsiojo turizmo kontekstuose. Kiekybiniu tyrimu siekiama išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į istorinių kapinių lankymą turistiniais tikslais. Tyrimo rezultatai gali būti reikšmingi šalyje pradedant vystyti kultūrinį kapinių lankymą.

Raktiniai žodžiai: kultūros keliai, kapinių kelias, kapinių turizmas, kultūrinis turizmas, tamsusis turizmas.

ĮVADAS

Temos aktualumas. XX amžiaus septintajame dešimtmetyje Europos Tarybos organizacijoje pradėtos vystyti idėjos, kad skirtingoms valstybėms apjungus žmogiškuosius ir kultūrinius išteklius būtų galima sukurti bendrą turizmo tinklą, kuris tarnautų tiek keliautojams, tiek pačioms valstybėms. Taip 1987 metais buvo patvirtintas pirmasis kultūrinis maršrutas – Piligriminis Šv. Jokūbo kelias. Kaip nurodyta 2015-2017 metų bendroje Europos Tarybos ir Europos komisijos programoje - Kultūros keliai padeda praktiškai įgyvendinti pagrindines Europos Tarybos vertybes: žmogaus teises, kultūrinę demokratiją, kultūrų įvairovę ir identitetą, bei kultūrinį bendradarbiavimą tarp šalių. Jie – lyg tarpkultūrinio dialogo kanalai, skatinantys geriau pažinti ir suprasti Europos kultūrą. Prie šios programos Lietuva prisijungė 2012 metais. Šiandieną tokių Europos Tarybos sertifikuotų turistinių-kultūrinių kelių yra 45. Maršrutų temos labai skirtingos, iliustruojančios Europos atmintį, istoriją, paveldą, žymių žmonių ir kultūrų paliktus pėdsakus**.** Taigi, keliautojams suteikiamos galimybės planuotis keliones pagal šalis, temas, objektus, imponuojančius reiškinius ar asmenybes. Mokslininkai įžvelgia ir kitas kultūrinių kelių teikiamas naudas. Pasak W. Majdoub (2010) kultūriniai maršrutai gali būti naudojami kaip plėtros priemonės, padedančios pritraukti turistus į mažiau reikšmingas kultūrines vietoves. C.S. Montserrat (2016) nurodo, jog kultūros kelių tinklas gali būti naudojamas bendrai Europos kultūrai ir tapatybei skatinti, t.y. Europos Tarybos kultūriniai keliai turi potencialą visais lygmenimis. Vienas prieštaringiausiai vertinamų šio projekto kultūrinis maršrutas – Europos kapinių kelias, įsteigtas Garsiausių Europos kapinių asociacijos (ASCE – Association of Significant Cemetries in Europe) 2010 metais. Ši ne pelno siekianti organizacija buvo įkurta siekiant apsaugoti ypatingą istorinę ir kultūrinę vertę turinčias Europos kapines. Europos kapinių kelio maršrutą sudaro 67 kapinės 54 miestuose 20 Europos šalių. Kultūros kelių vadove teigiama, kad maršruto tikslas – per materialųjį paveldą: paminklus, skulptūras, koplyčias, užrašus ir graviūras atskleisti vietos istoriją, žymiausius asmenis, su mirtimi susijusius papročius ir t.t. Anot J. Ravitz (2006) kapinių lankymas gali būti pramoga, istorijos ir architektūros pamoka, genealoginė kelionė, kultūros vertinimo kursas arba tiesiog atsipalaidavimo būdas, todėl ši turizmo forma tinkama įvairių potyrių ieškantiems keliautojams.

Problema. Vakarų Europos mokslininkų darbuose kapinių, kaip turizmo objektų, lankymas bei galimas didžiulis to potencialas ateities turizmui pradėti nagrinėti dar XXI amžiaus pradžioje. Taip pat atliekami moksliniai tyrimai, siekiant nustatyti kapinių turizmu besidominčių keliautojų profilius ir lankymosi kapinėse motyvus. Tuo tarpu Lietuvoje, moksliniame lygmenyje, kapinių kaip turizmo objekto lankymas dar labai mažai nagrinėtas. Neskaitant keleto bakalauro/magistrantūros

studijų studentų darbų, kuriuose buvo siekiama išanalizuoti konkrečių kapinių pritaikymo turizmui galimybes. Taip pat internetinėje erdvėje galima rasti pramoginių straipsnių, turizmo įmonių ir privačių gidų organizuojamų ekskursijų po konkrečias kapines. Tačiau labai trūksta šios turizmo rūšies reklamos, kokybiško visuomenės informavimo bei supažindinimo tiek su esamais kultūros keliais, tiek konkrečiai su kapinių keliu kaip su kultūros, istorijos, archeologijos ir papročių objektu.

Darbo objektas – Europos istorinių kapinių kelias.

Darbo tikslas – išanalizuoti Europos kapinių kelio susiformavimo prielaidas ir galimą Lietuvos istorinių kapinių vaidmenį šiame kelyje.

Uždaviniai:

1. apibrėžti kultūros kelio sampratą;
2. pristatyti Europos Tarybos ir Garsiausių Europos kapinių asociacijos veiklas;
3. išanalizuoti Europos kapinių kelią tamsiojo turizmo kontekste;
4. išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į istorinių kapinių lankymą turistiniais tikslais.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė, kiekybinis tyrimas naudojant klausimyną.

KULTŪROS KELIO SAMPRATA

Kultūros kelių analizę tikslinga pradėti nuo trumpo kultūrinio turizmo pristatymo, kadangi kultūros keliai yra vienas iš kultūrinio turizmo produktų. Oficialioje Europos komisijos internetinėje svetainėje nurodoma, kad kultūrinis turizmas sudaro apie 40% viso Europos turizmo, kas reiškia, jog 4 iš 10 turistų savo kelionės tikslą renkasi pagal kultūrinę pasiūlą, o pati Europa, kaip nurodoma toje pačioje internetinėje svetainėje, yra pagrindinė kultūrinio turizmo vieta dėl neprilygstamo kultūros paveldo, įskaitant muziejus, teatrus, archeologines vietoves, istorinius miestus, pramogines vietas ir kitus objektus, todėl šią turizmo rūšį būtina skatinti. Panaši mintis išsakoma ir B. Sabir darbe, kur teigiama, kad pirmieji kultūrų mainai prasidėjo dar senovės pasaulyje per prekybos sistemą, o šiandieniniame pasaulyje šis kultūrų keitimosi procesas tęsiasi per turizmą ir turistų judėjimą, tad kultūrinis turizmas, kaip turizmo kategorija, turi būti remiamas ir skatinamas (Sabir, 2019).

Pasak klasikinės kultūros sampratos, kurią 1871 metais pristatė E. Tyler: „kultūra yra sudėtinga visuma, jungianti žinojimą, tikėjimą, meną, moralę, papročius ir visus kitus sugebėjimus ir įpročius, kuriuos žmogus įgyja būdamas visuomenės nariu.“ (Tyler, 1871, cit. Iš Turner, 2005). Taigi, galima daryti prielaidą, kad pagrindinis kultūrinio turisto keliavimo tikslas – keliaujant pažinti kultūrą. XX amžiaus pabaigoje buvo suformuluotas toks kultūrinio turizmo apibrėžimas: „Asmenų judėjimas į kultūros objektus, toliau nuo įprastos gyvenamosios vietos, siekiant surinkti naujos informacijos ir patirties, kad būtų patenkinti jų kultūriniai poreikiai“ (Richards, 1996). Mūsų amžiuje kultūrinis turizmas apibrėžiamas kiek plačiau: „tai turizmo veiklos rūšis, kurios pagrindinė lankytojo motyvacija yra mokytis, atrasti, patirti ir vartoti materialias ir nematerialias kultūros vertybes, turizmo produktų paskirties vietoje. Šie produktai susiję su išskirtinių materialinių, intelektualių, dvasinių ir emocinių visuomenės bruožų rinkiniu, apimančiu meną ir architektūrą, istorinį ir kultūrinį paveldą, kulinarinį paveldą, literatūrą, muziką, kūrybines industrijas ir gyvąsias kultūras su jį gyvenimo būdu ir verte, įsitikinimais ir tradicijomis“ (UNWTO Generalinės asamblėjos 22-oji sesija, 2017).

Kultūrinio turizmo ir kultūrinio turisto sampratos formavosi visą XX amžių ir vis dar tebesiformuoja, tačiau gana greitai suprasta, jog statiški muziejai ir paminklai negali patenkinti tokio turisto kultūrinių poreikių. Pradėtas vartoti net tai atspindintis terminas – paminklo nuovargis (Richards, 2011). Kitas momentas, svarbus kultūrinių kelių susiformavimui yra tai, jog turizmas, įskaitant ir kultūrinį, iš vienodo ir masinio ėmė virsti į asmeninį ir autentišką, kuomet keliautojas ėmė ieškoti ne kultūros apskritai, o jį dominančių ir jam aktualių kultūros elementų. Pasak J. Jafari, vadinamojo ypatingojo intereso/teminio turizmo augimas yra žymiai spartesnis nei kitų formų,

daugiausia dėl padidėjusio turizmu besidominčios visuomenės sudėtingumo ir iš to kylančio tikslingesnės ir kokybiškesnės turizmo patirties poreikio (Jafari, 2000). Kiti autoriai šiai minčiai antrina ir nurodo, kad kultūros maršrutai gali apimti daugybę interesų, tokių kaip: gastronomija, menai, kalbotyra, architektūra, dvasingumas ir t.t. Kad tai yra tokie turizmo produktai, kurie pagal pasirinktą temą iliustruoja natūralias ar žmogaus sukurtas pramogas, pasiekiamas įvairiomis transporto rūšimis“ (Csapo ir Berki, 2014). Nors iš pateiktos informacijos akivaizdu, kad kultūros kelias gali būti traktuojamas kaip fizinė kelionė, lankant tam tikrus objektus ir taip siekiant pažinti kultūrinius dalykus, tačiau autorės E. Berti ir A. Mariotti nurodo, kad kultūros kelias neturėtų būti suprantamas siaurai, kaip fizinis kelias. Šis terminas turėtų būti naudojamas daug platesne reikšme, apibūdinant vietovių tinklą arba geografines sritis, kurias vienija bendra istorinė tema (Berti ir Marioti, 2013). Pasak A. Tomaševič, kultūros kelias arba kitaip kultūros maršrutas gali būti vertinamas kaip trijų elementų derinys: geografinės vietovės, kurioje yra lankytina vieta arba vietos, tema, kuri sujungia skirtingus maršruto komponentus ir turizmo produktai arba paslaugos, kurie yra teikiami lankytojams įvairiose maršruto vietose (Tomaševič, 2018). Apibendrinus autorių nuomones darytina išvada, jog kultūros kelias yra sudėtingas, daug dėmenų turintis kūrybinis turizmo produktas, skirtas turistui, keliaujančiam kultūros pažinimo ir patyrimo tikslais, bei leidžiantis jam pasirinkti į kokios vietovės ar temos kelionę konkrečiu metu jis nori leistis.

EUROPOS TARYBA IR GARSIAUSIŲ EUROPOS KAPINIŲ ASOCIACIJA (ASCE)

Kultūros kelių potencialas netrukus buvo pastebėtas ir įvertintas visoje Europoje ir politiniu lygmeniu. Suprasta, kad natūraliai susiformavusius, kilusius iš kultūrinių turistų poreikių kultūros kelius, dažnai kertančius skirtingų valstybių sienas, galima panaudoti tarpvalstybiniam kultūriniam dialogui, bendros Europos istorijos pristatymui ir pažinimui, skirtingų valstybių piliečių vienybės ugdymui. Pirmaisiais žingsniais siekiant šio tikslo 1954 metais Paryžiuje Europos Tarybos buvo sudaryta ir pasirašyta Europos kultūros konvencija. Konvencijoje nurodoma, kad pagrindinis Europos Tarybos tikslas – siekti didesnės jos narių vienybės apsaugant ir įgyvendinant, be kitų tikslų, idealus ir principus, kurie yra jų visų bendras paveldas, o prie šio tikslo prisidėtų didesnis Europos tautų tarpusavio supratimas, įgyjamas studijuojant kalbas, istoriją, kitų civilizacijų ir visiems bendros civilizacijos raidą (Teisės aktų registras, 2021). Be kita ko, konvencijoje taip pat nurodoma, kad Europos kultūros objektai turi būti vertinami kaip neatsiejama bendro Europos kultūros paveldo dalis ir kiekviena šalis turi imtis atitinkamų jų apsaugos priemonių bei užtikrinti tinkamas sąlygas juos pažinti. Taigi, XX amžiaus viduryje, perėję politinį kontekstą, kultūros keliai įgavo pavidalą ir išgrynintus du svarbiausius savo tikslus: Europos kultūrų ir tautų suartinimas, bei materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimas.

Nors pamatai kultūros kelių susiformavimui buvo padėti XX amžiaus viduryje, tačiau Europos Tarybos Kultūros kelių programa oficialiai pradėta vykdyti tik po daugiau nei 30-ies metų, kuomet 1987 metais buvo patvirtintas pirmasis kultūros kelias, šiuo metu 9 valstybių sienas kertantis, piligriminis Šv. Jokūbo kelias. Kaip nurodo M. Crivillers-Simon, Europos Tarybos kultūros kelių programos tikslai buvo sutelkti į Europos tautų istorinės ir kultūrinės tapatybės stiprinimą, materialaus ir nematerialaus kultūros paveldo apsaugą ir atgaivinimą, bei į naujų laisvalaikio ir pramogų formų, orientuotų į kultūrinį turizmą, kūrimą (Crivillers-Simon, 2016). 1998 metais Liuksemburge buvo įkurtas Europos Kultūros Kelių institutas (EKKI) dar vadinamas projekto technine agentūra, kurios pagrindinės funkcijos apima esamų kultūros kelių vertinimą, naujų kultūros kelių sertifikavimą, mokymų organizavimą ir gerosios praktikos sklaidą. 2010 metais buvo pasirašytas Išplėstinis dalinis susitarimas (IDS), siekiant sustiprinti programą politiškai ir finansiškai. Kaip nurodoma 2015-2017 metų bendroje Europos Tarybos ir Europos komisijos programoje, IDS lemia programos strategiją, pagal nustatytus 67 kriterijus sertifikuoja kultūros kelius, teikia politinę paramą nacionalinėms, regioninėms ir vietos iniciatyvoms, skatinant kultūrą ir turizmą, bei yra atviras valstybėms, kurios yra arba nėra Europos Tarybos narės. 2021 metų

duomenimis, 35 valstybės yra Europos Tarybos išplėstinio dalinio susitarimo (IDS) narės. Lietuvos Respublika prie šio susitarimo prisijungė 2012-aisiais ir buvo 15-ta valstybė. S. Czifra ir kt. teigimu, Europos Tarybos kultūros keliams yra keliami 3 esminiai reikalavimai: jie turi apimti bent tris valstybes, būti oficialiai administruojami ir paremti nuolat atliekamais moksliniais tyrimais, kurie būtų pristatomi viešoms auditorijoms (Czifra et al., 2019).

Oficialioje Europos Tarybos svetainėje kultūros kelių maršrutai kategorizuojami dvejopai: pagal dominančią šalį arba pagal temą. Temos suskirstytos į 4 pogrupius: Maršrutai apie istoriją ir civilizacijas, meno ir architektūros maršrutai, religinio paveldo maršrutai ir kraštovaizdžio, bei rankdarbių maršrutai. J. H. Ramirez nurodo, kad šie kultūriniai maršrutai gali būti grindžiami jau esamais istoriniais keliais arba gali būti specialiai sukurti kultūriniam turizmui. Ir būtent šis lankstumas skatina daugelį Europos valstybių pradėti kultūrinių kelių plėtojimą, kaip ekonomikos atgaivinimo ir turizmo skatinimo priemones (Ramirez, 2011 cit. Iš Crivillers-Simon, 2016). Šiame straipsnyje bus plačiau nagrinėjamas Europos kapinių kelias, įsteigtas 2010 metais, Garsiausių Europos kapinių asociacijos ASCE.

XXI amžiaus pradžioje pradėjo kurtis žymiausias Europos istorines kapines saugančios asociacijos. Viena svarbiausių – 2001 metais Italijos mieste Bolonijoje įsikūrusi Garsiausių Europos istorinių kapinių asociacija ASCE. Kaip nurodyta oficialioje asociacijos svetainėje, ASCE yra ne pelno siekianti organizacija, vienijanti valstybines ir privačias organizacijas, kurios rūpinasi istorinės ar meninės reikšmės kapinės. Pagrindinis asociacijos tikslas – reklamuoti Europos kapines kaip neatsiejamą žmonijos paveldo dalį ir didinti Europos piliečių supratimą apie reikšmingų kapinių svarbą. Naujas požiūris į istorines kapines atsispindi ir 2005 metais UNESCO dešimtajame tarptautiniame pasaulio paveldo forume pristatytoje temoje „Kultūros kraštovaizdžiai XXI amžiuje: įstatymai, vadyba ir visuomenės dalyvavimas“. Kaip nurodo M. Crivillers-Simon (2016), pagrindinė šio teksto naujovė buvo kultūrinio kraštovaizdžio sampratos išplėtimas: „Kultūriniai peizažai, tai ne tik malonios ir jaukios vietos, bet ir skausmo, kančios, mirties, karo, terapijos, susitaikymo ir atminties vietos“. Kaip teigia pati asociacija, daug metų jos nariai bendromis jėgomis siekė saugoti ir populiarinti kapinėse besiilsintį kultūros paveldą, tam tikslui, 2010-aisiais bendradarbiaujant su Europos Taryba, buvo įsteigtas kultūros maršrutas – Europos kapinių kelias, lydimas šūkio: „Jų istorija. Mūsų istorija“. Šiuo maršrutu buvo siekiama išsaugoti, populiarinti, didinti informuotumą ir šviesti apie Europos kapinių paveldą, atveriant kapines turistams. Jau po metų t.y. 2011-aisiais Europos kapinių kelias laimėjo UNWTO (Jungtinių Tautų Pasaulio turizmo organizacija) apdovanojimą inovatyvių turizmo projektų kategorijoje. Tam, kad kapinės galėtų būti įtrauktos į šį kultūros kelio maršrutą, jos turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Pirmiausia, kapinės turi būti pripažintos reikšmingomis ASCE. Taip pat, už kapines atsakinga organizacija turi aktyviai dalyvauti bendruose projektuose bei atlikti mokslinius tyrimus ir pagrįsti kapinių vertę. Kaip teigia A. Tomaševič (2018), kapinėse randamas tiek materialus, tiek nematerialus kultūros paveldas. Materialų sudaro antkapiai, skulptūros, graviūros, pati kapinių architektūra ir urbanistika. Tuo tarpu, nematerialų paveldą apima kapinių antropologinė reikšmė, su mirtimi susijusios tradicijos ir laidojimo papročiai.

Norint geriau suprasti kapinių vaidmenį bei reikšmę visuomenėje, reikėtų pasigilinti į pačią kapinių istoriją. Pirmosios krikščioniškosios kapinės būdavo įrengiamos bažnyčių šventoriuose ir tam tikra prasme būdavo ir visuomenės gyvenimo dalimi, kadangi niekaip nebūdavo atskiriamos. Tačiau viduramžiais situacija pasikeitė. Tai lėmė dvi pagrindinės priežastys: bažnyčių šventoriuose ėmė trūkti vietos naujiems palaidojimams ir ėmė siausti grėsmingų ligų epidemijos. Tuomet, kaip teigia J. Rugg, kapinės įgavo perimetrą t.y. buvo aptvertos aukšta siena arba gyvatvore, su formaliai įrengtu įėjimu. Ši praktika veiksmingai apsaugojo mirusiuosius, bet kartu ir atskyrė juos nuo gyvųjų. Taip kapinės tapo „atskira vieta su specialia paskirtimi“ (Rugg, 2000, cit. Iš Young ir Light, 2016). XIX-XX amžiuje požiūris į kapines vėl pasikeitė. Turtingieji ieškodami išskirtinumo, pradėjo iš menininkų užsakinėti skulptūras ir architektūrinius elementus, taip paversdami kapus meno

kūriniais. Taip pat daugelis Europos valstybių minėtu laikotarpiu įkūrė „nacionalines“ kapines, dažniausiai esančias šalies sostinėje. Tokiose kapinėse buvo laidojami garbingi tautos veikėjai – politikai, menininkai, poetai, muzikantai, dažniausiai įmantriuose kapuose. Miesto visuomenė buvo skatinama lankytis tokiose kapinėse, anot šį fenomeną tyrinėjusių autorių, vykdant politinius tautos kūrimo projektus t.y. siekiant užmegzti socialinį ir politinį ryšį su bendruomene (Dancausa Millan ir kt, 2019). Po Pirmojo Pasaulinio karo situacija vėl pasikeitė. Kaip nurodo J. White ir J. Hodsdon, buvo nukrypta nuo „įmantraus Viktorijos laikų minėjimo ritualo prie privataus, mažiau vaizdingo sielvarto“ (White ir Hodsdon, 2007). Taigi, apibendrinant galima teigti, jog išskyrus du kapinių istorijos periodus: atsiribojimą nuo mirusiųjų ir kapinių dėl ligų grėsmės viduramžiais ir XX-ąjį amžių, kuomet „sielvartas tapo privačiu reikalu“, kapinės buvo neatskiriama visuomenės gyvenimo dalimi, svarbia saviraiškai, visuomenės bendravimui, santykių kūrimui, švietimui, istorijos perteikimui ir pan.

Natūralu, kad kuomet XX amžiaus antroje pusėje didžioji dalis kapinių vėl buvo atvertos lankytojams, buvo įvertinta ir jų kultūrinė reikšmė. Kaip teigia jau minėti autoriai J. White ir J. Hodsdon (2007) kapinės tapo vis labiau pripažįstamos dėl savo paveldo vertės, o lankytojus traukia savita architektūra, paminklai ir skulptūros, vietos emocija. Tokiu būdu, kapinės tapo potencialiais edukaciniais ištekliais, kaip ir bet kuris kitas paveldo objektas. A. Tomaševič (2018) teigimu, prie to prisidėjo ir mokslas bei technologijos: „pradėtos kurti atskirų kapinių internetinės svetainės, GPS programos, padedančios lengviau rasti reikalingas kapavietes, interaktyvūs žemėlapiai ir t.t.“. Svarbų kapinių, kaip turistinio objekto, vaidmenį patvirtina ir aukštas „TripAdvisor“ reitingas.

EUROPOS KAPINIŲ KELIAS TAMSIOJO TURIZMO KONTEKSTE

Senųjų kapinių istorinė ir kultūrinė vertė šiandieną jau nebekelia abejonių, kaip ir augantis visuomenės susidomėjimas jomis. Tačiau, turistinis kapinių lankymas vis dar vertinamas gana prieštaringai. Viena galimų to priežasčių – kapinių lankymo priskyrimas ne kultūrinio, o tamsiojo turizmo kategorijai. Anot B. Deering (2010), kapinės taip pat patrauklios ir tam tikrų tipų „tamsiesiems turistams“, kurie ypač domisi mirtimi ir mirusiaisiais (Deering, 2010, cit. Iš Young ir Light, 2016). Ši nuomonė gali būti teisinga, tačiau norint gerai suvokti tamsųjį turizmą, reikėtų jį panagrinėti giliau.

Tamsiojo turizmo apraiškų gausu visoje mūsų istorijoje, pradedant nuo amžių dar prieš mūsų erą. Tačiau, šio reiškinio tyrinėjimai pradėti vykdyti tik paskutiniame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje. Sociologas C. Rojek (1993) atkreipė dėmesį į faktą, jog visuomenę traukia vietos, kuriose įvyko masinės mirtys arba žuvo įžymūs asmenys. Tokias vietas sociologas įvardijo „juodosiomis dėmėmis“. Netrukus buvo suformuluoti ir pirmieji šio reiškinio apibrėžimai. M. Foley ir J.J. Lennon (1996) pirmieji pavartojo sąvoką „tamsusis turizmas“ ir apibūdino jį, kaip lankymąsi mirčių, nelaimių, katastrofų ar žiaurumų vietose. Turizmas, siejamas su mirtimi ir kančia, greitai įgavo ir kitų pavadinimų, tokių kaip: „ligotas turizmas“ (Blom, 2000), „žiaurumų turizmas“ (Beech, 1993), „sielvarto turizmas“ (Trotta, 2006), „juodojo paveldo turizmas“ (Logan ir Reeves, 2009) ir kt.

Iki šiol, iš visų turizmo kategorijų, tamsusis turizmas nagrinėtas mažiausiai. Kaip teigė M. Lennon ir J.J. Foley (2000) šis reiškinys sukėlė daug etinių klausimų dėl tragedijos komercializavimo ir įtraukimo į laisvalaikio industrija. Tačiau, autoriai nurodo skirtingus vadinamųjų „tamsiųjų turistų“ keliavimo po „tamsiąsias vietas“ motyvus. A. Biran, Y. Poria ir G. Oren savo darbe teigia, kad tamsusis turizmas dažniausiai siūlo edukacinius ir emocinius išgyvenimus (Biran, Poria ir Oren, 2011, cit. Iš Cakar, 2020). Pasak W. Miles, dažniausia turistų, ieškančių tamsios turizmo patirties, motyvacija yra kolektyvinė atmintis bei iš to kylantis supratimo ir pajautimo poreikis (Miles, 2002).

Kaip matyti iš aukščiau pateiktų apibrėžimų, terminas „Tamsusis turizmas“ vartojamas plačiąja prasme, apibūdinant visą turizmą, kuomet keliaujama į su mirtimis susijusias vietas. Tačiau,

priklausomai nuo vietos į kurią keliaujamą ir keliaujančio turisto motyvų, tamsusis turizmas gali būti tamsesnis ar šviesesnis, autentiškesnis ar mažiau autentiškas, tikras ar fantastinis. P. Stone (2006) išskyrė šešis tamsiojo turizmo atspalvius (žr. 1 pav.).

Didesnė politinė įtaka ir ideologija			Mažesnė politinė įtaka ir ideologija		
Mirties ir kančių vietos			Vietos susijusios su mirtimi ir kančia		
⇧			⇧		
Tamsiausias	Tamsesnis	Tamsus	Šviesus	Šviesesnis	Šviesiausias
⇩			⇩		
Orientuota į išsilavinimą			Orientuota į pramogas		
Orientuota į istoriją (išsaugojimas/atminimas)			Orientuota į paveldą (komercija/ romantizmas)		
Suvokiama autentiška produkto interpretacija			Suvokiama neautentiška produkto interpretacija		
Vietos autentiškumas			Vietos neautentiškumas		
Trumpesnė laiko atkarpa nuo įvykio			Ilgesnė laiko atkarpa nuo įvykio		
Netikslinga pasiūla			Tikslinga pasiūla		
Mažiau išvystyta turizmo infrastruktūra			Labiau išvystyta turizmo infrastruktūra		

1 pav. **Tamsiojo turizmo atspalviai**
(Stone, 2006)

Pagal Stone (2006) sudarytą tamsiojo turizmo atspalvių spektrą, straipsnyje aptariamas kapinių turizmas atsiduria spektro viduryje, kadangi gali turėti ir šviesių, ir tamsių elementų. Priklausomai nuo turistų motyvacijos, kapinės gali būti lankomos išsilavinimo arba pramogų sumetimais, apsilankymas gali būti orientuotas į istoriją arba paveldą, gali būti praėjusi trumpesnė arba ilgesnė laiko atkarpa nuo įvykio t.y. mirties. Kapinės, kaip turizmo objektas, gali būti su tikslinga pasiūla ir labiau išvystyta infrastruktūra arba su netikslinga pasiūla ir mažiau išvystyta turizmo infrastruktūra. Tačiau pagrindinė turistinio kapinių lankymo paskirtis išlieka nepakitusi – visuomenės švietimas, istorijos pasakojimas, materialaus ir nematerialaus paveldo išsaugojimas ir atminimas.

Informacijos analizė leidžia daryti prielaidą, kad būtent tamsusis turizmas, kaip turizmo rūšis, suteikia visuomenei didžiausią galimybę susipažinti su baisiausiais, skaudžiausiais, labiausiai sukrečiančiais pasaulio įvykiais ir situacijomis. Taigi, tamsusis turizmas gali efektyviai papildyti kultūrinį turizmą.

LIETUVOS GYVENTOJŲ POŽIŪRIO Į ISTORINIŲ KAPINIŲ LANKYMĄ TURISTINIAIS TIKSLAIS TYRIMAS IR JO REZULTATAI

ASCE asociacija nuo įsikūrimo pradžios reikšmingomis pripažino per 150 Europos kapinių, įskaitant ir istorines Vilniaus Rasų bei Bernardinų kapines. Šios kapinės kiekvienais metais mini Europos kapinių savaitę bei organizuoja ją pažyminčius renginius, tačiau į Europos kapinių kelio maršrutą šios kapinės nėra įtrauktos. To priežastys gali būti įvairios: nepakankamas visuomenės švietimas apie kapinių turizmą bei Europos kapinių kelią, neigiama visuomenės reakcija bei nuostatos, per mažas privačių ir valstybinių organizacijų įsitraukimas į tokio mąsto projektą ir t.t. Šiame straipsnyje pasirinkta išsiaiškinti visuomenės požiūrį į turistinį kapinių lankymą, kaip pamatą galimam kapinių turizmo vystymui šalies mastu ateityje.

Siekiant išsiaiškinti Lietuvos gyventojų požiūrį į istorinių kapinių lankymą turistiniai tikslais buvo atliktas kiekybinis tyrimas. Anot V. Pruskaus, kiekybinis tyrimas – tai toks empirinis tyrimas, kurio duomenis galima pateikti skaičiais (kiekybine išraiška) (Pruskus, 2004). Kiekybinio tyrimo

privalumas yra tai, jog šis tyrimo tipas padeda per trumpesnį laiką apklausti didesnį skaičių respondentų.

Duomenų surinkimui buvo pasirinktas anketinės apklausos metodas. Apklausa buvo vykdoma šių metų lapkričio 2-11 dienomis. Apklausos anketa buvo patalpinta interneto svetainėje www.apklausa.lt ir socialiniame tinkle „Facebook“. Tyrimo imtis buvo apskaičiuota remiantis populiacijos dydžiu, 95 proc. tikimybe ir 5 proc. paklaida. Apskaičiavimui naudota internetinė imties skaičiuoklė (http://www.surveysystem.com/sscalc.htm). 2020 metų oficialiosios statistikos portalo duomenis, Lietuvoje gyveno 2 mln. 244,454 tūkst. Asmenų, vyresnių nei 18 metų amžiaus. Remiantis aukščiau minėtais duomenimis, tyrimo imtį turėtų sudaryti 384 respondentai. Respondentai tyrimui buvo parinkti netikimybinės (neatsitiktinės) patogiosios atrankos būdu, kai apklausiami tie respondentai, kurie yra lengviausiai prieinami. Kaip teigia I. Gaižauskaitė ir S. Mikėnė, toks tyrimo imties formavimas yra patogiausias tada, kai norima pasiekti specifinę, plačiai išsibarsčiusią ar sunkiai apčiuopiamą populiaciją (Gaižauskaitė, Mikėnė, 2014).

Anketinei apklausai atlikti buvo sudarytas klausimynas, kuris rėmėsi teorinėje dalyje išanalizuota moksline literatūra ir pateiktais faktais. Klausimynui buvo parengta 16 atvirojo ir uždarojo tipo klausimų, kuriuos galima suskirstyti į tris blokus:

1. Respondentų charakteristikos (amžius, lytis);
2. Respondentų elgsena, motyvai ir požiūris į istorinių kapinių lankymą turistiniais tikslais;
3. Respondentų žinios apie Europos kapinių kelią.

Taip pat, didžiojoje dalyje klausimų, respondentams buvo suteikta galimybė įrašyti norimą atsakymą, taip siekiant gauti kuo tikslesnę ir autentiškesnę informaciją. Dėl laiko stokos ir respondentų pasyvumo, per apklausos vykdymo laiką buvo gauta 113 atsakymų. Tyrime sudalyvavo 85,8 proc. moterų ir 14,2 proc. vyrų.

Siekiant sužinoti respondentų amžių, buvo išskirtos 6 amžiaus grupės: „iki 20“, „21-29“, „30-39“, „40-49“, „50-59“, „60 ir daugiau“. Atsakymai apie amžių pasiskirstė įvairiai (žr. 1 pav.)

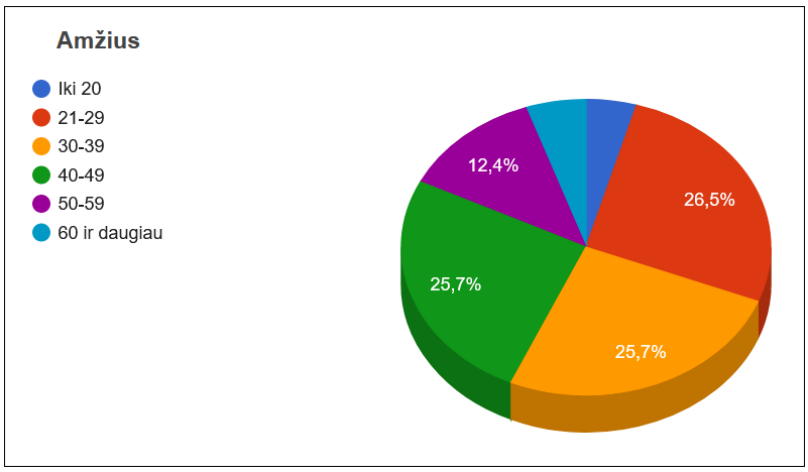

1 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal amžių, proc.**

Nors tyrime dalyvavo visų amžiaus grupių respondentai, tačiau didžiąją dalį sudarė „21-29“, „30-39“ ir „40-49“ amžiaus grupių respondentai.

Pirmuoju uždaro tipo klausimu buvo siekiama sužinoti ar respondentai lankosi istorinėse kapinėse. 67,3 proc. respondentų pažymėjo, kad lankosi, o tuo tarpu 32,7 proc. respondentų atsakė, jog turistiniais tikslais kapinių nelanko (žr. 2 pav.).

2 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal lankymasį istorinėse kapinėse turistiniais tikslais, proc.**

Antrasis klausimyno klausimas buvo skirtas tiems respondentams, kurie pirmajame klausime pažymėjo, jog istorinėse kapinėse turistiniais tikslais nesilanko. Klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kokios priežastys tai nulėmė (žr. 3 pav.)

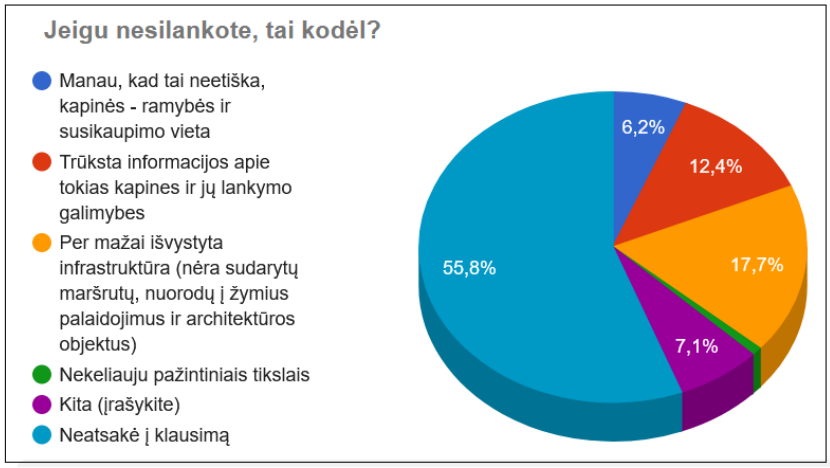

3 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal nesilankymo priežasti istorinėse kapinėse, proc.**

Didžioji dalis atsakiusiųjų t.y. 17,7 proc. teigia, kad istorinėse kapinėse turistiniais tikslais nesilanko dėl per mažai išvystytos infrastruktūros (nėra sudarytų maršrutų, nuorodų į žymius palaidojimus ir architektūros objektus), antroje vietoje liko pasirinkimas „Trūksta informacijos apie tokias kapines ir jų lankymo galimybes“. Šį atsakymo variantą pažymėjo 12,4 proc. respondentų. 6,2 proc. respondentų galvoja, kad kapinėse lankytis turistiniais tikslais yra neetiška, kadangi tai ramybės ir susikaupimo vieta. Šiame klausime respondentams buvo suteikta galimybė įrašyti ir savo atsakymą. Šia galimybe pasinaudojo 7,1 proc. respondentų, įrašydami tokius atsakymus, kaip „Nesidomiu“, „Tokios vietos slegia“, „Teikiu pirmenybe kitokiems turistiniams objektams“. Na ir 55,8 proc. respondentų į klausimą neatsakė, kadangi jis buvo skirtas tik tai respondentų daliai, kuri istorinėse kapinėse turistiniais tikslais nesilanko.

Šių respondentų taip pat buvo paklausta ar jie pradėtų lankyti istorines kapines turistiniais tikslais, jeigu būtų virtualūs gidai, teminiai maršrutai, lankstinukai ir atitinkami žymėjimai kapinėse. Didžioji dalis respondentų (69 proc.) pasirinko teigiamą variantą, o 8 proc. liko prie savo nuomonės ir pažymėjo atsakymą „Ne“. Na ir 23 proc. respondentų pažymėjo, jog nežino, taip parodydami neapsisprendimą (žr. 4 pav.)

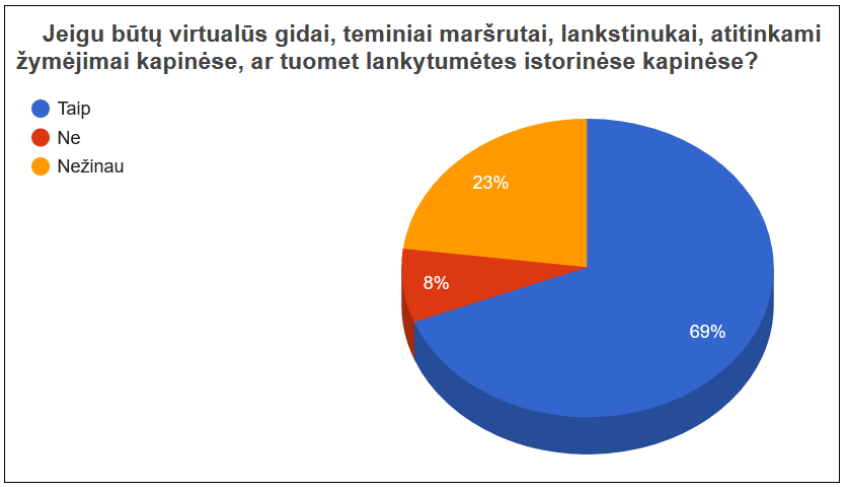

4 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal komunikavimo priemonių esamumą apie istorines kapines, proc.**

Sekantis klausimas buvo skirtas likusiai respondentų daliai t.y. tiems, kurie istorinėse kapinėse turistiniais tikslais lankosi. Klausimu buvo siekiama išsiaiškinti lankymosi motyvus (žr. 4 pav.)

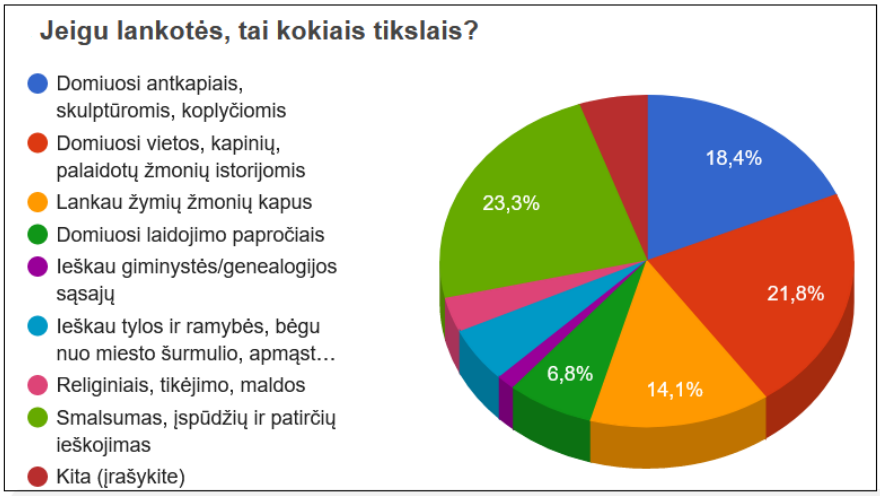

5 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal lankymosi istorinėse kapinėse tikslus, proc.**

23,3 proc. respondentų nurodė, kad istorines kapines lanko vedini smalsumo, įspūdžių ir patirčių ieškojimo. 21,8 proc. respondentų domisi vietos, kapinių ir/ar ten palaidotų asmenų istorijomis, o 18,4 proc. respondentų domina kapinių architektūra t.y. antkapiai, skulptūros, koplyčios. Nemaža dalis (14,1 proc.) lanko žymių žmonių kapus. Kiek mažiau respondentų istorines kapines lanko domėdamiesi laidojimo papročiais (6,8 proc.), ieškodami tylos ir ramybės, bėgdami nuo miesto šurmulio, apmąstydami gyvenimą ir mirtį (5,3 proc.) ar religiniais, maldos, tikėjimo tikslais (3,4 proc.).

Siekiant identifikuoti, kokią kapinių lankymo formą respondentai renkasi dažniausiai, buvo paklausta su kuo jie lankosi istorinėse kapinėse. 31,1 proc. pažymėjo, jog su artimaisiais, 26,3 proc. vieni, 22,8 proc. su bendraminčiais ir 19,8 proc. su turistinėmis grupėmis (ekskursijomis).

Respondentų taip pat buvo klausiama ar jie pritartų istorinėse kapinėse vykstantiems renginiams. Buvo pasirinkti populiariausi užsienio šalių istorinėse kapinėse vykstantys renginiai: ekskursijos, meno parodos, koncertai, literatūriniai skaitymai ir pamokos (istorijos, architektūros ir t.t.). Respondentų buvo paprašyta skalėje nuo 1 iki 5 (kai 1 – visiškai nepritariu, o 5 – visiškai

pritariu) sureitinguoti, kuriems renginiams kapinėse jie nepritaria, kuriems pritaria ir kuriems išlieka neutralūs ar galbūt neapsisprendę (žr. 6 pav.)

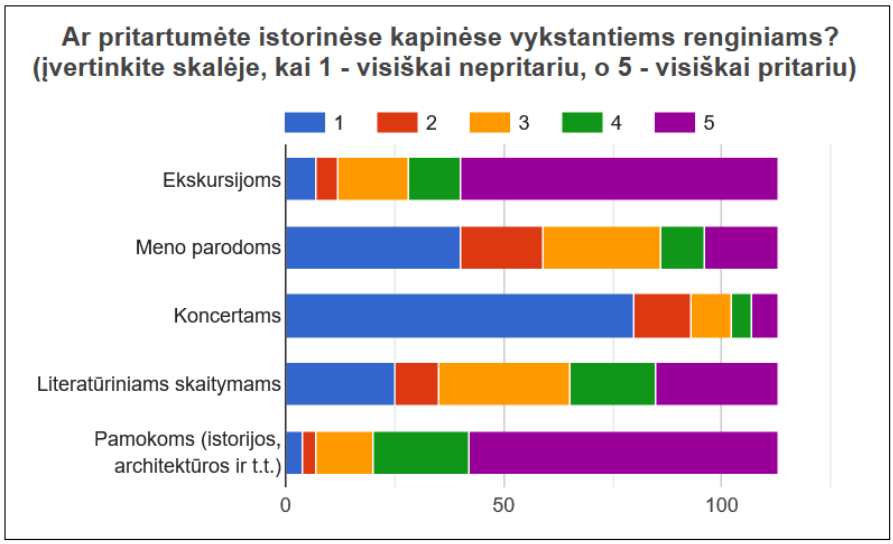

6 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal pritarimą įvairių renginių organizavimą istorinėse kapinėse, proc.**

6 pav. matome, jog ekskursijoms pritarimą išreiškia 72,5 proc. respondentų, nepritarimą – 10,6 proc., o neutraliais išlieka 14,2 proc. apklaustųjų. Meno parodoms pritaria 23,8 proc., nepritaria 52,2 proc., o neutraliais išlieka 23,9 proc. apklaustųjų. Koncertinei veiklai istorinėse kapinėse pritaria 9,7 proc., nepritaria 82,3 proc. ir neutraliais išlieka 8 proc. Literatūriniams skaitymams pritaria 42,5 proc. nepritaria 30,9 proc. ir 26,5 proc. išlieka neutraliais. Pamokoms (istorijos, architektūros ir t.t.) pritaria 82,3 proc. respondentų, nepritaria 6,2 proc. respondentų ir neutraliais išlieka 11,5 proc. respondentų.

Dviem sekančiais klausimais buvo siekiama išsiaiškinti ar keliaudami po Lietuvą ir užsienio šalis respondentai lanko istorines kapines. 61,1 proc. respondentų pažymėjo, kad keliaudami po Lietuvą istorines kapines lanko, atitinkamai 38,9 proc. respondentų pažymėjo neigiamą atsakymą. Antruoju atveju t.y. keliaudami po užsienio šalis 51,3 proc. istorines kapines lanko, 38,9 proc. respondentų pažymėjo neigiamą atsakymą ir 9,7 proc. nurodė po užsienio šalis nekeliaujantys (žr. 7 pav.)

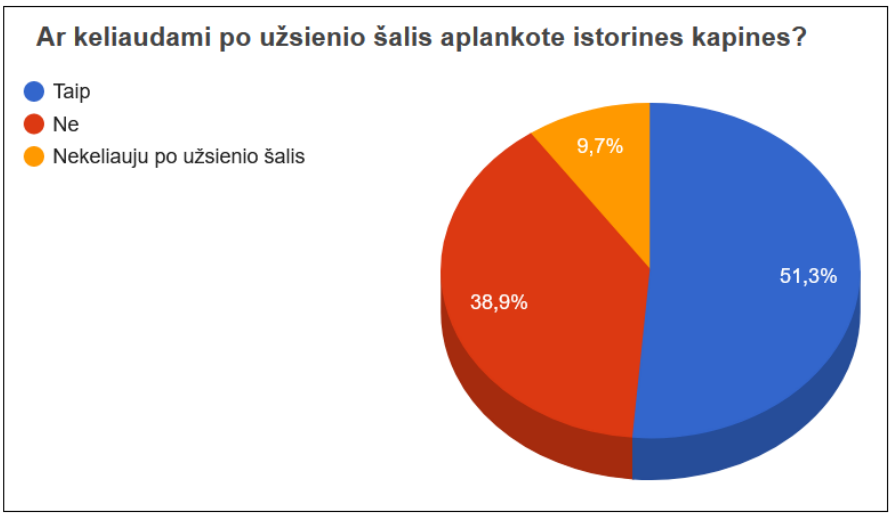

7 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal apsilankymą istorinėse kapinėse užsienio kelionėse, proc.**

Taip pat respondentų buvo teiraujamasi ar jų nuomone turistinis istorinių kapinių lankymas prisideda prie materialaus paveldo išsaugojimo ar priešingai, kenkia jam (žr. 8 pav.)

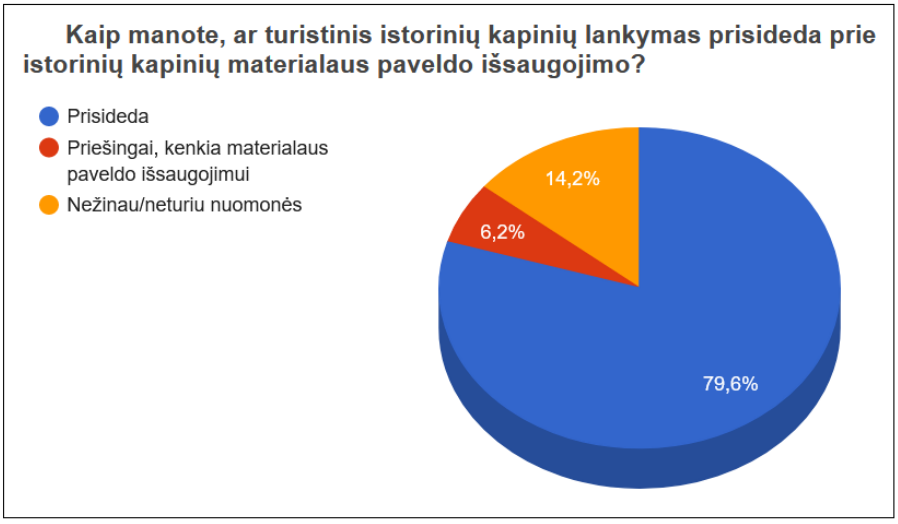

8 pav. **Respondentų nuomonės pasiskirstymas pagal turizmo prisidėjimą prie istorinių kapinių materialaus paveldo išsaugojimo, proc.**

79,6 proc. nurodė, jog jų nuomone turistinis istorinių kapinių lankymas prisideda prie materialaus kapinių paveldo išsaugojimo, o 6,2 proc. nurodė priešingai – kad kenkia ir 14,2 proc. nurodė nežinantys/neturintys nuomonės.

Toliau respondentų buvo klausiama ar viešojoje erdvėje pakanka informacijos apie istorines kapines. Didžioji dalis (77,9 proc.) nurodė, kad nepakanka, ir tik 8 proc., kad informacijos viešojoje erdvėje yra pakankamai. 14,2 proc. respondentų pasirinko atsakymą, jog neturi nuomonės/nesidomi.

Sekančiu klausimyno klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, su kuo respondentams asocijuojasi istorinių kapinių lankymas turistiniais tikslais (žr. 9 pav.)

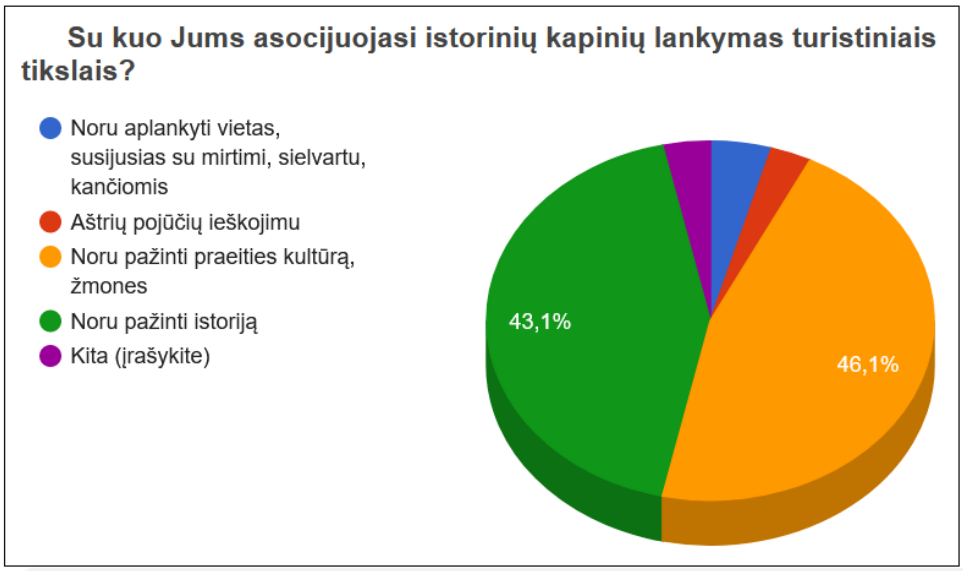

9 pav**. Respondentų pasiskirstymas pagal istorinių kapinių lankymo turistiniais tikslais keliamas asociacijas, proc.**

9 pav. matome, kad pagal respondentų atsakymus galima išskirti dvi pagrindines asociacijų grupes. 46,1 proc. respondentų turistinis kapinių lankymas asocijuojasi su noru pažinti praeities kultūrą, žmones. 43,1 proc. su noru pažinti istoriją. Likę atsakymai pasiskirstė tokia tvarka: 4,4 proc.

respondentų pasirinko atsakymą „Noru aplankyti vietas, susijusias su mirtimi, sielvartu, kančiomis“ ir 2,9 proc. turistinį kapinių lankymą mato kaip aštrių pojūčių ieškojimą.

Paskutinis klausimų blokas buvo skirtas respondentų žinioms apie Europos kapinių kelią. Didžioji dalis respondentų (94,7 proc.) nurodė, kad apie Europos kapinių kelią nėra girdėję ir tik 5,3 proc. pažymėjo, jog yra girdėję. Sekančiame klausime respondentų buvo prašoma pažymėti ar yra lankę Europos istorinių kapinių kelio maršrute esančias kapines. 68,1 proc. pažymėjo neigiamą atsakymą ir tik 0,9 proc. t.y. 1 respondentas nurodė, jog yra. Net 31 proc. apklaustųjų nėra tikri ar jų lankytos kapinės priklauso minėtam kultūros keliui.

Paskutiniu klausimu respondentų buvo prašoma pažymėti, kurias istorines Lietuvos kapines jų nuomone būtų verta įtraukti į istorinį kapinių kelią (žr. 10 pav.)

10 pav. **Respondentų pasiskirstymas pagal klausimą kokias Lietuvos kapines būtų verta įtraukti į istorinių kapinių kelią, proc.**

Didžioji dalis atsakiusiųjų Europos kapinių maršrute matytų žinomiausias istorines Lietuvos kapines t.y. Rasų kapines Vilniuje (24,1 proc.), Bernardinų kapines Vilniuje (18,4 proc.) ir Antakalnio kapines Vilniuje (12,8 proc.). Tačiau, respondentai nurodė ir mažiau visuomenėje žinomų kapinių potencialą tapti Europos kapinių kelio dalimi.

IŠVADOS

1. Kultūros kelias – sudėtingas, inovatyvus kultūrinio turizmo produktas, apimantis arba sujungiantis vietoves, reiškinius, renginius, tradicijas, asmenybes, intelektualines idėjas ir pan. Kultūros kelias skirtas turistui, kurio pagrindinis arba gretutinis kelionės tikslas – kultūros pažinimas. Šiandieninis kultūros kelias gali pasiūlyti turistui t.y. vartotojui, visiškai jo lūkesčius atitinkančią, teminę, unikalią kultūros pažinimo patirtį.
2. Europos Taryba, pirmoji politinė organizacija Europoje, kultūros kelius panaudojo kaip įrankį Europos kultūros paveldo pristatymui ir apsaugojimui, gyventojų suvienijimui tiek tarptautiniu lygmeniu, tiek ir šalies viduje, bei ekonominiam ir turistiniam šalių vystymui. Europos kapinių kelias – vienas iš kultūros kelių maršrutų, apimantis žymiausias ir vertingiausias Europos kapines ir leidžiantis turistams susipažinti su istorija, kultūra, archeologija, urbanistika, laidojimo papročiais ir ritualais autentiškoje kapinių aplinkoje.
3. Turistiniu kapinių lankymu domisi tiek kultūros ieškantys turistai, tiek tie turistai, kuriuos į kapines traukia smalsumas, aštrių pojūčių ieškojimas, liguistas domėjimasis mirtimi. Šiame kontekste, turistinis kapinių lankymas gali įgyti neigiamą spalvą. Be to, tarp kai kurių visuomenės

narių vis dar įsišaknijęs įsitikinimas, kad turistinis kapinių lankymas yra nepagarba mirusiesiems ir juos lankantiems gyviesiems, todėl Europos kapinių kelias ne visada vertinamas palankiai.

4. Atlikto kiekybinio tyrimo rezultatai parodė, kad nors valstybiniu mastu kapinių turizmas Lietuvoje dar nevykdomas, tačiau nemaža dalis gyventojų istorines kapines turistiniais lanko. Tuo tarpu nelankantys gyventojai to nedaro ne todėl, jog trukdytų vidiniai įsitikinimai, tačiau todėl, jog pasigenda informacijos viešojoje erdvėje bei tam paruoštos infrastruktūros. Turistiniais tikslais istorines kapines lankantys gyventojai tai daro vedini skirtingų motyvų. Nors didžioji dalis siekia pažinti istoriją ir kultūrą, tačiau yra ir tokių, kurie siekia įspūdžių, emocijų ir patirčių. Užsienio šalių kapinėse yra praktikuojamos įvairios veiklos, tačiau Lietuvos gyventojai kol kas į tai žiūri pakankamai skeptiškai. Pritartų ugdomo, lavinančio formato veikloms, tokioms kaip ekskursijos ir pamokos, tačiau nepritartų pramoginėms veikloms, tokioms kaip koncertai, literatūriniai skaitymai, parodos ir pan. Apie Europos Tarybos sertifikuotą Europos kapinių kelią absoliuti tyrime dalyvavusių gyventojų dalis nėra girdėjusi, kas leidžia teigti, jog viešojoje erdvėje pateikiama nepakankamai informacijos apie projektą, jo tikslus, galimybes ir naudas, bei galimą Lietuvos įsitraukimą į Europos kapinių kelio maršrutą.

LITERATŪRA

1. BERTI, E., MARIOTTI, A. (2013*). The heritage of Cultural Routes: between landscapes, traditions and identity. In Cultural routes management: from theory to practice (p. 42-53) Strasbourg: Council of Europe*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://rm.coe.int/gestion-des-itineraires-culturels-de-la-theorie-a-la-pratique/168098b061
2. Crivillers-Simon, M. (2016). Networking on the cultural landscape. The Example of the European Cemeteries Route in France and Spain. PROCEEDINGS OF TCL2016 CONFERENCE, INFOTA 2016; 107-117. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://tcl.infota.org/proceedings/articles/10_a041_montserrat_crivillers_simon_-_networking_on_the_cultural_landscape.pdf
3. CZIFRA, S., PALINKAS A., MARKUS, L. Z., SZKALICZKI, T., VERES, M., WEISZ, Z. (2019*). Smart Solutions for Guided Cultural Routes along the Iron Age Archaeological Sites of the Danube Basin.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/40479232/Smart_Solutions_for_Guided_Cultural_Routes
4. Cakar, K. (2020). *Investigation of the Motivations and Experiences of Tourists Visiting the Gallipoli Peninsula as a Dark Tourism Destination* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/334304179_Investigation_of_the_Motivations_and_Experiences_of_Tourists_Visiting_the_Gallipoli_Peninsula_as_a_Dark_Tourism_Destination
5. Dancausa-Millan, G; Perez-Naranjo, L. M.; Hernandez-Rojas, R. D.; Millan-Vazquez de la Torre, G. (2019). CEMETERY TOURISM IN SOUTHERN SPAIN: AN ANALYSIS OF DEMAND. Tourism and Hospitality Management, Vol. 25, No. 1, 2019, 010201. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/331271496_Cemetery_tourism_in_southern_Spain_An_analysis_of_demand
6. Europos kultūros konvencija. Teisės akto tekstas. (2021). Identifikacinis kodas: 054T001KONVRG543156. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.31945
7. Europos Tarybos kultūros keliai. (2015). [interaktyvus]. Council of Europe Directorate General of Democracy; European Institute of Cultural Routes. Prieiga per internetą https://rm.coe.int/16806f57b0
8. Gaižauskaitė, I.; Mikėnė, S. (2014). *SOCIALINIŲ TYRIMŲ METODAI: APKLAUSA.* MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS, Vilnius. ISBN 978-9955-19-641-9 (elektroninė versija). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16910/9789955196426.pdf?sequence=1&isAllowed
9. Young, C.; Light, D. (2016). *Interrogating spaces of and for the dead as ‘alternative space’: cemeteries, corpses and sites of Dark Tourism. International Review of Social Research 2016; 6(2): 61–72* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://e-space.mmu.ac.uk/617084/1/IRSR%20final%20published%2026-6-16.pdf

10. Jafari, J. (2000). *Encyclopedia of tourism. Routledge, London and New York.* ISBN 0-415-15405-7.

11. Majdoub, W. (2010). Analyzing cultural routes from a multidimensional perspective [interaktyvus]. Prieiga per internetą https://www.researchgate.net/publication/307756198_Analyzing_cultural_routes_from_a_multidimensional_perspective

12. Miles, W. (2002). Auschwitz: Museum Interpretation and Darker Tourism. Annals of Tourism Research, 29(4), 1175-1178.

13. Montserrat, C. S. (2016). *Networking on the cultural landscape.* The Example of the European Cemeteries Route in France and Spain [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://tcl.infota.org/proceedings/articles/10_a041_montserrat_crivillers_simon_-_networking_on_the_cultural_landscape.pdf

14. Ravitz, J. (2006). *Cemeteries breathe life into tourists* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://edition.cnn.com/2009/TRAVEL/10/30/graveyard.tourism/index.html

15. Richards, G. (1996). *Production and consumption of European cultural tourism.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/223337083_Production_and_consumption_of_European_cultural_tourism

16. Richards, G. (2011). *Tourism trends: Tourism, culture and cultural routes*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.academia.edu/1473475/Tourism_trends_Tourism_culture_and_cultural _routes

17. Sabir, B. (2019). *Developing a Multidisciplinary Tourism Planning Approach on Cultural Routes* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/334809057_Developing_a_Multidisciplinary_Tourism_Planning_Approach_on_Cultural_Routes

18. Scapo, J; Berki, M. (2014). *Existing and future tourism potential and the geographical basis of thematic routes in south Transdanubia, Hungary*. [interaktyvus] [žiūrėta 2021. 10. 29]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/242129779_Existing_and_future_tourism_potential_and_the_geographical_basis_of_thematic_routes_in_south_Transdanubia_Hungaryhttps://www.Significantcemeteries.org/

19. Tomaševič, A. (2018). *CEMETERIES AS TOURIST ATTRACTION. VERN University of Applied Scieneces, Zagreb. UDK 338.48-53:726.8.* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-3099/2018/0354-30991821013T.pdf

20. Turner, L. (2005). *From the Local to the Global: Bioethics and the Concept of Culture*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/7709745_From_the_Local_to_the_Global_Bioethics_and_the_Concept_of_Culture

21. White, J., Hodsdon, J. (2007). *Paradise Preservedan introduction to the assessment, evaluation, conservation and management of historic cemeteries* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://thegardenstrust.org/wp-content/uploads/2016/11/EH-Paradise-Preserved-2007-1.pdf

22. 2017 Annual report [interaktyvus]. World Tourism Organization. DOI: https://doi.org/10.18111/9789284419807. Prieiga per internetą: https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284419807

EUROPEAN CEMETERIES ROUTE: PRECONDITIONS, PURPOSE, BENEFITS AND OPPORTUNITIES

AISTĖ STEPONAVIČIŪTĖ
Vytautas Magnum University
Supervisor: dr. Regina Navickienė

SUMMARY

In the 21st century, the entire Europe is entangled by cultural routes. The project was launched by the Council of Europe with the aim of educating the public, telling the history of nations and states in a new way, promoting cultural heritage and contributing to its preservation. However, not all cultural routes are equally

popular, known and valued by society. One of these is the European Cemeteries Route. Although cemetery tourism is a rapidly developing and popular area of tourism, part of the society still perceives cemeteries as a closed, peaceful place for personal mourning and grief. The article discusses the concept of the cultural route, introduces the organisations implementing the project, and reviews the cemetery route in the contexts of cultural and dark tourism. The quantitative study aims to find out the attitude of the Lithuanian population towards visiting historical cemeteries for tourism purposes. The results of the study may be significant as the country begins developing cultural cemetery sightseeing.

Keywords: cultural routes, cemetery routes, cemetery tourism, cultural tourism, dark tourism.

RUSIJOS EMBARGO ĮTAKA LIETUVOS EKONOMIKAI

ERIKA RUDOKAITĖ
Kauno Technologijos Universitetas
Prof. Dr. Vaida Pilinkienė

ANOTACIJA

Atsižvelgiant į Rusijos sprendimų, tautos mentaliteto ar užslėptų ketinimų aktualumą net šiandien, straipsnyje aptariamas vienas naujausių įvykių, kurio metu visos šios baimės pasitvirtino – Rusijos embargas. Aptariami embargo kaip reiškinio aspektai ir šio įvykio – Ukrainos suvereniteto pažeidimo, Krymo aneksijos – ištakos. Tai tikrai neliko nepastebėta ir sukėlė nepasitenkinimą visoje Europoje. Tai tapo ES taikomų sankcijų priežastimi, pasikeitusių tarptautinių santykių ir įtakos Lietuvos ekonomikai bei jos raidai pagrindu. Rusijos embargas daugiausia buvo nukreiptas į maisto pramonę, tačiau nukentėjo ne tik šis, bet ir keli kiti sektoriai, pablogėjo ekonominiai rodikliai. Sankcijos ir nesutarimai tęsiasi iki šiol, o tolesni, draugiški susitarimai dar nenumatyti.

Raktiniai žodžiai: sankcijos, Rusija, embargas, Lietuva, ekonomika.

ĮVADAS

Visais laikais Rusijos Federacija buvo konfliktiška šalis, perdėtai vertindama savo didybę, ideologijas. Tad net ir praėjus didžiausiems konfliktams pasaulyje, Rusija rado kelią pretenzijoms į kadaise turėtas (užimtas) teritorijas. Taip nutiko su Ukrainos dalimi – Krymu bei jo aneksija, kuri iššaukė ES įsikišimą, Ukrainos nepasitenkinimą ir nepripažinimą. Tokiu būdu atsirado Europos Sąjungos sankcijos Rusijai, o kaip atsakas – Rusijos embargas kitoms, nebendradarbiaujančioms šalims. Kadangi Lietuva priklauso Europos sąjungai ir yra vakarietiškų pažiūrų šalis, todėl embargo įtaka paveikė ir mus, kaip vieną iš kaimyninių, kažkiek prekybos santykius su Rusiją puoselėjančių šalių. Be jokios abejonės, tai turėjo tiesioginės įtakos ir Lietuvos ekonomikai bei jos raidai, kas ir bus aptariama šio darbo eigoje pasitelkiant įvairius statistinius duomenis.

Darbo tikslas – išanalizuoti Rusijos embargo įtaką Lietuvos ekonomikai

Uždaviniai:

1. Išnagrinėti Rusijos embargo atsiradimo priežastis, raidą bei apžvelgti ir išnagrinėti Rusijos veiksmus ir atsaką Europos Sąjungai dėl sankcijų.
2. Išanalizuoti Lietuvos ekonominę padėtį po Rusijos embargo įvedimo.

Tyrimo metodai: lyginamoji ir sisteminė literatūros bei informacinių šaltinių analizė, oficialių statistinių duomenų analizė.

RUSIJOS EMBARGAS LIETUVAI – ATSIRADIMO PRIEŽASTYS IR RAIDA

Embargo samprata ir taikymo priežastys. Embargo termino pritaikymas yra dažnai paplitęs tiek politikoje tiek ir versle. Skirtingi autoriai pagrindinę šio žodžio reikšmę apibrėžia kiek kitaip. Lietuvių žodyne išryškinamos dvi reikšmės. Pirmoji teigia, kad tai yra valstybinės valdžios draudimas importo ar eksporto iš kurios nors šalies į kitą, o antroji – svetimų prekybos laivų ir jų krovinių sulaikymas oro uoste ar teritoriniuose vandenyse (Lietuvių žodynas, 2021). Taip pat panašiai tai galima apibūdinti kaip tarptautinės prekybos ribojimu, kuriuo siekiama sumažinti importą (Stantchev, 2009). Dar taip pat sakoma, kad embargas – draudimas išvežti iš kurios nors šalies arba įvežti į kurią nors šalį prekes, auksą, vertybinius popierius (Snieška ir kt., 2006). Pastarieji autoriai literatūroje apie makroekonomiką išskiria ir pagrindines priežastis, kodėl šis reiškinys gali būti taikomas.

Moralinės embargo priežastys gali būti dėl kultūrinių ar tradicijų nacionaliniu mastu skirtumo, kaip, tarkime, dėl religinių sumetimų draudžiamas alkoholinių gėrimų įvežimas į tam tikras šalis ar nederamos, pornografinio turinio literatūros įvežimas. Dažniausios politinės priežastys, kodėl prieš

tam tikras šalis taikomas embargas yra, kuomet jos nėra demokratiškos ir savo požiūri bando primesti kitoms šalims, pažeidžia suverenitetą, kelia karinius konfliktus ar teroristinius išpuolius. Sveikatos apsaugos labui šalys gali uždrausti įvežti tam tikras vaistų ar gyvūnų rūšis, augalus, daržoves bei vaisius ir t.t. Toliau bus nagrinėjamas konkretus embargo pavyzdys t.y. Rusijos sprendimas ES bei keletui kitų šalių įvesti maisto embargą, jo atsiradimo priežastys, padariniai.

Veiksniai turėję įtakos ES sankcijų įvedimui. Rusijos embargo atsiradimas nebuvo be priežasties. Už šios pasekmės slypi kur kas daugiau įvykių, o pagrindinis jų – Krymo aneksija. Užuomazgos pastebimos dar 2008m., kuomet Rusijos prezidentas V. Putinas savo kalboje Bukarešte perspėjo vakarus apie Ukrainos ketinimą įstoti į NATO ir jos riziką prarasti Krymą ir Rytų Ukrainą. Tai sukėlė 2013m. neramumus Ukrainoje, o tų pačių metų gruodžio mėnesį Rusija jau ėmė ruoštis Krymo prisijungimui, jei V. Janukovyčius (tuometinis Ukrainos prezidentas) bus nuverstas (Plečkaitis, 2018). Visgi Ukrainos prezidentas pabėgo iš Kijevo, o tuo tarpu į Krymą grįžo Berkuto kariai, kurie buvo sutikti kaip didvyriai (esą prezidento paliepimu jie šaudė į taikius demonstrantus). Tuo tarpu Krymo autonominės respublikos Aukščiausiąją Tarybą buvo norima sušaukti per demonstracijas Simferopolyje, jog pareikalautų Krymo nepriklausomybės (Plečkaitis, 2018). 2014m. vasarį į Sevastopolį buvo atgabenti rusų desantininkai ir save pasiskelbė rusakalbių, kurie gyveno Kryme, gynėjais savanoriais ir užėmė parlamento ir vyriausybės rūmus Ukrainos valdžia tai pavadino teroristiniu aktu ir šalyje paskelbė milicijos ir vidaus kariuomenės karinę padėtį. Taip pat vėliau buvo sušauktas nelegalus referendumas, kuriuo metu buvo išrinktas naujasis Krymo autonominės respublikos vyriausybės pirmininkas. Kijevas šį sprendimą palaikė nelegaliu, nes jis prieštaravo Ukrainos konstitucijai (Kraatz, 2014). Ukrainos valdžia, susirūpinusi įvykiais Kryme, išsiuntė notą Kremliui, o į Krymą pasiuntė P. Porošenko (Plečkaitis,2018). Rusija pareiškė, jog gins savo piliečius, bet nenaudos karinės jėgos. Tačiau Rusijos karinis kontingentas gavo leidimą būti atsiųstas į Krymo pusiasalį, taip keldamas grėsmė duotam pažadui. Rusijos polėkį ir toliau skverbtis gilyn, nesulaukiant pasipriešinimo iš vietinių ukrainiečių, pasmerkė NATO ir didžiojo 7 šalys. Krymo autonominės respublikos parlamentas priėmė sprendimą prisijungti prie Rusijos, tačiau šio referendumo nepriėmė nei tarptautinė bendruomenė, nei Ukrainos valdžia. Nors V. Putinas ir prorusiški Krymo vadovai pasirašė sutartį dėl Krymo ir Sevastopolio miesto prijungimo prie Rusijos, tačiau Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja teigia, kad Krymo referendumas yra nelegalus ir žemių prisijungimas – neteisėtas. Ukraina priėmė rezoliuciją, kad Krymas yra okupuota teritorija (Kraatz, 2014).

Europos Sąjungos sankcijos Rusijai. Kaip ir buvo minėta anksčiau, Rusijos poelgis ir okupuota Ukrainos dalis neliko nepastebėti. Europos sąjunga neketino su tuo taikstytis ir šalys, priėjusios bendrą konsensusą, pritaikė Rusijai sankcijas (žr. 1 lentelę), kurios apima šias sritis (Ibėnaitė,2021):

1 lentelė

Sankcijos Rusijai

(sudaryta pagal Ibėnaitę, 2021)

I. Sankcijos Rusijai	
1.	Priemones, apribojančias Rusijos patekimą į ES kapitalo rinkas
2.	Embargą ginklų ir susijusių medžiagų importui ir eksportui iš Rusijos
3.	Draudimą eksportuoti dvejopo naudojimo prekes ir technologijas kariniam naudojimui Rusijoje.

Kiek kitaip, detaliau šios sankcijos (žr. 2 lentelę) yra įvardinamos Europos Parlamento straipsnyje (Kraatz, 2014):

2 lentelė

Sankcijos Rusijai

(*sudaryta *pagal Kraatz, *2014)*

II. Sankcijos Rusijai	
1.	Diplomatinės priemonės prieš 18 asmenų, kaltinamų Ukrainos valstybės lėšų grobstymu.
2.	Turto įšaldymas ir vizų uždraudimas išplėstiniam asmenų sąrašui.
3.	Finansinės ir ekonominės sankcijos.

Diplomatinės priemonių taikymas pasireiškė 2014m. atšaukus ES ir Rusijos aukščiausiojo lygio susitikimą ir nutariant ir toliau neberengti tokių dvišalių susitikimų. Vietoje G8 aukščiausiojo lygio susitikimų, buvo surengtas tik G7 susitikimas. Toks formatas išliko ir iki šiol. ES šalys taip pat pritarė derybų dėl Rusijos prisijungimo prie Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) ir Tarptautinės energetikos agentūros (TEA) sustabdymui (Europos Vadovų Taryba, 2021).

Individualios ribojamosios priemonės tokios kaip turto įšaldymas ir kelionių apribojimai taikomi 177 asmenims ir 48 subjektams, nes jų veiksmai kenkė Ukrainos teritoriniam vientisumui, suverenitetui ir nepriklausomybei (Europos Vadovų Taryba, 2021). 2014 m. kovo mėn. Taryba nusprendė įšaldyti asmenų, kurie yra atsakingi už Ukrainos valstybės lėšų pasisavinimą, turtą. Pastarąjį kartą šių priemonių taikymas pratęstas 2020 m. kovo mėn. – iki 2022 m. kovo 6 d. (Europos Vadovų Taryba, 2021).

Ekonominių santykių su Krymu ir Sevastopoliu apribojimai pasireiškė kaip prekių importo iš Krymo ir Sevastopolio draudimas, apribojimai prekybai ir investicijoms, susijusioms su tam tikrais ekonomikos sektoriais ir infrastruktūros projektais, draudimas teikti turizmo paslaugas Kryme arba Sevastopolyje, tam tikrų prekių ir technologijų eksporto draudimas. 2021 m. birželio 21 d. Taryba pratęsė šių priemonių taikymą iki 2022 m. birželio 23 d.

Ekonominės sankcijos, konkrečiuose sektoriuose išsipildė kuomet buvo apribojamos tam tikrų Rusijos bankų ir bendrovių galimybės patekti į pirmines ir antrines ES kapitalo rinkas, nustatomas eksporto ir importo draudimas prekybai ginklais, nustatomas dvejopo naudojimo prekių, skirtų kariniam naudojimui arba kariniams galutiniams naudotojams Rusijoje, eksporto draudimas. Apribojamos Rusijos galimybės naudotis tam tikromis ypatingos svarbos technologijomis ir paslaugomis, kurios gali būti naudojamos naftos gavybai ir žvalgybai (Kraatz, 2014).

Priemonės, taikomos ekonominiam bendradarbiavimui: Europos investicijų banko buvo paprašyta sustabdyti naujų finansavimo operacijų Rusijos Federacijoje pasirašymą, ES valstybės narės susitarė derinti savo pozicijas Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB) direktorių valdyboje, kad taip pat sustabdytų naujų operacijų finansavimą. Buvo iš naujo įvertintas ES dvišalio ir regioninio bendradarbiavimo su Rusija programų įgyvendinimas ir kai kurios programos buvo sustabdytos (Europos Vadovų Taryba, 2021).

Galimas sankcijų poveikis šalių ekonomikai. Dar prieš nagrinėjant konkrečius atvejus, sietinus su embargo įvedimu, galima daryti šiokias tokias išvadas ir numatyti kokios gali būti teigiamos ar neigiamos pasekmės šalims.

3 lentelė

Galimos teigiamos ir neigiamos sankcijų pasekmės
***(sudaryta pagal Venkuvienė, Masteikienė**, 2015)*

Teigiamos pasekmės	Neigiamos pasekmės
Galimybės įeiti į naujas rinkas	Sumažėjęs prekių eksportas
Išaugęs vietinių prekių vartojimas	BVP sumažėjimas
Naujų partnerių atsiradimas	Darbo vietų mažėjimas
Sumažėjusios kainos (vartotojo nauda)	Didėjanti bedarbystė
Konflikto sprendimas be karinių veiksmų	Didėjanti infliacija
Bendradarbiavimo skatinimas	Atskirtis tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių

Taigi sankcijos iš esmės gali būti ir teigiamas padarinys tam tikrais aspektais. Pavyzdžiui šalys, kurios nutraukia tam tikrus santykius su kita šalimi, turi galimybę įeiti į kitas, naujas rinkas, užmegzti ryšius su kitais partneriais. Gali sumažėti kainos, kas nenaudinga gamintojui, tačiau pravartu vartotojui, sumažėjus importui galimybės atsiranda gamintojams, kadangi mažėja konkurencija, išauga vietinių prekių vartojimas. Be jokios abejonės, sankcijos gali prisidėti ir prie ekonomikos sulėtėjimo, iššaukia atskirtį tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių, sumažėja prekių eksporto apimtys. Taip pat gali padidėti infliacija, o šalims, kuriose nėra gera ekonominė padėtis, tai gali sukelti valiutos nuvertėjimą, tuomet sukelti kainų nestabilumą, o tai – padidinti nedarbingumą. Taip pat, neišvengiamas yra BVP sumažėjimas. Be jokios abejonės, kiekvienas atvejis yra individualus ir tai nereiškia, kad kaskart ištinka visos iš šių pasekmių.

Rusijos embargo įvedimas. Jau anksčiau minėtos Krymo aneksijos priežastys ir jų sąlygotos ES sankcijos Rusijai, nebuvo priimtos nuolankiai. 2014m. rugpjūtį Rusija pateikė atsaką: įvestas draudimas ES šalims, taip pat JAV, Norvegijai, Kanadai bei Australijai eksportuoti savo prekes į Rusijos teritoriją. Pagrindinis taikinys – maistas, kuriam ir buvo įvestas embargas. Toliau išvardintos draudžiamos eksportuoti prekės: daržovės, šakniavaisiai ir gumbavaisiai, vaisiai. Pieno produktai: pienas, pieno produktai ir kai kurie maisto produktai, preparatai, kurių sudėtyje yra pieno komponentų. Mėsa: galvijų, kiaulių ir paukštienos mėsa (šviežia, atšaldyta arba šaldyta), taip pat sūdyta mėsa, sūrymas, džiovinta arba rūkyta, dešros ir panašūs produktai. Žuvis, vėžiagyviai, moliuskai ir kitos jūrų gėrybės. Druska ir riešutai Tiesa, praėjus vos dviem savaitėms po embargo paskelbimo pradžios, Rusija sušvelnino savo sankcijas, nes parduotuvių lentynose ėmė trūkti maisto produktų, o jų kainos – šoktelėjo. Kadangi viskas įvyko staiga, ekonominiai sutrikimai buvo pastebimi visame pasaulyje, kadangi tos 32 šalys, įeinančios į embargo sąrašą, eksportuodavo nemažą dalį produkcijos, o to nebegalinčios daryti patiria nuostolius. Šis uždraustų produktų sąrašas grįstas tomis prekėmis, kurias Rusija galėtų pati pasigaminti savo šalies viduje ar atsivežti iš tų šalių, su kuriomis palaikomi geri diplomatiniai ryšiai. Net ir prieš įvestas sankcijas prekybos santykiai žemės ūkio sektoriuose buvo pablogėję, dėl įtampos tarp ES, Ukrainos ir Rusijos. Tačiau, Rusija nedraus tokių produktų eksporto kaip: grūdų ir jų produktų, pašarų, alkoholio ir gėrimų, kūdikių maisto (Kauno žinios, 2014).

LIETUVOS EKONOMINĖ PADĖTIS PO RUSIJOS EMBARGO

Rusijos embargo pasekmės Lietuvai ir jos ekonominiams rodikliams. Ne vienas šaltinis teigė, jog Lietuva tuo metu buvo kone labiausiai nuo Rusijos embargo priklausoma ES valstybė, mat 2013 m. net 20 proc. viso eksporto buvo nukreipta būtent į šios šalies rinką, o į embargo sąrašą patekusių prekių vertė siekė 2,6 proc. viso BVP (900 mln. eur.). Nepaisant to, vieni autoriai teigia, jog Lietuvos gamintojai nėra itin priklausomi nuo Rusijos, kadangi vos keli procentai bendros produkcijos išvežama į ten. Tačiau Lietuva dalyvauja prekybos koridoriuje tarp ES ir Rusijos, todėl

didžiąją dalį mūsų eksporto į ten sudaro reeksportas. Todėl Rusijos rinka yra itin svarbi transporto ir logistikos skyriui, kadangi paslaugų eksportas sudarė 4proc. viso eksporto (Versli Lietuva, 2014).

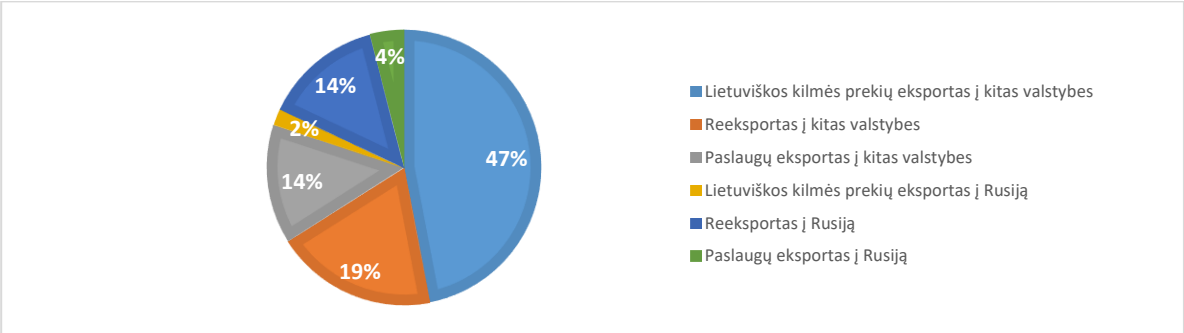

1 pav. **2013m. Lietuvos eksporto struktūra**
(sudaryta pagal Krasauskaitė, 2015 bei Versli Lietuva, 2014)

Reeksporto pridėtinė vertė yra daug mažesnė nei Lietuvos pramonės eksporto (žr. 4 pav.), todėl reeksporto pokyčiai nelėmė reikšmingo BVP pokyčio.

2 pav. **2013 m. Lietuviškos kilmės prekių eksporto struktūra**
(sudaryta pagal Krasauskaitė, 2015, bei Versli Lietuva, 2014)

Taip pat vos 2% (žr. 5 pav.) draudžiamų prekių eksportuoti į Rusiją sudaro visą lietuviškos kilmės prekių eksportą, tad Lietuvos BVP įtaka dėl maisto pramonės praradimų bus minimali. Tačiau analizuojant tam tikrus pokyčius atitinkamuose sektoriuose situacija yra kiek kitokia. Toliau bus pateikiami makroekonominiai rodikliai bei sritys, kurios yra labiausiai paveikiamos sankcijų. Makroekonominiai rodikliai: BVP ir infliacija. Sektoriai/sritys: žemės ūkis, eksportas/importas, transportas ir logistika, turizmas ir kultūra.

Labiausiai Lietuvoje paveikti sektoriai buvo išskirti: žemės ūkis, transporto bei logistikos įmonės ir maisto gamintojai. Taip pat BVP augimas Lietuvoje buvo sulėtėjęs labiausiai iš visų ES šalių, lietuviškos kilmės prekių eksportas į Rusiją krito perpus (Ilčiukaitė, Skvarciany, 2019). Jei nebūtų buvę sankcijų, Lietuvos ekonomika būtų kitokia, atlyginimai, užimtumas ir investicijos būtų augę sparčiau. Todėl galima teigti, kad Rusijos įvestas embargas paveikė visą šalies ekonomiką (Mauricas, 2014).

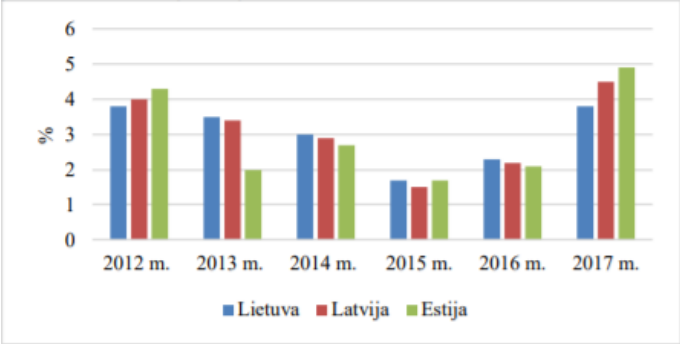

3 pav. **Baltijos šalių BVP augimas 2012-2017m.**
(sudaryta pagal Ilčiukaitė, Skvarciany, 2019)

Kaip jau ir buvo minėta, sankcijos turi vienokią ar kitokią įtaką BVP. Šiuo atveju (žr. 6 pav.) pavaizduotas ne tik Lietuvos, bet ir kitų Baltijos šalių BVP augimas procentais. Matoma aiški tendencija, jog nuo 2013m. BVP augimo koeficientas pradėjo Kristi, o 2015m. pasiekė mažiausius rodmenis. Tai lėmė sutrikusi eksporto, žemės ūkio, transporto ir logistikos įmonių kuriamas bendrasis produktas, o to pagrindas – Rusijos įvesti ribojimai.

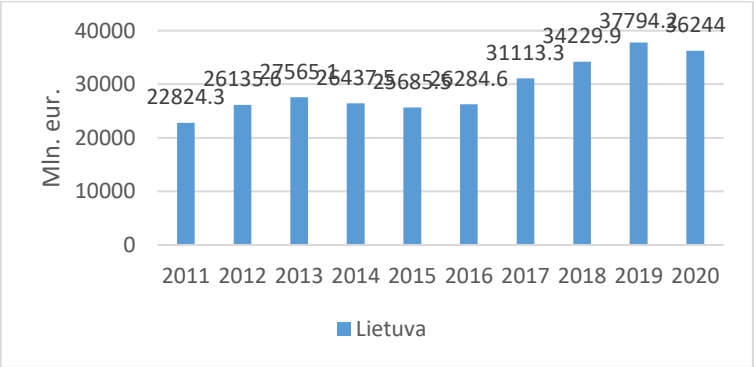

4 pav. **Lietuvos eksportas 2011-2020m.**
(sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat duomenimis)

Eksportas – vienas iš BVP mažėjimą lemiančių veiksnių, kuris (žr. 7pav.) ėmė mažėti nuo 2014m., kas plačiai yra siejama su Rusijos embargo įvedimu, paskelbtu 2014m. rugpjūtį. 2014m. eksportas sumažėjo iš 27565,1 mln. eur. iki 26437,5 mln. eur. , o 2015m. pasiekė žemiausią tašką – 25685,5 mln. eur.

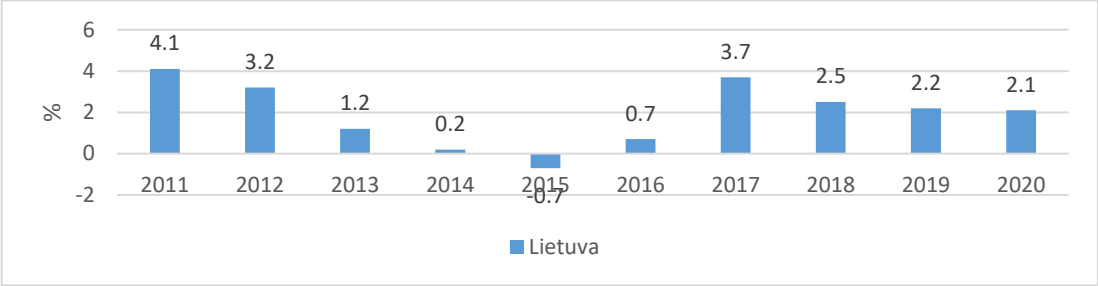

5 pav. **Lietuvos vidutinė metinė infliacija 2011-2020m.**
(sudaryta autoriaus, remiantis Eurostat duomenimis)

Kitas pasirinktas rodiklis – vidutinė metinė infliacija. Įsigaliojus Rusijos sankcijoms, Lietuvoje 2015m. pastebima defliacija (žr. 8 pav.) -0,7proc., kas reiškia sumažėjusias produktų kainas šalyje, o 2016m. infliacija 0,7 proc., kuomet pinigai nuvertėjo ir jų perkamoji galia sumažėjo.

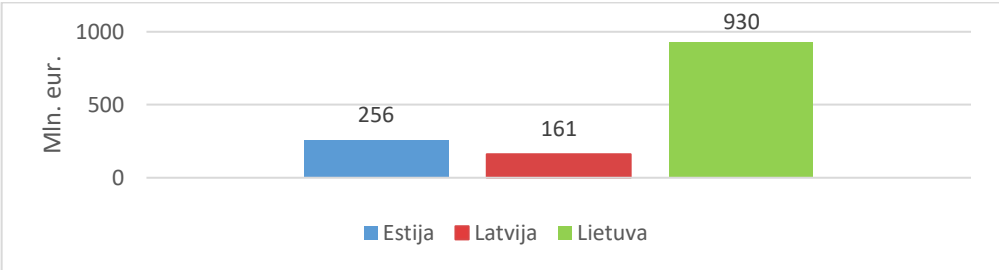

6 pav. **Lietuvos transporto sektoriaus priklausomybė nuo Rusijos 2013m**
(sudaryta pagal Mauricas, 2014)

Prieš nagrinėjant pervežamų krovinių į Rusiją pokytį procentais, pravartu panagrinėti tiesioginę skaitinę išraišką 2013m. priklausomybės nuo Rusijos. Taigi iš visų Baltijos šalių Lietuva yra priklausoma labiausiai ir į ten išveža produkcijos už 930 mln. eur.

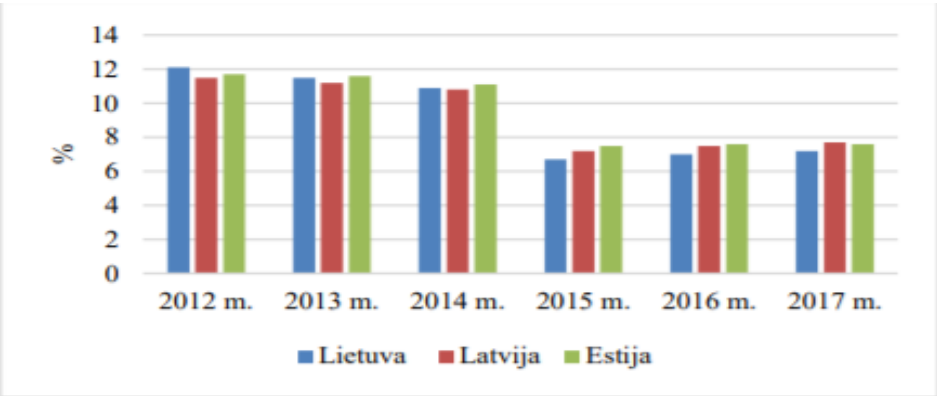

7 pav. **Baltijos šalių krovinių pervežimo į Rusiją dalis nuo bendrų krovinių pervežimų kiekių** *(sudaryta pagal Ilčiukaitė, Skvarciany, 2019)*

Pateiktame paveiksle (žr. 9 pav.) matoma krovinių dalies, vežamos būtent į Rusiją, mažėjimas nuo 2015m., kuomet Rusijos sankcijos ir įsigaliojo. Lietuvos transporto įmonių srautai, palyginus

su kitomis Baltijos šalimis, sumažėjo labiausiai. Todėl šiuo atveju reikalingas sprendimas buvo naujų rinkų ir partnerysčių ieškojimas bei užmezgimas.

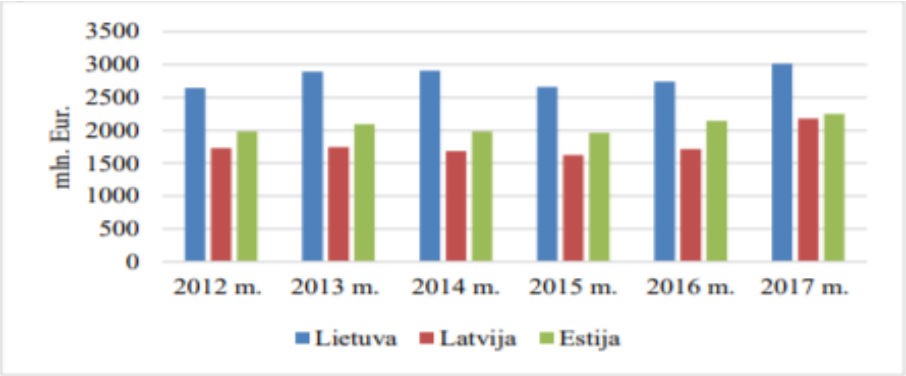

8 pav. **Baltijos šalių žemės ūkio ir maisto produktų eksporto sukurta vertė 2012–2017 m** *(sudaryta pagal Ilčiukaitė, Skvarciany, 2019)*

Kadangi Rusijos embargas buvo įvestas maisto produktams, svarbu panagrinėti žemės ūkio ir maisto produktų sukuriama pridėtinę vertę. Vėlgi matoma tendencija, jog 2015m. po sankcijų atsiradimo, palyginus su ankstesniais metais, vertė nukrito net 248,9 mln. eur., kas rodo, jog žemės ūkio sektorius patyrė nuostolį.

PASTARIEJI ĮVYKIAI

Remiantis Europos vadovų taryba (2021) duomenimis, 2021 m. kovo 4d. dar vieniems metams, iki 2022 m. kovo 6 d., pratęsiamos turto įšaldymo priemonės 7 asmenims, kurie, savinosi Ukrainos lėšas, piktnaudžiavo tarnybine padėtimi. Kovo 12d. Taryba nusprendė pratęsti sankcijas asmenims ir subjektams, kurie kenkia Ukrainos teritoriniam vientisumui, suverenitetui ir nepriklausomybei arba į juos kėsinasi, dar šešiems mėnesiams, t. y. iki 2021 m. rugsėjo 15 d. birželio 21d. Taryba nusprendė pratęsti sankcijų, nustatytų reaguojant į Rusijos Federacijos įvykdytą neteisėtą Krymo ir Sevastopolio aneksiją, taikymą dar vieniems metams – iki 2022 m. birželio 23 d. Rugsėjo 10d. Taryba nusprendė pratęsti sankcijas asmenims ir subjektams, kurie kenkia Ukrainos teritoriniam vientisumui, suverenitetui ir nepriklausomybei arba į juos kėsinasi, dar šešiems mėnesiams, t. y. iki 2021 m. rugsėjo 15 d. Rusija iki 2021 metų pabaigos pratęsė žemės ūkio produktų embargą Vakarų valstybėms (LRT, 2020).

IŠVADOS

1. Embargo atsiradimo priežastys gali būti moralinės, politinės bei sveikatos apsaugos. Šiuo atveju jų atsiradimo priežastis buvo politinė, kadangi Rusija pažeidė Ukrainos teritorijos suverenitetą. Dėl šios priežasties Rusijai buvo taikomos diplomatinės, individualios ribojamosios, ekonominių santykių, ekonominio bendradarbiavimo priemonės, ekonominės sankcijos, taikomos prekybai su Rusija konkrečiuose ekonomikos sektoriuose. Visi šie įvykiai ženkliai prisidėjo prie tarptautinių santykių raidos bei tolimesnių tarptautinių ryšių, susitarimų eigos. Kaip atsaką ES sankcijoms, Rusija įvedė maisto embargą, kuris apėmė šias sritis: pieno produktai, mėsa, žuvis, druska, riešutai. Tiesa praėjus kelioms savaitėms po ribojimų pradžios, sankcijos sušvelnėjo, kadangi Rusijos lentynose ėmė trūkti būtiniausių produktų. Įdomu ir tai, kad apklausoje dalyvavę Rusijos piliečiai mano (daugumos nuomone ir rezultatais), kad šis embargas visgi geras šalies žingsnis ir išėjo į naudą.
2. Teoriškai sankcijų pasekmės gali būti tiek teigiamos tiek ir neigiamos įsitraukusioms šalims, tačiau atsižvelgus į Lietuvos ekonominę situaciją, daugiau buvo neigiamų pasekmių. BVP šalyje (dėl Rusijos embargo įtakos) ženkliai sumažėjo ir tik vėliau pradėjo augti, o staigus virsmas

iš defliacijos į infliaciją taip pat sutrikdė šalies gyventojų gyvenimus. Taip pat nuostolius patyrė ir šios sritys: žemės ūkis, transportas ir logistika, maisto gamintojai. Prireikė keisti šalis partneres, tarptautinių ryšių politikas ir verslo partnerius, patirti nuostoliai. Reikėjo laiko prisitaikyti. ES sankcijos yra galiojančios ir šiomis dienomis bei periodiškai pratęsiamos taip pat kaip ir Rusijos embargas.

LITERATŪRA

1. Delfi (2016). *Lietuva atlaikė Rusijos embargą* [žiūrėta 2021-09-24]. Prieiga per internetą: https://www.delfi.lt/verslas/verslas/lietuva-atlaike-rusijos-embarga.d?id=72818382
2. Europos parlamentas (2021). *Rusijos maisto embargo įtaka Lietuvai* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/536291/IPOL_BRI(2014)536291_EN.pdf
3. Europos vadovų taryba. Europos sąjungos taryba (2021). *Chronologija. ES ribojamosios priemonės, taikomos reaguojant į krizę Ukrainoje* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą:https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/sanctions/ukraine-crisis/history-ukraine-crisis/
4. Europos vadovų taryba. Europos sąjungos taryba (2021*). ES ribojamosios priemonės, taikomos reaguojant į krizę Ukrainoje* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą: https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/sanctions/ukraine-crisis/
5. Gedmintaitė, L. ir Staniulytė, E. (2015). Tiltas į Ateitį. Rusijos embargo įtaka Lietuvos ekonomikai, *(1)*, 299-302.
6. Ibėnaitė, K. (2021**).** *Europos Sąjungos sankcijos Rusijai ir jų poveikis Baltijos šalių ekonomikai* [žiūrėta 2021-09-29]. Prieiga per internetą: 96563971_MAIN.pdf
7. *Ilčiukaitė, V., Skvarciany, V. (2019). Rusijos sankcijų poveikis Baltijos šalių ekonomikai* [žiūrėta 2021-09-29]. Prieiga per internetą: http://jmk.vvf.vgtu.lt/index.php/Verslas/2019/paper/viewFile/443/189
8. Kauno žinios (2014). *Rusija skelbia „visišką embargą“ daugumai maisto produktų iš JAV ir ES* [žiūrėta 2021-09-26]. Prieiga per internetą: https://kaunozinios.lt/naujienos/rusija-skelbia-visiska-embarga-daugumai-maisto-produktu-is-jav-ir-es_79910.html
9. Kvederienė, L. (2017). *Rusijos embargo poveikis Europos sąjungos maisto produktų eksportui* [žiūrėta 2021-09-29]. Prieiga per internetą: https://core.ac.uk/download/pdf/83930024.pdf
10. Lietuviuzodynas.lt (2021). *Embargas reikšmė* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą: https://www.lietuviuzodynas.lt/terminai/Embargas
11. LRT (2020). *Rusija atsako – iki 2021 metų pabaigos pratęsė žemės ūkio produktų embargą Vakarų valstybėms* [žiūrėta 2021-03-30]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1298694/rusija-atsako-iki-2021-metu-pabaigos-pratese-zemes-ukio-produktu-embarga-vakaru-valstybems
12. LRT (2021). *Europos Sąjunga pratęsė sankcijas Rusijai* [žiūrėta 2021-09-27]. Prieiga per internetą: https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1073447/europos-sajunga-pratese-sankcijas-rusijai
13. Mauricas, Ž. (2014). *Lithuania economic dependence on Russia* [žiūrėta 2021-09-29]. Prieiga per internetą: https://corporate.nordea.com/api/research/attachment/7286
14. Mauricas, Ž. (2014). *The effect of Russian economic sanctions on Baltic States* [žiūrėta 2021-09-24]. Prieiga per internetą: https://corporate.nordea.com/api/research/attachment/17231
15. Pilinkienė, V. (2016). *Tarptautinė ekonomika* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą: https://www.ebooks.ktu.lt/eb/1546/tarptautine-ekonomika/
16. Sipri (2021). *EU embargo on Russia* [žiūrėta 2021-09-25]. Prieiga per internetą: https://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/Russia/EU-embargo-on-Russia
17. Snieška, V. (2011). *Makroekonomika* [žiūrėta 2021-09-23]. Prieiga per internetą: https://www.ebooks.ktu.lt/eb/45/makroekonomika/
18. Stantchev, K. S. (2009). *Embargo: the origins of an idea and the implications of a policy in Europe and the Mediterranean* [žiūrėta 2021-09-24]. Prieiga per internetą: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/63734/stancevs_1.pdf;jsessionid=11900DB0D1F325FB320C75B0C719C417?sequence=1
19. Trans.eu (2014). *Ką transporto įmonės kalba apie Rusijos embargą?* [žiūrėta 2021-03-26]. Prieiga per internetą: https://www.trans.eu/lt/blog/ka-transporto-imones-kalba-apie-rusijos-embarga/

20. Venkuviene, V., Masteikiene, R. (2015). *The impact of Russian federation economic embargo on the central and eastern European countries business environments* [žiūrėta 2021-09-24]. Prieiga per internetą: https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S2212567115009351?token=AB8BE49BBBB4AAB24B2A3D93F1D3EA1934646BC0C4D3C7A374DB8BE4B0A07EC966724C45B36184A2CC969FF032455F31&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210920140959

21. Versli Lietuva (2014). *Lietuvos eksporto struktūra Rusijos prekybos embargo kontekste* [žiūrėta 2021-09-29]. Prieiga per internetą: https://www.verslilietuva.lt/uploads/media/591d49fae9a5b/2014.08.18_Lietuvos_eksportas_Rusijos_embargo_kontekste.pdf

IMPACT OF RUSSIAN EMBARGO ON THE LITHUANIAN ECONOMY

ERIKA RUDOKAITĖ
Kaunas University of Technology
Prof. Dr. Vaida Pilinkienė

SUMMARY

Given the relevance of Russia's decisions, the nation's mentality, or their hidden intentions even today, the article discusses one of the latest events in which all of these fears have been confirmed: the Russian embargo. Aspects of the embargo as a phenomenon and the origins of this event - violation of Ukraine's sovereignty, annexation of Crimea - are discussed. This has certainly not gone unnoticed and has caused dissatisfaction across Europe. This has become the reason for the sanctions imposed by the EU, the basis for the changed international relations and the impact on the Lithuanian economy and its development. Russia's embargo has mainly targeted the food industry, but not only this sector but also several other sectors have suffered, and economic indicators have deteriorated. Sanctions and disagreements continue to this day, and further, amicable agreements are not yet foreseen.

Keywords: sanctions, Russia, embargo, Lithuania, economics.

„GEOCACHING'AS" KAIP AKTYVAUS KELIAVIMO BŪDAS TEORINIU ASPEKTU

ARISTIDA VIMBARAITĖ
Kolpingo kolegija
Konsultantė dėstytoja doc. dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Keliautojai kurių tikslas patirti nuotykius, kuriuose technologijos ir fizinis aktyvumas dera su gamta turi galimybę tai patirti žaisdami „Geocaching'a". Taip pat šiuolaikinių technologijų diegimas turizmo lauke yra neišvengiamas procesas. Šiame darbe teoriniu lygmeniu nagrinėjamas „Geocaching'o" žaidimas kaip aktyvaus keliavimo būdas. Straipsnyje daroma išvada, kad „Geocaching'o" žaidimas, apima įvairias turizmo rūšis bei siejasi su aktyviu keliavimo būdu.

Raktiniai žodžiai: „Geocaching'as", turizmas, aktyvus keliavimas, informacinės technologijos turizme, geolobiavimas.

ĮVADAS

Temos aktualumas ir naujumas. Modernėjančioje visuomenėje, technologijų diegimas turizmo srities lauke yra neišvengiamas procesas. „Geocaching'as" yra pramoginė sporto, aktyvaus keliavimo veikla, laikoma moderniu lobių paieškos žaidimu. Šis lobiavimas savo įvairovę tinkamas ir gali sudominti kiekvieną – nuo šeimų su vaikais, paauglių, studentų iki pensininkų. „Geocaching'as" yra puikus būdas rasti nuostabių vietų, kurių kitaip nebūtumėt atradę. Tai taip pat puiki edukacinė priemonė ir pasiteisinimas atsikelti nuo sofos. Vienas iš būdų leidžiantis turistui pačiam pažinti lankomas vietas yra visame pasaulyje vykdomos lobių paieškos. Tai aktyvaus turizmo keliavimo bei pažinimo būdas. Ši tema mokslinėje srityje paliesta tačiau, informacijos nedaug. Ši tema, mokslinių publikacijų atžvilgių, plačiau analizuota užsienyje, o Lietuvoje „Geocaching'o" temą nagrinėta mažai, kas rodo, kad nors veikla yra aktyviai vystoma visame pasaulyje ir Lietuvoje, bet vis dar plačiai neanalizuojama moksliniu lygmeniu.

Temos tikslas. Išsiaiškinti „Geocaching'o" kaip aktyvaus keliavimo būdo koncepcija.

Temos objektas. „Geocaching'as" kaip aktyvaus keliavimo būdas.

Uždaviniai:

1. apžvelgti „Geocaching'o" sampratą teoriniu aspektu;
2. išanalizuoti aktyvaus keliavimo metodus;
3. nustatyti „Geocaching'o" veikla aktyvaus keliavimo sistemoje.

Metodai – mokslinės literatūros ir kitų šaltinių analizė, sisteminimas, išvadų formulavimas.

„GEOCACHING'O" SAMPRATA TEORINIU ASPEKTU

„Geocaching'as" tai realaus pasaulio nuotykis lauke, kuris vyksta visą laiką visame pasaulyje. „Geocaching'as" prasidėjo 2000-aisiais metais tobulėjant GPS. „Geocaching'o" programą sukūrė Dave Ulmer 2000 metų gegužės 3 dieną, kaip mano Gordon ir de Souza e Silva (2011), „Geocaching'as" buvo „sukurta beveik atsitiktinai". D. Ulmer pasiūlė žaismingą GPS paslaugų tikslumo patikrinimo būdą ir paskelbė, kad iš dalies palaidos daiktus juodame plastikiniame kibire miške netoli Beaver Creek, Oregono valstijoje, ir paskelbs GPS koordinates internete. Jis pakvietė žmones atsekti talpyklą, pavadindamas ją „Didžiąja Amerikos GPS slėptuvės medžiokle" (Ulmer, 2000). Per kelis mėnesius GPS „Stash Hunt" buvo pervadintas į „Geocaching'a" ir išsivystė į pasaulinę pramonę. Kai svetainė buvo paleista, paslėptų lobių skaičius siekė tik 75 slėptuvės. 2018 m. duomenimis lobių slėptuvių skaičius yra daugiau nei 3 milijonai geoslėptuvių ir milijonai aktyvių geocacherių, žaidžiančių žaidimą. Žaidimo populiarumą iš dalies galima paaiškinti tiek dėl jo prieinamumo internetu, tiek dėl patrauklumo technologijoms, tiek su augančia tyrinėjimų ir

atradimų lauke paklausa. Geoslėptuvės būna įvairių formų, dydžių ir sudėtingumo ir yra paslėptos tiek kaimo, tiek miesto aplinkoje. (Carly, A. 2018). „Geocaching'as” (angl. Geocaching, kilęs nuo žodžių „geo“ – žemė ir „cache“, prancūziško termino, apibūdinančio laikiną slėptuvę) tai GPS technologijomis grįstas žaidimas, kurio metu vartotojas (geokečintojas), pasinaudodamas mobiliąja programėle užsiima paslėptų lobių (geokečų) paieška. Norėdami žaisti, dalyviai naudojasi „Geocaching'o” programėle ir GPS įrenginiu, kad prieitų prie sumaniai paslėptų konteinerių, vadinamų geoslėptuvėmis. Milijonai geoslėptuvių 190 šalių laukia, kol bus atrasti – tikriausiai net kai kurios slėptuvės yra šalia jūsų. „Geocaching'o” svetainėje siūlomas aukščiausios kokybės modelis, suteikiantis mokamiems nariams tokių funkcijų kaip prieiga prie aukščiausios kokybės talpyklų. Ji taip pat parduoda prekes ir įrangą, reikalingą talpykloms laikyti ir rasti. „Geocaching'as” iš esmės gali būti laikomas žaidimu pagal vietą, tačiau tame labai svarbus ir pirkimas. Turistas, derindamas skirtingus kelionės tikslus, gauna informacija apie turizmo objektus kuri laisvai prieinama mobiliosiomis technologijomis, nepriklausomai nuo buvimo vietos ir skatina interaktyvų ir patrauklų vietovės pažinimą (Skinner et al., 2018).

„GEOCACHING'O” ŽAIDIMAS IR JO PRINCIPAI

„Geocaching'o” žaidimo lobiai dedami į talpyklas kurias galima įsigyti skirtingu dydžių. Talpykla, kilusi iš žodžio cache, turi dvi skirtingas veiklai tinkamas reikšmes. Prancūziškas žodis, išrastas 1797 m., pirminis apibrėžimas nurodė slėptuvę, kurią kas nors naudotų laikinai saugoti daiktus. Žodis talpykla sukelia pionierių, aukso kalnakasių ir net piratų vizijas. Šiandien žiniasklaidoje šis žodis vis dar vartojamas paslėptų ginklų vietoms apibūdinti. Tačiau, kadangi pasaulyje buvo tiek mažai talpyklų, daugelis būsimų dalyvių pastebėjo, kad negali rasti šalia esančios talpyklos. Daugelis svarstė, ar kas nors vargintųsi ieškoti talpyklos, jei ją paslėptų savo vietovėje. Auganti bendruomenė skandavo mantrą „Jei tai paslėpsi, jie ateis“. Po kai kurių patikinimų šio pomėgio pradininkai pradėjo talpinti talpyklas, kad pamatytų, ar žmonės jas ras. Per žinias iš lūpų į lūpas, spaudos straipsnius ir net atsitiktinius talpyklos atradimus vis daugiau žmonių įsitraukia į „Geocaching'o”. Pirmą kartą pradėjo technologijų ir GPS entuziastai, o dabar geocacherių gretas sudaro poros, šeimos ir grupės iš visų gyvenimo sričių. Medžioklės azartas patinka tiek vidiniam (ir išoriniam) vaikui. Šiandien galite nuvykti į beveik bet kurią pasaulio vietą ir vaikščioti pėsčiomis, važiuoti dviračiu ar automobiliu netoliese esančios paslėptos talpyklos (geocaching.com, 2021). Lobį sudaro dažniausiai plastikinė dėžutė arba PET butelio ruošinys, kuriuose yra užrašinė, į kurią reikia užsirašyti, ir lobį palikti vietoje, kaip buvo rasta. Ta pati užsiregistravimo procedūra atliekama ir mobiliojoje programėlėje. Egzistuoja įvairaus tipo geokečų. Kartais gali būti reikalaujama išspręsti uždavinį, kad būtų sužinota lobio galutinė vieta. Taip pat egzistuoja virtualūs lobiai, kur nėra fizinio konteinerio, ir užtenka tik atsakyti į klausimus arba pasidaryti nuotrauką. Sparčiai populiarėja ir virtualūs „Nuotykių laboratorijos“ tipo lobiai, kuriuose tenka atsakyti į klausimus apie lankomą vietovę, kartais naudojantis QR kodais gilinantis į informaciją apie vietoves. Tačiau lobių paieškos nėra vienintelė veikla, susijusi su šiuo žaidimu. Žaidimo dalyviai taip pat patys gali užsiimti lobių slėpimu turizmui patraukliose vietose. Dar viena iš svarbių veiklų – renginiai. Lobiautojų bendruomenė susiburia į įvairaus masto tradicinius renginius, organizuoja CITO (Cache In Trash Out) aplinkos tvarkymo renginius (T. Karanauskas, 2020). „Geocaching'e” funkcionuoja ir geomonetos ir „keliauninkai“. Geomonetos yra suvenyrai, kuriuos galima atrasti lobiuose ir pasiimti sau, įvykdant mainus su kitu tokios pačios vertės ar vertingesniu daiktu, o „keliauninkai“ – keliaujantys suvenyrai, kurie negali būti pasisavinami, o perkeliami iš vieno lobio į kitą. „Geocaching'o” žaidimo struktūrą, susideda iš skirtingu veiklų, pats žaidimas prasideda nuo to, jog reikia atsisiųsti ir atidaryti „Geocaching'o” programėlę, kad pamatytumėte šalia jūsų esančias geoslėptuves. Tada pasirinkate geoslėptuvę, kurią norite rasti. Geocacheris paslepia lobį ir pateikia koordinates Geocaching.com, kad kiti galėtų rasti. Žaidėjai keliauja į slėptuvę naudodamiesi „Geocaching'o” programėlę arba įrenginių su GPS. Geoslėptuvėse

yra mažiausiai žurnalas, kuriame žaidėjai gali pasirašyti. Pasirašę jie užregistruoje savo patirtį „Geocaching’o” programėlėje arba Geocaching.com, kad gautų atlygį – tašką ir skaitmeninę šypsenėlę. Kai kuriose geoslėptuvėse yra mažų niekučių, skirtų prekybai. Jei geocacher paima ką nors iš geoslėptuvės, jis pakeičia jį kuo nors tokios pat ar didesnės vertės. Geoslėptuvėse taip pat galima rasti keliaujančių žaidimų figūrėlių, vadinamų „keliauninkai“ (trackables). Šiose sekimo vietose yra išgraviruotas unikalus sekimo numeris ir jie juda iš geoslėptuvės į slėptuvę link tikslo. Geoslėptuvės dažnai yra gerai paslėptos, bet niekada nepalaidotos. Geoslėptuvės visada grąžinamos į vietą, kur jos buvo rastos, kad galėtų atrasti kitas geocacheris. „Geocaching’o” žaidimo struktūrą (žr. 1 lentelę):

1 lentelė

„Geocaching’o” žaidimo struktūrą

(sudaryta autorės, remiantis Skinner et al., 2018*)*

„Geocaching’o” žaidimo struktūrą: Geomonetos, „keliauninkai", GPS įrenginys, Geocaching programėlė, žemėlapiai, užrašinė, internetas, priežiūra.	Lobių kūrimas.	Priemonių pasirinkimas. Lobių vietos išrinkimas. Koordinačių publikavimas. Lobio priežiūra.
	Lobių paieška.	Užduočių sprendimas. Žemėlapių ir užuominų naudojimas. Lobio vietos paieška. GPS įrenginio skaitymas ir supratimas.
	Renginiai.	Dalyvavimas virtualiuose forumuose. Dalyvavimas varžybose per renginius. Komandinė lobių paieška ir dalinimasis istorijomis.
	Geoturai.	Svarbiausių objektų aplankymas. Susipažinimas su vietos kultūra. Siūloma žmogiškoji pagalba. Skaitmeniniai suvenyrai.

Kaip matyti iš 1 lentelės geokečingo veiklos yra pagrįstos GPS technologijomis, žemėlapiais, „Geocaching’o” programėlės naudojimu. Naudojamos priemonės (dėžutės, užrašinės) sudaro lobių kūrimo ir ieškojimo pagrindą, geomonetos ar „keliauninkai“ skatina paieškas, susibūrimus į renginius, o lobių paieškos sukuria ir naują, geoturų koncepciją, kuri leidžia turistams tikslingai susipažinti su turizmo objektais, vietos kultūra. Radus visas „GeoTour” talpyklas, gautumėtę unikalų skaitmeninį suvenyrą.

Europoje „Geocaching’o” – laisvalaikio sportas pagal vietą, kurį įgalina mobilioji GPS technologija, tad „Geocaching’as” kaip žaidimas skatina žmones ne tik rinkti lobius, bet ir keliauti, aplankyti vietas kuriuose paslėpti lobiai, skatina išeiti iš namų susipažinti su gamtos ar tam tikros vietos kultūra. Galima teigti, jog ši veikla užima svarbią, įdomia, nuotykių kupina vietą turizmo sferoje. Kadangi „Geocaching’as” laikomas kaip realybę papildantis žaidimas, grindžiamas GPS technologijomis, jį galima priskirti prie aktyvaus turizmo keliavimo bei pažinimo būdo. Tai taip pat puiki edukacinė priemonė ir pasiteisinimas atsikelti nuo sofos, išeiti iš namų, kitaip praleisti savo dieną. „Geocaching’as”, siejasi su žaismingumu, aktyvumu turizme, taip pat tai gali suteikti prasmę turistams, nes suteikiamas atlygis, pavyzdžiui, ryšys (su kitais geocacheriais); galimybė įsitraukti į įvairaus lygio kompetencijos žaidėjus ir savarankiškumas, kai žaidėjai gali įeiti į žaidimą ir iš jo pasitraukti taip, kaip pasirinko. „Geocaching’as” gali būti ir nuotykių bei sveikatingumo turizmo dalis. Tai labiausiai atpažįstama per vaikščiojimo veiklą ir lobių rinkimo metu patiriamus nuotykius. Pabrėžtina, kad kai kurių lobių paieška dėl jų sudėtingumo gali būti ir itin pavojinga – tam reikalinga speciali įranga ar įgūdžiai. Tarp tokių galima įvardinti ir uolų laipiojimą, keliones baidarėmis, alpinizmą – tad „Geocaching’as” taip pat buvo integruotas ir kaip sporto turizmo dalis (Falcao et

al., 2017). „Geocaching’as” yra pramoginė sporto veikla, laikoma moderniu lobių paieškos žaidimu. Siejamas su judėjimu į tolimas vietas, naujų kraštovaizdžių, kultūros ir nuotykių paieška, „Geocaching’as” integruojamas į turizmo industriją. Nepaisant jos augimo ir ekonominės reikšmės, atlikta nedaug tyrimų, leidžiančių suprasti šią sporto turizmo veiklą. Tačiau Falcão, A., A. Damásio and R. Melov (2017), atliko tyrimą kuris, buvo sukurtas siekiant suprasti geoslėptuvių praktikos profilį, kelionių elgseną slėptuvėje ir geoslėptuvių praktikos motyvus bei ištirti, ar šie kintamieji yra susiję su geokačerių socialinėmis ir demografinėmis savybėmis. Geoslėptuvėms buvo pritaikyta internetinė anketinė apklausa. gyvenantiems Portugalijoje, ir gauta 613 atsakymų. Šios anketinės apklausos rezultatai rodo, kad „Geocaching’as” yra naujausia sporto veikla Portugalijoje, kurios motyvai praktikuotis yra susiję su gamta ir pabėgimu, o geokačeriai turi stiprų polinkį keliauti, išryškindami geokačerių potencialą sportiniam turizmui. Statistiniai testai taip pat atskleidė, kad socialinės ir demografinės charakteristikos nėra susijusios su „Geocaching’o” praktikos profiliu ir „Geocaching’o” kelionių elgesiu. Tačiau socialinės ir demografinės charakteristikos yra susijusios su „Geocaching’o” praktikos motyvais, ypač lyginant pagal lytį, amžių ir išsilavinimo lygį. Aptariamos valdymo ir rinkodaros pasekmės sporto turizmo operatoriams ir vietoms (Falcão, A., A. Damásio and R. Melov., 2017).

Elektroninės technologijos, tokios kaip televizoriai, kompiuteriai, planšetiniai kompiuteriai, išmanieji telefonai ir panašūs įrenginiai, sukuria atjungimą tarp vartotojo ir natūralios aplinkos. Kita vertus, kai kurios mobiliosios skaitmeninės technologijos programos gali leisti vartotojams unikaliais ir įdomiais būdais prisijungti prie natūralios aplinkos (Ihamäki, Tuomi, 2009). Skaitmeninių technologijų, kurios, atrodo, palaiko ryšį tarp technologijų ir gamtos vietų, taikymo pavyzdys yra lauko geografinės vietos sportas, vadinamas „Geocaching’u” (Ihamaki, 2015). Visame pasaulyje yra daugybė geologinių talpyklų: tolimi Europos ar Rusijos kaimai yra apsupti talpyklų, talpyklos yra įdomiausiose kalnų viršūnėse, į kurias net nesusimąstytumėte nuvykti automobiliu (bet galite), atogrąžų salos, apleisti objektai ir daugybė vietų aplink mus. Talpyklos dažnai gali būti randamos tiek turistinėse tiek tikrai įdomiose vietose, kartais pasitaiko labai šaunių, gražių ar slaptų, ne turistinių vietų esančių tiek miesto tiek kaimo aplinkoje. Norėdami rasti geologinės talpyklos lobį, turite ne tik naudoti pateiktas koordinates, bet ir įjungti savo smegenis, nes koordinatės nurodo vietą tačiau norint rasti lobį gali prireikti ir atidžiau susipažinti su vietovės aplinka. Turite perskaityti aprašymą, kartais jį atspėti ir bet kuriuo atveju būti kantrūs ir atkaklūs ieškodami lobio. Kiekvienas gali susikurti savo talpyklą ir ją aprašyti svetainėje. Įvairiose šalyse yra slaptų smulkmenų, kurios keliauja iš slėptuvės į slėptuvę, pavyzdžiui, „keliauninkai“, žaidomo monetos. Taip pat nereikia pamiršti, kad turizmo kryptys užsiimant šia veikla priklauso nuo vietos, kurioje yra slepiamas geolobis, tad „Geocaching’as” gali skatinti praktiškai didžiąją daugumą turizmo sričių. Svarbiausiomis iš jų galima laikyti kultūrinį ir gamtinį turizmą. Corrieu, H (2017). Galima daryti prielaidas, jog „Geocaching’as” apima platų turizmo sričių spektrą ir turi didelį potencialą vystant aktyvų keliavimo turizmą tiek regioniniu, tiek nacionaliniu, tiek pasauliniu mastu. Šis žaidimo įvairiapusiškumas suteikia galimybę žmonėms atsirinkti sau patinkančius objektus, vietas ir atitinkamas kelionės kryptis pagal patinkančią turizmo rūšį.

„Geocaching’as” apima žaidimų rinkinį, kuriame galima rasti ir (arba) paslėpti skirtingas talpyklas pavyzdžiui tokias kaip (žr. 1 pav.):

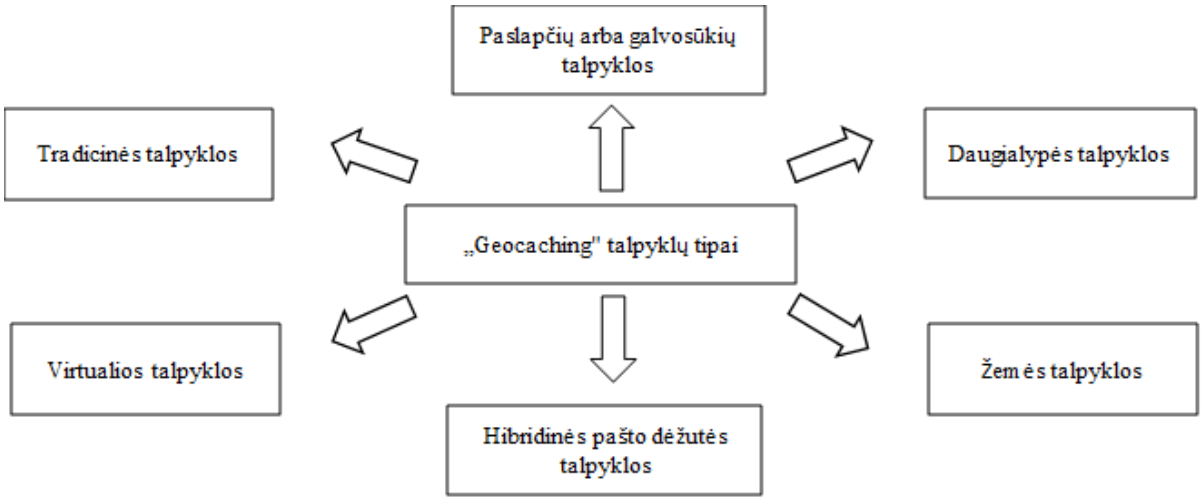

1 pav. **Geokečingo žaidimo talpyklos**
(sudaryta autorės, remiantis Corrieu, H. 2017)

Kaip matyti pirmajame paveiksle „Geocaching’o” talpyklų tipai skirstomi į skirtingas 6 klasifikacijas kurios skiriasi tokiais esminiais aspektais:

Tradicinės talpyklos – tai originalios geoslėptuvės tipas ir pats paprasčiausias. Jį sudaro konteineris ir registracijos žurnalas. Didesniuose konteineriuose taip pat gali būti keičiami ir (arba) sekami (keliaujantys) daiktai;

Paslapčių arba galvosūkių talpyklos – ši talpyklos forma gali apimti sudėtingus galvosūkius, kuriuos pirmiausia galima išspręsti norint nustatyti koordinates. Dėl didėjančio „Geocaching’o” kūrybiškumo tai tampa naujų ir unikalių iššūkių pradžia;

Daugialypės talpyklos – apima dvi ar daugiau vietų, galutinė vieta yra fizinis konteineris, kurio viduje yra žurnalas. Yra daug variantų, tačiau daugumoje kelių talpyklų yra užuomina rasti antrąją talpyklą, o antroji talpyklos – trečiosios ir panašiai;

Žemės talpyklos – tai ypatinga geologinė vieta, kurią žmonės gali aplankyti norėdami sužinoti apie unikalią Žemės savybę. „ Žemės talpyklos “ yra mokomųjų pastabų rinkinys ir išsami informacija apie tai, kur rasti vietą (platuma ir ilguma). „Žemės talpyklos “ lankytojai gali pamatyti, kaip mūsų planetą suformavo geologiniai procesai, kaip valdome jos išteklius ir kaip mokslininkai renka įrodymus. Paprastai norėdami užregistruoti Žemės talpyklas, turėsite pateikti atsakymus į klausimus, stebėdami geologinę vietą;

Hibridinės pašto dėžutės talpyklos – tai dar viena lobių paieškos forma, kurioje vietoj koordinačių naudojamos užuominos. Kai kuriais atvejais pašto dėžutės savininkas savo konteinerį pavertė ir pašto dėžute, ir geoslėptuve ir paskelbė jos koordinates Geocaching.com. Šių tipų geoslėptuvėse bus antspaudas, kuris turi likti dėžutėje ir liks naudojamas pašto dėžutės lankytojams savo apsilankymui įrašyti;

Virtuali talpykla – tai talpykla, kuri egzistuoja vietos forma. Tai yra vietos, o ne konteinerio, atradimas. Virtuali talpykla gali būti atsakymas į klausimą apie vietą, įdomią vietą, užduotį ir panašiai. Atlygis už šias talpyklas yra pati vieta ir dalijimasis informacija apie apsilankymą. Geokeceris turi aplankyti vietą ir ten gauti koordinates, kad galėtų skelbti. Nors daugelis vietų yra įdomios, virtualioji talpykla turėtų būti pakankamai neįprasta, kad būtų galima užregistruoti apsilankymą. (Falcão, A., A. Damásio and R. Melov., 2017).

Be tipologijos, geoslėptuvės yra keturių skirtingų dydžių: nuo mikroslėptuvių (mažiau nei 100 ml), pvz., fotografinių filmų dėžutės, iki didelių geoslėptuvių (daugiau nei 20 l), pvz., didesnių konteinerių, dėžučių. „Geocaching’o” lobių talpyklos skirstomos ir pagal sunkumo laipsnį – nuo vieno iki penkių. Pirmojo lygio talpykla yra labai prieinamoje vietoje ir ji lengvai randama,

skirtingai nei penkto lygio talpykla, kuri yra sunkiai pasiekiamoje vietoje, talpykla yra labai gerai užmaskuota ir ją sunku rasti. Lobis, paprastai dedamas į vandeniui atsparius ir užmaskuotus konteinerius, paprastai susideda iš tokių daiktų kaip žaislai, lipdukai, smulkūs niekučiai, monetos.

„GEOCACHING'O" ŽAIDIMAS LIETUVOJE

Lietuvoje „Geocaching'as" daugiausiai populiarina gamtos ir kultūros paveldo objektus. „Geocaching'as" dažnai žaidžiamas, nes tai kaip veikla, suteikia galimybę atitrūkti nuo kasdienybės veiklos, darbo ir taip dažnai atsirasti gamtoje. Šis visiškai nemokamas, žaidimas tiesiogiai susijęs su geografija ir judėjimu Žemės paviršiumi – pėsčiomis, dviračiu, automobiliu, ir slėptuvių ieškojimu. Didžiausia šio žaidimo kuriama vertė – pažinimas, nematerialus lobio radimas. Visoje Lietuvoje paslėpta daugiau nei 7000 lobių talpyklų, kurios prieinamos kiekvienam (žr. 2 pav.). Lietuvoje esančių lobių statistika pateikta (Project-GC, 2021) tinklapyje.

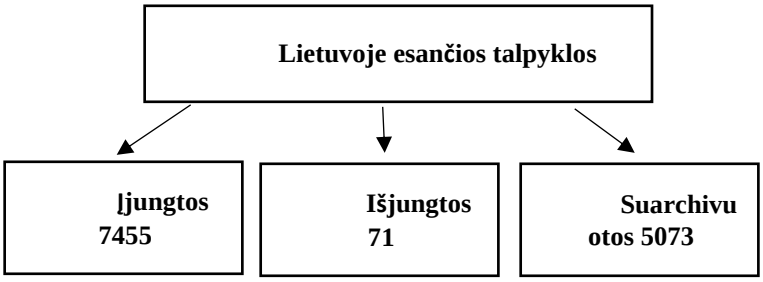

2 pav. **„Geocaching'o" talpyklų skaičius Lietuvoje**
(sudaryta autorės, pagal Project-GC, 2021)

Antrame paveiksle išskirta statistika apie esančias talpyklas Lietuvoje. Bendra matoma statistika, kiek esančių talpyklų šiuo metu yra veikiančios kitaip sakant įjungtos, pateikta kiek šiuo metu talpyklų yra neprieinamos, kitaip tariant išjungtos, bei šiame paveiksle pateikta suarchyvuotų lobių skaičius kurie jau nėra tinkami naudojimui, bei bendras lobių talpyklų skaičius kiek jų bendrai yra Lietuvoje.

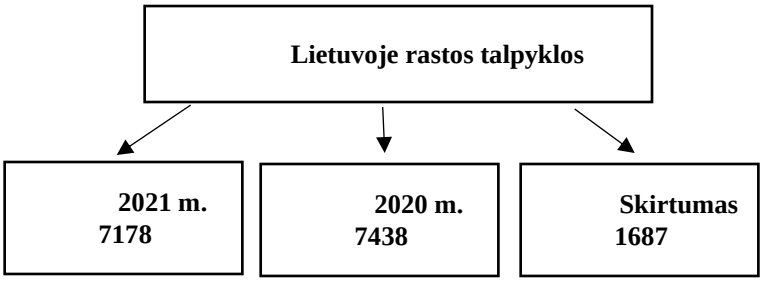

3 pav. **„Geocaching'o" rastų talpyklų skaičius Lietuvoje**
(sudaryta autorės, remiantis Project-GC, 2021)

Trečiame paveiksle išskirta statistika apie rastų talpyklų skaičių Lietuvoje, kuris lyginamas tarp 2021 m. ir 2020 m., lyginant šiuos metus matomas skirtumas, tačiau ar rastų talpyklų skaičius 2021 m. bus mažesnis, nei 2020 m. nėra žinoma.

Dar vienas taip pat labai svarbus aspektas šiame žaidime yra patys lobių ieškotojai, medžiotojai ir panašiai. Lobių ieškotojai gali keliauti, ieškoti žaidimo talpyklų visame pasaulyje. Lietuvoje taip pat lobių talpyklų ieško tiek Lietuviai tiek atvykę į Lietuva svečiai (žr. 3 pav.).

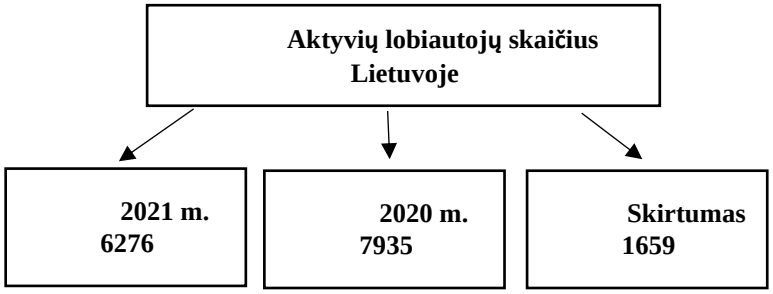

4 pav. **„Geocaching'o" lobiautojai Lietuvoje**
(sudaryta autorės, remiantis Project-GC, 2021)

Ketvirtame paveiksle atsispindi „Geocaching'o" lobių ieškotojai Lietuvoje. Lyginami 2021 m. ir 2020 m. rodikliai ir išskiriamas skirtumas. Šie duomenys pateikia skirtumą tačiau, nėra žinoma koks bus skirtumas 2021 m. pabaigoje.

Ateityje vietos organizacijos turėtų skatinti turistus lobių paieškoms, slėpimui, ir renginių organizavimui (Skinner et al., 2018). Būtent tokias veiklas, kaip šio žaidimo lobio paieškas sėkmingai atlieka Neries regioninis parkas, kuris kviečia turistus, parko lankytojus žaisti „Geocaching'o" žaidimą parko teritorijoje ir taip atrasti parke paslėptus lobius. Šis žaidimas tai puiki galimybė įdomiai, aktyviai, linksmai ir dažnai kitu kampu pažinti teritoriją. Didžiausia šio žaidimo kuriama vertė – pažinimas. Ieškant lobių net ir pažįstamas, jau aplankytas vietas pamatysite visai kitaip. Ieškodami lobių lobiautojai tampa labiau pastabesni, atkreipia dėmesį į mažas, bet reikšmingas detales, o neretai tenka būti itin išradingais, drąsiais ir sumaniais. Parkas kviečia išbandyti šia nemokama, nuotykių kupina veikla. Net patys parko darbuotojai, gerai pažįstantys parko teritoriją, išbandę šį žaidimą ir pabandę ieškoti geolobių, liko sužavėti ir nustebinti. Tai jiems suteikė puikią galimybę pamatyti įdomiausias parko vietas visai kitomis akimis.

AKTYVAUS KELIAVIMO BŪDAI

Aktyvus turizmas, aktyvus keliavimas tai viena iš turizmo sričių, kurios metu turistas keliauja naudodamas savo dvasines bei fizines jėgas. Taip aktyvus keliavimas yra neatsiejamas nuo turizmo. Turizmas – aktyvaus poilsio rūšis, kurioje žmonės keliauja su tikslu, noru susipažinti su kitos vietovės gamta, kraštovaizdžiu, architektūra, žmonių papročiais it kitais turistams patraukliais aspektais. Taip pat turizmas apibūdinamas kaip laikinosios kelionės į kitą šalį ar vietovę, apsistojimo vieta skiriasi nuo nuolatinės gyvenamosios vietos tai yra terapijos, sveikatingumo, švietimo, fizinio lavinimo ir sveikatingumo, profesinių, religinių ir kitų tikslų. Laikinas buvimas pasirinktoje vietovėje. Asmuo, norintis pakeisti situaciją, pagerinti savo sveikatą, išmokti kažką naujo apie kultūrą, gyvenimą, tradicijas kitų šalių gyventojų, vadinamas turistu.

Aktyvaus turizmo kelionės gali pasiskirstyti į vidaus (nacionalines) ir užsienio (tarptautines) keliones, kuriose poilsis derinamas su aktyvaus turizmo elementais. Aktyvus keliavimas taip pat skirtas sveikatos stiprinimui, pramogai ar pažintiniam tikslui. Tam jog aktyvus keliavimas vyktu ir būtų prieinamos aktyviam keliavimui būdingos pramogos teoriškai neįmanoma apsieti be įvairios infrastruktūros, kuri įvardijama kaip regiono turistinio produkto komponentas, susidedantis iš tarpusavyje susijusių elementų kurie palengvina aktyvų keliavimo būdą. Aktyvios turizmo paslaugos ir šioms paslaugoms reikalinga infrastruktūra yra būtini aktyvaus turizmo komponentai. Aktyvus turizmas yra ne tik kelionės tipas, jame yra įvairių turų, pvz., Nuotykių: Ugnikalnių, egzotinių vietų, krioklių, salų aplankymas ir kt. Tai paprastai yra nestandartinės ekskursijos į egzotines ir aplinką tausojančias natūralias išlygas, susijusias su neįprastų kelionių, netradicinių transporto priemonių. Safari, žvejyba, medžioklė, nuotraukų, važiuojama ant motociklų ir visureigių transporto priemonių. Ekskursijos į nelaimių vietą (žemės drebėjimai, potvyniai, ugnikalnių išsiveržimai, žmogaus sukeltos nelaimės, pavyzdžiui, Chernobylio atominės elektrinės sprogimas).

Draudimas nuotykių kelionėje gali kainuoti daug brangiau. Aktyvus turizmas gali būti suskirstytas į vasaros, žiemos ir kitų tipų turizmo rūšis. (Afanasievas, E. O., 2021).

Reikėtų pabrėžti, kad aktyvūs turizmo tipai nėra tinkami visiems ne kiekvienas gali eiti į tokią kelionę. Tai gali būti dėl fizinės ar psichologinės asmens savijautos, kuri neleis jam dalyvauti dinamiškoje, ne standartinėje, o kartais ir ekstremalioje kelionėje. Tokiems žmonėms yra pasyvūs turizmo tipai, orientuoti į ramesnę ir mažiau įtemptą kelionių ar turizmo kelionių programą. Taip pat galima išskirti aktyvaus turizmo tipus tokius kaip: (žr. 4 pav.)

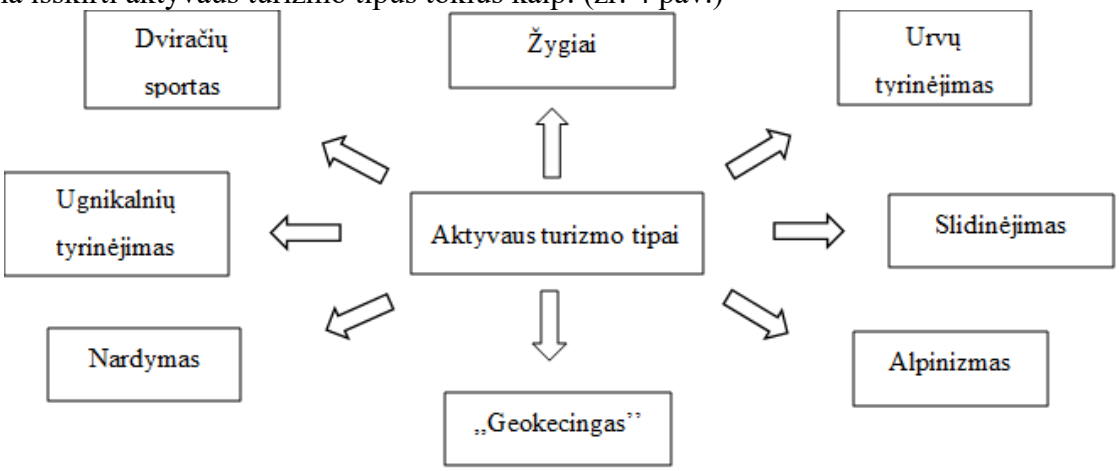

5 pav. **Aktyvaus turizmo tipai**
(sudaryta autorės, remiantis Afanasievas, E. O., 2021)

Kaip matyti paveiksle galima išskirti, daug skirtingų aktyvaus keliavimo tipų ir veiklų kurioms reikia fizinio, bei emocinio pasiruošimo. Žygiai tai aktyvus poilsis, susijęs su judėjimu konkrečiu maršrutu, žygiai gali būti skirtingi: nuo vaikščiojimo per mišką iki kopinėjimo, ėjimo didelius atstumus. Taip pat tai kelionė pėsčiomis, trunkanti nuo maždaug 10 km. iki 100 km. ir daugiau. Lietuvoje 10 km. atstumus žygių rengėjai dažniausiai pritaiko ir šeimoms su mažais vaikais, iki 25 km. žygis taip pat nereikalauja didelio žygeivių pasiruošimo, o 50 km. ir ilgesni žygiai siūlomi veržlaus, aktyvaus laisvalaikio mėgėjams, turintiems tam skirtą žygiavimo ar bėgimo avalynę, neperšlampamus ar neperpučiamus drabužius, fizinį, emocinį pasiruošimą.

Aktyvus dviračių turizmas – keliavimo dviračiu būdas, kuomet važiuojant ilgas distancijas, prioritetas teikiamas mėgavimuisi kelione, gerai savijautai , o ne greičiui ir nuvažiuotam atstumui. Tai gali būti ir vienos dienos išvyka su pagalbiniu transportu, ir daugiadienė kelionė, kurios metu dviratininkas ar grupė jų vežasi patys įrangą, drabužius, įrankius ir kita.

Paveiksle išskirtas urvų tyrinėjimas tai yra speleoturizmas (gr. spēlaion – urvas + turizmas), urvų turizmas, keliavimas pėsčiomis arba (ir) valtimis kalnų ir uolų urvų galerijomis, landomis, šuliniais, vandens telkiniais. Požeminių maršrutų sudėtingumą lemia didelė urvų reljefo įvairovė (šaltiniai, užvartos, siauri plyšiai, požemio upės, kriokliai, ežerai, sifonai), didelė santykinė drėgmė, žema temperatūra, tamsa. Urvai, kuriuos įveikti reikia įgūdžių ir techninių priemonių (ne tik šalmo ir šviesos šaltinio).

Taip pat aktyviam turizmui priskiriamos žiemos pramogos, tokios kaip, slidinėjimas, alpinizmas. Slidinėjimas – ekstremalaus žiemos sporto šaka, aktyvaus laisvalaikio pramoga ar kelionės būdas, kai judama sniegu prie kojų pritvirtinus slides ar kitas tam skirtas priemones. Alpinizmas – sporto šaka, kopimas į kalnus per ledynus, uolas, sniegynus. Skiriama techniškai sudėtingas ir aukštuminis alpinizmas. Alpinizmo tikslas pakilti ant kalnų viršūnių, o atletiška esmė yra įveikti kliūtis, per gamtos sukurtą kelią į tikslą. Iš aukštuminio alpinizmo išskiriami kopimai į aukštesnes kaip 8000 m. viršūnes, kai reikia ne tik labai gero fizinio ir psichologinio pasirengimo, bet ir organizmo gebėjimo išgyventi esant ilgalaikiam deguonies stygiui taip pat reikalingas specialus inventorius. Taip pat prie šių tipų galima priskirti ir ugnikalnių tyrinėjimo turizmą.

Vulkaninės sritys ir su juo susiję reiškiniai labai patrauklūs turizmui. Tokie gamtos objektai kaip Vezuvijus ar Fudži yra ypatingos svarbos Italijos ir Japonijos turizmo objektai. Šių ugnikalnių link ir aplink juos organizuojamos kelionės, turistiniai žygiai, teikiamos įvairios paslaugos. Daug turistų pritraukia aktyvūs Havajų ir Islandijos ugnikalniai. Kyla susidomėjimas Indonezijos, Naujosios Zelandijos, Filipinų, Kosta Rikos vulkanizmo sritimis. Toks aktyvus turizmas papildo šalių biudžetą.

Be žiemos pramogų taip pat išskirtas vandens pramoga, nardymas tai patirtis ir unikali galimybė pažvelgti į visai nepažįstamą, kitokį vandens gelmių gyvenimą. Nardant susipažįstama su povandeniniu pasauliu ir ekstremaliais pojūčiais. Dažniausiai nardoma jūroje ar vandenynuose, kur yra galimybė stebėti povandeninį žuvų ir koralų pasaulį. Nardymas yra gana saugu, jei laikomasi visų saugos priemonių ir instruktoriaus taisyklių. Prieš pirmą nardymą patartina iš anksto atlikti specialius kursus.

Šie aktyvaus turizmo tipai atitolina nuo pilkos kasdienio gyvenimo rutinos, leidžia mėgautis natūralia vietove ir palieka malonius prisiminimus, kurie išliks atmintyje. Teoriškai visus šiuos aktyvaus turizmo tipus galima priskirti prie „Geocaching’o” žaidimo turizmo. Sudėjus ir apibendrinus išskirtas turizmo veiklas, galima teigti jog visos jos bendrai apibūdina „Geocaching’o” žaidimo pagrindines savybes ir veiklas.

Aktyvaus keliavimo paslaugomis besinaudojančių turistų tikslai: patirti naujų, rizikingų nuotykių bei įspūdžių taip pat išbandyti savo jėgas dažniausiai jiems neįprastoje aplinkoje kur patiriamas, artimas ryšys su gamta, įvyksta pažintis su vietos kultūra, bei aktyvus poilsis tai vienos iš pagrindinių aktyvaus keliavimo ypatybių. Aktyvus keliavimas taip pat skirstomas į: – lengvus nuotykius (angl. soft adventure) − įvairūs žygiai, plaukimas baidarėmis, nardymas ir kt.; – pavojingus nuotykius (angl. hard adventure) − žygiai per pelkes, alpinizmas, plaukimas plaustais kalnų upėmis, urvų tyrinėjimas ir taip pat prie viso to priskiriamas „Geocaching’o” žaidimas. „Geocaching’a” galima priskirti prie dažnai susiduriamos problemos sprendimo tokio, kaip būdo rasti tikrai įdomias vietas tiek vietinėse kelionėse tiek tarptautinėse, tolimose kelionėse ir taip atrasti naujas nematytas vietas. Aktyvų keliavimo būda gali rinktis kiekvienas, kuriam svarbu linksmai, aktyviai ir turiningai leisti kelionės laiką.

Aktyvus poilsis traukia, mėgstančio judėti, keliautojo širdį. Tai būdas atjungti protą, nuvyti kasdienines mintis, kad nebeveiktų kasdienis stresas, ir atsipalaiduoti. Kaip ir visa kita, aktyvus poilsis yra skonio reikalas. Vienas geriau eina pasivaikščioti arba stengiasi surasti kokį aukštesnį kalną, kad galėtų įkopti, kitas mėgaujasi laisvalaikiu, išsitiesęs hamake su knyga rankoje. Žmonės, kurie įpratę būti aktyvūs, nori tokie būti ir per atostogas, savaitgaliais ar vakare po darbo. Be to, tie, kurie įsitikinę, kad nenori sportuoti, klaidingai mano, kad deginti kalorijas ir treniruoti širdį galima tik sporto salėje. Taškų už savijautos pagerinimą galima gauti ir užsiimant aktyvumo reikalaujančiu hobiu arba aktyviu turizmu (Roadgames, 2021). Kelionių žaidimai yra alternatyva įprastam pasivaikščiojimui ir kelionėms, jungianti virtualų pasaulį su užduočių atlikimu realioje aplinkoje. Daugelis jų siūlo galimybę leistis į nuotykius patogesniu laiku ir patogesnėje vietoje, taip pat, už labai demokratišką kainą. Kadangi šiuolaikinio turisto kišenėje visada yra patikimas palydovas – išmanusis telefonas, būtent dėl šios priežasties išmėginti šią aktyvaus poilsio galimybę gali kiekvienas. Kelionių žaidimai grindžiami orientacinio sporto idėjomis su įvairiais papildomais elementais kuriuos jau minėjau šiame darbe. Grynas oras, naujų įspūdžių įgijimas ir įdomių vietų atradimas prilygsta kelionės metu patirtiems įspūdžiams. Įsitraukus į žaidimo užduočių atlikimą, pasyvus „turistavimas“ virsta aktyvia veikla. Vienas žinomiausių aktyvaus poilsio žaidimų – „Geocaching’as”, skirtas sportavimui ir pramogavimui su GPS arba kitomis navigacijos priemonėmis, siekiant atrasti įvairiose slaptavietėse esančius objektus ir tyrinėti artimas apylinkes. Kaip jau minėjau šis žaidimas tai puiki galimybė įdomiai, aktyviai, linksmai ir dažnai kitu kampu pažinti teritoriją. Didžiausia šio žaidimo kuriama vertė – pažinimas. Ieškant lobių net ir pažįstamas, jau aplankytas vietas pamatysite visai kitaip. Ieškodami lobių lobiautojai tampa labiau pastabesni,

atkreipia dėmesį į mažas, bet reikšmingas detales, o neretai tenka būti itin išradingais, drąsiais ir sumaniais.

IŠVADOS

1. „Geocaching’o” žaidimas tai moderni lobių paieška bei pramoginė sporto, aktyvaus keliavimo veikla, kurianti alternatyva įprastam pasivaikščiojimui ir kelionėms, jungianti virtualų pasaulį su užduočių atlikimu realioje aplinkoje.
2. Aktyvaus keliavimo metodai atitolina nuo pilkos kasdienio gyvenimo rutinos, leidžia mėgautis natūralia vietovės aplinka, aktyviai keliaujant patiriami nauji, rizikingi nuotykiai bei įspūdžiai, taip pat keliautojas išbando savo jėgas dažniausiai jam neįprastoje aplinkoje.
3. „Geocaching’o” veikla aktyvaus keliavimo sistemoje pritaikyta sportavimui ir pramogavimui su GPS arba kitomis navigacijos priemonėmis, siekiant atrasti įvairiose slaptavietėse esančius objektus ir tyrinėti vietovę. Didžiausia šio žaidimo kuriama vertė vietos pažinimas, atradimas.

LITERATŪRA

1. Afanasievas, E. O. (2021). Paimta iš: Tothostel tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://tothostel.ru/lt/where-to-relax/turizm-kak-odin-iz-vidov-otdyha-aktivnyi-turizm-specifika/
2. Carly, A. (2018). Paimta iš: Geocaching oficialaus tinklaraščio tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://www.geocaching.com/blog/2018/03/what-is-geocaching/
3. Corrieu, H. D. (2017). *The use of Geocaching in Cultural Heritage Tourism.* Case study of Pays Dieppois-Terroir de Caux. Master thesis. University of Ljubljana.
4. Falcão, A., Damásio, A., Melo, R. (2017). Paimta iš: European Journal of Tourism Research tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://ejtr.vumk.eu/index.php/about/article/view/280
5. „Geocaching” (2021). Paimta iš: Geocaching oficialaus tinklaraščio tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://www.geocaching.com/blog/
6. Heather Skinner. (2018). Paimta iš: Meeting the needs of the Millennials and Generation Z: gamification in tourism through geocaching tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JTF-12-2017-0060/full/pdf?title=meeting-the-needs-of-the-millennials-and-generation-z-gamification-in-tourism-through-geocaching
7. Ihamäki, P. (2012). Paimta iš: Geocachers: The creative tourism experience. Journal of Hospitality and Tourism Technology tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/263419382_Ihamaki_P_2012_Geocachers_The_creative_tourism_experience
8. Karanauskas, T. (2020). Paimta iš: Geokečingo vaidmuo turizme ir jo vystymosi tendencijos Lietuvoje. Kolpingo kolegijos tinklapio [žiūrėta 2021-11-21]. Prieiga per internetą: https://www.kolpingokolegija.lt/wp-content/uploads/2021/02/Studentu-LEIDINYS__2020-11-19.pdf

„GEOCACHING” AS A WAY OF ACTIVE TRAVEL THEORETICALLY

ARISTIDA VIMBARAITĖ
Kolping University of Applied Sciences
Tutor doc. dr. Regina Navickienė

SUMMARY

Travelers who aim to experience adventures in which technology and physical activity go hand in hand have the opportunity to experience it while playing “Geocaching”. Also, the introduction of modern technologies in the field of tourism is an inevitable process. In this work, on a theoretical

level, the game of “Geocaching” is examined as a way of active travel. The article concludes that the game of “Geocaching” encompasses various types of tourism and is associated with an active mode of travel.

Keywords: “Geocaching”, tourism, active travel, information technology in tourism.

PIRTIES PROCEDŪRŲ IR PAPROČIŲ, KAIP LIETUVIŲ ETNOKULTŪROS SUDEDAMOSIOS DALIES, PRITAIKYMAS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI

MARIJA VITKŪNAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Vadovė dr. Regina Navickienė

ANOTACIJA

Siekiant išspręsti atvykstančių į Lietuvą turistų supažindinimo su lietuvių etnokultūra per pirties procedūras ir papročius problemą, darbe siekiama išsiaiškinti pirties procedūrų ir papročių, kaip lietuvių etnokultūros sudedamosios dalies, pritaikymo atvykstamajam turizmui galimybes. Pasitelkiant literatūros bei šaltinių analizę, atskleidžiama etnokultūros samprata, jos raiška ir įvardinamos etnokultūros sudedamosios dalys; pristatomos pirčių tradicijos kaip etnokultūros sudedamoji dalis; palyginamos Lietuvos ir užsienio pirtys. Atlikus kokybinį tyrimą – ekspertų interviu apklausą - išsiaiškintos pirčių platesnio pritaikymo atvykstamajam turizmui, supažindinant lankytojus su lietuvių etnokultūra, galimybės. Apibendrinant, rekomenduoju turizmo infrastruktūroje plačiau pristatyti lietuviškas pirties edukacijas ir procedūras atvykstantiems svečiams iš užsienio kaip patyriminę pažintį su Lietuvos etnokultūra.

Raktiniai žodžiai: etnokultūra, pirties papročiai, atvykstamasis turizmas.

ĮVADAS

Aktualumas. Pirtys pasaulyje žinomos nuo senų senovės. Antikinės termos, maudymasis garuose klajoklių genčių palapinėse, dūminės procedūros majų vigvamuose – tenkino žmonių higienos ir sveikatos poreikius. I tūkstantmečio vidurio archeologiniai radiniai leidžia manyti, kad sėsliai gyvenę baltai jau naudojo dūmines pirtis. Ugrofinų ir slavų tautos ištobulino ir plačiau paskleidė pirčių tradicijas. Suomiai išpopuliarino sauną pasaulyje XX a., o šiais laikais suomių mokslininkai ypač daug prisidėjo moksliniuose pirties poveikio sveikatai tyrimuose. Šiuolaikinės Lietuvos pirtininkų draugijos aktyviai dalyvauja sveikatinime, edukacijoje, puoselėja pirčių papročius ir tradicijas, dalyvauja tarptautiniuose renginiuose atstovaudami lietuviškųjų pirčių tradicijas, mokslininkai vykdo mokslinius pirčių tyrimus. Nors pirčių procedūros ir edukacijos yra populiarios tarp Lietuvos gyventojų, tačiau iš užsienio atvykstantiems svečiams tai galėtų būti vienas iš interaktyvių būdų per pirties procedūras bei edukacijas susipažinti ir patirti lietuvių etnokultūrą. Dėl savo teigiamo poveikio sveikatai ir unikalių etninių tradicijų lietuviškų pirčių procedūros ir edukacijos galėtų dažniau atsirasti tarp pasiūlymų į Lietuvą atvykstantiems turistams.

Problema: nepakankamas atvykstančių į Lietuvą turistų supažindinimas su lietuvių etnokultūra per pirties procedūras ir papročius.

Tikslas: išsiaiškinti pirties procedūrų ir papročių, kaip lietuvių etnokultūros sudedamosios dalies, pritaikymo atvykstamajam turizmui galimybes.

Uždaviniai:

1. Atskleisti etnokultūros sampratą, jos raišką ir įvardinti etnokultūros sudedamąsias dalis.
2. Pristatyti pirčių tradicijas kaip etnokultūros sudedamąją dalį.
3. Palyginti Lietuvos ir užsienio pirtis.
4. Išsiaiškinti pirčių platesnio pritaikymo atvykstamajam turizmui, supažindinant lankytojus su lietuvių etnokultūra, galimybes.

ETNOKULTŪROS SAMPRATA IR RAIŠKA

Civilizaciją sudaro daug kultūrų, o žmonija susideda iš gausybės etninių grupių ir tautų. Etninė bendrija yra itin svarbi sociokultūrinių vienetų ląstelė. Etno- (gr. Ethnos – gentis, tauta) – pirmoji sudurtinių žodžių dalis, rodanti jų sąsają su žmonėmis, tauta, visuomenės grupe, o etninis – susijęs su priklausymu kuriai nors tautai. Etniškumo sąvoka vartojama apibūdinant įvairias skaičiumi

žmonių grupes, sudarančias kraujo ryšiais susijusią gentį, tautelę arba tautą (Andrijauskas, 2003, p. 156).

Tiek ankstyvajame giminių santykių raidos, tiek tautiniame lygmenyse etninės bendrijos sudaro savitus stabilius daugelį kartų siejančius socialinius vienetus, kurie pasižymi bendru gyvenimo būdu, tradicijomis, tikėjimais, ritualais, apranga, būstais, etnopsichologiniais ir šeimos gyvenimo ypatumais. Du svarbiausi etninės bendrijos bruožai yra kraujo giminystės ir įvairias kartas siejantys kultūros tradicijų tęstinumo ryšiai (Andrijauskas, 2003, p. 157).

Griežta lokalizacija, išplitimas aiškiai apibrėžtoje regioninėje teritorijoje yra vienas būdingiausių etninių bendrijų kultūros bruožų. Ilgas gyvenimas tam tikromis geografinėmis sąlygomis, būtinybė prie jų prisitaikyti veikia tos etninės grupės žmonių pasaulėžiūrą, papročius, kasdienybę, kurioje viešpatauja per amžius susiklosčiusios iš kartos į kartą perduodamos tradicijos (Andrijauskas, 2003, p. 157-158).

Andrijausko teigimu (2003), kultūra yra pamatinė kultūrologinių mokslų sąvoka. Vakaruose lotyniškas terminas cultura (įdirbta, suarta žemė, išdirbimas, auginimas, gerinimas) atsirado kaip natura opozicija, t. y. gamtos sąvokai.

Dabartinėje komparatyvistinėje kultūrologijoje, apibendrinant Vakarų ir neeuropinių civilizacijų kultūrologinės minties laimėjimus, įsigali reliatyvistinis požiūris, teigiantis, kad kultūros sąvoka yra abstraktus teorinis konstruktas, priklausomai nuo konkretaus požiūrio įvardijantis skirtingus žmogaus kūrybinės veiklos rezultatų ir socialinio gyvenimo aspektus (Andrijauskas, 2003, p. 130).

Tradicija (nuo lot. traditio – perdavimas) – viena pamatinių šiuolaikinės kultūrologijos sąvokų, žyminti ilgalaikius įvairių sociokultūrinės patirties, kultūros formų, socialinių institutų, normų ir simbolių fiksacijos, atgaminimo bei perdavimo iš kartos į kartą mechanizmus. Dauguma kultūros pasaulyje įsitvirtinusių tradicijų formuojasi iš atsitiktinių gyvenimo reiškinių, kurie jei atitinka griežtus socialinės selekcijos reikalavimus, vėliau kanonizuojami ir įsitvirtina socialinėje atmintyje bei kultūros praktikoje. Tradicijų išsaugojimas ir perdavimas iš kartos į kartą garantuoja stabilų istorinį genetinį sociokultūrinių procesų tęstinumą. Vadinasi, tradicija garantuoja senų išlaikiusių laiko bandymus praeities („mirusios“) kultūros formų ir simbolių funkcionavimą gyvoje dabarties kultūros objektų, reiškinių bei simbolių sistemoje (Andrijauskas, 2003, p. 195).

Račiūnaitė-Paužuolienė ir Rimkutė (2011) rašo, kad etninės kultūros paveldas – praeityje tautos sukurtos ir iki šių dienų išlikusios etninės kultūros vertybės, kurios yra tautai reikšmingi dvasinės bei medžiaginės etninės kultūros užfiksuoti ir neužfiksuoti dalykai. Folklorą autorės įvardina kaip liaudies kūrybą: tautosaką, liaudies muziką, liaudies choreografiją, liaudies teatrą; kartais folklorui priskiriama ir liaudies dailė, be to, liaudies papročiai, tikėjimai.

Vieni mokslininkai vartoja terminą „etninė kultūra“, kiti – „etnokultūra“. Abu terminai, remiantis sintakse, yra sinonimai, todėl šiame straipsnyje bus vartojami abu.

PIRČIŲ TRADICIJOS, KAIP ETNOKULTŪROS DALIES, APŽVALGA

2020 kovą Lietuvos nacionalinis kultūros centras oficialiai pripažino tradicinės Lietuviškos pirties lankymą nematerialia kultūros paveldo vertybe. Tai – didelis visų Lietuviškos pirties mylėtojų darbo pripažinimas ir mūsų pirties tradicijų apsaugojimo valstybiniu lygiu garantija. Paraišką dėl pirties tradicijos pripažinimo vertybe Lietuvos nacionaliniam kultūros centrui pateikė Profesionalių pirtininkų asociacija.

Norint suvokti, kaip pirčių tradicijos siejasi su etnokultūra, reikėtų plačiau išnagrinėti lietuviškų pirčių pastatus etninės architektūros kontekste, apžvelgti pirčių istoriją ir kultūros raidą, išsiaiškinti pirties procedūrų poveikį sveikatai.

PIRTIES BRUOŽAI ETNINĖJE ARCHITEKTŪROJE

Lietuvoje valstiečio sodybą, be gyvenamo namo, sudarė ūkiniai trobesiai: svirnai, tvartai, klojimai, daržinės, pirtys ir kiti smulkesni pastatai. Ūkinių trobesių statyboje pastebimi bendri dėsningumai, būdingi ir namų architektūrai, tačiau lėčiau kintantys jų pavidalai geriau išsaugojo senuosius statybos būdus, pastatų tipų bei formų įvairovę (Puodžiukienė, 2014, p. 134).

Kasinėjant pirmykštes žalvario, ankstyvojo geležies amžiaus ir viduramžių gyvenvietes, randamos antžeminių trobesių su atviru ugniakuru liekanos. Tokie trobesiai buvo vienos arba dviejų patalpų, stulpinės konstrukcijos, skirti žmonėms gyventi ir gyvuliams laikyti. Pirmojo tūkstantmečio viduryje Vakarų Lietuvoje (keliais amžiais vėliau – Rytų Lietuvoje) ėmė plisti rentinės statybos būdas iš horizontalių rąstų. Statyti nedideli vienos patalpos pastatai. Iš archeologinės medžiagos žinome, jog XI-XIV a. Lietuvoje statyti trobesiai su atvirais židiniais, su molio ar akmenų krosnimis ir nešildomi pastatai (Puodžiukienė, 2014, p. 110).

Pirtys sodybose statytos atokiau nuo kitų pastatų, dažniausiai prie vandens telkinio. Jas statė ir naudojo vienas arba keli ūkininkai. Tai nedidelis (3-4x5-7 m) stačiakampis utilitarus pastatėlis. Manoma, kad pirtyse ne tik buvo prausiamasi, bet kartais žiemą ir gyventa. Pirtys dažniausiai statytos antžeminės, bet anksčiau jų buvę žeminės arba pusiau žeminės tipo. Tokių dar galima rasti Dzūkijoje. Pirtys visoje Lietuvoje panašių formų. Dažniausiai ją sudaro dvi patalpos: priepirtis ir šildoma patalpa su akmenų krosnimi. Kartais vietoj priepirčio buvo tik paplatinta stogo užlaida (lėpis) arba šakomis išpinta sienelė. Priepirčiai dažnai karkasinės konstrukcijos, apkalti stačiomis lentomis. Stogo konstrukcija (gegninė, pėdinė permetinė) ir forma (keturšlaitė, dvišlaitė) priklausė nuo vietos statybos ypatumų. Tai pigios, greitos statybos pastatėliai, todėl dažnai naudotos antrarūšės statybinės medžiagos: ręsta iš plonų rąstų, įstatytos paprastos viensluoksnės durys, maži tarp dviejų sienojų išpjauti langeliai. Lubos dažniausiai vožtinės, apšiltintos, grindų nebuvo. Maudymosi patalpoje pasieniais įrengiami plačių lentų plautai. Architektūros požiūriu tai nebuvo reikšmingi pastatai, tačiau kasdienėje buityje pirtis svarbi: jose buvo gydoma, gimdoma, kartais džiovinami javai, vaistažolės, grybai, rūkoma mėsa, minami linai, atliekami kiti darbai (Puodžiukienė, 2014, p. 149).

PIRČIŲ ISTORIJOS APŽVALGA IR KULTŪROS RAIDA

Lietuviška pirties lankymo tradicija, manoma, siekia akmens amžių. Seniausios pirtys kūrentos kaitinant akmenų krūsnis ir atliko ne tik švarinimosi, bet ir socialinę ar apeiginę paskirtį, ypač svarbią šeimos ir žmonių bendruomenėms. Čia buvo gydoma, gimdoma, apiprausiami ir išlydimi mirusieji, atliekamos iniciacijos. Bendruomenės pirtyse kviestos sueigos ir pasitarimai.

Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje Stasys Daunys pristatomas kaip etnografas, muziejininkas, poetas – be kitos veiklos, paskelbė straipsnių lietuvių liaudies kultūros (daugiausia pirčių istorijos), muziejininkystės klausimais; surinko kraštotyrinės medžiagos. Savo straipsniuose jis aprašo lietuvių liaudies pirties papročius, mergaičių auklėjimo aspektus ir moters neliečiamumo teisę lietuviškoje tradicijoje, pirties tako papročius, kitas lietuvių tradicijas ir ritualus, siejamus su pirtimi. Autoriaus žodžiais: „pirties pastato statymas, krosnies užkūrimas bei kūrenimas, į pirtį ėjimas procedūroms ir pačios procedūros buvo reglamentuojama privalomų paprotinių nuostatų. Kiekvienas žmogaus veiksmas, pirties pastato dalys, net rykas turėjo simbolinę prasmę, perkeltinę reikšmę bei etinį pobūdį. Pirty žmogus atlikdavo procedūras (perdavosi, plaudavosi) arba jų paruošiamuosius darbus (kūrendavo krosnį, vandenį šildydavo akmenimis ir kt.), išgyvendamas kaip apeigą, kiekvieno veiksmo perkeltinę prasmę. Būtent tai formavo požiūrį į pirtį, veikė apeigų dalyvius psichologiškai. Visapusiškas mitinės ar simbolinės reikšmės išgyvenimas arba tik jos moralinis pripažinimas jau yra dvasinio gyvenimo apraiška, kaip ir visų tradicinių papročių turinio realizavimas praktiniais veiksmais. Tokiu atveju turime teisę kalbėti apie pirties kultūrą kaip apie dvasinę žmogaus saviraišką (Daunys, 2003).

Balsys (2013) savo straipsnyje „Pirtis – XIV–XVIII a. Valstiečių „mažoji bažnyčia“ remdamasis rašytiniais šaltiniais analizuoja pirties reikšmę lietuvių etninėje kultūroje: „pirtis taip pat laikytina ne tik ūkinės, higieninės paskirties statiniu, bet ir mažąja XV–XVII a. valstiečio „bažnyčia“, t. y. vieta, kurioje buvo atliekami dievams, mirusiems protėviams pagerbti skirti ir kitokie ritualai.“ Savo straipsnį jis skirsto į penkias pirties kultūrai reikšmingas dalis: 1) pastato pavadinimas, samprata ir paskirtis; 2) dievų garbei kūrenama pirtis; 3) mirusiems protėviams kūrenama pirtis; 4) pirtis ir šeimos šventės; 5) pirtis ir sveikata, ligonių gydymas.

Sovietmečiu atsidūrusi ties išnykimo riba, nepriklausomybės laikais lietuviškoji pirčių lankymo tradicija atgimė ir vėl suklestėjo. Dabar Lietuvoje veikia Profesionalių pirtininkų asociacija, jungianti įvairias pirties bičiulių draugijas. VšĮ „Lietuviškos pirties akademija“ – neformaliojo pirtininkų ugdymo įstaiga – savo studentams padėjusi atrasti gerą, sveiką ir malonią lietuvišką pirtį. Pirtininko specialybės imta mokyti ir profesinio ugdymo mokyklose.

Tarptautinė pirtininkų asociacijos (The International Sauna Association (ISA)) narėmis yra nacionalinės pirtininkų asociacijos ir kitos pirčių organizacijos ar draugijos, taip pat privatūs asmenys. Tarptautinė pirtininkų asociacija įkurta 1958 metais Vokietijoje. Dabar jos būstinė įsikūrusi Helsinkyje, Suomijoje. Ji vienija per 20 narių iš viso pasaulio.

Tarptautiniai pirtininkų kongresai vyksta įvairiuose pasaulio miestuose kas kelerius metus. 2014 metais toks kongresas įvyko Vilniuje. Kongreso pranešimų temos apėmė sritis nuo geros pirties įsirengimo, vanojimo procedūrų analizės iki pirties kultūros, mitologijos ir psichologijos, bei pirties rinkodaros, organizacijų, renginių, parodų ir čempionatų, ir t.t. (Tsonis, 2016).

2020 kovą Lietuvos nacionalinis kultūros centras oficialiai pripažino tradicinės Lietuviškos pirties lankymą nematerialia kultūros paveldo vertybe.

Į pirtį – privačią ar nuomojamą – paprastai einama didesnėmis ar mažesnėmis grupėmis vakare arba savaitgalį, čia praleidžiamos 3–6 valandos. Pirties ritualui gali vadovauti pirtininkas – pirties šeimininkas, patyręs pirties bendruomenės narys arba specialiai pakviestas šio amato žinovas. Nors higieninė pirties reikšmė sumenko, nemažai Lietuvos gyventojų pirtis įsirengia individualiuose namuose, sodybose, lietuviai į pirtį eina atsipalaiduoti, medituoti, pabendrauti, dažnai ir minėti svarbių progų: gimtadienių, mergvakarių ar bernvakarių, kalendorinių švenčių, atlikti įvairių reikšmingų ritualų. Jos lankymas vis dar svarbus kaip bendravimo forma, padedanti palaikyti fizinę ir emocinę sveikatą, pereiti asmeninius bei kalendorinius virsmus. Daugelis pirtyje ieško ne tik malonumo, bet ir gilesnio ryšio su savimi, gamta, savo šaknimis.

PIRTIES PROCEDŪRŲ POVEIKIS SVEIKATAI

Kaitinimosi pirtyje principas – tai sėdėjimas įkaitintoje patalpoje apie 10-20 minučių, o po to atsivėsinimas šaltu vandeniu. Procesas kartojamas. Viso kūno panardinimas arba apipylimas lediniu vandeniu sukuria ypač stiprų fiziologinį efektą, sukeliantį dilgčiojimo pojūtį ir didelį gyvybingumo antplūdį, tačiau kai kuriems žmonėms tai pernelyg didelis kontrastas ir jie nori laipsniškesnio grįžimo prie normalios temperatūros. Pirties drėgmės lygis gali skirtis, priklausomai nuo šalies: rusiška pirtis tradiciškai drėgnesnė nei suomiška sauna; hamamas dar drėgnesnis, o modernioje garinėje pirtyje drėgmės lygis siekia 90%. Kadangi drėgmė (išskirdama latentinę šiluminę energiją) odą kaitina veiksmingiau nei vien oras, garinėje pirtyje 50ºC temperatūra labai kaitina, o rusiškoje ar suomiškoje pirtyje temperatūra bus arčiau 70º-80ºC, dažnai 80–100º. Plautai įrengiami skirtingame aukštyje, todėl besimaudantys gali prisitaikyti temperatūros lygius (Tsonis, 2016).

Tradicinė lietuviška pirtis yra apie 60 laipsnių, ji gana drėgna – garas kyla nuo vandeniu liejamų įkaitusių krosnelės akmenų. Ypač svarbi procedūra – kūno vanojimas beržinėmis, ąžuolinėmis ar kitų medžių vantomis. Pastaruoju metu pirties procedūros išsiplėtė – naudojama daugiau augalų, natūralių kūno švarinimo ir grožio priemonių: kūnas trinamas druska, maltais kaštonais, moliu, medumi ir kt. Pirties lankytojai vanojasi patys, peria vieni kitus arba tai daro pirtininkas.

Įkaitusius akmenis nuliejant vandeniu sukuriamas garas ir suomiškoje bei rusiškoje pirtyse. Suomių kalba šis garas vadinamas *löyly* ir reiškia „dvasia“ arba „siela“. Aistringiems pirties mėgėjams garo kūrimas yra geriausia pirties ritualo dalis: pirtyje pakyla aksominio karščio debesys, skleisdami drėgmę ir apgaubdami besimaudančius malonia šiluma (Tsonis, 2016).

Produktyviausiai pirties tyrimų klausimu dirba Suomijos specialistai. Daugiausia Suomiškos pirties saunos tyrimų atlikta sveikatos mokslų srityje – tai svarbiausias aspektas pritraukiant finansavimo šaltinius, nes politikams sprendimus lengviau pagrįsti konkrečiais tyrimų duomenimis.

Tyrimai atliekami širdies ir kraujagyslių sistemos, kvėpavimo takų, dermatologijos, endokrinologijos, reumatinių ligų, reprodukcinės sveikatos ir pediatrijos srityse.

Viena iš aktualiausių tyrimų sričių yra širdies ir kraujagyslių sveikata. Sauna paprastai draudžiama žmonėms, turintiems širdies ir kraujagyslių problemų. Tačiau tyrimai rodo, kad sauna gali būti netgi naudinga kaip širdies ir kraujagyslių terapijos ar reabilitacijos forma, išskyrus kraštutinius atvejus. Suomijos gyventojų tyrimo metu maždaug 20 metų buvo stebima daugiau nei 2000 besimaudančiųjų saunose. Tyrėjai nustatė saunų naudą žmonėms, sergantiems hipertenzija, išemine širdies liga, demencija ir tam tikromis plaučių ligomis. Pacientams, sergantiems širdies nepakankamumu, rekomendavo lankytis saunoje. Mirčių atvejai saunose labai reti ir dažnai susiję su alkoholio vartojimu, išemine širdies liga ir maudymusi vienumoje, be grupės (Olsson, 2018).

Rytų Suomijos universiteto mokslininkai įrodė, kad sauna gali būti siejama su geru poveikiu sveikatai. Buvo tiriamas pirties šilumos poveikis žmogaus sveikatai. Eksperimentinėje grupėje dalyvavo 100 tiriamųjų. Nustatyta, kad 30 minučių maudymasis saunoje sumažina kraujospūdį ir padidina kraujagyslių tonusą, taip pat padidina širdies susitraukimų dažnį, kaip ir vidutinio intensyvumo fizinė treniruotė (cit. iš Tsonis, 2016).

Vienas iš dažniausiai minimų pirties aspektų – nuotaikos gerinimas. 2019 metais atlikta pasaulinė apklausa, kurios metu tirta apie 500 respondentų, kurie eina į sauną 1-2 kartus į savaitę. Pagrindinės respondentų nurodytos pirties naudingumo priežastys buvo atsipalaidavimas, streso mažinimas, skausmo malšinimas ir bendravimas. Respondentai, jautę nugaros, raumenų ir kaulų skausmus bei psichikos problemų, pastebėjo, kad jų būklė pagerėjo kaitinantis pirtyje. 83,5% respondentų teigė, kad po pirties miegojo geriau (Hussain, Greaves ir Cohen, 2016).

TYRIMO METODIKA IR METODOLOGIJA

Tam, kad giliau panagrinėti pirties procedūrų ir papročių, kaip lietuvių etnokultūros sudedamosios dalies, pritaikymas atvykstamajam turizmui galimybes, nutariau atlikti ekspertų apklausą interviu metodu.

Pasak Kardelio (2017), interviu yra viena apklausos rūšių. Konkretaus interviu stilius ir strategija gali būti įvairūs, tačiau bet koks interviu yra abipusis sandėris tarp klausiančiojo ir atsakančiojo. Tai metodas, kurio metu vyksta tam tikros temos pokalbis su tiriamuoju asmeniu. Tiriamasis interviu apibrėžiamas kaip tyrėjo inicijuotas dviejų asmenų pokalbis, kurio tikslas surinkti tyrimo uždaviniams reikalingą informaciją.

Dažniausiai kokybiniams interviu taikomas iš dalies struktūruotas klausimynas. Iš anksto apsvarstomos pagrindinės tokio klausimyno pokalbio temos, kurias reikia aptarti, ir svarbiausi kiekvienos temos klausimai (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

Paprastai ekspertų interviu vadinami individualūs interviu naudojant klausimyną-gaires, o tyrimo dalyvis yra ekspertas – kokios nors srities profesionalas, žinovas, turintis išskirtinių (specifinių) žinių ir patirties savo srityje. Tyrėjus domina ne jo, kaip žmogaus, asmenybė ar asmeninė biografi ja, o konkrečios srities žinios, kurių jis turi kaip tam tikrų funkcijų atlikėjas ir dėl šių žinių yra tam tikros srities ekspertas ir (ar) jam priskirtas eksperto statusas (Flick, 2014; Littig ir Pöchhacker, 2014, cit. iš Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

Ekspertas – tai asmuo, kuris turi specifinių įžvalgų ir žinių dėl savo profesinės padėties ir patirties (ekspertizės lygio). Ekspertai ne tik turi specialių profesinių ar techninių žinių, išmano

organizacines procedūras ir savo veiklos lauką, tačiau paprastai jų užimamas statusas (organizacijoje ar visuomenėje) leidžia jiems kalbėti tam tikro profesinio lauko ar organizacijos vardu, juos reprezentuoti (Flick, 2014, cit. iš Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

Kardelis (2017) apibendrina, kad, analizuojant interviu surinktus duomenis, svarbiausia yra interpretuoti juos, o ne vertinti jų teisingumą ir reprezentatyvumą.

Savo tyrimui naudojau kokybinio tyrimo metodą. Suformulavau 4 klausimus pusiau struktūruotai interviu apklausai. Ištyrusi ekspertus apibendrinau surinktus duomenis, juos analizavau ir dariau išvadas.

TYRIMO REZULTATAI

Tyrimo dalyviais pasirinkti ekspertai, išmanantys pirtininko darbo specifiką, profesionaliai užsiimantys šiuo amatu ar mėgėjai, tiesiog vedantys pirčių ratus savo bičiuliams. Apklausti 9 respondentai. Tyrimo metu siekta surinkti kuo daugiau tyrimui vertingos informacijos. Pusiau struktūruota interviu forma pasirinkta tam, kad būtų galima stebėti pasikartojimus atsakymuose bei, atsakymams papildant vienam kitą, atskleisti platesnį vaizdą, iš kurio būtų galima formuoti išvadas.

Siekiant išsiaiškinti, kodėl verta lietuviškas pirties tradicijas pristatyti užsieniečiams, interviu rezultatus sugrupuočiau į tris pagrindines subkategorijas: kultūros, poveikio fizinei savijautai ir kokybės. Kultūros subkategorijai priskyriau atsakymus, kuriuose teigiama, kad tradicinė lietuviška pirtis įtraukta į kultūros paveldo sąrašą; yra unikali ir labai sena; kviečiama apsilankyti atkurtoje pagal XII-XIII a. archeologinius radinius dūminėje pirtyje Kernavės viduramžių miestelyje; teigiama, kad lietuviška pirtis yra išskirtinė ir niekur kitur tokių nerasime; įvardinama kaip mūsų nematerialaus paveldo didelė vertybė. Poveikis fizinei savijautai respondentų įvardijamas kaip įdomus poilsis ir tokį adrenaliną reikia išbandyti; vertinamas kaip sveikatos šaltinis. Lietuvos pirtys įvardijamos kaip labai kokybiškos su ten dirbančiais aukštos kvalifikacijos specialistais pirtininkais, kurie gerai išmano pirties papročius ir procedūras, todėl darydami teigiamą poveikį lankytojų savijautai. Atsakymuose sutinkamas palyginimas su užsienyje paplitusiomis sausomis pirtimis, - daroma prielaida, kad lietuviška pirtis yra drėgnesnė, dėl to malonesnė kūnui.

Analizuojant pirties procedūrų ir edukacijų patrauklumą svečiams iš užsienio Lietuvoje, respondentų siūlymu, užsieniečiai suskirstyti į dvi grupes: pirmieji – ieškantys kraštui būdingų autentiškų patirčių, ir antrieji – įpratę prie tradicinių paslaugų ir komforto. Atitinkamai „žingeidiesiems“ svečiams respondentai unikalias, tradicines patirtis bei intensyvesnes procedūras: dūminės pirties ritualą, tradicinį vanojimą vantomis, išsikaitinus atsivėsinti šaltu vandeniu, išbandyti įvairias natūralias pačių pirtininkų gaminamas kosmetikos priemones (inhaliacijas, odos šveitiklius, medaus kaukes ir pan.). Tradicinių paslaugų ir komforto ieškantiems svečiams galėtų būti pasiūlyta bendra edukacinė grupinės pirties programa, kurios metu svečiai atsipalaiduotų, išgirstų pasakojimą apie senovės pirties tradicijas, pirtininkas jiems pravestų pirties ritualą, susidedantį iš 3-4 užėjimų į pirtį, supažindintų su žolynų įvairove, skirtingų vantų prisilietimu.

Paklausus, ar kuo nors skiriasi pirties pristatymas Lietuvos lankytojams ir svečiams iš užsienio, 8 respondentai iš 9 teigė, kad pirties pristatymas šioms dviems lankytojų grupėms iš esmės nesiskiria ir jie savo pirtį visiems svečiams pristato praktiškai vienodai. Vis dėl to 5 respondentai išskyrė tam tikrus edukacinius aspektus, kurie aktualesni užsieniečiams: daugiau pasakojimų apie Lietuvą, pirties tradicijas. 2 respondentai teigė, kad ir lankytojams iš Lietuvos reikalingos pirties edukacijos, nes dažnai painiojami terminai (pavyzdžiui, garinę pirtį vadina „rusiška“, su kuo pasisakiusi respondentė nesutinka), juos taip pat domina pirties istorija, senovės papročiai. Viena respondentė įvardijo, kad kiekvienai lankytojų grupei programą stengiasi pritaikyti individualiai, atsižvelgiant į dalyvių amžių, lytį, interesus, ar numatyta daug individualių procedūrų, - jai tai nesudėtinga, nes turi didelę patirtį ir dirba dviese su vyru. Vis dėl to, pats pirties pristatymas varijuoja nuo „grožio ir sveikatos gerinimo procedūrų“, „atsipalaidavimo“, „pasimėgavimo“,

„pabendravimo su žmonėmis“, iki etnografinių „baltiškos pirties“, edukacinės „lietuviškos pirties“ ir mistinės „lietuviškos meditacijos“.

Pirtininkai ekspertai pateikė savo pasiūlymus, kaip reklamuoti lietuviškos pirties tradicijas, kad jos būtų patrauklios užsieniečiams. 4 respondentų nuomonės apie pirtį, kaip patyriminį procesą, sutapo. Jų teigimu, pirtį reikia patirti. Reklamuoti pirtį gali tik ją patyręs žmogus, todėl geriausia reklama – buvusių lankytojų pasakojami įspūdžiai kitiems. Siūloma bendradarbiauti su viešbučiais ir turizmo informacijos centrais. Rekomenduojama dalintis nuotraukomis ir rinkti atsiliepimus. Reklamoje atskleisti lietuviškų pirčių unikalumą per jų istoriją, tradicijas, kultūrą, sveikatinimą. Vieno respondento manymu: „Reklamuojant būtina įvardinti, kad tai yra mūsų tautos paveldas, išsaugota mūsų protėvių tradicija, perduodama iš kartos į kartą; įvardinti šios tradicijos amžių; įdomus momentas - visais laikais pirtis buvo moterų erdvė (moterys pirtyje dalindavosi patirtimi); išskirtinis bruožas - augalų gausa lietuviškoje pirtyje, ko visiškai neturi sumodernintos Europos pirtys. Vantos ir vanojimas vantomis - unikalus dalykas. Tik patyręs gali tai suprasti.“ Kita apklausos dalyvė siūlė: „Reikėtų rekomenduoti geras kokybiškas pirtis, kuriose žmogui liks geras įspūdis, profesionalius pirtininkus, kurie nepridarys nesąmonių ir nepakenks žmonėms. Reikėtų pabrėžti visas pirtyje patiriamas gėrybes: įvairių rūšių vantos, švelnus masažinis vanojimas (ne lupimas), tik natūralios priemonės be sintetinių medžiagų. Galbūt vertėtų pakalbėti ir apie mūsų papročius, paveldą – sutartines, dainuojamas pirtyje, lino rūbus, vilnos kepures. Suvokti pirtį kaip sakralų veiksmą, gilų apsivalymą tiek išoriškai, tiek savo viduje.“ Žemiau pateikiama pirmoje lentelėje interviu kategorijos ir subkategorijos (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Interviu apie lietuviškos pirties procedūrų, kaip etnokultūros sudedamosios dalies, pritaikokumą atvykstamajam turizmui, analizė

Kategorija	Subkategorija	Citata
Tradicinės lietuviškos pirties pristatymas užsieniečiams	Kultūros paveldas	Respondentas 2: „Tai unikalios tradicijos, mūsų pveldas.“ Respondentas 3: „Pirtis įtraukta į kultūros paveldą.“ Respondentas 4: „Ši mūsų krašto tradicija net pasaulio mastu yra unikali ir labai sena.“ „Kernavėje viduramžių miestelyje pagal archeologinius radinius yra atkurta XII-XIII a. dūminė pirtis.“ Respondentas 6: „Niekur kitur tokių nėra.“ Respondentas 9: „Nes tai yra mūsų didelė vertybė.“
	Poveikis fizinei savijautai	Respondentas 1: „Geras, aktyvus, įdomus poilsis.“ Respondentas 7: „Nes tai idomu, ir toki adrenalina reikia isbandyti.“ Respondentas 8: „Tai sveikatos šaltinis.“ Respondentas 9: „Sveikatinančioje pirtyje jis atsipalaiduos bei pagerins savo savijautą.“
	Kokybė	Respondentas 3: „Pirtys labai aukštos kokybės, pirtininkų kompetencija aukščiausio lygio.“ Respondentas 4: „Europoje paplitę sausos karštos pirtys.“ Respondentas 9: „Jei užsienio svečias sudalyvaus kokybiškoje pirtyje su patyrusiu pirtininku, jam liks neišdildomi įspūdžiai apie Lietuvą.“
Užsieniečiams patrauklios pirties procedūros ir edukacijos	„Žingeidūs“ turistai	Respondentas 1: „Patiktų druskos su bičių pikiu inhaliacijos, natūralūs šveitikliai, tradicinis vanojimas, medaus kaukės kūnui, atsigaivinimas po vanojimo šaltame vandenyje.“ Respondentas 3: „Programa dūminėje pirtyje.“ Respondentas 4: „Žingeidūs turistai - ieškantys kraštui būdingų autentiškų patirčių.“ Respondentas 8: „Vanojimasis vantomis, įvairios kūno grožio procedūros: pilingai, kaukės, masažai, vandens procedūros.“
	„Tradiciniai“ turistai	Respondentas 2: „Pasakojimas apie senovės pirties tradicijas.“ Respondentas 4: „Bendra edukacinė grupinės pirties programa.“ Respondentas 7: „Mūsų pirtyje procedūra viena: išsikaitini pirtyje ir bėgi į šaltą Baltijos jūrą.“

		Respondentas 9: „Pirties ritualas, susidedantis iš 3-4 užėjimų į pirtį. Pažintis su žolynų įvairove, skirtingų vantų prisilietimu.“
Pirties pristatymas svečiams iš Lietuvos ir užsienio	Nesiskiria	Respondentas 1: „Šiluma/drėgmė, kūno šveitikliai, pirties arbata. Visiems vienodai.“ Respondentas 4: „Abiem grupėms siūlome edukacinę lietuviškos pirties programą.“ Respondentas 5: „Pristatau kaip lietuvišką, baltišką pirties procedūrą. Dauguma lietuvių mūsų garinę pirtį vadina rusiška, su kuo aš nesutinku.“ Respondentas 6: „Nesiskiria, lietuviams taip pat įdomi senovė.“ Respondentas 7: „Sausa karšta sauna - šalta Baltijos jūra.“ Respondentas 8: „Vienodai visiems - grožio ir sveikatos gerinimo procedūros.“
	Skiriasi	Respondentas 2: „Užsieniečiams daugiau reiktų pasakoti apie mūsų tradicijas.“ Respondentas 3: „Tiesiog kalbą reiktų pritaikyti. Gal šiek tiek daugiau paaiškinimų užsieniečiams reiktų.“ Respondentas 9: „Pristatymas iš esmės panašus, tik užsieniečiams daugiau papasakojame apie Lietuvą, apie pirties tradicijas.“
Užsieniečius pritraukianti reklama	Patirtis	Respondentas 2: „Geriausia reklama pakviesti į pirtį, kad patirtų ir kitiems papasakotų.“ Respondentas 4: „Lietuvišką pirtį reikia patirti. Tik taip gali užčiuopti jos unikalumą.“
	Tradicinė vertybė	Respondentas 4: „Reklamuojant būtina įvardinti, kad tai yra mūsų tautos paveldas, išsaugota mūsų protėvių tradicija, perduodama iš kartos į kartą; įvardinti šios tradicijos amžių; įdomus momentas - visais laikais pirtis buvo moterų erdvė (moterys pirtyje dalindavosi patirtimi); išskirtinis bruožas - augalų gausa lietuviškoje pirtyje, ko visiškai neturi sumodernintos Europos pirtys. Vantos ir vanojimas vantomis - unikalus dalykas. Tik patyręs gali tai suprasti.“ Respondentas 6: „Parodyti tradicinę procedūrą dūminėj pirty.“
	Programos	Respondentas 1: „Lietuviški kvapai, lietuviški pirties produktai, procedūros.“ Respondentas 9: „Reikėtų rekomenduoti geras kokybiškas pirtis, kuriose žmogui liks geras įspūdis, profesionalius pirtininkus, kurie nepridarys nesąmonių ir nepakenks žmonėms.“
	Turizmo infrastruktūra	Respondentas 3: „Viešbučiuose, turizmo informacijos centruose.“ Respondentas 8: „ Kuo daugiau foto bei atsiliepimų.“

Bendrai analizuojant respondentų atsakymus, pastebėta, kad dažniausiai pasikartojo žodžiai: „tradicija“, „tradicijos“, „tradicinė“, „tradicinis“ (14 kartų); „paveldas“ (4 kartus); „papročiai“, „vertybė“, „turtas“ (po 1 kartą). Mano vertinimu, šie žodžiai tyrime svarbūs tuo, kad parodo tradicinės lietuviškos pirties lankymo reikšmę šiuolaikinėje visuomenėje. Vadinasi, senovinis paprotys praustis pirtyje šiais laikais tapo ir bendrystės ratu, ir rekreacijos forma, padedančia atstatyti fizines ir dvasines žmogaus jėgas. Kokybiškos pirtys sukuria gerus įspūdžius, o profesionalūs pirtininkai individualių metodų pagalba gali suteikti lankytojams unikalias pirties patirtis.

IŠVADOS

1. Etnokultūros arba etninės kultūros samprata – tai konkrečios tautos, gyvenančios tam tikroje geografinėje teritorijoje, kultūra, susiformavusi per ilgą laiko tarpą ir perduodama iš kartos į kartą. Etninę kultūrą sudaro: tautosaką, liaudies muziką, liaudies choreografiją, liaudies teatrą; kartais folklorui priskiriama ir liaudies dailė, be to, liaudies papročiai, tikėjimai.

2. Tradicinės lietuviškos pirties lankymas 2020 m. įrašytas į nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą. Dėl gausybės papročių ir senovinių tikėjimų, siejamų su pirtimi, priskyriau pirtį liaudies

papročių ir tikėjimų kategorijai etnokultūroje. Pirtys, kaip etnokultūros dalis, išnagrinėtos etninės architektūros kontekste, apžvelgta pirčių istorija ir kultūros raida, išsiaiškintas pirties procedūrų poveikis sveikatai.

3. Palyginus Lietuvos ir užsienio pirtis, paaiškėjo, kad tradicinė lietuviška pirtis yra vėsesnė ir drėgnesnė už plačiai pasaulyje paplitusią suomišką sauną. Lietuviška pirtis pasaulio kontekste išsiskiria ypatingai gausiu augalų panaudojimu pirties procedūroms: įvairių rūšių augalų vantų naudojimas, pirtininkų sukauptos gausios žinios apie skirtingų augalų poveikį sveikatai. Ėjimas į pirtį atskirais vyrų ir moterų ratais.

4. Analizuojant pirčių platesnio pritaikymo atvykstamajam turizmui, supažindinant lankytojus su lietuvių etnokultūra, galimybes, atliktas kokybinis tyrimas – ekspertų interviu. Iš surinktų duomenų paaiškėjo, kad lietuviškas pirties tradicijas verta pristatyti svečiams iš užsienio, nes tai įdomi grupinė rekreacinė veikla, unikali autentiška patirtis, kurios metu turistai turi progą patirti tradicinę lietuvišką pirties procedūrą. Ekspertų nuomone, turistams patiktų ir tradicinės lietuviškos pirties procedūros (kaitinimasis, vanojimasis, atsivėsinimas šaltu vandeniu), ir įvairios grožio bei sveikatinimo procedūros (inhaliacijos, odos šveitimai, masažai, medaus kaukės ir t.t.), ir edukacinės programos bei pirties ritualai. Sklandžiam vedimui svarbus vaidmuo turėtų atitekti profesionaliam pirtininkui, kuris galėtų lanksčiai pritaikyti tai, kas aktualu dalyviams pagal jų savybes. Pirties pristatymas lankytojams iš Lietuvos ir iš užsienio praktiškai nesiskirtų. Reklamuoti lietuviškos pirties tradicijas ekspertai siūlė per atsiliepimus apie patirtis, per turizmo infrastruktūrą, rekomenduojant kokybiškas pirtis ir profesionalias pirtininkų paslaugas, pristatant konkrečias programas ir procedūras.

LITERATŪRA

1. Andrijauskas, A. (2003). *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
2. Balsys, R. (2013). Pirtis – XIV-XVIII a. valstiečių "mažoji bažnyčia". *Gimtasai kraštas*. 6, 17-23. Prieiga per internetą: http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1401387993461/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content
3. Daunys, S. (2003). *Pirtis liaudies kultūroje. I dalis. Liaudies papročiai*. Rumšiškės: Lietuvos liaudies buities muziejus.
4. Gaižauskaitė, I. ir Valavičienė, N. (2016). *Socialiniai tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: VĮ Registrų centras.
5. Hussain, J. N., Greaves, R. F. ir Cohen, M. M. (2019). A hot topic for health: Results of the Global Sauna Survey. *Complementary Therapies in Medicine*. 44.Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1016/j.ctim.2019.03.012
6. Kardelis, K. (2017). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
7. Puodžiukienė, D. (2014). *Lietuvos architektūros istorija: Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m*. Vilnius: Savastis. 4.
8. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. ir Rimkutė, E. (2011). *Etnologijos specialybės kalba*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
9. Tsonis, J. (2016). Sauna Studies as an Academic Field: A New Agenda for International Research. *Literature & Aesthetics*. 26, 41-82. Prieiga per internetą: http://asbasweat.org/wp-content/uploads/2017/03/Sauna-Studies-as-an-Academic-Field-2016.pdf
10. Olsson, S. B. (2018). Bastubad kan vara bra vid ett antal sjukdomar – men fler studier krävs. *Lakartidningen.se*. Prieiga per internetą: https://lakartidningen.se/klinik-och-vetenskap-1/artiklar-1/klinisk-oversikt/2018/12/bastubad-kan-vara-bra-vid-ett-antal-sjukdomar-men-fler-studier-kravs/#eng
11. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per internetą: https://www.vle.lt/straipsnis/stasys-daunys/

ADAPTATION OF SAUNA PROCEDURES AND CUSTOMS AS AN INTEGRAL PART OF LITHUANIAN ETJNOCULTURE TO INBOUND TOURISM

MARIJA VITKŪNAITĖ
Vytautas Magnus University
Dr. Regina Navickiene

SUMMARY

In order to solve the problem of acquainting tourists arriving in Lithuania with Lithuanian ethnoculture through sauna procedures and customs, the work seeks to find out the possibilities of applying sauna procedures and customs as an integral part of Lithuanian ethnoculture to inbound tourism. Through the analysis of literature and sources, the concept of ethnoculture, its expression and the components of ethnoculture are revealed; the traditions of saunas as an integral part of ethnoculture are presented; Lithuanian and foreign baths are compared. After conducting a qualitative research - an expert interview survey - the possibilities of wider application of saunas for inbound tourism, introducing visitors to Lithuanian ethnoculture, were clarified. In summary, I recommend to present Lithuanian sauna educations and procedures in the tourism infrastructure to guests from abroad as an experiential acquaintance with Lithuanian ethnic culture.

Keywords: ethnic culture, sauna customs, inbound tourism.

LYDERYSTĖS KOMPETENCIJŲ ANALIZĖ

IEVA ŠTEINIENĖ
Kauno technologijos universitetas

ANOTACIJA

Straipsnyje gilinamasi į kompetencijos sąvoką ir lyderystės kompetencijų struktūrą teoriniu lygmeniu. Tyrimo problema: kaip apibrėžiama kompetencijos sąvoka ir kokia lyderystės kompetencijų struktūra? Tikslas – išanalizuoti lyderystės kompetencijas. Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė.

Tyrimo duomenys rodo, kad kompetencijos sąvoką daugelis mokslininkų ir tyrėjų darbuose kompetencija apibrėžia išmatuojamas ne tik žinias, gebėjimus, bet ir asmenines savybes, elgseną, patirtį. Atlikta analizė rodo, kad nėra unikalaus lyderystės kompetencijų rinkinio, tinkančio visiems vadovams visose organizacijose bet kokiomis aplinkybėmis. Tyrimo duomenys rodo, kad kai kalbama apie lyderystę individo lygmenyje, lyderystės kompetencijų struktūra apima labai platų kompetencijų rinkinį. Analizė atskleidė, kad skirtingoms vadovaujančioms pareigoms vienoje organizacijoje gali prireikti skirtingų žinių, įgūdžių ir gebėjimų. Dėl šios priežasties, organizacijos turėtų nusistatyti tokį lyderystės kompetencijų rinkinį, kurį jos identifikuoja kaip raktą į sėkmę ir tai yra svarbu jų vadovams ir organizacijai. Atlikta analizė rodo, kad lyderystės kompetencijų struktūra apima daugelį lyderystei skiriamų kompetencijų, tokių, kaip asmeninė, kognityvinė, socialinė, emocinė ir dvasinė kompetencijos. Tyrimai aktualūs siekiant analizuoti vadovų lyderystės kompetencijų raišką ir sprendžiant efektyvesnio darbo atlikimo galimybes.

ĮVADAS

Temos aktualumas. Mokslinių tyrimų skaičius rodo, kad problema kyla konceptualiu lygmeniu. Pastebima, kad analizuojamoje mokslinėje literatūroje nėra vieningo apibrėžimo kompetencijos sąvokoms (Boyatzis, 1982; White, 1956, cit. K. Schneider, 2019; Rekašienė, 2014; Blomeke, Gustafsson ir Shavelson, 2015) apibūdinti organizacijos lygmenyje. Taip sukuriamos prielaidos apibrėžti vadovo lyderystę organizacijoje ir papildyti kompetencijos apibrėžimą. Mokslininkai ir tyrėjai aiškindami lyderystės reiškinį lyderystę traktuoja kaip vadovavimo funkcijos sudėtinę dalį (Mumford ir kt, 2000; Zaccaro, 2007), kiti – prioritetą teikia asmens karjeros tikslams plačiąja prasme (Šilingienė, 2011).

Analizuotoje literatūroje (Zohar, 2005; King, 2010; Šilingienė, 2011; Šilingienė ir Stukaitė, 2019) nėra pateikiama vieno unikalaus lyderystės kompetencijų rinkinio, kuris būtų baigtinis ir tiktų visoms organizacijoms. Todėl skirtingoms vadovaujančioms pareigoms ir skirtingu laiko kontekstu vienoje organizacijoje gali prireikti skirtingų žinių, įgūdžių ir gebėjimų. Svarbu pabrėžti, kad lyderystės kompetencijų demonstravimas iš esmės gali skirtis nuo situacijų ir aplinkybių, kaip antai įprastu ir įvairių krizių metu. Dėl šios priežasties organizacijos turėtų nusistatyti tokį lyderystės kompetencijų rinkinį, kurį jos identifikuoja kaip raktą į sėkmę ir tai yra svarbu jų vadovams ir organizacijai. Todėl skirtingoms vadovaujančioms pareigoms vienoje organizacijoje gali prireikti skirtingų žinių, įgūdžių ir gebėjimų. Tyrimo problemą galima suformuluoti iškeliant tokį klausimą: *kaip apibrėžiama kompetencijos sąvoka ir kokia lyderystės kompetencijų struktūra?*

Tyrimo objektas: lyderystės kompetencijos.

Tyrimo tikslas: išanalizuoti lyderystės kompetencijas.

Uždaviniai:

1. Atlikti kompetencijų sąvokos analizę.
2. Išanalizuoti lyderystės kompetencijų struktūrą.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros analizė ir apibendrinimas.

KOMPETENCIJŲ SĄVOKOS ANALIZĖ.

Vienas iš svarbesnių aspektų šiandieninėje organizacijoje yra vadovo ir darbuotojų žinios ir gebėjimai. Literatūros šaltiniuose pastebima, kad yra skirtingai apibrėžiama „*kompetencijos*“ sąvoka ir galima rasti tokius kompetencijos apibrėžimus:

Kompetencija – asmens motyvai, bruožai, žinios, gebėjimai, socialinio vaidmens bruožai (Boyatzis, 1982). Kompetencija – asmens gebėjimas efektyviai sąveikauti su aplinka (White, 1956, cit. K. Schneider, 2019). Į kompetenciją žiūrima holistiniu požiūriu, kuris grindžiamas suvokimo, interpretavimo ir sprendimų priėmimo įgūdžiais, o tai savo ruožtu sukelia pastebimą elgesį realiame pasaulyje (Blomeke, Gustafsson ir Shavelson, 2015). Kompetencija yra pagrindinės ypatybės, kurios lemia našesnį asmens darbą. Jos apima savybes, įgūdžius ir bruožus, kurios žmonėms padeda siekti rezultatų. Prie kompetencijų priskiriama kvalifikacija, techniniai įgūdžiai ir patirtis. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad skirtingose organizacijose atsižvelgiant į skirtingus darbus ir pareigybes, turi būti pritaikomi skirtingi kompetencijų reikalavimai (Prieiga per internetą: http://dr-ama.com/wp-content/uploads/2012/11/LeadershipCompetencies12.pdf).

Vienas pirmųjų tyrėjų McClellandas (1973) paskatino analizuoti kompetencijos sąvokos tyrinėjimus, pastebėdamas, kad „asmens veiklos ir karjeros sėkmė nebūtinai priklauso nuo gautų išsilavinimą liudijančių diplomų, formalių, tradiciškai vertinamų akademinių žinių lygio ar formalių kvalifikacijos įvertinimo diplomų“ (Rekašienė, 2014, p. 591-592). Išsamesni vadybinės kompetencijos tyrimai pradėti tik XX a. pabaigoje JAV mokslininko R. E. Boyatzis (1982, cit. Petkevičiūtė ir Kaminskytė, 2003), kurio nuomone, kompetencija tai asmenų savybės, kurios priežastiniais ryšiais susijusios su efektyviu arba geresniu darbo atlikimu.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad mokslininkas, analizuodamas vadybinę kompetenciją, akcentuoja reikalavimus darbuotojams ir individualioms jo savybėms, neatsižvelgiant į darbo vietos ypatybes. Jo požiūriu – svarbiausia yra žmogus. Todėl vadybinė kompetencija įvairiai charakterizuoja asmenį, t. y. savybėmis, bruožais, žiniomis, įgūdžiais, motyvais. Šis kompetencijos rinkinys siejamas su geresniu vadybinio darbo atlikimu. R. E. Boyatzis išskiria šias sudedamąsias kompetencijos dalis: mokėjimai ir įgūdžiai, elgsenos motyvai, socialiniai vaidmenys. Kadangi egzistuoja įvairių požiūrių į vadybinę kompetenciją, nemažai atlikta tyrimų šia tema. Praplėsdami kompetencijos tyrimų lauką mokslininkai ir tyrėjai McCredie ir Shackleton (2000) anksčiau atliktų tyrimų pagrindu savo darbuose pateikė modelį skirtą jau padalinio generalinio vadovo kompetencijai matuoti. Boyatzis ir McCredie, Shackleton (cit. Petkevičiūtė ir Kaminskytė, 2003) požiūriai į vadybinę kompetenciją pateikti 1 pav.

Iš 2 paveikslo rezultatų matyti, kad tiek R. E. Boyatzio, tiek McCredie ir Shackleton požiūriuose į vadybinę kompetenciją, kompetencijų veikimo spektras yra labai platus abiejose orientacijose – tiek į darbuotoją, tiek į vadovą. Gilinantis į vadovo kompetencijų raišką, galima pastebėti, kad vadovui svarbios kompetencijos tokios, kaip orientacija į rezultatą, ne į tikslą ir veiksmus, intelektualiniai sugebėjimai orientuoti į analizę ir plačius pomėgius, tarpasmeniniai sugebėjimai ir pasitikėjimas savo jėgomis, lankstumas ir emocinis ramumas.

1 pav. R. E. Boyatzis (1982), McCredie, Shackleton (2000) požiūriai į vadybinę kompetenciją (sudaryta darbo autorės)

Rekašienė (2014), kurdama kompetencijų modelį, išskyrė penkis kompetencijų tipus: motyvai, individualios savybės ir bruožai, asmeninės nuostatos bei savęs suvokimas, žinios ir įgūdžiai. Pasak autorės, kompetencijų modelis – tai „konkrečios pareigybės ar artimų pagal prigimtį pareigybių grupei būdingų išmatuojamų įgūdžių, žinių, patirties, elgsenos ir asmeninių savybių rinkiniai, kurie reikalingi veiklai“ (Rekašienė, 2014, p. 591).

Spencer ir Spencer (1983) modifikuotame kompetencijos „ledkalnio“ modelyje žinias ir gebėjimus apibrėžė, kaip akivaizdžiai matomą dalį arba kvalifikacija, dažniausiai patvirtinta dokumentu (diplomu) (Laužackas ir Dienys, 2004). Taip pat svarbi ir paslėpta kvalifikacijos dalis, kuri lemia kompetencijos raišką (žr. 2 pav.).

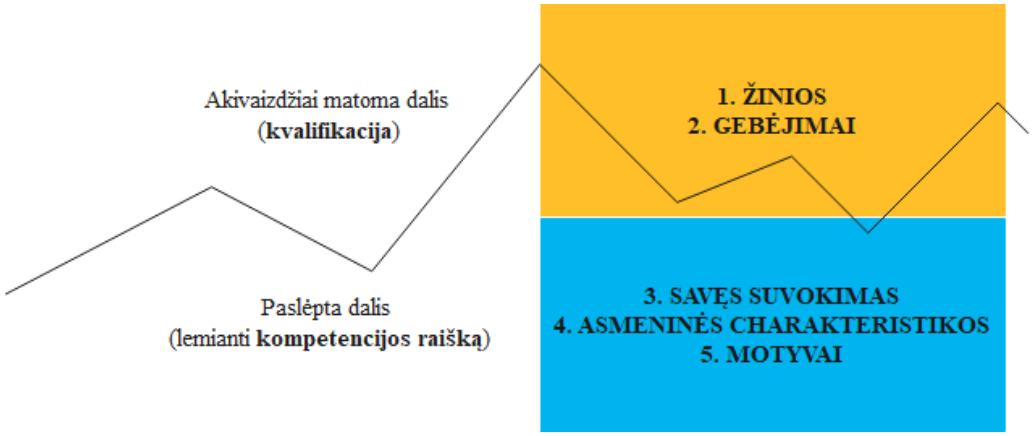

2 pav. Modifikuotas kompetencijos „ledkalnio“ modelis pagal Spencer ir Spencer (1983)

Apibendrinat galima pastebėti, kad lyderių kompetencijų raiška turi prisidėti prie efektyvesnio darbo atlikimo. Kompetencijos tai asmens pasirengimas ir gebėjimai atlikti tam tikrą veiklą, turint tam potencialą – žinių, gebėjimų, asmeninių charakteristikų ir sugebėjimas sėkmingai tenkinti individualius ar socialinius poreikius.

LYDERYSTĖS KOMPETENCIJŲ STRUKTŪRA

Analizuojant mokslininkų ir tyrėjų darbus, pastebima, kad lyderystės kompetencijos pateikiamos labai skirtingai. Pasak Šilingienės (2011), tik per paskutinį dešimtmetį lyderystė pradėta nagrinėti kaip kompetencija, o ne kaip asmens įgūdžiai ar gebėjimai. Kaip parodė ankstesni tyrimai, lyderystė gali būti priskiriama tiek vadovui, tiek ir darbuotojui organizacijos lygmenyje, o individo lygmenyje lyderystė gali būti priskiriama asmeniui, kuris siekia karjeros ar asmeninės sėkmės. Toks tyrėjos aiškinimo požiūris parodo, kad lyderystę kaip kompetenciją galima traktuoti daug plačiau. Tyrėjos nuomone, „lyderystės kompetencijai priskiriami šie esminiai komponentai: *įkvepianti motyvacija, iniciatyvumas, empatija, savęs pateikimas*“ (2011, p. 963).

Skaržauskienė ir Paražinskaitė (2010), atlikdamos Lietuvos vadovų intelekto kompetencijų raiškos tyrimą prekybos ir apdirbamosios gamybos sektoriuose, rėmėsi R. E. Boyatzio nuomone, kad be socialinių kompetencijų, XXI a. norint efektyviai vadovauti, reikalingos intelekto kompetencijos, kurios nubrėžia „takoskyrą tarp vidutiniškai gero ir išskirtinai gero vadovo“. Tyrimo pagrindu, tyrėjos sugrupavo įvairių autorių išskiriamas kompetencijas į 3 kompetencijų klasterius (žr. 3 pav.).

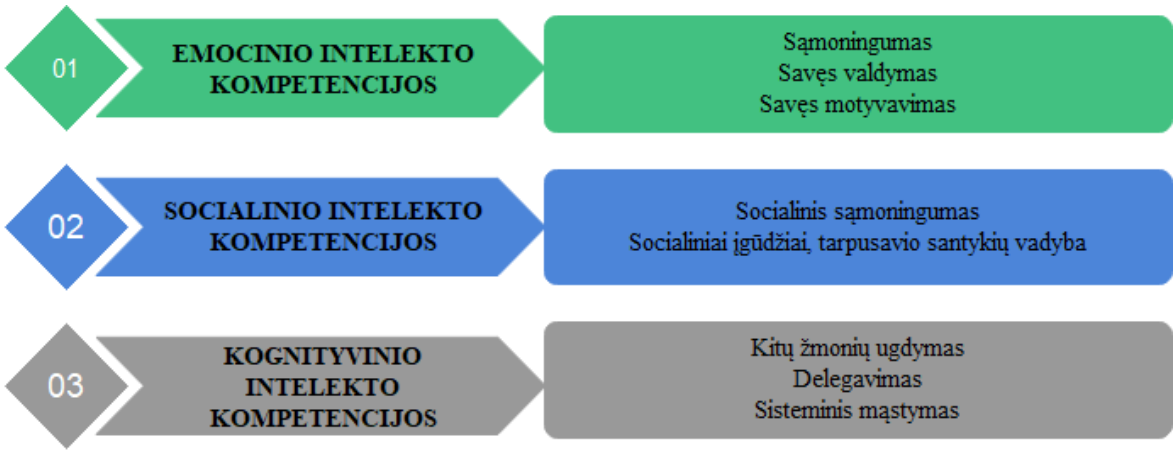

3 pav. Kompetencijų klasteriai pagal J. Skaržauskienę ir G. Paražinskaitę (2010)

Analizuojant kompetencijų klasterius skiriamos šios kompetencijos:

1. Emocinio intelekto kompetencijos:

- **sąmoningumas** (emocinė savimonė, savo emocijų, stipriųjų ir silpnųjų savybių, poreikių bei stimulų pažinimas, emocinis brandumas, emocinis stabilumas ir atsparumas stresui);
- **savęs valdymas** (savikontrolė, savo kompetencijų vadyba, adekvatus savęs vertinimas, atsakomybė, pasitikėjimas savimi, proaktyvumas ir rizika, smalsumas, optimizmas, lankstumas);
- **savęs motyvavimas** (tikslo siekimas, savirealizacija).

2. Socialinio intelekto kompetencijos:

- **socialinis sąmoningumas** (empatija, pagalba, pasitarnavimas kitiems, pagarba, tolerancija, politinis sąmoningumas);
- **socialiniai įgūdžiai, tarpusavio santykių vadyba** (pokyčių katalizatorius, lyderystė, įtaka, inspiracija siekti vizijos, vizijos sėkmė ir plėtra, komandinis darbas, kooperacija, sugebėjimas motyvuoti kitus, komunikacija, komandų būrimas, konfliktų valdymas, kitų žmonių ugdymas).

3. Kognityvinio intelekto kompetencijos (kitų žmonių ugdymas (delegavimas, mentoriaus sugebėjimai), galimybių suteikimas, delegavimas, įpėdinių rengimas, patirties apibendrinimas, intuicija, struktūrų atpažinimas, socialinis nuovokumas, kompleksiškumo suvokimas, sisteminis mąstymas).

Iš analizės matyti, kad *lyderystės kompetencijoms* priskiriamos emocinio intelekto, socialinio intelekto ir kognityvinio intelekto kompetencijos. Čia svarbu pastebėti, kad šie kompetencijų klasteriai apima tas kompetencijas, kurios svarbios vadovo lyderystei.

Mokslinių šaltinių analizė atskleidė, kad yra daugiau požiūrių į lyderystės kompetencijų išskyrimą. Šilingienė (2011, p. 964) išskiria penkis kompetencijų lygius, kurie apibūdina *lyderystės kompetencijas* bendrojoje kompetencijų struktūroje (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Lyderystės kompetencijos bendrojoje kompetencijos struktūroje

(Šilingienė, 2011, p. 964)

Kompetencijų grupės lygis	Kompetencijų grupė	Pagrindiniai kompetencijų elementai
I	Techniniai įgūdžiai ir žinios	Srities žinios; patirtis; darbo atlikimo procedūros ir metodai; gebėjimas atnaujinti žinias
II	Tarpasmeniniai įgūdžiai	Bendravimas; sugebėjimas klausytis; sąžiningumas; reakcija į klaidas ir grįžtamąjį ryšį; tolerancija įvairovei; sugebėjimas suprasti ir motyvuoti kitus; sugebėjimas dirbti komandoje
III	Vadovavimo įgūdžiai	Verslo supratimas; antreprenerystė; strateginis kryptingumas; globalus mąstymas; sprendimų priėmimas; organizaciniai įgūdžiai; komandų formavimas ir valdymas
IV	Asmeniniai lyderio atributai	Charizma; pasitikėjimas savimi; atsakomybė ir įsipareigojimas; įkvepianti motyvacija; empatija; pozityvus mąstymas; iniciatyvumas; drąsa; ryžtingumas
V	Lyderystės įgūdžiai	Vizijos ir tikslų formulavimas; vizijos ir tikslų perteikimas; emocinė kompetencija; gebėjimas save pateikti; įvaizdžio formavimas; viešojo kalbėjimo įgūdžiai; įgalinimas/delegavimas

Iš analizės matyti, kad *lyderystės kompetencijas* sudaro pagrindiniai elementai tokie, kaip vizijos ir tikslų formulavimas; vizijos ir tikslų perteikimas; emocinė kompetencija; gebėjimas save pateikti; įvaizdžio formavimas; viešojo kalbėjimo įgūdžiai; įgalinimas/delegavimas.

Šilingienė (2012), atlikusi lyderystės kompetencijų svarbos asmeninės karjeros kontekste empirinį tyrimą, konstatavo, kad šiuo požiūriu svarbiausios lyderystės kompetencijos yra *lyderystės atributai* tokie, kaip atsakomybė ir pasitikėjimas savimi bei veiklumas, grįstas valios savybėmis ir *lyderystės įgūdžiai* tokie, kaip viešojo kalbėjimo įgūdžiai, gebėjimas save pateikti ir formuoti įvaizdį. Pasak Hollenbeck, McCall ir Silzer (2006), *lyderystės kompetencijos* yra specifinis žinių, įgūdžių ir gebėjimų derinys, atspindintis efektyvią lyderystę organizacijoje.

Society for Human Resource Management (SHRM) skiria 3 kompetencijos lygius, kurios parodo *lyderystės kompetencijas kaip visumą*:

1. Kompetencijos organizacijos valdymui.
2. Kompetencijos vadovauti kitiems.
3. Savęs pateikimo kompetencijos (žr. 4 pav.) (https://www.digitalhrtech.com/leadership-competencies/).

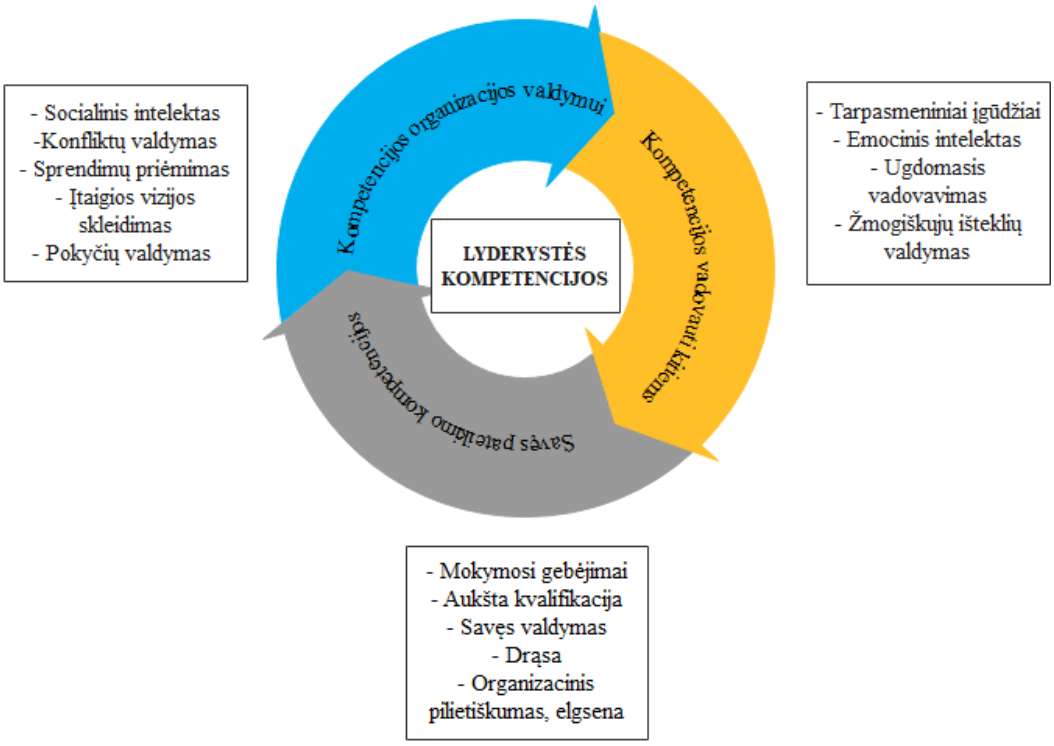

4 pav. Lyderystės kompetencijos pagal Academy for Innovate HR

Kaip matyti iš 4 paveikslo, lyderystės kompetencijos, kaip visuma, yra susijusios tarpusavyje ir viena kitą papildančios. Todėl galima teigti, kad ši lyderystės kompetencijų struktūra pasižymi kompleksiškumu ir tarpusavio ryšiu.

Pasak Šilingienės ir Stukaitės (2019, p. 56), tyrėjai Turner ir Muller (2005) lyderystės kompetencijas siūlo skirstyti į tris pagrindines grupes: *intelektinę, vadybinę, emocinę*. Šių dienų kontekste šių kompetencijų nebeužtenka, todėl pastaraisiais metais tyrėjai praplėtė lyderystės kompetencijos sampratą ir į ją įtraukė dvasinę lyderystę (Zohar, 2005; King, 2010).

Tyrėjos Šilingienė ir Stukaitė (2019), tyrinėdamos komunikacinę elgseną lemiančių socialinės ir emocinės lyderystės kompetencijų raišką Lietuvos organizacijose lyčių aspektu, sutinka, kad vyrauja įvairios tyrėjų pateikiamos lyderystės kompetencijos struktūros, todėl autorės praplečia ir pateikia lyderystės kompetencijų penkis skirtingus savo turiniu kompetencijų blokus, t. y. asmeninė, kognityvinė, socialinė, emocinė ir dvasinė kompetencijos.

Remiantis aukščiau atliktų autorių mokslinės literatūros analize, 5 paveiksle pateikiama apibendrinanti lyderystės kompetencijų struktūra.

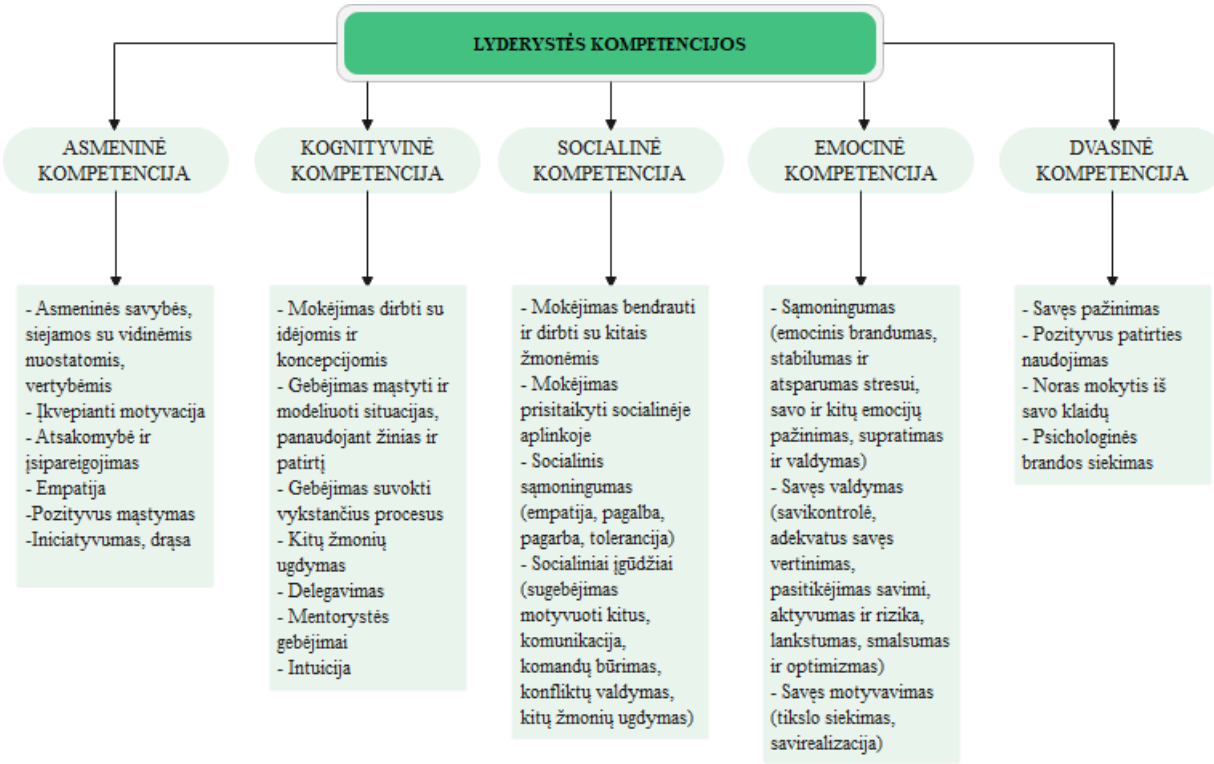

5 pav. Lyderystės kompetencijų struktūra pagal J. Skaržauskienę ir G. Paražinskaitę (2010); V. Šilingienę ir D. Stukaitę (2019)

Iš analizės matyti, kad lyderystės kompetencijoms priskiriama labai daug įvairių kompetencijų, ir galima teigti, kad nėra vieno unikalaus lyderystės kompetencijų rinkinio, kuris būtų baigtinis ir tiktų visiems vadovams lyderiams priimant sprendimus.

Apibendrinant galima teigti, kad lyderystės kompetencijos yra įgūdžiai ir elgesys, prisidedantys prie geresnių organizacijos rezultatų.

IŠVADOS

1. Išanalizavus kompetencijos sąvokos analizę, matyti daugelio mokslininkų ir tyrėjų darbuose kompetencija apibrėžia išmatuojamas ne tik žinias, gebėjimus, bet ir asmenines savybes, elgseną, patirtį.
2. Išanalizavus lyderystės kompetencijas, matyti, kad nėra unikalaus lyderystės kompetencijų rinkinio, tinkančio visiems vadovams visose organizacijose bet kokiomis aplinkybėmis. Tyrimo duomenys rodo, kad kai kalbama apie lyderystę individo lygmenyje, lyderystės kompetencijų struktūra apima labai platų kompetencijų rinkinį.
3. Analizė rodo, kad skirtingoms vadovaujančioms pareigoms vienoje organizacijoje gali prireikti skirtingų žinių, įgūdžių ir gebėjimų. Dėl šios priežasties, organizacijos turėtų nusistatyti tokį lyderystės kompetencijų rinkinį, kurį jos identifikuoja kaip raktą į sėkmę ir tai yra svarbu jų vadovams ir organizacijai.
4. Atlikta analizė rodo, kad lyderystės kompetencijų struktūra apima daugelį lyderystei skiriamų kompetencijų, tokių, kaip asmeninė, kognityvinė, socialinė, emocinė ir dvasinė kompetencijos.

LITERATŪRA

1. Blomeke, S., Gustafsson, J. E. ir Shavelson, R. J. (2015). Beyond Dichotomies Competence Viewed as a Continuum. Zeitschrift fur Psychologie, 223, 3-13. https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000194

2. Cibulskas, G. ir Žydžiūnaitė, V. (2012). Lyderystės vystymosi mokykloje modelis. Vilnius: ŠMM Švietimo aprūpinimo centras. DOI:10.1108/S1535-1203(2012)0000007005

3. Laužackas, R. ir Dienys, V. (2004). Profesijos mokytojų strateginių kompetencijų nustatymo ir jų kvalifikacijos tobulinimo modulių rengimo metodika. Žmogaus išteklių vystymo paramos fondas. Vilnius: Profesinio mokymo metodikos centras.

4. Leadership Competencies. Prieiga per internetą: http://dr-ama.com/wp-content/uploads/2012/11/LeadershipCompetencies12.pdf

5. Mumford, M. D., Zaccaro, S. J., Harding, F. D., Jacobs, O. T. ir Fleishman, E. A. (2000). Leadership skills for a changing world: Solving complex social problems. Leadership Quarterly, 11(1), 11-35. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/VARTOTOJAS/Downloads/2299240_1_leadership-skills-for-a-changing-world.pdf

6. Mumford, M. D., Zaccaro, S. J., Harding, F. D., Jacobs, O. T. ir Fleishman, E. A. (2000). Leadership skills for a changing world: Solving complex social problems. Leadership Quarterly, 11(1), 11-35. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/VARTOTOJAS/Downloads/2299240_1_leadership-skills-for-a-changing-world.pdf

7. Rekašienė, R. (2014). Kompetencijų modelio kūrimas ir taikymo perspektyvos Lietuvos valstybės tarnyboje. Viešoji politika ir administravimas, 13(4), 590-600. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/VARTOTOJAS/Downloads/3940-8546-1-PB.pdf

8. Schneider, K. (2019). What Does Competence Mean? Psychology, 10(14), 1938-1958. DOI:10.4236/psych.2019.1014125

9. Skaržauskienė, A. (2010). Intelekto kompetencijų įtaka lyderystės rezultatams. Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai, (53), 63-85. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/36127/1/ISSN2335-8750_2010_N_53.PG_63-85.pdf

10. Skaržauskienė, S. ir Paražinskaitė, G. (2010). Lietuvos įmonių vadovų intelekto kompetencijų raiška. Socialinių mokslų studijos, 1(5), 41-61. Prieiga per internetą: https://intranet.mruni.eu/upload/iblock/4b4/3skarzauskiene,parazinskaite.pdf

11. Spencer, L. M. ir Spencer, S. M. (1993). Competence at Work – Models for Superior Perfomance. Mičigano universitetas: Wiley.

12. Šilingienė, V. ir Stukaitė, D. (2019). Komunikacinę elgseną lemiančių socialinės ir emocinės lyderystės kompetencijų raiška Lietuvos organizacijose lyčių aspektu. Informacijos mokslai, 85, 51-68. Prieiga per internetą: https://www.zurnalai.vu.lt/informacijos-mokslai/article/view/14790/13774

ANALYSIS OF LEADERSHIP COMPETENCES

IEVA ŠTEINIENĖ
Kaunas University of Technology

SUMMARY

The article delves into the concept of competence and the structure of leadership competencies at the theoretical level. Research problem: how is the concept of competence defined and what is the structure of leadership competencies? The aim is to analyze leadership competencies. Research methods: analysis of scientific literature.

The research data show that the concept of competence in the work of many scientists and researchers defines competence not only in knowledge, abilities, but also in personal qualities, behavior, experience. The analysis shows that there is no unique set of leadership competencies suitable for all managers in all organizations in all circumstances. The survey data show that when it comes to leadership at the individual level, the structure of leadership competencies covers a very broad set of competencies. The analysis revealed that different management positions within an organization may require different knowledge, skills, and abilities. For this reason, organizations should identify a set of leadership competencies that they identify as the key to success and that is important to their leaders and the organization. The analysis shows that the structure of leadership competencies encompasses many of the competencies assigned to leadership, such as

personal, cognitive, social, emotional, and spiritual competencies. Research is relevant to analyze the expression of managerial leadership competencies for more efficient performance.

STUDENTS‘ EXPERIENCES IN THE INTERCULTURAL CONTEXT (STUDENTŲ PATIRTYS TARPKULTŪRINIAME KONTEKSTE)

SINGLE - FATHER FAMILIES: PERSPECTIVES FOR SOCIAL WORK

ALEKSANDR LEPIN
University Of Ostrava
Southern Federal University

ANNOTATION

Despite the growth of single-father families consisting of fathers with children in Russia, they remain unnoticed in the theory and practice of domestic social work. The article discusses the reasons for social workers' lack of interest in single fathers. The author reviews available Russian research on this topic and concludes that social work lags the discussion of fatherhood in sociology and psychology. Social workers' views on single-parent families are based on common gender stereotypes prevalent in Russian society. Instead of promoting the empowerment of single fathers, social workers try not to interact with them, viewing the very fact of asking for help as an admission of male insolvency. The activities of social services are focused on single mothers and their children, who are viewed by these professionals as "default clients.

INTRODUCTION

The phrase "incomplete family" is actively used by social workers in their daily practice. By it they mean a situation when due to various reasons one parent takes care of a child or children [Lunyakova, 60]. In the overwhelming number of cases such parent is the mother who is contrasted with the nuclear family including both spouses and their children in its structure. However, it is wrong to identify the incomplete family only with the single-mother family. The range of incomplete families includes, in addition to the single-mother families mentioned above, the families where fathers are the main parent. The number of single-father families in Russia has increased between the last two censuses, in 2002 and 2010, from 1.18% to 1.27%, or from 684,000 families to nearly 800,000 families (Egorova & Yanak, 42).

Along with widowhood, one of the main sources of the emergence of paternal incomplete families is divorce. It is considered by domestic familyists as an important subsystem of modern family-marital relations [Lukyanova, 109], the radical transformation of which turns divorce into a normal social phenomenon [Golod, 84].

Russian society is characterized by the situation in which after the dissolution of marriage children remain with their mother, and fathers are responsible for their material provision. Children are transferred to their fathers only in exceptional cases - when the mother suffers from alcoholism or is mentally ill. [Golod, 193], but even then men are not adequately supported by social services. For many social workers, men's parental rights are limited to their biological or economic participation in the lives of their own children. They are not seen as recipients and recipients of assistance in the state welfare system.

SECONDARY ANALYSIS OF DATA

Much of the existing literature on social work with single-parent families in Russia still concerns single mothers. They have become the epitome of single parenthood in the state where, according to researchers' estimates, "the proportion of children who will spend part of their lives in a single-parent family reaches 63.3%" [Lunyakova, 62].

The prevalence of maternal mono-parent families has allowed researchers to consider them as a typical family structure. Fathers remain "in the shadows" and their absence or passivity is not considered an important problem for specialists in social services, health care and educational

institutions, whose attention is focused on mothers as the primary parents. [Bezrukova, Samoylova, 237].

The fact that social workers continue to focus on mothers as primary caregivers hinders rethinking childcare in social work [Payne, 301] and limits fathers' access to social services. In this paper we will look at several possible reasons why families with children headed by fathers are excluded from possible social service clients, although social and psychological assistance is often simply necessary for them.

The number of single fathers in Russia is not comparable to the army of single mothers and is, according to researchers' estimates, at a ratio of 1 to 9 [Terelyanskaya, 107]; "however, the mass consciousness of our compatriots does not hurry to recognize the parental competence of men who raise children without the participation of the mother, expressing confidence that only a woman can cope with the role of a monoparent" [Semenova, 109]. At the same time the attitude towards single mothers is not as understanding as towards fathers.

Married women have a prejudiced attitude towards single mothers raising their children because they are sure, that single mothers use their special position in the workplace to solve problems in their personal lives and children are brought up by grandmothers and grandfathers [Terelyanskaya, 107]. On the other hand, in the public consciousness a woman's decency is questioned by other women if she is divorced, has no permanent husband or partner, but has children.

While the attitude of Russian society to single male parenthood is much more tolerant and loyal than to female parenthood [Terelyanskaya, 110], at the state level single fathers do not have the support and sympathy enjoyed by single mothers [Sitnikova, Kuznetsova, 63]. Researchers explain this by the following reasons:

firstly, Russian legislation does not clearly define the legal status of persons who can be referred to the categories of "single father", "single father", "father raising children without a mother" [Stasenko, 72];

secondly, exactly in parental legal relations there is a striking presence of asymmetry of the rights of men in favor of women [Rights of Women and Men, 93];

thirdly, social workers, politicians and officials in their practical, legislative and executive activities are guided by gender stereotypes [Social Policy and Social Work, 186], identifying the state social policy with women and their problems.

Social service theory in Russia recognizes the rights of citizens to assistance and support regardless of their biological sex [Social Policy and Social Work, 161]. Theoretically, single fathers can count on social support from the state and the region, at their place of residence, on a par with single mothers, but in practice, when they apply to social protection agencies, they must provide documents confirming their status as the parent who actually cares for the child (wife's death certificate, certificate of marriage dissolution with an extract of the court decision that the child lives with the father or certificate of a court order depriving the mother of parental rights). Researchers conclude that the realization of the parental rights of single fathers is often complicated by socio-psychological and legal conditions. Since the status of a "single father" has no legal force in the territory of the Russian Federation, the benefits to the heads of such single parent families are not provided [Stasenko] or the measures of social support provided by social services are limited. The system of social protection, according to researchers' estimates, provides father families with insignificant resources in solving their material problems [Egorova and Yanak, 44].

It is interesting that among the same researchers [Egorova, Yanak, Stasenko] there is no unanimity in their views on the question of whether state institutions of social services can provide the full range of services to overcome difficulties focused on fathers.

While answering it positively, the researchers note that among single fathers these institutions are not popular for a variety of reasons: from a lack of legal knowledge and awareness of the services to a reluctance to be dependent on government benefits. If in the first case many single fathers do

not know what they can qualify for, in the last case the very request for possible application for state assistance causes men's denial. Despite financial difficulties, single fathers perceive the state as an alternative source of help and support and do not want to apply to one or another institution as they consider such a step a manifestation of weakness or a sign of their own independence [Egorova, Yanak, 44].

Moreover, researchers note that single fathers have difficulties in their relations with officials and social workers (in most cases they are women) from social protection institutions when men ask them for help. The reluctance of fathers to use the services of social workers in domestic publications is explained in various ways. For example, many fathers are afraid that social workers will rigidly dictate or even impose on them how to care for their children and participate in their upbringing [Yeremin, 34].

Another common reason fathers cite is the specific atmosphere of family support centers because they are staffed primarily by women, with whom many men feel as if they have a "second wife. Even in the name of these social services, according to E.R. Yarskaya-Smirnova, there is an agenda for specific family members (women and children) and a single father, as well as another man, will not always dare to ask a question or state his own need for consultation [Social Policy and Social Work, 175].

Responding negatively to the question about the possibility of helping single fathers by institutions of social protection, researchers argue that it is not about the special mentality of Russian men, but about the conditions created by the Russian state [See, for example: Stasenko, 76].

Formal and informal systems of assistance formed back in the Soviet period, the main task of which, according to A. D. Lyubimova, was to take care of mono-parent families, have changed over time. The author cites the example of trade unions, which in the Soviet Union were the main institutions of social support for mono-parent families, while in modern Russia they have taken second place, giving way to social services. As the researcher notes, the work of such structures as health care and education has not changed, and they continue to help single-parent families both in Soviet times and at this stage of development of Russian society [Lyubimova, 107-108]. However, there are no benefits for single fathers in the registration of appropriate services, because these services are not distinguished by gender. One of the reasons for the minimal number of social services for single fathers, according to Yeremin, is the lack of national standards for their provision specifically for men, although domestic legislation allocates separate social groups when organizing social and legal counseling: children, disabled, pensioners, and when organizing social services, the standard allocates social services for women as a separate category. Thus, men are invisible as clients of social protection institutions already at the stage of developing and implementing social services based on national standards of the Russian Federation [Yeremin, 34].

However, social support can be a source of problems for mono-parent families. Researchers conclude that social services providing care on behalf of the state often act as subjects of discrimination/stigmatization of monoparents [Lyubimova, 109]. Their works devoted to the financial difficulties of mono-parent families refer readers to landmark events in Russian history, among which is the change of the political regime and the state model of social policy. The unstable situation resulting from them left single fathers alone with their problems, precisely now when they needed social support. However, unlike single mothers who turned into clients for social services with the stigma of being problematic, helpless, and useless [Yarskaya-Smirnova, 70], fathers escaped this fate largely due, first, to the lack of information about the services provided, and second, to the insignificance of state assistance. Their children, for example, do not have advantages for getting a place in preschool institutions like children raised by single mothers.

Another reason for the stigmatization of single parents is the tendency since Soviet times to consider only nuclear families (mother-father-child/children) as the norm. The state, defining the

nuclear family as the norm, categorizes other types of families, primarily mono-parent families, as deviant. A single parent, regardless of gender, and his offspring are automatically classified by the state as a family requiring special attention from social services. However, if the stigmatization of single motherhood has a direct connection with the tradition of patriarchy [Lyubimova, 243], where divorced and single women with children are always positioned as immoral, irresponsible and unworthy parents, single fathers find themselves in a situation of dichotomous comparison between a man and a woman in order to find out which of them is a better parent and often with a ready answer that "fathers are not the best mothers" [Risman, 92; Semenova, 109]. The presence of the mother in the family is an indicator for defining the family as such, albeit in a truncated, splintered version of it, while the similar situation of the single father is always defined as complex and requiring intervention. Interestingly, in cases involving a single father, the work of social services focuses on his children as potential clients.

In the public consciousness for many years there is an opinion that a single parent is not capable of giving full education to his children, and children raised by a single parent are most often portrayed as deviants, whose life in most cases will relate to such phenomena as poverty, neediness, and criminality [Lyubimova, 242]. There is an opinion among researchers that a single father always finds himself in a more difficult psychological and pedagogical situation than a mother. It is also noteworthy that female researchers, commenting on this thesis, come to two conclusions. The first conclusion relates to emotional nature of women: "not every man is able to raise a child alone, because it requires a special kind of mind and character, patience and understanding of duty at the level of self-sacrifice". The essence of the second conclusion is the high adaptability of women and their ability to control several spheres of family life simultaneously: domestic, material, and educational [Stasenko, 72]. Without disputing the cited theses of our Russian colleagues, we nevertheless tend to agree with B.J. Risman, who concluded that men's parenting styles are virtually indistinguishable from women's, and thus men can be mothers [Risman,101]. Recognizing this fact, we also agree that there are no gendered boundaries between female and male parenting, and thus challenge the traditional parenting structure.

CONCLUSION

The publications devoted to the phenomenon of monoparenthood reveal the problem field that developed around single mothers and contain almost no information about fathers. Only a limited number of Russian authors focus their attention on them, linking both existing gender stereotypes in society and the shortcomings of state social policy in a bizarre and contradictory kaleidoscope of judgments. Even fewer researchers are trying to fit single-parent families into the theory and practice of domestic social work, at the same time noting in their works the unsystematic and very limited tools used by social services in relation to single fathers.

We note that Russian social work has been slow to respond to single fathers. Despite the growing interest in research on men in sociology and psychology, social work theory and practice contain virtually no texts that could be used for education or analysis.

REFERENCES

13. Bezrukova, O.N.; Samoilova, V.A. (2020) Paternity and support of fathers: trends in modern foreign research. Public opinion monitoring: economic and social changes. № 4, 233-272 (in Russian).

14. Golod S.I. (1998) *Family and Marriage: Historical and Sociological Analysis.* - St. Petersburg: Petropolis (in Russian).

15. Egorova N.Y., Yanak A.L. Single father family as a new client of social work. Bulletin of Nizhny Novgorod University. № 2 (34), 42-46 (in Russian).

16. Eremin N.(2017) The review of the practices of social work with fathers in *Social work with men*. St. Petersburg, Family Publishing House, pp. 30 – 45 (in Russian).

17. Lyubimova, A.D. (2012) Modern system of single parenthood’s support in the light of the sociological theories. Discussion. Journal of scientific publications. № 9 (27), 106-109 (in Russian).

18. Lyubimova, A.D. (2012) Russian monoparent family: key discussions. SSTU Bulletin. №4, 240–245 (in Russian).

19. Lunyakova, L. (2004) "Than a man to feed, it is better to bring up a child alone": social portrait of mother families in *Family ties: models for assembly: a collection of articles. Book 2.* Moscow, New Literary Review, pp. 60-82 (in Russian).

20. Peyne, M. (2007) *Social work: a modern theory.* – Moscow, Academy Publishing House (in Russian).

21. *Rights of Women and Men: realization of the principle of equality:* monograph (2019) Moscow, Prospect (in Russian).

22. Risman, B. J. (1986). Can men "mother"? Life as a single father in *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies, 35*(1), 95–102 (in English)

23. Semenova, L.E. (2014) Specificity of the parental attitude and subjective perception of paternity in the context of the real experience of the single fathers’ families. Vestnik of Vyatka State University. № 2, 100 – 103 (in Russian).

24. Sitnikova V.V., Kuznetsova E.K. (2011) Social work with single-parent families. Bulletin of AmSU. № 54, 62-66. (in Russian).

25. *Social Policy and Social Work: Gender Aspects* (2004). Moscow, ROSSPAN Publishing House (in Russian).

26. Stasenko, O.V. (2010) Single fatherhood in the modern society: causes and the main problems. Woman in Russian society № 3, 72-82 (in Russian).

27. Terelyanskaya I.V. (2017) A single-parent family in the past and present. Logos et Praxis. № 4, 105-111 (in Russian).

28. Yarskaya-Smirnova, E.R.; Romanov, P.V. (2004) Social security of an urban single-parent family. World of Russia. № 2, 66 – 95 (in Russian).

PLIGHT OF RURAL CHILDREN'S EDUCATION DURING PANDEMIC ERA IN DINDIGUL DISTRICT TAMIL NADU

S. SAMUEL PAUL RAJ, MPhil Scholar &
DR. M. HILARIA SOUNDARI, Associate professor
Centre for Applied Research
The Gandhigram Rural Institute- Deemed to be University, Gandhigram 624 302
Dindigul District, Tamil Nadu, India

ANNOTATION

COVID-19, was declared as an international public health emergency by World health organization in January 2020 (WHO, 2020). Due to its high infectivity, worldwide many schools, colleges, and universities were closed down for a longer time. This closure has created an unprecedented crisis in the education of children. During this crucial period, children found it difficult to adjust without regular education. This research study has made an attempt to describe how the COVID-19 pandemic had affected the rural children's education in the Dindigul district, Tamil Nadu. The study involved a sample size of 360 children. The objectives of the study were to find out the educational concerns of rural children, help received from family members while studying at home and online educational gadgets concerns. It revealed that the rural children's education has been affected during the pandemic period and it proposed the recommendations to safeguard their learning process in the similar situations.

Keywords: COVID-19 pandemic, education, rural children

INTRODUCTION

Children are the most precious wealth of any nation and childhood is the most crucial period in a person's life because the maximum level of holistic development is attained during this period. They are primarily engaged in exploring, learning new things, playing, friendship during this period. In critical circumstances, children spend most of their time in difficult situation (Sandeep Kumar et al., 2020). COVID-19 pandemic had affected everyone and everywhere and had a deep impact on children of all ages and in all countries. It is expected to be most damaging for children in the poorest countries and vulnerable children (UNESCO, 2020a). They who already live-in vulnerable situations require special attention.

Schools are not only an educational hub for children, but it is also a home outside the home with a lot of free space where children can grow and develop themselves. It offers a window of opportunity and freedom, scope of interaction with classmates and seniors. For children, schools play an important role in promoting personal hygiene, physical activity, healthy food, and physical habits (Ghosh et al., 2020). It supports the learning and development of children and is key to reducing societal inequities. According to UNESCO (2020), the COVID-19 pandemic fundamentally disrupted schooling in most countries around the world, with over 90% of the world's students affected by national and local school closures. These prolonged school closures have detrimental effects on both children and families (Dove et al., 2020). This study focused on studying the plight of rural children's education during the COVID-19 pandemic in the Dindigul district of Tamil Nadu state, India and assess their response to knowledge and experience.

NEED FOR THE STUDY

The COVID-19 pandemic has affected millions of children and their families worldwide but the consequences on children's wellbeing are not fully understood so far. Children are always extra-sensitive to emotional stress especially rural children are more vulnerable. Due to the lockdown, children have been at home for longer periods and the closure of schools, which in turn can be

correlated with ample risks to the education of children. Unfortunately, very few studies in this direction have been undertaken to demonstrate the plight of rural children’s education during the COVID-19 in Tamil Nadu, India. This empirical study will be helpful to formulate policy and incorporate necessary changes in the development of children programs.

METHOD OF RESEARCH

The samples for the research were selected from the study centres in Dindigul district of Tamil Nadu state, India. As the research study mainly focused on rural children, the presence of children in the rural study centres was taken into consideration while choosing the sample. Among the 14 blocks in the Dindigul district, four blocks namely Batlagundu, Nilakottai, Author, and Oddanchatram were chosen for the study purpose. The children in the age group of 6 to 18 years studying in rural study centers in the selected Non-Governmental Organizations (NGOs) (DEEPAM and AMUTHU) of Dindigul District constituted the study population. These two NGOs are chosen because they are very active with various programmes in these four blocks. They are actively involved in educating the rural children. They work for the integral growth of poor children. They have trainings on self-awareness, empathy, critical thinking, decision making, and problem-solving skills. They also have social awareness programme monthly once in each block based on different titles like environment, media education, child marriage, child labour and health. In the study centres, they touch with current education problems by providing education and learning activities every day.

These two NGOs mainly serve in the rural areas of Batlagundu, Nilakottai, Author, and Oddanchatram blocks. They helped the researcher to get the first-hand information from the rural children in the district. From the total children number of studies centres (2610) of two NGOs, 14 percent was selected as sample. As a result, the total number of respondents consisted of 360 rural children. It was selected by using quota sampling a type of non-probability sampling technique. The exploratory research design has been employed for the study. It tries to explore new facets in the relation between the pandemic and rural children. In this study, the researcher used both quantitative and qualitative research data and techniques. Quantitative data collection was administered through a structured interview schedule, in which straight and direct questions were asked. It helped to find out the numeric values and countable details of samples. Qualitative data was collected through case study methods.

Objectives of the study

The objectives of the study are,

- To find out the educational concerns of rural children in pandemic era;
- To determine study help received from family members while studying at home and
- To understand the online educational gadgets concerns.

IMPORTANT FINDINGS

The COVID-19 pandemic has taken a massive hit on all the sectors especially the educational sector. Children were disengaged with formal education for a prolonged period during this pandemic. Rural children were more at risk of increased vulnerability and less likely to receive the study support they need (OECD, 2020). The educational concerns of rural children in the pandemic era are one of the primary purposes of this study. It explains how much pandemic has affected the rural children’s education in the study area of the Dindigul district. Educational concerns, Help received for studies from family members, and Online Educational gadgets are discussed in this section.

- **Children enrolment in schools**

Education is one of the fundamental factors for rural children’s development. It provides the best opportunities to become a successful person in modern society. It enables children to become

conscious subjects of their growth and development. The physical infrastructure of classrooms and their quality is important for the better education of the children. Tamil Nadu state has different types of schools as Indian Certificate of Secondary Education (ICSC) schools, Central Board of Secondary Education (CBSE)Schools, Matriculation Schools, Anglo Indian schools, international schools, special schools, Government and Private schools.

Table 1

Educational Concerns

Educational Concerns	Components	Number of tl Respondents (N=360)	Percent (%)
Type of school	Government School	275	76.4
	Private School	85	23.6
Change of school during the lockdown	Yes	47	13.1
	No	313	86.9
Previously enrolled school	Government school	15	4.2
	Private School	32	8.9
Reason for change of the school	Difficulty in paying Fee	20	5.6
	Irregularity of Class	12	3.3
	Lack of Conveyance	15	4.2

Tamil Nadu is of the most literate states of India which has 37211 Government schools, 8403 Private schools, 12419 private unaided schools, and a total of 58033 schools. Similarly, the Dindigul district has 1329 Government schools, 326 Private schools, 304 Private Unaided schools, and a total of 1950 schools (EMIS & NUEPA, 2016). Regarding the type of school in which respondents enrolled, table-1 depicts that 76.4 percent of respondents enrolled in Government schools and 23.6 percent of respondents enrolled in private schools. This distribution indicated that a high rate of respondents was enrolled in the Government school.

Table 2

Children enrolled in school by grade, gender, and school type (%)

Standard	Boys in schools -		Girls in schools -		Total	
	Government	Private	Government	Private	Government	Private
3-5	65.9	34.1	81.8	18.2	72.2	27.3
6-8	77.3	22.7	83.3	16.7	80.4	19.6
9 -10	81.1	18.9	70.8	29.2	75.3	24.7
11-12	77.8	22.2	66.7	33.3	71.1	28.9
Total	75.3	24.7	77.4	22.6	76.4	23.6

The table-2 summarizes respondents’ current enrolment data for different grade groups, gender, and school types. This data shows that overall, 76.4 percent of all grade respondents were enrolled in government schools and 23.6 percent were enrolled in private schools. The proportion of girls enrolled in standard 3 to 8, and boys enrolled in standard 9 to 12 in government schools slightly increased. These results are in accordance with the ASER (2021) reports that close to 65 percent of all children were enrolled in government schools and close to 28 percent were enrolled in private schools in rural Tamil Nadu.

- **Change of school during the lockdown**

The COVID-19 pandemic impacted not only children’s health but also how they learn. It created the most important challenge to adapt a system of education built around physical schools. Children from rural villages were suffered from being deprived of physical learning. These children have loosed the support provided by schools. The latest data of the Tamil Nadu ministry for school education showed that 2,04,379 lakh students have migrated from private schools to government schools and aided schools as well as from aided schools to government schools across grades 1 to 12 (Poorvaja, 2021). Regarding the change of school during the lockdown, the present study (table-1) clearly depicts that 86.6 percent of the respondents have not migrated and 13.1 percent of the respondents have migrated their enrolment during the lockdown in that 8.9 percent migrated from private schools to government schools and 4.2 percent shifted from government school to private school. It states that the migration trend to government schools from private schools was more in rural areas. The difficulty in paying the fee for the online class (5.6 percent), lack of conveyance (4.2 percent), and irregularity of class (3.3 percent) have been the primary reason for this shift.

Case study 1

M. Kumar (Name changed), study center teacher, T. Pudukottai village, Oddanchatram blocks, Tamil Nadu. I am teaching in the study center and doing coolie works. I have two children i.e., one son and one daughter who were studying in a private school in the nearby city. Son is studying in standard 9th and daughter is studying in standard 6th. During the pandemic, I would not get coolie works regularly and my family income was badly hit, and I could not afford to continue paying fees for both. Therefore, I changed the enrolment from private school to government school.

Case study 2

Muthu (Name changed), (age 16 in year), KK Nagar village, Oddachatram block was studying in a private school before the pandemic and now shifted into a government school. Due to pandemics schools continued to remain shut, and his parents found it difficult in paying the fee and keeping up with online classes. During the pandemic private school have not been as a better option for him because of the economic losses of family, he said.

This indicates that children from economically weaker backgrounds and rural areas typically have lower learning outcomes. Children from poorer households have parents who are unable to provide learning support comparable to children in richer households (De Giusti, 2020).

- **Study help received from family members in lock down**

In times of crisis like the COVID-19 pandemic, a holistic approach to education is needed which addresses the children’s learning, social and emotional needs. Children from rural backgrounds need support from family members in various ways like helping with their homework and encouraging their children to focus on schoolwork. During this time remote learning opens another channel that widens the learning disadvantage of poor children. And they were not getting help to have access to devices like computers, tablets, smartphones, that are needed for remote learning (De Giusti, 2020).

Table 3

Help received for studies from family members

Type of Help	Components	Number of the Respondents (N=360)	Percent (%)
Help received to study at home	Yes	313	86.9
	No	47	13.1
Family members who helped in studies	Father	116	35.3
	Mother	206	62.6
	Brothers and sisters	131	39.8

	Relations	67	20.4
	Friends & Neighbours	178	54.1
Getting textbooks	For some subjects	92	25.6
	For all Subjects	268	74.4

The above table-3 clearly depicts that the proportion of children who receive help at home for learning activities. Taking all children across different standards together, 86.9 percent of children received help from family members, and 13. 1 percent of them did not receive help from family members during the pandemic period. Table-3 also showed that 62.6 percent of children were received help from their mothers compared to fathers (35.3 percent), brothers and sisters (39.8 percent), relations (20.4 percent), friends, and neighbours (54.1 percent). This shows that mothers spent more time with their children, providing inputs into the overall development of the children.

The above table.3 also indicates that in all grades, a very high proportion of children 74.4 percent have textbooks for all subjects in their current grade and 25.6 percent of them have textbooks for some books. This shows that one-fourth of rural children do not have textbooks for all subjects in their current grade.

- **Online educational gadgets concerns**

The COVID-19 pandemic caused schools to remain closed and educational institutions were trying to find alternative ways to manage this difficult circumstance and many institutions quickly adapt to online education (Zalat et al., 2021). Later teaching has moved to digital platforms through online teaching methods, government portals. However, online learning is a challenge for many rural children in India given the vast differences in access to basic digital infrastructure, devices like smartphones (Kundu & Sonawane, 2020).

The table 4 clearly depicts that the proportion of children who have a smartphone at home for online learning activities. Taking all grades children together 63.6 percent of children have smartphones in their house that 43 percent of children have only one smartphone in their house and 20.6 percent of children have two or more smartphones in their house. It is also showing that 48.9 percent of households bought a new smartphone to support their children’s education after schools closed. These results are in accordance with the ASER (2021) report that 62 percent of households have a smartphone which is mostly under the control of the father. So, for children the use for educational purposes is limited. Unless a family has more smartphones, the children cannot use one for education. This report also showed that 10 to 11 percent of households have purchased a new smartphone during the pandemic.

Case study 3

I am Aruna (Name Changed) from Vetri study center, Akkaragarapatti village, Nilakottai Blocks, Dindugal district, Tamil Nadu. I am fourteen years old and currently enrolled in class 10th in a private school. I have two younger brothers currently enrolled in classes 8th and 5th respectively. I am the elder daughter in the family. My father and mother go for the daily wage and monthly income nearly ten thousand we get for our family maintenance. Due to the pandemic and lockdown, my family income was very badly hit, and we could not afford to pay fees for three of them. At home, only my father has a smartphone, and mostly it is with my father's control only. Therefore, we struggle a lot to assess the online classes and miss out on our classes during this pandemic period. Every day we were waiting to get the smartphone from our father, and we get in the evening time only. Then we three of us tried to watch the recorded classes only which send through WhatsApp.

This indicates that there are considerable socio-economic inequalities in children’s access to a smartphone at home. Children from lower socio-economic status did not have access to a smartphone (Di Pietro et al., 2020). It depicts that 48.1 percent were able to take part in the online

educational classes rest of them that is 51.9 percent not able to participate in the online educational classes. Therefore, not all children have access to a digital device which can cause a lot of trouble to rural children due to which many children might be at high risk of learning losses.

Table 4

Online Educational gadgets

Online Education	Components	Number of the Respondents (N=360)	Percent (%)
Number of Smartphones	No Smartphones	131	36.4
	One	155	43.0
	Two and above	74	20.6
Online Educational gadgets	Smartphones in the house	229	63.6
	Parents bought a smartphone	140	48.9
	Online educational classes	173	48.1
	Educational programs on TV	282	78.3
	Complaints about the amount of time spend on Smartphone	68	18.9
	Hide smartphone from family members	24	6.7

According to UNICEF (2020c) the impact of the COVID-19 pandemic means children spend more time online this creates lots of great ways children can use connected devices to learn and play, but there are also risks. According to Child Rights and You (CRY, 2020) 88 percent of the respondents reported an increase in their children’s screen time. This study also is in line with the above statements. It depicts that 18.9 percent of children were getting complaints about the amount of time spent on smartphones and 6.7 percent of them were hiding smartphones from family members.

Suggestions

The Tamil Nadu school education department newly starting a scheme school house street classroom (In Tamil: *Illam Thedi Kalvi Thittam*) on 1st of November 2021. The first face is starting in 12 districts of Tamil Nadu state, India to help the poor children those who studying in standard 1st to 8th. The Tamil Nadu education department inviting volunteers for this service. This scheme can also start all over Tamil Nadu and state government can also collaborate with the NGOs those who are already working in this fields, both together educate the rural children.

Parents has to plan a routine together with their children which help the children with everyday activities as learning opportunities. Parent need to give their time at least 30 to 45 minutes every day on their children’s online learning time and continue providing learning support. State government has to provide educational gadgets to the poor rural children for their online classes. So that rural children’s education will not be disturbed and children can involve in more innovative learnings.

Conclusion

Education is the backbone for any nation and it is an instrument for national development. Every child in a rural area should have the opportunity to receive a quality education during the pandemic era. One of the most powerful tools for empowering rural children is making certain that any child who wants to receive a quality education can do so. During the pandemic period ensuring quality education is one of the most important things we can do for the future of rural children. It is possible to address the challenge posed by the pandemic of children's learnings and simultaneously

improve their learning. The government needs to have several norms which attribute to improving rural poor children's academic performance during the pandemic period. Learning during the pandemic is usually considered a difficult one for rural children but they are in the need of several innovative methods, which are easy to teach. So rural children should not be neglected during this difficult time.

REFERENCES

1. ASER. (2021). Annual Status of Education Report (Rural) 2020 Wave 1. *Pratham*, 1–177. www.asercentre.org
2. Child Rights and You (CRY). (2020). Rapid Online Perception Study About the Effects of Covid-19 on Children. In *Child Rights and You* (Issue MAy).
3. De Giusti, A. (2020). Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond. *Revista Iberoamericana de Tecnología En Educación y Educación En Tecnología*, *26*, 1–26. https://doi.org/10.24215/18509959.26.e12
4. Di Pietro, G., Biagi, F., Costa, P., Karpiński, Z., & Mazza, J. (2020). The Likely Impact of COVID-19 on Education: Reflections based on the Existing Literature and Recent International Datasets. In *Publications Office of the European Union, Luxembourg: Vol. EUR 30275* (Issue JRC121071). European Union. https://doi.org/10.2760/126686
5. Dove, N., Wong, J., Gustafson, R., & Corneil, T. (2020). Impact of School Closures on Learning, Child and Family Well-Being During the COVID-19 Pandemic. *BC Centre for Disease Control and BC Children's Hospital*, *September*, 1–37. http://www.bccdc.ca/Health-Info-Site/Documents/Public_health_COVID-1
6. EMIS, & NUEPA. (2016). *Elementary Education in India - State Report Cards 2015-16*.
7. Ghosh, R., Dubey, M. J., Chatterjee, S., & Dubey, S. (2020). Impact of COVID -19 on children: special focus on the psychosocial aspect. *Minerva Pediatrica*, *72*(3), 226–235. https://doi.org/10.23736/S0026-4946.20.05887-9
8. Kundu, P., & Sonawane, S. (2020). Impact of COVID-19 on School Education in India: What are the Budgetary Implications? *Centre for Budget and Governance Accountability (CBGA) and Child Rights and You (CRY)*, *November*, 03–14. https://doi.org/10.13140/RG.2.2.24088.01283
9. OECD. (2020). The impact of COVID-19 on student equity and inclusion: supporting vulnerable students during school closures and school re-openings. *OECD Publishing*, 1–37. https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impact-of-covid-19-on-student-equity-and-inclusion-supporting-vulnerable-students-during-school-closures-and-school-re-openings-d593b5c8/
10. Poorvaja, S. (2021, November 1). Over 75 , 000 students migrate from private to government schools this year in T . N . *The Hindu*, 24–27. https://www.thehindu.com/news/national/tamil-nadu
11. Sandeep Kumar, M., Maheshwari, V., Prabhu, J., Prasanna, M., Jayalakshmi, P., Suganya, P., Benjula Anbu Malar, M. B., & Jothikumar, R. (2020). Social economic impact of COVID-19 outbreak in India. *International Journal of Pervasive Computing and Communications*, *16*(4), 309–319. https://doi.org/10.1108/IJPCC-06-2020-0053
12. UNESCO. (2020a). The impact of COVID-19 on ECCE sector : Lesson learned and promising practices from the Asia-Pacific. *UNESCO*, *June 1*, 1–4.
13. UNESCO. (2020b). UNESCO Covid-19 Education Response. *UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, 1–6. https://resourcecentre.savethechildren.net/node/17506/pdf/75890.pdf
14. UNICEF. (2020). Keeping children safe online during the COVID-19 pandemic. *UNISEF Malaysia*. https://www.unicef.org/malaysia/reports/keeping-children-safe-online-during-covid-19-pandemic
15. Zalat, M. M., Hamed, M. S., & Bolbol, S. A. (2021). The experiences, challenges, and acceptance of e-learning as a tool for teaching during the COVID-19 pandemic among university medical staff. *PLoS ONE*, *16*(3 March), 1–12. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248758